

EGYIPTOMI ÉS SZENTFÖLDI NAPLÓM

VAGYIS

az 1876-iki

OSZTRÁK MAGYAR ZARÁNDOK-TÁRSASÁG

ÉLMÉNYEI KELETEN.

TÉRKÉPPEL.

IRTA

CZOBOR GYULA,

budapest-terézvárosi segédlelkész.

Karsay S. k. r. t.
Karsay Sándor mb

BUDAPEST, 1881.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS” INTÉZETBEN.

FŐMAGASSÁGÚ ÉS FŐTISZTELENDŐ

SIMOR JÁNOS

URNAK,

a római sz. egyház áldozár-bibornokának, az esztergomi főegyházmegye érsekének, az apostoli sz. szék született követének, Magyarország herczeg-primásának, fő s titkos korbátnokának, sz. István király rendje nagykeresztes vitézének és főpapjának, a magyar akademia igazgató tagjának stb. stb.

LEGMÉLYEBB FIÚI HÓDOLATTAL

AJÁNLVA.

I.

EGYIPTOM.

A szerző minden jogot fentart magának

Károlyi Sándor

Előszó és Programm.

Az ó- és új testamentombeli történetek elbeszélése már zsenge koromban mély behatással volt kedélyemre. Már akkor támadt forró ohajom, egykoron Palesztina szent földjére léphetni, s az Üdvözítőnk lábnyomai által megszentelt helyeket meglátogathatni! Jeruzsálem, Betlehem, Názáret, az olajfák hegye, Tábor és Golgota, mintegy varázserőt gyakoroltak rám, mely idő folytával annál inkább fokozódott, minél forróbbá vált ohajom a régen táplált cél elérése után.

Tervem valósitása céljából az 1875-ik dec. 28-án Frötschner Sebestyén sz. ferenczrendi áldozárhoz, a Szentföld generalis commissáriusához fordultam, megtudandó: vajjon az 1876-iki husvétii ünnepekre indul-e Bécsből Jeruzsálembe zarándoktársulat? A nyert válaszban attól tétetett függővé a zarándoklat, ha a vesztegzárlat, mely a cholera miatt Alexandriában és Szmirnában 10 napig szigorúan tartandó, az 1876-iki febr. végeig beszünttetetik.

Elvégre 1876-iki febr. 16-án jött ama várva várt örömhír, hogy a vesztegzárlat a Lloyd társulat tudósítása szerint a fennérített állomásokon beszünttetett, zarándoktársulat tehát minden bizonnyal Szentföldre induland.

Miheztartás végett a szentföldi általános biztos úr sziveskedett egyszersmind az utazási programmot is elküldeni, melynek főpontjai a következők:

Minden résztvevő köteles vezeték- és keresztneve, jellege és lakása pontos megjelölésével, — a világiak pedig vallásuk felőli plébánia-bizonyítvány be-

küldésével is — febr. 23-ika előtt a generalis commissariusnál (Wien, Stadt, Franciskanerplatz Nro 4.) jelentkezni, és az úti pénzt legkésőbb márczius hó 5-ig beküldeni. Azon zarándokok, kik a Lloyd gőzösön első helyen utaznak 650, a második helyen utazók pedig 550 forintot fizetnek. Ezen összegből a következő kiadások fődöttenek : a) a mérsékelt utazási illeték, ágy és eltartás — a bort ide nem számítva — a Lloydgőzösön ; b) az öszvérek, lovak szárazföldi utazásra és málhaszállításra való felfogadása keleten ; c) a dragomanok, kavaszok, hordárok díjazása, d) a vendéglőkben való beszállásolás és eltartás, és az u. n. baksis azaz borraivaló.

Minden egyes zarándok köteles annak idején útlevelét a török consulatumnál Bécsben, Budapesten, vagy Triesztben láttamoztatni ; az áldozárok pedig az illető egyházmegyei bizonyítványt (litteras formatas), a szerzetesek még azonkívül főlebbvalóik írásbeli nyilatkozatát, az utazás beleegyezése iránt megszerezni.

Ha a zarándoktársulat néhány tagja utazását továbbra is akarná kiterjeszteni : ezt szabadon tehetik, csakhogy ez esetben ebbeli szándékukat Triesztben a hajóra szállás előtt, a Lloydtársulat vezértitkáránál kijelenteni kötelesek, hogy az utazási jegyet azon mérsékelt áron elnyerjék, melyet a Lloyd igazgatótanácsa a zarándoklatban részvevőknek engedélyezni szokott.

Ki fontos okoknál fogva az elindulás napján meg nem jelenik, annak betétele visszaadatik.

Márczius hó 15-én Bécsben minden zarándok a generalis commissariusnál bemutatja magát, vagy ideje korán írásbelileg tudósítja, miszerint Bécs érintése nélkül egyenesen Triesztbe utazand. A zarándoktársulat azután elnököt, tolmácsot és pénztárnokot választ, ki a betételekből képezett pénztárt saját gondozása alá veszi. Az e pénztárbóli kiadások csak Triesztben a hajóra szállás előtt kezdődnek ; és a pénztárnok a zarándoklat végeztével számot ad a kezelt összegekről, a fölösleget pedig a tagok közt egyenlő részletekben szétosztja.

A Bécsből való indulás Triesztbe márczius 16-án,

a hajóra szállás pedig 17-én Triesztben történik. A tengeri utazás Corfun át Alexandriába eszközölteik, hová a karaván márczius hó 23-án érkezik. Nyolcz napi itt tartózkodás után, mialatt a zarándokok Kairót, a pyramisokat megtekinthetik, az utazás tengeren Port-Szaidon át Jaffába, innét pedig száraz földön Jeruzsálembe folytattatik, hol is a karaván az osztrák magyar zarándokházban barátságos hajlékot, és jó eltartást talál.

A zarándokház igazgatója szokás szerint, a karavánbeli tagokkal Betániába és Jerikóba, a Jordán és holt tengerhez, Emmausz, Betlehem és szent Jánosba teendő kirándulások, nem különben a szent város határain belül történendő szent helyek látogatásai felől értekezik.

Ápril 19-én Jeruzsálem végkép elhagyatik, és a szárazföldi út Szamarián keresztül Názáretbe folytatatik, honnét kirándulások rendeztetnek Tábor hegyére, Tiberiásba s. a. t. elvégre Karmel hegyre és Kaifába.

A zarándokok május 1-jén Kaifában egy Lloyd gőzösre szállnak, melyen Bajrut, Ciprus, Rodus, Szmirna, Szira és Corfu érintésével Triesztbe szállittatnak.

Ezen programot azért közlöm, hogy tisztelt olvasóim annál könnyebben tájékozassák magukat az egész út iránt.

Karaván

Utazási előkészületek.

Alig vevém a zarándoklat megtartása fölötti örömhirt, már is fiui bizodalommal siettem Ő Eminentiaját, **Simor János** biboros főpásztorunkat tervem kivitele iránt alázatosan megkérni. Ő Eminentiaja azon föltét alatt, ha helyettest állitok, szokott atyai kegyességgel, szándékom valósításába egyezni, s egyszersmind az egyházmegyei bizonyítványt ajánló levéllel együtt megküldeni méltóztatott.

Igy tehát, minden akadály elhárítva lévén, a helyettes megszerzése után ftdő Frötschner Sebestyén urat arról tudósítám, hogy biboros főpásztorom kegyes engedélye folytán a zarándoklatban részt veendek. Ezen alkalommal el is küldém a Lloyd gőzös másod osztályára az illetéket, mire arról értesítetttem, hogy a társaság többnyire áldozárokból álland.

A fővárosi kapitányság utján a m. kir. belügyminiszterium által kiállított útleveletem, a török consulatumnál [Budapest, Józsefváros ősz utca 14 sz.] 1 frtnyi díj lefizetése mellett, láttamoztattam.

Fiui kötelességemnek tartottam, a fáradalmas zarándoklat megkezdése előtt, Ő Eminentiaja atyai áldását kikérendő, Esztergomba utazni, hová az akkori nagy vizáradás miatt Párkányon keresztül a Dunán át, majdnem Ő Eminentiaja palotájáig, esolnakon kellett mennem. No de így sem utaztam még Esztergomba!

Ő Eminentiaja fiui hódolatomat szokott leereszkedéssel fogadni, bölcs és üdvös intelmek után, atyai áldásával elbocsátani méltóztatott.

Elvégre, 1876 évi márczius hó 13-án este, 9-óra

20 perczkor elérkezett az idő, midőn mint szentföldi hadzsi útnak indultam.

Március hó 14-én a vaspályán Bécsbe érkezvén, azonnal ftdő Frötschner Sebestyén urnál tisztelegtem, kinél másnap a programm értelmében az első találkozás és megismerkedés a zarándokokkal, és a társaság ügyvivőinek (functionär) megválasztatása történt.

Naplóm szerint a karavánbeli tagok nevei a következők:

1. Ngos *Kögl Károly*, címz. csanádmegyei kanonok, a karaván elnöke.
2. Ftdő *Wächter Adolf*, esperes-plébános Nagy-Szent-Miklóson.
3. Ftdő *Nagy Ignác*, a győri székes-egyház sekrestye-igazgatója, szentszéki ülnök.
4. Nt. *Uhlemayr Ferencz*, amerikai exmissionárius, jelenleg segédlelkész Lindauban, Bajországbán.
5. Ft. *Reif Ignác*, a bécsi cs. k. vakok intézetének hitelemzője.
6. Nt. *Trauner János*, waizenkircheni káplán Felső-Ausztriában.
7. Nt. *Kirchmayr Lajos*, wagingi segédlelkész a müncheni főegyház-megyében.
8. Nt. *Boever Péter*, luxenburgri áldozár.
9. Nt. *Biever Zefirin*, luxenburgri áldozár.
10. *Klingler Ferencz*, hall tirolországi fazekas mester.
11. *Focher Tamás*, unterauai földműves Bajorországban.
12. *Dünn Hilár*, kölni magánzó, a társaság pénztárnoka.
13. *Czobor Gyula*, budapest-terézvárosi káplán, a társulat tolmácsa.
14. *König J.* gráci földműves, appendix gyanánt tekintetett.

Útközben fölvétettek a karavánba:

Egy északamerikai plébános, saját bejegyzése szerint, *Rev. P. Ul Abbelen* Praerie du Chien Wiscounsin by Missisipi United States, North-America.

Konečny Ignác, bračici plébános Morvaországban. *Marczewsky Florián* kamalduli szerzetes, Bielany Varsó melletti remeteházból.

Minthogy többen Bécs érintése nélkül egyenesen Triesztbe utaztak, a jelenlevők :

Ngs. Kögl Károly urat a társulat elnökévé, Dünn Hilár urat pénztárnokká, s csekélységemet a keleten igen divó olasz nyelv ismerete miatt, tolmácsná választották.

Ez megtörténvén, a megválasztott elnök, ftdő Frötschner úrnak a zarándoktársulat körüli fáradalmiért köszönetet mondott, kitől, minthogy a Szentföldön 12 évig mint hitküldér működött, üdvös tanácsok vétele után mindnyáján szívélyesen elbucsuztunk.

Márczius 16-án ftdő Frötschner úr közbenjárása folytán a vasuton is leszállított áron, (a második osztályon személyenkint 11 frtot fizettünk) Bécsből Triesztbe indultunk.

A Semmeringen még oriási hófuvatagok valának ; Gráczon, Laibachon keresztül éjjel menve, reggel felé Nabresinán túl, legelőször pillantottuk meg a tengert, melynek egyik benyúló szikláján büszkén emelkedik a boldogult Miksa, mexikói császár, Miramare nevü kastélya. Folyvást a tenger partján haladva, a kastély parkján keresztül vonultunk. A kert a kastély fölötti sziklahegyen, oriási fáradtsággal, a termékeny föld messze vidékről ide hozatalával létesült. A mint egyik utitársunk beszélte, maga a boldogult császár is naponkint már reggeli 4 óraker szorgalmatosan ültette, ápolta a fákat és virágokat. Mondják, hogy a kastélyban az egyiptomi régiségek igen becses gyűjteménye létezik. A vonaton villámsebességgel tovább robogva, $\frac{1}{2}$ 8 óraker a trieszti pályaudvarba érkezénk.

Trieszt.

Márczius 17-én.

Aquila nera (fekete sas) czimű fogadóba szállván, rövid pihenés után azonnal a Lloyd társaság vezérügynökségébe mentünk, hol tisztelt elnökünk mindnyájunk számára az oda- és visszautazásra szóló jegyet

mérsékelt áron váltotta. Ezen kedvezményben a Lloyd-társulat által csak bizonyos meghatározott számú zárandok-társaság részesülhet, ennek hijával az egész illeték fizetendő. Nem sokba múlt, hogy ez utóbbi eset rajtunk is valósult. Ugyanis a nagyszentmiklósi esperes úr, mielőtt utnak indult, betegeskedett, miért is elutazása az utolsó előtti napig kétes volt. Végre betegsége jobbrafordultával Bécsbe sietett, hol a ft. Frötschner Sebestyén úrnál egybegyült tagok körében a legszívélyesebben üdvözöltetett. Az ő megjelenésének azon örvendetes következménye volt, hogy kiki a lefizetett összegből 77 frtot visszakapott. A Lloyd társulat ügynökségében egyszermind értésünkre adott, miszerint „Vesta“ nevű nagy tengeri csavargőzösön még az nap, pont éjjélkor keletnek fogunk indulni.

Innét „S Antonio“ plebánia-egyházba menvén, a Mindenható segedelmeért esedeztünk. Noha az ez idő-tájban dühöngeni szokott éjnapegyeni viharok igen sok veszélyt okoznak, s már nem egy hajót sülyeszettettek el, mégis azon gondolat, hogy akár szárazföldön, akár tengeren, mindig csak az úr Isten kezében és oltalmában állunk, erőt és bátorságot kölcsönzött oly annyira, miszerint a nap hátralevő óráit, a közelgő tengeri utazásnak veszélyeit figyelembe sem véve, a város nevezetességeinek megszemlélésével töltöttük.

Összejövéen többi társainkkal is, kik Bécs érintése nélkül egyenesen ide utaztak, a tenger partra mentünk. Útközben tágas piacra jövéen, az orrunkat kellemetlenül érintő halszag arról győzött meg minket, hogy a híres trieszti halpiaczon vagyunk. Nagy érdekel szemléltük a tengeri rákokat, pókokat, csigákat, a halak különféle nemeit, melyek a legnagyobbtól a legkisebbig képviselve valának.

Mivel ezen tér a tenger partján van, már is kitüzött célunknál voltunk. Mily meglepő látvány! az árboczfák egész erdeje tűnék föl előttünk. Gőzösök és vitorlás hajók a világ minden tájékáról nagy mennyiségben valának itt láthatók. A hatalmas tengeri elem, mint végtelen sikság, fekvék előttünk. Ennek láttára

szavakkal ki nem fejezhető érzelmek tölték el keblemet. „Vestánkat“ mielőbb megtekinteni vágyván, az u. n. mólók egyikén hajónkhoz jutánk. Ezen mólók, nyelvekként párhuzamosan a tengerbe nyuló gátok, melyek egymástól nagyobb távolságban vannak építve. Rendeltetésök: a hajókra és szárazföldre való ki- és beszállítás könnyebb eszközölhetése.

Mint a karaván tolmácsa, a hajóra léptünkkor azonnal fölkeresém a kapitányt, a többiek nevében őt kérvén: engedné meg a nagyszerű járművet megszemlélnünk, mihez készségesen meg is adta az engedélyt. Egy általa rendelt hajóslegény kíséretében a hajó összes helyiségeit megszemléltük.

„Vesta“, nagy tengeri csavargőzös, hossza 50, szélessége 6 ölnyi. Hivatalos személyzete: a hajó-parancsnok, az alkapitányok, az orvos, hajóslegények, gépészek és konyhaszolgák, — összesen vagy 50 egyénből áll. A hátsó részben vannak az első osztálybeli helyek, melyek két-négy ágygyal ellátott különszobákból, a társalgó és étteremből állanak. Ezek fölött van az első osztálybeli utasok fődélzete, melyhez hágcsó vezet. Közepében van a gőzgép magas kürtőjével, mellette pedig a konyha, az ételmi kamra és a hajó-parancsnok lakása. É fölött van a kapitányok figyelő helye és a kormánykerék.

A hajó elő részében vannak a hajóslegények, a kormányos, szakács és egyéb szolgák lakszobái, ezek fölött a másodosztálybeli utasok fődélzete, mely szintén hágcsóval van ellátva. Két-három lépésnyire innét vagy 12 lépcső vezet a fedélzet alá, a másodosztálybeli háló- lak- és étterembe, mely igen kényelmesen van berendezve. Közepén hosszú asztal van, melynél párnázott padokon 20 személynél többen étkezhetnek. Fölülről egy tükör üveg-ablakkal elzárható nyíláson keresztül, nem különben a két hosszfal ablakjain át is behat a világosság és az üde levegő. Az asztalnál pedig az u. n. cameriere vagyis olasz pinczér szolgál. Az első és második osztály közt lévő közép fődélzeten, mely tágas tért képez szabad ég alatt, a harmad-osz-

tálybéli utasok tanyáznak, itt lévén kiteve a szél, eső és a házemeletnyi hullámoknak. A fődélzet alatt van a hajó raktára is.

Itt egyuttal megjegyzem, hogy a Lloyd-társulat különös dícséretére válik a másod-osztálybéli utasok kitünő ellátása. Ugyanis, $\frac{1}{2}$ 8 órakor fekete kávéval és fehér kalácscsal szolgáltak; 10 órakor villás reggeli volt, közönségesen két ételből: risottból, sültből stb. állott. Ezen kívül föltálaltak még szardinákat, szalámit, sajtot, keleti naspolyát, datolyát, mandolát, narancsot, körtét, almát s végre fekete kávé. Esti 6 órakor volt az ebéd, melynek étlapja a következő: leves, marhahús mártással, főzelék sült hússal, tengeri halak, tészta étel, pecsenye, gyümölcs, szalámi és fekete kávé. Végre esti 8 órakor vacsora volt, mely orosz teából és süteményből állott. Ebből tehát kitünik, hogy eltartásunkról jól volt gondoskodva. Amint már a programmban megjegyeztem, a sört és a szegszárdi vörös bort a camerierének arany és ezüst pénzben külön kellett fizetni.

Azt mondják, hogy csavargözösön a hajó ingásait nem érezhetni annyira, mely jó hatást legkevésbé sem tapasztaltuk Vestánkon. Kedvező szél mellett felhúzták a vitorlákat is, mely esetben vitorlás csavargözösünkön nyilsebességgel tovább hajtattunk ugyan, csak hogy az ingások annál erősebbek voltak.

Szélcsend mellett gözösünk óránként 10 vagy 12 tengeri mérföldet haladt, azaz egy óra alatt 5—6 órányi pályát futott meg. Egy nap alatt 130—140 órányi táv volt értünk el. Ily járművön tehát rövid idő alatt nagy utat lehet megtenni.

Daczára annak, hogy a gőzhajók, mint az újkor vivmányai, a vitorlás hajókat minden tekintetben felülmúlják, mégis többnyire ez utóbbiakkal találkoztunk. Vajmi nagy akadályt képez tovább haladásukra az ellenkező szél. Sokszor oda kénytelenek menni, hová a szél ragadja. Azért a vitorlás hajókon az utazás igen sok időt vesz igénybe, mi a gözösökön, melyek az ellenkező széllal is tudnak dacolni, nem történik. Bár

mekkora is legyen a hajó, mégis a nagy tenger láttára úgy érzi magát az ember, mint a madár a kalitkában.

Bámulatos a hajós legények ügyessége és bátorsága, melylyel a legnagyobb szélben is kötélhágcsókon az árboczfákra fel- és lemásznak, hogy a vitorlákat vagy felhúzzák, vagy összegöngyölytsék. Nem csoda tehát, hogy a tengerészeti pályára csak fiatal korúak vállalkozhatnak, kik idejekorán szerezhetik meg a kellő ügyességet és bátorságot.

A hajó megszemlélése után ismét a városba sietünk, és megnéztük az u. n. Rivoltella palotát. Rivoltella dúsgazdag trieszti magánzó volt, ki mint hirlik, nem egészen igazságos uton-módon jutott rendkívüli nagy vagyona birtokába. Itt a becses művek és kincsek egész halmazát láttuk. Örökösök nélkül halván el, e több millió forint értéket képviselő palotáját végrendeletileg Trieszt városának hagyományozta. Említést érdemel még a l'Arco di Ricardo, régi boltív, hol a hagyomány szerint, az oroszlánszivű Rikárd a keresztes hadak idejében a Szentföldről visszatértében fogságban tartatott.

Az ebéd „Aquila neraban“ igen jól izlett. Délután bejártam a várost, meglátogattam a rk. székes egyházat, mely egy magaslaton fekszik, honnét Triesztre, környékére és a tengerre fölséges kilátás nyílik. Ezen kívül megtekintésre méltó a szakadár görögök és a protestansok temploma, emez goth, amaz pedig bizanci stylben épült. A városban különösen kiemelendő a „Corso,“ nagyszerű épületeivel és élénk kereskedelmi forgalmával. Továbbá említésre méltó még a „Canale Grande“ vagyis a nagy csatorna, melyen a tengeri hajók egészen a város bensejébe mehetnek, mi a ki- és beszállítást fölötte megkönnyíti.

8 órakor mindnyájan ismét az Aquila neraban voltunk, hol közösen elhatároztuk, hogy noha a hajó csak éjfélkor induland, mégis nagyobb biztosság végett már 10 órakor hajóra szállunk. A vacsoránál még igen jól éreztük magunkat, de nem tagadhatom: aggályok tölték el keblünket, midőn 10 órakor a biztos szárazföldet

az ingó Vestánkkal fölcseréltük, mely, dacára óriási nagyságának, a tenger szeszélyeinek játéklaptájaként szolgál.

A hajóra jövén, a másod osztálybeli ét- s háló-terembe vezettek bennünket. A hely megtakarítása céljából az ágyak a terem oldal falainál, mint valami varga műhelyben, egymás fölött elhelyezték. Én felső ágyat kapván, lefekvés- és felkeléskor valódi tornászati gyakorlatokra voltam utalva, valahányszor fel- és lemásztam.

Ágyam mellett gömbölyű ablak nyílt a tengerre, úgy hogy az ágyban fekvő a tenger csodaszerű hullámzatát szemlélhettem. Elindulás előtt mindnyájan letérdeltünk, s magunkba szállva, a tengerek nagy Urához imádkoztunk.

Elvégre 12-tőt üt az óra, a hajó harangja megszólal, a főkapitány vezényszava hatalmasan elhangzik, mire a hajóslegények örömrivalgások között felhúzzák a horgonyokat. Erősen sivít most a hajó sípja, a kürtöből sűrű füstgomlyok emelkednek, a gőzgép teljes erővel működik. Ime már indul a hajó, és a hatalmas elemnek át vagyunk adva!

Sokáig maradtam még a hajó fődélzetén, míg a kivilágított Trieszt a távol ködébe vészett. Csak a világitó torony volt még látható, míg végre szemképrázó fénye pislogó mécsként elaludni látszott. Erre az alvóterembe vonultam. Első éjjel édes álmodtunk a tengeren.

Márczius 18-án

Reggel 6 óra felé Póla mellett felébredvén, öltözködni akartam, de ime a hajó ingása következtében szokatlan érzet lepett meg! Homlokom veritékezni, fejem szédülni, kezeim reszketni, lábaim inogni, gyomrom halálosan émelyegni kezdett. Itt vala a hivatlan vendég, kinek tulajdonképeni vezeték neve „tengeri betegség.“ Igen rosszul érezvén magamat, lábbelimet gyorsan felhúzni, és a hajó fődélzetén az üditőleg ható tengeri levegőt akartam élvezni. De ép ezen pillanatban egész dühvel tört ki rajtam a betegség, és 17-szer voltam kénytelen tanuságot tenni arról, hogy a tengeri betegségnak rabja vagyok. Én harmadik áldozata valék.

Reif Ignác zarándoktársam segítségével nagy nehezen kapaszkodtam fel az ágyba. Mások tanácsa szerint hanyatt fekve a hajó ingását nem érzem ugyan oly annyira; de azért adómat a tengernek utolsó fillérig meg kelle fizetnem.

Gyakorlatibbnak találtam azon tanácsot, mely szerint a hajó födélzetéről egy távoli pont felé folyvást nézve, a szem mintegy nyugpontot talál olyannyira, hogy az ingásban levő járművet észre venni sem látszik. Nagy nehezen az ágyból felkelve, s mintegy ittasan tántorogva a födélzetre jövök, hol az üde levegő behatása alatt sokkal jobban érzem magamat, noha bizonyos időközben a betegség kitörései ismétlődtek. Csakhamar mások is a betegség által sujtattak, s a hajó kórházzá változott. Igen sajnáltam Reif Ignác társamat, ki épen most lett áldozata a betegségnek. Halásápadtan néztünk mindnyájan a tenger távolságába.

Legtöbbet szenvedett köztünk Kirchmayr Lajos bajorországi segédlelkész, kit az oda és visszautazásban többször rohant meg a baj.

Egy porosz kertész hősiességét fitogtatván, pöfeszkedve mondá: „Uraim, bátorsággal és erős akarattal legyőzik a bajt. Lássák, én egy cseppet sem félek.“ De alig, hogy e szavakat mondá, már is a betegség áldozata lett. Noha mindnyájan igen roszul éreztük magunkat, mégis hangos hahotára fakadtunk, látván a bátor lelkü és erős akartu hős megaláztatását. Valahányszor kitört rajta a roham, kára mellett még szégyent is kelle vallania. A hajó orvosa, ki orosz-lengyel emigrans és igen vig úr volt, csak kigúnyolt bennünket. Ha tanácsért hozzá fordultunk, mondá: „Ezen betegség ellen nincs orvosság, csak békével kell tünni; majd a sok hányásnak a szárazföldön jó hatását tapasztaladják.“ Ez csak ugyan be is bizonyult; mert a szárazföldön rendkívüli étvágy mutatkozott; én alig tudtam jól lakni.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a karaván legöregebbjei: Ngs. Kögl Károly, ft. Wächter Adolf,

ft. Nagy Ignác és nt. Uhlemayr Ferencz a betegségtől érintetlenül maradtak. Délután fölötte nagy szél dühöngött. A hajó erősen hányatott, s ez a betegségben sinlődőkre kimondhatlan kellemetlenül hatott. Egy madár kifáradván a röpülésben, az árboczfára menekült, hol a hajós legények által fogságba ejtetett. Igen megsajnáltam a szegényt. Este oly erős záporosó volt, mintha csak az ég minden csatornáit megnyiltak volna.

Márczius 19-én

Reggel felé kiderült, a tenger lecsendesült, minek következtében a betegségnek kitörései legtöbbeknél végkép megszűntek, kivéve Kirchmayrt, Traunert és csekélységemet, kik a betegségnek borzasztó lankadságban nyilvánuló utóhatásait egész Alexandriáig éreztük. Most folyvást az olasz part mellett haladván, Brindisi és Bari városokat láttuk. Éjjel a tenger ismét nyugtalankodik, ellenkező szél hányja veti a hajót, emeletnyi hullámok képződnek, becsapnak a hajóba, előntik alvó termünket. Az ágyban egyik oldalról a másikra vettünk, s csak a lábak és kezek segítségével volt lehetséges hanyatt fekve erős támpontot találni. A bőröndök felfordultak, ruháink leestek, a szekrényben levő tányérok és poharak csörögtek, a termünkben függő lámpák himbáldóztak; nyögnek a betegek az ágyakban, ropog és reccs az egész jármű.

A böszült tengeri elem éjfél táján legerősebb támadását intézte hajónk jobb oldalára, oly annyira, hogy a fődélzetben a hely megtakarítása végett egymás fölé helyezett s nehezen megrakott ládákat, mintegy erős ostromlökéssel lecsapta.

A nagyszentmikólsi esperes mindig kívánta, hogy legalább egy kis zivatar támadjon. Kivüle, mindoyájan megelégedtünk a szerzett tapasztalattal. Épen szent József napja levén, évfordulója egész életükön át emlékeztünkbe idézendi ezen komoly eseményt.

Volt a hajón egy hetvenkedő zsidó siheder, a ki olc-ó áron, t. i. istentagadással akart szert tenni a modern felvilágosultság hirnevére. Hiába térít-

gette őt egyik társam, annál konokabbul ragaszkodott istentagadásához ; de csakhamar meglapult a pöffeszkedő. Ugyanis alkalmasint be nem tette jól az ágya melletti ablakot, tehát vagy az ő, vagy pedig a cameriere mulasztása folytán történt, hogy a zivatar alkalmával a szél becsapta az ablakot s a nyílt résen mint egy szökőkútból hatalmas vizsugár hatolt be feje fölé ép akkor, midőn már ágyában feküdt volt. Jaj be hamar felugrott a nagy hős ! nem is merte az ablakot bereteszelni, hanem gyáván hálótermünk egyik zugában megvonult, ő a ki kevéssel ez előtt nyíltan az Isten létét tagadta, és ismételten mondogatta : „Die ganze Welt, selbst mein Leben is mir Wurst und Pomade.“ Pedig, hogy ne essem a tulzás gyanujába, meg kell jegyezmem : a szélvész korántsem volt a legnagyobb. Az üresfejű ficzko szerfözlötti bátortalanságánál lehetetlen volt reá nem gondolnom ama görög álbölcsre, a ki midőn egyszer az Isten létét tagadta, kőbe botlott, e közben pedig villámlott és mennydörgött, mire a tudákos meghökkenve ösztönszerűleg felkiáltott : „Istenem !“ Valóban, csak az esztelen mondhatja : „Nincs Isten !“ Ugyszinte akaratlanul is eszembe jutott a latin közmondás : „Qui nescit orare, pergat ad mare“ A komoly pillanatban nem tudtam : nevessem-e vagy sajnáljam-e a henczegő suhanczot ? ki ha nagyobb zivatar támad, megérdemlette volna, hogy istenkáromlása miatt, mint egykoron Jónás próféta a tenger mélyébe sülyesztesék. Bizvást mondhatni : a könnyelmű fiatal embert kézzelfoghatólag érte utól az Isten büntetése. Nem tudom : magába szállt-e ? de annyi áll, hogy ajkai az utazás alatt többé meg nem nyíltak az istenkáromlásra.

Természetes, hogy a tapasztaltak után beszédünk tárgyát a tengeri vihar és annak veszélyei képezték. Őszbeborult tengerészek állítják, hogy eltekintve attól, miszerint a hajók a tűz martalékául eshetnek, gyakran a sziklákon a legnagyobb hajó-colossusok is összezuzatnak, vagy pedig orkánok alkalmával még a nyílt tengeren is elmerülnek. Néhány év előtt Szicília mellett történt, hogy egyike a legnagyobb orosz

gőzhajóknak, a nélkül, hogy zátonyra került vagy pedig sziklába ütődött volna, podgyászostul, legényestül a hullámok által lett eltemetve. Ha fölötte nagy orkán dühöng, senki sem maradhat a födélzetén, a kapitány és a hajó kormányosa csak megkötve ezer veszély közt állhatnak helyeiken, hol az egymásután feltornyosuló hullámokban nem egyszer megfulnak, vagy agyonzuzatnak. Rendkívüli nagy szélvész alkalmával, melyet, az olaszok buraskának neveznek, az emeletnyi hullámok oly sulylyal és erővel esnek a hajóra, hogy annak egyes részeit letördelik; a mi ekkor a födélzetén van, azt a víz mind magával ragadja, sőt a hajó erős párkányzata, a konyha és a cabineok épületei is beltartalmukkal együtt a tenger mélyébe sodortatnak. Még, az árboczfák és mentő csolnakok is darabokra törnek. Óriási hullámok több mázsányi sulylyal zuhannak egymásután a hajó belhelyiségeit elzáró födélzetre és ajtókra, úgy hogy ezek szintén darabokra zuzva szabad rést engednek a behatoló viznek. Ilyenkor rögtön elalszik a tűz, a hajó gépe eláll, a jármüvet nem uralja többé a kormány, a vihar szeszélyeinek játéka az, mely a felkorbácsolt hullámok által ide s tova hányatik, vettetik, és ha ily szerencsétlenség alkalmával még zátonyok vagy sziklák közelébe kerül, akkor már félig veszve van; de még a nyílt tengeren is, ha tartós a zivatar, a hullámok árajai a betört réseken előzönlük a hajó bensejét, vagy pedig bezúzzák annak egyik oldalfalát, míg végre mindenestül elboritják és eltemetik. Ha a mentő csolnakokat a zivatar fergetege vagy a rengeteg hullámok még el nem szakították, a lánczokról többé le nem oldhatók, a nélkül, hogy a hajón levőkkel együtt össze ne zuzatnának; de ha sikerülne is ezeket a tengerbe bocsájtani, ezzel mi sem lenne elérve, mert azonnal felfordulnának. A mentőövek igaz, sok tekintetben tesznek szolgálatot, de semmikép sem óvhatnak a megfulladástól, ez pedig a hullámok szakadatlan emelkedése és zuhanása következtében majdnem kikerülhetlen. Ily mentőövek a hajó födélzetén szétszórva heverték. Az első pillanatban nem tudtuk: hogy mik ezek, és mi a

czéljuk? de a hajó orvosa, ki társaimmal csakhamar barátságos viszonyba lépett, szigorú titoktartás kikötése mellett imigy magyarázta meg: „Ezen léggel töltött vízmentes hólyagok hajótöréskor végső mentő eszközül szolgálnak. Ugyanis, mikor a hajót a hullámok már majdnem elborítják, akkor az utazók előbb levetik ruháikat meztelen derék körül megerősítik az öveket és a hullámok közé vetve magukat, kiki saját ügyességének és szerencsésének köszönheti, ha esetleg partra juthat.“

„De Uraim,“ vága közbe egy öreg tengerész, „mi a tenger fiai vagyunk, s egy pillanatra sem rendül meg lelkünk, ha a bösz vihar a tenger hullámaival felkorbácsolja; mert ha veszélyben látjuk a szárazföld gyermekeit, — kik remegnek s félnek a haláltól, nem gondolva, hogy itt is a Mindenható kezében vagyunk, — kettőzött hévvel látunk a munkához, s mindegyikünk fáradhatlan szorgalommal, éberséggel és találékonysággal siet megmenteni embertársait. Mint ifjú léptem a hajóra, s azóta sokat láttam és tapasztaltam. Tudják-e Uraim: hogy temetnek a nyílt tengeren? A halottat lepedőbe takarjuk, egy deszka egyszerű koporsója s ravatala, melyre kötelekkel lesz megerősítve, s hogy a boldogult földi maradványai annál biztosabban a tenger fenekére jussanak, a lepedőbe ágyúgolyót varrunk. Következő napon, minthogy többnyire reggel tartatik a temetés, körülálljuk a halottat, a kapitány imakönyvet vesz kezébe, melyből a szokásos halotti imát elmondja, azután a tenger hullámaiba bocsátjuk le örök nyugalomra. A hajó tova ~~robog~~, senki se tudja, merre fekszik az elhunyt; kö nem jelölheti nyomát, rokon s barát könyei nem nedvesíthetik hantjait, csak kik jelen voltak, mondogatják egymásnak, hogy a tengernek eme vagy amaz irányában nyugszik a boldogult hült teteme, ha még a halak fel nem emésztették.“ E szavakra dermesztő borzadály járta át tagjainkat. Kétségtelen, e tekintetben boldogabbak a szárazföldi lakók, kik nincsenek ennyi veszélynek kitéve; a halál által szivünkön ejtett mély sebeket enyhíthetik a könnyek, melyeket kedveltjeik

sirja fölött hullatnak; hisz a halál után is köztük maradnak; ellenben, ki a tengeren lón eltemetve, sehol fel nem található; de nem! a tulvilágon viszontlátjuk egymást.

Reif Ignác zarándok-társam az évenkint Bécsben megjelent „Missions Notizen“-ben ekkép ecseteli zivatáros utunkat: „Kaum waren wir aus dem Golfe von Triest hinausgefahren, liess uns das Meer schon seine üble Laune fühlen. Ein starker Südwest wogte die Adria gewaltig auf, und die in Folge dessen hochgehenden Wogen brachten das Schiff in eine sehr schaukelnde Bewegung. Die Folgen hievon blieben nicht lange aus: den schon am Morgen des 18 März hatte sich die Seekrankheit einige Opfer erkoren. Als der Wind nicht nachliess, sondern im Gegentheile noch verstärkter im Verlaufe des Tages und in der Nacht von 18 auf den 19. das Aussehen einer förmlichen Sturmes annahm, und das Meer immer noch mehr aufwühlte, so dass die Wogen oftmals über das Verdeck des Schiffes sich ergossen, hat das Ungethüm von einer Seekrankheit fast alle Mitglieder der Karavane erfasst, meine Wenigkeit nicht ausgenommen, obgleich ich kein Neuling mehr auf der See gewesen war. Verschont blieben bloß die hochw. Herren Kögl, Wächter, Nagy und Uhlmayr, von welchen Herrn ich glaube, dass sie nur das starke Rauchen gegen diesen Seeunhold gefeit hat. Das Unwetter hielt an, bis wir vor Korfu anlangten, wo die „Vesta,“ deren Rücken uns trug am 20 März, 5 Uhr Morgens, nach 53 stündiger Fahrt die Anker fallen liess, um einige Stunden zu halten. Diese Zeit der Ruhe von 5—10 Uhr, obwohl keiner aussteigen durfte, brachte in unseren misslichen Gesundheitsverhältnissen einen ganzen Umschwung hervor. Alle von der Krankheit Heimgesuchten erholten sich im Anblicke der herrlichen Landschaft, und bei der schon um Vieles besänftigten See, mit Ausnahme der hochw. Herren Trauner, Czobor und Kirchmayr, welche an den Folgen der Krankheit bis Alexandrien zu leiden hatten, das wir nach einer von Korfu aus

glücklichen Fahrt am 23 März 3 Uhr Nachmittags erreichten. Nebenbei gesagt, hatten wir von Korfu aus auf der See fort und fort während unserer ganzen Seereise das erwünschteste Wetter, das Meer sah beständig spiegelglatt und ruhig wie ein in der Wiege sanft schlummerndes Kind aus.“

Márczius 20-án.

Lecsendesülvén a tenger, reggel körülbelül 5 óraker Korfu szigetéhez jutottunk; de nem kapván a kapitánytól engedélyt a kiszállásra, csak a hajóból szemléltük.

Korfu, az egykor Angolország védnöksége alatt álló jóniai köztársaságnak legjelentékenyebb szigete. Hason nevű fővárosa, melynek igen kies fekvése és termékeny környéke vagyon, a köztársaság kormányzójának székhelye volt. Jelenleg a többi szigetekkel együtt Uj-Görögországhoz tartozik. A város átellenében az angol erődítmények romjai látszanak. A hegyeken, melyek tövében Korfu félkör alakban fekszik, nagyobb helységek észlelhetők. Itt láttuk az első pálmafákat. Megjegyzendő, hogy Korfutól kezdve a legkedvezőbb időjárásunk volt, úgy hogy ezentul az egész uton szélcsend uralkodott, s az előbb feldühösödött tenger tükörsimává változott. Öt órai itt tartózkodás után, tovább indultunk, jobbról Korfu, balról Albánia partját szemlélve. Innét nem igen nagy távolban a volt köztársaság második, Paxos nevű szigetéhez jutottunk, mely különben jelentéktelen, de annál nevezetesebb a szentföldi zarándokra nézve. Őzséb, az egyház legrégebb történetírója, a pogány Plutarchusra bivatkozva, csodás eseményről tudósít, mely Krisztus Urunk halála napján itt történt. Ugyanis e napon egy hajó Görögországból Itáliába ment, s midőn szélcsend mellett a jóniai tengeren levő Paxos szigetnél elvonult, a hajósok szigetről jövő hangos szózatot hallottak a levegőben: „Ha ama posványhoz jöttök, hirdessétek, hogy a nagy Pan¹⁾ meghalt.“ Midőn ezt a hajósok

¹⁾ Ezen görög szó *πάν* annyit tesz, mint Isten, ki minden.

megtevék, siralmas jajgatást és iszonyú orditást hallottak, minthacsak a nép ezrei lettek volna ama helyen, amit pedig azon tudósítás szerint, az ott lévő gonosz szellemek keltettek, tudniillik siratták a nagy Isten halálát, melynek következtében a pokolba taszítandók voltak. Ezen esemény felőli hír Rómában oly nagy figyelmet keltett, hogy a népnél közbeszéd tárgyává vált, s maga Tiberius császár, ki erről értesült, a dolog mibenlétét a legpontosabban megvizsgáltatta.¹⁾

Paxos szigetét elhagyva Santa Maura, Ithaka és Zante szigeteket érintettük; egész éjjel Morea, az egykori Peloponesus mellett hajózva.

Márczius hó 21-én.

Hat óra körül folytonosan kedvező időjárás mellett Modon városát láttuk. Ennek környékén gyönyörű szép zöld mezők és szőlőkertek terültek el, s úgy tetszék nekünk, mintha csak a legszebb zöld bársony szőnyeg lett volna kiterítve.

Sapienza és Caprera szigeteket jobbra hagyva, körülbelül 11 órakor Cap-Matapánhoz jutottunk, mely arról nevezetes, hogy Európa legdélibb pontja.

Innét Cerigo és Cerigotto érintésével, este 7 óra körül Kréta szigetéhez értünk. Partja hosszában egész éjjel hajóztunk. Szép idő lévén, a födélzetén Mária- és egyéb egyházi énekeket zengedeztünk. Daczára lankadságomnak én is egy magyar szólóval produkáltam magamat. A hallgatóság viharos tapssal válaszolt. Szélcsend és holdvilág mellett igen sokáig maradtam a hajó födélzetén, elmélkedve szent Pál apostolról ki ezen szigetnél majdnem hajótörést szenvedett, s itt az Isten igéjét hirdette, Titust első püspökévé tette. Nem igen válik becsületökre az akkori lakosoknak szent Pál ama nyilatkozata: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri. Tit. c. I (A kretaiak mindig hazugok, gonosz vadak, rest hasak.

¹⁾ Lásd Baronii Annales Eccles. és Bayerle Die Erlösung der Welt pag. 805.

Márczius hó 22-én.

Reggel 8 óra felé Kréta utolsó hegyeit láttuk. Ezzel Európát elhagyván, az afrikai nyílt tengerre jutottunk. Honvágy lepett meg azon gondolatnál, hogy édes hazámtól oly igen távol és a nyílt tengeren vagyok, hol ezentúl Afrika partjáig az égboltozaton és a tengeren kívül, mitsem láttunk. A meddig csak lehetett, távcsövekkel kísértük Európa határait, melyek utoljára is mintegy ködbe burkolva láthatárunkból eltűntek. Az otthon maradtakérti hő fohászszal buszultunk el Európától. Ezentúl igen egyhangúvá vált utazásunk. Papi zsolosmánkat elvégezve, társalgással töltöttük az időt, vagy látcsövekkel néztünk a tenger távolságába folytonosan lesve, vajjon egy vagy másik hajóval nem találkozunk-e. Sokszor mértföldnyire pillantottuk meg a hajókat, s mily nagy volt örömünk, ha elvégre közelükbe jutottunk! Noha egymást soha sem láttuk, a kölcsönös baráti üdvözlést régi ismerősök módjára a legszívélyesebben vizsnoztuk. Gyakran volt alkalmunk tengeri halakat látni, különösen „delfineket“ s az úgynevezett röpülő halakat, melyek a tengerből nagyobb magasságra emelkedve a levegőben, mintegy röpülni látszanak. Sok mulatságot szereztek a sirályok is. E fehér, kacsákhoz hasonló tengeri madarak sok mértföldnyire röpülve, folyvást kísérték hajónkat, s nagy mohósággal szedték fel a tengerbe dobott narancshéjakat vagy egyéb hulladékokat. Ha elfáradtak, a tengerbe bocsátkoztak s úszva követtek bennünket.

Háromunkat kivéve, kik még igen gyengék voltunk, most már mindnyájánál elmulván a tulajdonképeni betegség, egy kissé csintalankodni és egymást faggatni is kezdtük. Különösen nagy mester volt ebben a nagyszentmiklósi esperes úr, ki jó kedvében folyvást félemlített a már közelgő viharral, melynek előjeleit hol a ködbe boruló napban, hol a vészmadár állítólagos megjelenésében, s más egyéb okokban látta, me-

lyek kigondolásában kifogyhatatlan volt. Állításának nagyobb nyomatékot akarván szerezeni, sokszor tenge-
részek által is megerősítette.

Egy fiatal olasz tanár közkezdveltség tárgya volt a hajón, mivel talpraesett élezeivel, jól birván a német nyelvet is, mindnyájunkat mulattata. Midőn észrevette, hogy mi magyarok gyakran latinul is társalogtunk, egy szójátékkal zavarba akart hozni. „Signor decano, mondá a nagyszentmiklósi esperes urhoz : Önök magyarok, a mint napok óta észlelem, nagy jártasságot tanusítanak a latin nyelvben, fordítsák le tehát a következő mondatot: „Cane mi cane decane, sed non de cane cano cane mi cane decane, sed de cano decano, cane mi cane decane!“ s mily nagy volt csodálkozása, midőn kívá-
natának nem csak a nagyszentmiklósi esperes úr, ha-
nem én is rögtön megfelelttem, ki ezen szójátékot boldogult Málík Vincze piarista tanáromtól még deákkoromban hallottam. Az ószhaju esperes ur felfogván a személyére való élczes de finom vonatkoztatást, a jelen lévő paptársakkal együtt nevetésre fakadt.

Minthogy Korfu szigetnél sokan beszálltak, felette érdekes volt ezen utitársainkat és nemzetiségi szokásaikat megfigyelni. Itt egy csoport lengyel zsidó folyvást fejét hajtogatva, ott megint mohamedán zarándokok Mekka felé nézve imádkoztak. Görögök, örmények németek, angolok, olaszok, lengyelek, arabok, magyarok képviselték itt nemzetöket. Különösen feltűntek az albánok nemzeti viseletökkal és hádzsárjaikkal.

Mivel keleten szarvasmarha ritkán és drágán kapható, két vágó marha volt a hajó födélzetén, mely minden fedél nélkül az eső, szél és emeletnyi hullámoknak kitéve lévén, Afrikáig egészen megsoványodott.

A tenger világítását nem találtam oly nagyszerűnek mint azt mások elbeszélései után képzeltem. Ott, hol a hajó szélei rohamos menetben érintik a vizet, ugy látszik a súrlódás következtében mintha ezernyi tűzszikra támadna. Holdvilágnál igen festői a hosszú ezüst szalag, mely a hullámozás következtében a hajó mögött képződik, és a már meghaladott pályáját jelzi.

Alexandria.

Márczius hó 23-án.

Az emberi természetben rejlik annak oka, hogy a legmegragadóbb látványok iránt is közönyöskké leszünk, mihelyt huzamosb időn át vagyunk utalva azok kizárólagos élvezetére. Mily kimondhatatlan varázst gyakorolt kedélyemre a tenger, midőn Ádria partjain megállva, annak szilajan csapkodó hullámai felett elmerengtem! Mily csodálatra gerjedtem, midőn a végtelennek látszó vitzükör felett uszott hajónk, és a messze távolban a sötét vitzömegnek a kékellő éggel való ölelkezését szemlélhettem! De a napokon át tartó tengeri utazás észrevehetőleg nyomasztó hatással volt a Kárpátok koszoruzta vidékeire visszavándorló lelkemre. A folytonos egyhanguságban nem csekély szükségét éreztem a fentebb jelzett szórakoztatási eszközöknek. De őszintén megvallva: társaim különben érdekes társasága, az időközönként feltűnedező szigetcsoportok, a gőzösnek monoton zugásába belevegyülő matróz ének, a delfinek pajzánkodása, már nem valának képesek elensúlyozni a fásultságot, mely hatványozott mértékben kezdé lohasztani előbbi jó kedvemet. Ily kétes lelki állapotban majd gondolatokba merültem, majd nyugtalanul kerestem a távol ködében valami tárgyat, melyen part után sóvárgó lelkem megpihenhetne. Ki irhatná le örömemet, midőn a távolban egy hosszú vonalat pillantottam meg, mely lassanként kidomborodva, azon sejtelmet ébreszté bennem, hogy szárazföldhöz közelgünk. Az utasok csoportosan huzódtak a hajó párkányzatához, és velem együtt mereven néztek az általam jelzett sötét vonalra. Nem csalódtunk. A hajósok megjegyzése szerint, Egyiptom partjaihoz közeledtünk.

Délután két óra tájban pillantottuk meg Alexandria világító tornyát. Csakhamar fölséges látványt nyújtott a város, számos minaretjeivel és a mecsetek tornyaival. Alig vártuk a pillanatot, midőn partra lépehettünk. Ezalatt egy vitorlás csolnak tartott felénk. Kép-

zelhetni, mennyire valánk meglepve, midőn megtudtuk, hogy azon az egészségügyi bizottság jó, melynek célja, kitudni: vajjon a hajón nincs-e ragályos járvány, mely esetben nem engedtetik meg a kiszállás. Az utasok 10 vagy 20 napi vesztegzárlat alá vettetnek. A vesztegzárlati házban a kiszabott ideig mintegy fogságban tartatnak, és kiki saját költségén köteles magát eltartani; csak a határidő letelte után engedtetik meg a partraszállás. Minthogy ilyen bajtól ment volt hajónk, e kellemetlenségtől meg voltunk óva. A bizottságon kívül a csolnakon még egy hajókalauz is érkezék. Turbánja, keleti ruházata, napbarnított arcza, egyiptomi eredetéről tanuskodtak. Hivatalos üdvözlés után ő vette át a hajó kormányzatát, mert a tengerből emelkedő sziklák miatt nagyon veszélyes az út, melyet a távolról jövő hajók kormányosai kevésbé ismernek. Elvégre félóránnyira a várostól horgonyt vetettünk. No de még csak most gyűlt meg bajunk a tengeri fiakkerekkel, egész raja vette körül hajónkat. Ostromolva törtek hajónkba a csolnakászok, s versenyezve egymással szolgálati készségökben, podgyásznukat erőszakkal akarták csolnakukra szállítani. Erre már előre lévén figyelmeztetve, a szemtelen tolakodókat hidegen visszautasítottuk. Türelmemet veszítve egyikkel ugyan csak magyarán bántam el.

Miután ~~Frötschner Sebestyén generalis comissarius~~ úr már előlegesen értesítette volt eljövetelünk felől Lukács ferenczrendi atyát és Hoffmann könnykereskedőt, elhatároztuk, hogy utolsók szállunk ki a hajóról. Tudtuk, hogy a nyert utasítás szerint a nevezettek partraszállításunkra fogadott csolnakokkal elénkbe fognak jönni. Alig oszlott el hajónk népsége, legnagyobb örömünkre a várva-várt két úr már is megérkezett. Szívélyes üdvözlés és rövid ismerkedés után, rögtön intézkedtek átkelésünk ügyében. Kissé furcsán esett ugyan a hullámozó tengeren ily gyöngé járművön podgyásztól átkelni, no de ez is szerencsésen sikerülvén, 3 órakor az első lépést tettük az afrikai talajra. Kiváncsi néptömeg járt-kelt Alexandria tenger-partján. Görö-

gök, arabok, törökök, szerecsenek, a nők keleti módra befátyolozott arczczal, tetőtől talpig kék, fehér vagy fekete kendőkbe burkolva, hordárok, teve- és szamárhajtók egyaránt vonták magukra figyelmünket. Ezen tarka népvegyületben különösen éles ellentétet képeztek a párizsi divatot eláruló európaiak mellett, a félig meztelen szerecsenek, kiknek arczuk fénylett mint a fénymázos czipő

Kalauzainkat követve, a vámhivatalba jutottunk. Itt nagy sürgés forgás volt. A hivatalos egyének szaporán vették vizsgálat alá és adóztatták meg az idegenek podgyászát. Dacára az erőszakos tolakodásnak, mi szerencsések valánk. A vámhivatalnokok hallván ugyanis, hogy szentföldi zarándokok vagyunk, nem is vizsgálták holminkat, egy utitársunk nagy tulipántos ládáját kivéve, melyet a karaván élcezen Noe bárkájának nevezett el; útleveleink előmutatása után szabaddon bocsátottak.

Az öregebbek közülünk kocsin, a fiatalabbak Lukács atya és Hoffmann ur kíséretében a bazáron keresztül gyalog indultunk a városba. A ferenczrendi atyáknál barátságos hajlékot találtunk. A pálmakert által köryezett klostrom, és a mellette lévő templom igen kellemes benyomást gyakorol a messze vidékről jövő zarándokra.

Rövid pihenés után a zárda-főnöknél akartunk tisztelegni, de nem találván őt otthon, helyettesével beszéltünk, kinek tanácsára még az nap az alexandriai patriarkához mentünk. Ő Excellentiája dalmata születésű lévén honfitársainak nézett, s társalgási termében mindegyikünkhöz néhány nyájas szót intézett. Nagy termete, hosszú szakála, püspöki öltönye, magas személyiségének valóban patriarkális tekintélyt kölcsönöztek. Különös öröme szolgált, hogy karavánunk elnökével: Kögl Adolffal, dalmátul beszélhetett. Őszinte érdeklődéssel tudakozódott az osztrák-magyar és a németországi püspöki karnak e nehéz körülmények között hogyléte felől; majd benső meghatottsággal utalt az Európában változó vallási mozgalmakra, s gyászos viszonyokra. Ezut-

tal a misézési engedély elnyerése végett egyházmegyei bizonyítványainkat is előterjesztettük. Hódolatunk bemutatása után, a patriarka áldását kikérve, távoztunk. Most a város nevezetességeit szemléltük meg. Több utcát bejárva az u. n. „követek piaczára“ jutottunk. E hosszú és tágas tér a pesti József-térre emlékeztet; két oldalán nagy vízmedence szökő kutakkal, s árnyas fasorokkal be- s körülültetve. A lombos fák üditőleg hatnak a tarka vegyülékben pezsgő néptömegre. E piac fénypontját képezi Mehemet Alinak, a mostan uralkodó ház törzsatyjának fehér márványból készült monumentalis szobra. A korán tiltja ugyan a szobrok felállítását, minthogy azonban az egyiptomiak az európai civilisatio befolyása alatt már sok tekintetben a koránon túltették magokat, a leleplezési ünnepély mellőztével, mely a hívő mohámedanoknak fölötte nagy megbotránkoztatására szolgált volna, ez emlékszobornak is sikerült helyet biztosítani.

Jobbra és balra több emelettel bíró házak diszes sora, földszint boltok a legszebb kirakatokkal, kávéházakkal stb. Járdákról és gázvilágításról is van gondoskodva. Szóval az idegen, Európa valamely nagyobb városában képzelhetné magát, ha csak a tarka népvegyülék, az afrikai flora és a szokatlan hőség, keletre nem emlékeztetne.

Haza jövén jó vacsora várt ránk. E szivélyes meglepetés által kellemetesen érintve Lukács atyának azt sugám, hogy ha majd hazámba visszajövök, honfitársaimnak el fogom mondani: mily lekötelező vendégszeretemben részesítettek az alexandriai sz. ferenczrendi atyák. Bizalmas megszólításom önérzetes mosolyt csalt Lukács atya ajkaira. Vacsora után még kis sétát tettünk a városban. Sok utca légszeszszel volt kivilágítva, s tömérdek nép járt kelt ide s tova.

Fáradtan vonultam szobámba; furcsa érzet lepött meg, mintha csak a hullámok által hányatott hajón lettem volna. Lábaim inogni s én mintegy tántorogni kezdtem. Titkos félelem lepött meg, melyet tapasztalatlanságomban legkevésbé sem tudtam magamnak

megmagyarázni. Lukács atya, ki épen akkor lépett szobámba, mosolyogva fejtette meg a talányt. Tőle tudtam meg: hogy az a tengeri utazásnak utóhatása, s hogy azt még többször is fogom érezni, a mi csakugyan be is bizonyult; sokszor ugyanis úgy tünt, mint ha egész Alexandria lábaim alatt inogott volna, azért sehogy sem tudtam a nyert vigasztalással beérni, mert keleti élvezeteimnek e nyitánya még ellenségemben sem kelthetett volna irigységet. Mindazáltal félelmem eloszlott, és megnyugodván abban, hogy komoly bajom nincs, nyugalomra tértem.

Alexandria.

Márczius 24-én

A zárda-lakók zsolozsmaéneke felébreszte első keleti álmamból. A felkelő napnak ablakomon át beözönlő fénye, intőjelül szolgált arra, hogy minden percz drága, töprenkedés nélkül felkeltem tehát. Első teendőm volt, a zárda melletti sz. Katalinról nevezett plébánia egyházban misézni. Ez alkalommal több szerecsennek az oltári szentséget szolgáltattam ki, kik az Úr sz. testét a legnagyobb áhitattal magukhoz vevék. Különösen feltűnt egy párizsi mód szerint öltözött szercsen nő, ki urnőjével szintén az Úr asztalához járult. E csinos templom állítólag azon helyen épült, hol sz. Katalin vértanuságot szenvedett. A ferenczrendiek azonban erre vonatkozólag semmi hiteles okmányal nem birnak.

Keleten, kevés kivétellel mindenütt a ferenczrendiek a lelkészek. Alexandriában is a 12.000 katholikus lelki szükségleteiről ők gondoskodnak.

Községük különböző nemzetiségű hivekből állván, vásár- és ünnepnapokon több nyelven tartják a hitszónoklatot. Én esetleg egy maltai nyelven tartott beszédet hallottam. A maltai nyelv az arab- és olasznak keveréke. Ausztria-Magyarország dicséretére legyen mondva, hogy az itt tartzkodó német ajku hivek lelki üdvéről, egy számukra alapított hitszónoki állás fentar-

tása által gondoskodik, melyet jelenleg a tiroli születésű Lukács atya lelkesmeretesen betölt. Ez utóbbinak elbeszélése szerint a templom és a mellette levő zárda is nagy részben Ausztria-Magyarország adakozásából létesült.

Lazaristák és Paulai sz. Vincze leányai is működnek itt az Úr szállójében. Ez utóbbiak nagy kórházzal és iskolával is bírnak.

Az isteni tisztelet után Hoffmann könyvkereskedő ur által vezetettve, Pompejus oszlopát tekintettük meg. Szép pálmafák árnyékában, de különben igen homokos talajon egy dombhoz értünk, a melyen emelkedik a 98' magas vörös granitoszlop. Hiteles történeti adatok szerint Diokletian császár tiszteletére emeltetett 296-ik évben ; így tehát tévesen nevezetik Pompejus oszlopának. E téves elnevezésre az szolgáltatott okot, hogy Caesar a régi monda szerint Pompejus hamvait egy urnában ezen oszlop tetején takarította el. Szép kilátás van innen a tengerre, melynek számos hajója élénk forgalomról tesz tanúságot. Innen láthatni Alexandria környékét, és kigőzölgésével lázt okozó Mareotis tavára is. Nem messze innen van az arabok temetője, mely számtalan primitív siremlékével mintegy hangosan látszik kiáltani a büszke oszlop felé : „Hiuságok hiusága s minden csak hiuság !“ Az arabok nagy kegyeletet tanúsítanak elhunytjaik iránt. Különösen pénteken, mely heti ünnepnapjuk, telve vannak a temetők siránkozó nőkkel.

Milón innét elmentünk, félig meztelen gyermekcsoport kísért, folyvást kiabálva : „Chavadzsa, vagy : hadzsi baksis, azaz : „uram vagy zarándok adj borralót !“ Ezen alkalmatlankodók csak erőszaknak szoktak engedni. Ugyannekkor volt alkalmunk az alsó néposztály nyomoruságáról is meggyőződnünk. Az utól jobbra balra ablak nélküli viskók láthatók. Ezek a szegények palotái a dúsgazdag városban ! Az építőmesterek többnyire a nők, kik e palotákat sajátságos izlésök szerint magyar cigány stylben : Nil-iszap, szalma és kevés kőből tapasztják össze

Délkeletnek tartva Machmudieh Nil csatornája-

hoz értünk. E nagyszerű művet Mehemed Ali alkirály 1820-ban fejezte be, ki mintegy 7 500.000 frankot szentelt arra; 250.000 ember dolgozott rajta, s ezek közül 20.000 részint éhség és nélkülözések-, részint különféle betegségek következtében halt meg.

A csatorna partján számos hajót és különböző árucikkkel terhelt csónakot vevénk észre. E csatorna Alexandriát a Nilussal köti össze s ennek vizével bőségesen ellátja, mi is nagy jelentőséggel bír oly városra nézve, hol ritka levén az eső, elegendő mennyiségű viz a cisternákban nem gyűjthető.

A Nil sárgás vize iható, ha iszapja a cisternákban, vagy ezen iszaptól készített likacsos korsókban leülepszik. Minőségre nézve versenyez Duna-vizünkkel, és oly jó hirnek örvend, hogy sokan még gyógyerőt is tulajdonítanak neki. Minthogy igen lágy és kellemes ízű, az egyiptomi alkirály a bécsi világkiállítás alkalmával, még Bécsben is csak ezen vízzel élt. Nem csoda tehát, hogy egy utas azt merte állítani, miszerint a vizek közt azt a rangot foglalja el, melyet a pezsgő a borok közt.

Mielőtt a csatorna mentében a városba érkeztünk, egy halomhoz jövénk, melynek tövében félig betöltött gödör tünt fel. Hoffmann ur biztatása folytán nem sajnáltuk a fáradságot és leszáltunk a gödörbe. Itt nem csekély meglepetésünkre ajtót pillantottunk meg, melyen át egy földalatti elhanyagolt kápolnába léptünk. Ennek szép kőfaragványai méltó csodálatra indítottak minket. A nép e kápolnát nemcsak Alexandria, hanem egész Egyiptom legrégebb keresztény emlékei egyikeként tartja.

Minél inkább közeledtünk a városhoz, annál élénkebb volt a kereskedelmi forgalom a csatornán és partján, mely utóbbi Alexandria lakosainak kedvencz sétahelye. Itt számos európai izlésben berendezett vendéglő van. Az egyikben menedéket kerestünk a nagy hőség elől. A nagyobb asztalok egyikét elfoglalván magyar és német nyelven folytattuk a társalgást. A vendéglős feltűnő kíváncsiságával tisztelt meg, és időköz-

zönkint hangosabban kiejtett szavainkat ellesvén, örömtől sugárzó arczczal rohant felénk „Uraim! önök magyarok! kiáltott fel. Honfitársunk barátságos beszédbe elegyedve velünk, elbeszélé, hogy a negyvennyolczadiki magyar forradalom után mint emigrans itt telepedett le, hogy meglehetősen jól megy dolga, s anyagi érdekei annyira kötik Alexandriához, miszerint hazatérésre többé nem is gondol. Amily jól esett a találkozás honfitársunkkal, oly nehezűnkre vált a bucsuzás.

Hazamenet bejártuk a bazárokat, hol a kereskedők, czipészek, szabók stb. üzük mesterségöket. Innen tágas piacra jöttünk, hol társaim egy boltban fűzeket vásároltak. Én azalatt kin maradtam, midőn egyszerre borzasztó ordítás riasztott fel álmélkodásomból. Egy muezzin a minaretről teljes torkaszakadtából lekiáltva, figyelmeztette a népet a Mekka irányában végzendő imára. A minaretek a mecseteken, vagy a város falain, vagy pedig magánosan álló magas tornyok, melyek körös körül bizonyos magasságban erkélylyel vannak ellátva, honét a muezzinnek az imaórákat napjában hétszer ének-szóval hirdetik.

Mohamedán temetést is volt alkalmam látni. A koporsó sárgazöld posztóval volt fődve. Mintha csak valamit loptak volna, úgy sietett az egész menet, melyet egy csoport nő zárt be, kik úgy látszik, pénzért siránkozva követik a holt testet.

Délután sz. Katalinról nevezett plébánia egyházban egy halotti beszentelés volt, melynél különösen az európai gazdag kereskedő-világ volt képviselve. A szertartás sokáig tartott. A jó ferenczrendi atyák nemcsak lelkészek, hanem amint a körülmények magukkal hozzák, egyszersmind tanítók és kántorok is. Omnibus omnia facti. A halottas kocsi pompára nézve a pesti pompes funebres-nek is becsületére vált volna.

Azután az alkirály nagyszerű parkját tekintettük meg. Majdnem egy óráig kocsikáztunk a legszebb vil-lák és dúsgazdag növényzetű kertek között, midőn ki-tűzött célunkhoz érve, a tündérszépségű kertbe lép-

tünk, mely Európa, Ázsia és Afrika florájának ritkaságait magában foglalja.

Innét Alexandria kath. temetőjébe siettünk, hol szebbnél szebb siremlékeket láttunk francia, olasz, angol és német feliratokkal. Igen divatos, az elhunytak arczképét és rövid életrajzát a siremléken levő fülkébe üveg alá helyezni. Minthogy a nap már lenyugvóban volt, igen kíváncsiak voltunk az éji sötétség rögtöni beköszöntésére, mivel általános hiedelem szerint itt esti szürkület nincsen. Azonban az egészben csak annyi igaz, hogy rövid ideig tart.

A város keleti részén, a tenger partján Kleopatra tűjét láttuk. Ez 70 láb magasságu obelisztk. Az obeliszkek négyszögü csucsba végződő granit oszlopok, melyek a napimádó egyiptomiaknál a jótékony napsugarak jelképeül szolgáltak.

Az obeliszkek, mintegy megkövült napsugarak, a bálvány-templomok, nyilvános épületek és az előkelők palotái előtt állottak. Aki ezekbe kívánt lépni, ezen oszlopok egész sorozatán keresztül kelle mennie. Az említett obelisztk, alkalmasint Kleopatra egyiptomi királynő palotája előtt állott, s innét Kleopatra tűjének elnevezése. Környékén, nyomorult arabs viskók állnak. A régi fényes paloták, melyekhez ezen obeliszkek egész sorozata vezetett, mind eltűntenek annak jeleül, hogy a világi pompa mulandó. S mintha a mostani nemzedék az őskor dicsőségét gúnyolni akarná, természeti szükségét ezen oszlop körül végzi.

A mellette földön heverő obelisztk-óriás angoloké, de ezek sajnálva a szállítási költséget ott hagyták, s nem tartják a bukott nagyságot méltónak arra, hogy ismét talpra állítsák.

Zárjel közt jegyzem meg utólag, miszerint az angolok 1877-ben a bukott nagyságon már könyörültek.

A vas hajót, melyen az obeliszket az alexandriai kikötőből Angolországba szállították, „Olga“ angol gőzös vonta. A szállítás a Földközi-tengeren minden baj nélkül ment véghez. A vashajó szerkezete jónak bizo-

nyult be, s az Algir közelében kettészakadt összekötő-lánczot is gyorsan kijavították. Mind a két hajó a gibraltári tengerszoroson haladt keresztül. Már utjuk legnagyobb részét a pyrenei félsziget nyugoti partja mellett tették meg, midőn az 1877 évi október 14-én dühöngő orkán, Finistere foka közelében utolérte. E zivatar alkalmával a Kleopatrának nevezett vashajó az Olga gőzöstől elszakadt, s így ez utóbbi, október 17-én Falmouth kikötőjébe magányosan érkezett. Carter hajókapitány, ki eddig a vashajón levő toronyban több matrózzal tartozkodott, még az összekötő láncz elszakadása előtt az Olga gőzösre menekült; Olga egyik kormányosa és öt matróz az összeköttetést ismét helyreigazítani akarván, életüket vesztették. A két hajó kapitányai azon reményben voltak, hogy jövő nap reggelén feltalálják az obeliszket vivő vashajót; de csalatkoztak. Carter kapitány ekkor már attól tartott, hogy a vashajó menthetlenül elveszett. Azonban ennek szerkezete oly kitűnő volt, hogy az összekötő láncz elszakadása után, a nagy zivatarban sem el nem merült, sem össze nem zuzatott, hanem a tenger felületén maradt. Ferrőlól éjszak felé, 90 mértföldnyire ismét feltalálták és biztonságba helyezték. Post varia fata szerencsésen érkezett meg az obeliszk Angolországba, hol London városának díszére szolgál.

Alexandria, Nagy Sándor által alapítatott. Krisztus idejében a világ első kereskedelmi városa volt, 6 órányi kiterjedéssel és majdnem 1.000.000 lakossal. Fénypontját a ptolomaei házból származott s itt székelő királyok alatt érte el, kik minden igyekezeteket arra fordíták, hogy azt nagy és híres várossá emeljék. Különösen emlitendő a „Pharos“ vagy világító torony, mely a világ hét csodaművei közé számítatott. Ez, a hasonló nevű sziget egyik szirtjén állott. A szigetet hét stadiumnyi hosszú gát [hepta stadion] kötö össze a szárazfölddel.

Két nagyszerű könyvtárral is birt. A muzeumhoz tartozó 400.000, a Serapis templomáé pedig 200.000 kéziratból állott. Az első, Julius Caesar vétsége folytán, tűz által majdnem végkép megsemmisült; a második, Ómár

kalifa által pusztitatott el. Ómár ilykép okoskodott: „ha ezen könyvek tartalma a koránnal megegyezik, akkor fölöslegesek; ha pedig vele ellenkezik, kártékonyak, tehát megsemmisítendők.“ A könyveket ezután, a népmonda szerint csakugyan Alexandria 400 fürdője fűtésére használta. Ezenkívül híres volt Ptolomaeus Lagi palotája is, mely a város területének majdnem harmadrészét foglalta el; sok és nagy kiterjedésű épületekből állott, és az alexandriai muzeum, könyvtárával együtt hozzá tartozott. E muzeum nem volt tanintézet. Egyedüli célja vala: a tudósoknak gondnélküli állást biztosítani, és a tudományos készletek bősége által önképzésre és a tudományok előmozdítására alkalmat nyújtani.

Mennyire iparkodtak tudományos kincseket gyűjteni: kitetszik azon tudósításból is, mely szerint Phalereus Dömötör nevű könyvtárnok, Ptolomaeus Philadelphus királynak a zsidó törvénykönyvnek görög nyelvre való lefordítását tanácsolta. A király nem csak helyeselte ezen tanácsot, hanem gazdag ajándékokkal követséget is küldött Jeruzsálembe az akkori főpaphoz, azon kérelemmel, hogy neki a zsidó törvénykönyv egy héber példányát adományozza. A főpap készséggel teljesíté a király kérelmét, s egyszersmind 72 tudós zsidót is küldött a fordítás pontos eszközlése végett. Ezek, fényes fogadtatás után Pharos szigetére vonulván vissza, közösen készíték el a fordítást.

Sz. Márk evangelista fáradozásai folytán csakhamar erős gyökeret vert itt a kereszténység. Már a II-dik században híres keresztény iskola virágzott itt, melyet számos pogány is látogatott. Ez intézet előljárói közül kitűnnek; az alexandriai Kelemen, Origenes. Sz. Cyril és sz. Athanáz. E város püspökei közül különösen ez utóbbi, szóval és irással hatalmasan védelmezte a katolikus igazhívőséget az akkori arián áramlat ellenében, miért is szent élete, tudományossága és széleskörű tevékenysége miatt egyháztudori disznévvel lett megtisztelve. Mint nemének drága gyöngye, vértanusága által tündöklék itt továbbá szűz sz. Katalin is. A keresztények valamint Rómában, Syracusban, úgy itt is az üldözések

idején földalatti barlangokban végezték az isteni tiszteletet és temették el halottjaikat. Erről tanuskodnak az alexandriai katakombák, a hol keresztény jelvényekkel ellátott sírok vannak.

Az izlam járma alatt Alexandria régi dicsősége végkép eltűnt. Csak újabb időben, az egyiptomi alkirályok alatt, emelkedik kereskedelme, sőt virágzásnak is indul, minek örvendetes következménye az, hogy lakóinak száma jelenleg már is 170.000-re tehető.

Minthogy Vestánk nyolcz napig itt tartózkodott, elhatároztuk, Egyiptom fővárosába Kairóba rándulni, melynek nevezetességeit megtekintve, ismét mindannyian Alexandriába visszatérendők voltunk, kivéve a nagyszentmiklósi esperes urat, kinek eltökélt szándoka vala Kairóból Szuezebe utazni, onnét pedig, a szuezi csatornán átkelve, Port-Szaidban, hová Vestánk april 1-én volt érkezendő a karavánnal egyesülni. Hasztalan igyekezett az esperes úr jó tanácsával arra bírni, hogy e kirándulásában utitársa legyek. Azon gondolat, hogy holmi előre nem látott akadály miatt a meghatározott napon Port Szaidban a karavánnal nem egyesülhetünk, mely esetben egészen Jeruzsálemig saját költségünkön kellend utazni, a terv kivitelében mindig visszatartott. Elvégre habozásomnak az lön vége, miszerint a legbiztosabbat választva elhatároztam, hogy Kairóból ismét visszatérek a karavánnal.

Kairó.

Márczius hó 25-én

A sz. mise — áldozat bemutatása után vaspályán Kairóba indultunk. Három osztály lévén az utasok számára, a második osztályban csak tíz frankot fizettünk. Ezen osztály váróterme keleti dívánhoz hasonlít, sötét zöld függönyök és párnázott pamlagokkal fölszerelve, padlója pedig négyszögű kövekkel van kirakva.

Azelőtt ezen utat szárazföldön öszvér-, szamar- vagy lóháton, vagy pedig a Mahmudieh csatornán és a Niluson

hajóval kellett megtenni. Ez utóbbi esetben az út a hajósok ügyetlensége miatt, életveszélyek között, nem ritkán 6 napot is vett igénybe; jelenleg vaspályával majdnem ugyanannyi óra alatt lehet azt megtenni. Körülbelül 10 órakor idült a vonat. A másod osztálybeli kocsik igen egyszerűek, minálunk harmad osztálybelieknek beillenek. A harmad osztálybeliek falazata négyszögű hosszukás lécezetből áll. Minthogy Egyiptom ugyanekkor hadat viselt Abyssiniával, e nagy ketreczekben számos katonaságot szállítottak Kairóba. Nyilsebességgel haladva a csatorna és Mareotis tava között, elhagytuk Alexandria puszta vidékét és a termékeny, pálmadus Delta sikságra értünk. E sikság valódi kincstára Egyiptomnak. A Nilfolyó ugyanis augusztus hóban rendszeren kiárad, és iszapjával oly annyira termékenyíti azt, hogy a földbe vetett mag munka nélkül is bőségesebb aratást ad, mint másutt a leggondosabb földművelés mellett. Évenként kétszer, áldás-dús években pedig háromszor is aratnak. E paradicsomi vidék azért neveztetik Deltának, mivel Baháriban vagyis Alsó-Egyiptomban a Nil folyó két ágra oszlik, melyek Damiette és Rosette mellett a földközi tengerbe ömolvén, egy háromszöget vagyis görög deltát képeznek. Számtalan kisebb csatorna vágja keresztül e sik területet, magával hozva a termékenyítő elemet, az iszapos Nilvizet. A Nilfolyóval csatorna által összekötött vidéken dúsgazdag növényzet észlelhető. Az egyiptomi fellahok (parasztok) dicséretére legyen mondva, hogy földjük művelésében fölötte szorgalmatosak. Minthogy tavaszkor és nyáron itt soha sem esik, a főcsatornából vizek tartókba vezetik a Nil vizét. Innét csikorgó gépek segítségével, melyeket bekötött szemű ökrök, bivalyok, körben hajtanak, naponként árasztják el földjeiket a termékenyítő elemmel.

Vaspályánk sok falut érintett, melyek cigány gyarmatokhoz hasonlóak. Kunyhóik, koczka vagy méhkas alakú nád fonadékából állanak, melyet sárral vagy Niliszappal tapasztanak be. Ablakjaik nincsenek; egy szűk nyílás ajtóul szolgál. E szegény lebujságban a szegény fellah családjával és baromfiával együtt lakik.

Minthogy ilyen falu összes épületeinek mi értéke sincs, lakói sokszor elhagyják, és másutt ütik fel tanyájukat. Ez esetben többnyire nők az építészek. A kis gyermekek kevés kivétellel Ádám mezében láthatók. Minél tovább haladtunk, annál inkább volt képviselve a szárnyas világ. Vadkacsák, gerliczék, ölyvek stb. nagy számban tüntek fel. Különösen érdekesek a hosszú csőrü és lábu íbiszek, melyeket az egyiptomiak istenek gyanánt tiszteltek. Büszkén, s mintegy megvetéssel tekintettek gőzkocsinkra, mely Nil-iszapból készített töltéseken, Kafr-Dauar és Damanhur érintésével, Kafr-Szejatba, a rosettei Nil-ág balpartjához érkezett. Itt erős vashid köti össze a két partot. Innét Tantah, vásáraitól Egyiptomban szerte híres nagyobb város mellett elvonnulva, délkeleti irányban Benhah városához jutánk. Ez arról nevezetes, hogy itt a damietti Nil-ág át van hidalva. A hidon átkelve máris messziről Kairó magaslatait látjuk.

Mily vásárnak köszöni Tantah hirnevét? Ezt a következő, 1877 évi sept. 18-kán Kairóból keltezett levél mutatja:

„A Kairótól éjszakkak fekvő Tantah városban, ugyanint Lipsében, tavasszal és őszszel két híres vásár tartatik, melyeken ugyan nyilvánosan csak keleti és európai mű- és földtermények árultatnak; de titokban a kelet leányai mint rabszolganők és odaliszkek is eladatnak. Hogy e leányok most már csak titokban árultatnak, e humán előrehaladást egyedül az alkirály fölvilágosodott kormányának köszönhetjük, mely a nyilvános rabszolgakereskedést eltiltotta ugyan, de ha titokban történik, és különösen, ha az egyiptomi, marokkói vagy pedig a török pasák háremszükségeinek fedezéséről van szó, igen örömet szemet húnny.

Ezen bájos és viruló lények sorsa annyiból nem oly szájalomra méltó, mert jobbat nem ismervén, e gyalázatos elárusztatás fölött alig hullat könyeket csak egy is.

A tantahi leányvásárt a rabszolgakereskedők igen.

örömet látogatják, mivel itt találhatók India mélabús barna leányai, az igéző és termetes cserkesznők, a kőszénfekete szomáli leányok, és török, szirus és egyiptomi nők stb.

A tantahi vásár közönségesen 6 vagy 7 hétig tart, és e közben a leányvásár 4 vagy 5 hétig, mivel a rabszolgakereskedők bazárjaik megnyitásával rendszeresen addig várnak, míg a vevők jelentékeny számmal összegyülekeznek, hogy ilyenkor áruczikeiket (!) könnyebben és drágábban eladhassák.

Ez évben a leányvásár csak augusztus hó közepe táján vevén kezdetét, már September 6-án csütörtökön végződött, mert a Ramazán-ünnep már küszöbön állott, melynek tartama alatt a jó igazhivőtől el nem várható, hogy epedő lélekkel és üres gyomorral kedve legyen egy vagy több bájos rabszolgánót után nézni.

Ha már az idő rövidsége kedvezőtlen volt a rabszolgakereskedőkre nézve, mennyivel inkább nagyobb üzletpangást okozott a dühöngő orosz-török háború! A szultán tartományjaiból csak kevés vevő jelentkezett, és más mohamedán tartománybeli vevők sem voltak a legjobb hangulatban arra, hogy háremjeik kellő benépesítéséről gondoskodjanak. Ennek következtében az eladó leányok ára napról-napra alább szállott. A szép cserkesznő, ki a vásár első napján 4000 frankba került volna, september 5-én már 100 frankon is volt kapható, s nem egy rabszolgakereskedő, nehogy áruczikkeivel hazatérni kényteleníttessék, nagybani végeladást rendezett, hol a legszebb szomáli leányt 300 frankért adta el. Mindennek daczára azonban sok el nem kelt portéka a rabszolgakereskedők kezeiben maradt. II Sándor czár és Ignatief tábornok lelkismeretét terheli tehát, hogy ez idén Tantahban oly sok szép leányon túl nem adhattak. Az orosz hadsereg lobogóit méltán áztatják e szerencsétlenek fájdalomkönyei, mivel a hárem paradicsomkapui számukra meg nem nyilhattak.

A rabszolgakereskedők ezuttal majdnem kétségbeesve hagyták el Tantáht, egyelőre azzal vigasztalván magokat, hogy majd jobbra fordul a dolog.

Ez isteni és emberi jogokat lábbal tipró üzérkedésnek köszöni tehát Tantah herostratikus hirnevét, s a vén Európa, daczára annak, hogy 1863-ban Egyiptomban is eltöröltetett a rabszolgaság, türelemmel nézi ez égbekiáltó bűnnek évenként kétszer ismétlődő nyilvános elkövetését!

Az egyes vasuti állomásokon a lakók különféle élelmi szereket, ugymint: nyers salátát, czitromot, narancsot, keményre főzött tojást, fűgét árulnak. Chavadzsa moje! Moje Chavadzsa! Chavadzsa baksis! Azaz: Uram végy vizet, adj borraivalót! mindenfelől hangzanak. Már megindult volt a gőzkocsi, és még mindig egy egész sereg futva kísérte a vonatot baksis, baksist kiáltva.

Különösen csodálkoztam arab utitársaimon, kik velünk másod osztályban voltak, a mint a nyers salátát legjobb csemege gyanánt felemésztették. Midőn csodálkozásomnak szóval is kifejezést adtam, válaszolá az egyik: *Signore e eccelente rinfrescamento. Gustate!* (Ez kitűnő hűsítő szer, izlelje meg (!) Nehogy a keleti illemszabályok ellen véteni látszassam, elfogadám a szives ajánlatot és beleharaptam a salátába. Mig az arabok igenis meg voltak velem elégedve, zarándoktársaim jóízűt nevettek.

A vasuti kocsi ablakán kinézve az egyiptomi pyramisok, mint az ókor óriásai, méltóságteljesen kimagaslanak. Továbbá észrevehető egy sárgás vonal, mely a lybiai puszta határát jelzi. E határon innen Kairó és egyéb helységek kertjei, pálmaligetei, számos minaretjei és a Mokattan-hegység bércei láthatók. Különös látványt nyújt a fellegvár, Mehemed Ali alabastrom mecsetjével, mely az egész város fölött dominál.

Most a conductor szava: „Stazione Kalioub“ elhangzik, s már Kairó előtti utolsó állomáshoz értünk. Ezentul a város mindinkább előtérbe lép, mig körülbelül délután 5 órakor a kairói pályaudvarba érkeztünk, hol Egyiptomi katonaság volt felállítva. Az angol trónörököszt várták, ki egy órával később meg is érkezett.

Ily katonaságot sem láttam még! Az egyik fehér, a másik szerecsen; külső tartása méltóságteljes volt. Látszik, hogy egészen európai módon van szervezve.

Mint hogy a kairói szállodákban a lakások ára rendkívüli magas, az alexandriai atyák tanácsára, a nagyszentmiklósi esperes, és Abbelen amerikai plébános, olcsóbb szállást keresendők számunkra, már a reggeli vonattal indultak Kairóba, a karaván csak délfelé követte őket. Megérkezésünkkor már a pályaudvarban üdvözöltek minket és Hôtel France-ban vezettek, ahol naponkint és személyenkint az egész eltartásáért t. i. reggeli, ebéd és vacsoráért, — ide számítva a bort és lakást is — csak 9 francot fizettünk. Szállodánknak fekvését kedvezőnek tekinthettük; mert közel volt a quartier del Ezbekiehez, tehát majdnem központjában az európai kereskedelmi forgalomnak. Monsieur Betrand, a szálloda tulajdonosa minden ügyekezete oda irányult, hogy vendégeit kielégítse. Table d' hôte étkeztünk. Délben négy, este öt tál ételt kaptunk.

Kairóban alkalmunk volt két magyar urfival megismerkednünk. Az egyik neve Broncs Béla, rima-szombati születésű francia követségi gyakornok, az esperes ur híve, aki állítása szerint már fél év óta itt időzik, s máris meglehetősen beszéli az arab nyelvet és ismeri a várost; a másik, Nádler Ede pesti születésű, aki alkalmazásra várt. Mindaketten ajánlkoztak vezetőkül, mit a karaván nagy készséggel el is fogadott. Örömmel vettük tudomásul, hogy az itt tartózkodó honfitársaink magyar nemzeti társulatot alapítottak, és több hazai hirlapot is járatnak.

Szállodánkban kissé kipihenvén, még az nap Kairó több utcáját bejártuk. Ez alkalommal a kairói népszokásokat volt alkalmunk megfigyelni. Egyebek közt egy népkertbe jutánk. Ennek terebélyes pálmái árnyékában különböző nemzetek zenéjét hallottuk. Az arab zenészek, többnyire húr- és furulyához hasonló hangszereket használnak. A zenekar vagy ötven egyénből állott, kik közül többen énekelve taglejtéseikkel

kísérék a zenét, borzasztó torzképeket vágván a mellett. A közönség viharos tapssal válaszolt, mi európaiak pedig inkább macskazenének tartottuk. Két befátyolozott arab nőt is láttuk. Fátyolukat hátra vetve török nargyllére (víz-pipa) gyujtottak, és erős füst gomolyokat eregettek. Pezsgő és sörpalaczkok állottak előttük, és mondhatom, jól értettek az ivás mesteriségéhez.

Azután a görögök nemzeti mélabus és szívreható zenéjében gyönyörködtünk.

Az egyiptomi alkirály által Európában képeztetett katonai zenekar, hangjegyekből a legszebb európai darabokat játszotta, a mi valóban nagy haladásnak tekinthető. Egyáltalában, az egyiptomi alkirály dicséretére legyen mondva, miszerint minden igyekezete oda irányul, hogy országát az európai civilisatio áldásai-ban részesítse.

Kairó, Konstantinápoly után, kelet legszebb városa. Lakóinak száma már e század elején több volt mint 300.000, most 400.000-re teszik.

Mondják, hogy Damaszkust kivéve, keletnek egy városa sem őrizte volna meg oly tisztán eredeti keleties színezetét, mint Kairó, Egyiptom fővárosa. Tekintsük meg az arab negyedet! Az utcák igen szűkek, hogy a 2—3 emeletes házak közt árnyékot találjanak a járókkelők. Vannak sikátorok, melyek ponyvával vagy gyékényekkel befödvek, úgy hogy félig sötétben kell az embernek botorkálnia. A házak tetői többnyire laposak, melyeken a keletiek kedvencz tartózkodási helyöket lelik. Itt élvezik a szép kilátást, itt szívják az üdítő levegőt. A vendégeket, nappal a nagy hőség miatt divánba (fogadó terembe), este pedig a lapos háztetőre vezetik. Az arab házak tervnélkül épültek, ablakaik szanaszét elhelyezvék, és sokszor erkélyként kinyulnak. Üvegtáblák helyett fa-rostélyt alkalmaznak, mely közönségesen szép minták szerint van kifaragva.

Legnagyobb sürgés forgás észlelhető a frankok vagy-

is az európaiak negyedében, melyet az arabok közönségesen Muszkih-nak neveznek, ezt báró Pongrátz Emil „Suezig és Vissza” czimű munkájában találóan imigy ecseteli :

„Mozgalmas, tarka-barka élet ez, mely az arab regevilág csodás alakjaira és csoportozataira emlékeztet. Fehér, veres, zöld turbánok, ez utóbbiak Mohamed utódait jelölve, égszín-kék, barna és fehér csikos, narancsszínű, veres fekete kaftánok, pompásan himzett fekete öltönyök, veres és hirtelensárga színű papucsok, rongyos fellah kék gyapotkabátokban, koptok fekete turbanokkal, övükben írószerekkel, katonák fehér kitlikben és esetlen állásu fehér inexpressiblekben, arnauták (albanok) fustanellajokban, öveikben törököt, pisztolyokat, késeket, szóval egy egész fegyvertárt czipelve, a puszták beduinjai hosszú fekete fürtjeikkel, fölpipezett háremrabszolgák néger arcvonásokkal, görögök, törökök, lovakon, szamarokon, magas teve hátakon, aranyozott kocsik, fogatok keletiesen öltözött kocsisoktól hajtatva, protestans hittérítők fehér nyakendőkkel, pápista barátok, görög pópák, angolok, akik a pusztai utra vannak kistafirozva — néha igen komikusan — egyszóval egy egész tarka-barka festői világ hullámszik. özönlik, tolakodik, nyargal és vágat itt föl s alá! Az öszvérhajtsárok, kenyérhordók, sherbet árusok s egyéb kereskedők fülszakító kiáltásai, a csengő bongó zaj, melylyel az utcaszögleteken levő pénzváltók figyelmeket magokra vonják, a szamarak ordítása, a lovak nyerítése, a bivalyok és tevék tompa bögése, az arabok folytonos czivakodása és az ima óráiban a minaretekről a muezzin mély hangú kiáltása, szédítő harmoniába olvadnak össze. Alig tudod, merre fordítsd tekintetedet. A sokaság között kolduló dervisek lépdelnek sajátságos hegyes tetejű sapkáikkal, hosszú hajfürtjeikkel, bozontos szakálukkal, rongyos öltözetben, majd utánuk pompásan öltözött basák és bey-k nemes faju lovakon, szénfekete abyssziniaiak hófehérbe ölözve, utánuk az indiai pósta négyfogatu omnibuszai és kettős fogatu fourgonái felláh-k vitzömlőkkel,

pipatisztítókkal tättovirozott fellah-nők s egész idomtalanságig elfátyolozott és beburkolt uri-nők halvány vörös, világos-zöld vagy kénsárga selyemruháikban, melyekre fekete selyem vagy fehér felöltöny van vetve és fehér fátyollal kiegészítve, mely csak a szemeket hagyja szabadon, lassan tipegve és botorkálva e ropant embertömegben át, s mindkét felől szolgálktól támogatva, hol gyalog hol számaron menve; kigyószelidítők, bajvivók, virágárus-leányok, vízfordók, vakok világatlanoktól vezettetve, szegénység s nyomor a legiszonytatóbb alakjában s mindezek fölött gyönyörűen ragyogó tiszta, derült égboltozat és szédítő bűz.

E hullámozó zürzavaros tömegbe gyakran belevegyül egy-egy hallottas menet, amint a tarka szöve-tekkel beakgatott halotti ravatalt koporsóstól együtt lassu léptekkel tova szállítják; a mecset zászlói lobogva lengedeznek a légben, melyet a fogadott sirató asszonyok irtóztató jajveszékeléssel töltenek be. Néha meg az utczai tánczosnők, czimbalok és tamburinok hangjai mellett arab tánczokat produkálnak, melyeket sivitő énekkel kísérnek. Sokszor láthatunk lakodalmi meneteket is az utczákon végig vonulni. Az alsóbb osztályok e nászmeneteit az ilyenkor véghez vinni szokott éktelen örömvöltözés, meg a zenészekről trombitákkal és dobokkal elkövetett szörnyű hangverseny már mesziről elárulja.

A tömeg néha magával ragad székestől, asztalostól, mindenestől. Nem baj! a holmi megkerül, mert itt semmi sem szokott elveszni. — De magad hogyan kerülsz meg? az nagyobb kérdés. Egyszerre azt veszed észre, hogy egy szűk sikátorban vagy, a hol az ordítózás még nagyobb.

Az európaiaknál általán elterjedt azon hit, hogy a keleti nép henye és irtózik a munkától. A ki azonban ide jó és meggyőződik róla saját szemével, milyen sürgés-forgás uralkodik itt hajnaltól napestig, az csakhamar más véleménynyel lesz a keleti és különösen az arab iránt. A műhelyekben olyan szorgalommal dolgoznak, hogy bármely európai nép okulhatna rajta.

Egész nap csattog-pattog a kalapács, reszel a fűrész, huhog a fujtató, a nagyon is primitív gépek és szerzsámok sustorgása-, zugása-, zakatolásának csak az est vet véget.

A szűk utczákon, melyek az égető nap heve elei ponnyvakkal, gyékényekkel és mindenféle színű jó, vagy rongyos szövetekkel vonvák be sátorok gyanánt, úgy hogy az ember nappal is félhomályban botorkál, — ezer és ezer sürgős dolgu ember törtet keresztül. E tolongás oly óriási, hogy gyalog is alig lehet rajta áthatolnia, aki pedig kocsin jár, attól kell tartania, hogy minden pillanatban egy tuczat embert elgázol. S mégis, mint a villám úgy rohog keresztül egy-egy pasa kocsija, mely előtt lelkendezve szalad a lobogó ingujjú kengyelfutó; s hangos „vardá“ kiáltással — mely az egyedüli elővigyázati intézkedés a lehető szerencsétlenség ellen — figyelmezteti a járókelőket, hogy tanácsos lesz kitérni. Az emberek gyorsan és ügyesen ugrálnak félre, közöttük utca képződik, mely midőn a kocsi tovarobogott, ismét bezárul; azután ismét új, erőteljes „vardá“ hangzik, s a jelenet így százezerszer ismétlődik, s a hullámvás, mozgás pillanatról pillanatra nagyobb lesz. — Ha a lihegő „sais“ kiáltása nem használ, ott van a hosszú bot, melyet a légben suhogtat, azzal csakhamar hathatósabban figyelmezteti a tömeget, hogy ur jön!

Százan meg százan koczognak a tömeg között szamarokon, öszvéreken, minden irányban, s a szamar tulajdonosa, egy-egy borzas fiu kehegve fut folyton állatja mellett, s torkaszakadtából kiáltoz: „Riglak! Semalek! Jeminak! (Vigyázz a lábadra, — térj ki jobbra térj ki balra.) Ez így hangzik egyszerre száz és száz ajkról, e melódiába sehogy sem akar belevegyülni a zöldségárusok kurjongása, a vízfordók fülrepestő lár-mája, a gyümölcsáruslányok sikoltozása, a drótozó rettentő éneke, és a százféle megnevezhetlen portéka-árus rikoltozása, kik vetélykedve iparkodnak egymást föllümulni. Azt hiszed, hogy örültek házába kerültél, s futni akarsz e velőtrázkodtató pokoli disharmoniá-

ból, — de nem lehet. Nyomról nyomra kísér az mindenfelé.“

Ezen sötét sikátorokban nagy a rondaság és büz. Gazdátlan kutyák egész csoportjával találkoztunk. E faj a sakálhoz hasonlít. Mivel az arabok szent állatoknak tekintik, senki sem bántja őket; sőt még útból is kitérnek előlük.

Igen érdekes volt a bazárok látogatása. Ezek igen nagy tért foglalnak el és egész utcákat képeznek. Minden iparágnak van külön utcája, mely közönségesen homályos és hűvös, mivel födéllel van bevonva. A mi vásár bódéinkhoz hasonló boltokban szőnyegen ül a muzulman kereskedő, lábait keresztbe fektetve, csibukot sziván és fekete kávé szörpölvén.

Az egyes iparosok itt mesterségüket is üzik. A vevőt sokszor kávéval és csibukkal is megkínálják. Azután megkezdődik az alku, melynél különösen az európainak arra kell ügyelnie, hogy a kitűzött árnak csak harmadrészét vagy legföllebb felét igérje.

Ezen tömkelegből este haza jutván, derék vendég-lősünk jó vacsorával tartott. Vacsora után kis hűsítőt veendő, az esperes urral kávéházba mentem. Itt cseh nők vonóhangszerekkel mulattaták a vendégeket. A mint fáradalmainkat kipihenendők asztalhoz ültünk, egy úr hozzánk közeledett, és magyarul szólított meg. Elmondá, hogy idevaló asztalos mester, s már 10 éve, hogy itt letelepedett. Eleinte nagyon rosszul ment dolga; de hála az égnek, szomorú sorsa annyira változott, hogy jelenleg 9—10 legénynyel dolgozik.

Honi nyelvünkön igen folyékonyan társalgott. Egyebek közt dicsérte a mostani uralkodót, aki erélyes kormányzásával megszüntette már a tíz év előtt még napirenden levő éjjeli megtámadásokat és gyilkolásokat.

Szemtanuktól hallottam más alkalommal, miszerint a rabszolgakereskedés nemcsak Tantahban, hanem Kairóban is dívik, de szinte csak titokban. Szívem nem engedte megsejtelnem ezen istentelenséget. Nem kis meglepetésemre uti kézkönyvemben is a következőt találtam: „A rabszolgakereskedés el van ugyan

törölve 10 év óta, hanem azért titkon folyvást üzik s a bulaki révparton mindig kapni négereket, kik részint mint szolgák, részint mint háremtagok szerepelnek; áruk, testi alkotásuk minősége szerint 400—600 frank. Ezekkel aztán úgy bánnak, mint az állatokkal, és ha gyenge, beteges, el is emésztik; lelkök valóságos holttemet. Számos négertulajdonost a gyilkolástól csak az tart vissza, hogy 1867 óta Kairóban missio állomás van, hol a négereket felfogadják, a gyermekeket nevelik s belső Afrika számára hitküldérekké képezik. Egyébkint uraik vallását követik, s mint muzulmanok erősen ragaszkodnak az érzékeiknek hizelgő valláshoz. A vágyak igájától nehezen szabadulnak.“ Ugyanazon kézi könyvben olvasom tovább:

„Az épület közepén van az udvar, hol a szerecsen és alsóbbrendű rabok tanyáztak. Itt töltik a hideg éjt, itt szenvedik az égető napsugárt mindaddig, míg el nem adatnak. Ruhájok csak egy kendő az ágyék körül. Az épület csarnokából szobák nyíltak, s itt őrizték nemesebb áruikat a kereskedők. A rabtulajdonosok vad, szivtelen tekintetű tigrisek; a ki képes eladni embertársát, annak szivéből ki is vezett minden érzelem. A vevők aztán, mire szükségök van, keresnek, a mit jónak vélnek, megnézegetik, mint mikor valaki lovat vesz, töröl hegyig megvizsgálja, nincs-e rajta hiba. Itt is a leánykák fogai, szemei kitáratnak kívánságra, s a melyik tetszik, elvándorol vagy hárembe vagy munkatelepre. Volt vagy 40 leány áruba bocsátva, áruk változik 200—300 frt között. Vannak itt apró fiúk is, kik háremöröknek vannak kiképezve. — A csarnokban levő hölgyek már kényelmet élveznek, s némi előnyökben részesülnek; de a vevő kíváncsiságának szintén kötelesek eleget tenni. Ezek szépek voltak, áruk is csipős; de ezen nőkiállítás a szmirnai leánytárlathoz nem is volt hasonlítható, mert ott rendkívüli cserkesz szépségeket láttam, s egy—egy szép példány 2000 forintra becsültetett. A gyakorlottabb leányok énekeltek, tánczoltak, szökdelő lábaik alig látszottak a földet érinteni, a csörgetős dobok öszhangjának szemeik vad vil-

lanásaival. Habkönnyű ruhájok kelméje oly átlátszó, mintha ködből volna szöve, s ingerlő mozdulataikkal elkábitják a szemlélt. — Az embervásár iszonyúan leverő hatást gyakorolt reám, főleg akkor, a mint egy örmény minden módon nyakamra akart kötni egy beteges fiut szolgának. Talán ingyen is ideadta volna, csakhogy szabaduljon tőle. Mily iszonyú jajgatás hallatszik itt, midőn a gyermek szüléitől, a testvér testvéreitől örökre elválni kénytelen. Hogy ezt izgalom nélkül nézhessük, szükséges lenne: eddigi nézeteinket, erkölceinket, sőt szívünket is levegőbe röpíteni, a mi pedig teljesen lehetetlen. A szabadságnál kezdődik az ember. Hát ne legyen pokol ily fenevadak számára, a kik ezt a kegyetlenséget űzik vagy habár módjukban lenne megszüntetni, mégis túrik?! Igaz ugyan, hogy ez némelyeknek jogos kötelességek; de a kötelesség oly bő takaró, mely alá fér még a vérszopás is! A szegény gyermekek mindazt, mit tudnak, előadják, hogy a vevők figyelmét magukra vonják: az egyik ugrándoz, a másik bukfencczet vet, a harmadik valami hangszerezen játszik vagy énekel, a negyedik nagy ügyességgel pipát töm. Mint hallám, vannak itt olyan hölgyek is, kik büntetésből küldettek a vásárra. Ugyanis, ha valamelyik hárem-tag szeszélyes, daczos, vagy pedig másnemű vétséget követ el, megfosztják ruhájától s kiállítják a vásáron. Természetes, ilyenkor a kereskedő örült árat kíván s el nem adja; a leány azonban nagy félelmet áll ki, mert nem tudja: milyen gazdát kap, s eszébe sem jut, hogy csupán puhulás végett bocsáttatott az árucsarnokba.“

A hôtélben szobatársam volt ft. Uhlemayr amerikai exmissionarius. Első éjjel a köröskörül függönyvel bevont mennyezetes ágyakba dőlven, a musquitók oly annyira összecsíptek, hogy gyertyát gyújtva formális hajtóvadászatot kelle tartanunk.

Kairó.

Márczius 26-dikán.

Vasárnap levén, a ferenczrendi atyák egyházába mentünk. Ez, a város egyik félre eső zugában fekszik,

környezve nyomorult viskók és sötét sikátoroktól. A templom benseje csinos, s becsületükre válik az oda való atyáknak a mindenütt észrevehető tisztaság. Domine, dilexi decorem domus tuae! Ez, az 1200-ra menő katolikusok plébánia-egyháza. Az atyák kívánatára egy mellék kápolnában miséztem, a hol számos ájtatoskodón kívül oskolanénikéket és növendékeiket láttam. Az iskola-nénék nagyobbrészt franciák, kik Krisztus iránti szeretetből hazájokat elhagyva, önfeláldozással terjesztik a nőnem közt a valódi civilisatiót. Számos gyertya- és koszorúval ékitett ravatal volt itt felállítva, a melyen Radziwil herczegnő hullája gyönyörű koporsóban feküdt.

Megérkezésünk napján egy fiatal ur azon kérés-sel jött a szállodába: sziveskednék az osztrák-magyar karaván is megjelenni a beszentelési szertartásnál. Minden jelenlevőnek égő viasz gyertyát kézbesítettek. A fiatal herczegnő orvosai tanácsa folytán kereste volt fel Egyiptom szelid éghajlatát. S ime itt lelte halálát!

Az isteni tisztelet után — Búlakba, — Ó-Kairóba rándultunk, hogy az ottani egyiptomi régiségekben bővelkedő muzeumot megszemléljük.

Mint hogy Búlak szállodánktól nagyobb távolságra fekszik, nehogy egészen kifáradjunk az iszonyú hő-ségben, elhatároztuk keleti szokás szerint szamárháton megtenni az utat.

Egy tágasabb téren veszteglő mukerók, (szamárhaj-tók) észrevevén szándékunkat, mintegy ostromolni kezd-tek, kiki ajánlgatta szamarát. Signore! buon buriko, gud Esl fölkiáltások közt erőszakkal fölemeltek és nyeregbe helyeztek. Nevezetes egy esemény volt ez reám nézve annyiból, hogy az első nyargalási tanulmányimat Afriká-ban, Egyiptom fővárosában szamárháton kellett megkez-denem. Csakhamar elkészült és utnak indult a nagy-szerű cavalcade.

A mukerók gyalog követnek minket. Hébe—hóba ösztökével megpiszkálják a burikókat, mikoris mintegy felvillanyozva tovább vágatnak. Az első próba nagyon jól sikerült, mindnyájan csodálkoztunk. Én már azt gon-

doltam, hogy leventének születtem. Különösen érdekes volt azon urakat megfigyelni, kik magas termetűek. Hosszú lábaik a sebes vágatásban majdnem a földet érték.

A nagyszentmiklósi esperes ur ezuttal is megtevé élczes megjegyzéseit e vitéz leventesereg fölött, minek az volt következménye, hogy mindnyájan hahotára fakadtunk, midőn a frank negyed utczáin át szamaragoltunk.

Végre megállapodtunk a muzeum előtt. A francziák ösztönzésére a meghalt alkirály Szaid basa elhatározta, miszerint a folytonos pusztításoknak elejét veendő, a még meglevő és vihető emlékeket mind a muzeumba szállíttatja.

Évégre muzeumot építtetett, mely azonban csak ideiglenes használatul szolgál, míg t. i. a nagyobbyszerű ház felépül.

A francia tudóst Mariette Ágostot, bey czimével tisztelte meg, és terve kivitelére kórlátlan hatalommal felruházta. Minden bennszülöttet, ki valamit elpusztított vagy elidegenített, bebörtönöztethette. A szükséges munkaerő és pénz mindig rendelkezésére állott, az alkirály készségesen fődözé a költségeket. Mariette a nyert engedelem folytán a homokban eltemetett sphinxeket és szobrokat kiásatta, a szikla-sirokat felnyitatta, régi templomokat, melyeknek csak legfelsőbb része a földből kinyúlt, az őket eltemető homoktól megtisztította, az edfői nagy templom tetején álló 100 fellah gunyhót leromboltatta és másutt felépíttette.

Igy tehát a búlaki új muzeum számára az 1858—61 években 18000 tárgynál többet gyűjtött. Roncsolt egészsége miatt Franciaországba visszatérni kényszerült, hol egy tudós és terjedelmes mű kiadásával foglalkozott.

Szaid basa halála után — 1863 — ugy látszott, mintha utóda Izmail basa kevesebb figyelmet tanusitana ez ügy iránt. De elvégre ő is helyben hagyta a megkezdett munkálatoknak saját költségén való folytatását, s megújította a felhatalmazást, a melyet elődje a kitünő francia tudósnek adott.

Az 1867 évi párizsi világkiállításra az alkirály egy terjedelemre ugyan csekély, de nagy becsű gyűjteményt küldött, mely a látogatók figyelmét általánosan magára vonta. S ki nem emlékeznék a bécsi világkiállítás egyiptomi gyűjteményére ?

A muzeum termeibe lépve, Egyiptom régiségeinek egész halmaza fekszik előttünk. Mindenek előtt szemünkbe ötlenek a különféle ékszerek, fegyverek, egy arany és egy ezüst hajó, valószínűleg annak mintája, melyen Kleopatra királynő Antoniussal az actiumi csata alkalmából a tengerre indult. Ugyanezen királynő kis szobrocskáját számtalan példányban láttuk. Ezen szobrocskák alkalmasint a nép közt úgy el voltak terjedve, mint nálunk a fejedelem arczképe. Kleopatra többnyire a kisedd Caesarionnal: Caesar és az ő fiával ábrázoltatik, a mint gyermekét gondos anyaként ápolja. Ezenkívül láthatók itt a bálványok számtalan arany és bronz szobrocskái, a hosszú csőrű Ibis, Isis, Osiris és Horus. Feltűnő a nem rég Szakarában feltalált óriási fekete granit Apis, mely úgy fénylik, mintha csak most került volna ki a szobrász kezéből. Egy, nevével trónon ülő egyiptomi király különösen lekötötte figyelmemet. Sphinxek, mumiák, gazdasági szerek, az egyiptomi vászonfoszlány, mindannyi tanui az évezredek előtt itt virágzott magas culturának. Mi, fájdalom, alig tölthettünk itt egy-két órát. Szaktudósnak e muzeumban tág tere nyílik tudományos kutatásra, és heteket tölthetne itt a legnagyobb haszonnal!

Hazamenet mohamedán karavánnal találkoztunk, mely Mekkába zárandokolt. E városban született t. i. Mohamed K. sz. u. 569 évben. Atyja, Abdallah pogány, anyja Amoena zsidónő volt. Örökösödési jognál fogva Koreis törzset, melyből ő is származott illetve meg Mekka kormányzása, és a híres „Kaaba“ templomra való felügyelet, melyhez az arabok ősi időktől fogva szoktak zárandokolni.

Miután szülői elhaltak, nagybátyja Abu-Táleb, kereskedőnek nevelte. Később Chadidsa nevű gazdag özvegyet nőül vett, kinek kereskedelmi üzletét egy ideig vezette, s nagy vagyon birtokába jutott.

Számos utazásaiban megismerkedett a zsidó vallással és nestorianus szerzetesek által az új szövetségi szentírással. Ezentul magányba vonulva többnyire vallásos elmélkedésekkel töltötte idejét. Ősei hitétől, kik a teremtményeket bálványították, utálattal fordult el és azt tűzte ki magának czélul, hogy az arabokat az egy Isten tiszteletére visszavezeti. Állítása szerint 610-ben Mekka melletti Hára hegynek egyik barlangjában, megjelent neki Gábor arkangyal, és Ábrahám eredeti vallásának, az Izlam visszaállításával bizta meg. Egyszersmind Istentől egy levelet is kézbesite neki. Minthogy Mohamed mondá, hogy olvasni nem tud, az angyal üstökénél háromszor megragadta és földhöz vágta. Ez bensejében oiy nagy változást idézett elő, hogy rögtön tudott olvasni s felismerte hivatását. Másnap elmesélé házbelleinek az eseményt s neje volt a legelső, ki megtért. Ezt követték Szaid rabszolgája, Ali unokája- és az általánosán tisztelt Abu Bekr és még néhányan.

Erre Mohamed családját lakomára hívta és tejjel és ürühussal megvendégelte. Miután mindnyájan jól laktak, fölkelt és tüzes szavakkal felkiáltott, hogy még jobban, sőt a legjobban a földön és az égben szolgálhat nekik. Allah — mondá — megparancsolta nekem, hogy hozzá hívjalak; ki akar ezen ügyben az én nagyvezérem lenni? Mindnyájan hahotára fakadtak, s meg nem foghatták, hogyan szólhat ekkép a különben értelmes kereskedő. Csak Ali gyermek állott pártjára és kinyilatkoztatta, hogy nagyvezére ő akar lenni. Mohamed elfogadta az ajánlatot és megparancsolta a többieknek, miszerint ezen szolgájának ezentul engedelmeskedjenek. Erre még jobban gunyolták, de mindez nem hozta zavarba Mohamedet. Ő hitetleneknek, istenteleneknek szidta, és az örök kárhozat kinjaival fenyegette őket.

A Koreisiták ennek következtében vele minden összeköttetést félbeszakítottak, és a Kaabában a kiközösítési okmányt a falra függesztették. És ime! éjjel a szű megrágtá annak összes betüit, kivéve az Isten nevét, mely épen maradt. Most törvényszék elé idézték

a látnokot, és felszólították, hogy isteni küldetését csodák által bizonyítsa be. Ekkor a világos nappalt sötétejjellé változtatta, szavára legott látható volt a hold az égboltozaton, és leereszkedvén előtte meghajolt, szólt és egész Mekka hallatára hangosan Isten prófétájának nevezte. Azután a szent férfi parancsára ruhája ujján többször átbujt és két részre oszlott, erre újból felemelkedvén, a felhőkben ismét egyegyé vált. Ez okból a félhold a mohamedan hit jelképe.

Ezen csodákra ötszázán hittek ő benne, sőt a főbíró is. De a megátalkodottak bűvészetnek tartották ezen állítólagos csodáit.

Ezen időben a látnok megtette utját a mennybe, s hét égen keresztül Isten trónjához emelkedett. A prófétákkal beszélt, a világegyetem minden titkait látta, a legmagasabb kinyilatkoztatásokat vette, és Isten trónján e szavakat olvasta „Egy az Isten és Mohamed az ő profétája.“ Gábor arkangyal, ki homlokán e szavakat viselé. „Az Isten Isten és Mohamed az ő profétája“ álmából fölébreszté őt, és Borak nevű szürke lovat hozott számára. Ezen emberi észszel bíró és beszélni is tudó szürke a levegőben nyil-sebességgel Jeruzsalembe vitte.

Másnap hiveivel közlé e csodaszerű utazását, de ezek nem akarták elhinni, s többen el is pártoltak tőle. Neje maga is azt vélte, hogy az egész csak képzelet. Mondják, hogy a proféta nehéz nyavalyában szenvedett, és beteges képzeletét a szellemvilággali társalgásnak adta ki. Egy galambot is annyira betanított, hogy füléből buzamagot szedett. Ilyenkor azt állítá, hogy galambképében Gábor arkangyal isteni igazságokat sugfülébe.

Miután törzsében gunyolták és halállal is fenyegették, 622 (hedsra) július 16-án Mekkából Jathrebbe, mely ezentúl Medina el Nabi profétavárosnak nevezett, menekült, hol nagy lelkesedéssel fogadták, mivel e város régóta Mekkának féltékeny versenytársa volt. Itt nem sokára vallási és politikai törvényhozóvá küzdötte fel magát ; anyagi hatalommal rendelkezvén, min-

den hitetlennek irtó háborut üzent. Vakon engedelmeskedő hivei segítségével lassankint meghódította egész Arábiát, bevette Mekkát, hol Kaabát, az Ábrahám és Izmael által megszentelt helyet, az új vallás főszentélyévé tette. Az izlam minden Mozlimnek, ki egészséges, és elegendő vagyonnal bir, legszorosabb kötelességévé teszi, hogy életében legalább egyszer Mekkába zárándokoljon. A jeruzsálemi templomba való zárándoklás szokását és kötelességét Mohamed már a zsidóknál találta, kiknek vallásából sokat átvett a magáéba. Ő a Mozlimeknek Mekkát zárándoklásuk főcéljául tűzte ki, mivel Mekka az izlam Jeruzsáleme és Rómája, az izlam szülőhelye, a mohamedán tudományosság és a korántheologia székhelye, s ott van Kaába, az arabok főszentélye, Ábrahám ősrégi temploma.

Kaába annyit tesz mint koczka, koczka alaku épület vagy templom, melynek az arabok őskort, igen nagy jelentőséget tulajdonítanak, és azt nemzeti szentélyüknek tekintik. Állításuk szerint, már Ádám talált volna itt egy templomot, melyhez Indiából negyvenszer ide zárándokolt.

A korán szerint már Ábrahám is itt lelte Kaabát, de bálványszobrok által befertőztetve, melyeket Izmael által távolított el innét. A korán továbbá állítja, hogy Ábrahám itt mutatta be áldozatát, minek jeléül a feláldozott kos szarvait a templom tetejére tűzte, melyeket azonban Mohamed a bálványozás miatt eltávolított. Ezen templom tiszteletének fő tárgya egy fekete kő, mely Ábrahám idejében mint fényes hyacint hullott le az égből, de az emberek bűnei és egy tisztátalan asszony érintése következtében feketévé vált. Ezen égi kő oly nagy tiszteletben tartatott, miszerint a bagdadi kalifák egy darabját palotájuk főkapujának küszöbébe illesztették, hogy a belépők a küszöb előtt leboruljanak és megcsókolják. Kétséget sem szenved, hogy ezen templom, már Mohamed előtt az arabok mint Ábrahámnak Izmael fiától származott utódai által nagy tiszteletben tartatott; 360 bálvány-szobor díszítette, melyek közt Ábrahám és Izmael szobrai is voltak.

Kaába sérthetetlen nemzeti szentély volt, a vétkesek menhelye, a kereskedelem központja. Itt nagy vásárok és Arábia olympusi játékaik tartattak, hol a költők műveiket felolvasák, és a népgyűléstől dicséretet és tiszteletet arattak. Kaába kulcsainak őrzése a legfőbb hatalom jele volt. Mohamed ezen templom szentségét azzal emelte, hogy megtisztította a bálvány-szobroktól, és a mohamedán zarándoklatok főpontjává tette.

Noha a korán II. szúrájának 109-ik verse mondja: „az Isten kelet és nyugot egyszersmind, bár merre is forduljatok, ott az Isten színe“ mégis rendeli, hogy hivei imájuk alatt Kaába féle forduljanak.

Kaába nagy tiszteletének és jelentőségének további oka, az oda zarándoklás parancsolata és Mohamed gyakori ottléte. Ugyanis a korán erre vonatkozó rendelete ekképen szól: zarándokoljatok Mekkába és látogassátok meg ott az Isten házát.“

A Mohamed idejében állt templom nem létezik többé, mivel az Ommajádok örökösödési harcaikban elégett Helyébe a régi mintájára egy új építettett.

A jelenlegi Kaába koczka alakú kis kápolna. Nagyszerű csarnokok és oszlop folyosók környezik. Halálbüntetés terhe alatt tilos minden gyaurnak — kereszténynek — Mekka szent városa- és templomának látogatása, mivel a korán szerint ez a világ legfőnségesebb szentélye.

A Mekkába zarándoklók nagy és festői menetet képeznek, melyben az ugynevezett mahmal és kisveh főszerepet játszanak. Az első gyönyörű bársony menyezet, melyet gazdagon felszerelt teve visz; egykor a kalifa zarándokló nejeinek utisátorul szolgált. A kisveh el Nébi, a Kaába földszítésére szánt drága nehéz selyem szőnyeg, melybe a korán egyes mondatai arannyal himezvék. Ez az egyiptomi alkirály által évenként ujjal kicseréltetik, a régi pedig kisebb darabokra vágatva, ereklye gyanánt a hívők közt elosztatik. Katona fődözet kíséri a zarándok karavánt, melyben keletnek majdnem minden török s arab törzse még Afrika és

Ázsia legtávolabbi vidékeiből is képviselve van. A gazdagabbak újabb időben Szuezből Geddáig gőzösön utaznak, a szegények pedig gyalog teszik meg a nagy és terhes utat. Miután Kaábát hétszer körmenetileg megkerülték, a titokteljes fekete követ megcsókolták, Zemzen forrásából vizet merítettek és a zafai szent dombot meglátogatták, Arafát szent hegyére vonulnak. A zarándokok száma mindig 70.000-re rug; mert ha ennél kisebb volna — mi az utóbbi időkben gyakran megtörténik — Allah az égből annyi angyalt küld, a mennyi szükséges, hogy e szám teljessé váljék.

A karaván utazása Mekkába és vissza Busch szerint épen 100 napot vesz igénybe.

Mivel Mekkából Medinába hat nap alatt eljuthatni: ennél fogva sok ájtatoskodó Mekkából Medinába Mohamed sirjához is rándul. Hogy Mohamed koporsója delejek közt levegőben lebeg, erről a helyszínén mitsem tudnak.

Elhagyván a Mekkába zarándoklókat, utunk a már említett Muszkih-n keresztül vezetett. Ez egészen európai színezetű, nagyszerű házakkal, melyekben földszint boltokat a legszebb kirakatokkal láthatni. — Itt virágzik az európai kereskedelem. A sürgés forgás ezuttal oly nagy volt, hogy e városrészt méltán hasonlíthatni egy hangya-bolyhoz, melynek serény lakói a legélénkebb tevékenységet fejtik ki.

Daczára annak, hogy főutcája igen széles, alig lehet az utból kitérni. Itt van Esbekieh, a kairóiak kedvencz sétateré. Az idegen itt láthatja Kairó finom világát. Ezen tér körül vannak az első rangu szállodák, az európai consulok és kereskedők lakai, Ibrahim beynek háza, melyben Napoleon lakott, hol egy pálmafát mutatnak, melyet állítólag ő sajátkezűleg ültetett.

Mivel az iszonyu hőség nagyon is éreztette velünk az egyiptomi éghajlatot, bementünk az e téren létező görög vendéglőbe, hol egy mesterséges, szökő kúttal ellátott barlangban limonádét vettünk, melynek ára ugyan csak borsos volt; ugyanis egy pohárért csak

két francot kellett fizetnünk. A sok görög hirlap arról tanuskodott, hogy ez a görögök gyűlhelye.

Délután a gizehi pyramisokhoz rándultunk. A nagy hőség miatt czélszerűbbnek tartottuk ez utat kocsin nem pedig számárháton megtenni. Lombos akác és pálmafák közt folyvást nyugotnak tartottunk, míg a Nil hidját elértük. Ezen átkelve Gizehbe, egy jelentéktelen arab helységbe jutánk, a mely igen szép pálmafaligettel bir, és csakhamar azon országutra jövénk, melyet az egyiptomi alkirály, ő fölsége Ferencz József ap. királyunk, Eugénia francia császárné és az angol trónörökös tiszteletére nagy költséggel készítettett akkor, a midőn ezen magas uraságok szuezi csatorna megnyitása alkalmával a pyramisokat meglátogatták.

Midőn Gizeh-n tul voltunk, föltárult előttünk a nagy-szerű látvány! Az öskor óriásai a pyramisok mint eget ostromló titanok tüntek fel előttünk. Az egész vidék törpének látszott ezen monumentalis épületek mellett.

Én a szerecsen kocsis mellett bakon ültem. Ez énekelve hajtotta lovait. Valóban dicsérendő szokása az az araboknak, hogy munka közben énekelnek és az Allah-t gitségül hívják. Mondhatom, épültem a kocsison, kitől nem csak a mi káromkodó magyar kocsisaink, hanem a 19 század ugynevezett felvilágosodottjai is több becsületet tanulhatnak. — Árnyékos tamariszk- és akáczfák sorai között két órai kocsizás után végre a dugszdag növényzet határvonalához értünk, ezen tul csak sárgás homokbuczkákat láttunk, melyek ma támadnak és holnap elsöpörtetnek.

A pyramisok közelében kezdődik a libyai pusztá, mely Szahara kiegészítő része. Szahara pusztájában kevés kivétellel 120,000 □ mérföldnyi területen homoknál egyebet nem láthatni. Igen találóan nevezik az arabok e pusztát viznélküli tengernek. Valamint tengeren vízforgatag, zivatar és szigetek vannak, ugy itt is támad homok forgatag és zivatar, s ezen főveny-tenger szigetei oázoknak neveztetnek. Az egy tárgyra merőn

néző utas távolság tekintetében hasonló csalódásoknak van alávetve mint a tengeren. Halálcsönd uralkodik e pusztában, s a legkisebb neszt a legnagyobb távolságban is észre lehet venni. A napsugarak függélyesen esnek a talajra, mi kimondhatatlan hőséget okoz; mérföldnyire nem zöldel itt bokor, és forrás nem csörgedez. Még az állatok is kerülnek e pusztát, csak hébe-korba egy menekülő vad vonul keresztül. A növényvilág itt majdnem egészen kihalt. A vihar a homokot majd magas hegyekké tornyosítja, majd ismét végkép eltünteti. Így tehát folytonosan változik a puszták külképe, a járt-tört út nyomait nem sokáig látni, s az utas mint tengeren a hajós csak a nap és csillagok szerint tájékozhatja magát. Sokszor ezrekből álló karavánok barmaikkal együtt izzó homokhegyek — mintegy nagyszerű siremlékek alá elevenen eltemetnek. Sokkal veszélyesebb a zivatar e homoktengeren, mint a világ oceánján.

Ezen pusztának élő hajója a teve. Nélküle lehetetlen volna áthajókázni a homoktengeren. Nemcsak hogy több mázsányi terhet képes tovább szállítani — s így egyedüli eszközlője a kereskedelemnek — hanem több napig víz nélkül is el tud lenni, sőt szimatolási képességénél fogva felfedezi az iható vizet oly távolban, a hol azt az ember nem is sejtené. Vajmi sokan esnének áldozatul a szomjúságnak, ha az isteni gondviselés e hasznos állat teremtésében ily kézzelfoghatólag nem nyilvánulna.

Egy gráczai földműves, ki ugyan karavánunkhoz nem tartozott, e kirándulásban számárháton követett bennünket. Megsajnálva a szegényt, helyemet átengedtem neki, és ismét leventének felcsapva a jó csacsin folytattam utamat. A pusztában azon magaslatig szándékoztam nyargalni, a melyen a pyramisok állanak, de alig hogy megtevém a kísérletet, máris hajótörést szenvedtem; ugyanis szamarostul együtt földre bukván, nyakamat, kezemet, lábamat töröm, ha a puszták finom homokjába nem esem. Csacsím tehát nem bizonyult a puszták hajójának. Nem tartottam nagy megalázta-

tásnak, hogy az ókor óriásaival szemközt csekélységem csődöt mondott.

Burikómat a mukeróra bizva, gyors léptekkel utól akartam érni társaimat, a kik már jóval megelőztek volt, a midőn nem csekély meglepetésemre azt veszem észre, hogy egy csoport szemtelen tolakodó közé kerültem, kik baksis kéréssel és hamis régiségek kínálgatásával kétségbeejtettek volna, ha az ököljoggal nem fenyegetődzöm.

Társaimat végre utólértem és kimerülve bár, velök együtt szerencsésen feljutottam a 80—100 láb magas dombra, mely a lybiai pusztá felsikjának a Nil-völgyre néző párkányát képezi. A pyramisok előtt álltunk.

Távrolról nézve, a pyramisok tulajdonképeni nagyságukban tűnnek fel, közelebb jutva körülbelöl egy negyedóránnyira, azt hinné a szemlélő, hogy nagyságukra nézve csalatkozott; de közvetlen közelökben bámulattal csodálja e sziklahalmaz óriásokat, melyek egész nagyszerűségökben nehezednek a szemlélő lelkére.

A pyramisok több ezer év előtti történetek kőarchívumai; az őskor letűnt nemzedékek maradványai, Ábrahám, Jákob, József és Mózes elődjei s egyszersmind kortársai.

Midőn Ábrahám, Krisztus előtt 2000 évvel a gulákat távolból nézte, már nem tegnapiak, hanem legalább is ezerévesek voltak. Az egyiptomi József királyi pompájának és dicsőségének tanúi valának, és K. sz. e. 1500 évvel élt Mózes is a rajtok volt képirást olvasá és értelmezé; közelökben nyögtek az izraeliták, midőn a téglagyártás szolgálai munkájára ostorcsapásokkal kényszerítették.

A pyramisok a maguk nemében egyedüliek a világon, s innét magyarázható a nagy hatás, melyet az idegen szemlélőre gyakorolnak, ki Ábrahám és Mózes korába visszaidézve véli magát.

Valóban a gulák minden földi nagyságot felülmulnak. Legmagasabb köztük a Cheopsz féle gúla, magassága 460 láb, alapja vagyis legálsó lépcsője 740 láb hosszú, ~~mind a négy oldalán~~ köbtartalma 75—80 millió köbláb;

e szerint tehát annyi követ tartalmaz, hogy abból egész Franciaország körül egy öl magas s egy láb széles falat lehetne építeni; sőt egy német író szerint ezen egy gulából egész Németország körül egy 9 láb magas és 2 láb széles falkerítést lehetne húzni. — A gula messziről simának látszik, de közelebb érve látjuk, hogy oldalai lépcsőzetesek. A Cheopsz gula 208 lépcső; a lépcsők csaknem $2-2\frac{1}{2}$ láb magasak.

Megkerülése jó negyed órát vesz igénybe. A római sz. Péter templom ezen gula bensejébe teljesen beleférne. Nagyságáról öntudatos fogalmat a következő kísérlet által szerezhethet. Ha tetejéről töve felé követ dobunk, bámulattal tapasztalandjuk, miszerint az korántsem hat le a földre, hanem a lépcsők harmad vagy negyed része táján máris leesik.

Orbán Balázs tudós hazánkfia, ki 1846 évben keletre utazott, ezen guláról ekkép nyilatkozik: „Köb-tartalma Contelle szerint 78.669.305 Jovárd szerint 74.760.602 köbláb — Oly nagy mennyiségű kő, melylyel az egész Frankhon körül egy hatláb magas, egy láb széles falat lehetne húzni. Midőn ezt olvastam, elnevettem magamat; de midőn ott állottam a bámulattól lesegezgetve, midőn végig tekinték ezen ijesztő kőhalmon, melynek egyik szögletétől alig láthaték el a másikhoz, midőn feltekinték annak Jákob lajtorjaként égig magasuló lépcsőzetén, akkor azt mondtam: Bizony meglehet, hogy annak a francia mérnöknek (Jowardnak) igaza van!“

A guláknak most lépcsőzetes oldala hajdan granit prizmákkal volt kitöltve, s egy különös tapaszszal bevont sima és fényes felülettel ellátva. A K. e. 460 évvel Egyiptomba utazott Herodot (II, 124) határozottan mondja, hogy a nagy gula felülete fényesített s jól alkalmazott kövekkel volt beborítva. Idősb Pliniussal egy korban élt byzáncki Philon a világ 7 csodáiról irt munkájában olvassuk, hogy „A Cheops gula felülete oly jól alkalmazott s fényesített kövekkel volt beborítva, hogy az egy darabból kifaragottnak látszék. E kövek különböző: fehér, fekete, veres, kék, sárga színűek voltak,

s felváltólagosan alkalmazva“ (hihetőleg a gula felülete szinezve lehetett, mint ezt többnyire minden egyiptomi műnél lehet látni.) Ugyan ő állítja, hogy már ekkor meg lehetett ezen gulát mászni, (alkalmasint valamelyik szögletén hely volt erre hagyva,) vagy talán egy körül kerülő lépcsőzet volt alkalmazva, és hogy ezen felhágás oly fáradalmas volt, mint egy hosszú út, a tetőn-állás pedig elszédíté a lenézőt.

Ezen ékes öltönyét a Cheopsz gulának részint az ezredévek vaskeze, részint Szala-Eddin vezérének Boha Eddinnek művészet — rabló keze rombolta le; de csak egy részét hordhatá el, más része ott hever a világsoda lábainál homoktól eltakartan.

A gula ezen külső boritékán volt egy felírás, abból olvasta ki Herodot (II. 124), hogy azt Cheopsz építette, s hogy 30 évig 100.000 ember dolgozott ezen csodaművön, valamint, hogy a munkások élelmezésére szükségelt retek, hagyma és foghagyma 1600 talentomba (szinte 2 millió pf.) került. — Gerhamb szerint 4.500.000 frankba, Schieferle szerint egy munkásra évenként 1 frt 5 kr., öt napra pedig 1 kr és 3 fillér jutna.

Herodot szerint a két legnagyobb gula építésénél 400,000 ember *106 évig dolgozott.*

Plinius szerint (XXXVI. 17) 366.000 ember 15 évig dolgozott a Cheopsz gulán.

Diodor (I. 63) szerint pedig 360.000 ember 20 évig.

De mivel ezen írók a gulák építése után pár ezer évvel éltek, róluk legfeljebb a nép száján élt hagyományokat jegyezheték fel.

Cheopsz gulájának onnét neveztetik, mivel a hasonnevű Fárao még Ábrahám előtti korban, vagyis a tudósok állítása szerint 2133 K. sz. e. építette zsarnok önkényének e maradandó emlékét.

Az egyiptomi expeditió alkalmával az európai zsarnok I Napoleon e gula tetején költötte el ebédjét, miután a közeli völgyben az ellenséges hadsereget tönkre tette.

A csata előtt nagy lelkesedéssel e guláról lekiál-

tott: „Katonák! Négyezer év tekint le reátok e magas és ősrégi pyramisokról.“

Cheops gulája után a tőszomszédságban levő Chephren vagy Chafra gulája a legnagyobb: 447—450 láb magas. 1818 Belzoni bensejébe hatolt, hol egy nagy teremben megbolygatott kőkoporsóra akadt, melyben az egyiptomiak által bálványított Ápis csontvázai valának. Halála után ugyanis az egyiptomiak ezen bálványt bebalzsamozták, s végtiszteletül ide temették el. Belzoni itt feliratot is talált, mely szerint K. sz. u. 782-ik évben Ali szultán a gulában volt.

Mivel helyenkint még megvan rajta a sima burkolat, megmászsása igen fárasztó s ezért igen ritkán történik.

A harmadik Mykerinos vagy Menkera gulája. Az arabok megfosztották márvány burkolatától s házaikat disziték fel avval. Magassága 218 láb. Wise angol ezredes nyitotta meg 1837-ben. Főtermében granitból készült üres koporsót talált. A király mumiája szét-tépve hevert mellette. Angolországba szállítandó e sarkophagot nagy költséggel hajóra vitette; de Lissabon tájékán tengeri zivatar támadván, a kapitány a sarkophagot a tengerbe dobatta. A mumia szerencsésen megérkezett Londonba, hol a britt muzeum egyiptomi osztályában látható.

Ezen gula déli oldalán még három kisebb gula van, melyekben Wise üres koporsóknál egyebet nem látott. Menkera nevét ezekben mindenütt feltalálhatni. A legnagyobb 82 láb magas.

Cheops gulája mellett is 3 kisebb gula van, melyek nagyon rongált állapotban vannak. Miután a gulákat fényes burkolatuktól megfosztották, a nagy sziklák, melyekből épültek, előtűntek. Ezek láttára bámulattal kénytelen a szemlélő fölkiáltani: Valóban az egyiptomiaknak kellett erőműtani ismeretekkel birniok, mivel gépek nélkül lehetetlen lett volna e szikla-tömegeket csupán emberi erővel ily magasságra felhuzni. Több ezer év óta ellentállanak mind a művészetet romboló kezeknek mind pedig az elemi befolyásoknak. Hogy az idők

vasfoga sem fog rajtok, e költői közmondással fejezik ki az arabok: „Minden fél az időtől, de az idő maga fél a guláktól“

Ezen gulák felülete, a mint már említettük, sima volt, de vannak pyramisok, melyek fölülete már eredetileg lépcsőzetes. Ezek lépcsőguláknak neveztetnek. A tudósok állítása szerint lépcsőpyramis, az édig érő bábeli torony is lett volna.

A körénk csődült beduinok, az olasz, francia és angol nyelvet törve jó baksis reményében minden rábeszélési tehetségeket felhasználták, hogy a gulák megmászására birjanak. Azonban a 25 Reaumur foknyi hőségben senkinek sem volt kedve e nyaktörő kíséretre vállalkozni.

Meghágásuk ekkép történik: Két markos arab legény kezeinél fogja meg a vállalkozót, egy harmadik hátulról tolja s macskákként lépcsőről lépcsőre csak úgy ragadják magukkal. Alig mulik el 10—15 percz s máris a gula tetején vannak. A kilátást innét nagy-szerűnek, túlvilági szépnak mondják.

Azonban a felmenetnél sokkal veszélyesebb a guláról leszállás, különösen a szédülésre hajlandósággal bíróra nézve. „Felmenve, mondja Orbán Balázs, csak néhány sor lépcsőt lát a szem, mely meredeknek tetszik ugyan, de nem visszajesztő; leszálláskor a szem akaratlanul is tátongó mélységbe szédítő ürbe merül, egyik lépcső eltakarja a másikat s felülről nézve a gula oldala sík lapnak, és sokkal meredekebbnek tetszik, mint minő valójában s szédelgős embernek nem ajánlanám a gulák megmászását, mely a leszállással is mulhatlanul egybe van kötve, megkísérteni.“ Egy angol, ki néhány év előtt Cheopsz guláját megmászta, lemenet elszedült, s lebukván szörnyet halt.

A gula bensejének meglátogatása is igen fáradalmas s nem igen fizeti ki magát, mivel folyosókon, melyek sokszor igen alacsonyak, üres termeken és sarkophagokon kívül mitsem láthatni, a rekedt lég pedig elviselhetlen. Azon egyiptomi fáraok, kik a pyramisokat építették, a népmonda szerint mind szörnye-

tegek és zsarnokok voltak. Az egyiptomiak oly gyűlölettel voltak irántok eltelve, hogy még neveiket sem akarák kiejteni.

A pyramisok eredeti célja felől a tudósok véleményei sokáig igen elágazók voltak. Porphyrius szerint a tűznek lettek volna szentelve, Plátó csillagdáknak tartja; az egyiptomi fáraók büszkeség szülte műveinek is mondták. Mások Osiris és Isis templomainak tartják. Az ősrégi héber hagyomány szerint, József, Jákob fia építette volna, hogy a hét kövér esztendőben a gabonát oda gyűjtse, melylyel a hét sovány esztendőben a népet táplálja. Mások az ország elhomokosodása elleni gátoknak, mások ismét erődítményeknek vagy nagy vizek tartóknak gondolták, melyekbe helyezett vizerőmű gépek segítségével a pusztát meg lehetne öntözni és termékenyíteni. De végre is a bennök talált koporsók és feliratok azon most általánosan elfogadott véleményt erősítik meg, hogy azok a fáraók mausoleumai.

Zádori János „Egyiptom“ című jeles munkájában, — melyet ezennel minden magyarnak uti kézikönyvül melegen ajánlani bátorkodom, mivel a legérdekesebb adatok gyűjteménye, szóval dióhéjba szorított Egyptologia — e tárgyról eképen nyilatkozik: Pyramis annyi mint királyi sir ez okon régi egyiptomi nyelven „purama“ volt nevök. Most már nincs kétség benne, hogy nem voltak gabnatárok vagy erődítmények, hanem kizárólag siremlékek, s keletkezésök az egyiptomiak azon hitéből származott, miszerint a lélek a test halála után fenmarad. Ez okon magok a királyok emelték még életökben, s így a hitnek jelvényei, nem a hála vagy keserűségé, melyet az utódok szintén köre szoktak bizni, mert az emberi szivből hamar eltűnik minden érzemény. Minthogy a lélek jó vagy rossz állapotát a hulla állapotának minőségétől is hitték függőnek, nem csak bebalzsamozták a testeket, hanem erős sirokról is gondoskodtak; innen van a sok sziklasir Egyiptomban tele mumiával. Minthogy a királyoknak módjukban állott, még jobban biztosítani tetemöket romboló kezektől, azért építették a gulákat.

Az alakot meghatározta azon ősrégi hagyomány, mely szerint a paradicsomot magas világhegynek képzelték, mely a föld közepén a négy világtáj felé irányul, melynek tetején az istenség és a jó szellemek laknak. Csakugyan a gulák a négy világtáj felé fordulnak, amint azt legujabban Mahmud bey egyiptomi csillagász pontosan kiszámította.

Az tehát világos, hogy királyi siremlékek; mert egynémelyikben még megvannak a kőkoporsók, melyeket elvinni vagy szétrombolni nem lehetett. Diodor említi az egyiptomiakról, hogy az élők lakait, a városokat csak szállodáknak nevezik, a sirok helyét pedig valódi lakásnak, mert az élet rövid, de a halál utáni lét igen hosszú; ez okon a házakkal nem igen törődnek, de sirjaikat már életben szokták építeni. „A bebalzsamozott hullák mumiáknak neveztetnek, „mum“ perzsa földgyantától, mely e célra használtatott.

A Cheops gulára fel nem másztunk ugyan, hisz a magaslatról is, a hol a gulák állanak, gyönyörű a kilátás. A lybiai puszta, a halál-árnyékországot jelképezve terül el előttünk. Egyes homok-dombjai, mint tulvilági rémalakok, merev tekinteteket szegeznek ránk. A Nilus mint ezüst szalag kigyózik előttünk. Partja hosszában Egyiptom virányaival és pálmafa ligeteivel nagy gypsizigetnek látszik. Átellenünkben a szakárai pyramisok büszkén emelkednek. Egyesek téglából, mások pedig kőből épültek. Ez utóbbi körülmény azon következtetésre vezet, miszerint Mózes idejében a szegény izraeliták ezen pyramisok építésénél a téglagyártásra ostorcsapásokkal kényszerítették. A legnagyobbik, mely szintén téglából épült, igen megrongált állapotban van.

Flavius József szerint a zsidók főleg csatornákat, védfalakat gátokat, és a gulák építésére alkalmaztattak. Halljuk saját szavait: „Cum jam Joseph beneficiorum memoriam tempus obliterasset, regimenque Aegypti in aliam familiam demigrasset, inhumane tractabant Israelitas et variis laboribus atterebant, nam et flumen (valószínűleg Nil folyóját) in multas fossas deducere sunt jussi, et moenia exaedificare, et agge-

res extruere, quibus inundationes fluminis arcerentur, pyramidum etiam insanis substructionibus vexabant gentem nostram, cogendo varias artes ediscere et laboribus ferendis advescere, atque in hunc modum per quadringentos annos fuit laboratum, Aegyptiis id agentibus, ut Israelitas nimio labore perderent, nostris contra omnes difficultates eluctari conantibus.“

Azon körülmény tehát, hogy Egyiptomban jelenleg is találtak téglából épült gulák, Flavius József adatának valódisága mellett szól. Ezen állítást még az is támogatja, hogy a pyramisok Közép-Egyiptomban, Gósen vagy Gessen közelében emelkednek, és hogy Herodot szerint az egyik gula építésénél csak a munkások élelmezésére szükséges retek, hagyma és fohagyma 1600 attikai ezüst talentumba (egy talentumot 1500 tallérba számítva) vagyis 2.000.000 p. frtba került. Már pedig tudjuk, hogy az izraeliták az Úr ellen zúgolódtak, és Egyiptomba visszakiváncokztak, midőn a pusztában eszükbe jutának az ugorkák és dinnyék, a párhagymák és vörshagymák és fokhagymák.“ (Móz. 3. 11. 5.) Hogy Mózes a gulákat nem említi, onnét eredhet, mivel a történet építkezésekről csak egyáltalában szól.

A pyramisoktól, melyek oly nagyszerű látványt nyújtottak, örökre elválva, homokban a közzellévő sphynxhez jutottunk. Ez 170 láb hosszú és 26 láb magas collossalis nőfejű oroszlántest, keletfelé fordított arczzal. A barbár mamelukok a föld e legnagyobb szobrászati művét, ágyugolyóik cél táblájaúl használták, orrát és egyik arczát megcsonkították. Arczán mosoly ömlik el. Hajdan vörös-barnára volt festve. Szikla teste már alig áll ki a homokból. Cavaglia (1817) és Lepsius (1843) eltakarították az azt fedő homokot, s a két elő lába között, melyekhez egynéhány öl mélységben homokban készített út vezet, granitból kifaragott templomot fedeztek fel. E két tudós véleménye szerint ez a gulák főbejáratának titkos előcsarnoka. Ez óriási szobor a természet műve; csak fején és két kezén működött a szobrász vésője.

Néhány lépésnyire innét van a földalatti Osiris templom. Ezen kívül még számtalan sir is látható. Mondják, hogy a pyramisoknál némelykor hyénák is mutatkoznak.

Hazamenet egy csoport baksis kérő kísért egészen kocsiainkhoz, melyek messze az országúton állottak, folyvást hamis egyiptomi érmeket valódiak gyanúnt kínálgatva. Hallottuk, hogy e hamis régiségeket az angolok készítik és bocsátják áruba, mi ha igaz, nem igen válik becsületére ezen kupecz népnek.

Hogy a tolakodóktól, kik a magyar közmondás szerint oly szemtelenek mint a piaczi legyek, meneküljek, örök emlékül néhány érmet vásároltam. Szomjuságtól gyötörtetve egy másiknak korsójából vizet is ittam. Jól megfizettem az érmeket, épügy a vizet is, de a baksis kérés ennek daczára sem szűnt meg. Türelmemet vesztve az egyiknek szemtelenségét olasz nyelven visszautasítám. De ime, mily választ kaptam: „Corpo di bacco l' arabo vould avere suo baksis!“ káromkodva jegyzé meg, hogy az arab baksisát követeli. Mivel tehát szép szerivel boldogulni nem lehetett, a szemtelen pedig a baksisra jogot formált, ismét az ököljoggal fenyegetődzttem. Ez volt az egyedüli argumentum ad hominem. De azért mégis, midőn kocsiainkon tovább indultunk, legalább néhány perczig teljes erővel utánunk szaladtak és baksist kértek. Valóban hű életképe ez a keletiek arczátlanságának, mely ritkitja párját, és nem csodálom, ha az egyiptomi khedive oly drastikus törvények hozására kényszerült, melynélfogva a vétkes nem csak a kierőszakolt baksis visszaadására elitéletetik, hanem azonkívül még ráadásul talpaira száz botot is kap.

Körülbelül két órai kocsizás után, noha lovaink nem valami kitünőek valának, ismét Gizehben voltunk. Napi fáradalmaink következtében kimerülve, húsitót veendőök vendéglőbe tértünk. Ennek átellenében van az alkirály parkja.

Magyar vezetőink D. . . L. . . és F. . . Gy. . . .

azt állították, miszerint a consulates utján szerzett jeggyel a khedive kertjeibe belépti joggal birnak, s hogy állításuknak nagyobb nyomatékot szerezzenek, azon ajánlat mellett, hogy bennünket is szívesen bevezetnek a parkba, előmutaták az arab jegyet is. Egyszersmind azon ránk nézve igen örvendetes körülményt is hangsúlyozák, miszerint ezen alkirályi park főkertésze Sipos György magyar emigrans, ki a 48-iki forradalom után ide vetődött, s azóta nagyterjedelmű műveltségének daczára itt a világtól visszavonultan műkertészettel foglalkozik. Az ő tervei szerint rendeztetett be ezen kert, és belső nagyszerűsége, kitünő finom izlésének és ernyedetlen fáradozásainak eredménye. Minthogy Sipos György urat személyesen ismerik, tapasztalatból mondhatják, hogy nagy örömeire szolgálánd, ha honfitársakkal fog találkozhatni. Szíves örömet megragadtuk ez alkalmat és elfogadtuk az ajánlatot, fontolóra sem vevén azon körülményt: hát ha a khedive kertjei talán mégsem annyira nyitvák-tárvák fiatal vezetőink előtt! Hiszékenységünknek csakugyan megadtuk az árát.

Minthogy vezetőink a kert főpontjainak megszemlélésére egy fél órát elegendőnek állítottak, ft. Nagy Ignác és még egy zarándoktársunk, nem lévén kíváncsiak a keleti pazar fényüzést és pompát szemügyre venni, a kocsik mellett maradtak s nagy türelemmel várták meg visszaérkezésünket. Azonban türelmök nem sokára nagy próbára tétetett, mivel a fél órából néhány óra lett.

Épen midőn belépni szándékoztunk, a hazamenő arab napszámosok orrunk ellőtt elzárták a vasrostélyos ajtót. Erre D..... L..... úr előmutatta arab jegyét, és azonnal szabad bemenetünk volt. A szegény munkások nem tudván olvasni ép oly keveset tudtak arról mi van a jegyen, mint mi.

Eleinte egy hosszú konyhakerten mentünk keresztül, melyben igen szép zöldség termett. Ennek végén egy magas fal kapujához jövénk, melyen át a tulajdonképeni parkba léptünk. S ime itt vagyunk a tündér-

szépségű kertben! Az „Ezer és egy éj“ írójának képzeletével kellene birnom, ha e költői szép kertet hűen ecsetelni akarnám. A gyalog utak kirakvák fekete, kék és fehér kövű mozaikkal, mely különböző alakokat képez. Az európai, ázsiai és afrikai flóra ritkaságainak dús gazdag gyűjteménye, mely előttünk feltárul, elbájolja szemünket. A kellemes illat a tündérvilág virányaira varázsol. A keresztül-kasul metsző csatornák, melyek dús adagokban magukkal hordják a termékenyítő elemet, az iszapos Nilvizet, a paradicsomi kéjkert folyóira emlékeztetnek. A tavakban úszó vízi szárnyasok a görög és római mythologia nympháit idézik emlékezetünkbe. Hidak közvetítik minden irányban a közlekedést a tavak és csatornák fölött; itt mindenütt feltalálható a keleti élénk képzelet typusa. Nagyszerűek különösen a mesterséges sziklabarlangok sötét folyosóikkal és áthidalt csatornáikkal, melyek az alvilágba vezető utaknak látszanak.

Noha a park rónaságon fekszik, egyszerre mintha csak hegyes vidékre kerültünk volna, művészileg létesített magaslatok közé jutánk. Szűk ut kigyózik ezek tetejére, hol ismét barlangokra akadtunk. A magaslatok lejtőjén sziklába vájt fülkékben vasrekeszek rácszatán belül vadállatok őriztetnek. Ismét egy magaslat tövéhez érünk, melyet hosszú alagut fúr keresztül. A pálma-, cyprus-, és tamariszkfák árnyékos ligeteiben a madárvilág énekkara bővöli el hallérzékünket. Végre vizzuhataghoz értünk, hol a folyó elem rohamos árfjai nagy tömegekben lehömpölygvén, esés közben a sziklákon milliónyi cseppekre oszlottak, s a napsugarak megtörése következtében gyönyörű szivárványt alkottak. Valóban fölséges egy tünemény és festői látvány volt ez! Szóval az idegen szemlélő ezen kertben az „Ezer és egy éj“ fantasztikus világába véli magát varázsolva.

A parkban ide s tova sétálván, egy kisebb épülethez jutánk, hol szerencsen katonák fehér egyenruhában nyájasan üdvözöltek.

Sipos György urat mély sajnálatunkra otthon nem

találván, két arab munkás egy grottában hozzánk csatlakozott, és jó baksis reményének fejében vezetőkül tolták fel magukat.

Noha nem volt szerencsénk a főkertész urral személyesen találkozhatni, mégis, és ezt nemzeti büszkeséggel jegyzem meg, remek műveiből ismertük meg a mestert és kitűnő tehetségeit. Szivem örömében emelkedett, valahányszor külföldi zarándoktársaink műveiben bámultuk a magyar mestert. Derék hazánkiában édes honunkat is megdicsőítve láttam.

Két arab vezetőnk is nagy kegyelettel szólott Giorgioni úrról, ez György keresztnevének elferdítése. Egyebek közt azt mondák, hogy ezen park néhány év előtt még parlagon heverő homok föld volt, s Giorgioni ur, kinek vezetése alatt ők is dolgoztak, fáradozásai következtében e remek művé vált.

Minthogy lassankint már beesteledett, derék pénztárnokunk vezetőinknek kifizetvén a baksist, a parkot, mely oly sok élvezetet nyújtott, elhagyni és kün várakozó társainkhoz akartunk visszatérni. De ép e pillanatban egy fölötte meglepő látvány szemtanui valánk! Egy tökéletesen felfegyverzett katona feltüzött szuronyal teljes erőből utánunk fut. Midőn utólért, elénk áll s jelek által megérteti velünk a „ne továbbot.“ Nem tudjuk: mit jelentsen ezt; de e váratlan tünemény oka felől nem sokára igen kellemetlenül lettünk felvilágosítva. Arab vezetőink dicséretére legyen mondva, miszerint annyi becsületérzéssel birtak, hogy szóbeli védelmünkre keltek. Mivel a katona fogadatlan prókátoroknak tekintette, fegyverével ellökte őket. Ekkor D L fiatal uri vezetőnk nagy zavarodtában előmutatja az arab jegyet, a karaván pedig ártatlansága öntudatában előre akart nyomulni. Mire a katona komolyan vevén a dolgot, szuronyt szegezve velünk szemközt állást foglalt. Nehogy tehát holmi szomorubb következményű csetepaté keletkezzék, felhagytunk a további ugysis hasztalan ellentállással, és nyugodtan vártuk ez előttünk rejtélyes ügy lebonyolítását. Derék pénztárnokunk az erszényhez nyult egy kis baksis

által akarván lendíteni a bajon. De ép e pillanatban vagy husz felfegyverzett katona feltüzött szuronyyal, oldalt keleti szabásu karddal lélekszakadtan utánunk futott. Ezeket gyors léptekkel még egy katonatiszt követte. Jobbra balra, elül hátul a katonák által körülvéttetve a katonatiszt előnkbe lép, és francia nyelven az egész karaváut elfogottnak nyilvánítá, mivel az alkirály hárem-szentélyébe vakmerően belépni merészkedett. Ime a rejtély meg volt fejtve. A meggondolatlan fiatal emberek anélkül, hogy erről előleges tudomásunk lett volna, az alkirály háremkertjébe vezettek. Ez volt tehát a corpus delicti és a crimen laesae Majestatis. Hasztalan iparkodott most D L . . . úr a consularatus utján nyert jeggyel belépti jogunkat igazolni ; hasztalan hivatkozott Giorgioni főkertészre, mint ismerősére ; hasztalan volt minden szóváltás ártatlanságunk bizonyítására : vissza kellett fordulnunk, s mint valami gonosztevők katonai fődözetel, melynek élén a különben igen emberséges katonatiszt gyors léptekkel haladt, akarva nem akarva tovább menesztettünk, hogy hová? azt közölünk senki sem tudta.

Ha valaki bennünket mint foglyokat látott volna, bátran azt hihette: ezek holmi európai szédelgők, kik büntényök miatt méltán lakolnak. A közkatonák is, kik fődözetünket képezték, kárörömmel s gunyosan tekintettek reánk, s mintha csak hiuzszemeik lettek volna, oly éber figyelemmel kísérek minden mozdulatainkat.

Ily katonai pompával sokáig vezetettve, elvégre a főörség laktanyája előtt megállapodtunk, hol azzal fenyegettek, hogy majd ily parádéval tartandjuk bevonulásunkat Kairó városába is.

Feltüzött szuronyokkal azonnal kirukkolt az egész katonaság s körülöttünk, mint valamely elfogott haramiabanda körül kört, képezett. Hiába iparkodtunk ártatlanságunkat azzal bizonyítani, hogy két uri kalauzunktól félrevezettettünk. Mindez mitsem használt ! Ugyanis napnál világosabban kiderült, hogy fiatal ciceronéink a consularatus utján szerzett engedélye a khedive háremkertjére ki nem terjedt, hanem egyedül a fiatal

erők hatásköre tulbecslésének tulajdonítható a tapasztalatlanság ez oktan tempójának elkövetése.

Végre sok vitatkozás után a tiszt vezényszava elhangzott, a menet ismét megindult, de nem tudtuk hová? A tiszt egy ódon épület tágas, de elzárt kapujához vezetett. Én már azt gondoltam, hogy ingyen lakásunk bemenete, hol az éjjel hűvösben fogjuk kipihenhetni napi fáradalmainkat. El lévén zárva a kapu, megint vissza fordultunk, és a parkon keresztül egy épülő félben levő házhoz jutottunk. Már igen sötét volt, midőn a kapu küszöbét átléptük, hol a tiszt, nehogy kőbe boteljunk, elnökünknek barátságosan jobbját nyujtva katonai kíséret mellett az épület tulsó végére vezetett, hol pénztárnokunk egy napoleondornyibaksist a tiszt kezébe csusztatott.

O mily rögtöni fordulat! Megnyílnak azonnal a kapu szárnyai és a parkból kibocsátattunk. S mily nagy meglepetés! A helyett, hogy Kairóba kísérték volna, a hol az osztrák-magyar consul védelmére számítottunk, ezer mentség közt a tiszt előnkbe lép és francia nyelven kijelenti, hogy ezennel szabad lábra vagyunk helyezve. Lám mily hatással bír a baksis az arab katonatisztekre!

Mínthogy innét a kerten kívül várakozó társainkhoz még jó darabot kellett menünk, a tiszt a baksis vétele után barátságos érzelmei ömlengésével annyira ment, hogy katonáival majdnem kocsiainkhoz elkisért. Végre ezer mentség közt tőlünk szívélyesen elbucsuzván, a szomorú vagy vigjáték, (nem tudom minek nevezem) utolsó felvonása befejeztetett.

Kocsiainkhoz érve, társaink, kik kalandunkról mitsem tudtak, egy kissé zokon vették a több órai várakoztatást. Interpellálták is az elnök urat, arra hivatkozva, hogy ők is csak olyan tagjai a karavánnak mint mi, s daczára annak türelmököt egészen a végletekig próbára tettük oly annyira, hogy már gyalog készültek hazamenni. Midőn pedig a tényállás felől felvilágosítottak, bámulattal halgatták kalandjainkat, és az ügy szépszerivel ki volt egyenlitve.

Hazamenet a Nil hidján katona-örség akart fel-tartóztatni, de kocsisaink ezt észrevevén a lovak közé vágtak, melyek mintegy felvillanyozva tovább rohantak.

Körülbelül 10 órakor haza érkeztünk, hol de-rék vendéglősnök jó vacsorával tartott. Természetes, hogy asztalnál beszédünk főtárgyát mai kalandjaink képezték, melyeket egy francia társaság nagy élvezettel hallgatott. Másod napra csakugyan hallottuk ven-déglősnökötől, hogy a szállodák tulajdonosaihoz fen-sőbb hatósági parancs érkezett: figyelmeztessék veu-dégeiket, hogy ezentul senki se merészeljen a hárem-kertbe lépni, mivel különben a következményeket kiki magának tulajdonítsa!

Ezen tilalom ránk nézve ugyis fölösleges volt, hisz az ilyen kalandokra közölünk soha senkinek sem volt kedve. Láttuk a tündérszépségű kertet, melybe csak kevés halandó léphet; de nem láttuk a szép odaliszkeket, kik alkalmasint a park egyes palotáiban rejtöztek.

Örök emlékezetessé marad tehát ránk nézve ezen nap évfordulója, melyen Egyiptomban az alkirály hárem-kertjében minden vétség nélkül fogságba estünk.

Minthogy Egyiptom hagyományos sz. helyeivel mintegy előcsarnokát képezi a Szentföldnek, vacsora közben többek nevében azon indítványt tettem: vétes-sek fel holnap teendő kirándulásaink programmjába a Kairóban és környékén levő hagyományos szent he-lyeknek látogatása! Azonban e pont körül vélemény-külömbőség támadt. Többen, ezen sz. helyek állítólagos nagy távolsága miatt, indítványomat elleneztek. Ezek véleményét ellensúlyozandó a következő érveléssel léptem föl: Uraim! Ha az egyiptomi muzeumot és a gulákat mint a pogány világ nagyszerű emlékeit meglátogattuk, annál illőbb keresztény zarándokokhoz, ha csak önma-gukkal ellenmondásba jutni nem akarunk, a kereszt-énység hagyományos szent helyeinek látogatása! Mi-vel magyar vezetőink e tekintetben felvilágosítást adni nem tudtak, vendéglősnök pedig saját tapasztalatából

a távolságokat jelentékteleneknek mondá, indítványom azon kikötéssel fogadtatott el, hogy holnap délelőtt Matariehbe. hol a boldogságos Szűz fája és forrása va-
gyon, délután pedig Ó-Kairóba, hol a sz. család lak-
helyét mutatják, ismét kocsin kirándulunk.

Kairó.

Márczius 27-én

Programmunk értelmében ismert fiakereinket fo-
gadtuk fel, de ezek tegnapi elmaradásunk által okulva,
duplára felesigázták a vitelbért. Azon ellenvetéssel,
hogyha tulságos követelésekkel fel nem hagynak, csa-
csiháton teszszük meg e kirándulást, kifogtunk rajtuk
oly annyira, hogy a máris megszabott áron készséggel
ajánlák fel kocsiakat. Délnek tartva utközben egy
katona tábort érintettünk, hol igen érdekes látványt
nyújtott a fehérek- és szerecsenekből álló katonaság,
mely alkalmasint a megérkezett angol korona-herczeg
tiszteletére hadi gyakorlatokat tartott.

Feltűnők voltak különösen a szerecsenek, fekete
hajuk- és arczukkal, nem különben kidudorodott piros
ajkaikkal és hófehér fogaikkal. Egy glédában csupa feke-
tét láttam, fehér vitorla-vászon egyenruhában és vörös
tarbussal fejükön. Hadi mozdulataiknál mindannyian fel-
fegyverzett ijesztő Mikulásoknak, vagy pedig felbőszült
ördögöknek látszottak.

Innét gyapotültetvények s termékeny szántóföl-
dek között lombos fák árnyékában, körülbelül másfél
órányi kocsizás után, egy 80 láb magas vörös granit obe-
liskhez — diszgulához — érkeztünk. Ez e nembeli egyik
legrégibb műve az egyiptomiaknak. Eredete elvész az
őskor homályában. A tudósok állítása szerint e diszgula
már régen ezen helyen állt, még mielőtt Mózsés Egyip-
tomban csodákat művelt. Jelenleg négyezer éves le-
het. Az egyiptomiak egyik hittani könyvében, mondja
Reinisch, *) e szavakat olvassuk „O Egyiptom, Egyip-

*) Aegyptische Denkmäler in Miramar. — Wien 1856.

tom, csak mesék fognak rólad fennmaradni, ezek a későbbi nemzedékek előtt hihetetlenek lesznek; semminek sem lesz megmaradása, csak a kőbe vésett szónak.“ E látónki szózat csakugyan itt is tökéletesen beteljesült. E helyütt állt az egykor világhírű Heliopolis városa, miről a vörös granit obeliszk és beléje vésett szavak tanuskodnak. Régi dicsősége: a tudományos intézetek, a bálványtemplomok már mind eltűntek. A nép száján régi fényéről csak mesék forognak, melyek homályba burkolva előttünk hihetetlenek volnának, ha a kőbe vésett szó — a hierogliphek, — az ó-kor íróinak munkái s a papyroszok, melyek mostanáig fennmaradtak — dicsőségéről és nagyságáról habár csak kevés szóval meg nem emlékeznének.

Heliopolis zsidó neve: On, egyiptomi: An az imént idézett emlékek tanúsága szerint ép oly régi, mint az egyiptomiak története. Ábrahám Egyiptomban már rendezett államot talált.

A legrégebbi történelmi adatok minden kétséget kizárnak arra nézve, hogy On-Heliopolis valóban az egyiptomi papi tudományok székhelye volt. Már Herodot megjegyzé e város lakosairól, hogy hir szerint felette jártasak a történelemben.

Strábo pedig, ki Augustus császár idejében e várost meglátogatta, azt mondja, hogy Heliopolisben nagy házakat látott, melyekben papok laktak. „E város.“ így szól a történetíró, hajdan a papok székhelye volt, kik itt a bölcsészetet és a csilagászatot ápolták. A papok e gyülekezete már nem létezik, s már senkit sem ismerünk, ki e tudománnyal foglalkoznék; az ott levők csak az áldozatokról gondoskodnak.“

A görög uralom alatt Heliopolis még virágzott, s igen híres bölcsészeti iskolával birt. Strábonak még ama házakat is meg mutatták, hol Plátó és Eodoxus laktak, midőn a papi bölcsesség tanait halgatták.

Herodot itt gyűjtötte adatait Egyiptom történetéhez.

Heliopolisnak, vagyis nap városának, onnét neveztetett, mivel a napbálvány tiszteletének székhelye volt. A híres naptemplom előtt számos obeliszk állott,

a nap jótékony sugarait kőben jelképezve. Ezen kívül egy egész sorozata az óriási sphinxeknek emelkedett a nagyszerű templomhoz vezető út mindkét oldalán. A templommal főiskola volt egybekötve, hol a csillagászat és az egyiptomi papok titkos bölcsesége adott elő. A gulák terveit is itt készítették.

A zarándokra nézve igen érdekes adat, hogy Areopagita Dienes e naptemplom főiskolájában avatott az egyiptomi tudományokba. Krisztus Urunk halálakor itt észlelte a nagyszerű napfogyatkozást, és e rendkívüli tünemény láttára még mint pogány felkiáltott: „Vagy a világ teremtője szenved, vagy tönkre megy a világegyetem.“ Ugyan ő, (szent Polykarpához intézett levelében,*) bővebb leírását adja a napfogyatkozásnak. „Mi ketten — így szól önmagáról és egy Apollophanes nevű pogány bölcsésről — ép akkor Heliopolis mellett Egyiptomban voltunk, és mindketten egyszerre észrevettük, miszerint a hold korongja váratlan és csodálatos módon — mivel akkor az ily tünemény ideje nem volt — a nap elé lépett, s így mozdatlan egészen a kilencededik óráig maradt. A hold keletről indult meg, s a naptest végeig menve ismét visszavonult.“

A nap templománál nagyszámu papság is volt alkalmazva, és az egyiptomi József apósa, Potiphera vagy Petephre, (napnak szentelt) főpapja volt ezen templomnak. József, ki Egyiptom körüli érdemeiért Zaphnatpaaneach — a nép szabadítójának — neveztetett, az akkori fáraó közvetítése folytán nőül kapta Aszenethet a heliopolisi főpap bájos leányát, ki is neki Manasses és Ephraim fiait szülte. (Mozs. I. 41. 45)

Mivel a még fennálló obeliszk Osirtesen fáraó nevét viseli, közönségesen azon fáraónak tartatik, kinek József álmait megfejtette, s kit Jakob patriárka megáldott.

József kora óta Heliopolisban mindenha zsidók laktak, mert nem lehet feltenni, hogy kivonulásuk alkalmával egynéhány el nem maradt volna, kiket

*) Ezt ugyan apocryph levélnek tartják.

vagy üzlet vagy pedig gyöngéd viszonyok ott tartottak. Az alexandriai consul, Harris, szerzett egy papyroszt, melyben a Heliopolisban tartózkodó katonákról van szó III Rhamses idejéből. A képirás értelme ez: „Zsidók, kik számra 2083-an e helyen lakuak.“ A zsidók itt hihetőleg önálló városrészszel bírtak.

Hogy Krisztus Urunk születése előtt Heliopolisban csakugyan zsidók laktak, kétségen kívülé helyezi egy történelmi tény, melyet Flavius József (Antiquit. Jud. lib. XIII cap. VI) feljegyzett. Eszerint Ptolomaeus Philometer korában Oniás nevű főpap (III Oniás főpapnak fia, kit nagybátyjai: az elfajult Jeszon és Menelaus fosztottak meg a zsidó törvények szerint őt megillető főpapi méltóságtól Antiochus Epiphanes alatt) Heliopolisban templomot épített.

Tervének kivitele végett levél útján említett királyhoz és Kleopatra nejéhez fordult, kérvén őket: engednék meg neki Heliopolis mellett Jehovah tiszteletére — a jeruzsáleminek mintájára — templomot építeni! Ebbeli szándékát Izaiás e jövendölésével indokolta: „Az napon öt város leszen Egyiptom földén, Kánaán nyelvéen szóló, s a seregek Urára esküvő; egyik, nap városának neveztetik. Az napon az Ur oltára Egyiptom földének közepén leszen, és az Ur jeloszlopa annak határa mellett. (Izaiás XIX, 18—19.)

Erre a következő választ nyerte: „Ptolomaeus király és neje Kleopatra Oniásnak üdvözetüket küldik. Olvastuk leveledet, melyben folyamodol, engednök meg neked Heliopolis mellett lévő Bubastis (Isis) özszeroskadt templomát megtisztítani; de felette csodálkozunk: vajjon kedves lehet-e az Isten előtt egy tisztátalan és állatokkal megtelt helyen levő templom? Mivel pedig, amint mondod, ezt Izaiás proféta már régen megjövendölte, megengedjük neked, miszerint ezt a törvény sérelme nélkül megteheted, nehogy az Ur ellen vétkezni látszassunk!“ Oniás megnyervén a helyet, itt Istennek templomot és oltárt épített, a jeruzsáleminek hasonlatosságára, mely azonban nem vala oly nagyszerű.

Miután Áron papi családja több tagját ezen eszméjének megnyerte, sok zsidó telepedett le itt. S ez vala az egyedüli templom, melyet a zsidók külföldön építettek, a jeruzsálemi templommal ellentétben.

A zsidókezen szentélyét Vespasian, Judea meghódítása után leromboltatta, tehát az üldözött nép Istenét még külföldről is száműzte. — Heliopolis közelében domb emelkedik, melyet alkalmasint az említett romba döntött templom alkotott, s tán ez oknál fogva mai nap is zsidó-halomnak nevezik.

Történelmi igazság, hogy Kr. szül. előtt számos zsidó hazáján kívül egyéb keleti tartományokban s különösen Egyiptomban tartózkodott. Vajjon lehet-e észszerűen feltenni, hogy ezek írástudóival a görög és a római bölcsészek érintkezésbe ne jöttek volna?

Helyesen jegyzi meg ez érdemben Martin Konrád: „Hogy a nyugati bölcsek legfőnségesebb eszméiket keleti forrásokból merítették, alig lehet kétségbe vonni. Ismeretes dolog, hogy Thales az Isten egysége fogalmát az egyiptomi papok titkos könyveiből merítette, hogy nem sokára utána Pythagorás, Phoeniczia-, Babylon-, s Egyiptomból, hol különösen Babylonnak Cyrus által történt bevétele után perzsa magusok találtattak, hozta át tudományát. Sokrates nem volt ugyan keleten, de bizonyos, hogy ő Pythagorásnak sokat köszönt. Legkitünőbb két tanítványa: Pláto és Xenophon, szerencséjüknek tartották, hogy keletet beutazván, az ismeretek dús kincseivel terheltén térhettek vissza honukba. Talán mivel Pláto Egyiptomban — és tán éppen Heliopolisban — személyesen társalgott az izraelitákkal, czéloz olykor a szír és phoenicziai hitregékre, s azért már Numenius (egy pythagoricus bölcsész, Kr. u. a második században) így nyilatkozik: „Quid est enim Plato nisi Moses atticisans.“ (Mi egyéb Plátó, mint Mózses, ki görögül beszél.) Az eleusini titkok is, melyekben az Istenségről és Isten iránti viszonyainkról tisztább fogalmak foglaltattak, szintén keleti eredetűek.“

Heliopolis mellett vonult el azon nagyszerű csatorna, mely a Nilust a Vöröstengerrel összekötötte.

Necho volt ezen nagyszerű mű megkezdője, Darius folytatója, és bevégezői a Ptolomeusok. Traján császár kijavíttatta, de újból ellepetvén a homok által, Amru Omár kalifa ismét kiásatta. Jelenleg homok által oly annyira van eltemetve, hogy többé nyomát sem lehet látni.

Heliopolisnál, Ebers szerint pedig Szueznél, kezdődött azon óriási védfal is, melyet II. Ramses, a hiksosz és egyéb ázsiai vadnépek betörései ellen építtetett, s mely innen egészen Pelusiumig húzódott. Mostanában ezen óriási falnak — mely egykor a chinai falak méltó vetélytársa volt — még romjait is hiába keresnők.

A mythologia szerint a csodás madár: Phoenix Indiába költözött, honnét minden 500-ik évben a nap városába tért vissza, hol nem úgy lelé végét, mint egyéb teremtmények, hanem az előbb összeszedett illatos ágacskákon a napsugarak heves ragyogása által porrá, hamuvá lett; ezután pedig a nap ereje által ismét föléledt, és megifjodott szárnyain újra a nap sugarai felé röpdösött; azért Claudius a Phoenix madarat „solis avem“ napmadárnak nevezi.

Cambyses vitéz hadserege rombolta szét ezen egykor oly dicsőséges várost. Beteljesedett tehát Ezekiel jóvendőlése: „Heliopolis és Bubasztos ifjai fegyver alatt hullanak, és ők maguk fogságra vitetnek.“ (Ezekiel c. 30. 17) Beteljesült Jeremias látnoké is, ki On (világosság, nap) egyiptomi nevét körülírja és zsidó nyelven Bethsemes azaz nap-házának nevezi, ekkép szólván: „És összerontja a nap-házának (Bethsemesnek) képszoibrait, melyek Egyiptom földén vannak, és Egyiptom isteneinek templomait felégeti tüzzel“ (Jerem. c. 43. v. 13) — Ime volt és nincs többé! Csak ez egyetlen obelisz, mely előtt állunk, mint siremléke ezen egykor oly dicső városnak, főnhangon hirdeti a világi pompa mulandóságát, s képirásából olvassuk: Sic transit gloria mundi!

A diszguláktól körülbelül félórányira azon csatatér mellett, hol az egyiptomi expedíció alkalmával

Kleber tábornok 30 ezer francziával 60 ezer törököt vert meg, a lombövezte Matarieh helységbe jutottunk. Matarieh magyarul fris viz, valósággal gyepszigetet képez a pusztában. Nevét és termékenységét Ain-Shemes napforrásától kölcsönzi. A különben jelentéktelen helység a keresztény világban arról nevezetes, hogy az Üdvözítőnek Egyiptomba menekülésekor ideiglenes menhelyül szolgált.

A szentírásban nem említették, hol lakott Egyiptomban a szent család. Szent Máté evangelista ezen esemény felől csak ezt jegyzé föl: „Megjelenék az Ur anygala Józsefnek álmában, mondván: kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és fuss Egyiptomba, és maradj ott, miglen megmondom neked. Mert keresni fogja Heródes a gyermeket, hogy elveszítse. Ki felkelvén, vevé a gyermeket és anyját éjjel, és elmene Egyiptomba. És ott maradt Heródes haláláig, hogy beteljesedjék, mit az Ur szólott a próféta által mondván: Egyiptomból hivatam az én fiamat.“

Krisztus születésekor azért szolgált Egyiptom biztos menhelyül, mivel nem volt Heródes uralma alatt, s azon kedvező körülménynél fogva is, hogy az utóbbi századokban igen sok zsidó telepedett le ott, hol honi törvényeik szerint háborítlanul élhettek, és Heliopolis környékén a már említett Oniás-féle templommal is bírtak, mely a jeruzsáleminek mintájára készült.

A kegyeletes ősrégi hagyományok azon csodás eseményekről tesznek említést, melyek akkor történtek, midőn a szent család a nagy pusztán keresztül Egyiptomba vonult.

Ugyanis menekülés közben kimerülve pálmafa árnyékában letelepedett, melynek sudara a boldogságos Szűz ölébe hajlott, s e helyzetben addig maradt, mig elegendő gyümölcsöt szedett.

Más alkalommal a szent családot haramia-banda üldözte; midőn utolérte s már mindenétől megfosztani akarta, egyikök a kisdéd arczából mennyei fényárt látván kiömleni, annyira meghökkent, hogy

a ragadozó farkas azonnal szelid báránynyá változott, s ez nem csak visszatartotta czimboráit a szegény utasok bántalmazásától, hanem barlangjába is vezette őket, hol neje- és gyermekeivel tartózkodott. Itt tőle kitelhető módon meg is vendégelte. Midőn a boldogságos Szűz gondos anyaként kiseded fia ruháját mosta, ugyanazon vizben a lator neje bélpoklos gyermekét fürösztette, ki is azonnal megtisztult. A lator hová tovább felismeri a gyermek szentségét ; s midőn a szent család más napra utnak indult, messzire elkisérte, és végre bucsuzásul e szavakat intézte a gyermekhez : „Emlékezzél meg rólam, ha majd országodba jössz“. És ez volna azon lator, ki később Krisztussal fölfeszítetvén, azon fényár után, mely egykor a gyermek arczából kiömlött, a keresztfán is felismerte ; miért is kérelmét ismételvén felkiáltott : „Uram, ha majd országodba jössz, emlékezzél meg rólam!“ Ez utóbbi hagyományt látásaiban Emerich Katalin is megerősíti.

A szent család magas hegyek- és meredek szirteken életveszély közt haladván tovább, sokszor nem tudta : hová forduljon. Ekkor vadállatok, ugymint : oroszlánok, medvék, sárkányok barlangjaikból kijövének, hogy a kiseded Jézusnak hódoljanak és jó, biztos utra igazítsák. Midőn pedig a sz. család a pusztá határához ért, nagy madársereg röpült eléje s nemcsak énekével dicsérte az Urat, hanem fenhangon is felkiáltott : Üdvözlégy Jézus, üdvözlégy királyunk !

Végre az egész uton, hol a szent család keresztül vonult, Jerikó-rózsák (*rosa jerichuntina*) nőttek.

Miután tehát a szent család a rengeteg pusztán, mely Ázsiát Afrikától és Judeát Egyiptomtól elválasztja, keresztül hatolt, Heliopolis mellett, melynek környékén az Oniás-féle templom állott, a szép Nilvölgybe lépett, hol egy sycomorfa (vad fügefa) alatt kimerülve és szomjuságtól gyötörtetve letelepedett.

A boldogságos Szűz mindenhol forrást keresett, üdítő italt nyújtandó a kiseded Jézusnak ; de viznek itt nyoma sem volt. Ekkor hő imájára csodaszerű módon a homokból bő forrás támadt, melynek friss-vizével

a szent család szomját csillapította, ezért e hely^{re}most is Matariehnek, azaz : friss-viznek, a forrás pedig, mivel Heliopolis (napváros) közelében fakad, Ain-Shemesnek, nap forrásának neveztetik.

Jelenleg a forrás vize által öntözött vidék kertté van alakítva. Ennek közepén lombos pálma-, citrom-, granát- és tamarisk-fáktól környezve, a nyolcz vagy tiz láb körméretű terebélyes és ősrégi sycomorfa áll, melynek árnyékában a szent család az égető napsugarak ellen oltalmat talált volna.

A mint ezen fához érkeztünk, arabok azonnal felmásztak, hogy kisebb ágacskákat letördeljenek és leveleket szakítsanak, melyekkel, természetesen jó baksis fejében, mindenkit megajándékoztak. Az Egyiptomba való futásról elmélkedve édes érzelmek tölték el keblünket, hogy milliomok közül méltattunk e fa árnyékában nyugodni, hol egykor a világ legszentebbjei: Jézus, Mária és József uti fáradalmaikat kipihenték. Hogy annál élénkebben lelkünk elé idézzük a szent család képét, e Mária-fánál a boldogságos Szűz tiszteletére egyházi énekeket zengedeztünk. A vallásos érzelmek ömlengései mindnyájunkat az elveszett földi édenbe varázsolni látszottak. Keblünk emelkedett, szívünk túláradozott örömeiben, mely örömet csak érezni, de szavakkal kifejezni nem lehet.

Vagy 40 lépésnyire innét van a forrás, mely a föld mélyéből fakadó vizet oly bőven szolgáltatja, hogy Matarieh környékét termékeny gyepszigetté varázsolja. A hagyomány szerint: itt termett a balzsamnövény, melylyel Szába királyné Salamonnak kedveskedett.

Faber Felix ulmi dömés ki 1483/84-ben utazott Szentföldön és Egyiptomban, utleírásában többi közt azt is mondja, hogy midőn a bold. Szűz Mária imájára támadt forrás, annak környékét drága vizével ellepte, legott balzsamcserjék nőttek. Régi pogány történészek szerint pedig a balzsamcserje Palesztinában Engaddi tájékán termett, de onnét Kleopatra, Egyiptom királyának leánya kiirtotta és Matarieh helységében meghonosította. Mivel a balzsamkert erre utaztában még

létezett, azt meg is látogatta. Noha Tamgvardin dragoman egyszerre sok mohamedánt vezetett a balzsamkertbe, a keresztényeket csak hatanként bocsátotta be. Azon terület, melyen a balzsam-növény termett, nem volt igen nagy, s maga a növény is igen ritka. Midőn ennek egyik szálát meghajlította, tiszta balzsam cseppent kezére, melynek oly erős és kellemes illata volt, minőt még életében nem érzett. Nem csoda tehát, hogy a szultánok e balzsamot csak fejedelmeknek s pedig nagy ajándék fejében adták. Tamgvardin a zarándokokat ily cserjeszálakkal meg is ajándékozta, melyek közül Faber Félix néhányat magával Ulmba hozott.

Mi, a kik Faber után körülbelül 400 évvel járunk e kertben, a balzsamcserjének még nyomát sem találtuk. Jelenleg Mekka közelében terem, s mekkai balzsam neve alatt az európai kereskedelemben is előfordul.

A forrást maguk a mohamedánok is nagy tiszteletben tartják, sőt vizének gyógyerőt is tulajdonítanak.

Faber szerint azon zarándoktársulat betegei, kikkel ő utazott, ezen vízben való fürdés által előbbeni egészségüket visszanyerték.

Matarieh vidéke később a sok ezer szerzetes- és remetének itt tartózkodása által vált híressé. Egyiptom korán tért a kereszténységre. Már a második században e tartományban mindenütt el volt terjedve, úgy, hogy Izaiás jövendölése XIX. 18 és 19 v. (melyet Oniás hamisan az általa épített templomra vonatkoztatott, s melyet a jeruzsálemi zsidók azért helyesen magyaráztak a jövendő Messiásról, mivel ugyanazon fejezet 10. v-ben világosan mondatik: „És szabadítót küld nekik és oltalmazót, ki őket megszabadítsa“,) akkor fényesen beteljesült, midőn a kised Jézus, mint a világ Üdvözítője Matarieh, Heliopolis, és Memfis városait személyes jelenlétével szerencsételtette. Ime itt volt a megígért Messiás!

Azon öt város, melyről Izaiás XIX. 18 és 19 v. beszél, a szentírás magyarázói szerint: Tanis, Memfis,

Bubasztos, Heliopolis és Alexandria, mely városok utóbb keresztény érzületük és vallásos buzgalmuk által különösen kitűntek. S ime, ezek lakosai az Ur oltárát Egyiptom közepén felállították és az Ur jeloszlopát annak határa mellett. On-Heliopolis, a proféta szerint Bethsemes, joggal volt akkor napvárosának mondható, midőn Jézus a világegyetem szellemi napja e város határára belül tartózkodott.

Délután kocsikon Fostatba (Ó-Kairóba) rándultunk. Szép uton haladtunk ide, mely mellett a Nil mentében az alkirály palotái és kertei terülnek el. Az ősrégi hagyomány mondja, hogy miután a szent család a sycomorfát és Ain-Schemes forrását elhagyta, Memfisbe (Egyiptom akkori fővárosába) vonult, és ama tájon, hol jelenleg Ó-Kairó fekszik, letelepedett. Itt a szent családnak lakhelyét oszlopbazilika jelzi, mely ódon zárdának keretén belül áll. Vita tárgyát képezi az, hogy ki építette e templomot. Vannak ugyan írók, kik szent Ilonának, mások Jusztinián császárnak tulajdonítják, többen pedig azt állítják, hogy 1195-ben sz. Szergius tiszteletére a koptok által épült. Annyi bizonyos, hogy a kereszteshadjáratok óta a szent család lakhelyét ide helyezik.

Egy kopt áldozár hosszú folyóson át a templomba vezetett, mely igen elhanyagolt állapotba van, s mi ékitményenyl sem bir; ezen igen érezhető hiányt, az Üdvözítőnek Egyiptomba való futását, sz. Katalint és sz. Györgyöt ábrázoló s egyéb képek némileg pótolják.

A templom szentélye alatt barlang terül el, melyhez a főoltárnak mindkét oldaláról 12 lépcső vezet. Alacson lejáraton gyertyavilággal szállottunk le a szent család barlangjába.

Ez kicsiny és három hajóval biró templomhoz hasonlít. A szent család egykori lakhelyére a közép-hajó vezet. Ezen, a földszínétől mintegy két láb magasan álló szent hely fölötté kicsiny; alakja pedig a kemence belsejével teljesen megegyez.

A jobbfelöli mellékhajóban áll a kút, melyből sz. József, Jézus nevelőatyja, vizet meritett. Ez

később hosszú időn át keresztkút gyanánt szolgált. Ennek megfelelőleg mérarányosság tekintetéből tullelől is mellékhajó van építve, mely azonban üres. Az első keresztények által kinagyobbított embermagasságu barlang középhajóját az oldalhajóktól több csinos kőoszlop választja el. A nedves falak jelenleg olvashatlan ó-arab feliratokkal vannak elhalmozva.

A szent család ittlakása által megszentelt helynek meglátogatása után feljöttünk a barlangból és jól megnéztük a templomot, mi a felügyelőnek nem igen tetszett. A fenmaradtak nyomán állithatjuk, hogy ez annak idején első rangú egyháza volt a kereszténységnek, de évek folytán a szakadár koptok kezébe került, kik végképen elhanyagolták, a betlehemi bazilika mintájára épült boltozat nélküli templomot; a tetőn most oly nagy lyukak vannak, hogy ugy szólván fedél nélkül áll s a madarak tanyája, melyek itt kényők kedvők szerint ki- és berepkedhetnek és fészket rakhatnak. Az épület azon osztálya, hol a keleti szokások szerint a nők foglalnak helyet, inkább téglaháznak mintsem templomnak látszik, melyen a padlózat fel van szaggatva. A szentélyen kívül az epistola oldalán négyszögü fülkét találtunk. Egyik kartársunk közelebről megvizsgálta, s tekercest vont onnan elő; de midőn ezt meg akarta tekinteni, gyorsan oda futott az ő, s erősen tiltakozott ez ellen; mi azonban igen jól értve arczfintorításainak és jajveszékléseinek okát, önkénytelenül mosolyra nyitak ajkaink, mi őt igen boszantotta. Azonban a baksis, melyet távozás közben adtunk, mindent jóvá tett; bizonyára valami szellemvagy boszorkányhistoria játszta itt szerepét, mi a szakadároknál nem ritkaság.

A szent barlangot illetőleg is inkább több egybehangzó hagyomány, mintsem történeti okmányok és adatok állanak rendelkezésünkre. Az egyház eme hagyományokat alaposaknak találta, s ennél fogva a kegyelem forrását nyitá meg azon látogatók számára, kik a szent atya szándékára imádkoznak.

Daczára, hogy a szent barlang a szakadárok bir-

tokában van, a szent atya a katolikus áldozárokat azon joggal ruházta fel, hogy ott misézhetnek, mibe az előbbi kopt patriárka minden fennakadás nélkül beleegyezett; de a jelenlegi határozottan tiltakozik ez ellen, attól tartván, hogy a katolikusok elévülés által jogot formálnának és így a templom birtokát kétessé tennék.

Ősrégi hagyomány mondja, hogy az egyiptomiak a szent családot eleinte nagy tisztelettel fogadták, de midőn az isteni gyermek közeledtével a bálványszobrok mind összeomlottak, nagy aggodalommal teltek el, és kérve kérték, távozzanak el tőlük. Ez tehát az oka, hogy a sz. család ily félreeső helyre huzódott. Azon ellenvetésünkre, hogy tán mégsem választott volna ily pincze alakú földalatti lakást, a kairói ferenczrendi atyáktól következő felvilágosítást nyertük. Mindenekelőtt fontolóra veendő, hogy a Nil évenkénti áradása sok iszapot hagy maga után, melynek évenként képződött új rétegével a talaj 1876 év alatt nem csekély fokban emelkedett. Azonkívül még tekintetbe veendő, miszerint Ó-Kairó Memfis romjain épült.

Mély sajnálatunkra kopt vezetőnkkel, ki egy európai nyelvet sem értett, beszélni nem tudtunk.

A koptok Egyiptom ős-lakói utódainak tartatnak, és a lakosság még mindig jelentékeny számát (145.000) képezik. Arczbőrük sötét-sárga, képük duzadt, szemeik kiállók, ajkaik vastagak, orruk lapos. Ők a monophysita felekezethez tartozó keresztények, mivel Krisztusban csak egy természetet vallanak, és e miatt a chalcedoni zsinatban 451-ben elválván, sem a latin, sem a görög egyházhoz nem tartoznak. Patriárkájuk Kairóban lakik. Isteni tiszteletüket szombatról vasárnapra eső éjjel tartják, és pedig a holt kopt nyelven, mely a Ptolomaeusok idejében az ország anyanyelve volt. Isteni tiszteletük ének- és miséből áll, egyházi szónoklat ritkán tartatik; a patriárka egyszer szónokol egy évben. A szent misénél kovászos kenyeret használnak.

Patriárkának és püspököknek csak oly szerzeteseket szoktak választani, kik nőtlenségben élnek. A

nőtlenység a világi papoknál nem kötelező, mindazáltal sokan önkénytelenül tartják.

A patriarka mintegy pápájok, nagy hatalommal bír a püspökök és papok fölött. Minthogy fizetésük igen csekély, sok pap szabó-, cipész-, takács- stb. mesterséget űz; és kézművesek, mihelyt olvasni tudnak és az egyházi szertartásokat végezni képesek, felszenteltetik magukat, mivel tudományos képzettség nem kívánatik. A clerus tehát igen tudatlan és elvilágiasodott. A katholika egyháztól való elszakadásuk következtében magasabb szellemi életüket elveszíték; de újabb időben minden oda utal, hogy az anyaegyházhoz ismét közelednek. Vallásuk külső formákban áll, isteni szolgálataik nem épületes, bőjtjük tulságosan szigorú. A körülméletetés is divik náluk, de nem mint a vallás követelménye, hanem csak mint ősi szokás.

A koptok nagy nyomás alatt élnek; ez mogorva és elzárkózott természetüket eredményezte, mindazáltal értik magukat a mohamedanoknál — mint írók, kereskedők és kézművesek — nélkülözhetlenné tenni.

A koptok komoly természetű emberek. Daczára a sok csábításnak, a kereszténység hívei maradtak. Sokan közülük a katholikus egyházzal egyesülés után kíváncznak, amelyhez ugysis igen közel állanak. A florenczi zsinaton (1441) a patriarka nevében egy apát jelent meg, hogy az egyesülést eszközölje. S azóta a koptok egy része hit dolgában a katholika egyházzal egyesült. Ezek melchitáknak neveztetnek.

A nem egyesült koptok is, az egy monophysita tévelyöket kivéve, jobbára megegyeznek a katholikusokkal és görögökkel. Ugyanis a oltári-szentségben Krisztus Urunk szeméiyes és lényeges jelenlétét hiszik; a boldogságos Szüz Máriát és a szenteket tisztelik és segítségül hívják; van hét szentségök és a katholika egyházhöz hasonló hierarchiájuk. Ez annak bizonyítéka, hogy mindezen tanok és intézmények apostoli eredetűek, s nem, mint a protestansok állítják, a későbbi kor találmányai. Miután a koptok a chalcedoni egyetemes zsinaton (451 kr. u.) elváltak a katho-

lika egyháztól, kicsoda erőszakolhatta volna rájuk a későbbi kor ezen állítólagos találmányait? ! Veritatis lux sole clarius patet.

Az arabok a koptokat fáraó unokáinak nevezik. Őseik oly gyűlölettel viseltettek a konstantinápolyi egyház iránt, hogy szivesebben hódoltak a pogányoknak, mint a különvéleményű keresztényeknek; ezokon behívták az arabokat, de ezen hazaáruló tettük miatt százados szenvedéssel bűnhődnek; a bosszuálló sors rabszolgákat alkotott belőlök. Nyelvök ámbár csak ugy hemzseg benne a számos görög szó, az ős egyiptomi nyelv származéka, tudása azért a hieroglifek megfejtésére föltételeztetik. Most azonban ők is már csak arabul tudnak; magok a papok is alig bírják az isteni tiszteletnél olvasni kopt imáikat.

Minthogy kopt vezetőnkkel beszélni nem tudtunk, imánkat térden állva elvégezvén, a szent család lakából a fellegvárba (citadella) indultunk, mely a város délkeleti részén fekszik.

Általánosan azt tartják, hogy a citadellát napkeltekor kell látogatni: mivel ez időtájban a hajnali fény, az innét feltáruuló tájképet a legbájosabb színezetben tünteti elő. Ez utóbbi tanácsot követve már márczius 26-án korán reggel a nagyszentmiklósi esperes urral Broncs Béla ur által vezetettve a fellegvárba siettünk. S valóban tapasztaltuk annak igazvoltát, hogy Kairó más pontról és időben nem tünhetik fel oly szépnek.

Szerfölött imponansan terül el ilyenkor lábaink alatt a sárgás-szürke óriási város számtalan, s most a hajnali fénytől pirosra festett minaretjeivel, kupoláival, kertjei- és ligeteivel, éjszak, délnyugot és nyugot felől zöld rónaságtól környezve, melyen a Nilus kigyószik végig, mig túlról a távolból a sivatag lejtőjén a pyramisok integetnek, jobbra pedig a folyam két hatalmas ágra oszolva a tenger felé siet. Mondják, hogy ez a világ egyik legszebb látványa.

Ma a karavánnal ismét ide érkezve, újra alkalmunk volt a szép látványt élvezni. A város fékentar-

tására épült citadellán belül tágas terek, középületek; az alkirály palotája, katonai laktanyák stb. állanak.

Oldalt van a Mehemed Ali építette s róla nevezett alabastrom-mecset, mely egyike kelet ujabbkori legszebb építményeinek. A mecsetet éjszak, dél és nyugat felől gyönyörű oszlopcsarnok veszi körül, melynek keretén belül márvánnyal kövezett tágas udvar terül el, a bejárat pedig keletről van. Valamint egyéb mecseteknél, úgy itt is, az udvar közepén márványkút áll csinos kupolával, hol a szertartásos mosakodások az ima előtt végeztetnek. Ép egy szerencsen nagy áhitattal végezte a hasztalan munkát. A mint a bejáráshoz érkeztünk, földön heverő arabok azonnal jelek által tudatták velünk az Urnak Mózeshez intézett szavait: „Vessd le saruidat, mert a hely, a hol állsz, szent.“ Tehát meztláb léptünk a nagyszerű mecsetbe, mely fölött négy mellék- és egy főkupola emelkedik. Ez utóbbit magasságra nézve tulszárnyalja a kívül levő négy nyulánk minaret. Belül a falak alabastrommal borítvák, a talaj drága szőnyegekkel van fődve. Alabastrom oszlopokon nyugszik a mecset boltozatja is. A gazdag aranyozás, a tarka színű arabeszkek, a titokszerű homály mintegy elkábitja a szemlélőt. Ezen hatást az üvegfestményekkel ellátott ablakok még csak fokozzák, melyeken át bűvös fény hat az épület bensejébe.

A főkupola központján dusan megaranyozott nap sugárzik; a boltozatot aranyos félhold, csillagok és szépséyes fantasiával készített arabeszkek, a falakat pedig koránmondatok díszítik.

Nagyszerű csillár függ le a főkupoláról, melyen vagy háromszáz lámpa van alkalmazva; de ezen kívül még egyéb helyeken is számtalan, hatalmas lánczokon lefüggő aranyozott lámpa látható. Egy oszlophoz illesztett szószék azon helyre utal, hol a korán őriztetik és felolvastatik. A falban levő fülke (Mihrab) pedig jelzi az irányt, melyben Mekka fekszik, hol a proféta sirja van.

A bejárat melletti kápolnában Mehemet Ali fehér márvány-siremléke áll: drága szőnyegekkel betakarva.

A sarkophagon levő vörös fez feje fekvését jelzi. Arab vezetőnk ezen kápolnában művészi szabatsóssággal készített régi korán kéziratokat mutatott, melyek drága kincs gyanánt őriztetnek.

Igazhívó muzulmanok imitt-amott szétszórtan a földön ülve nagy áhitattal imádkoznak. Mondhatom, épültem ezen ájtatoskodókon, kiktől nem egy európai ugynevezett „felvilágosodott“ üres fejü arszlán több becsületet tanulhatna arra nézve: miképen kelljen magát a tempomban viselnie.

A mohamedánok nemcsak a mecsetben, hanem az utcán, a tenger partján és a hajón is gyakran imádkoztak. Szőnyeget vagy felöltönyüket a földre teritik, és napkelet felé fordulva homlokukkal többször érintik a földet, azután felkelvén karjaikat vagy függélyesen lefüggesztik, vagy keresztbe vetve a térdek felé tartják. Sokszor imaközben mind a két kéz kifeszített ujjáival fülüket érintik. Végre felszedvén a szőnyeget ismét tovább mennek.

Gyakran volt alkalmunk az utcán férfiakkal találkozni, kik rózsafüzér módjára zsinórra fűzött borostyánkő gyöngyöket ujjakkal fel- és alácsusztattak. Én azt gondoltam, hogy imádkoznak, miglen azt a felvilágosítást nyertem, hogy ez egy neme az időtöltésnek, mely egyszersmind a rossz gondolatok elűzésére és kisértetek elleni óvszerül is szolgál. Ekkor jutott eszembe a katolikus rózsafüzér philosophiája, mely szintén abban áll, hogy az imádkozónak a gonosz szellem, a rossz világ és az érzékiség kisértetei ellen védpajzsul szolgál.

Közel a mecsethez Szaladin szultán palotájának romjai vannak, s egy régi kút, mely a kairói hagyomány szerint egyiptomi József parancsára készült. Századok óta homokkal volt betemetve, mig Juszuf Szaladin szultán kitisztíttatta, ez oknál fogva őt is a kút létesítőjének tartják. Mélységét 260 lábnyira teszik, s egy felső és alsó aknából áll.

Romlott csigalépcsőn, gyertyavilág mellett egy arab vezetett le az első akna fenekére, hol egy ló

nagy kereket hajtott, melynek segítségével a vízzel töltött vagy már üres vedrek fel- és alászállították.

Ezen manipulatio a selmeczbányai aknáknál szokásos műveletre emlékeztetett.

Társaimat nem akarván feltartóztatni, ismét felsiettem, kikkel még azon helyet látogattam meg, hol Mehemed Ali 1811-ben a mamelukokat lemészároltatta.

Az Egyiptom, Sziria, Nubia stb. törvényes fejedelmei, vagy bitorlói, sőt ugyan azon uralkodó család tagjai között folyt örökös civódás és egyenetlenség, majd a turkoman, cserkesz vagy török segédszerepeknek egyengette útját az ország belsejébe. A segélyül hívottak az ellenség legyőzése után új hazájokban zsarnokoskodni kezdtek. Leggyászosabb emléket hagytak maguk után a mamelukok, kik eredetileg Kaukasz vidékéről származó rabszolgák voltak, és egy XIII-dik századbéli szultán által alkalmasoknak tartattak önálló hadsereg alakítására. Nemsokára ezután fellázadtak, az ország ügyeibe avatkoztak s meg gyilkolván a szultánt 1254-ben egy mamelukot egyiptomi szultánnak kikiáltottak. Ezen mameluk-uralmat 1557-ben a törökök megsemmisítették; de felső Egyiptom beyei még ezentul is mamelukok valának, kik a tartomány pasájának csak kényök kedvök szerint engedelmeskedtek. Mondják, hogy egész Egyiptomban 12 000-nél többen nem voltak, kik azonban vásárolt rabszolgák által számukat folytonosan kiegészítették. Katonai aristokráciának tekintvén magukat, méltóságuk alulinak tartották az egyiptomiakkal házasságra lépni.

A mostan uralkodó dynastiának alapítója az albaniai eredetű hős Mehemed Ali, ezen mamelukok segítségével küzdötte föl magát Egyiptom urává; de midőn már az volt, nem érzé magát biztonságban, míg őket teljesen meg nem semmisítette; és erre oka volt. Halljuk e véres drámát Kecskeméthy Aurel jeles tollával ecsetelve: „Mehemed Ali 1807-ben a Wahabiták elleni hadjáratba menendő hátát fedezni akarván, magához hivatá a mamelukok emirjét, s minden főembereit, tanácskozmány ürügye alatt. Eljöttek a mamelukok ün-

nepi öltözetben, fényesen szerszámozott arab lovaikon s nagy kísérettel. Ebéd után, midőn lóra ültek s megindultak, a sánczfalak között a kapukat zárva találták; de azon pillanatban el is kezdtek a minden oldalon elrejtett katonák az összeszorult s mozdulni alig bíró mamelukokra tüzelni. Irtóztató mészárlás volt, melyet állítólag Mehemed Ali egy ablakból nézett. Egyetlen egy sem menekült meg. Azaz hogy csak az egy Haszán bey, ki rést törve magának a várfal párkányáig, megsarkantyuzta dicső lovát, leugrasztotta a 30 ölnyi mélységbe. Midőn a földhöz közelített, Haszán leugrott lováról a földre. A ló összezúzta magát, Haszán pedig meg volt mentve, s szerencsésen Konstantinápolyba szökött, hol még befolyásos szerepet játszott.“

Igy érte utól a nemesis a századok óta zsarnokoskodó mamelukokat.

Mivel épen Kairóban időzésünkör az egyiptomi alkirály Abyssiniával háborut viselt, a citadellában alkalmunk volt az abyssiniai foglyokat látni, amint vaslánczokra kötve katonaság által vezetettek. Termetük nyulánk, hajuk koromfekete, arczuk színe világosfekete. Ugy látszik, hogy a fehér és szerecsen faj között mintegy átmenetet képeznek. A latin közmondás: „Aethiops aethiopem frustra lavat.“ szintén némileg erre látszik utalni, mintha mondani akarná: hogy az aethiopiai, noha nem egészen fekete, de fehérré sem fogja mosni senki. A közmondás tulajdonképeni értelme: Hasztalan iparkodik a bűnös bűntársa tettét tisztázni.

Abyssiniában két virágzó koru ifju: Frument és Edéz alapította meg az egyházat. Midőn ugyanis egy görög hajó Abyssiniából visszatérve elfogatott, és a személyzet, a két ifju kivételével egytől-egyig legyilkoltatott, ők foglyokként vitettek Abyssiniába, hol egész buzgalommal terjesztették a kereszténységet. Frument, ki befolyást nyert a királyi udvarnál, sz. Athanáz 326-ban Axuma, Abyssinia fővárosa első püspökévé szentelte fel.

Az abyssinusok hosszú időn át eredeti tisztaságában őrizték meg a kereszténységet, míg Eutyches tévelyébe esvén a chalcedoni zsinaton 451-ben az egyháztól elszakadtak.

Abbanájuk a koptok patriarkája által neveztetik ki. A keresztelés náluk háromszori vízbe mártás által történik, mely után a megkereszteltek, mint hajdan, fehér ruhában járnak. Az oltári-szentséget borszin alatt a csecsemőknek is kiszolgáltattják. A körülmetélés náluk nem vallási intézmény, hanem régi szokás, mely minden szertartás nélkül a világiaktól is végrehajtatik. Nemcsak a vasárnapot, hanem a szombatot is megülik, s e napon, mint az ősz egyházban, az úgy nevezett agapé-t vagyis szeretet-lakomáját tartják.

Mint monophysiták csak az első három egyetemes zsinatot ismerik el, a negyediket eretnek zsinatnak tartják. A bibliát ősrégi aethiops fordításban bírják, az ó-szövetséghez még Hénok apocryph könyvét is csatolják. A frigyszekrény még mindig a legnagyobb szentélyük, mivel azt hiszik, hogy a valódi frigyszekrény hozzájuk került. Királyaikat Salamontól származtatják. Ezek, valamint egyéb előkelők is, többnejűségben élnek. Papjaik, kik szintén házasak, mindig keresztrel járnak, hogy azt a találkozókkal csókoltassák. A legközönségesebb abyssinus is homlokán és kezén a keresztjelét hordja. A rózsafüzér egy nemével is élnek. Ünnepeiket és böjtjeiket szigoruan tartják, templomaikat szorgalmasan látogatják, de mindamellert erkölcsaik igen romlottak. A XVI-dik században portugál hitküldérek utat törtek a katholika hit diadalmának, az egyesülés létre jött. Jakab királyuk is áttért. Véres üldözések megsemmisítették ugyan a szép művet, mindazáltal többen fejedelmeik és nagyjaik közül most is óhajtják az egyesülést. A csekély számú katholikus abyssinusok részére XVI. Gergely pápa apostoli vicariatust alapított.

Az abyssinusoknak épügy, mint a katholika egyháznak, van hét szentségök, ők is tisztelik a boldogságos Szüz Máriát és a szenteket, a vérontás nélküli áldozá-

tot ők is bemutatják. Van hierarchiájuk. S ezek láttára nemde kénytelenek protestans atyánkfiai bevallani, hogy nemcsak a katakombák mély értelmű keresztény jelvényei, hanem az első századokban az egyháztól elszakadt felekezetek is az ugynevezett „reformátorok“ koholt tanai ellenében a katolika hit igazsága mellett tanuskodnak.

Abyssiniát, Afrika e legrégibb keresztény államát, a jelenleg uralkodó egyiptomi alkirály több európai fejedelem rossz példája által buzdítatva egyszerűen „adnectalni“ akarta. Véres háborúra került a dolog, melyben a khedive csakugyan a rövidebbet huzta. Kairóban hallottuk, miszerint a győzelmi táviratok, melyek az ujságokban világba bocsáttattak, a szenvedett verekedés elpalástolására való koholmányok voltak. Az egyiptomi hadsereg Abyssiniába jutván, mely közönségesen afrikai Svájcznak tekintetetik, részint rémitő hegyszorosokban, a hegyek fensikjain (melyeket abamáknak neveznek) levő abyssinusoktól halomra tüzeltettek, részint pedig ostromtámadásoknál lemészároltattak.

Amint utóbb hallottam, az egyiptomi harcosok soraiban a Zichyek dicső nemzetségének egyik reményteljes sarjadéka is vesztette életét.

A háborúnak az lőn vége, hogy rémitő hadisarcz lefizetése után Haszán herczeg dicstelenül tért vissza hazájába.

Borzadalommal hagytuk el a citadellát a kegyetlen gyilkolás e gyalázatos színhelyét, hogy kairói kirándulásaink befejezéseül még Subrában a Cicolani kertet megtekintsük.

Cicolani dúsgazdag olasz magánzó, ki itt letelepedvén rendkívüli nagy földterületet angol kertté alakított, mely minden tekintetben a műkertészet mintájának mondható. Procul a negotiis él itt szép palotájában a birtokos, és minden igyekezetét az általa létesített nagyszerű műnek szenteli.

Szemközt ezen angolkerttel, az egyiptomi alkirály subrai palotája és parkja van.

Mindkettő Mehemed Ali műve, kinek Subra kedvencz tartózkodási helye volt. Nehogy ismét oly ke-

serve tapasztalatot tegyünk, mint a gizehi háremkertben, daczára annak, hogy fiatal uri vezetőink a consularatus utján nyert jeggyel az alkirály kertjeibe belépti joggal birtak, a parkba be nem mentünk, hanem csak kívülről a vasrostélyos kerítésen át szemléltük. A tropicus növények valóságos tárháza ezen kert, mely kellemes illatjával az egész környéket elárasztja. Lombos fasor árnyékában jobbra-balra szép villák, kertek és ligetek közt körülbelül egy órányi kocsizás után ismét Kairóban voltunk, hol utközben egy nászmenettel találkoztunk. Elöl mentek a zenészek, kik dobzó mellett különböző hangszereken játszottak. A menetben levő nők, örömsikoltásokkal kísérik az európai hallérzékét nem igen gyönyörködtető zenét, belső érzelmeiket taglejtések- és torzképekkel külsőleg kifejezve.

Ez is egy neme azon szertartásos meneteknek, melyeket a keleten lakó olaszok az egybekötött fantasticus szokásoknál fogva, fantasiáknak neveznek.

Záradékul említem meg Róda szigetét, hol a népmonda szerint fáraó leánya, kit Flavius József Thermutisnak nevez, az anyja által gyékénykosárban a Nil-sása közé kitett Mózsés életét megmentette.

Kairó 300 mecsetjével számos kupoláival és minaretjeivel első pillanatra emlékezetébe idézi a szemlélőnek, hogy a mohamedán elem itt túlnyomó. A városban levő nagyszerű paloták még inkább nevelik az imposans benyomást, de ezen nagy fény mellett mindenütt a mulandóság és a nyomor képe is szembe ötlük. Számos rombadólt házakat látunk, mintha csak az nap ellenséges kéz elpusztította volna. A Nil kiáradása, vagy több napi esőzés (mely utóbbi igen nagy ritkaság) közönségesen halomra dönti azon épületeket, melyek kövei csak Niliszappal összeillesztvék.

A dúsgazdagok mellett, kik ezreket pazarolnak el évenként, a legnagyobb nyomorban él a szegény fellah. S mintha csak a természet ezen kivívó ellentétel kiegyenlíteni akarná, hogy kivétel nélküli legyen a nyomor képe, minden negyedik vagy ötödik évben

jelentkezik nemcsak Kairóban, hanem az egész országban azon hivatlan vendég, kinek rémneve: pestis vagy döghalál.

Az ország száraz levegője mellett nem okozhatna oly sok pusztítást, ha a mohamedán, mint fatalista azon hiszemenben nem élne, miszerint a döghalál elleni intézkedések úgy is hasztalanok; mivel a szomorú sors csak a kijelölteket éri utól. Így történik, hogy némely évben Kairóban ezren s ezren a pestis áldozataivá lesznek, s a főváros úgy szólva kihalna, ha bevándorlott idegenek újra be nem népesítenék. Az európaiak sokkal okosabbak: ha dühöng a pestis, az elővárosokban házaikba zárkoznak, idegenekkel bizonyos távolból, csak ablakon keresztül beszélnek, az élelmiszereket a városban lakó szolgálkkal szintén ablakon át szállíttatják, melyeket vasfogóval fogadván azonnal vízbe áztatnak, miáltal, a mint mondják, a ragály veszélye jelentékeny fokban ki-ebbedik. Testüket is minden nap faolajjal bekenik. Így hónapokon át elkülönítve élnek az európaiak s megmentik életüket, míg a fatalista mohamedánok a legnagyobb nyomorban sinlődnek, s minden órában halotti menetek vonulnak keresztül a város utczáin.

Közönségesen júniusban szünik meg a pestis. Vajha ilyenkor nem egy dúsgazdag megrögzött bűnös magába szállana, látván az általános nyomor hű képét! Vajha megfontolná, hogy a büszke fáraó idejében járt vészangyal őt is a kérlelhetlen halál torkába minden perczen döntheti! Fáraó miatt tiz csapással látogatta meg az Ur Egyiptomot. A pestis, cholera s egyéb ragályos betegségek, háború; tűzvész, vizáradások, szárazság, drágaság azon csapások, melyekkel jelenleg is az elfajult istentelen nemzedéket fenyegeti.

Kairóbani kirándulásainkat ezennel befejezve, haza értünk, hol utolsó este a fáraók országában látottak és tapasztaltakról emlékeztünk. Mondhatom: nehezünkre esett, hogy az ó- és ujszövetség e nevezetes színelvét rövid ittlét után, s tán örökre el kellett hagynunk!

Kairó—Szuezi.

Márczius 28-án.

A szent mise bemutatása után az egész karaván Alexandriába visszatérni készült, kivéve a nagyszentmiklósi esperes urat, kinek is, mint már említettem, feltett szándéka volt Kairóból Szuezibe rándulni, onnét pedig a szuezi csatornán átkelve Port-Szaidban a karavánnal egyesülni. Indulás előtt ismét megkísérlé, hogy megnyerjen utitársául, de én mindig haboztam e kétes kimenetelű kirándulásba bocsátkozni; mert ha a programmon kívül eső kirándulásunk miatt április 1-én Port-Szaidban a karavánnal esetleg nem egyesülhetünk, nem a társaság költségén, hanem saját tárczánk rovására egészen Jeruzsálemig kellend utaznunk, mi nem kis pénzzavart szülhetett volna, noha némi kárpótlásra számíthattunk. Az esperes ur jó tanácsa csak az utolsó perczben, a válás pillanatában, gyakorolt rám döntő befolyást. Ugyanis habozásom azon határozatba ment át, hogy vele együtt Szuezibe utazom. Társaim is az esperes ur iránti vonzalomnál fogva óhajtották, hogy e kirándulásban utitársa legyen; azért elhatározásomat felette nagy helyesléssel fogadták, egyszersmind meg is ígérték, hogy Alexandriában hagyott podgyászomat Port-Szaidba hozzák. Az esperes ur pedig ismert jószívűségében nagylelkűen biztatott, hogy szükség esetén segédkezet fog nyújtani.

Társainktól, kik két órával későbbben vasuton Alexandriába indultak, szívélyesen elbucszuva, kocsin az indóházba siettünk, hová kairói magyar vezetőink Broncs Béla és Nadler Ede urak is elkisértek. Még korán érkezünk ide, mivel a vonat csak nyolcz órakor indult. Gyönyörűen felkantározott és vörös bőrnyereggel ellátott csacsi volt az indóház előtt az általános bámulat tárgya. Árát háromszáz frankra becsülték. Ez a legnemesebb faj sarjadéka lévén, nem oly lusta állat, mint nyugoti fajrokona. Bőre kopott bársonyhoz hasonlított. Ékes szerszámára büszkélkedni

látszott, s mintha csak öntudattal birt volna becséről, oly kevélyen tekingetett ide s tova. Ezen hasznos állapot keleten teherszállítás- de különösen nyargalásra használtatik. Az európai omnibus és bérkocsi pótlója. Azért általánosan nagy becsben tartatik. A róla vett hasonlatok, nem mint nyugaton, a megvetés és becsmérlés kifejezései. Így például, midőn Jákob halálos ágyán 12 fiát sorban megáldotta, Isszakár fölött a következő áldást mondotta: „Isszakár erős szamar, mely a határok között fekszik“ (Mózs. I. 49, 14.) Különös egy neme az áldásnak ez — gondolhatná valaki — de ezzel nem azt akarta Jákob mondani, hogy Isszakár és utódai ostobák, gyügék lesznek, hanem, hogy erős és izmos emberfajt képezendnek.

Végre elérkezett a percz, mely Kairótól bucsúzni kényszerített, fiatal honfitársainktól azon ígéret vétele mellett, hogy Jeruzsálemben, ha körülményeik engedik, meglátogatnak, a viszontlátás reményében barátságos kézzorítással elváltunk.

A coupéban a francia szentföldi karaván több tagjával találkoztunk, kikkel, mint collegákkal, barátságos beszédbe elegyedtünk. Egyebek közt feltűnt egy keleti divat szerint öltözött fiatal ember, ki igen folyékonyan beszélt francziául. Külső magatartása azt sejdítettette velünk, hogy talán átöltözött európaival van dolgunk. De mily nagy vala csodálkozásunk, midőn azon kérdésre, hogy hol sajátította el oly annyira a francia nyelvet, azt válaszolá: hogy ő katholicus maronita, ki a jezsuita atyák bajruti tanintézetében nevelkedett. Nagy elismeréssel nyilatkozott ezen atyák áldásos működése felől, egyebek közt mondá: „Meggyőződésem szerint lojolai sz. Ignác tanítványai különösen arra hivatvák, hogy az európai civilisatiót keleten meghonosítsák.“

Utunk az Alexandriába vezető vonalon Benháig tartott, hol francia collegáink és kedves maronita hitsorsosunk tőlünk elváltak. Itt a pálya Szuez felé elágazik. Délben Zagazigba érkeztünk. Ennek hajdani neve Bubastis, mely a zsidó Gósen-területnek egy neve-

zetes helye volt. Közel az indóházhoz a régi Bubastis törmelékekkel fedett romjai terülnek el. „Itt sok cserepet és téglát láttam — mondja Ebers — melyek mind emberek nyomát viselik magukon. Ennyi törmeléket egy régi város helyén sem láttam. Régi templomából, melyről Herodot mondja, hogy művészi alakjára nézve legelső volt, csak néhány rózsaszínű gránitszirt látható, ezek mutatják, hol állott. Az árnyékoló fából, melyekről emlékszik, sem maradt erekye. Itt-ott kiáll a földből egy oszlopfaj lotosvirág diszitménnyel. Egy bazalt szobor töredéket is láttam. Egy kőből, mely üveg anyaggal van bevonva. következtetni lehet, hogy tűz által pusztult el. Templomához hajdan száz-ezren járultak imádni a Pacht vagy Sechet istennőt, ki a Vénus helyét pótolta. Herodot szerint 700 ezerre ment az áldozók száma, kik itt egy napon több bort ittak meg, mint különben egész éven át. A régi írók által vázolt kicsapongástól, melynek színhelye volt, a képiratok tanulsága szerint nem lehet kételkedni Demetriosz bölcsész halálra ítéltetett volna, ha tökéletesen be nem bizonyíthatja, hogy határozottan részeg volt; mert némelyek bevádolták, hogy az általános berugás alkalmával józan maradt. Ugyanott olvassuk, hogy Bubastis a legrégibb városokhoz tartozik, mert már a pyramisok korában említetik. Az istennő oroszlán-, de főleg macskafővel ábrázoltatik, akarván a szerelem kettős természetét jelképezni: mint oroszlán vad és rakoncátlan, mint a macska szelid. Ezokon itt nagyon tisztelték a macskákat. Másutt látni bebalzsamozott macskákat; itt ugy látszik közös diszített sirboltjuk volt.“

A mint már fönt megjegyzém, Bubastis azon öt város egyike, melyek a kereszténység első századaiban keresztény buzgalmuk által kitűntek.

Erre szoktak keresztülvonulni a Mekkába zarándoklók, kik innét Szuezebe, onnét pedig tengeren Geddába mennek, mert ez legközelebbi kikötő Mekkához.

Zagazig jelenleg is Egyiptom egyik jelentékeny városa, mely emeletes házaival és több gyárral bir.

Az indóházban egy európai restauráció van, a hol szerfölött drágán table d' hôte étkezhetni. Egy teríték csak tíz frankba került. Látszik, hogy gazdag angolok erre gyakran utaznak; azért is szerintök van megszabva az árjegyzék. Mivel mint szegény szentföldi zarándokok ezen gazdag urakkal nem pályázhattunk, és a gyomor is meg kívánta a magáét, az országot világot látott nagyszentmiklósi esperes ur leleményességével e zavarból is kiségitett. Ugyanis észrevette, hogy az állomáson juhturót és kenyeret árulnak, azonnal abbeli tanácsával elem lép: elégedjünk meg Szuezig e frugalis ebédvel. „Öcsém uram, jegyzé meg, ugy kell ám olcsó áron utazni.“ Dictum factum, a bevásárlás megtörtént. A keletiek módjára földön ülve egy ház árnyékában költöttük el olcsó, de annál izletesebb falatainkat. Si fueris Romae romano vivito more. Fölséges ebédünk után még egy kis borral erősítettük gyomrunkat.

Azután tovább indulva, a coupéban egy férfi s egy nő voltak utitársaink, minthogy német nyelven társalogtak beszédbe elegyedtünk velök. Mindketten Port-Szaidba utaztak, honnét a nő nemsokára Bombayban férjhez menendő volt. Beszéd közben kérdi a nő: „Nemde uraim önök európai mérnökök?!“ Mire az esperes ur jó kedvében nagy komolysággal válaszolá: „Igen, a szuezi csatornát megyünk felmérni!“ A nevetést magamba fojtva azt gondoltam, hogy megpukkadok. Különösen attól tartottam, hogy a collaréről állásunkra ismer. Hogy tehát el ne nevessem magam, zavaromban az ablakon kinéztem. Társaink elvégre oly előzékenyek lettek irányunkban, hogy még különféle csemegékkal is megkináltak. A férfi még arra is figyelmeztetett, hogy ha majd Szuezből Port-Szaidba érkezünk, görög szállodába be ne térjünk, mivel ott szerfölött drága az eltartás.

Zagazigig a vidék termékenynek mondható, de ezentúl csak kietlen pusztára akadtunk. Számos karavánnal találkoztunk, melyek a pusztá hajóján, tevéháton tovább haladtak. Útközben a pusztában egy állomáshoz jutottunk, hol néhány percnyi megállapodá-

sunk volt. Sajnáltam az itt lakókat, kik e sivatagon kénytelenek szomorúan tölteni napjaikat. Többször meg-meg pillantottuk a csatornát is, mely a Nil édes vizével Izmailát és Szuezet ellátja.

Délutáni négy óraker Izmailába érkeztünk. Itt elhagytuk utitársainkat, kik innét a szuezi csatornán egyiptomi postagőzössel Port-Szaidba utaztak. Midőn elbucsuztunk az úr megígérte, hogy a meghatározott napon a port-szaidi kikötő partján fog megvárni bennünket.

Minthogy Izmailában rövid ideig tartózkodtunk, a várost a pályaudvarból csak nagyjából szemlélhettük meg, de e futó pillanat is elegendő volt annak beigazolására, hogy a szuezi csatorna építésének megkezdésétől a homok pusztában alapított város jelenleg virágzó kereskedelmi várossá nőtte ki magát. A külsejére nézve igen szép katolikus templomot s a mellette levő paplakot is láttuk. Emeletes házak, terv szerint rendezett utcák, lombos fák bámulatra ragadják a figyelőt, ha megfontolja, hogy mind ez aránylag rövid idő alatt, s igen sok ezer nehézség leküzdése után a kietlen pusztában létesült.

Ezentul utazásunk a sivár vidéken kissé egyhanguvá vált, jobbra a Nil édes vizű csatornája, balra pedig a Timsa és keserű tó partja mellett a szuezi csatornához értünk, melynek hosszában esti nyolcz óraker szerencsésen Szuezbe értünk.

Minthogy az esperes ur még Kairóban arról értesült, hogy a szuezi szállodákban szerfölött drága az élet, azért a podgyászunkat vivő arab hordár által az szent ferenczrendi atyákhoz, kik e város lelkészei, vezettettük magunkat. A csengetyűvel adott jelre a zárdába bocsátottak. Egy őszszakállú korosabb frater szívélyesen üdvözölt minket. Mint tolmács előadtam neki kérelmünket, mire ő arra az időre is, míg a páterek esti zsolozsmájukat elvégzék, a fogadóterembe vezetett. Elvégre megnyilik az ajtó, s egy hosszú szakállu legjobb korban levő zömök termetű szép férfi „Siete benvenuti!“ (Isten hozta!) szívélyes üdvölettel lép a terembe. Ez volt a zárdá főnöke, s mivel a fráter által kérelmünk

felől már értesült volt, anélkül, hogy azt újból előadtam volna, valódi keresztény testvéri szeretettel a zárdába fogadott s csak arra kért, vennők szívesen, amit e zárda szegénységében nyujthat. O mily jól esik a vándornak hazájától ily távol keresztény testvérekre akadhatni, kik az irgalmasság cselekedeteit nemcsak szóval hirdetik, hanem tettel is gyakorolják!

Házi gazdánk azonnal vacsoráról gondoskodott, s tőle kitelhető módon jól tartott. Azután lakszobánkba vezetett, hol üdvözlésünkre a ház többi tagjai is egybegyültek. Mintha családi körben lettünk volna, oly előzékenységet tapasztaltunk a zárda minden egyes tagja részéről. A főnöknek, ki nagy biblicista, különös öröme szolgált, midőn hallotta, hogy az osztrák-magyar karavántól csak azért váltunk el, hogy a szuezi biblicus nevezetességeket megnézzük.

E főnök becses neve Luigi da Rieti, ki amint mondta, római születésű és már Szent-földön is több évig mint hitküldér működött, míg végre e zárda főnökének s a város lelkészének kineveztetett. Előzékenységében megígérte, hogy még ma programmot készít, mely szerint az idevaló biblicus nevezetességeket látogassuk.

Mivel a zárda a Vörös-tenger partján fekszik, holdvilágnál szobánk erkélyéről fölötte érdekes látványt nyujtott a tenger és Ázsia tulsó partja. Őszintén megvallom, ez mélyen meghatott, mivel soha sem gondoltam volna, hogy valaha oly lakásom lesz, melynek erkélyéből Afrikából Ázsiába nézhetek.

Napi fáradalmaink után első éjjel édes volt álunk a Vörös-tenger partján.

Szuez.

Márczius 29-én.

A zárdaépülettel egybekapcsolt csinos, kápolnalakú plébániaegyházban miséztünk, azután a zárdafőnök átadta az általa latin nyelven szerkesztett prog-

rammot, mely szerint a legczélszerűbben intézhettük mai kirándulásunkat.

Pontjai a következők :*)

1-ször csolnakon való átkelés Afrikából Ázsiába a Vöröstengeren ;

2-szor a szuezi csatorna déli torkolatának megtekintése ;

3-szor kiszállás Ázsia partján Szúr pusztájában, hol

4-szer csekély távolban innét, Wuadi Garkadeh-nek nevezett Elmerülés völgyét mutatják, balra Sinai hegy láncolata húzódik, melyet a benszülöttek Gebel-el-Tih vagyis a Megzavárodás hegyének neveznek, jobbra pedig a Vörös-tenger és ennek afrikai partjára kinyuló Gebel-Abu-Atakka, a Megmentés atyjának hegye látható ;

5-ször Aiun Musah gyepszigetének meglátogatása, hol az izraeliták a Vöröstengeren keresztül vonulásuk után az ott levő forrásoknál legelőször tábort ütöttek ; innét nyugatra

6-szor azon helyet mutatják, hol csodaszerű átmenetük után partra szállottak, s Fáraó hadseregének elmerülését szemlélték ;

7-szer visszatérés Szuezebe.

A zárdafőnök, ki ép ez időben tudományos olasz munka megírásán fáradozott, melyben a Szuez környékén lévő hagyományos helyek valódiságát vitatja, szükségesnek tartotta, hogy a helyszínén, a hagyomány igazvoltáról meggyőzzön, a zsidók Gessen vagy Gósen tartományának állítólagos határait velünk megismertetni. Szerinte Gessen körülbelül azon földterület, mely Damiette, Port-Szaid, Rosette és Izmaila közt fekszik. A zsidók gyűlhelye a kivonulás előtt Ramses városa volt. Ramsesből Szokotba, innét pedig Étamba indultak s már is Szuez közelében voltak. Ennyit a szuezi zárdafőnök.

Minthogy főtitzt. Zádori János becses művében, az izraeliták kivonulása Egyiptomból igen tudományo-

*) Lásd a térképet.

san meg van vitatva, szabadjon néhány idővonatkozó adatot átvetnem.

„Föltételezzük a bibliai események tudását (Mózs. I k. 39 v.) — mondja Zádori ur, — ennél fogva csak röviden érintjük, hogy József megmentvén Egyiptomot, egy területet kapott atyja és testvérei számára, melyet azok utódjai 430 esztendeig birtak, de gondolatban hazájukhoz voltak csatolva. Elvégre annyira elszaporodtak, hogy az egyiptomi politikának aggodalmas részét alkoták. A tartomány neve Gósen, habár a tudósok sokat vitáztak határai felett, most jóformán meg lehet mondani területét. Bizonyos, hogy a Delta (a Nil két torkolata közti terület) keleti részén feküdt, mert a zsidók kivonulásakor ámbár az állomások megjelöltek, a Nil folyamon való átkelésről nincsen szó, és csak így történhetett, hogy oly hamar jutottak a Vörös tengerhez *) Azonkívül a zsidó területen oly városok és helyek említettek, melyeknek nyomát a tudósok fölfedezték. Mellözve szerzőnk (Ebers) bizonyításait, ez az eredmény: Éjszakra nyugatra indulva ki határa volt a Mensale tó, azután a taniti Nil ág egészen Heliopolisig, Kairó mellett, innen félkörben a Lesseps csatorna mellett a Timsa tóig, vagyis mostani Izmaila városig, ettől pedig egyenesen éjszakra Pelusiumig, mely a földközi tenger partján feküdt. Ezen hoszúkás területen laktak a zsidók, mely tartomány igen termékeny volt. Habár most számos helyen sivataghoz hasonlít, egy Londonban őrzött hieratikus papyrtekercs szerint, dús termékenységű s így állattenyésztésre fellette alkalmas volt, ez okon maga Fáraó (király), ki ekkor Memphisben lakott, rájuk bizta saját mar-

*) A vöröstenger vize épen nem vörös, hanem szép zöldkék. Talaja sem vörös; nevé tehát onnét ered, hogy amint Egyiptom termékeny részét fekete zöldnek nevezték, sivatagjának vörös (teser) volt a mellékneve. Így jó elő a képirásban is Egyiptom keleti része és Arábia-Petrea (köves). A parti tartomány neve átment a tengerre is. Minthogy partjain sok nád termett, elnevezték nádtengernek is. Ebers, Von Gosen nach Sinai. 518. lapon.

háit is. Neveztetik az Gósenföld, Ramsessehnek is, ezen név Ramses városától ered, mely azonban akkor még nem létezett, a zsidók ott mulatásuk utolsó idejében épült, hanem a zsidók keserves emlékei miatt, e név az egész területre ruháztatott.

A József iránt kegyes Fáraó meghalt, és a zsidók családokból népcsoporttá lesznek, mely szémi eredeténél fogva rokon azokkal, kik Egyiptomot keletről már régóta háborították.

Uj dynastia lép a trónra, ez észre veszi, hogy ha a zsidók egyesülnek fajrokonaikkal, ez Egyiptomra válságot idézhetne elő, mert a szemiták sokszor éledegetek Egyiptom gazdaságain. Gósen földjén már a zsidók bejövetele előtt laktak szemita törzsek; most elszaporodván a zsidók, fölülmulták e tájon az egyiptomiakat. Ezokon a zsidókat őriztették s különféle nehéz munkákra, főleg téglagyártásra kényszerítették. Őrizetül egy egészen vad népet, a Nil nyugati partjáról, Lybiából származott, merőben idegen embereket rendeltek, kik Egyiptomban ép úgy végeztek csendőri szolgálatokat, mint Görögországban a scithák.

Vannak egyiptomi képek és feliratok, melyekből kitünik, hogy a zsidók csakugyan téglát gyártottak, amint arról a szentírás is szól. (Mózs. II 1. 13—14.) Mellettök állanak a felvigyázók, kik a restelkedőket nógatják, sőt botozzák is. Papyros-tekercseken előszámláltatnak az ételadagok s a város neve, melynek építésére csinálták a téglát.

Ilyen város Ramses, mely Gósen földén délre feküdt, nem messze nyugatra a jelenlegi Izmailától. A felügyelő munkatisztek neve: matai. Ramses (jelenleg Maschuta) romjaiban még, de most is találni téglákat, melyek a biblia hitelességéről bizonyítanak. Ugyanis avval kinozták a zsidókat, hogy nem adtak a munkához pelyvát, s így kényszerültek vágott szalmát használni. A biblia így szól: „Ezután többé a népnek ne adjatok pelyvát a téglacsinálásra, hanem maguk menjenek és szedjenek tarlót s vessétek rájuk a téglaszámot, melyet azelőtt csináltak vala, és semmit le

ne szállítsatok, mert hivalkodnak és ezért kiáltják mondván : menjünk el és áldozzunk Istenünknek “. (Mózs. II. 5. 7—8) Ilyen vágott szalmával készített téglák láthatók a berlini muzeumban. Így bizonyít róluk Lepsius és Ebers,*) kik a helyszínén látták a téglákat. Ezt azért könnyű felismerni, mert itt s másutt is, mint pelyvával, úgy szalmával készített régi téglákat találnak folyvást. Nincs kétség tehát benne, hogy a város, melynek építésében nyomorogtak a zsidók, Ramses, mely az akkori fejedelemtől II. Ramses-től nyerte nevét. Erről tanuskodik a közelében még meglevő granitszikla, melyen a fejedelem (II. Ramses) trónon ül istenek társaságában, s neve hatszoros ismétlésben fordul elő. Egy papyrus-tekercsen pedig szóról szóra ezek állanak : „ezokon hallám uram szemének (a hivatalnok czime) üzenetét, mely így szól : adj gabonát az egyiptomi katonáknak és a zsidóknak, (apru) kik köveket készítenek Ramsesnek, az istenek kedveltjének városában.“ Ebersnél.

Hogy Mózes a gulákat nem említi, amint már megjegyzém, onnét eredhet, mivel a történet építkezésekről csak egyáltalában szól.

Ebers szerint II. Ramses I. Setinek fia volt a zsidók elnyomatásának fáraója, de már atyja adta ki a parancsot, hogy a zsidók elsőszülöttjei vízbe fojtassanak. Azonban Mózes megmenekült. A kairói népmonda Mózes megmentését Róda szigetére helyezi. Flavius József ezen esemény helyszínéről mitsem szól. Előadván a tényállást, Mózes megmentőjét a Fáraó leányát, Thermuthisnak nevezi. „Lectulus e papyro contextus“ volt szerinte a mentőeszköz

„Ezen esetet Ebers nem helyezi Memphisbe vagy Roda szigetére a ciceronék rendes mesélése szerint, mert itt, ugymond, igen mély a Nil, hanem Tanisba **) mely éjszakra feküdt a mai Muiz-csatorna jobb partján. Ez volt Gósen keleti határa. Itt építettek palotát

*) Ebers idézett munkája 501, 521 és 522. ll.

**) Ebers : Durch Gosen. 82. lapon. Dankó : Historia Revelationis. Viennae 1862. I. 89. lapon.

a királyok, s ez lett ideiglenes székhelyök, a mint azt emlékek bizonyítják, főleg a hogy az ázsiai népek legigázását tűzték ki czélul, a mikor ugyszólván egyik lábbal Egyiptomban, másikkal Syriában álltak. Ekkor mintegy kényszerítve voltak, hogy székhelyöket a táborozási vidékhez közelebb vigyék. Egyúttal arra törekedtek, hogy az egyiptomiaktól istenek gyanánt tiszteltetvén, a szaporodó zsidók közti megjelenésök által azon nézetet öregbitsék bennök, miszerint kegyök boldogságot, haragjok szerencsétlenséget hozhat a zsidókra. A szaporodó zsidó nép sok álmatlan éjszakát okozott az egyiptomi királyoknak; a biblia is említi aggodalmaikat: „Jertek, okosan nyomjuk el Izraelt, netalán megsokasodjék; és ha ellenünk háború támad, ellenségeinkhez adja magát és meggyőzván minket, kimenjen az országból“ (Móz. II. 1, 10.) Ezokon semmiféle elnyomási rendszabálytól nem ijedtek vissza. Ez volt tehát ideiglenes székhely, itt lakott családjával a király, itt történt, hogy leánya II. Ramses nővére megmentette a Nil habjaiból Mózeset, a hova tétetett. Akkor a papyrus-növény itt sűrűn nőtt, azért alkalmas volt fürdőhelyre, s Mózes testvére jól tudta, mikor szokott a királyleány fürödni jární. Utóbb Mózes itt cselekedte csodáit. E város a bibliában Zoan név alatt fordul elő s régisége magasztaltatik, mert Hebron (mely kapuin látta bevonulni a vizözönt) csak hét esztendővel előbb építetett Tanisnál (a mi zsidóul Zoan) (Móz. IV. 13, 23.).

Az egyiptomi királyok, főleg II. Ramses, az ázsiai népek ellenében, a mostani Szueztól Pelusiumig háttárerődöket építettek, belefoglalva a földszoros tavait is. Ennek czélja kétségkívül az is volt, hogy keleti vendégeiket engedelmességben tartsák. Bizonyos, hogy ezen váracsoknál is dolgoztak a zsidók, mert így olcsóbb volt a napszám. De ekkor megtelt a szenvedéseik pohara, könyörült rajtok az Isten, s elküldé Mózeset Fáraóhoz, hogy bocsássa el a népet, hogy „áldozzék neki a pusztában“ (Móz. II 5, 1.) Ezen Fáraó, II. Ramses utóda, fia volt: Menneptah (annyi mint: kit Ptah szeret,) kinek diadalát a karnaki emlék őrzi. Ez

is időnkint Tanisban lakott, hol néhány emlék örzi nevét Itt megjelent előtte Mózes, előadván Izrael Istenének parancsát, de Menneptah megtagadta kérését, sőt a zsidónép sanyargatását fokozta. A mint a csapások jelentkeznek, tesz ígéreteket, de nem teljesíti, s mihelyt a veszélytől megszabadultnak véli magát, ellenállt ismét, mert a nép elbocsátása által ellenségeinek növekedésétől félt.“

Utóvégre az Isten halállal felelt, mert éjfélkor megölt az Úr minden első szülöttet Egyiptom földén, Fáraó elsőszülöttéig és a marhák minden első fajzásait is. (Móz II 12, 19.)

Ekkor elbocsátá Menneptah a népet.

Előadván Ebers és mások után az újabb kutatók eredményét, térjünk vissza programmunkhoz, hogy a szuezi zárdafőnöktől nyert utasítás szerint a helyszínen tett tapasztalainkat közzé tegyük.

Programmunk értelmében mai kirándulásunk tulajdonképen célja, a Szúr pusztájának és Mózes forrásairól nevezett gyepszigetnek, valamint azon helynek meglátogatása, hol az izraliták a szuezi hagyomány szerint, a Vörös-tengeren történt csodaszerű keresztúlvonulásuk után partra szállván, Fáraó hadseregének elmerülését szemlélték. Minthogy Szuez az afrikai, Mózes forrásai pedig túl, az ázsiai parton vannak, ennél fogva a tengerből északi végén, mely közvetlen Szuez előtt van, csolnakon keltünk át. Domokos atya kíséretében, élelmiszerekkel el látva siettünk tehát a kitűzött pon hoz. Csolnakunk néhány lépésnyire a parttól, mely e helyen igen sekély, térdig vízben álló arab által kötél segítségével tartatott. Jó adag botozással hajtották a vízbe a számunkra rendelt három nyerges szamarat, melyeket lábaiknál fogva a csolnakba toltak. Most pedig ránk került a sor. Nehogy ruhánkat a sekélyes parton bepiszkítsuk, egy markos arab legény teljes erejével ragadja meg a magas természetű nagyszentmiklósi esperes urat és hátán czipeli a csolnakba. Utána Domokos atya, végre pedig csekélységem szállítatott ekképen a járműre. Komikus je-

lenet volt ez; érdemes lett volna lefényképeztetni. Különösen tetszett nekem, midőn a markos arab legény Domokos atyát barátságában hátán a csolnakba czipelte. Már azt gondoltam, hogy nevettemben a Vöröstenger partján megpukkadok.

A Vöröstenger a Sinaí félszigetet két nagy tengeröböllel övedzi körül; az éjszaknyugatit, melynek végén Szuezi fekszik, közönségesen arab tengeröbölnek az éjszakkéletit pedig az arabok Ekkbeh-nek nevezik. Az előbbin vonultak keresztül az izraeliták.

A szükséges intézkedések után végre utnak indultunk. Vitorlás csolnakunkon sebesen haladva, azon pontot érintettük, hol a szuezi csatorna déli torkolata a Vöröstengerbe ömlik. A tengeröböl éjszaki végén széles zátony van, melynek hosszában vagy $\frac{1}{2}$ mértföldnyire a szuezi csatorna déli torkolatát ásták; ezt gát köti össze a várossal, melyen a vasuti közlekedés eszközöztetik. A hat órai időközben felváltakozó apály és dagály következtében e zátony kétszer árasztatik el vízzel s ugyanannyiszor láthatóvá is lesz. Körülbelül másfélórányi csolnakázás után az ázsiai parton Szúr pusztájában szálltunk ki. Azt sem gondoltam volna, hogy majd egykor Afrikából Ázsiába egyszerű csolnokon átkelek. Tudvalevőleg, az izraeliták nemcsak szárazon mentek, de száraz partra is szálltak; nekünk posványos lévén a tenger partja, a markos arab legény hátát ismét igénybe vennünk kellett.

Ily parádéval megtörténvén első bevonulásunk Ázsiába, csolnakászainknak meghagytuk, hogy itt várakozzanak, míg estefelé visszatérünk; azután pedig Köves-Arábia Szúr nevű homokos pusztájában délkeleti irányban számárháton tovább indultunk.

Vagy fél órai számáragolás után a puszta egyik völgyalaku mélyedésébe jutánk, mely amint Domokos atya megjegyezte, a benszülöttektől Wuadi Garkadeh-azaz Elmerülés völgyének neveztetik. Noha a mi muke-róink (számárhajtók) csacsiainkat gyakran megöszkölték, utunk mégis vagy két óráig tartott. A vidék sivatag és egyhangu, merre csak a szem tekint, finom

homok lepi el. Itt ott silány bokrot látunk. Ugy tesszik, hogy a szárnyasok világa itt egészen kihalt. Egyetlen egy madarat sem pillantottunk meg. A napon jelentékeny nagyságu gyikok sütkéreznek, és közeledtünkör nyilsebességgel futnak el. Különösen nagy számban képviselik itt fajukat az egerek, oly annyira, hogy a pusztá méltán az egerek és gyikok hazájának mondható. A tevék és egyéb állatok szétszórt csontvázzai az enyészet képét idézik emlékezetünkbe. Ezen-tul folyvást délnek tartva körülbelül egy óra mulva balra Sinai hosszú heglánczolata, mely Gebel-el-Tihnek Megzavarodás hegyének mondatik, teljes nagyságában előttünk feltáru. Jobbra némi távolban a Vöröstenger észlelhető: túl az afrikai parton, Gebel-Abu-Atakka, a Megmentés Atyjának hegye büszkén emelkedik.

Homokkő képezi Sinai heglánczolatának előhegyeit. A félsziget déli végén van legmagasabb két pontja, a hagyományos Sinai és Hóreb hegye. A pater guardián, kinek a bibliai tudományos kutatások kedvencz tárgyát képezik, Szuezből teveháton hét teljes napig utazott Sinai e legmagasabb két pontjához. Szerinte Hóreb hegyén görög zárda áll, hol szent Katalin hulláját, miután Alexandriában vértanuságot szenvedett, a hagyomány szerint az angyalok eltemették. Az itt tartózkodó haramiák miatt e klastrom kapui mindig zárva, sőt sokszor be is falazva. Az utasokat kosárban huzzák fel s bocsátják le ismét, a bemenet senkinek sem engedtetik meg, hacsak Sinai püspökétől, ki Kairóban székel, írásbeli engedélyt nem hoz. Ezen kívül, van Sinai hegyén még egy templom, és tövében Krisztus Urunk színváltozásáról nevezett klastrom, melynek kertjében a legfinomabb gyümölcs terem.

A Sinai hegy 6000 láb magas és csucsá, hol a templom áll, vagy 600 lábnyi területtel bir, itt lehet a legtisztább levegőt és a legszebb kilátást élvezni. Ezen elragadtató helyen, a történelem egyik legjelentékenyebb eseménye ment végbe t. i. az ó-szövet-

ség ünnepélyes kinyilatkoztatása. Az arabok az utazóknak nagy pontossággal mutatják mindazon helyeket, melyek biblikus tekintetben nevezeteseek.

Igy például mutatják azon helyeket: hol az égő csipkebokor állott; hol Áron az arany borjat öntette; hol Mózes botjával vizet csalt ki a sziklából, hol Illés próféta rejtőzködött stb. Ezen helyeken sokszor kápolnákat is találni. Mély sajnálatunkra időnk és körülményeink nem engedték, hogy e nevezetes két pontot meglátogassuk.

Térjünk tehát vissza kirándulásunk legközelebbi céljához.

Minél tovább haladtunk, annál elhagyatottabbnak látszott a tájék. A csend mely itt uralkodik, a halál árnyékkországra emlékeztet. A szél dombokká tornyosítja a finom homokot, melyek távolról, túlvilági rémalakoknak látszanak, és sokszor egész lejtőket képeznek. A hőség elviselhetlenné vált az izzó homokon, mely dél tájban vagy 34 Reaumure fokra emelkedett. A napszúrás ellen óvszerűl fővegeinket is köröskörül lelógó fátyollal vontuk be, e mellett napernyőt is használván. A homok leplén, — melyen számtalan gipszlemezke csillog — visszaverődő napsugarak szemképrázó fénye ellen szürke szemüveget használtunk.

Elvégre távol a pusztában magas pálmafák sudarait pillantottuk meg. S ime! ezek már Ajun-Musah, Mózes forrásainak előhírnökei. Jelentéktelen homok emelkedés volt még előttünk, honnét negyed óra alatt kitűzött célunkhoz értünk.

Ajun-Musah tulajdonképen nagyobb gyepsziget, mely több kertté van alakítva, melyek az elhomokosodás ellen száraz palmaágakból készült, magas sövényvel vannak bekerítve. Ezen kertek néhány szuezi gazdag gavallér tulajdonát képezik, kik ezek őrizetét és miveltetését nyomorult viskókban lakó néhány szegény fellah családra bízzák.

Ha a homokban ásnak, több helyütt a föld mélyéből viz bugyog ki, mely öt hat tóba gyűjtve ezen vidéket a legtermékenyebb gyepszigetté varázsolja. Egyes

tavakban a víz édes, másokban kén- és gipsztartalmu, ize pedig kellemetlen. Az erre vonuló karavánokra nézve azonban kimondhatatlan nagy becsesel bírnak az utóbbiak; mert tevéik nem az édes, hanem a kén- és gipsztartalmu vizet nagy mohósággal szörpölik. Kétségkívül a zsidók törvényhozójától Mózes forrásainak neveztetnek, ki népével a Vörös-tengeren keresztül vonulván, ezek közelében partra szállt, és a gyepsziget édes víz forrásainál legelőször tábort ütött.

Sorba jártuk be a hat egymás mellett fekvő kertet, melyek sövények által elválasztvák. Egyikében Sodoma almát is találtam; ezt emlékül magammal is hoztam. Olajfák, mirtusok, granátalmák, búza és a legszebb zöldség teremnek itt, de a főéket mégis a pálmák képezik. Az utolsó kertben egy nagyobb épület áll.

Mínt hogy e vidéken épen dél tájban időztünk, a kertek egyikében, árnyékos lugosban költöttük el szerény ebédünket, mely sült ürühus-, tojás-, sajtból és kenyérből állott. Szomjunkat részint borral, részint pedig a forrásból meritett édes vízzel csillapítottuk. Utóvégre a kertnek felügyelője, természetesen jó baksis reményében, még fekete kávéval is megvendégelt.

Mivel azon pont, hol az izraeliták — keresztülvonulván a Vöröstengeren — a helybeli hagyomány szerint partra szállottak — csak félóránnyira esik innét, (Ajun-Musah-tól) bizton feltehető, hogy e fölötti örömben Ajun-Musah gyepszigetén, hol édes forrásokra is akadtak, ütötték fel először táborukat, mielőtt Szúr pusztájában délnek tovább indultak. Ezen első állomásukból elindulván, „három napig a pusztában vizet nem találának Maráig, hol keserű viz vala, azután Elimig, hol tizenkét forrás vala és hetven pálmafa.“ (I. c. 27.)

Két órai itt időzés után nyugat felé, az izraeliták partraszállási helyét kerestük fel, és fél óra múlva csakugyan célunkhoz értünk. Itt a biblia leírása: „Conclusit eos desertum.“ „A puszta berekeszté őket.“ (Móz. II. 14, 3.) kézzelfoghatóvá válik. Ugyanis szemközt velünk, az afrikai parton, magas sziklahegyek közt terül el a puszta, hol Fáraó hadseregével a tenger és

a hegyek által elzárt izraeliták táborának hátába jöve. Mindnyájan elvesztek volna, ha Jehova választott népének a tengeren keresztül biztos kiutat nem készít. Azon egyenes vonal,*) melyet az átellenben levő pusztaszélétől, a Vöröstenger tükörsima felszínén, állásponthoz képzeltben huzunk, a csodaszerűen keresztül vonulás irányát jelzi.

Mózes arról értesít, hogy: „miután Fáraó kibocsátotta a népet, nem vezeti őket Isten a filiszteusok földére vivő uton, mely közel vala, hanem nagy körüléléssel körülvezeti a pusztaság útján,**) mely a Vöröstenger mellett vagon.“

Az izraeliták gyűlhelye, a kivonulás előtt, Ramses városa volt, melynek határai a mostani Izmaila környékén keresendők; Ramsesből Szokotba, innét pedig Étamba indultak, (Móz. II. 13, 20.) s máris a jelenlegi Szuezi tengerpartján voltak. Ekkor ama parancsolatot vevék Istentől, hogy Fihahirót elé vonuljanak, melyet éjszakeről Gebel-el Guba, délről pedig Gebel-Abu-Daragh környeztek, s mely Magdalum és a tenger között feküdt. Belszefon átellenében ott üssék fel táborukat a tenger mellett.“ (Móz. II. 14, 2.) Rendeltetésük e helyét legrövidebb uton elérték volna, ha a mostani Szuezi tengerpartján keresztül, onnét pedig déli irányban, a tengerpartján vonulnak; de amint a helyszínén mindenki meggyőződhetik, egy természet gördítette akadály miatt ez irányban tovább nem haladhattak, mivel Szuezen alul a meredek Gebel-el Guba, az itt vele egyesült Gebel-Abu-Atakkával tökéletesen elzárja a partot. Nem volt egyéb választásuk, minthogy a pusztába térjenek és megkerülvén éjszaknyugoti irányban a két heglánczolatot, délkeletnek Fihahirótba jussanak. De ime, itt hatalmas hadseregével hátukba jöve Fáraó és a pusztaszelel be őket.

Jobbjuk felől Abu-Daragh hegysége a tengerig húzódik, melynek partját déli irányban a magas Gebel Abu-Galála foglalja el; bal felől ismét Gebel-el Guba az itt vele egyesült Gebel-Abu-Atakkával tökéletesen

*) Lásd a térképen. **) Az afrikai parton.

elzárja az éjszaki partot. Mintegy két óriási fal között fekszik tehát itt a puszta, hol az izraeliták Fihahirót előtt tábort ütöttek. Előttük a tenger, hátuk mögött Fáraó hatalmas hadseregével volt, jobbra-balra magas sziklahegyek büszkén emelkedtek úgy, hogy utjuk mindenhol el volt zárva. Kétségbeejtő helyzetük volt tehát itt az izraelitáknak, mert valóságos zárő vette körül őket, melyen áttörni természetes módon lehetetlen volt.

Menthetlenül el lettek volna veszve, s nagyon is féltek és kiáltottak az Urhoz, a mint (Móz. II 14, 10.) mondja, de hol legnagyobb a veszély, ott legközelebb az isteni segély. Más menedék nem lévén, mint a tenger, szóla az Ur Mózeshez: Mit kiáltasz hozzám? Szólj Izrael fiainak, hogy induljanak meg. Te pedig emeld föl vessződet, és nyujtsd ki kezedet a tengerre és válaszd el azt két felé, hogy Izrael fiai a tenger közepén szárazon menjenek. (Móz. II. 14, 15—16.)

És mikor Mózes kinyújtotta kezét a tengerre, kettéváltak a hullámok és Izrael fiai a száraz tenger közepén menének, mert a víz olyan vala, mint a kőfal, jobb- és balkezük felől. A tűzoszlop világitása mellett még az éjjel mindnyájan száraz lábbal a tulsó partra érkeztek.

És kergetvén őket az egyiptomiak, utánok menének. És már eljött a reghajnal és mondá az Ur Mózesnek: „Nyujtsd ki kezedet a tengerre, hogy a vizek térjenek az egyiptomiakra, az ő szekereikre és lovaikra. És mikor Mózes kinyújtotta kezét a tengerre, ez jókor reggel visszatére az előbbi helyre, és midőn az egyiptomiak futottak, megelőzé őket a víz, és az Úr elboritá őket a habok között úgy, hogy egy sem marada közülök. (1. c. 26—27 stb.) Keresztülvonulván a tengeren Ajun-Musah közelében, itt a parton lett volna Izrael népe a dráma azon tragikus végjelnetének szemlélője, midőn a Vöröstenger hullámai a gögös Fáraót bálványimádó népével együtt elnyelték; itt zengedezték Jehova csodatetteinek láttára Mózes és Izrael fiai azon magasztos dicséneket. „Énekeljünk

az Úrnak, mert dicsőségesen felmagasztaltatott, a lovat és rajta ülőt levetette a tengerbe stb. „(Móz. II. 15 1.)

A szentírás ide vonatkozó szakaszait olvasva elmékedtünk a nagyszerű eseményről, mely Üdvöztőnk születése előtt vagy 1535 évvel e nevezetes helyen, hol épen jelenleg vagyunk, ment véghez. Örök intésül szívünkbe véstük a hatalmas Jehova e szavait : „Glorificabor in Pharaone, scientque, quia ego Dominus.“

Azok, kik a csodát tagadva, ezen eseményt természetesen uton módon az apály- és dagályból akarják magyarázni, fontolják meg, hogy az apály és dagály soha sem jelenkezik akkép, hogy a víz jobb- és balfelül kőfal gyanánt álljon. Apálykor a víz hat órai időközben csak lassan lassan hátrál s nincs rá példa, hogy ilyenkor valaha száraz út képződött volna, melyen a tulsó partra átmenni lehessen. A dagály sem köszönt be oly hirtelen, hogy szekereket felfordítson és magával a tenger mélyébe ragadja. A Szuez környékén lévő traditionalis helyek valódisága mellett szól különösen azon körülmény, hogy fekvésüknél fogva Mózes elbeszélésével tökéletesen megegyeznek, és hogy a bensülöttek ezen színhelyek elnevezéseiben is az évezredes traditiót mai napig hűen megőrizték.

Valószínűleg, ezen tengeren keresztül vonulnak be másodszor is az izraeliták az Igéret-földjére. Ugyanis : Buxdorf János híres orientalista, „Synagoga Judaica“ czimű műve XXXVI. fejezetében a Messiás eljövételéről ezeket olvassuk : „Rabbi Salomon, Mózes II, 4 fejezetét magyarázván írja, hogy a Messiás egy vén számaron jön el, t. i. azon számaron, melyen Ábrahám patriárka nyargalt, midőn Egyiptomba érkezett. Így tehát ezen számarának a zsidók pontos számítása szerint 3500 évesnek kell lennie. Azután Illés próféta harsonszóval fogja hirdetni a Messiás érkezését ; ezt hallván a zsidók egy helyen összegyülekeznek. Ekkor eljön a Messiás a vén számarral, melynek hátára a zsidók felülnek és a tengeren keresztül az Igéret-földjére bevonulnak.

A keresztények is szeretnének a vén számar hátára ülni, de mivel ezt nem tehetik, legalább farkába

csimeszkekednek. Midőn a vén szamár már a tenger közepén lesz, farkáról mind lerázza őket, úgy, hogy egy pillanat alatt mindnyájan a tengerbe fulnak. Erre a zsidók a vén szamár hátán vonulnak be az Igéretföldjére, hol a Messiás számukra királyi lakomát készített, melyhez a világ legnagyobb barmai, madarai és halai öletnek le, melyek már a teremtéskor ezen czéla rendeltettek. Hogy tehát ezen vén állatok husát gyomruk annál könnyebben megemészthesse, azon borral, mely még a paradicsomban termett s ott Ádám pinczéjében őriztetik, traktálja meg őket.

Mily különbség Mózes és a tudós rabbi elbeszélése között! Amaz az igazság, emez pedig a mese jellegét hordja magán.

Visszamenet mukeróink szamarainkat erősen hajtották, minek következtében, daczára a nagy hőségnek, vágtatva haladtunk tovább. Fiatal csacsim végre anynyira kifáradt, hogy a legerősebb futás közben előlábával hirtelen a földre bocsátkozott. Minthogy lábaim a váratlan esetnél a kengyelvasból szerencsésen kikerültek, a szamár fején keresztül buktam, de egyéb bajom nem történt. Azóta attól tartok, hogyha majd a Messiás a vén szamár hátán elérkezik, a rossz omen rajtam is teljesülni fog.

Körülbelül 5 órakor érkeztünk haza. Rövid pihenés után még az nap Rémi Berzencovich Emil Ottó — osztrák-magyar consul — derék honfitársunknál tisztelegtünk. Mély sajnálatunkra nem találtuk otthon. Miután még a város egyes részeit megszemléltük, ismét haza mentünk.

Et nunc sequitur descriptio ominosae rei. Este felé, midőn már besötétedett, a Vörös-tengerbe fürödni mentünk. Egy öregebb frater azon helyre vezetett, hol a ferenczrendi atyák rendszeren fürödni szoktak. Itt a part-hoz közel kis sziget van, hol vetközödni és öltözködni lehet. Restelvén mezitláb a szigetre átmenni, az esperes ur kívánságára alkamatosabb helyet kerestünk, a frater pedig itt maradt. Közel a klastromhoz csakugyan találtunk véleményünk szerint egy alkalma-

sabb helyet. Én a parttól, hol ruhámon kívül pénz-
öveimet is hagytam, messzire távozni nem igen mertem.
Az esperes ur nógatására azonban mégis beljebb bo-
csátkoztam a tengerbe; a tenger nem látszott roha-
mosnak. Könnyen usztunk befelé, de midőn visszauszni
akartunk, a rohammal semmikép sem tudtunk megbir-
kozni. Bár mennyire is iparkodtunk a part felé, min-
dig ugyanazon helyen voltunk. Ekkor az esperes ur
felkiáltott: „Jézusom! el vagyok veszve; már nem
birok tovább uszni!“ A veszély erőnk fogytával mind-
inkább növekedett, s a halál már biztosnak látszott.
Végerőlködéssel sikerült ballábammal a rozzant hajó re-
pedezett vastag kátrány kérgébe kapaszkodnom. E halál-
tusában kézzel lábbal erőlködve, az éles kátrányhasadé-
kokon ballábamat mindannyiszor megsebesítém, valahány-
szor rajta lökve a biztos révpart felé törekedtem. Így te-
hát minden tempónyi területet ballábam újabb megsebzé-
sével kellett elfoglalnom, míg végre teljesen kimerülve
a talajt szerencsésen elértem, s én meg valék mentve!

De mily iszonyu látvány! Ezer aggodalom között
látom az esperes urat az ellenséges tengeri elemmel
az élet-halál harczát vivni. Mivel máskép nem segít-
hettem rajta, torkom szakadtából kiáltottam. „Pericolo,
grande pericolo!“ (Nagy veszély!) Szerencséjére, az
esperes ur, e végveszélyben sem vesztette el lélekje-
lenlétét. Mivel a tengeri áramlattal boldogulni nem tu-
dott, azon üdvös ötlete támadt, hogy körüluszsza a hajó
ellenkező végét és a tulsó oldalon megkísérte a biztos
partot elérni. S e számításban nem csalatkozott; ugyanis
a tengeri áramlat erejét a tulsó oldalon épen a hajó
törte meg. Midőn a hajó ellenkező végét körüluszta,
nagy zavarodásomban azt gondoltam, hogy az áramlat
magával ragadta, s mivel szemeim elől végkép eltűnt,
már elveszettnek véltem. De mily örvendetes megle-
petés! a folytonos pericolo kiáltásomra, egyszerre azon
örömszózat hangzik felém a hajó tulsó oldaláról „Gia
non è pericolo!“ „Már nincs veszély!“ Alig hogy elérte
a hajó tulsó oldalát, könnyebben uszhatott, s mivel már
ereje fogytán volt, olykor-olykor jobb keze segítségé-

vel a hajóba kapaszkodott, míg végre sikerült a biztos partot elérnie.

Ő jobb kezét, én pedig bal lábamat sebzém meg az éles kátrány hasadékon.

Tűzoszlop világított az izraelitáknak, midőn éjjel a Vöröstengeren keresztül az Igéret-földjére vonultak; s nem sokba mult, hogy mi is a legszebb holdvilág mellett ugyanazon tengeren keresztül az örök boldogság honába költöztünk.

Hálát adván az Istennek e szerencsés megmentésünkért, őszinte vallomásokat tettünk egymásnak. „Őcsém Uram!“ — szólt az esperes úr, — a nagy veszélyben, melyben forogtunk, nem annyira az én életemmel, mint inkább kegyeddel törődtem. Istenem! mily borzasztó gondolat volt az rám nézve, midőn eszembe jutott: ezen fiatal embert Szuezebe én hívtam és akarata ellenére a *Vörös-tengerbe csábitottam*, s most miattam tönkre megy. Ily szemrehányások folyvást nyugtalaníták bensőmet a halálküzdelemben.“

O mily ritka és nemes jellemvonás ez az esperes ur részéről, ki a veszelyben is inkább társára, mint önmagára gondolt.

Belső érzelmeimet e végveszélyben én is őszintén nyilvánítám az esperes urnak. Kétségbe ejtve szemtanuja valék azon borzasztó jelenetnek, midőn legjobb társamat, már-már a haláltorkában láttam anélkül, hogy segédkezet nyujthattam volna. Azon hajmeresztő gondolat, hogy az esperes ur nélkül egyesüljek a karavánnal, pokoli kinokat okozott.

Ily őszinte vallomások között lélek-szakadtan jön hozzánk az öreg frater, ki midőn kiáltásom megszűnt, már azt gondolta, hogy mindketten a tengerbe fulltunk. Más népség is ide csődült; de ime a drámának, mely reánk nézve oly komoly következményű lehetett volna, már vége lett s mindketten meg valánk mentve.

Mint rokkant, ki a csatatéren megsebesült, csak pongyolába öltözve, vérző lábammal tértem vissza a zárdába, hol a ferenczrendi atyák meghökkenve hallgatták balesetünket s gondos ápolásban részesítették.

A zárdafőnök előre is figyelmeztetett, hogy a tenger sós vizében támadt seb folytán lábam meg fog gyülni. Ez be is következett, s utazásközben még Palesztinában is sok bajom volt.

Minthogy nem sokba mult, hogy a Vörös-tengerben sirunkat találtuk, naplómba a következő jegyzetet tettem: mi tehát nem száraz, hanem fűrésztött és sebzett lábbal mentünk át a Vörös-tengeren, és majdnem úgy jártunk mint Fáraó, ki — sicut plumbum — mint az ólom a Vörös-tenger mélyébe merült. Quod et nobis alta mente repostum manebit. Az egészben a legszomorítóbb az, hogyha majd a Messiás a vén számár hátán a Vörös-tengeren keresztülvonul, e rossz omen aligha nem teljesül rajtunk

Azoknak, kik az izraeliták csodás keresztülvonulását az apály- és dagályból magyarázni akarják, saját tapasztalatból tanácsolhatom: tegyék meg személyesen a kísérletet, és kételyeik minden bizonynyal a tenger fenekén fognak eloszlni. Szobánk erkélyéből még sokszor néztük a hajót, mely életünk mentőeszköze volt.

A balsors sokszor szorosabban fűzi egymáshoz a kedélyeket. A multakróna visszaemlékezés a hó bajtársak szívében még késő korban is a kölesönös szeretet és tisztelet lángját éleszti. A szerencsétlenség idejében kötött barátság emléke elenyészhetlen. A Vörös-tenger hullámaiban életveszélyben alkalmam volt a nagy-szentmiklósi esperes úr tiszta jellemét megismerhetni; ez nemes szívéhez oly állandóan fűzött, miszerint büszkeségemet képezi őt felejthetetlen út- és veszélytársamnak nevezhetni.

Szuez.

Márczius 30-án.

Ma Rémi-Berzencovich osztrák-magyar consulhoz valánk ebédre hivatalosak. A délelőtti időt Szuez városa megismerésével töltöttük. Minthogy megdagadt lábamra csizmát nem huzhattam, az esperes ur cipő

jében botra támaszkodva, nagy ügygyel bajjal jártam be a várost. Fájdalmaim daczára sajnáltam otthon maradni, s a világ e nevezetes pontját meg nem tekinteni.

Kietlen és homokos vidéken fekszik Szuezi városa, több mérföldnyire a környéken füvet fát nem látni, s mintha az egész természet szürke gyász ruhába öltözve volna, zöld gyepek sehyőnyörkődteti szemünket.

Hátterében büszkén emelkedik Gebel-Abu-Attaka kopár szikláival. A búskomorság képét még az is növeli, hogy a madárvilág karéneke itt egészen elnémult. Szuezi néhány évvel ezelőtt, még csak nyomorult, szutykos, kis város volt, alig néhány ezer lakóval, mely nem is feküdt közvetlenül a tenger mellett. A hajók a fönnemlített homokzátóny miatt nem juthattak a partig, hanem attól félórányi távolban vetettek horgonyt s csak lapos fenekő csolnakokon lehetett megközelíteni.

Jelenleg a tenger partján egy új, Busch szerint vagy 20.000 lakossal bíró város keletkezett. A házak többnyire szilárd anyagból épültek. Ezek közül már első pillanatra szemünkbe ötlenek a consulok épületei, melyeken a képviselt nemzetek lobogói lengenek. Különösen kiemelendő a Szuezi szálloda, mely a város legszebb épülete, hová az India- és Chinába utazó gazdag kereskedők szállnak.

A hōtel d' Angleterre szintén jelentékeny, és amint Kairóban hallottuk az utasok drága eltartásáról föllötte hires. Az utas itt az európai kényelmet találja; mondják, hogy még kölcsönkönyvtárakról is van gondoskodva. Nagy a sürgés-forgás a szuezi bazárban. Ez tulajdonkép két hosszú párhuzamos földszinti épületből áll, melyek számos kisebb boltra oszlanak. Itt a világ minden nyelvét hallani. Az európai módra berendezett boltokban a világ minden tájékaról szállított árucikkeket, aránylag jutányos áron kapni. Egy ily helyiségben az esperes ur esernyőt vásárolt, mely csak 5 frankba került. A kávéházak és raktárak számtalanok. A műhelyek és gyárak éjjel-nappal füstölgő kéményeikkel arról tanuskodnak, hogy gyártmányaik

nagy keletnek örövendenek. Kiváló érdemeket szerzett magának az ugynevezett „Messagerie“ társulat, mely hajógyárral is bír, és tetemes költséggel lehetővé tette, hogy a hajók közvetlen a part előtt horgonyt vethetnek, mi fölötté megkönnyíti a ki- és berakodást.

Daczára kedvező fekvésének, Szuez eddigi emelkedését leginkább az édes víz hiánya akadályozta. Azelőtt a lakosoknak minden pohár vizet saját kormányuktól drága pénzen kellett megvásárolniok. Eleinte Ajun-Musahból hozatta a kormány a mindennapi szükséglet fődözésére nélkülözhetlen vízmennyiséget, később pedig a Nil édes vizét vasuti vonattal Kairóból Szuezbe (17 mértföldnyi távolságra) szállította. Egy liter víz ára Ebers szerint, 1863 előtt másfél centime, tehát egy család évenkénti vízszükségletének fődözése negyvenöt frankba került, mi szerfölött sok, ha megfontoljuk, hogy ez az egyszerű arab háztartásához szükséges összegnek ötöd része. 1863-diki deczember hó 29-én nyitattott meg az édes vizü csatorna, mely Szuez városát a Nillel köti össze. Megható volt az arabok öröme — mondja Ebers — midőn a Nil vizét a csatorna száraz medrébe befolyjni látták s meggyőződtek arról, hogy iható és édes. Ennek köszönhető, hogy az egészségi állapot igen emelkedett s veszélyes járványok, e különben is kedvező éghajlat alatt fekvő vidéken, nem uralkodnak.

Érdekes látványt nyújt a hajók valóságos raja. Árboczfáik egész erdőt képeznek. Méltóságteljesen egymás mellett állanak itt Európa, China, Keletindia, Australia stb. tengeri járművei, melyek Szuez világpiaczára a földkerekség különböző árucikkeit hozzák, vagy innét tova szállítják. Szuez az ellentétek városa. Nemzetek, nyelvek, szokások, épületek és hajók mind különböző jelleggel birnak; így rövid idő alatt a nemzetek gyűlhelyévé lett. Ha már most ily virágzásnak örvend, hát még ezután ?!

Hazamenet lábsebemre orvosságot vettem gyógyszer-tárban, melynek berendezése bármely nagyobb város gyógyszer-tárának becsületére válnék. Azután

Domokos atya még egy házba vezetett, hol hat óriási elefánt volt látható. Ezeket Keletindiából a khedive azért hozatta, hogy az épen akkor Abyssiniával folyt háboruban hadi célokra használja.

Otthon azon szomorú hírt hallottuk, hogy Chartumban a pestis kitört. Chartum, amint mondják, Nubia jelentékeny városa, vagy 50,000 lakossal bír, az egyiptomi kormányzó székhelye, de egyszersmind főpiacza a rabszolgakereskedésnek is. Itt már nem titokban, hanem nyilvánosan üzik a rabszolgakereskedést, még pedig a európai consulok szemeláttára. A XIX-ik ugynevezett felvilágosodott század tele torokkal hangoztatja a philanthropiát és humanismust, — s ime, ahol az emberiség nevében felszólalnia és cselekednie kellene, ott legnagyobb gyalázatára mélyen hallgat! (Ha majd egykoron Kelet zilált viszonyai véglegesen rendeztetni fognak, főkötelessége lesz Európának ezen, az isteni, emberi és természeti törvénnyel való visszaélést gyökeresen orvosolni.)

Ujabb időben Knoblechner austriai hitküldér Chartumban Közép-Afrika számára missió-állomást alapított. Fájdalom! az európai hitküldérek az egészségtelen éghajlatnak rövid időalatt mindnyájan áldozatul estek. Főlséges az eszme, melyet Zádori ur már idézett művében olvassunk: „Belső Afrikát csak úgy sikerül kereszténnyé tenni, ha Egyiptomban keletkeznek papnöveldek néger számára; mert ez azon hely, hol megélhet mind a néger mind pedig az európai. Eddig ugyanis Chartumban elhaltak az európai hitküldérek; Európában mind elvesztek az ide küldött néger ifjak, kikből missionáriusokat akartak nevelni. Kairó a végső pont, hol megél a belső Afrikában született néger; Európában fázik s elvégre belehal. A hitküldérek, habár husz év alatt vagy harminczan haltak meg, folyton támadnak; keblök valóban oltár, melyet áldozatokkal szentelnek föl.“

Délben Rémi Berzencovich urhoz mentünk, hol valódi magyar vendégszeretettel fogadtattunk. A consul ur csatád, torontál megyei, neje nagy-kanizsai, öt gyermekük pedig Szuezen született. Ép a magyar

nyelvtant fejtegette legidősebb fiának a consul, midőn szobájába léptünk. Mondhatom : jól esett szívünknek midőn a magyar apát e hazafiui foglalkozásnál találtuk. El nem mulaszthattuk e fölötti elismerésünknek szavakban is kifejezést adni, mire a consul megjegyzé, hogy hazájáért a nagy távol daczára még mindig melegen dobog szive, azért gyermekei szivébe is a magyar hazaszeretetet akarja csepegtetni és különös kötelességének tartja, hogy tulajdonképeni hazájuk édes nyelvét tökéletesen birják. Mivel pedig e tekintetben itt senki sem taníthatja, kellemes feladatának ismeri gyermekeinek a magyar nyelvtanban való oktatását.

Legnagyobb örömünkre csakugyan alkalmunk volt arról meggyőződni, hogy a consul: László, Irén, Antal, Sándor nevű gyermekei (Károly a legfiatalabb még csecsemő) folyékonyan beszélnek édes hazánk nyelvét. Ezenkívül az arab és francia nyelvet is birják. A többi tantárgyakat házi nevelőjük adja elő.

A derék magyar háziasszony dicséretére is szót kell emelnem. Ugyanis az ebéd fényes bizonyítéka volt annak, hogy ért a magyar konyhához. Szuezbén—Afrikában — magyar konyha, magyar ételek, mily meglepő volt ez reánk nézve! Őszintén megvallom : úgy éreztük magunkat a magyar asztalnál, mint az utas, ki sokáig Szahara pusztájában barlangolván gyepszigetre jut. Hiába, el kell ismernünk, hogy a magyar konyhánál széles e világon jobb nem létezik. A közmondás igazvoltáról: *Extra Hungariam non est vita e. c. t.* ezutal is meggyőződünk. Az izletes ételleket az ebéd fölötti magyar társalgás még inkább fűszerezte. Különös vigaszunkra szolgált e gyepszigeten, valahányszor az Afrikában született fiatal honpolgáraink csengő magyar hangon felszóltak.

Az asztal fölött szóba került tegnapi balesetünk is, melyet a consul ur a legnagyobb figyelemmel hallgatott meg. Azután pedig a következő commentárral szolgált: „Balesetük — jegyzé meg egyszerűen — az apály- és dagályból magyarázható. Ugyanis a dagály és apály fölváltva hat órai időközben áll be, s minden

nap egy negyed órával késik, de 98 óra múlva ismét ugyanazon időpontban beköszön. Közönséges magassága a dagálynak 150–160 méter, de déli szelek után két méterre is rug. A belső szuezi öbölben — ép, hol önök voltak, oly áramlattal megy vissza az apály, hogy az ellen uszni lehetetlen; én tapasztalatból mondhatom, hogy sokszor csolnakon sem tudtam boldogulni; hiába eveztünk ilyenkor a part felé. Azért nem tudták önök tehát az áramlat ellenében a száraz partot elérni, mivel éppen az apály beállt, és bizonyára csak a rozzant hajó volt a mentődeszka, melyen a roham ereje megtört s mely nélkül okvetlenül elvesztek volna, mert quis contra torrentem?!

Ébéd után az emeletes épület erkélyén csibukszó mellett fekete kávéit ittunk. Minthogy az esperes ur a csanádi egyház megyéből való, és Temesvárt több évig mint segédlelkész működött, hol a consul is sokszor megfordult, volt ám most visszaemlékezés a régi jó időkre, tudakozódás az ismerősök után! Egyebek közt a consul *Bonnaz* ő Excellentiája hogyléte felől nagy érdeklődéssel kérdezősködött.

Az erkélyről kilátás nyílik Szuez nagy részére. Átellenben van a francia consulatus egyéb ódonszerű keleti házakkal. A mecsetek nyulánk minarettjei dominálják a várost, melynek homokkövezetén sűrűnek forognak a lakosok. Egyébiránt magáról a városról nem sokat mondhatni; bár merre is nézünk, homokszürke színe még az épületeken is olyannyira kirívó, hogy joggal homokvárosnak nevezhető. S e homokvárosban létezik egy gyepsziget, s e gyepszigeten a valóban szépségnek mondható osztrák-magyar consulatus.

A consul háza körüli nagy területet — messze vidékről hozatván ide termékeny földet — virágzó gyepszigetté alakította át. Ez a város egyedüli kertje. A lakosok csakis itt láthatnak zöldellő cyprus, akác- és fűgefákat. Csupán itt gyönyörködhetnek a rózsa, rezeda, banánok s egyéb virágok illatjában, zöld gyep csak itt hat jótékonyan a szemre.

A kert berendezése a consul finom izléséről és

műkertészeti ismereteiről tanuskodik. A széppel a hasznosat is akarván egyesíteni, a derék háziasszonynak itt egy elkülönített konyha kertje is van, hol gondos ápolás mellett a legszebb zöldség terem. Lám mit létesített derék hazánkfia Szuez homokvidékén!

Örök dicsőségére válik majd Szuez történetében, hogy ő volt az uttörő, ki az odavaló lakosoknak megmutatta: hogyan, miképen lehet Szuez sivatagját termékeny viránynyá átalakítani. Derék neje pedig örök példaul szolgálанд a szuezi háziasszonyoknak, hogy szorgalommal még a pusztában is hasznos konyhakertet lehet létre hozni.

Joggal szólhattam tehát a szuezi gyepszigetről, hol ma oly jól éreztük magunkat, és alapos reményünk lehet, hogy ilyen kezdeményezés után a jó példa hatni fog, annál is inkább, mivel a Nil csatornája termékenyítő vizével ezen cél keresztülvitelét hathatósan előmozdithatja.

Merköszömvén a jó fogadtatást, nehogy a consult hivatalos teendőiben feltartóztassuk, távozni akartunk. De a consul ezen szavakkal marasztalt: „valahányszor honfitársaim itt vannak, (mi igen ritkán történik) mindig ünnepem van, akkor mitsem dolgozom. Csak maradjanak itt; mert jól esik szívemnek magyar emberekkel társalogni!“ Ha jól emlékszem, egy gróf Zichy említett, ki néhány év előtt szintén itt járt.

Azután kertjébe vezetett, melynek *exoticus* növényei magyarázatában fáradhatlan volt; erre egy lugosban letelepedvén, ozsonnára megvendégelt jó friss brünni sörrel, melyet épen az nap kapott. Társalgás közben emlité: mennyire szeretne ismét hazájába visszatérni; azonban e terve kivitelében csúzbaja akadályozza, melyre a szelíd egyiptomi éghajlat kitünő hatással van. Ha tehát családja kedvéért életét fentartani akarja, kénytelen itt maradni. A bécsi kiállítás alkalmával hazáját is meglátogatta; de utazásának azon szomorú következménye lett, hogy csúzbaja következtében halálosan megbetegedett. Így tehát nincs többé reménye visszatérhetni.

E közben magas termetű, szép férfialak lépett

a lugosba, kinek személyében a francia consult volt szerencsénk üdvözölni. Kölcsönös bemutatás után, a sörbillikomok mellett élénken folyt a társalgás. Végre, nem kis meglepetésünkre, körünkben termett a pater guardián is. Amint mondá, már nehéz szívvel várta magyar vendégeit, miért maga jött utánuk nézni. Az itt tapasztalt előzékenység- és valódi magyar vendégszeretetért forró hálánkat kifejezván a consul- és derék családjától szívélyesen elbucsuztunk.

Utunk a szuezi katolikus iskola mellett vezetett. A földszinti ház nyitott ablakán a két tanterembe nézünk, hol a ferenczrendi atyák bokros teendőik mellett mint tanítók is működnek. A belső felszerelés szegényes ugyan, mivel a jó atyák csak kevés eszközzel rendelkeznek; „Quantum potes, tantum aude!“ In spiritualibus az alexandriai patriarkátushoz, in materialibus pedig a szentföldi custodiatushoz tartoznak. A nőnevelés a „Jó pásztor -ról nevezett apácákra van bízva.

Befejezésül még Lesseps nagyszerű művéről akarok megemlékezni.

A szuezi csatorna története.

Ámbár a Vörös- és Középtenger összekötése a mi korunk diadala, mindazonáltal a Vörös-tenger és a Nil közti közlekedés a legrégebb korban is foglalkoztatá az elméket. Már Sesostris, azaz II. Ramses (1394—1328. Kr. sz. e.) akarta a Nil keletiágát Arsinoe mellett a Vörös-tengerbe vezetni, azon völgyön át, mely Kairón alul egyenesen keletre a Vörös-tenger felé terjed, vagyis Gósen vidékén keresztül, hol a zsidók laktak. Ezen munkát főleg a zsidókra bízta, kik a leendő csatorna táján építették Pithom és Ramses városokat, melyeknek romjaik legujabban lettek felfedezve. Ezen sanyarúan kemény munkák adtak alkalmat a zúgolódásra s így a kivándorlásra. II. Ramses célja volt, csupán a Nil fölös vizeinek elvezetése, a tájnak öntözése, és harczok idején az élelmi szerek szállításának könnyebb eszközölhetése.

Herodot szerint II. Necho (ki Kr. e. 700 évvel uralkodott) oly nagy erélylyel karolta fel ez életre való eszmét, hogy a nehéz munkának 120,000 ember esett áldozatul. Midőn pedig a jóslat megijesztette, hogy idegenek számára dolgozik, felhagyott a munkával. Strabo állítása szerint azonban halála okozta a mű félbeszakítását.

Majd ismét Darius Histaspes (485. Kr. e.) azon szándékkal fogott a csatorna építéséhez, hogy az indiai kereskedelem érdekében a két tengert összekösse.

Diodor szerint ezen művet nem fejezte be, mivel szakfériak ráijesztettek, hogy a Vörös-tenger sokkal magasabban fekvén mint a Földközi-tenger, a csatorna vize még előnthei országát.

Herodot azonban (ki Kr. sz. e. 462-ben Egyiptomban utazott) azt állítja, miszerint teljes forgalomban látta a csatornát, melynek terjedelmes leírását is adja. Nincs tehát okunk reá, hogy ezen igazságszerető szemtanunak ne higyük.

De Darius hatalmával csatornája is tönkre ment, s csak Ptolomaeus Philadelphus alatt (ki Kr. sz. e. 285. évben Egyiptom trónjára lépett) létesült egy új csatorna, mely rendeltetésének századokon át megfelelt. Strabo néhány évvel Krisztus előtt még látta s le is írta azt.

Midőn Egyiptom római uralom alá került, a keresztény időszámítás első százada után Traján császár az eliszapolt csatornát újból kijavíttatta, miért is Ptolomaeus földrajzíró, Traján folyójának nevezi.

Ezután ismét elhomokosodott és beomladozott a csatorna; miután pedig 638-ban Omár kalifa Egyiptomot birtokába ejtette, ennek hadvezére Amru a ben-szülöttek segítségével utoljára helyreállította. Traján folyója most 767-ig teljes forgalomban maradt, mely évben Mohamed-al-Momsur kalifa szétromboltatta, hogy Hassán nagybátyjának, ki ellene Medinában fellázadt, az élelmiszerek szállítását elzárja. A csatorna eszméje ezentul is sokszor megpendített, azonban ki sem találkozott, ki a nagyszerű eszmét megvalósította volna.

Végre az egyiptomi expedíció alkalmával, I. Napoleon belátván e csatorna nagyjelentőségét, újból felkarolta a nagyszerű eszmét és szakférfiakból álló bizottságot nevezett ki, hogy a földet felmérjék, nivellirozzák s munkájuk eredményét eléje terjeszszék.

A bizottmány téves számítás folytán, ép mint Darius mérnökei, kisütötte, hogy a Vörös-tenger 30 lábbal magasabb a Földközi-tenger vizállásánál. Nehogy baj érje az országot, Napoleon is jónak látta ezen tervet végképen elejteni. Ezen tévedés félszázadon át fenntartotta magát, míg végre kisült, hogy Darius és Napoleon szakférfiai bakot lőttek. Ennek felderítésére a következő véletlen esemény szolgáltatott okot.

Ugyanis 1831-ben a francia kormány Lesseps urat, mint alconsult Egyiptomba küldötte, ki is a cholera miatt Alexandriában több hétig volt kénytelen vesztégszár alatt maradni.

Unalmában azon könyveket olvasgatta, melyeket egyik alexandriai barátja számára küldött. Egyebek közt a Napoleon-féle mérnöki bizottmány véleményezését a szuezi csatornát illetőleg is olvasta, s ime legnagyobb meglepetésére ráakadt a 30 lábnyi szarvashibára. Későbbi munkálatok folytán (Bourdalne, Stephenson és Negrelli), a tévedés már 1847-ben kimutattatott. „Lesseps Ferdinand (olvassuk Zádori ur művében) ezen számításokat öt éven át tanulmányozta; nemes lelkesedése, s mondhatnók önzetlen önámítása egyenlő volt a munkával, melyet végrehajtott. Ha nem remélt volna annyit, nem merészelt volna semmit.*)

*) Korunk e nevezetes férfia született 1805 november 19-én Versailles-ben. 1825-ben a lissaboni consulságban alkalmaztatott, 1828-ban Tunisban alconsul, 1831-ben Alexandriában consul. Hasonló minőségben volt Rotterdam-, Malaga-, Madrid- és Rómában. 1848-ban szülemlett meg elméjében a szuezi csatorna eszméje, azóta elfoglalva tartja. Munkája (Per cement de l' Isthme de Suez) két kötetben 1855-ben jelent meg Párisban. Vallásos ember, azért a megnyitási ünnepélyen merte kimondani, hogy „je suis un catholique croyant,“ a mihez napjainkban bátorság kell. A Vaillant tábornok halála által megürült francia akadémiai tagságra ki volt jelölve.

1852-ben körutat tett Európában a kormányok megnyerése végett. A török szultán Egyiptomra hárította az ügyet; Németország közönbös volt; Ausztria érdeklődött iránta, de áldozni nem akart. Franciaország felkarolta, Szaid pasa pedig lelkesedett iránta. Ez utóbbi 1854-ben engedélyt állított ki, mely szerint Lesseps társulatot szervezhet a csatorna építésére. A haszonvételi jog 99 évre szólt a megnyitástól számítva, mely idő lefolyása után Egyiptom tulajdonává lesz. Az állami telkek ingyen adatnak e célra. A tiszta jövedelemtől 15 száztólit fog a társaság fizetni a kormánynak. A vámadóra minden nemzet egyenlően köteles. Legott megkezdettek a mérnöki munkálatok, de egyuttal a közbeeső csatornát ásták Kairótól Szuezig, mely iható vizén kívül öntözésre s közbeeső hajózásra is használandó. 1855-ben mindenféle nemzetbeli mérnökök vizsgálták az ügyet, s főleg az angolok által terjesztett nehézségeket; ezen bizottság tüzetes munkálatok után kimondotta, hogy az eszmét végre lehet hajtani. Ezen legfőbb ítélet bizalomra gerjesztette a közvéleményt, s a mint 1856-ban kiadták okadatolt véleményöket, erélyesen fogtak a munkához. Az alkirály ujra kiadatta a 23 szakaszból álló engedélyt (1856-ben jan. 5.), mely az említett föltételeket jóváhagyta, egyuttal megerősítette a társulat 78 szakaszból álló alapszabályait. A részvények jobbára Franciaországban keltek el. Lesseps egy nemzetközi consultát szervezett, a mely függetlenül a közigazgatási ágtól, a különböző műszaki vitákat elintézte. 1859-ki ápril 25-én megkezdődött Port-Szaidnál (tengerparti uj város, most már 12.000 lakossal) a munka 25 ezer munkással, kiknek négy ötödét csekély napidíj mellett Egyiptom szolgáltatta.

A műszaki dolgok bennünket nem érdekelnek; Stephan körülményesen leírja. Csupán egynéhány közérdekű adatot említünk meg. 1862-ki évben 1600 teve csak iható Nilvizet hordott a munkásoknak 4000 hordóban; ezeket ugy készítették, hogy a teve hátára lehetett alkalmazni. Ezen kiadás naponkint 8000 frankot tett. Az említettük édesvízű csatornát, melyen

holdvilágos éjjeleken is dolgoztak, még 1863-ki december 29-én végezték be. Ilyképen vízzel el voltak látva. 200 kőfejtő dolgozott Alexandria mellett a partépítésre szükséges anyagok szerzése végett; 32 hajója a társulatnak Európából és Ázsiából szállította az építési anyagokat. A társulatnak volt önálló postája, eleintén dromedárok, azután fürge gőzhajókon, amint t. i. hajózható lett a csatorna. Minthogy Egyiptomban baj van az apró pénzzel, a társulat cartonpapíron isthmusi váltópénzt csináltatott. Minden munkás-osztálynak volt kath. és görög kápolnája, orvosa. 1862-ben megtizedelte a munkásokat a typhus. 1865-ben megriasztotta őket a kolera, mire csaknem minden munkás szétfutott. Az ekkor 7000-re felszaporodott európaiakból 20 nap alatt 219 ember halt el, köztük egynéhány hivatalnok, 5000-en pedig haza mentek. Szerencsére juliusban megszűnt a kolera, s így a munkások hajlandók lőnek tovább dolgozni. Két verekedés okot adott arra, hogy a kormány az egész Isthmust önálló tartománynyá alkotta, külön főnökkel, ki Izmailában székel, és a szükséges rendőrökkel.

Izmaila város ekkor keletkezett. Paucher mérnök rendezése szerint. Csakhamar vasutak építettek egyrészt Zagazig, másrészt Szuez között, s most gyönyörű a város Timsa tó partján.

Innen kormányozták a munkásokat s a 22 ezer ló erejű gőzgépeket; ezek főleg akkor vétettek használatba, midőn 1864-ik évben az egyiptomi kormány elvonta a 20 ezernyi munkaerőt, miből 60 millió kára lett a társulatnak; de ezért a kormány 30 millió franknyi kárpótlást fizetett. A gépek által azonban hamarabb végezték el az ásást. Nemsokára meglátogatta a munkálatokat a walesi herceg, 1869-ki márcz. 14-én a khedive, mely alkalommal a keserű tavakba először bocsátottak tengervizet.“

Végre a húsz évi fáradalom meghozta a várva várt gyümölcsöt. 1869-iki november 16 án Port-Szaidnál történt a csatorna megnyitása. Afrika azóta sziget, mivel az nap választotta el a csatorna Ázsiától s azóta teljesen övedzi a tenger.

Ez óriási mű kiszámíthatlan előnyöket nyújt az európai civilizáció terjesztésére és a világkereskedelemre nézve.

Egyenes út vezet most Európából Kelet-Afrika-, India-, Chinába és a malayi szigettengerbe. Ha valaki azelőtt Triesztből ezen tartományokba akart hajózni, előbb Olaszországot meg kellett kerülnie, azután a Gibraltári tengerszoroson át az atlanti oceánon egész Afrikát és a Jóremény fokát kelle körül vitorláznia. Jelenleg pedig a földközi tengeren keresztül Görögország alatt végig hajózva, azután átkelve a szuezi csatornán és a Vörös-tengeren, aránylag rövid idő alatt jutunk óhajtott célunkhoz. Az utazás Triesztből Bombay-ig a Jóremény foka körül 11504 teng. mfdet, a csatornán pedig csak 4100 teng. mfdet tesz, tehát 7404 mfdnyi távkülönbséget mutat fel. Londonból-Bombay-ig a Jóremény foka körül 10912 teng. mfd, a csatornán 6024 mfdre csökken, tehát 4888 mfdel rövidebb. Hamburgból 11220 teng. mfd. helyett 6333 mfdnyi, tehát 4888 teng. mfdel rövidebb az út.

Ki nem látná be ezek után a csatorna fontosságát és horderejét, mind a jelen, mind pedig a jövő nemzedékekre nézve?! Az ádriai és a földközi tenger kikötői a szuezi csatorna áldásaiban dusan részesülnek, mivel Indiába való utjok nagyobb arányban megrövidül, mintsem a londoni vagy pedig hamburgi kikötőkből.

Az utolsó kapacsapással (mondja Báró Pongrátz Emil), mely a csatornát megnyitotta, 600 millio ember egyszerre mintegy varázsütésre 2200 mértfölddel közelebb hozatott hozzánk. S mily óriási nyeresége lesz abból Európának!

Fiume és Trieszt világkikötőkké emelkedtek, és Ausztria-Magyarország sohasem álmodott arról, hogy jelentékeny tengeri hatalommá válik. A földközi tenger minden kikötője újból felvirágozik, Görögország ismét kivirul, ha ugyan a száraz fa még kihajtani képes lesz, és Konstantinápoly, mely most a hatalmak Eris almája, arany almává válik, mely miatt még csak ezután fogják az európai államok egymás nyakát kitörni.

Mindezen előnyöket, melyeket a szuezi csatorna egyéb nemzeteknek nyújtani fog, kancsal szemmel nézték a búskomor angolok. Különösen attól félték, hogy a világkereskedelem a francziák kezére kerül, s emiatt a legaljasabb eszközökhöz is nyultak, hogy a csatorna létrejöttét megakadályozzák. De mivel ez mitsem használt, Lesseps urat kalandornak, utóvégre még örültnek is nyilvánították.

A Jóreményfoka a szuezi csatorna megnyitásával elvesztette jelentőségét. A keleti félvilág kereskedelme oly lökést kapott, mely azt újra a földközi-tenger partjaira terelendi át.

Pirulva csodálják most az angol tudós szakférfiak Lesseps monumentalis művét, melyet nemzetük érdekében meggyőződésük ellenére a nagy világ előtt kihivhatlennek kürtöltek.

Ily óriási mű felavatása megérdemlette tehát, hogy koronás fők is meghajoltak előtte. Ugyanis a khedive meghívása folytán magas jelenlétükkel emelték az ünnepély fényét: **Ő Felsége Ferencz József** apostoli királyunk, Eugenia francia császárné, és számos magas rangu uraságok.

Hogy a megnyitási ünnepély csakugyan nemzetközi jelleggel birt, a nemzetek képviselői és lobogói fenghangon hirdették. Port-Szaid 1869-iki november 16-án fényárban uszott.

De a jelenlevők az Istenről sem feledkeztek meg. A felavatási szertartást a keresztény világ részéről számos papi segédlet mellett, az alexandriai katolikus patriárka végezte. Ezt követé Bauer abbé hires zsidó convertita remek szónoklata, melyben nagy ékes-szólással a szuezi csatorna roppant jelentőségét nemcsak kereskedelmi, hanem magasabb szempontból is ecsetelte. Isten áldását kérvén le a műre, dicsőítve emlékezett meg mindazokról, kik létrejöttét előmozdították: a francia császárról és nejéről, **Ferencz József Ő Felségéről**, a khedivéről, Lessepsről s társairól s. t. b.

A seik-el-ulama molláitól környeztetve szintén hálát mondott az Istennek, hogy a nehéz vállalat sze-

rencsésen befejeztetett. A khedivének volt ez alkalmából 10.000 vendége, kiket heteken át királyi bőkezűséggel látott el. Sokan még most is emlékeznek vissza azon jó időkre, midőn Egyiptom húsfazékainál ülének, bámulva az arab vendégszeretet csodáit és azon pazar keleti fényt, melylyel e mesevilág Port-Szaid-, Izmaila, Szuez, Kairó és Alexandria városában fogadtattak.

Izmaila.

Márczius 31-én.

A sz. miseáldozat bemutatása után a jó ferenczrendi atyáktól hálatelt szívvvel elbucsuztunk. Domokos atya kíséretében az osztrák-magyar consul kavaszja (egyenruhás) inasa, a szuezi indóházba vezetett. A kavasznak csörgő botjával való megjelenése olyannyira imponál az araboknak, hogy nemcsak az utból kitérnek, hanem a jegyváltásnál a legnagyobb tolongásban is elsőbbséget engednek. Ha valaki előtt kavasz halad, azt közönségesen nagy urnak tartják, s innét magyarázható az előzékenység.

Komikus egy jelenet volt rám nézve, midőn nagy uraságom érzetében az indóházba jöttünk, hol nem csak hazánkba küldendő leveleinket azonnal átadhattuk, hanem a többiek mellőztével az utazási jegyet is haladék nélkül kikaptuk. Sohasem fogom elfelejteni, hogy Szuezben, éltemben legalább egyszer, a nagy ur szerepét játszottam. Csak megsebzett lábam intett arra, hogy nagy uri tempómat egy kissé mérsékeljem.

Kilencz órakor jel adatott az elindulásra; hamarjában még egy szivélyes kézszerítással bucsút vettünk Domokos atyától. A gőzgép már teljes működésben van s nyilsebességgel visz Izmaila felé.

Eredetileg az volt szándékunk, hogy Szuezből Port-Szaidig (hol ápril elsején a karavánnal egyesülnünk kellett) az egész csatornán végig hajózzunk. Azonban e tervünk megváltoztatására Rémi Berzencovich úr birt, ki elővigyázatból azt tanácsolta, hogyha ápril

elsején okvetlenül Port-Szaidban kell lennünk, ne kockáztassuk az egész utat a csatornán; mivel megtörténhetik, hogy zivatar támad, mely esetben az összekocczanás kikerülése végett a hajóknak azonnal horgonyt kell vetniök és bevárniök a zivatar megszűntét, minek reánk nézve azon szomorú következménye lehet, hogy Port-Szaidban a meghatározott napon a karavánnal nem egyesülhetünk. Emiatt elhatároztuk utunk egyik felét — Izmailáig — vasuton, másik felét pedig gőzhajóval a csatornán megtenni.

Délben csakugyan szerencsésen Izmailába érkeztünk.

A szuezi guardián utasítása szerint az indóházból azonnal a ferenczrendi atyákhoz mentünk. Tágas s nagy kertbe vezettek, melynek keleti flórája a belépőt bámulatra ragadja.

A szent-atyák szerint az egyház is tágas kert, melynek élő fáit és növényeit a hívők képezik. Gondos ápolás mellett minden növény (maga nemében) virágozik és bő gyümölcsöt hoz. Ilyen és hasonló gondolatokat keltett bennem ezen kert, melynek közepén a katolikus templom, a ferenczrendi atyák zárdája és egyszersmind plébéniaháza diszlik. Mint gondos kertészek ápolják tehát itt a keresztény erényeket, s elhintik Krisztus kereszt-iskolájában az isteni félelem, a valódi bölcsesség magvait. Reméljük, hogy a jó atyák működését Isten áldása kísérendi, és hogy az egykori Gósen tartománya, melynek határain belül a mostani Izmaila is fekszik, a keresztény erények termékeny mezejévé válik. Szuez, Port-Szaid, Izmaila, kedvező fekvésöknél fogva nemcsak kereskedelmi, hanem idő folytával egyházi szempontból is nevezetes pontokká válhatnak, honnét a keresztény civilizáció áldásai Afrika és Ázsia legtávolabbi vidékeire fognak elterjedni.

Rövid bemutatás után nyájasan fogadott a zárdafőnök, kivel még további utazásunk iránt sok megbeszélni valónk volt. Egyuttal a szuezi guardián testvéri üdvözlétén kívül a szentelt olajok edényeit is azon kérelemmel hozám, hogy azokat a zöld-csötörtökön történendő olajszentelésre Alexandriába küldje.

Nem akarván a ferenczrendi atyák terhére esni, a hôte des voyageurs-ben à la table d' hôte ebédeltünk. Minthogy pedig az alkirályi kis postagőzös, melyen Port-Szaidba a csatornán tovább utazandók voltunk, csak esti hat órakor indul, délután a pater guardian kíséretében bejártuk a várost.

Izmaila a Timsa tavától csekély távolban fekvő új város, mely létét a szuezi csatorna építésének, nevét pedig Izmail alkirálynak köszöni. A város tervszerűleg épült, s meglehetősen távolban az édes vizű csatorna félkörben környezi. A lapos tetejű házak, kivéve a Champollion teret, nagyobbára földszintiek, de szabályszerűen épültek, és egyszerűségük daczára is kényelmesen berendezték. Vannak ezenkívül nagyobb-szerű épületek és gyönyörű nyaralók is dúsgazdag növényzetű kertekkel, hol tamariszkok, sycomorok és pálmafák árnyékában, mint természetes ernyő alatt, az égető napsugarak elől menhelyet találhatni. Egyebek közt megmutatta a zárdafőnök az alkirály palotáját és Lesseps ur házát, melynek közelében a csatorna alkotójának fehér márvány szobra büszkén emelkedik. Különösen kiemelendő a város főtere, melyet lombos fák és virágágyak díszítenek. Az utcák is tágasak és fasorokkal beültetvék, mi a városnak parkszerű kinézetét kölcsönöz.

Legélénkebb a forgalom a görög negyedben, hol földszinti házakban egyik bolt a másikat éri. Minthogy Izmaila a szuezi csatorna szívének képezi, kedvező fekvésénél fogva nagy jelentőséggel bír a világkereskedelemre; azért is itt majdnem minden európai államnak consulatusa van.

A város *francia, olasz, arab és görög* ajku lakossága mintegy 6000-re rúg.

Nagy jövője nyilik itt az egyháznak, mely most ugyan csak mustármaghoz hasonlít, de idővel terebélyes fává nőheti ki magát, melynek árnyékában egykoron majd a megtért mohamedán népek fognak megpihenni, mihez az alap már meg van vetve. Valamint Szuezből, úgy itt is szorgalmasan működnek az *Ur*

szőllejében a ferenczrendi atyák, és ha igaz, hogy valamely nemzedék regeneratiojánál különös sulyt a nőnevelésre kell fektetni, ugy már e tekintetben is gondoskodva van. Ugyanis a ferenczrendi apácák nagy tanintézettel birnak itt, hol növendékeik gyengéd sziveibe nem csak a világi ismeretek, hanem főleg az isteni tudomány magvait is elhintik.

Személyesen meggyőződünk a szép siker- és előmenetelről, melyet ez intézet különböző nemzetű és vallásu növendékei, az áldott emlékü ferenczrendi szüzek vezetése alatt az ismeretek egyes ágaiban tettek.

Miután keleti szokás szerint a nagy hőségben kis hűsítővel szolgáltak, szép köszönetünk kifejezésével távoztunk az intézetből.

Körjáratunk befejezéseül megszemléltük még az igen csinos katolikus templom belsejét is, mely az odavaló hivek áldozatkészségéről tanuskodik. Nem lévén tőkéje az egyháznak, a hivek gondoskodnak a szükségletek fődözéséről. Minden egyesnek meg van névjegygyel ellátott ülőszéke a templomban, melyért évenként bizonyos összeget fizet. Valamint a hőmérő a meleg fokait, ugy egy elhanyagolt vagy ékes rendben tartott templom világosan mutatja: hányadán vagyunk eme vagy ama községben az egyházi szellemmel.

Közeledvén az est, végre a továbbutazásra is kellett gondolnunk. A pater guardian szerint ráérünk, ha a kairói vonat megérkezte után indulunk a postagőzshöz; ezen időközben szándékában volt még három levelet írni, melyet Jeruzsálemben kellett volna kézbesítenünk. Terve kivitelében mindig holmi közbejött hivatalos teendők akadályozták. Én már kissé nyugtalankodni kezdtem, annál is inkább, mivel a pósthivatalban, hol ebéd után tudakozódtunk: valjon kapunk-e helyet a kis pósta-gőzösön? azon sovány vizasztalással kecsegtettek, hogy ma történendő elutazásunk felől semmikép sem biztosíthatnak, mivel már sok angol utazó jelentkezett, kiknek számára a helyek majdnem mind lefoglalvák; különben próbáljuk még meg szerencsénket, mondá a póstamester. Ily

körülmények között abbeli aggodalmam, hogy a levélírás miatt a jegyváltással elkésünk, nem látszott alaptalannak; mert ha ma nem indulunk, és holnap a karavánnal nem egyesülünk, akkor Jeruzsálembé saját költségünkön utazhatunk.

Végre a gőzmozdony sivitó hangja a vonat megérkeztét jelzé. Feszültségünk tetőpontját érte el, mivel ez idegen világban nem tudtuk: Szuezből vagy Kairóból érkezett-e meg a vonat? Szerencsénkre egy idegen ur lép a szobába s nagy meghökkenésünkre mondja, miszerint a kairói vonat ép most állt meg az indóház előtt. De a pater guardián még a második levelét sem készítette el. Nehogy tehát az illem szabályai ellen vétsünk, felkértük, sziveskedjék a leveleket utánunk küldeni. Ez eljárásunkat avval indokoltuk, miszerint attól tartunk, hogy a netán még üres helyeket, ha a hajó ügynökségébe későbbben jövünk, mind elkapják előttünk és mi hoppon maradunk. Szivélyes bucsuzás után tehát a hajó ügynökségébe siettünk, mely a Timsa tó partján van.

A tolongás a jegyváltásnál oly nagy volt, hogy csak a legnagyobb erőlködéssel juthattam a pénztárhoz. A pénztárnok kénytelen volt többször a közönséget meginteni, hogy hasztalan az erőlködés, mivel csak annyi jegyet adhat ki, a hány hely van a hajón. No de ez még jobban fokozta nyugtalanságomat. Előbb az angolok, váltottak jegyet, kik testületileg jelentek volt meg, s csak azután került a többire a sor. Mintha mázsányi teher esett volna le szivemről, oly könnyedén éreztem magam, midőn a számunkra váltott két jegyet markomban tartottam.

Be jó szolgálatot tett volna Rémi-Berzencovich ur kavasza Izmailában is! Igy azonban nem sokba mult, hogy karavánunkkal való egyesülés iránti aggályaim valósultak.

Esti 6 órakor csakugyan megindult a gőzös, melyben oly szűken ültünk, hogy mozdulni sem lehetett. Én csak annak örültem, hogy helyünk nem a cajütében, hanem szabad ég alatt a hajó hátsó részében volt. Ez

által azt nyertük, hogy a szuezi csatornát folyvást szemünkkel kísérhettük.

Átkelvén a Timsa taván, a szuezi csatornába jutottunk, melynek hossza 160 kilométer, szélessége 100, mélysége pedig 8 méter.

Az út Izmailából Port-Szaidba igen egyhangú, mivel a magas töltések a csatorna mindkét oldalán a kilátást tökéletesen elzárják.

Már igen sötét volt, midőn Ballah tó éjszaki végéhez jövénk, hol egy hosszú földemelkedés van, mely ezredév óta útja az egyiptomi és sziriai utazóknak; természetes hid ez a Menzale és Ballah tó között, ezokon elnevezték „el kantarah“ hidnak. Ezen töltésszerű dombhát most el van metszve, rajta van a csatornai hajók állomása: Raselech. A karavánokat repülő hidakon szállítják; de ha valaha Kairó és Jeruzsálem közt vasutat építenek, kétségkívül erre fogják vezetni, s akkor itt a csatornán át hidat építenek.

Ezen természetes alakulás bizonyossá tesz minket, hogy e földet taposták Noe, Cham fiának utódjai, midőn a Nilvölgyben a legrégebbi culturát megalapítandók voltak. Erre vonult Ábrahám tevéivel és juhával. Az egyiptomi József erre vitetett a kereskedők által; ezen vonult át s búcsut intett hazájának Jákob, s végre ezen uton ment a futamodó kised Jézus Szűz anyjával Máriával, és szent Józseffel. A legenda szerint csak arra nő a jerikói rózsa, a merre Szűz Mária ment, s e tájékon állítólag mai nap is látható.

Ezen történelmi tekintetben oly nevezetes földszorost keresztül vágja most a csatorna, melyen átkelve, a nagy kiterjedésű Menzaleh tóba jutánk. Az egész terület, melyet e tó most elfoglal, az ó-korban termékeny rónaság volt, melyen Diospolis, Tanis, Thumis, a kis Herakleopolis és más helységek feküdtek. Az egykor vásznáról híres Tanis maradványai egészen a víz alatt vannak, s csak egy oszlop körül képződött kisebb sziget — melyen halászbárkák kikötnek — emelkedik ki a tó közepén a hullámok közül. Ezen

volt rónaság elöntésének okát különbözőleg iparkodtak kimagyarázni, de ez mai napig sem sikerült. Éjjélkor azon ponton, hol a csatorna a földközi tengerrel egyesül, Port-Szaidban partra szálltunk.

Amint már említém, egy idegen ur, ki Szuezebe utaztunkor Zagazigból Izmailáig utitársunk volt megígérte, hogy ma a port-szaidi kikötő partján les meg majd bennünket, ha mindjárt éjjélig is kellene várnia. Mély sajnálatunkra szavát be nem váltotta.

Minthogy a Vörös-tengerben megsebzett lábam a sok járás-kelés következtében még jobban megdagadt és meggyült, fájdalmaim iszonyúak voltak. Azért egy hordár által a legközelebbi szállodába „Hôtel France“-be vezettették magunkat, hol két, egymásba nyíló csinos szobába szállásoltak.

Ki lévén merülve, egy üveg bort rendeltem szobánkba. Szerencsémre esperes ur kérdi: valjon tudakozódtam-e az ár után? S ime csakugyan szépen jártam volna. A pinczér a hozott borért csak 13 frankot kért; mivel pénzünkkel nagy urat nem játszhattunk, olcsóbb borral is beértük. Eszünkbe jutott utitársunk figyelmeztetése: hogyha majd Port-Szaidba érkezünk, görög szállodába be ne térjünk, mivel ott szerfölött drága az eltartás. E szálloda francia céggel bir ugyan, de amint utóbb megtudtuk, görög a tulajdonosa.

Az éjjeli nyugalmat lábam fájdalmai nagyon is megzavarták.

Port-Szaid.

Ápril 1-én.

Nem akarván a még javában alvó esperes urat nyugalmában zavarni, csendesen szobájának erkélyére mentem. Szép kilátás nyílik innét a városra, a földközi tengerre és a szuezi csatornára. Alig hogy ott néhány perczig időztem, a földközi tengeren máris hajót láték közeledni, melyben legnagyobb meglepetésemre

„Vestánkra“ ismertem, a mely ép most érkezett meg, s közel a parthoz horgonyt vetett.

Nagy örömben a szobába kiáltottam: „Esperes ur „Vestánk“ már itt van!“

E hirtelen meglepetés hatása következtében láb fájdalmaim mintegy enyhülni látszottak, miértis azonnal siettem a tenger partjához társaim üdvözlésére.

Alig intettem fátyolos kalappal feléjük, máris észrevették és szivélyesen viszonzták üdvözlésemet. Tüstént csolnakon a hajóra vitettem magamat.

Igy tehát szerencsésen sikerült kirándulásunk és egyesülésünk a karavánnal.

Az első reggeli alkalmával, melyet társaink körében a hajón elköltöttünk, ezer kérdéssel halmoztak el és többen meg is bánták, hogy e kirándulásban velünk nem tartottak. Nehogy azonban kigunyoljanak, eleinte titkoltuk azon szomorú tapasztalatot, melyet a Vöröstengeterben tettünk; midőn azonban ballábam napról-napra rosszabbul lett, társaink részvéttel kérdezősködtek: hol szereztem magamnak e bajt? Végre sok unszolás- és nógatásra elmeséltük szomorú kalandunkat a melyet nem csekély álmélgodással végig hallgattak.

Délután megtekintendők a várost, ismét partra szálltunk.

Port-Szaid városa a Földközi-tenger partján fekszik, közel a régi Pelusiumhoz; a szuezi csatorna építése alkalmával 1859-ben alapított.

A talajt, melyen a város áll, úgy szerezték, hogy a tengert a csatornából kiásott homok- és iszappal visszaszorították. Hogy a tengeri áradások ellen biztosítsák, két hatalmas mólót építettek. Ezek mesterségesen homok és vízépitészeti mészből készítvék.

Noha 1860-ban Port-Szaidnak csak 7—8 póznákon nyugvó barakja volt, jelenleg vagy 12,000 lakossal bír.

A város európai színezetű. Vannak itt nagyobb-szerű szállodák, boltok, könyvkereskedések, póstaépület és az európai hatalmak consulatusai. Az austriai Lloyd-társulat itt hajógyárral is bír. Az utcák szélesek, s

nem szük sötét sikátorok, mint egyéb keleti városokban; de azért érzi az utas a napsugarak hatását. Környezete a városnak egyhangu és pusztá.

A legélénkebb forgalom a kikötőben van, hol mindennap Indiába vagy Chinába utazó vagy onnét megérkező hajókat láthatni.

Közel a parthoz van az élelmiczikkek gazdag piacza, hol az eladók-vevők sürgés-forgását nagy érdeklődéssel néztük. Egyebek közt megláttogattuk a „Jó pásztor“-ról nevezett nénék intézetét, mely árva leányok számára épült. Nagy előzékenységgel mutatá a főnöknő az intézetet. A különböző nemzetiségű növendékek között több szerecsen is volt. Egy melléképületben nagyszerű kórház van, hol ezen derék nénék a betegek ápolásával foglalkoznak. Sokan részesültek már itt gyengéd ápolásban, s amint hallottuk, több magasrangú egyéniség is. Nem egy beteg, látván a nagy önfeláldozást és a valódi keresztény szeretetet, magába szállt, és Istenhez tért vissza, kitől sok év előtt elpártolt. Azonkívül ezen derék nénék nemük nemesbitése körül is nem kis tevékenységet fejtenek ki. Ugyanis azon nőket, kik oly szerencsétlenek voltak, hogy könnyelmű életök folytán becsületöket veszítették, a hitbeni oktatás és a munkáhozi szoktatás által ismét az erény ösvényére visszavezetik. Nem egy siratta meg itt fiatalkori tévedéseit és bűnbánó Magdolnává lett.

Valóban csodálatra méltókat mivelnek itt ezen derék nénék. Kérdem: honnan merítik a szükséges lelki erőt, hogy hazájokat, családjokat elhagyva, itt az árvák, betegek és nemük legelvetemültebbjeinek életököt szenteljék?! Megfejtette e kérdést az intézet főnöknője, midőn a csinos házi kápolnába vezetett, hol az oltár tabernakulumára utalva mondá, hogy abban létezik azon kiapadhatlan kútforrás, melyből a szükséges lelki erőt naponkint merítik.

Miután keleti szokás szerint itt is hűsítővel szolgáltak, köszönetünk kifejezésével távoztunk az intézetből.

Innét a ferenczrendi atyákhoz mentünk. Zárdájok

nappal is zárva volt, mivel a strictissima observantiához tartoznak, s csak azokat engedik be, kik hivatalos teendők végett a pater guardiánnal, (ki egyszersmind Port-Szaid lelkésze) közlekedni kívánnak.

A főnök engedelmével egy frater a különben diszes, de fából épült templomba vezetett, melyben az a feltűnő, hogy nem bir boltozattal, hanem csak egyszerű födéllel, mely a bentlevőket a napsugarak és az eső (mely utóbbi nagy ritkaság) ellen megóvjá.

A hajóra menve restauratióra akadtunk, melynek czégén „Birra da Vienna“ nagy hűhóval volt hirdetve. Mondhatom, örültünk, hogy a tikkasztó hőségben bécsi sörrel felfrissíthetjük magunkat; de mily nagy volt csalatkozásunk! midőn arról győződünk meg, miszerint daczára annak, hogy pohara egy fél frankba került, az oly annyira ajánlott sör Bécs városát soha sem látta.

Mielőtt a száraz földet elhagytuk, iszonyú lábfájdalmaim arra emlékeztettek, hogy csakugyan jó lesz hathatós orvosságról gondoskodni, nehogy útközben nagyobb bajom támadjon. A port-szaidi gyógyszerész, különösen egy kenőcsöt ajánlott, mely fájdalommat ugyan nem igen enyhítette; de később társaimnak a sok lovaglás következtében támadt bajokban még Palesztinában is jó szolgálatot tett.

A hajóra szállásnál nagy bajunk volt a csolnakászokkal. Noha előre kialkudtuk velük a vitelbért, mégis keveselték és ráadásul legalább egy kis baksist akartak kierőszakolni.

Kirchmayr bajor collegámat, ki mindnyájunkért fizetett, oly zсібajjal követték a hajóra, mintha csak verekedtek volna. E zavarból egy matróz szabadította ki, jelek által adván tudtára: menjen le a cajütbe, mert különben soha sem lesz nyugta. Mivelhogy a cajütbe — hacsak a markos hajóslegények által kidobadni nem akartak — belépniök nem volt szabad, szitkok és káromkodások közt távoztak a hajóról.

Vagy öt óraker felhuzták a horgonyokat; a kürtöből emelkedő bodor füstgomlyok értésünkre adták, hogy elérkezett a percz, melyben Afrikától tán min-

denkorra el kell válnunk. Ez ünnepélyes pillanatban forró imával fordultam a mindenség Urához, azon kegyelmekért hálát adandó, melyekben eddigi utazásunk folyamában részesített, különösen pedig, hogy a vöröstengerbeni veszélyből megmentett. Végre a nyílt tengerre indul a hajó; kíséretét számos delfin képezi, melyek mintegy játszadozva felés alábukkannak. Sokáig néztük még Afrika partját, míg láthatárunkból végkép eltűnt. Azonban Port-Szaid világító tornyának káprázó fénye hébe-korba még bucsút intett felénk, végre ez is egészen eltűnt.

Tetemösen szaporodott meg az utasok száma, mivel Port-Szaidban sokan beszálltak, kik Konstantinápolyba utaztak, miáltal a hajón való járás-kelés nagyon is meg volt nehezítve. No de ez csekély baj, hisz az utolsó éjjelt töltjük a tengeren! Este rendkívüli szép tünemény gyönyörködteté mindnyájunk szemét. Gyönyörűséges pir lepte el keleti irányban az égboltozatot, mely mintegy lángözönben látszott uszni. Fölséges egy látvány volt ez a nagy tengeren!

Sokáig mulattunk még a hajó födélzetén, míg végre azon boldog reményben, hogy holnap reggel a Szentföldet megpillantjuk, édes nyugalomnak engedjük át magunkat.

II.

PALESZTINA.

J A F F A.

April 2-án.

„Már a Szentföldet látni! már látni Palesztinát!“ ezen a hajó fődélzetén, ugy reggeli 6 óra körül, támadt általános örömkialtás vert fel édes álmunkból. Mintha eme boldogító örömhír mindnyájunknak szárnyakat növesztett volna, oly villámgyorsasággal jelentünk meg az egy pillanat alatt benépesült fődélzetén, hogy ki-ki forró vágyainak egyedüli célját, a Szentföldet, mielőbb megláthassa.

Távcsövek segítségével csakugyan észrevettük már Palesztina hegyeit, eleinte mintegy ködfátyolba burkolva, későbbben pedig mindinkább előtérbe léptek, míg végre szabad szemmel is láttuk, mily méltóságteljesen tekintenek reánk.

Örömünk ekkor sem volt zavartalan, mivel már előbb hallottuk, hogy Jaffa táján az átkelés felette veszélyes s még nagy kérdés: fogunk-e partra szállhatni?

A város ugyanis nem bir tulajdonképeni kikötővel, mivel vele szemközt a tengerből nagy szirtek magaslanak ki, melyek félkörben a part körül természetes zárövet képeznek. Ezen szirtek közt egy husz vagy harmincz lépésnyi rés van, melyen keresztül csakis csolnakon vagy dereglyén történhetik az átkelés.

Minthogy Jaffa mellett a tenger rendesen többé-kevésbé háborgós, nem kis nehézséggel jár az átkelés csolnakon, és gyakran teljes lehetetlen. Többször megtörtént, hogy nem egy, ki az erős hullámtorlódásban a kimagasló szirtek közt az átkelést megkísérlette, a tenger fenekén lelte sirját. Tulajdonképeni kikötő hiányá-

ban a hajóknak egy vagy két negyed órányi távolban a várostól a nyílt révparton (Rhede) kell megállapodniok, s innét csolnakon történik az átkelés. Ha pedig zivatar támad, akkor a hajók itt sem vehetnek horgonyt, hanem Port-Szaidba vagy Alexandriába térnek vissza, vagy pedig Kaifa, Bajrut felé veszik irányukat, honnét a zarándokoknak kedvező alkalommal az átkelést újra meg kell kísérleníök.

Ezuttal felemlíté egyik utitársunk, hogy **Ő Felsége Ferencz József** apostoli királyunk, — ki a szuezi csatorna megnyitása alkalmából, sz. István első apostoli királyunkhoz méltólag, a Szentföldet is meglátogatta, — életveszély közt a jaffai partról hajóra kelt. Eszmetársítás folytán még egy igen érdekes adatot akarok **Ő Felsége** ugyanazon utazásából fölemlíteni. Egy más izben ugyanis igen zivataros volt a tenger, minek természetes következménye volt, hogy számosan a tengeri betegség áldozatául estek, de **Ő Felsége** a bajtól érintetlenül maradt. Ekkor Beust miniszter sujtott környezete nevében a következő sürgönyt intézte **Ő Felségéhez**: „Caesar! morituri te salutant!“ (Császár! halni készülők üdvözölnek Téged!) De mivel tudvalevő dolog, hogy a tengeri betegségnél különösen nyugalomra van szükség, **Ő Felsége** igen elmésen azt felelé: „Requiescant in pace!“ (Nyugodjanak békében!)

Hét óra felé teljesen kiderült az idő s egy magaslat lejtőjén egyes fehér pontokat veszünk észre. Ezek már Jaffa házai, a melyek hova-tovább a parttal együtt mindinkább előtérbe lépnek. Szivünk túláradozott örömeiben: mert céljához már közel látta magát. A most beállt derü és kedvező időjárás jó kedélyhangulatunkat még inkább fokozta. Hisz a napnak felénk mosolygó sugarai és a tenger sima tükre, szerencsés partra-szállással kecsgettettek. Nyolczadfél óra tájban a kapitány parancsszavára felhúzták a hajó lobogóit. Jaffa panorámája teljes nagyságában már feltárult előttünk, és körülbelül nyolcz órakor szerencsésen elértük a révpartot, hol a matrózok iszonyú dörömbölés között horgonyt vetettek.

Mintha csak egy titkos erő villanyozta volna fel a hajón levőket, oly általános élénkség és öröm mutatkozott még azok arczán is, kik nem szándékoztak ugyan velünk a Szentföldre kiszállni; kiknek tehát az Ur, mint egykoron Mózesnek megengedte, hogy bizonyos távoból a Szentföldet megpillanthassák, de az izraeliták ifjabb nemzedékével oda be nem vonulhattak. Fölötte érdekes volt rám nézve ezen lélektani tapasztalat: hisz ebben a vallás hatalmas befolyását az emberi szivekre észleltem!

Erősen hiszem, hogy ilyenkor nem egy hithideg kebelben a Szentlélek munkáló malasztjának behatása következtében jobb érzelmek támadtak. Vajha felismerték volna látogatásuk idejét! De, ki volna képes a hívő lélek túlvilági boldogérzetét szavakba önteni, midőn azon országhoz ér, melynek hegyei, völgyei, folyói, szóval minden talpalatnyi földje az isteni kegyelem tényeiről az emberiség iránt, oly fényesen tanuskodnak?! hisz szent elmélkedésben, a képzelet szárnyain sokszor bejárta már ezen ország határait, s ime most valóban célja előtt áll, hová szive évek óta vonzotta és bensejének titkos rugói ellenállhatatlan erővel készítették.

Jaffa a hajóról nézve imposans külsővel bír. Keleti stülű házaival, melyek egy magaslat oldalában lejt fokoatosan (terrasse-szerűen) emelkednek, ódonszerű várhoz hasonlít. Alig, hogy hajónk megállapodott, máris a bárkások egész raja versenytfutva felénk közeledett, hogy a jaffai partra szállitson. Midőn hajónkat elérték, azt sem várták be, hogy a matrózok a hajó lépcsőjét lebocsássák, hanem, mint mókusok felkapaszkodtak a hajóra. Most volt ám csak zaj és lárma. Mint ellenséges hadsereg, mely egy várost bevett és a préda után indul, oly mohósággal rontottak podgyászunkra, de itt nem kis ellentállásra találtak. Mint-hogy a tengeri fiakerek ilyenmü beköszöntésére már tapasztalatból előkészítve voltunk, nagy óvatossággal áttörhetlen sorfalat képeztünk, nehogy az ellenség hatalmába kerítse podgyászunkat.

Mivel a ferenczrendi atyák a mi eljövételünkről már jóval előbb értesítve voltak, czélszerűbbnek tartottuk az általuk küldendő bárkát bevárni, mintsem ezen kapzsi arabokkal tengerre indulni.

De ebbeli szándékunkat a furfangos arabok nagyon is hamar észrevették.

Mivel velünk boldogulni nem tudtak, cselfogáshoz nyultak. Hol az egyik, hol a másik felénk jött és nagy komolysággal a ferenczrendi atyáktól küldött bárkának mutatta be magát. Egy bárkába, mely állítólag a ferenczrendi atyáké volt, már be is akartunk szállani, de mivel erre való készülődés közben a sorfal, melyet idáig képeztünk, csak egy pillanatnyira meg lett zavarva, egy bárkás a tört részen át máris hatalmába kerítette az esperes úr, Kirchmayr bajor utitársunk és az én podgyászomat. Akarva, nem akarva bárkájára kellett őt követnünk. Mondhatom, fölötte megharagudtam ezen méltatlan bánásmód miatt. Társainktól elválva, tehát ronda arabok közt foglaltunk helyet a bárkában.

A Jaffa táján többnyire háborgós vizi elemet a tengerek Ura ezuttal oly annyira lecsillapította, hogy átkelésünk a kimagasló szirtek között is minden veszély nélkül ment végbe. Vagy 9 $\frac{1}{2}$ óraker szerencsésen elértük Jaffa partját. No, de csak hamar ismét meggyült bajunk! A kapzsi bárkások semmikép sem akartak a csolnaktól kibocsátani, ha a kiálkodott vitelbéren felül még jókora baksist le nem fizetünk. Ezen erőszakoskodáson oly annyira felháborodtam, hogy majdnem tettlegességre került a dolog. Végre sok pörlekedés és szóváltás után engedtek a kapzsiak.

Ezen kellemetlen intermezzo után hálaérzelmek közt léptünk a Szentföld talajára. Hisz azt értük el, a miután ez életben milliók vágyódtak, de elérni sohasem tudták!

A hordárok különös módon szállították podgyászunkat. Ugyanis, a legterhesebb bőrönd körül kötelet kötöttek, ennek két végét ismét homlokuk körül erősíték meg, melynek segítségével a legnagyobb erőt fej-

tették ki. Ezen szokatlan módja a teherszállításnak az igás barmokra emlékeztet. Meggörnyedve viszik a legnagyobb terhet iszonyu zajjal és oldaldöfésekkel utat törve maguknak.

Eleinte a közeli vámházba (dogana) mentünk, hol kis baksis által holmink megvizsgálásának kellemetlenségétől felmentettünk.

Innét folyvást hegynek menve szűk sikátoron keresztül a ferenczrendi atyák várszerű zárdájába jutotunk. Társainkat már itt találtuk. Számos lépcsőn a vendégszobába vezettek, hol a zarándokok valláskülönbőség nélkül a legjobb fogadtatásban részesülnek.

Mivel éppen fekete vasárnap volt, karavánunk áldozarai a vérontás nélküli áldozatot mutatták be az Úrnak. Nem irhatom le az érzelmeket, melyek keblemet eltölték, midőn a Szentföldön legelőször az Ur oltárához léptem, hogy a Mindenhatónak, egyrészt a szerencsés átkelésért, másrészt azon kegyelemért adjak hálát, hogy milliók közül arra méltatott; miszerint azon földre léphettem, melyet megtestesülése, élete, működése, keserves kinszenvedése, halála, feltámadása és mennybemenetele által megszentelt. Mély ajtatossággal hallgatták a szent misét a jelenlévők. Három oltárral bir ezen egyház, mely különben szegényes, kisszerű és alacsony.

A ferenczrendi atyák dicséretére legyen mondva hogy délben jó ebédrel szolgáltak.

Ebéd után a zárda lapos tetejéről a gyönyörű kilátást élveztük, mely innét a városra és környékére nyílik.

De a kellemessel a hasznost is egybekötni akarván, társaimnak a városra vonatkozó ó- és uj-szövetségbeli helyeket felolvasám. Nem hinné az ember, mily különös világosság derül fel bensejében, ha a szentírást a helyszinén olvassa; többet ér ez a legtudományosabb munkák tanulmányozásánál. Joggal mondja tehát a jelen kor egyik kitünő német államférfia és írója: „Wer die Bibel recht will versteh'n, der muss in's Land der Bibel geh'n.“

Jaffa (a bibl. Joppe) ősrégi tengermelléki város,

melynek eredete a vizözön ellótti időig felér. A hagyomány szerint itt építette bárkáját Noé, ennek fia Jáfet a vizözön után ismét helyreállította e várost, miért is azóta nevét viseli. E szerint tehát a világ legrégebb városa volna.

Jaffa a görög mythos szerint is nevezetes. Ide egy kősziklára tétetett ki Andromeda, Kassiopének Kepheus király feleségének leánya, hogy a tengeri szörnyetegtől, mely itt tartózkodott, elnyelessék; mivel anyja Kassiope szépségére nézve a Nereidákhoz merte hasonlítani magát. Sok csapás után az oraculum szavára lett volna Andromeda az engesztelő áldozat. Szerencsére Perseus is épen akkor ért a kősziklán kitett leányhoz, midőn a szörnyeteg a tengerből kiemelkedett, hogy a leányt elnyelje. Perseus a kijött vadat megölte s Andromedát megszabadította. A XVI. században nemcsak a sziklát, hanem a vasgyűrűt is mutatták még, melylyel Andromeda a sziklához volt kovácsolva.

No de hagyjuk el a mythosokat és hagyományokat és foglalkozzunk inkább a történelmi tényekkel, melyek e város nevéhez fűződnek. Annyi bizonyos, miszerint Joppe már akkor létezett, midőn az izraeliták Kanaánt meghódították, és hogy Dán nemzetségnek osztályrészül jutott. Salamon idejében a Libanonról hozott cédrusokat itt szállították partra, s innét vitték Jeruzsálembe. Ugyanez történt a második templom számára is. De Jónás profétáról is nevezetes e város. „És fölkele Jónás, hogy Tarzisba fusson az Úr szine elől. És leméne Joppéba; és Tarzisba menő hajót találván, megadá a hajóbért és beszálla, hogy elmenjen Tarzisba az Úr szine elől. (Jón. I. 3.) Itt lakott szent Péter, Simon szíjgyártó házában, mely az ap. cs. (10. 32.) szerint a tenger partján volt; itt támasztotta fel Tabitát halottaiból; itt volt azon mennyei megjelenése, mely által az Úr tudtára adta, hogy az evangeliumot a pogányoknak is hirdesse.

A ferencziek zárdája állítólag azon helyet foglalja el, a hol Simon szíjgyártónak háza állott, azért a hagyomány ezen atyák templomát azon helynek nézi, hol Péter e megjelenésre méltattatott.

Makkabeus Judás megbünteté Jaffát a zsidókon elkövetett gyilkolásért. Simon és Jonatán szintén meghódíták; az előbbi megerősíté és nem akará Antiochus királynak átadni. Pompejus Sziriához csatolta, hová Flavius József szerint az apostolok idejében is tartozott. Vespasián Kr. sz. után 69 évben itt 12,000 felkelő zsidót öletett meg.

A keresztes hadjáratok idejében felváltva a keresztények és mohamedánok birtokában volt. Utoljára 1799-ben I. Napoleon ostrommal vette be, mire 4000 törököt lelövetett, a pestisben sinlődőket pedig megmérgeztette.

A jelenlegi város vagy 10,000 lakóval bir, kik közül 800 a katolikus egyházhoz tartozik; örmények és nem egyesült görögök szintén birnak itt zárdák- és zarándokházzal.

A város különösen arról nevezetes, hogy legtöbb zarándok itt lép először Szentföldre.

Történelmi elmefuttatásunkat elvégezvén a városban ide s tova jártunk, hogy azt közelebbről megtekintsük.

Jaffa az ó-szövetségben Japhónak azaz szépnek neveztetik. Ez elnevezést, tekintve fekvését, joggal megérdemelte, noha a jelenlegi város ronda, szük és görbe utczáin a szépnek nyoma sem látható. Jaffa környékével inkább természeti szépség, és a föld legelbájóőbb pontjainak egyike. Legszebb a kilátás a magaslat tetejéről, melynek oldalában a város festői fekvéssel bir. Látkörünkbe nyugat felé esik a tenger, melyen búcsut intve „Vestánkat“ még látjuk; délkeletnek Iudea hegysege büszkén emelkedik az alatta elterülő Száron síksága fölött. Kelet felől pedig Efraim hegyei méltóságteljesen tekintenek reánk. A magaslat tövében paradicsomi narancs-, citromfaligetek környezik a várost és kellemes illatárral töltik be a léget. A mecsetek minaretjei a házak lapos födeleinek közepén, a *kupolaszerű kidomborulások*, az ódonszerű fal, mely Jaffát minden oldalról köríti azt sejtetik az idegennel, hogy középkori hatalmas vár védbástyain belül van. Lemenet arab isko-

lára bukkantunk. — Pajtaalaku fa-épületben mezit-láb ültek a növendékek. Egyik piszkosabb a másiknál. Kiki a koránt tartja kezében, melynek olvasására és éneklésére az egész oktatás *szorítkozik*. Kérelmünkre a rongyos öltözetű tanító, kit szintén a tisztaság nem igen bántott, növendékeivel a korán egyik szuráját el-énekelte, mi nem igen nagy épülésünkre szolgált. Útközben egy kis albinossal találkoztunk, ki nappal mitsem látva sötétben botorkált.

Azután utleveleink miatt az osztrák-magyar cons-
sulatusba mentünk, hol a szükséges felvilágosítást a
legnagyobb nyájassággal és készséggel megadták. Itt
van egyszersmind az osztrák-magyar pósta is.

Említésre méltó még a bazár és a jaffai piac is,
hol nem kis érdeklődéssel szemléltük a különböző nem-
zetek viseletét. Európai, ázsiai és afrikai keresztény
vagy mohamedán zarándokok érintkeznek itt egymás-
sal. A bábeli nyelvzavar hű képe tárul fel itt előttünk.
Az árucikkek közt különösen feltűntek a híres jaffai
narancsok, ezek közt *gyermek-fej nagyságu* példá-
nyokat láttunk, melyek kosárszámra csekély áron kap-
hatók. Én egy paráért vagy 15 darabot kaptam. Mint-
hogy Jaffának csak egy kapuja van, melyen keresztül
a szárazföldi utasok bevonulnak, a városon kívül a sza-
badban nyomorult bódék között nagy és élénk a forga-
lom. Imitt csibukszó mellett fekete kávé szörpölnek
sütnek, esznek, isznak; amott énekelnek, pörlekednek és
javában verekednek. Ezen pokoli lármába, még a teher-
hordó állatok: tevék, öszvérek, szamarak hangjai ve-
gyülnek. Ez ám a symphonia! A tenger partja is el
van lepve különféle árucikkekkel, melyek Egyptom-,
Sziria- és Konstantinápolyba szállítatnak. Vestánkra is
jó sokat raktak.

Keletre negyedórányi távolban a várostól a le-
genda szerint egy törmelék halom Tabita házát jelzi,
hol sz. Péter őt halottaiból feltámasztotta.

Ez alkalommal egyszer mindenkorra megemlítem,
hogy a római szentszék mindazoknak, kik a Szentföld
bármely hagyományos helyén a szent atya szándékára

Miatyánkot, Üdvözlégyet a bezáró dicsimával mondanak, föltéve, hogy a kegyelem állapotában vannak, teljes bűcsut engedélyez.

Mennyi alkalma nyilik tehát itt a zarándoknak a valódi kincsek gyűjtésére, melyeket sem a moly, sem a rozsdá meg nem emésztene, sem a tolvajok el nem oroznak.

Hazajövet a zárdában élénk mozgalmat észlelünk. Ugyanis ismét számos zarándok érkezett kiknek célja azonos a mienkével: a husvéti ünnepeket Jeruzsálemben tölteni. Ily folytonos özönlésben elnézéssel kell tehát a zarándoknak a ferenczrendi atyák iránt lennie, ha netán, fáradalmas szárazföldi vagy tengeri út után, azon kényelemre nem talál, melyet rendes körülmények közt igényelhetne. Tekintetbe kell vennie, hogy ők mi pénzalappal sem rendelkeznek, hanem csak alamizsnából gyakorolnak vendégszeretetet, még pedig valláskülönbség nélkül.

Fontolja meg továbbá, hogy Szentföldön egy kis önmegtágadást is illik gyakorolnia. Hisz Jeruzsálem felé törekszik, hol az önmegtágadás eszményképe, az emberi nem Üdvözítője, a keresztuton és a Kálvárián példája által az önmegtágadást tanította, s egyszersmind mondta: „Példát adtam tinektek, hogy valamint én cselekedtem, úgy ti is cselekedjetek.“ A ki kényelmet keres, az egyáltalában keletre ne utazzon. Ez szolgáljon főelvül, melyet mindenkinek szeme előtt kell tartania, mielőtt utra szánná magát. A jó ferenczrendi atyák még anyagilag is pártolják a keleti katolikusokat, kik többnyire szegények. Az iskolákat is ők tartják fenn és látják el a szükséges tanszerekkel. A hely szűke miatt senkinek sem nyithatnak salonokat, hanem be kell érnie egy tiszta, de különben szegényes szobával, hol sokszor több utitárssal is együtt kell laknia. Bizonyára nem hiányzik a jó akarat a ferenczrendi atyáknál; ami tőlük telik, azt lelkiismeretesen meg is teszik. „Ad impossibilia autem nemo tenetur.“

A vendégszobában ép egy olasz sürgöny szer-

kesztésével foglalkoztam, hogy a jeruzsálemi osztrák-magyar zarándokház igazgatóját a holnap törtéendő megérkezésünkről tudósítsam, midőn egy magas és deli termetű, őszbe borult férfi belép, ki Jeruzsálemből jövén a társaságot Fahrengruber János az osztrák-magyar zarándokház igazgatójának nevében szívélyesen üdvözölte. Köszönettel fogadtuk az irántunk tanusított nagy előzékenységet, melylyel az igazgató egyszersmind értésünkre adni akarta, kit válaszsunk dragomannak. Ugyanis ez idegen az általánosan ismert Mathia dragoman, jeruzsálemi születésű katolikus arab, ki már vagy 30 év óta vezeti a karavánokat s meglehetősen beszéli a francia és olasz nyelvet. Bizonyítványai szerint még fejedelmeknek is dragomanul szolgált a szentföldi utazásban.

Noha több dragoman felajánlotta szolgálatát, választásunk mégis a derék Mathiára esett, kivel mint a karaván tolmácsa azonnal alkuba bocsátkoztam. Egyszeri eltartásunkért, hat nyerges ló- és málhaszállításért Jaffától Jeruzsálemig, személyenkint 25 frankot fizettünk, ide számítva a két kocsit is, mit többek ohajára fogadnia kellett. Mellesleg jegyzem meg, miszerint újabb időben Jaffa és Jeruzsálem közt országút létesült, melyen német gyámatosok kocsikon szállítják a zarándokokat.

Rebus bene gestis utnak akartunk indulni, de most nem csekély fennakadásunk volt, t. i. Abbelen amerikai cöllegánk útlevele illetéktelen consulatusra jutott s csak nagy ügygyel-bajjal tudta visszakapni.

Jaffából Ramlehbe.

Ápril 2-án.

Végre délutáni négy órakor utnak indultunk. Málháinkat a dragoman öszvéreken szállította. Ezuttal megjegyzem, hogy nem tanácsos törékeny tárgyakat magával vinni, mivel ezek finom bánásmódban nem részesülnek. Szükséges tehát, hogy a bőrönd jó legyen, lakatjai erősek s egy nagy helyett inkább két kisebb

viendő, mivel ezek könnyebben alkalmazhatók a teherhordó állatokra.

A keleti éghajlatra figyelmeztető napsugarak ellen kalapjainkat fátyollal vontuk be, melynek lelogó része a napszurás iránt különösen érzékeny nyakszirtünket befödte. Kiváló éke volt karavánunknak Mathia dragoman; ugyanis fővegül török fezt használt, mely bojtos tarkaszinü selyemkendővel volt bevonva. Rövid kabátja, bő bugyógója, vörös öve ágyékai körül a keleti divatot tüntette fel. De a hátára akasztott töltött fegyver nem igen kellemes benyomással volt reánk nézve, mert azt sejtetté, hogy a tájék, melyen keresztül vonulandunk, nem igen nagy biztonságnak örvend. E hiedelemben még fegyveres kíséretünk is megerősített.

Végre mi is helyet foglalunk: hatan lóháton, tizen pedig a két kocsin, melyek számunkra fogadtattak. Nagy lábfájdalmaim miatt én is az utóbbit választottam és a württembergi születésű kocsis mellett foglaltam helyet.

Ily parádéval megindult végre menetünk. A pegasusokon ülő lovasaink eleinte nyilsebességgel s egymással versenytfutva vágdatni kezdtek, de csakhamar kifáradván az előcsapatból utócsapattá degradáltattak, mivel nehéz kocsiaink, — melyek inkább teherkocsiknak mondhatók, — szintén jól mentek. Később tapasztalatból meggyőződünk, hogy ezen úton valami finom kocsikat használni nem lehet.

A városon kívül paradicsomi szépségű vidékbe jutottunk, mely mindnyájunkat arról győzött meg, hogy Palesztina egykoron csakugyan tejjel-mézszel folyó tartomány volt. Az országuton jobbra-balra dúsgazdag növényzetű kertekre akadunk, melyeknek narancs-, citrom-, füge-, mandola, szent János kenyér-, pálma- és gránátalmafái rendkívüli illatot terjesztő erdőt képeznek, és a sok gyümölcs sulya alatt meggörnyedve néznek felénk. Ezen kertek hivatlan vendégek ellen vagy másfél ölnyi magas cactus-cserjékkel bekerítvék, melyeknek levelei erős, hosszú tövisekkel birnak és jaj annak, ki ezek kelepcejébe kerül.

Ezen édeni légkörben $\frac{3}{4}$ óráig haladván a nagy és termékeny Száron síkságára jutánk, melyről már az ó-szövetség magasztalólag szól, s valamint Libanont és Karmelt, ugy ezt is a szépség mintaképének tartja. Az előttünk elterülő zöld szőnyegbe anemonák, rózsák, narcissusok liliomok, és egyéb virágok művésziileg himezvék. Noha még csak április 2-dika volt, máris az egész természet tavaszi diszruhában pompázott. A madarak kellemes éneke tölti be a tájéket; a juhok, kecskék, lovak, szamarak, öszvérek és tevék csordái nyugodtan legelésznek egymás mellett, és az utast a patriarkális időkre emlékeztetik. Itt egy arab-száguld tüzes paripáján, amott egy lefátyolozott nő baktat számárháton. Mindez megfelel azon fogalmaknak, melyeket mint iskolás gyermek ezen országról a bibliából szereztem.

De csak tavaszkor kecsegteti ezen gyönyörű zöld gyep a zarándok szemét, nyáron tövig ki van égetve, s ilyenkor árnyéket sehol sem találni. Ezen a síkságon Sámson a filiszteusok vetéseit tüzzel pusztította el.

Háttérben Judea hegységét látni, a buja tenyészet ezennel lassan-lassan elenyészik, fát, fűvet többé alig látunk, csak imitt-amott egy magánosan álló órházra akadunk, hol török rendőrök az utasok oltalmára éjjelnappal őrt állanak.

Rövid óra mulva balfelül egy magaslaton Jázúr falvát pillantottuk meg s ezennel Jaffa láthatárunkról végképen eltűnt. Nem messze innét Beit-Dágont értük el; ez nevét a filiszteusok hasonnevű bálványának köszöni, kinek tiszteletére itt egykoron templom épült. (Jos. 15, 41.)

Jaffától másfélórányira, oldalvást az országuttól Lidda fekszik, melyről az apostolok cselekedeteiben (IX. 33—36.) a következőt olvassuk: „Lőn pedig, hogy Péter eljárván mindnyájokat, azon szentekhez juta, kik Liddában laknak vala. Talála pedig ott egy Eneás nevű inaszakadt embert, ki nyolc esztendőől vala ágybanfekvő! És mondá neki Péter: Eneás! meggyógyit téged az Ur Jézus Krisztus; kelj föl, magad vedd meg ágyadat! És azonnal felkele. És láták őt

mindnyájan, kik Liddában és Saronában laknak vala, s kik megtérének az Urhoz.“

Innét indult Péter Joppéba Tabita feltámasztására. Lidda a katolikus világban általánosan ismert Sz. György vitéznek hazája, ki Diocletian császár alatt vértanúságot szenvedett. A keresztes vitézek ezen szent tiszteletére nagyszerű bazilikát építettek, melynek romjai jelenleg is láthatók.

Este felé szerencsésen Ramleh-be érkeztünk.

Ramleh közönségesen a régi Arimatiának tartatik. Eszerint arimatiái Józsefnek, — kinek sírjában az Ur nyugodott, — hazája volna. Valószínűleg itt született Nikodém is. Ugyanis a régi hagyomány azt tartja, hogy a ferenczrendi atyák zárdája ugyanazon helyen épült, hol Nikodém háza állott. Külsejére nézve e zárda régi várhoz hasonlít.

Szivesen fogadtak a ferenczrendiatyák, s azonnal a zarándokok számára berendezett vendégszobákba vezettek, hogy utifáradalmainkat kipihenhessük. Podgyászunkat, mely jóval előbb ide érkezett, már biztonságba helyezve találtuk.

Az alatt a pater praesidens, minden intézkedést megtett, hogy mint házigazda irántunk valódi keresztény vendégszeretetet tanusítson. Ennek bizonyítéka volt a jó vacsora, melyet számunkra készítettett. Valóban rúthálátlanságnak kelle bélyegeznem, ha bárki is közölnék a legcsekélyebb kifogást merné tenni eltartásunkra vonatkozólag. Szives készséggel aláírom e tekintetben a bizonyítványt: Fecit, quod potuit. Vacsora közben általános tetszést aratott egy fürge szerecsen legény, ki a legnagyobb ügyességgel végezte az asztalnál a szolgálatot. Minthogy másnap már reggeli három órakor tovább indulandók voltunk, vacsora után egy pater még a zárda templomába is elvezetett, hol az esti imát közösen elmondtuk. — A templom bár kisszerű és alacsony, mindamellett tiszta és csinos. Hisz nincs is nagyobb egyházra szükség, mivel a katolikusok lélek-száma is csak 50-re rúg. Ezen templom keretén belül jelentéktelen kápolna van, mely állítólag

sz. Nikodém szobája volt, amiért is az oltárt ezen szentnek képe ékesíti.

Társaim nyugalomra tértek, de én iszonyu láb-fájdalmam által gyötörtetve egy paterhez fordultam segélyért, aki mint spanyol orvostudor lépett a szerzetbe s itten orvosok hiányában felsőbb engedély folytán gyakorolja tudományát; az ohajtott tanácssal és gyógyszerrel a legnagyobb készséggel szolgált.

Bizonyára nem könnyü feladata van itt e jó atyának, ki irgalmas szamaritánusként szakadatlanul egyik helyről a másikra utazik, hogy a betegeket látogassa és gyógyítsa. *Fiat illi merces magna nimis in coelo!*

A musquitók ellen mindenfelől ritka átlátszó szövettel bevont mennyezetes ágyakban kényelmet ugyan találtunk, de az éjelt nyugalmasan nem tölthetjük, mivel egyik utitársunk iszonyu hortyogása mindnyájunkat virrasztásra kényszerített s daczára annak, hogy fenhargon beszéltünk s hébe-korba hahotára is fakadtunk, ő édes álmából fel nem ébredt. Nem maradt egyéb hátra, mint virrasztva nagy türelemmel a reggelt bevárni.

A dragoman hajnali harmadfél órakor már koczogtatott az ajtón. Ez volt a jelszó a fölkelésre és tovább indulásra. Nagy nehezen felvertük hortyogó utitársunkat is, ki a szokásos „jó reggelt“ kívánata mellett azon megjegyzést tevő, hogy már régen nem szenderült el oly édes álomba mint az éjjel; mi pedig mosolylyal egymásra tekintve mély hallgatással válaszoltunk.

Ezuttal is nagy figyelmet tanusítottak irányunkban az áldott ferenczrendi atyák. Noha még csak háromra járt az óra, a zárda szakácsa fehér kávéval szolgált mindnyájunknak az ebédlőben.

De mielőtt Ramleh-t végképen elhagynók, még történetét akarom vázolni.

Ramleh egykoron püspöki székhely volt, birt 12 kapuval, nagyszerű bazárral és erős várral. Mostanában 3000 lakosa van, kik közül 2000 az izlam hivei, a többiek a kevés katolikus kivételével többnyire görög nem egyesült keresztények. Ramleh mellett a keresztes vi-

tézek nagy vereséget szenvedtek. Sokan közülök eles-tek, sokan pedig fogságba jutottak. Balduin király is csak nagy nehezen úgy mentette meg életét, hogy egy emir, kinek egykor jótevője volt, elrejtette.

Nyugatra, negyedóránnyira a várostól a negyven vértanu 120 láb magas tornya áll. Az egyházi történet előadja, miszerint ezen hősök Licinius alatt Sebaste városában vértanuságot szenvedtek. Ereklýék részint Cesareaba, részint Arimatiába hozattak, hol a tiszteletökre szentelt egyházban, mely e magas torony mellett épült, őriztettek. A templariusok, kiknek birtokát képezte ezen egyház, itt váralaku zárdával is birtak. A tornyot távolból láttuk ugyan, de az idő rövidsége miatt fel nem mehettünk. Mondják, hogy róla nagyszerű a kilátás.

Az egyiptomi hadjárat után I. Napoleon is ide jutott. Lakása a ferenczrendi atyák zárdájában volt, míg katonái a város körül sátrak alatt táboroztak. A zárda templomát korházzá alakította, halottjait pedig a 40 vértanu tornya mellett ott temettette el, hol a kereszties vitézek sirjainak nyomait még most is láthatni.

Midőn pedig egyik hőse arra figyelmeztette, hogy már a közeli Jeruzsálemet is el kellene foglalnia, Napoleon nagy közönnyel válaszolá: „Jeruzsálem működésem körén kívül esik.“ Ha I. Napoleon a Szentföldet mohamedán járom alól felszabadítja, az egész keresztény világ előtt örök dicsőséget szerez magának. A kereszt zászlójának lobogtatása mellett, a Szentföldről a keresztény civilizáció áldásai Ázsia és Afrika legtávolabbi vidékeire is elterjedtek volna. Palesztina elfoglalásával Isten és emberek előtt érdeme lett volna I. Napoleonnak, ha a kapzsi görögök és örmények által elrablott kath. szentélyeket jogos birtokosainak visszaszolgáltattja. Ugy hiszem, ez nagyobb érdem leendett, mint Európa államait tüzzel-vassal pusztítani.

Midőn ezen sorokat írom, a keleti kérdés ismét szőnyegre került. Vajha ennek megoldásánál az európai

hatalmak Palesztinára is kiterjesztenék figyelmöket. Valóban keresztény fejedelmekhez méltó tett volna, ha Palesztinát védnökségök alatt független keresztény állammá tennék, melyben az orosz befolyás által elkövetett túlkapások egyszer mindenkorra megszüntetnének. *Fiat justitia unicuique!* Az oly fontos kérdésben, hogy mily jogczimmal bírnak az egyes felekezetek ezen vagy amazon szentélyre, ne a pénz, (mint eddig ez szokásban van a pasáknál) hanem az igazság döntsön. Legyen egyenlő a törvény előtt a keresztény és mohamedán; szüntetessék be az eddigi basáskodás, mely zsarnoki önkényvel a nép vérét szopja és az isteni és emberi törvényeket lábbal tiporja!

De térjünk vissza utazási programmunkhoz.

Ramleh-ből Jeruzsálembe.

(Ápril 3-án.)

Reggeli negyedfélkor imára intette a népet a muezzin a város egyik minaretjéről, midőn utnak indultunk.

A korai indulást kettős oknál fogva találtuk célszerűnek: 1.) mivel a hús reggeli órákban, noha még sötétes volt, Száron síksága meglehetősen országutján bizton haladhattunk anélkül, hogy az égető napsugarak erejét éreztük volna; 2.) mivel a még vagy 8 vagy 9 órai távolban fekvő Jeruzsálem városát, melynek kapuit estefelé elzárják, okvetlenül még az est beköszönése előtt kellett elérnünk, hacsak a város kapuja előtt nem akartuk az éjt szabad ég alatt tölteni. Ez utóbbi a hús éjjelek miatt nemcsak egészségi szempontból, hanem azért is veszélyes, mivel a beduinok ilyenkor támadási kísérleteket is tesznek.

Az álmatlanul töltött éjszaka miatt a további indulás nem kis önmehtagadásba került, de azon gondolat, hogy zarándoklásunk főcélját Jeruzsálemet még ma elérjük minden nehézség leküzdésére erőt adott.

Félhomály fődé még a várost, midőn rajta keresztül vonultunk; az égboltozaton még a csillagok

tündököltek és sajátságos fényt vetettek a városra és kimagasló minaretjeire, friss szellő lengé át a levegőt olyannyira, hogy melegebb ruha után kellett nyulnunk. Csak kevés ember járt-kelt, többnyire azok, kik mezei munkájuk után néztek, vagy egyes dragomanok, kik az éjjel Jeruzsálemből tértek vissza, hová egyes karavánokat vezettek.

Utunk eleinte zöld legelők, termékeny szántóföldek között vezetett. Napfölkeltével Judea hegyei előtűntek. Imitt-amott egyes helységeket láttunk, melyeket lombos fák környeztek. Két órai utazás után az első magaslathoz jutottunk, melynek tetején El-Kubab helysége fekszik. Ez arról nevezetes, hogy az izraeliták és filiszteusok határát képezé.

Lemenvén a magaslatról, ismét rónaságra jutánk, mely Száron-síkság legszélső része. Nyugatfelé a hegység tövében Beit-Nuba a régi Nóbe levita város ötlük szemünkbe, hol egykor a frigyszekrény állott és Akimelek pap lakott, ki a Saul elől menekülő Dávidnak a szent kenyereket és Góliát kardját adá, mire Saul merő gyanakodásból a papokat mind megöleté. „Nobét a papok városát pedig megveré fegyverrel, a férfiakat és asszonyokat, a kisdédekét és csecsemőket, az ökröt, szamarat és juhot fegyver élével“ (Kir. I, 22.) Egy patak hidján átkelvén vagy háromnegyed óra múlva magaslathoz értünk, melynek tetején Latrun várának romjai vannak. Ez a zarándokok oltalmára épült, de később a latrok és zsiványok rejtekhelyéül szolgált, honnét kétségkívül nevét is vette. A legenda ide helyezzi Dismas bűnbánó lator hazáját, ki az Üdvözítővel keresztrefeszített. Itt kezdődnek Judea tulajdonképeni hegyei.

Csekély távolban innét a régi Emmausz fekszik, mely azonban nem azonos a hasonló nevű hellyel, melyet Lukács evangélista (24, 3.) felemlit. Történelmi tekintetben arról nevezetes, hogy Kr. előtt 159-ben Makabeusi Judás itt győzte le Georgiást, Antiochus szíriai királynak hadvezérét. A hegyek most mindinkább magasabbak, a vidék pusztább lesz, de ezen hiányt pó-

tolják a történelmi emlékek, melyekben ezen tájék bővelkedik. Fél óra mulva Jób kútjához értünk, mely iható friss vízzel bir. Ennek közelében a makkabeusi testvérek tiszteletére épült templom romjai emelkednek. Néhány perczzel később nyomorult bódéhoz jutottunk, mely Bab el Wuadi nevezetű hegynyilas kezdő pontján fekszik és magyar csárdára emlékeztet. Itt állapotunk meg először. Jaj beh örültem, hogy egy kissé pihenhetek! Ugyanis a test- és lélekrázó uton kocsisunk oly sebességgel hajtott, mintha csak a legjobb országun mentünk volna. Egy cseppet sem törődött azzal, ha kocsink néha már-már felfordulni készült; azért csak szokott módon hajtotta a lovakat. Nehéz kocsink gyakori zökkenései ez út kellemeihez tartoztak, és tapasztalatból győződünk meg arról, hogy ez uton könnyű szerkezetű kocsit használni egyáltalában nem lehet, mivel ez Jeruz-álemig ki nem állja a próbát. A mi leventéink is leszállván a lovokról, tagjaik annyira meg voltak merevedve, hogy sem állni, sem ülni, sem jární nem tudtak. Különösen sajnáltam Nagy Ignác urat, ki türelemre nézve példányképe volt a karavánnak. Leszállván paripájáról fájdalmasan felkiáltott: „Jaj már nem is érzem lábamat!“ Ennek daczára nem volt hajlandó kocsin folytatni az utat, hanem, hogy begyakorolja magát a lovaglásba, ismét leventének csapott fel.

De alig hogy a pihenés alatt egy kis fekete kávéval erősítettük magunkat, máris Mathia drago-manunk tele torokkal kiáltott: „Signori, sui cavalli, alle carozze!“ (Urak szálljanak kocsira, lóra!) Rémitő sententia volt ez reánk nézve! De hiába engedelmeskedni kellett. Többen, kik idáig kocsin mentek, a nyereggel cserélték fel helyüket, és vizont. Lábfájdalmaim miatt én a kocsin maradtam.

Utunk ismét magas hegynek tart, melynek csucsán Szárisz falva fekszik. Gyönyörű kilátás nyílt innét a földközi tengerre és Száron sikságára.

Innét roppant meredek és szédítő uton haladtunk lefelé, és a hegy tulsó oldalán, melynek tövében

Abu-Gós fekszik, csinos arab helységbe érkeztünk. A dragoman fia már itt várt bennünket élelmiszerekkel. Terebélyes fa árnyékában nagy szőnyeg volt kiterítve, melyen letelepedve elköltöttük ebédünket. Étlapunk ugyan nem volt, de ily formán lehetett volna kiállítani: birkasült, csirkepecsenye, keményre főzött tojás, sardinia, narancs, betlehem bor és kenyér.

Az ó-szövetség e helységet, mely Júda törzséhez tartozott, Kariat el Enab- (szőlőfürtök városának,) vagy Kiriathearimnek, (erdővárosnak) nevezi. Húsz évig őrizték itt a frigyszekrényt, miután a filiszteusok sok csapás után visszaszállították, míg Dávid király Jeruzsálembe Sionhegyre átvitette. Itt született Uriás próféta is. (Jerm. 26, 20.) Ujabbkori nevét Abu-Gós seikjének, ki Palesztina hirhedt hamariája volt, köszöni. Ez több évig az egész környék réme volt, mivel a többi arab törzsek is, ha a zarándokok kifosztásáról volt szó, vakon engedelmeskedtek neki. A kifosztott és fogságba ejtett zarándokokat csak váltságdíj lefizetése mellett bocsátotta szabadon; ha pedig ez a kitűzött határidőig meg nem érkezett, tüzes kemenczében égette el őket. Végre 1830-ban cselszövény által sikerült Ibrahim pasának a gonosztevőt fogságba keríteni, honnét csak aggkorában szabadult ki. Ezzel rémuralmának vége lőn, mivel a többiek is bátorságukat elveszték. Mondják, hogy családja még most is él Abu-Gósban.

El nem mulaszthatom a keresztes hadjáratok egy idevaló gyönyörű emlékének néhány sort szentelni. Közel tanyánkhoz emelkedik egy régi csucsives templom, mely a mellette állott zárdával a Sionhegyi ferenczrendi atyák tulajdona volt. Ebéd után csekély belépti díj mellett bebocsátottak az arabok.

Történeti tény, miszerint a mohamedánok 1489-ben a zárda csendes lakóit meggyilkolták, a templomot kifosztották s megrongálták, melynek egykori szépségéről a három hajó tanuskodik. Négy-négy oszlop képezi az oldalhajókat. A szentély falain és az oszlopokon a festmények nyomait még most is látni. A főkapuzat (portal) még igen jó karban van, és az

altemplom (krypta) igen tágas. Azon téves föltevésnél fogva, hogy itt Jeremiás próféta született, ezen egyház az ő tiszteletére volt szentelve, s ez után az egész helység is Szent-Jeremiásnak neveztetett. Bármely katolikus községnek becsületére válnék ezen templom, melyet kevés pénzzel tökéletesen helyre lehetne állítani. Közelében kút van, mely valószínűleg az egykori zárdához tartozott.

A rajongó mohamedánok főjellemvonása, hogy az ó- és középkor nagyszerű emlékeit tüzzel-vassal lerombolják, de ezek helyébe mitsem tudnak építeni.

Századok óta mély csend uralkodik ezen szentélyben, hol hajdan katolikus elődeink hymnusokat és zsoltárokat zengének az Isten dicsőségére. Szomoru szívvvel távozik ezen szent helyről az ájtatos zarándok: hisz ezen egyház mintegy panaszolva hirdeti, hogy a rajongás az egykor itt virágzott kereszténységet erőszakosan kiirtotta!

Déltájban ismét tovább indultunk. Több kopár hegyen és puszta völgyön kell még keresztül törnünk, mielőtt Jeruzsálem szent városát meglátjuk. Göröngyös uton, meredek lejtőkön, iszonyuan tátongó mélységek szélén főczélunk felé siettünk. A vidék oly kopár, hogy a tenyészet végképen kihaltnak látszik. Csak nagy ritkán akadunk valami bokorra, imitt-amott látunk egy-egy nyomorult falut. Jobbra, egy bércz ormán, régi romokat pillantunk meg, melyek közelében a hegy lejtőjén Szóba helysége fekszik. Ez a biblicus Modin, a Makkabeusok születés- és hőstetteinek színhelye.

Végre Judea legmagasabb pontjainak egyikét érjük el, melyen jobbra az országúttól Kastul helysége áll, szép kilátással. Balfelől Nebi-Számuel a régi Ramathaim-Sophim, Sámuel próféta szülővárosa, és néhány percz mulva jobbfelül Ain-Karim (jelenleg Szent-Jánosfalva) keresztelő szent János születési helye tűnik szemünkbe.

Innét meredek lejtőkön lefelé haladva, Kulonich érintésével a hires terebint-völgybe érkezünk. A buja növényzet, melyet itt észlelünk, nagy ellentétet képez

a kopár hegyekkel, melyek e völgyet környezik. Végre olajfák árnyékában azon jeleuleg kiszáradt patak mellett állapodtunk meg, melyből egykor Dávid Góliát ellen indulandó, parittyája számára az öt kavicsot szedte, melylyel e tájon le is győzte a fililisteus óriást.

Nem kis meglepetés várt itt ránk. Két európai módra öltözött férfiú mintegy véletlenül előttünk termett. Szivélyes üdvözlés után az egyik Ratisbonne atya kerészenek, a másik pedig szolgájának mutatta be magát Uruk meghagyása folytán elénk jöttek Szent-János-falváról, üdvözlendők, ama két luxenburgi áldozár: Boever Péter és Bieber Zefirin urakat a kik hat évre lekötötték magukat a Ratisbonne atya oldala melletti működésre. Rég ohajtott célunktól, még roppant meredek sziklahegység választott el, melynek kanyargós utain, tátongó mélységek szélén ismét tovább haladtunk. Balra a völgyben Lifta falva látható. Szinte kételkedtünk: valjon birják-e a már ugy is kifáradt lovaink kocsiainkat felhuzni. Hova-tovább pusztább lesz a vidék, és rosszabb az út; de lovaink — hála az égnek! — annál nagyobb elővigyázattal lépdelnek.

Minthogy Mathiánk azon örömhírral vigasztalt, hogy ezen hegy tetejéről már látni a szent várost, többen leventéink közül előre siettek. Az én gondolataim és vágyaim is csak egy tárgyra, a szent városra voltak irányozva. Minél jobban közeledtünk annál inkább fokozódott feszültségem. Az akadályt nem ismerő képzelet szárnyain lelkem már sokszor bejárta ezen vidéket. O vajha testem is szárnyakkal bírna, hogy egy pillanat alatt, legyőzván a természet gördítette akadályt, szivem vágyát: Jeruzsálem szent városát mielőbb megláthatnám!

Sokszor azt gondoltuk, hogy már a hegy tetején vagyunk, midőn ismét újabb magaslatok és akadályok mutatkoztak.

Végre délutáni két órakor szerencsésen a hegy-ség tetejére értünk. Itt egy kissé megállapodtunk, hogy elmaradt társainkat is bevárjuk.

Eközben három lovas délczege arab paripákon vágatva közeledett felénk. Minthogy fővegeik hosszú tarkaszinü kendőkkel valának bevonva, melyek részben arcukat is elfödék, nem igen lehetett kivenni: valjon kik a felénk jövők. Mathiánk tudta ugyan, de amint utóbb megjegyezte, azért nem szólt, hogy meglepetést szerezzen. Csak midőn előttünk megállnak, a jövőkben két hosszú szakállu katolikus áldozárra és egy világi férfit ismertünk.

Az első Fahrengruber János, az osztrák-magyar zarándokház igazgatója, a második Schwarzer Herman Ratisbonne atya intézetéből való áldozár, a harmadik pedig a zarándokház Szále nevezetű kavasza. A nevezett paptársak, már jó eleve értesülve jövetelünkről, a szent várostól fél órányira szivélyes üdvözlésünkre elének lovagoltak.

Rövid ismerkedés után menetünk megindult, melynek élén a deli termetű Szále, arab kavas egyenruhában: fekete bőbugyogóban, ágyékai körül vörös kelme-övvel, oldalán a görbe török karddal, kezében a kavasok jelvényével a csörgő bottal, kevélyen ülte paripáját. Mohamedán létére a katolikus zarándokház szolgálatában áll; a házban, mint kapus, a házon kívül pedig mint kavas emeli a zarándokok tekintélyét, kiket kíséren szokott. Szolgálatkészségét sokszor tapasztaltuk, mit annál inkább igénybe vehettünk, mivel meglehetősen beszél németül is. Útközben ismét találkoztunk egy lovassal, ez gróf Capoga osztrák-magyar consul titkára volt, ki főnöke meghagyásából karavánunkat szivélyesen üdvözlé.

Csak rövid ideig haladtunk a fensikon, midőn néhányan, kik nagy feszültséggel előre siettek, felénk fordulva felkiáltottak: „*Már látni a szent várost! már látni Jeruzsálemet!*“ Ezen örömszózat hallattára eszembe jutának a kereszteshadvitézek, kik 1098-ban Antiochia bevétele után Jeruzsálem felé tartottak. Ájtatos vágyódásuk lassuságról látszék a napot vádolni. A hajnal első pirkadásával számosan közülök előre siettek, csakhogy Jeruzsálemet távolról elébb láthassák, de a szent város csak azon perczbe

tünék föl az embernek, midőn már egészen közel jut hozzá. Hatvan ezer zarándok, kik Júda hegyein átvonultak, több óra hosszáig tarták szemeiket azon helyre szegezve, hol az Olajfák hegyének mutatkoznia kellett. Egyszerre szemeik előtt állott a szent város. A legelső, kik azt meglátták, egyhangulag felkiáltának: „*Jeruzsálem! Jeruzsálem!*“ — Azok, kik a hátszó sorokban mentek, előre tolaokdtak, hogy láthassák a szent várost, legforóbb óhajaik egyetlen tárgyát. E szavak! „*Isten ugy akarja: Isten ugy akarja!*“ hangzottak az egész seregben, és visszhangzának Sion- és az Olajfákhegyeiről, melyek most a keresztések szemei előtt feltárultak. A lovagok leszállva lovaikról, mezitláb mentek tovább. Egy része a seregnek, a szent helyek láttára térdeire omlott, mások pedig kenetteljesen csókolák a földet, melyen a Megváltó járt. Elragadtatásukban a legnagyobb örömből rögtön a legmélyebb szomoruságba estek, majd ismét ebből amabba. Most szerencsét kívántak egymásnak, hogy fáradalmaiknak vége szakadt; majd ismét büneik-, Jézus Krisztus halála- és megszentégtelenített sirja fölött siránkoztak; s mindnyájan megújíták azon fogadalmat, hogy a sz. várost a muzulmanok gyalázatos igájából ki fogják szabadítani.

Ily történeti elmélkedések között előre sietett társainkat utólérve, vagy délutáni két óra tájban egy magaslat tetején tornyot pillantottunk meg. Ime ez minden bizonynyal Jeruzsálem városa! De csakhamar válaszolá a dragoman, hogy ez még csak az Olajfák hegye, a torony pedig azon helyet jelzi, hol Krisztus Urunk mennybe ment. A kegyelet és áhitat érzelmeivel még vagy 12 perczig tovább haladtunk, midőn a dragomán vezényszavára rögtön megállapodtunk. Zarándok szokás szerint levettük most fővegeinket, leszálltunk a lovak- és kocsikról, térdre borulva megcsókoltuk és könyekkel áztattuk a Szentföldet; mert már előttünk fekszik Jeruzsálem az ő szent halmain! Az érzelmeiket, melyek a szent város láttára keblünket eltölték, csak érezni, de szavakkal kifejezni nem lehet

Ifjúkori álmaim és vágyaim most teljesültek, mert látom Jehova szent városát, melyet annyi isteni tény megszentelt. Nemde : ez a szentföldi zarándok boldogságának tetőpontja ? !

Térdre borulva, szent Ambrus dicsénekét főnhangon elénekeltük és a szent áhitat ömlengései között mondtuk el az Úr imáját. Forró hálánk lerovása után gyalog folytattuk utunkat. Lábam fájdalmai miatt botra támaszkodva csak lassan követhetém társaimat. Végre délutáni félhárom órakor a jaffai kapun keresztül Jeruzsálem szent városába vonultunk.

Jeruzsálem.

(April 3-án)

Isten segítségével tehát óhajtott célunkhoz jutánk. Hagiopolisban, Jeruzsálem szent városában vagyunk ! Jeruzsálem jelenleg is a nemzetek tisztelet tárgya. A mohamedánok a korán szerint azért zarándokolnak ide, mivel az izlam több állítólagos eseménye itt ment volna végbe. A zsidók templomuk és államuk elpusztulását e szent város romjain siratják. A keresztények Üdvözítőjük kinszenvedése és felmagasztaltatása színhelyét tisztelik benne.

Mi természetesebb tehát, minthogy a keresztény hívő lélek Jeruzsálembe érkeztekor mindenkéltől arról tudakozódik : hol van a Kálvária ? hol van a szent sir ? E kérdés gyakorlati megoldása a mi zarándok-társulatunkra is oly ellentállhatlan varázserővel birt, miszerint daczára annak, hogy a keleti éghajlat szokatlan hősege és az uti fáradalmak következtében egészen kimerülve valánk, anélkül, hogy előbb az osztrák-magyar zarándokházat felkerestük volna, egyenesen a szent sir templomába siettünk. Rögös uton több szűk és ronda utcán keresztül a világ legszentebb helyére, a szent sir templomába jutottunk. Bejárván a világ ezen első szentélyének hagyományos szent helyeit, mit mondjak azon benyomásról, melyet

lelkem a Kálvárián és a szent sirban érzett? Emelkedett hangulatban képzelő tehetségem fokozódott, szívem az öröm és fájdalom vegyülékének árjában uszott, midőn azon eseményeket idéztem vissza emlékezetembe, melyek közt 19 század előtt az emberi nem megváltása e helyen végbement. Ime itt van a Kálvária, a megengesztelődés hegye! ime az oltár, hol a nagy áldozat bemutatott!

Golgota tetején vagyok, ugyanazon helyen, hol az Isten egyszülött Fia keresztre feszítettetett. Itt szenvedett és halt meg az Üdvözítő, itt győzte le a halált és a poklot! Ezen hegy piroslott az ő szent véréből, eme sziklák hallották utolsó szavait, itt adá ki lelkét. Halálakor elsötétedett a nap, rengett a föld, szétrepedeztek a sziklák, kettészakadt a templom kárpitja, megnyitlak a sirok, feltámadtak a halottak, az egész természet megrendült, s én meg ne induljak? Loquere Domine, quia audit servus tuus! Szólj uram szívemhez e szent helyen, mert Rád hallgat a te szolgád. S mit szól az Úr hozzám? *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, responde mihi?* (Én népem, mit cselekedtem ellened, s miáltal szomorítottalak meg, mondd meg nekem?) Amely keresztény szív az Úr ezen szózatára Gulgota hegyén meg nem indul, az kivetkőzött keresztény érzületéből és méltán érhetné azon szemrehányás, mely a régi magyar egyházi énekekben eképen van kifejezve: „Minden állat megindul, csak a bűnös nem busul.“

Az Üdvözítő sirján e feliratot olvastam: „*Et erit sepulchrum ejus gloriosum.*“ (És az ő sirja dicsőséges lesz. Izai. 11, 10.) A világ nagyjai nagyszerű mausoleumokat építettek maguknak, de az idő vasfoga megsemmíté a hullákkal együtt. Nem hirdetik többé azok hatalmát és fényét, a kiket magukban rejtének. Legfeljebb néhány tudós régész emlékezik meg róluk, de a nagy világ mitsem tud felőlük, a feledékenység fátyola fōdi el őket. Csak Krisztus sirja 19 század óta egyaránt dicsőséges, régi fényéből mai nap is mitsem vesztett. Királyok, fejedelmek, tudósok, gazda-

gok, szegények földre borulnak előtte, hogy forró há-lájukat leróják annak, ki itt a halál pecsétjét feltörte.

Itt nyugodott tehát a fájdalom embere, Jézus az én szerelmem! Valjon tehát szívem meg nem indulsz-e? és szemeim könybe nem lábadtok-e? Ó szent sir! te öledben rejtéd a legdrágább kincset. Nem por és enyészet volt benned, hanem éltem alkotója, Jézus az én szerelmem. Ó szent sirhalom, téged tisztellek, csókollak, vajha szívem is benned volna eltemetve! Ó drágalátos Üdvözítőm, bűneimet akarom eltemetni és az enyészetnek átadni, csak szívem szent Sziveden e sirban nyugodjék, hogy a halál porából Veled uj életre támadjon. A zarándokok ezrei imádkoztak már itt, s ime én is most oly szerencsés vagyok azok számához tartozni.

Ezren meg ezren hullatták itt a töredelem és bánat könyűit, és bocsánatot, kegyelmet, és örök életet nyérének. Ó vajha én is ezen szerencsések közé tartozhatnám! Itt e szent helyen fogom fel leginkább: mily édes Isten gyermekének lenni. Keresztrefeszített Üdvözítőm! sohasem akarok többé régi ösvényemre visszatérni. Veled együtt meghalok a világnak, és keresztre feszítem vágyaimat, kívánataimat és bűneimet, Veled együtt akarok a kegyelem uj életére feltámadni.

A szent sir templomának első látogatása alkalmával azért foglalkozom inkább érzelmeimmel, mint ezen szentély leírásával, mivel gyöngé tollvonásaimmal meg akarom kísérleni az első benyomásokat visszaadni, melyek a hívő lelkén oly annyira erőt vesznek, hogy a tulvilági légkörben, melyben itt mozog, a külső tárgyak rajzolására képtelen. Testi bilincseiből mintegy szabadulni látszik itt a lélek, és a szellem magas röp-tében, sasként annak trónjához emelkedik, ki itt legyőzvé a poklot mennyei Atyja dicsőségébe ment.

Elvégezvén ájtatosságunkat Fahrenguber János igazgató urat az osztrák-magyar zarándokházba követük.

Ez éjszak-keletnek fekszik a damaszki és István kapu felé vezető utnak közepe táján. Kétséget

sem szenved, hogy mindeddig az osztrák-magyar zarándokház Jeruzsálem legszebb épülete. Az ötvenes években egy törmelékhalmozatot ajándékozott a szultán az osztrák-magyar monarchiának, melyen a gyönyörű épület létesült. A szép mű a boldogult Rauscher Otmár bécsi bibornok-érsek megpendítésére vétetett fogantatba, és roppant költséggel fejeztetett be. Minthogy az ásatásoknál, noha egyes helyen 80 lábnyi mélységre is hatoltak, oly szilárd talajra nem tudtak találni, melyre a házat építeni lehetett volna, a kiadások nagy mérvben fokozódtak. E munkálatok közepette is bebizonyult az, hogy mily iszonyu felforgatásokon ment keresztül a város; mert noha vasszorgalommal folytatták az ásatásokat, mindig csak földdel borított épületek romjaira bukkantak; ez volt tehát az oka, hogy az épület alapzatára oly szükséges szilárd talajra nem akadhattak.

A nemes cél kivitelére a katolikus hívek bő pénzadakozásai folytak be az osztrák-magyar birodalomból és az akkori német szövetséges államokból. Mondják, hogy a „Casa nuova“-ban a román ajku zarándokok miatt az osztrák-magyar és német zarándokok gyakran mellőztettek volna, s ez szolgáltatott volna okot az osztrák-magyar zarándokház építésére.

Az 50 méternyi hosszú és 25 méternyi széles ház emelkedettebb helyen (terrasse) fekszik, melynek az épület által el nem foglalt része kertté van alakítva.

Széles lépcsőn fölmenve a gyönyörű emeletes palota előtt állunk, mely mintegy száz zarándoknak nyújthat kényelmes hajlékot. Itt lakott Ő Felsege **Ferencz József** királyunk is, midőn a szuezi csatorna megnyitása alkalmából apostoli királyhoz illő buzgalmánál fogva Jeruzsálemet is meglátogatta. A zarándokok könyvének első lapjára sajátkezüleg ezt jegyezte:

„**Franz Josef den 12 November 1869.**“

Ugyan e könyvben Andrassy Gyula, Pálffy, Forgách Sándor és Eszterházy grófok, Lollok József, jelenleg esztergomi kanonok stb. neveivel is találkozunk.

Ismert dolog, hogy első apostoli királyunk, sz.

István, ki a keresztény jámborság- szelidség-, alázatosságnak példányképe volt, különös előszeretettel viseltetett a zarándokok iránt, kikben Krisztus Urunk személyét nézte. Akárhányan is zarándokoltak az Úr koporsójához, vagy Rómába az apostolok sirjaihoz, mindazokat, kik Magyarországon keresztül vették utjokat, testvérekként fogadta és a szükségeseikkel ellátta. Ezen emberbaráti szeretete által indítatva a zarándokok nagyszáma a szokásos tengeriút helyett a Magyarhonon keresztül vezető szárazföldi utat választotta. Hogy a keresztény irgalmasság gyakorlatát minden időre lehetővé tegye, Róma, Ravenna, Konstantinápolyban és Jeruzsálemben gazdagon javadalmazott zarándokházakat alapított.

Hogy mi sors érte az évszázadokon át ezen kegyes alapítványokat? kútforrások hiánya miatt, bajos volna napfényre hozni.

Mily nagy érdeklődést tanusítottak katolikus őseink Palesztina iránt! fényesen igazolja hazánk jelenkori kitűnő jogtudora Wenzel Gusztáv az általa idézett eredeti okmányok nyomán az, „Uj Magyar Muzeum“ 1854-i V. füzetében, melyben egész sorozatát közli azok neveinek, kik a régibb időkben honunkból a Szentföldre zarándokoltak. Ilyenek voltak 1135-ben Petronilla mulier hungarica, ki a magyar zarándokok számára („in hospitale domum suae genti“) Jeruzsálemben 440 byzanci aranyért egy házat vett meg. Az ez iránti oklevelet egyebek közt aláírták „Chosmas Ungaricus; Heremita Bonifatius, socius ejus; Symeon Ungaricus, archidiaconus;“ 1386-ban István kir. főlovászmester; 1418-ban Salgai Miklós, Simon bán fia; Presbyter Joannes Plebanus de Alba; Presbyter Benedictus de Alba, Emericus de Bacon; Petrus de Gan: Emericus de Posa, Petrus de Sabadi, ect; 1429-ben Henricus de Marcellu; Stiborius Voida; Joannes de Perin ect.

Különös diszét képezi a mostani zarándokháznak a szent családnak szentelt házi kápolnája. Az oltár salzburgi márványból készült, a sikerült oltárkép pedig Kuppelwieser bécsi művész ecsete alul került ki.

A zarándokház ugyszólva az „Ece homo“ szentélytőszomszédságában van, minthogy egyik oldala szemközt áll a keresztutnak azon pontjával, hol ennek harmadik állomása a damaskusi kapuhoz vezető utat szeli; ez utóbbi utra nyílik a zarándokház homlokzata.

Noha a 14 napi ingyen eltartásra csak az osztrák-magyar zarándokoknak van joguk, mégis, — daczára az 1866-ki vésteljes évnek — a többi német államok katolikus hivei is igénybe vehetik a vendégszeretetet, mihez a legujabb időben Kutschker bibornok is beleegyezését adta. Szivesen látott vendégei valánk a házigazdának, ki a lakszobákban elhelyezésünkről azonnal gondoskodott. Nagy figyelmet tanusított csekélységem iránt is; midőn, tekintettel lábujomra, számomra külön szobát rendelt.

De alig hogy elhelyezkedtünk szobáinkban, azonnal Ratisbonne atya látogatását jelentették. Mindnyájan felsiettünk az emeleten lévő dívánba (fogadó terem). Arczvonásai keleti származásáról tanuskodnak, őszbe vegyült haja, hosszú szakála, szép termete személyiségének patriarkális alakot kölcsönöznek. Kölcsönös bemutatás után nagy örömmel fogadá a két fiatal luxenburgi áldozárt, kik hat éven át fognak munkáiban s gondjaiban osztozkodni.

A zarándokház igazgatója azután arról gondoskodott, hogy útleveleink az illetékes consulatusokhoz jussanak. Mi áldozárok pedig azon voltunk, hogy előmutatván egyházmegyei bizonyítványainkat, a misézési engedélyt mielőbb a patriarkátustól megnyerjük, melyet legnagyobb örömünkre másnap reggelig meg is kaptunk. Együttal Monsignore Bracco Vincze jeruzsálemi patriárka írásbeli felhatalmazványt is küldött a karavánnak, melynél fogva mindazon áldozárok, kik püspükeiktől a gyóntatásra feljogosítvák, ezen joghatósággal egész Palesztinában is élhetnek. Minthogy a napnak hátralevő része nyugalomnak volt szánva, én lábujom daczára sem akarván a drága időt hasztalanul a szobában eltölteni, a ferenczrendi atyák sz. Salvatorról nevezett zárdájába felvándoroltam, hogy ismerősemet az isztimér fehér-

megyei szül. Angeli Ferencz atyát, ki négy év előtt a buda-országi zárdából küldetett Jeruzsálembe, felkeressem és néhány magammal hozott levelet kézbesítsek.

A zárda, mely a város éjszaknyugati részén, a jaffai út felé a bástya mellett fekszik, várhoz hasonlít s erős vasalt kapui vannak. „Cerco padre Francesco Angeli.“ Angeli Ferencz atyát keresem — mondám az egyik velem találkozó atyának — ki is azonnal a nyomdahelyiségbe vezetett, melynek Ferencz atya igazgatója volt. Nem kis meglepetést okozott megjelenésem a szép termetű hosszú szakállu fiatal áldozárnak. Különösen nagy örömmel vevé ama hirt, hogy a megérkezett osztrák-magyarkaravánban csekélységesen kívül még három honfitársa is van. A szívélyes eszmecsere után, legnagyobb készséggel ajánlá fel szolgálatát. Mindenek előtt megmutatá a „Casa nuovat“, mely valóságos tömkeleg. Itt minden európai keresztény zarándok, vallás és nemzetiség különbség nélkül szívesen fogadtatik, és tizennégy napig ingyen eltartatik. A ház körülbelül 600 zarándokot képes befogadni. A szobák egyszerűek ugyan, de tiszták. Az ellátás a körülményekhez képest kifogástalan.

Nem ismeretlen dolog, hogy a tizenharmadik században, midőn a keresztes hadak az oly nagy áldozatokkal visszaszerzett szent helyeket elhagyni kényszerültek, az Úr másnemű keresztes vitézeket támasztott. Assisi szent Ferencz 12 szegény szerzetesnek élén 1219-ben Ptolomais-ben partra szállt és országot alapított, mely bouilloni Gottfrid hős vitézei által alapítottnál tartósabbnak bizonyult. Miután egész Palesztinában az evangeliumot hirdette, halálos ágyán azon vigaszban részesült, hogy tanítványait Ptolomaisban és Jeruzsálemben letelepítve látta.

A jeruzsálemi atyák a szent sir templomában a Charesmiusok vad hordái által egytől-egyig lemészároltattak. Hasonló sorsban részesültek 1291-ben a Ptolomaisban lakók is. Ez volt tehát kezdete a sz. ferencz-rendi atyák missiójának.

Ugyanezen évben szünt meg Palesztinában a ke-

resztény királyság s vele együtt a jeruzsálemi latin patriarkatus; nemsokára a többi püspökségek, apátságok, a férfi és nő zárdák szinte eltűntek a Szentföld területéről. Később Róbert szicíliai király és neje Sancha nagy pénzüsszeggel vásárolták meg az egyiptomi szultántól a szent helyeket, és azokat a római szentszéknek adták át. IV. Kelemen pápa „Nuper charissima“ kezdetű és 1342-ki november 21-éről Avignonból keltezett bulájában azok őrizetét a szent-ferenczrendi atyákra bizta. Sancha királynő Sion hegyén nagyszerű zárdát építtetett, mely magában foglalta az utolsó-vacsora termét. Az oda való szerzetesek eltartására nagyszerű alapítványt is tett. Minthogy pedig ezen zárdá falain belül Dávid király sirja is tiszteltetett, a mohamedánok türelmetlensége nem engedte meg, hogy ezen szentély a keresztény atyák kezeiben maradjon. 1561-ben megrohanták a zárdát és részben legyilkolván, részint kiűzván csendes lakóit az utolsó-vacsora termét mecsetté alakították. Ekkor a ferenczrendi atyák a Golgotához közel eső sz. Salvator zárdába vonultak, mely egykor a georgiaiaké volt.

A zárdá főnöke ezentul is a régi czimmel: „Gvardianus de monte Sion“ élt, és mivel a latin patriarkátus megszűnése után püspöki joghatósággal birt és a szent sir templomában nagyobb ünnepek alkalmával főpapi diszszel is végezte az isteni tiszteletet, — a latin patriarkátus IX. Pius pápa által 1848-ban történt helyreállítás után — daczára annak, hogy püspöki joghatósága megszűnt, Pater Reverendissimus Custos Terrae Sanctae címet visel. A custodiatus szabályai szerint a Custosnak mindig olasznak kell lennie. Ennek oldala mellett van a francia születésű vicarius, a spanyol eredetű procurator és a discretorium, mely 7 tagból áll, kik bármely nemzetiséghez tartozhatnak. Ez utóbbinak, csak melleleg jegyzem meg, Ferencz atya is tagja, mely kitüntetés nem csak neki, hanem hazájának is becsületére válik.

A custodiatushoz tartozik a ferenczrendiek keleti tartománya: a Szentföld, Sziria, Ciprus és Egyiptom. Külső foglalkozása a szentföldi atyáknak az egyes

szentélyek feletti felügyelet gyakorlása, a lelkipásztorkodás és a zarándokok eltartása mind azon helyeken, hol e célra házaik vannak.

A szentélyeket illetőleg köteleességek azokat jó karban tartani, a szakadárók tulkapásai ellen megvédeni, s azokban az isteni tiszteletet megtartani. Mily fontossággal bír a Custos hivatala, kitetszik abból is, hogy a szentélyekről szóló fermánok mind a custodiatushoz intézvék, s a netán támadt viták ügyében a tárgyalások a török kormány és a custodiatus közt folynak, de ez esetben is szükséges a patriárka előleges hozzászólása, mint ki a Szentföld legfőbb öre.

Csak oly esetekben, melyekre nézve fermánok által még semminemű megállapítás nem történt, folynak a tárgyalások közvetlenül a patriárka és a magas porta között.

A rendnek azon tagjai, kik előljáróiktól a Szentföldre küldettek, újabb római rendeleteknél fogva hat évet kötelesek itt tölteni.

Emlitendő még a zárdában levő Sz. Salvator egyház, mely a jeruzsálemi katolikusok plébániatemploma. A hivek többnyire oly szegények, hogy a ferenczrendi atyák anyagi pártolására is szorulnak. Sokan közülök még a custodiatushoz tartozó házakban ingyen lakást nyernek, a betegek is ingyen gyógykezelésben részesülnek. Ezenkívül kell még a zárdában az iskolát is fentartaniok, s a növendékeket a szükséges tanszerekkel ellátniok. Ily módon nemcsak Jeruzsálemben, hanem az egész custodiatusban pártolják az ügyefogyott katolikus hiveket.

Ehhez járul még évenként számtalan zarándokok eltartása, kik közül, legfeljebb a vagyonosabbak némi elismerés fejében csekély ajándékot adnak. A keresztény érzelmű századokban Európa nagyban segítette a jó ferenczrendi atyákat, most ezen segédforrások majdnem egészen kiapadtak, s ha Amerika katolikus hivei bővebb alamizsnákat nem küldenének, az említett nemes feladatok teljesítése lehetetlenné válnék.

Ha tehát a szent sír őrei számára évenként pénzgyűjtések eszközöltetnek, vegye tudomásul minden adományozó, hogy ezzel nem csak a jó ferenczrendi atyáknak nyújt alamizsnát, hanem főképen a szentélyek jó karbani fentartása- és a zárándokok eltartásához, végre pedig keleti hitsorsosainak felszegélyzéséhez járul.

Miután a zárdát megszemléltem, még egyszer a szent sír templomába siettem, melynek minden egyes szentélyét az áldott lelkű Ferencz atya nagy szakavatottsággal magyarázta. Hazamenet találkoztam Mathia dragomannal, kinek kíséretében még az egész via dolorosát bejártam.

Mielőtt az egyes szentélyek részletes leírásához fognék, könnyebb tájékozás kedvéért szükségesnek tartom a város történeti vázlatát és jelenlegi hely- és népisméjét előrebocsátani.

A szent város történeti vázlata.*)

Jeruzsálem eredetét mély homály födi. Közönségesen Szálemmel Melkizedek király székhelyével azonosítják és Móriát, melyen Salamon a nagyszerű templomot építette, azon hegynek tartják, hol Ábrahám Izsák fiát feláldozta. Első történelmi lakói a jebuziták. Ezek Sion hegyén Jebuz várát építették, melynek nevét a város sokáig viselte. Midőn az izraliták Kánaánt elfoglalták, Jebuzban Adonizedek király uralkodott; ez ugyan fogságba esett, és kivégeztetett, azonban a várost, melyet Józue Benjamin törzsenek osztályrészül adott, ez utóbbi nem volt képes elfoglalni. Csak későbbben — egyesült erővel — ejtették hatalmukba Júda és Benjamin törzsei a város alsó és kevésbé megerősített részét; de az egész város tulajdonpeni meghódítója Dávid király, ki elfoglalván a város felső részét, székhelyét Hebronból Jeruzsálembe, az ottani Sion várába tette át, ahonnet Dávid városának vagy Sion várának is neveztetett. Salamon király a

*) Több szerző után.

Jehova tiszteletére épített templom által a zsidó nemzeti cultus központjává tette.

Róboám alatt meghasonlott a nemzet és két külön királynak hódolt. Róboám mellett csak Júda és Benjamin nemzetsége maradt. Ezen kis ország, elmentében a tíz nemzetség alkotta Izrael országával, Júda-országának neveztetett, melynek fővárosa Jeruzsálem maradt. Kr. sz. előtti 588-ik évben a várost és a templomot Nabuchodonozor Assyria királya elpusztította, lakosait pedig a babyloni fogságba hurcolta. 72 év múlva Cyrus engedelmeiből visszatértek a zsidók, és újra felépíték a templomot és a várost. 333-ban Nagy Sándor Jeruzsálemben volt, de egy álom következtében kedvezően hangolva megkímélte a várost, a mely Kr. sz. előtt 175-ben a zsarnok Antiochus Epiphanes alatt ismét sokat szenvedett. A hős Makka-beusok felszabadíták ugyan, de Kr. sz. e. 63-ban a rómaiak hódíták meg az országot. Pompejus a római hadvezér leromboltatta a város falait, melyek néhány év múlva ismét felépültek.

Krisztust élte 33 évében irigység és gyűlöletből keresztre feszíték a zsidók, de alig mult el negyven év e gyalázatos tett után, midőn az Isten e háladatlan nemzettel fenytő ostorát máris éreztette.

Ugyanis Üdvözítőnk keserves kinszenvedése és halála után 40-ik évben kitört a forradalom a rómaiak ellen, mely három évig tartott, és Kr. u. 70-ik évben Jeruzsálem végelpusztulásával végződött.

Mielőtt Titus mindig győztes sasaival a szerencsétlen város előtt megjelent, már az a belső meghasonlás zsákmányává lőn. Eleazár feje a túlbuzgónak (Zelotáknak, úgy nevezettek, minthogy ők a rómaiakkal való minden egyezkedést kereken elvetettek) a mérsékeltebb szellemű polgárok ellenzéke által visszatartatott, mely utóbbi párt az ellenállás eredménytelen voltáról meg levén győződve, a rómaiakkal egyezkedni kívánt. Az alatt — mig a két pártot a legelkeseredettebb gyűlölet hevité — a ravasz és lelkiismeretlen Gischala János vette be magát a városba

Galileábólli visszavonulásakor. Eleinte semlegesnek mutatá magát s közvetítő szerepet játszott; de nem sokára leveté az álarczot és a tulbuzgókkal szövetségbe lépett; ő volt az, ki azt tanácsolta, hogy idumeai katonaságot hívjanak segítségül. Így történt, hogy egy sötét, zivataros éjszakan ezen vad csordát csakugyan beeresztették a városba. Ezek a mérsékelt pártiakat alattomban megtámadták s leverték. Iszonyu vérontás kezdődék, melyben maga a főpap Anánus is megöletett, és a szegény nép szabadulhatásának reménye nélkül, a dühöngő önkényének martalékává lett. Nem sokára meghasonlott Eleazár és János is egymással. Amaz a templom belső tornáczában erősíté meg magát, emez a külsőben. A pártok közt folytonosan tartott a harcz. A vér tócsákat képezett a templom talaján, a papok vére az áldozatokéval elegyült, mert még most is rendesen megtartották a naponkinti áldozatot. Utóbb a nyomor oly nagyra növekedett, hogy a nép kész volt még egy harmadik pártot is a városba fogadni, hogy a másik kettőt féken tarthassa. E párt feje oly egyén volt, aki szintén mint János egy csoport rablót gyűjtött maga köré, és a környéket pusztította. Ez Giovas fia Simon volt, ki a város felső részét, Sion hegyét megszállta és onnan intézett támadást a templomban tanyázó tulbuzgók pártja ellen.

Ily körülmények közt jelent meg a város alatt Titus Krisztus születése utáni 70-dik év aprilis 11-én. Megjelenése a pártokat egyesülésre kényszerítette. Habár nagy volt a tulbuzgók kegyetlensége a szegény éhező nép iránt: a legörültebb s legkitartóbb vitézség hirnevét nem lehet tőlök megtagadni. Lépésről-lépésre védelmezték azon várost, amely nem csak atyáik városa, hanem egyszersmind Istenöké is volt. Hősi bátorságukat fokozta azon hitök, hogy a végszükség órájában Isten maga fog közöttük dicsőségben megjelenni, hogy választott népét megszabadítsa és pogány elnyomóit megsemmisítse.

Ápril 14-én ülte a nép utólszor a husvétii ünnepet. Két milliónál több ember lehetett a városba szorulva. Ekkor éjjeli kilencz órakor a bámuló sokaság hirtelen a tem-

plom és oltár felett csodaszerű fényt látott, mely félóra hosszúig nappali világosságot terjesztett. Éji hat óraker a belső udvarnak érczkapuja egyszerre felpattant, daczára annak, hogy oly nehéz volt, miszerint csak husz ember birta felnyitni, és igen erős reteszekkel volt bezárva. Az égen napnyugat tájban felfegyverkezett tüzes harczosok látszottak csatarendben állani, és mintegy a szent várost körülvenni. Még rémületesebbet tapasztaltak a papok a pünkösdi ünnepek alatt, midőn éjjel papi tisztöket végezték. Ugyanis földrengést éreztek és mintha valami nagy néptömeg szólalt volna meg, ezen szavakat hallották: „Távozzunk innét!“ Kard alaku csillag tündöklött a város fölött, üstökös pedig egész éven át látszott az égen. Egy jeruzsálemi szegény földművelőnek Ananusnak fia Jézus még négy évvel a háboru kitörése előtt, épen a sátoros ünnepek alkalmával, kezde kiáltozni: „jaj, jaj neked Jeruzsálem! jaj neked nép! jaj neked szent ház!“ és midőn e miatt annyira megkorbácsoltatott, hogy csontjairól már a hus hullott, még akkor is minden korbácsütésre ezt kiáltotta: „Jaj, jaj neked Jeruzsálem!“ Utoljára mint örültet szabadon eresztették, de akkor is folytonosan csak azt kiabálta: „Jaj neked Jeruzsálem!“ Éjjel-nappal vést hirdetett mindazoknak, akik ütötték; de azoknak akik vele jót tettek. Hét év és öt hónapon át hallatta jajkiáltásait, mig végre a halál elnémitotta. Egy római ostromgépnak repülő köve találta el, s haldokolva így szólt: „Jaj! jaj nekem is!“

Tizenöt napig állott ellen a Heródes Agrippa által épített külső fal a rómaiak ostromgépeinek. Ápril 25-én bevétellett. A védelmezők visszavonultak a második fal mögé. János Antónia várát védelmezte, Simon a második kőfalat egész odáig, hol ez az elsővel egyesül. Öt nap mulva a rómaiak bevették a második falat is, de a tetőkről és a szűk oldal-utczákból oly gyilkólag támadtattak meg, miszerint tetemes veszteséggel kénytelenek voltak visszavonulni. A városban az éhség egyre növekedett. A férfiak nejeiktől, a nők férjeiktől, a gyermekek szülőiktől, az atyák gyenge gyerme-

mekeiktől ragadozták el az utolsó falatot. Lehetetlen — mondja Flavius József — a borzasztóságokat egyenkint előszámlálni; szóval: nem szenvedett még város annyit s a világ kezdetétől fogva nem volt még nemzedék annyira a gonzságba elmerülve.

A rómaiak naponkint háromszáznál többet, kiknek sikerült a városból megszökniök, megostoroztak, és keresztre feszítettek, úgy, hogy a várossal szemközi halmon a felfeszített zsidókból egész erdő keletkezett. Elvégre teljesen kifogytak a kereszttekből, és hely sem volt többé azok felállítására, miért is az ujonnan kézrekerített szökevényeknek levágták kezeiket s úgy küldötték őket vissza a városba, másokat pedig elevenen felhasítottak, hogy beleikből a netán elnyelt aranyat megkaphassák.

Az inség pohara csordultig megtelt. Titus az ostrommunkálatot felfüggesztette és várt több napon át: vajjon nem adják-e meg magukat a szerencsétlenek? De hiába! Három napi hihetetlen rövid idő alatt — jun. 3—5-ig Titus — legióival sánczot hányatott az egész város körül, miáltal élelmiszerek bevétele, valamint minden szökés, menekülés lehetlenné vált. Borzasztó volt ezen körülzárolás eredménye. Egész családok kihaltak, a házak lapos tetői boritva voltak éhenhalt asszonyokkal s gyermekekkel, az utcák tördődött öregekkel. Ifjak és férfiak, mind kiaszva, árnyakként lézengtek a nyilvános helyeken. A hullák száma egyre szaporodott. Némelyek akkor haltak meg, midőn mások temetésével foglalkoztak; mások, mielőtt meghaltak maguk szálltak le sirjaikba.

Az inség a városban napról-napra fokozódott, olyannyira, hogy nemcsak a butorokon és fegyvereken lévő bőroket tépték le, s megették, hanem az eltemetett holt testeket is kiásták, sőt egy anya saját gyermekét főzte volt meg. A rothadásnak indult tetemeknek halmazai, melyeket a falakon kívül hánytak, láttatták a rómaiakkal az ostromlottaknak nyomorát. A város olyan volt már, mint valami epemirigyes halottas ház; de az erősebb helyiségek: Antonia vára, a tem-

plom, a felső város a Sion hegyén még mindig nem voltak bevéve. Végre július 1-je és 2-dika közti éjjel a rómaiak megvitták Antónia falait. Dühös ellentállás és mészárlás után, melyet az éj sötétsége még iszonyatosabbá tett, a zsidók a templomba menekültek. Azonban ez sem állhatott sokáig ellen. Amit a rómaiak ostromgépei meg nem tehettek, megtette a tűz.

Július 17-én a naponkénti áldozat megszűnt, és e naptól fogva Izrael nem áldozik többé. Titus megakartta a templomot kimélni, és ki is adta az erre vonatkozó parancsot, de az ostromlottaknak egy dühös kirontása alkalmával — melyet a rómaiak visszavertek — benyomultak ezek is amazokkal a belső tornácba. Egy katona társának vállára emelkedve, tüzes üszköt vetett a szent épületbe. Augusztus 10-én lobbant fel a láng. A zsidók jajkiáltása iszonyatos lön. Az életnek nem volt előttük többé semmi becse, miután templomukat elvesztették. Hiába iparkodott Titus arra birni katonáit, hogy a tüzet oltsák: dühök oly nagy volt, hogy a hadvezér kéréseire, fenyegetéseire mitsem hallgattak. Erre borzasztó mészárlás kezdődött. Férfiak és nők, öregek és gyermekek kivétel s irgalom nélkül megölettek. Hat-ezren menekültek a templom egyetlen még megmaradt tornáczába. Egy álpróféta — minők azon napokban sokan támadtak — az hitette el velök: ott fog a szabadító megjelenni. Azonban a tornác is lángba borítottatott, és mindnyájan ott lelték halálukat. Ennélfogva a templom, Flavius József szerint, (Zsidó háboru 6, 4, 88.) ugyanazon hónapban és ugyanazon napon pusztítottatott el, a melyen azt hajdan Nabuchodonosor elpusztította. A Salamon által emelt első templom építésétől fogva a Titus általi elpusztításig ugyanazon történetirő 1130 évet, 7 hónapot és 15 napot számlál; a zorobábeli második templom építésétől fogva pedig 639 évet és 45 napot. Emlitendő még, hogy ezen alkalommal a frigyszekrény is elégett.

A felső város a Sion hegyén erre csak rövid ideig állott ellen. Szeptember 8-dikán az utolsó bástyafok is bevétetett. Öldöklés pusztította akkor az egész szent hegyet, a megöletteknek vére a paloták

lángjával vegyült össze. Egy kétségbeesett csapat megkisérlé magát keresztülvágni, de a próbáért életével lakolt. János a zsarnok elfogatott és élethossziglani fogságra ítéltetett. Mások földalatti üregekben, folyosókban, minő igen sok van Jeruzsálemben, elbujtak. Ezen folyosókon át Simon a másik párt vezére, a templom alatti boltozatba jutott, onnét pedig az éhség által kényszerítve kijött és megadta magát a rómaiaknak. Lánczra verve Titushoz küldetett, és a diadalmi pompa kedvéért megkiméltetvén, azután kivégeztetett.

A világtörténelem nem bir felmutatni oly eseményt, melyet borzasztóságra Jeruzsálem ostromával egybe lehetne hasonlítani. Elég, ha azt mondjuk, hogy azon rettentő átkok közül, melylyel a törvény az engedetlenséget fenyegette, egyetlen egy sem maradt el. (5 Móz. XXVIII 49—57.) Egy millió és százezer ember vészett el az ostrom alatt epemirigy, éhség és fegyver által; negyven ezret Titus szabadon bocsátatott, kilenczvenhétezret pedig fogságra hurczolt. S ime azok, kik Krisztust harmincz ezüstpénzért megvásárolták, most harminczan egy ezüstpénzért rabszolgácul eladattak. Azoknak összes számát, kik a városban meghaltak, magukat kivégezték vagy pedig elfogattak, két milliónál nem igen lehet kevesebbre tenni. Akinek ezen szám tulzottnak látszik, gondolja meg, hogy a nép nagy része a húsvéti ünnepekre jött Jeruzsálembé, és az ellenséges sereg által véletlenül bezáratott, továbbá, hogy a keletiek térszükségét nem kell a mienkhez mérni és végre, hogy ünnepélyes alkalmakkor a vendégszeretet kis helyet is nagygyá bir tenni. Krisztus utáni 65 évben Cestius volt a sziriai tiszttartó; (proconsul) ez a papokat felhivta, hogy az ünneplőknek számát jelentsék be. A papok megszámlálták a leölt húsvéti bárányokat és ezek száma 256 ezerre rugott. Számítsunk minden bárányra általában 10 személyt, ebből mintegy harmadfél milliónyi népség kerül ki. (Josephus, zsidó háboru 6. 9, 83)

Jeruzsálem a földszinéről eltöröltetett. Hogy Krisztus látnoki szavai: „Kő kövön nem marad“ bebizonyuljanak: a győztes Titus ekével felszántatta azon helyet,

hol a város és a templom állott. Csak a Hippikus, Phasaelis és Mariamne tornyokat hagyta meg véres győzelmének emlékeül Sion éjszaki falazatán. Sion és Akra romokban heverték. A templomból csakugyan nem maradt kő kövön. Titus diadal íve Rómában — a melyen a zsákmányul vitt templomi szent edények képei kőbe vésvé mai napig is láthatók — jelenleg is bizonyítja Jeruzsálem rettenetes pusztulásának igazvoltát; de egyszer mind komolyan int bennünket, hogy az Isten kegyelmével vissza ne éljünk, nehogy a megátalkodott bűnöst fenyegető ítélete rajtunk is valósuljon.

Később Jeruzsálem lassan-lassan ismét kiemelkedett romjaiból, Hadrián római császár (117 Kr. u.) már ismét egy keresztény templomot és hét zsidó zsinagogát talált ott. Bar Chohba (csillagfia) alatt, ki Messiásnak adta ki magát a zsidók újból fellázadtak a rómaiak ellen, azonban e lázadás is utolsó menedékhelye Bether várának eleste után csak úgy végződött mint az előbbiek. Zsidónak ezután nem volt *szabad* többé Jeruzsálembe lépnie. Hadrián császár Özséb egyháztörténetíró szerint Krisztus sirja fölött Venusnak szentelt templomot emelt. A város az uralkodó császár után (Colonia) Aelia Capitolinának neveztetett. Ezen név alatt fordul elő egészen a negyedik század kezdetéig, a mikor Nagy-Konstantin alatt keresztény kezekbe került. Ennek uralkodása alatt a pogány templomok leromboltatván, sz. Ilona császárnéval egyetemben a szent sir fölé nagyszerű templomot építtetett. Ezen alkalommal sz. Ilona Krisztus valódi keresztjét is feltalálta. A hitehagyott Julián, Nagy Konstantin unokája megkísérlette a zsidó templomot újra felépíteni, hogy ezáltal Krisztusnak ismert jövendölését: „Kő kövön nem marad” és Dániel prófétáét, mely szerint a pusztulás mind végig tartand, megczáfolja. A zsidók mindenünnen Jeruzsálembe siettek, felajánlották kincseiket és kézimunkájukat; de ime, midőn a templom alapjainak rakásával foglalkozának, megnyílt a föld, tüzlángok törtek elő és megemészték a munkásokat az építési anyaggal együtt. Földrengés

minden irányban széthányta a köveket, egy szélvész magával ragadta a homokot, meszet és a többi építési anyagot. A templom újra építésének megghiusultát nemcsak azon kor keresztény írói, hanem Ammianus Marcellinus pogány történetíró körülményes jelentése is bizonyítja, ki miután ezen események szemtanuja és Julián lelkesült tisztelője és barátja volt, bizonyára oly tanu, a kihez gyanu nem fér. 614-ben II Chosroes pusztította el a várost s a szent sir templomát. Zakariás patriárka Krisztus valódi keresztjével Perzsiába hurczoltatott. Azonban már 630-ban Heraklius Krisztus keresztjét vállain vive tarthatta bevonulását az újra visszanyert városba. Ez alkalommal a következő csodás esemény történt; ugyanis midőn a győztes Heraklius arannyal és drága kövekkel diszitve a szent ereklyével a porta judiciaria, vagyis azon kapuhoz érkezett, mely a Kálváriára vezet, egy láthatatlan kéz akadályozta az előre haladásban. Midőn Heraklius környezetével e fölött nem kis ámulatba esett, a fogságból viszatért Zakariás patriárka ezt a megjegyzést tette: „Attól tartok, o császár, hogy diadalruhádban a keresztvivő Jézus alázatosságát kevesbbé utánzod.“ Meghatva ezen szavak által Heraklius leveté császári diszét, mire fennakadás nélkül meztláb folytathatá utját. A kálvárián ugyanazon helyre állította fel a szent keresztet, a honét a perzsák tizenégy év előtt elhurczolták; és ezen esemény emlékére üli az egyház september 14-én a kereszt felmagasztaltatásának ünnepét. Nem sokára ismét Ómár kalifa foglalta el a várost. Alatta épült a maig fenálló Ómár mecset.

Erre a szent város négyszáz évnél tovább volt az izlam igája alatt. A keresztények szenvedései végre 1096-ban a clairmonti zsinatban viszhangra találtak és létre hozták a kereszties hadjáratokat.

1099-ki julius 15-kén foglalták el a kereszties hadvitézek a várost, mely az ujonan alapított keresztény királyság székhelyévé lön. Mig az első király Bouilloni Gottfrid élt, virágzott az ország; azonban annak utódai alatt mindinkább hanyatlott, mig végre

Ptolomais elestével 1292-ben a keresztény királyság utolsó maradékai is veszendőbe mentek. 1517-ben I. Szelim szultán hódította meg a várost. Fia és utódja a még most fennálló fallal kerítette be, s ezen időtől fogva szakadatlanul a „magas porta“ birtokában maradt. A török szultánok alatt Jeruzsálem egészen a legujabbi ideig mint alpraefectura a damaskusi pasalikhoz tartozott, s még nem is mult el 32 éve, hogy egy pasa székhelyévé lett. 1824-ben a jeruzsálemi lakosok összeesküvést szítottak a török kormány ellen, azonban csak kevés ideig sikerült magukat a pasa joghatósága alól kivonni, mert már a következő évben kénytelenek voltak meghódolni.

Egy jobb jövő látszott Palesztinára és a szomszéd népekre felviradni, midőn az egyiptomi alkirály Mehemed Ali és fia Ibrahim pasa megkísérlék, a török birodalom egy részének romjain, arab birodalmat alapítani. Terve ez volt: az összes arab törzsöket egy a portától független államban egyesíteni. 1831-ben máris hatalmába kerítette Hedzsaszt, nem sokára elfoglalta Jeruzsálemet és egész Szíriát. A konieh-i csata 1832-ben, a szultánok birodalmát már az ő kezére látszott játszani. Azonban az európai hatalmak közbenlépése megfosztá a zsákmánytól és határt szabott a hódításnak. Egy angol, osztrák, porosz és orosz koalíciónak sikerült Szíriát 1840-ben az egyiptomi uralom alól felszabadítani. Saint-Jean d'Acree bombáztatása Stopford admirális által még mindenkinek élénk emlékezetében van. Mehemed nagyravágyó tervei dugába dőltek, ő ezentul is csak Egyiptom örökös alkirálya maradt, mégpedig a szultán főhatalma alatt. Palesztina és Szíria pedig ismét a portának visszaadattak.

A törökök tehát elismert urai Palesztinának, de azért vannak oldaluk mellett más kisebb hatalmaságok is. Minden törzs fentartja függetlenségét és intézi saját ügyeit; vannak helységek, melyek nem a pasának, hanem egy beduin emirnek fizetnek adót. Ezek tehát mind *statum in statu* képeznek. Világos példa erre a hirdett Abu-Gós haramia, a ki miután a szomszéd arab törzsök neki vakon engedelmeskedtek, egy

kis fejedelemséget alapított, melyben 40 éven át korlátlan hatalommal uralkodott.

A mostani jeruzsálemi pasa fölötté békeszerető férfit és jó indulattal van a keresztények iránt. A ferenczrendi atyáknál Boszniában nevelkedett és fiát is Jeruzsálemben ugyanazon atyáknál nevelteti.

Jeruzsálem jelenlegi hely- és nép-isméje.

Jeruzsálem Júda hegytetőnek Mória, Akra, Sion és Bezeta nevű halmain fekszik, 2610 lábnyi magasságban a földközi és 3680 lábnyi magasságban a holt tenger felszine fölött, amattól vagy tizenkét óra járásnyira, emettől pedig $3\frac{1}{2}$ mértföldnyire. A várost egy, 34 toronnyal és lőrésekkel ellátott fal veszi körül, melyet Szolimán szultán 1542 épített. Mostani körületének bejárása legfőlebb egy órát vesz igénybe. A régi Jeruzsálemnek 12 kapuja volt, a mostani csak 7 kapuval bír. Éjszakkal fekszik a damaskusi és a Heródes kapuja, nyugatnak a jaffai vagy zarándok kapu. Ez utóbbi nevét onnét vette, mivel ezen kapun át legtöbb zarándok lép először a városba. Délnek Sion vagy Dávid kapuja van, melynek közelében ismét a szemét kapu fekszik. Keletnek Szent István kapujához jutunk. Ez annak köszöni nevét, mivel ide közel Sz. István első vértanút megkövezték. Mária kapujának is neveztetik, mivel azon át a boldogságos szűz Mária Jozafát völgyében lévő sirjához juthatni. Végre említendő még a keleti irányban fekvő befalazott aranykapu, mely a régi templomterre vezet. Ezen kapun keresztül tartotta az Üdvözítő utolsó ünnepeles bevonulását a szent városba. S mivel a törökök azt hiszik, hogy a keresztények egykor pénteki napon e kapun fognak bejönni és a várost elfoglalni, azért ezen eldítélet következtében a kaput befalazták, s mondják, hogy ez okból minden pénteken déltájban a város többi kapui is elzártnak. Ugyanez történik mindennap este is, úgy, hogy mindazok, kik a nap le-

nyugta után a városhoz érnek, szabad ég alatt a zárt kapuk előtt kénytelenek az éjt tölteni. Természeti fekvésénél fogva három oldalról védve van a város : ugyanis déli irányban a Hinnom, nyugatnak a Gihon és keletnek a Jozafát völgye veszi körül, csak éjszokról és éjszakkelletről könnyen férhet hozzá az ellenség, azért is mindig ez oldalról támadtatott meg és véttetett be a város. A mily imposans a város külseje, oly kevéssé felel meg a zarándok várakozásának annak belseje. A mostani Jeruzsálem képe, — mondja Gróf Forgách Sándor az ő „Keleti vázlataiban“ — olyan, mint a többi keleti városé ! Kőből épült, jobbára négyszög alakú s egyemeletnél nem magasb, lapos tetejű házakkal, melyeken az ablakok ritkák és rendszeren rácszal ellátvák, körülbelül mint minálunk az apácza kolostoroknál láthatni. Ez a nők miatt van, hogy lánysanak ugyan, de ne látszassanak. E házak szűk tekervényes utcákat képeznek, melyek lehető legrosszabbul kövezvék, telvék dögtestekkel, szeméttel és minden ocsmánysággal, mit a házakból ide kibányznak. A szemeten uratlan kutyák turkálnak, melyek egész életüket az utcán töltik ; itt látnak először napvilágot, itt nőnek fel, itt döglenek el. A jövevények igen gyakran az utcákon éjjeleznek lovaikkal, szamaraikkal, öszvéreikkel vagy tevéikkel. Éjjeli világitásról szó sincs. A török nem igen jár éjjel, — a ki pedig éjjel jár, lámpát visz. Általán az utcák bűdösek és utálatosak, kivált némelyek az undorodásig ! A bazárok földött utcák, hol mindent árulnak. És a nép, mely ezen utcákon látható ! ? . . . A keleti ember igen tisztátalan. A férfiak bő öltönyt viselnek, a mely eléggé alkalmatlan, és sokat hasonlít a magyarországi szerbekéhez. A nők a szó legszorosabb értelmében tetőtől talpig fehér lepedőbe burkolvák. Keresztény és zsidó nők a török nőktől abban különböznek, hogy fátyolt nem igen viselnek, s czipőben és harisnyában járnak, míg amazok hegyes orru bő idomtalan topánokban. A törököknek családi életök nincs. A nő a férfinál alsóbb rangú teremtménynek tartatik, kinek kedvéért létezik. Azért a tö-

rök nők a vallástól fölmentvék. Nem imádkoznak, míg az igazhívő mozlim naponta többször s nem épen kényelmes taglejtésekkel s testgyakorlattal tartozik végezni imáját. A sirokon is kőből faragott turbán vagy más jel mutatja a férfiut.“

A város legközelebbi környéke nem igen kecsegtető; a hegyek, kivéve az Olajfák hegyét, kopárok és zöld gyepek nem igen látszik rajtuk. Kertekről mitsem szólhatok, mert ezek ugyszólván nem is léteznek Jeruzsálem köves és terméketlen földjén. Minthogy a város alig bír vízforrással, a lakosok a cisterna vizre utalvák; azért a házak is úgy épültek, hogy az esőviz a kupolával ellátott lapos házfedelekről a cisternákba folyhasson. Különböztetve találtam a cisternavizet. A házak rendszeren négyszöget képeznek s az udvart a cisternával magukba foglalják; a szobák nem egyenlő magasak és rendetlenül elhelyezvék. A falak fülkái szekrény gyanánt szolgálnak. Kályhákat csak európai módra épült házakban találunk, ezek helyett télen szénmedenczétet használnak. A valódi arab házaknak kéményök sincs, hanem az ajtón és ablakon megy ki a bodor füst gomlya. A város az Olajfák hegyéről tekintve nem egészen rendes négyszöget alkot, és épületei közül kupoláikkal tűnnek elő a szent sir temploma és az Omár mecsetje.

A főhitfelekezetek szerint négy negyedre oszlik, ugymint a frankok-, az örmények-, mohamedánok és a zsidók negyedére.

Minthogy a törökök a rendes népszámlálással nem igen törődnek, bajos a város lakóinak számát pontosan meghatározni. Ujabb adatok nyomán körülbelül 25,000-re tehető a lakosok létszáma. Ezek közt vagy 1500 római katolikus van.

Néhány év óta a zsidók bevándorlása a Szentföldre feltűnő kezd lenni. Ugy látszik, azon eszme fogamzott meg bennök, hogy hajdani hazájokat lassan-lassan vissza kellene foglalniok. Egy századja, hogy a magas porta alig 300 zsidónak engedélyt adott a szent városban lakhatni. Negyven év óta már nagyobb szám-

ban lakhatnak itt azon föltétel alatt, hogy külön városrészben tanyázzanak. Tíz éve, hogy még ez utóbbi megszorítás is megszűnt, s azóta a zsidók minden eladó házat és telket összevettek s egész új utczákat emeltek a falon kívül és belül. Zsinagogák és zsidó kórházak mindegyre szaporodnak. A német-ajku zsidók 16 jótékony egyletet alapítottak, a városban magában 18 vallási egylettel bírnak, és két hirlapot adnak ki. A Rothschild-féle kórodában s a többiekben évenként számos beteg fordul meg. Egy bécsi nő 60 ezer frankot adott egy palesztinai földmives-iskolára. Tíz év alatt Palesztina népessége megkétszereződött egyedül a zsidó bevándorlás által. A legfanatikusabb zsidók Oroszországból jönnek. A város körüli telkek értéke szintén kétszeres lett, mióta a zsidó bevándorlás tart. Mi lesz ennek a vége?

A közlekedési nyelv az arab, de azonkívül a keresztény benszülöttek az olasz és francia nyelvet is birják.

A szent sír temploma.

Ápril 4-én.

Elnyervén a patriarkai hivataltól a misézési engedélyt, a szent sír templomába siettem, hol azon kimondhatlan szerencsében részesültem, hogy a vérontás nélküli áldozatot a hét fájdalmu boldogságos Szüz oltárán a Kálvária hegyén bemutatthattam.

Mivel a szent ténykedés után Ferencz atyától vezetve bővebb alkalmam volt a szent sír templomát közelebről szemügyre vehetni, megkísérlem egyes szentélyeinek részletes leírását.

Az osztrák-magyar zarándokházból elindultam, hogy a szent sír temploma felé vegyem utamat, s alig tettem egy-két lépést, máris a kereszt-vagy fájdalmas uton (Via dolorosa) valék, melyen Üdvöztőnk a kereszttel terhelve a Kálváriára ment.

Csakhamar egy jobbra kanyarodó és észrevehetően emelkedő lejtőre jöttem. Itt veszi kezdetét a Golgotára vezető ut.

Ezentúl irányomat hosszú, sötét bazáron keresztül vettem, hol jobbra és balra különböző áru-bodék vannak. Innét több zugutczán keresztül a szent sír temploma előtti térre jutottam.

Ezen tágas tér nagy kövekkel van kirakva, melyeken a rózsafüzérek, érmek, jerikói rózsák és egyéb ájtatossági tárgyak kereskedői tanyáznak.

A Golgotán, ezen örökké nevezetes helyen, nagyszerű, több melléképülettől környezett, ódon külsejű, széles, bár nem magasra nyuló kuppal ellátott templom áll. Ez három elsőrangú szentélyt foglal magában, t. i. az Úr sirjának kápolnáját; a Kálvária vagyis a keresztrefeszítés és szent Ilona kápolnáját. Sz. Jeromos szerint, — ki huzamosb ideig lakott Palesztinában, különösen Betlehemben, — Urunk fölfeszítésének és eltemetésének helyén Hadrián császár idejétől Nagy Konstantinig bálványszobrok állottak, ez utóbbi lerontatá a bálványokat, melyeket pogány kezek a keresztények botrányára — s mit talán meg sem gondoltak, a szent helyek megjelölésére oda tettek. Konstantin e helyeken három templomot építtetett, ugyanis: egyet a szent sír fölé, a másodikat a keresztrefeszítés — s a harmadikat később a keresztfeltalálásának helyére. Ilona császárné közreműködésével az építkezéshez 326-ban fogtak és 336-ban befejezték. De Chosroes a perzsa király 614-ben feldulta ezen szentélyeket. Heraklius császár legyőzván Chosroest, ismét fölépíté. 1011-ben Hakim kalifa újra szét-dulta, de 1048-ban a romjaiból ismét fölépült. Midőn Bouillon Gottfrid alatt a keresztések Jeruzsálemet elfoglalák, a három templomot egy fődél alá helyezék. Ujabb időkben 1808-ban a templom a görögök csalárd-sága folytán leégett, de újra helyreállíttatott, jelenleg kupolája oldalablakain keresztül hat be a világosság az épület belsejébe.

Mondják, hogy a szent sír templomának előtere a kereszties hadjáratok idejében oszlopos előcsarnoka volt a világhírű bazilikának.

E téren mindenekelőtt a szem önkénytelenül a

szent sír templomának homlokzatára irányul. Őszintén megvallom, hogy ez a jámbor zarándok várakozásának nem felel meg, noha gazdag szép ékitményekben. Sajátságos vegyületét képezi a goth és byzanci stylnek, mind ennek daczára ódon külseje, mely alsó és felső mezőre oszlik, mély tiszteletet gerjeszt. Az alsó mezőben mindenekelőtt a kettős kapuzat vonja magára a figyelmet; ezt gyönyörű oszlopfők és csúcsivek ékesítik, mely utóbbiak keretén belül finom izléssel készült domborművek alkalmazvák. A felső mezőben a vegyes stylnek megfelelő két ablak van, azonkívül a bazilika homlokzata még egyéb ékitményekkel is bir, melyek rongált állapota ezen egyház mostoha sorsáról tanuskodik.

A kaputól balra régi csonka torony áll. Megcsontításának oka biztosan nem tudatik; némelyek a törökök fanatismusát hozzák fel okul, kik sehogy sem akarák türni, hogy a szent sír templomának tornya magasabb legyen, mint a hozzá közel álló két minaret. A torony már századok óta használaton kívül van.

A kaputól jobbra vagy 12 lépcső vezet fel a fájdalmas Szűz kápolnájába. A magaslat, melyen a kápolna áll, már a tulajdonképeni Kálváriának kiegészítő része, s csak néhány lépésnyire van azon helytől, hol az Üdvözítőt keresztre feszítették. A jeruzsálemi hagyomány szerint itt volt szemtanuja a bold. Szűz sz. Jánossal együtt azon borzasztó jelenetnek, midőn egyetlen fiát, Krisztus Urunkat, a keresztfára szegezték.

Nagy Konstantin a Kálvária templomát úgy építette, hogy a küllépcső képezte az egyedüli feljáratot a Golgota hegyére. E lépcső a keresztesháboruk idejében még létezett s ezen kápolna is csak előcsarnoka volt a keresztrefeszítés szentélyének. A kápolna ablaka, melyen át jelenleg is a Kálváriára nézhetni, régen te ajtó volt, melyen keresztül közvetlenül a Kálváriára léptek az ájtatoskodók. Jeruzsálemben általánosan azt tartják, hogy ez ajtónál történt volna a következő csodás esemény. Ugyanis egyiptomi szent Mária, ki sokáig oly feslett életet élt, hogy bűnbért sem fogadott el,

csak hogy annál több büntársa legyen, 420-ban elhatározta magát valamely zarándoktársulattal Jeruzsálembe menni, de nem a végett, hogy tán penitenciát gyakoroljon, hanem azon gonosz szándékkal, hogy a jámbor zarándokokat botránkoztassa.

Az egyház épen a szent kereszt felmagasztaltatásának ünnepét ülte, midőn egyiptomi Mária tisztátalan szándékkal lépni merészkedék a Kálvária templomajtó küszöbére, mely fölött a bold. Szüz képe függött. Háromszor kísérelte meg a belépést, de ugyanannyiszor, mint méltatlant, visszautasította egy láthatatlan kéz, miglen könybe lábadt szemekkel a bold. Szüzhöz fordult. Megbávnván és meggyónván ezután büneit a pusztába vonult, hol 40 éven át a nélkül, hogy valakivel közlekedett volna, a legszigorubb bünbánatot gyakorolta, és most az egyház által, mint a vezeklés példányképe tiszteltetik.

A szent sír temploma többnyire zárva van s csak a török hatóság engedélyével nyitattik meg. A szent sír templomában a bemenetnél balra fülke van, mely a divánt képezi, hol a török kormány hivatalos közegei szőnyegen ülve vagy fekvve a keresztények nagy botrányára csibukoznak és fekete kávéit isznak. Ha a templom megnyitandó, egy török az erős kapun alkalmazott, belül elzárható nyiláson kilép, s kívülről hágcsót nyujtanak neki, melynek segítségével a jókora magasságban lévő zárhoz felbág, hogy azt felnyissa.

A husvéti ünnepek alkalmával többnyire nyitva van a templom, de különben csak a latinok, görögök és örmények ünnepein, vagy ha az illető egyházi előljárók annak megnyitását kérelmezik.

Minden egyes megnyitás fejében öt frank fizetendő. A jó ferenczrendi atyáknak is le kell fizetniök ezen összeget, valahányszor a szent sír templomába akarnak menni, azon kívül a török hivatalos közegeknek még bizonyos mennyiségű dohányt, kávé és szentet is kell szolgáltatniök. A törökök a szent sír templomát tulajdonképen mecsetnek tekintik, melyet kegyelemből s csak ideiglenes használatra engedtek át a kereszt-

tényeknek. A jelen körülmények között jobb, ha a kulcs hatalom a törököknél marad, mivel a kapzsi görögök és örmények miatt nem létezik más expediens a béke fentartására, bármennyire is lealázó a keresztényekre nézve e malum necessarium.

Néhány lépésnyire a bemenettől nevezetes ereklyéhez jutánk; ez hosszú, négyszögletes kő, mely közönségesen a megkenetés kövének neveztetik. Propter pia furta peregrinantium vörös márványburkolat fűdi. A hagyomány szerint, arimatai József és Nikodém az Üdvözítőnek a keresztről levett szent testét ezen követön finom gyolcsba takarták és drága fűszerekkel megkenték. Négy szögletén nagy gyertyatartók alkalmazvák, azon kívül még számos nagybecsű lámpa ég fölötté éjjel nappal. Ezen ereklye előtt minden belépő térdre borul s nagy áhitattal csókolja a szent követ.

Jobbra van a Kálvária hegye vagy Golgota, melyhez 18 lépcső vezet; ez magas fallal van körítve és fehér márványoszlopon nyugvó kettős kápolnából áll, melyeket boltív választ el egymástól. A déli kápolna, mely a felfeszítés színhelyét foglalja magában a latinoké. Gyönyörű oltárkép ábrázolja Krisztus Urunk keresztfeszítését. Az oltár előtt vörös alapszinezetű márvány-mozaikmű jelzi azon helyet, hol az Istenembert keresztre feszíték.

Az epistola oldalán rácsozott ablak van, melyből a fájdalmas Szűz kápolnájába nézhetni. A mint már fentebb említém, innét szemlélte a bold. Szűz sz. János apostollal a kegyetlen ítéletnek szent fián való végrehajtását. Éjjel nappal számtalan lámpa világítja a keresztfeszítés kápolnáját, melyben naponként a vérnélküli áldozat bemutatatik. Ugyanezen kápolnában van még egy oltár, mely azon helyet jelöli, hol a keresztről levett Üdvözítőt a bold. Szűz ölébe helyezték. Ezen tragikus jelenetet az oltárra helyezett pietá-szobor híven ábrázolja.

Az éjszaki kápolna a szakadár görögök tulajdonát képezi. A nyílt oltárasztal alatt látni egy kerek gödröt; ez jelzi azon helyet, hol Krisztus Urunk keresztre állott.

A hagyomány szerint Krisztus Urunk a keresz-
ten arcczal nyugat felé volt fordulva. Még most is
két fekete gömbölyű kő jelzi azon pontokat, hová a
két lator keresztjét állították. E keresztek nem voltak
egy vonalban Jézus keresztjével, hanem avval együtt
háromszöget képeztek, úgy, hogy az Üdvözítő láthatta
a felfeszített bűnösöket.

A gödör, melyben Krisztus keresztje állt, ezüst
lemezzel van befoglalva s a következő görög felirat-
tal bir: „Itt a föld központján Istenünk Királyunk
századok előtt a világ üdvét eszközölte.“

Krisztus és a bal lator keresztje közt látható a
sziklarepedés, mely az Üdvözítő halálakor földrengés
által támadt. „A föld rengett, a sziklák repedeztek“
mondja szent Máté. (27, 51.) Könnyen eltolható ezüst
lemez födi Golgota kettéhasadt sziklájának repedését,
melyet gyertyavilágnál saját szemeimmel láttam, és
saját ujaimmal érintettem.

Ki közelebbről vizsgálja a repedést, meggyőződ-
hetik, hogy ez nem mesterséges uton keletkezett, ha-
nem a természet műve. Maundrell protestans tudós ek-
képen nyilatkozik ez ügyben: „Hogy ezen repedés
csakugyan Krisztus Urunk kiszenvédeése alkalmából
földrengés által támadt, nincs más bizonyítékunk, mint-
a hagyomány; de hogy természetes repedés, melynél
emberi kéz közre nem működött, arról mindenkit ér-
zékei és esze könnyen meggyőzhetnek.“

S valóban a repedésnek mind a két oldala oly
tökéletesen egybeillik és a hajlások oly kanyarulatokat
képeznek, hogy lehetetlen mesterséges uton-módon
azokat utánozni.

A boldogult nagyváradi kanonok, Mislin, „Die
heiligen Orte“ czimű nagybecsű művében említi,
hogy egy angol természetbuvár, a katolikus papok
szentföldi hagyományait csuffá teendő, ezen szikla-
repedést beható tanulmánya tárgyává tette. S mi lőn
ennek vége? az, hogy hívő lett, s hálát adott az Is-
tennek, ki őt a földtan (geologia) útján Krisztus isten-
ségéről meggyőzte.

Valóban még a sziklák is tanuskodnak a 2000 éves hagyomány igazvoltáról.

Hogy Krisztus Urunk halálakor a természetben rendkívüli tünemények mutatkoztak, arról magok a pogány írók is tanuskodnak. Ugyanis Phlegon, azt bizonyítja, hogy a görög időszámítás szerint a 202 dik olimpiádnak 4 évében, oly sötétség lepte el a földkerekségét, hogy déltájban a csillagok ragyogását lehetett látni. Plinius azt írja, miszerint Tiberius császár idejében Ázsiában földrengés által egész városok dőltek romba és a hegyek megszakadoztak. Paxos szigetének leírásánál pedig említém, miszerint Plutarchus írja, hogy ez idő tájban a jóniai tengeren a nagy Pan halálát hirdető titokteljes szózat hallatszék, és a heliopolisi obeliszknél szintén emlékeztem areopagita Dienes híres nyilatkozatáról.

Nem csoda tehát, ha egy negyedik századbeli vértanu üldözőinek szemébe mondá: „Ha Krisztus feltámadását nem hiszitek, melyről Pilátus tanuskodik; ha nem elégedtek meg azon bizonyítékokkal, melyek a kereszt sulya alatt kettéhasadt Golgota szikláján láthatók; ha ezen bizonyítékok sem elégségesek nektek: tekintsetek az égre! Irataitok, melyeknek birtokában vagytok, tanuskodnak arról, hogy a nap a természet törvénye ellen világos nappal elsötétedett, midőn az Üdvözítő a keresztfán kiadta lelkét.“

Szent Máté evangelista eme szavait: „És hat órától sötétség lőn az egész földön kilencz óráig“ (Mát. 15, 33) vagyis a mi számításunk szerint déltől délutáni három óráig, megerősítik tehát a különböző világreszekben lakó pogány írók. Ezen általános sötétség nem onnan eredt, mivel talán napfogyatkozás állott be; hisz a természet törvényei szerint ez időtájban a napfogyatkozásnak nem volt helye, miután az csak az ujhold beálltával szokott történni, midőn t. i. a hold a nap és föld közé jő; de akkor épen ellenkezőleg holdtölte vala. Továbbá a természetes napfogyatkozás soha sem tart három óra hosszúig; mert a hold gyorsabban forogván, a nap világosságát csak rövid ideig képes beárnyékolni.

Vége a természet törvényei szerint lehetetlen, hogy a nap a holdnak közbejöttje miatt általános elsötétülést szenvedjen, s a földnek beárnyékolását oly nagy mértékben vonja maga után.

Ez volt tehát az oka, hogy Tertullian és a kereszténységnek egyéb védői a római hatóságok előtt ezen történelmi tényre, mint Jézus istenségének leghatalmasabb bizonyítékára hivatkoztak, mely tény nemcsak Róma, hanem egyéb városok levéltáraiban is örök emlékül fel volt jegyezve.

Vége felhozom még Emerich Katalint, ki csodaszerű látásaiban nem csak a holtak megjelenéséről a szent városban, hanem a földrengés- és napelsötétedésről is emlékezik.

A Kálvária sziklája jelenleg körül van falazva, teteje pedig márvánnyal kirakva, hogy meg legyen óva a zarándokok kegyeletes ereklyegyűjtéséből származható megrongálástól. Hisz századok hosszú során át, darabonként az egész sziklát széthordták volna.

Mint hogy a Kálvária a szent sír templomának talajától csak mintegy 16 lábnyira emelkedik, nem tulajdonképeni hegy, hanem szikladomb, melynek sz. Jeromos is tartja. S mivel a nap világossága csak gyéren hat Golgota kápolnáiba; arany és ezüst lámpákban éjjel nappal ég az örök világosság.

A Kálváriáról ismét a megkenetés kövéhez visszatérve, ép azon hely alatt, hol Krisztus keresztje állott, van egy sötét kápolna, melyet Ádám kápolnájának neveznek. Ennek oltára mögött látható a Golgota természetes sziklájának mély hasadéka tetejétől egészen alapjáig. Az ősrégi hagyomány azt tartja, hogy Ádám koponyája itt lett volna eltemetve, s innét neveztetett el az egész szikladomb Kálváriának vagyis koponyahegynek. Ha talán ezen hagyomány nem is felel meg a valóságnak; de mindenesetre megragadó az eszme, a melyet kifejez; hogy t. i. ahol az emberi gőg bukott, oda az isteni irgalom is lebocsátkozik, és hogy az Üdvözítő vére lefolyván a sziklarepedésen, a vén bűnös porát érintette és megváltotta. Innét magyarázható: miért szokás Üdvözítőnk

keresztjének tövében koponyát rajzolni. A kegyelet Melkizedek és kereszt. sz. János sirjait is itt véli feltalálhatni.

Ezen kápolna előcsarnokában bouilloni Gottfrid és Balduin jeruzsálemi latin királyok síremlékei vannak, melyeket az 1808-ki tűzvész után a szakadár görögök barbár kézzel szétromboltak. Gottfrid sírjára azon alázatos lelkületet tanusította, melylyel ő azon a helyen, ahol Krisztus töviskoronát hordozott, királyi koronát viselni nem akart.

A sírirat következő volt:

„Itt nyugszik a híres vezér Bouillon Gottfrid,
Ki ezen tartományt elfoglalta a keresztény hit számára,
Lelke uralkodjék Krisztussal

Amen.“

Elhagyva Ádám kápolnáját, a megkenetés követől balra néhány lépésre van az örmény kápolnába felvezető lépcsőzet, s e mellett egy kerek, nagy kalitkához hasonló rostélyzat, mely a három Mária helyét jelöli, kik innét Üdvöztök megkenetését szemlélték.

A megkenetés követől a zarándok az épület fő részébe, a tulajdonképeni szent sír templomába lép. Ez nagyszerű rotundát képez, melynek egymás fölött félkörben helyezett karzatait és az épület kupoláját hatalmas támoszlopok tartják. Ezen kúptető alatt, mint Máriaczellben, önálló kápolna van: ez Krisztus Urunk sírja! Egyelőre csak azt jegyzem meg, hogy a mostani sírkápolna két részből áll. Az első az angyal kápolna, mely a szent sír előcsarnokát képezi. Innét lép a zarándok szűk és alacsony bemeneten keresztül a tulajdonképeni sírkamrába hol jobbra Krisztus Urunk sírja van.

Az Üdvöztő halálakor Golgota nyugati oldalának átellenében mintegy száz láb hosszú mélyedés közbeesésével, a vele azonos magasságu szikla állt, melyben a szent sír volt kivágva.

Hadrián a két szikla közötti mélyedést kitöltötte, hogy a helyet felismerhetlenné tegye. Mégis fensőbb kéz vezetése folytán neki kellett e szent he-

lyek emlékét akaratlanul is azáltal megőrizni az utókor számára, hogy Özséb szerint, a szent sír fölé Venus szobrát emelte.

Konstantin nemcsak a szent sír és a Kálvária közötti Hadrián-féle töltést távolította el, hanem a sziklatömeget is, melybe a sírűreg vágva volt, olyképen hordatta el és faragtatta körül, hogy Krisztus sírkamrájának és előcsarnokának fenmaradt falai*) elszigetelt monolithot vagyis egy darab kőből álló sírépületet tüntettek fel. A mostani templom tehát a sírtől egész a Golgotáig eső tért foglalja el.

Ezeknek előrebocsátása után célunknak megfelelőleg egyedül csak a pad- és teknyőidomu sírokról fogok értekezni, melyeket az előkelőbb és gazdagabb zsidók tetemeik nyughelyéül készítettek.

Ezen síremlékeknél az előtért és előcsarnokot, az előcsarnokból a sírkamrába vezető bemenetet és a tulajdonképeni sírkamrát kell megkülönböztetnünk. Hogy ezt megérthessük, mindenekelőtt megjegyzendő, hogy e síremlékek többnyire a hegylejtők szikláiba voltak vágva. Ha új sírt készítettek, a hegylejtő szikláját egyenközény (parallelogramm) alakjában lerepszették, ez által létesült az előtér, innét volt a bemenet az előcsarnokba, onnét pedig a tulajdonképeni sírkamrába.

A padidomu síroknál a sírkamra oldalfalának félmagasságában egyenközény alaku padot vágtak ki a sziklából. Hossza többnyire 2, széle pedig $\frac{1}{2}$ méter. Ezen padon szabadon állott a koporsó a holttesttel.

A teknyőalaku sírok csak abban különböztek az előbbiektől, hogy mint ezek tökéletesbitése a pad teknyőalaku homorulattal birt, melybe a holttestet koporsóban vagy anélkül helyezték. Megjegyzendő, hogy e nembeli sírok padja mindig az oldalfal félmagasságán alul volt a sziklából kivágva. Homorulatát pedig kőtáblával zárták el.

*) A jelenlegi Jozafát völgyében fennálló Absalom és Zakariás sírjaihoz hasonlóan.

Ezek előrebocsátása után már most azon kérdés támad: minő volt eredetileg Krisztus Urunk sírja?

Ha a jelenlegi szent sírt és a hagyományt egybevetjük, a következő eredményre jutunk: A szent sír a jeruzsálemi sirok mintájára eredetileg sziklasíremlék volt, mely legalább az előcsarnok- és sírkamrából állott.

Az előcsarnok, melynek a mostani angyalháza felel meg, mint egyéb siroknál, alacsony bemenettel bírt s benne sír nem volt. A sírkamra még alacsonyabb bemenettel bírt s csak egy sírt foglalt magában. Krisztus sírja és a sírkamrába való bemenet még mai nap is létezik; ez utóbbi azonban könnyebb beléphetés végett meg van nagyobbítva. Az előcsarnok már rég nem létezik, mivel a Konstantinféle feltámadás templomának építésekor lerombolták. Ekkor a sziklát is, mely a sírkamrát magába foglalta, lerepesztették úgy, hogy a sírkamra, mint egyes kőből (monolith) kifaragott emlék, elszigetelten maradt.

Valjon meghagyták-e a sírkamrát eredeti állapotában, azt nem lehet meghatározni; de valószínű, hogy az évszázadok folyamán módosításokon ment keresztül.

Mivel a szent sír kápolnájának márványburkolata a sziklát kívülről is tökéletesen elfödi, a valódi tényálladék meghatározása lehetetlen; minthogy az átépítéseknél jelenlevő szerzetesek ez érdemben a feljegyzéseket tenni elmulasztották.

Krisztus Urunk sírja pad- vagy teknyőalaku volt-e? az előzmények után kiki könnyen beláthatja.

Vannak tudósok, kik a szent sírt padidomu sírnak tartják, mivel azt vélik, hogy a sírkamra éjszaki részében levő márványtábla Krisztus sírpadja; de ez nem a szent sír, hanem épen a márványtábla alatt keresendő.

A dolog mibenlétéről úgy lehetne könnyen meggyőződni, ha felemelnék a márványlapot. No de erről a mostani körülmények között szó sem lehet.

E márványlapot, mely a szent sírt födi, régen csakugyan egynehányszor felemelték. Így például raguzai Bonifác idejében, ki a Szentföld őreinek főnöke vala; utoljára pedig az 1808-diki tűzvész után, mely-

nek martaléka lett az egész bazilika. Raguzai Bonifác e márványlapnak az ő korában eszközlött felemelését hivatalos okmányban örökitette meg, melyben, fájdalom, elmulasztotta megemlíteni: vajjon az Üdvözítő sírja pad- vagy teknyőalaku sír-e?

Az utolsó megnyitás alkalmával a görögök figyelemre sem méltatták ez ügyet.

Alig lehet azonban kételkedni, hogy a szent sír teknyőalaku E mellett szól különösen két körülmény, mely az ebbeli nézetet elegendőképp igazolja.

Az első körülmény a szent sír mély fekvése. A padidomu sírok mindig a sírkamra oldalfalának félmagasságában valának; a teknyősírok pedig az oldalfal félmagasságán alul.

A helyszínén mindenki meggyőződhetik arról, hogy Krisztus Urunk sírja is az oldalfal félmagasságán alul esik, ennél fogva teknyőalaku sír.

A második körülmény az, hogy raguzai Bonifác említi, miszerint a sír bensejében különféle tárgyakat találtak, melyek azonnal porrá lettek, amint a levegővel érintkezésbe jöttek. A szent sírnak tehát okvetlenül homorulattal kell birnia, különben mitsem lehetett volna abba helyezni. Ebből is világosan kitünik, hogy a szent sírnak teknyő alakunak kell lenie, mivel a padidomu sírok homorulattal nem bírtak. Ha ismét új alkalom akad a szent sírt természetes állapotában megtekinteni, e nézet kétségek kívül be fog bizonyulni.

A szent sír tehát teknyőalaku sír, mely fölött a sírkamra oldal-sziklafalában bolthajtás volt kivágva. Gyolcskendőbe takarva és koporsó nélkül helyezték a homorulatba a szent testet, anélkül, hogy kívülről kőlappal elzárták volna. Azon kő, amelyről az evangeliomban szó van, nem földte a szent sírt, hanem az előcsarnokból a sírkamrába való bemenetet zárta el.

A festészek képzelete a szent sír felől egészen hamis, és nem bir az ember elegendőleg csodálkozni, hogy még a szent sír kápolna homlokzatát is ily olajfestményvel diszitették, mely ezen fonák felfogás szüleménye.

Azon kő, mely a hagyomány szerint Krisztus sírját elzárta, s jelenleg a Sion hegyén Kaifás háza fölé emelt örmény templom oltárának asztallapul szolgál oly nagy, hogy azt a sírkamra bensejében elhelyezni semmikép sem lehetett; a kisebb kő pedig, melyet mainap az angyalkápolnában őriznek, ép elzárhatta az előcsarnokból a sírkamrába nyíló bemenetet.

A római katonák, mint a szent sír őrei, kétségkívül az előcsarnokon belül a sírkamrába való bemenet mellett, s nem mint közönségesen tartják, az előcsarnok előtt tartózkodtak.

Ezen követ, mely a sírkamra bemenetéhez függélyesen volt beillesztve, pecsételték le a zsidó papok, s ezt hengerítette el az angyal a feltámadás előtt.

A szentírás adatait csak ezen előismeretek után lehet helyesen megérteni; nélkülök sohasem lesz tiszta fogalmunk a szent sír felől.

A bolthajtással ellátott szent sirok, melyeket nagy pénteken hazánkban is felállítani szoktak, sokkal inkább felelnek meg a valóságnak, csakhogy az Üdvözítő szobrának teknyőalaku homorulatba kellene feküdnie.

Ezen szent sír eredeti alakjára vonatkozó adatokat pater Gatt nyomán állítám össze, ki midőn Jeruzsálemben időztem, Ratisbonne atya intézetében már évek óta működött, jelenleg pedig hitküldér Gázában. Így tehát elég alkalma volt a kérdést a helyszínén behatólag tanulmányozni.

Legujabb időben Cyprián atya, a Szentföld vezérbiztosa Velenczében, „Della vera forma primitiva et attuale del s. Sepolcro di Gesù Cristo. Venezia 1876.“ czimű művében nagy tudományos készlettel vizsgálja ezen kérdést, de közte és pater Gatt között nézeteltérések vannak. Ugyanis Cyprián atya a szent sír bemenetét elzáró követ malomkőhöz hasonlóan, görkőnek (Rollstein) rajzolja. Fahrenguber János szerint. *) sajátságos egy nézet ez, mivel az „elhengerítés“ (revolvere Máté 28, 2. szószerinti értelménye nem tételez

*) Jerusalem und das heilige Land.

fel okvetlenül köralaku követ; sz. Jánosnál (20, 1.) pedig olvassuk: „*vidit lapidem sublatum a monumento.*” Judeában a sírok ilyenkénti elzárása ritkábban fordul elő, de annál gyakrabban Galileában. Ismeretes példák erre a királyok sirjai Jeruzsálem mellett. Ugyszintén nem kell Cyprián atyával feltennünk, hogy ezen kő elzárta az előcsarnok bemenetét, mely olykor nagyobb, tágasabb is volt, és a sz. Lukácsnál (24, 12.) előforduló „behajlás,” sz. Jánosnál (20, 5.) pedig a „lehajlás” kifejezései teljesen alkalmazhatók a második kamra vagyis a sírkamra bemenetére; annál is inkább, mivel a hagyomány folyton az angyalkápolnáról beszél, mint azon előkamráról, melyben a sírkamrát elzáró követ az Ur angyala elhengeríté és ráüle, (Mát 28, 2.) s mivel Márk (16, 5.) szerint a sírhoz jött jámbor asszonyok (az első nagyobb sírajtón keresztül) oda tekintvén láták, hogy a kő (a sírkamrának bemenetétől) el van hengerítve. . . És bemenvén a sírba, látának egy ifjat (angyalt) ülni jobbkéz felől, hosszú fehér ruhába öltözve és megrémülének“ (1. c.)

A felhozott nézetek közül melyik közelíti meg jobban az igazat, azt a tudós régészekre bizzuk.

Miután a szent sír eredeti alakjáról szóltam, lássuk a mostani sírkápolna leírását. A sírkápolna a rotunda közepén a kupola alatt elszigetelten áll, s egészen fehérmárványból moszkovita izlésben épült; hossza 8.26 szélessége 5.67 magassága pedig 7 méter. Alakja hosszukás. Lapos tetejét oszlopos márvány kartámszat környezi és korona alaku, nyolcz ablakkal ellátott kúp disziti; mely azonban csak ékitményül szolgál, a kápolna benseje egészen sötét levén, csak az éjjel nappal égő gyertyákkal és lámpákkal világittatik.

A sírkápolna jobb. és bal oldalán ablakhelyek vannak, homlokzatán pedig kétfelől a bemenet mellett négy korinthusi oszlop emelkedik és márványpadokon óriási ezüst kargyertyatartók állanak.

A hatodfél láb magas bemeneten keresztül, mely fölött az Üdvözítő feltámadását ábrázoló kép diszlik, lép a zarándok a sírkápolnába, mely két osztályból áll.

Az első megfelel az eredeti síremlék előcsarnokának, és onnét neveztetik angyalkápolnának, mivel közepén magányosan álló alacsony oszlopocska emelkedik (kis varróasztalhoz hasonlóan) és az oszlopfej tetején márványba van foglalva egy darabja azon kőnek, melyen az angyal ült, midőn az ájtatos nők harmadnap viradóra Krisztus sírjához jöttek.

De nem azért nevezik az előcsarnokot angyalkápolnának, mivel jelenleg itt őrzik azon követ, melyen az angyal ült; hanem azért, mivel a sírkamra bemenetét függélyesen elzáró kő az angyal által történt elhengerítés után csakugyan itt feküdt, s itt hallák az ájtatos nők az angyal szózatát: „Ne féljeteK. A megfeszített názáreti Jézust keresitek: feltámadott, nincs itt; ime a hely, a hová tették őt.“ (Márk. 16, 6.)

Jobb- és balfelül két gömbölyü nyílás van, melyen keresztül a görög és örmény szakadár pátriarkák nagyszombaton az u. n. szent tüzet kinyújtják.

Innen igen szűk és alacsony ajtó, melyen csak meghajolva lehet keresztül menni, vezet a tulajdonképeni sírkamrába. Ez záratott el kővel az Úrnak sírba helyzetése alkalmával, mint sz. Máté 27, 60. mondja arimítiai Józsefről: „És saját új sírjaca tevÉ, melyet a kősziklába vágott vala. És nagy követ hengerite a sír ajtajára és elméne.“ Ezen ajtó felső küszöbén még látható a természetes szikla.

A tér a sírkamrában oly szűk, hogy alig fér el egymás mellett négy személy.

A sírkamra éjszaki oldalán koporsószerű oltár van, melynek két méter hosszú és fél méter széles fehér márvány-táblája az Úr sírteknyőjét szemek elöl elfödi. Ugyan ily márványlap födi az oltár előrészet is. Ezen külső márványburkolat miatt az Úr sírját nem láthatni s csak tudatlanságát árulná el, ki ezen oltárt az Úr koporsójának nézné.

A régi hagyomány szerint Krisztus Urunk fejével nyugotnak, lábaival pedig keletnek feküdt a szent sírban.

Fölötte szembeötlő a szent sírt födő kőtábla repedése. Egy jeruzsálemi pasa szép márvány asztallal

akarván termeit ékesíteni, a gyönyörű márványlapot erőszakkal el akarta venni. Hogy a pasának tervét az előre tudósított raguzai Bonifác, a sz. sír őreinek főnöke megghiusítsa, a márványtáblát eltörette, hogy azt legalább ily sérült alakban megtarthassa. Az oltár fölött a latinok, görögök és örmények drága képei függnek s egyszersmind ezen nemzeteknek a szent sírra való kizárólagos jogcziméről tanuskodnak.

A latinok képe-, a feltámadást ábrázoló ezüst dombormű, drága kövekkel ékesített keretben, Antonelli bibornok ajándéka, melyet nem rég Rómából Jeruzsálembe küldött.

A szent síron a ferenczrendi atyák, a szakadár görögök és örmények a fermánok által megállapított sorrend szerint végzik az isteni tiszteletet.

A Kálvárián kápolnáikban csak a görögök és latinok bírnak ezen joggal.

Számos lámpa árasztja mystikus világosságát a szent sír kápolnában, melynek homlokzatán is, lánczokon arany és ezüst lámpák függnek, ezek különböző királyok és nemzetek ajándékai.

A szent sírnak átellenében van az u. n. katholicon, vagyis a szakadár görögöknek szép kúptetővel ellátott temploma. Nemcsak az oltár és a képfal (ikonostas), mely a szentélyt elválasztja, aranyozásban dúsgazdag, hanem az épület többi része is bővelkedik görög izlésű ékitményekben.

Közel a bemenethez márványedényben foglalt félgömböt mutatnak, melyről Photius tanítványai nagy komolysággal azt állítják, hogy ez a világ középpontja. A ki tehát nem hiszi, mérje meg! Ezen nevetséges és dőre vélemény támogatására a Zsolt. (73, 12.) és Ezek. (5, 5.) hozzák fel bizonyítékul.

Az alexandriai és antiochiai patriarkáknak itt külön trónusaik vannak.

A keresztes hadjáratok idejében a katholicon a szent sír kanonokjainak chorusa volt, hol felvértezve és sisakkal fejkön énekelték a zsolozsmát az Úr tiszteletére.

Ha a göiögök ezen szentélyéből kilépünk és a szent sír kápolnája körül megyünk, azt vesszük észre, hogy ennek hátuljához deszkahajlék van illesztve; ez a koptok kápolnája, melyet Salzbacher szerint akkor építettek, midőn a ferenczrendi atyák Damaszkusban bebörtönözve voltak.

A félkörben emelkedő támoszlopok között lévő földszinti helyiségek a georgiaiak, abyszinusok, nestorianusok sat. birtokát képezik. Ép a koptokéval szemközt van a szirusok szép kápolnája, melyből arimatiai József és Nikodém sírűregeibe nyílik a bejárás. A hagyomány azt mondja, hogy arimatiai József közel az Úr sírjához, maga és családja számára sírboltot készíttetett, s csakugyan könnyen valósíthatta is szándékát; hisz a kert, melyben az Úr sírja volt, tulajdonát képezte.

Ezen hajlékok fölött lévő boltives karzatok egykoron mind a mieink voltak, míg a csalfa örmények egyesülés ürügye alatt ezek egy részét el nem csalták.

A szent sírtól éjszaknak sz. Mária Magdolna kápolnája van, melynek talaján mozaik jelzi ama helyet, hol az Úr feltámadása után kertész alakjában Mária Magdolnának megjelent. (Ján. 20. 11—19.) E megható jelenet emlékeül szolgál a közel lévő oltár, mely kizárólag a róm. katolikusoké. Evvel szemközt van a fakarzat, melynek orgonája az egyházi éneknek méltó kíséretéül szolgál.

Innét ismét éjszaki irányban négy lépcső vezet a szentföldi atyák kápolnájába, hol az isteni tiszteletet végzik és éjjel-nappal zolosma énekkel dicsőítik a Mindenhatót.

A hagyomány szerint a bold. Szűz nem hagyta el a szent sírt, mely szent fiát rejté magában, hanem a katonaság miatt bizonyos távolban tartózkodék; s midőn az Üdvözítő feltámadt, e helyen jelent meg szent anyjának, amiért is ezen szentély megjelenés kápolnájának neveztetik.

Három oltárral bir. A főoltáron (ez a traditionalis hely, hol a megjelenés történt volna) az oltári szent-

séget tartják, a jobb oldali oltárt pedig azért nevezik ereklye oltárnak, mivel az Üdvözítő keresztjének egyik darabját itt tisztelték a keresztények, míg 1557-ben a ferenczrendi atyák Szolimán által bebörtönöztetvén ez alatt a szent ereklyét az örmények hatalmukba ejtették és Örményországba küldék.

Az epistola oldalán levő oltár pedig azon oszlopnak egyik részét foglalja magában, melyhez az Üdvözítőt megostoroztatása alkalmával kötötték.

Ez oszlopot évenként csak egyszer láthatni t. i. nagyhét szerdáján, egyébkor csak egy erre rendelt pálczával érinthetik a zarándokok; a mondott napon^{én} is ama szerencsének osztályosa leheték, hogy ez oszlopot láthattam és saját kezemmel érinthettem.

Ezen kápolnán túl van a sz. sir őreinek az európai börtönöknél sokkal alábbvaló szegényes zárdájuk, melyről azonban másutt fogok bővebben szólni.

Elhagyván ezen kápolnát balra a latinok sekrestyéjében bouilloni Gottfrid sarkantyuit és kardját láthatni. Ami ezen tárgyak valódiságát illeti, csak annyit jegyezhetek meg, hogy a szentföldi atyák a XIII. században, mint ilyeneket vevék át Názáret városának püspökétől. Ki a szent sír lovagjaul felavattatik, ezen karddal nyeri el a szent sír előtt a jeruzsálemi patriarkától a lovag-ütést.

Ha a sekrestyéből kilépve balra fordulunk, a szent sír templomának éjszaki hajójába, onnét pedig egyenes irányban — a görög katholikon mentében — sötétes kápolnába jutunk, mely a szakadár görögök birtoka. Ezt közönségesen Krisztus börtönének nevezik, mivel a hagyomány szerint itt tartották fogva az Üdvözítőt, míg a közel lévő Kálvárián a keresztrefeszítéshez szükséges előkészületek megtörténtek. El nem mulasztatom megjegyezni, hogy Krisztus Urunk ezen bebörtönöztetését Emerich Katalin is említi. Délnyugatnak a görög katholikon háta mögötti félkörded sötét folyosóban, néhány lépésnyire Krisztus börtönétől, Longinus kápolnáját találjuk. A hagyomány szerint Longinus azon katona, ki az Üdvözítő bekövetkezett halála

után oldalát lándzsával megnyitá; de látván a végbe-
ment csodákat, Jézus istenségét vallá s e helyen si-
ratá meg hibáját. Szive az isteni malaszt által érintet-
vén mint bűnbánó vonult Kappadocziába, hol is vértanui
halált szenvedett. Ezen kápolnában egykoron Krisztus
keresztjének feliratát is őrizték.

Néhány lépéssel tovább az öltönyosztás kápolná-
ját érjük el. Ez azon hagyományos hely, hol a keresztre-
feszítés után a katonák Krisztus ruháját szétozták, a
varratlan felső köntös fölött pedig sorsot vetének.

Csekély távolban innét sz. Ilona földalatti ká-
polnája van, mely az abyssinusok tulajdona, kik nagy
szegénységök miatt, mindennapi ellátásuk fejében a
használati jogot az örményeknek engedték át.

Huszonnyolcz lépcső vezet ezen szentélybe, hol
egykoron sz. Ilona tartózkodott, midőn t. i. keresztette a
sz. keresztet mely föld és törmelék alatt el volt te-
metve.; most is mutatják azon ablakot, melyen az
ásások tartama alatt kinézett. Ezen kápolna felett
szép kupola emelkedik, melynek ablakain keresztül
hat be a világosság; különben tágas benseje három ha-
jóval és két oltárral bir.

Délkeleti sarokjából 13 lépcsőn leszállva a lati-
nok tulajdonát képező természetes sziklaüregbe ju-
tunk, mely a kereszt feltalálása kápolnájának nevezte-
tik, mivel a harmadik században a szent keresztet a
szögekkel és szivacsos, a lándzsa- és tövis koronával
itt találták fel.

Mondják, hogy a kereszt feltalálásának kápolnája
egykor cisterna volt, melybe a sz. keresztet a neve-
zett tárgyakkal elásták.

Serpentin talapzaton áll itt szent Ilona szobra, ke-
zeivel a sz. keresztet tartva. Ez a boldogult Miksa
mexicoi császár nagybecsü adománya.

Visszatérve a görög katholikon mögötti sötét, fél-
körded folyosóba, az utolsó: „gúnyoszlop kápolná“-jának
(columna improperii) nevezett szentélyhez érünk.

Az oltár-asztal alatt szürke követ látni, melyen
a hagyomány szerint az Üdvözítő az ostoroztatás után

ült, midőn tövisekkel megkoronázták, rája ócska vörös köpönyeget adtak, kezébe pedig nádszálat, és csúfolva térdet hajtának előtte mondván: „Üdvözlégy zsidók királya!“ (Máté 27. 29. Márk 15, 18.) S ime már ismét a Kálvária lépcsője mellett vagyunk.

Nem akarom minden, a szent helyekre vonatkozó hagyomány hitelességét egyaránt vitatni; megengedem, hogy a későbbi századokból származó hagyományok nem mindegyike állja ki a kritikát, de a betlehem-i barlang, a Kálvária és a szent sír valódiságát nemcsak kath. tudósok, hanem a protestáns angolok is napnál fényesebben bebizonyították.

Ugyanis ez utóbbiak erre nézve egész irodalommal bírnak.

Krisztus születése után 70-dik évben roppant hadikészlettel Jeruzsálem falai alatt termett Titus, a római hadsereg fővezére, hogy a zsidó forradalom központját ostrom alá vegye.

A jeruzsálemi keresztények még az ostrom előtt elhagyák a várost, s a Jordánon túl fekvő Pella városába menekültek, megemlékezvén Krisztus ezen szavairól. „Midőn látni fogjátok a pusztítás iszonyosságát, akkor fussatok a hegyekre.“ (Máté 24, 15.) A város elpusztulása után ismét visszatértek, hogy Jeruzsálem romjain lakjanak. Ezen néhány hónap alatt, nem felejtették el tehát e szent helyek fekvését, melyek nagyobbrészt a város falain kívül lévén, az ostrom alatt annyit nem szenvedhettek mint amaz épületek, melyek a város bensejében valának. Hogy ezen szent helyeket Hadrián császár idejében mindenki ismerte, azt elvitázhatlan tény bizonyítja. Ugyanis a 20—25 láb magas Golgota nyugati oldalával szemközt, vagy száz láb hosszú közbeeséssel, egy vele azonos magasságu szikla emelkedett, melybe volt bevágva a szent sír. Hadrián a két szikla közötti mélyedést a végett töltette ki, hogy a szent sír helyét felismerhetlenné tegye. Hogy pedig a szent helyekhez kötött emlékeket a keresztényekkel végkép elfelejtesse, a város újra építésekor a Kálvárián és a szent sír felett bálványok tiszteletére tem-

plomokat építtetett. De ime! épen ez által lett ezen sz. helyek valódiságának leghitelesebb tanúja.

Az első, ki eme szent helyekről ír, a legrégebb egyháztörténetíró Özséb. († 340.) Előadásában minden keresettebb kifejezést mellőz, de ép ezen egyszerűségével leghivebben visszatükrözi a valót; szerinte Konstantin szigorú parancsot menesztett Jeruzsálembe, hogy a szent sír felett emelt pogány templomot rontsák le, és a földet, mely eddig a szent sírt fedte, takarítsák el. A hatalmas császár parancsának végrehajtása után a sírűreg még jó karban s eredeti állapotában találtatott. Konstantin erre Makarius jeruzsálemi püspökhöz intézett levelében a feletti örömének és hálájának ad kifejezést, hogy a föld alá oly rég elrejtett szent sír ismét napfényre került, egyuttal arról is tudositja, hogy a bálványoktól megtisztított szent hely fölé nagyszerű templomot fog építtetni.

Tehát, mi kétséget sem szenved, hogy a szent sír Konstantin idejében ismeretes volt, mert szó sem volt arról, hogy a szent sír kerestessék fel, hanem az azt fedő föld távolíttassék el

Feltűnő, hogy Özsébnél nem találjuk feljegyezve, miszerint sz. Ilona, a császár anyja, találta volna fel a szent sírt s a keresztet. Csakis későbbi történészeknél olvassuk a következőket: Sz. Ilona császárné agg korában Jeruzsálembe zarándokolt. A mint az Úr sírja a Golgotához közel feltaláltatott, azt gondolta, hogy ennek közelében keresztje is feltalálható lesz, mivel a zsidóknál szokásban volt a halálítélet végrehajtási eszközeit a kivégzés helyéhez közel elásni.

Isteni kijelentés következtében május 3-án (a kereszt feltalálásának ünnepe) egy földalatti üregben három kereszt találtatott. Miután pedig nem tudták: melyik legyen az Úr keresztje, Makarius mind a hármat egy előkelő haldokló hölgyhöz vitette. Kettőnek érintése, mi javulást sem eredményezett, de amint a harmadik keresztnek csak árnyéka is reávetődött, rögtön visszanyerte egészségét; ez volt tehát világos jele annak, hogy melyik a Megváltó valódi keresztje.

Másik előadás pedig ily értelemben nyilatkozik : két keresztfával eredménytelenül illettek meg egy halottat, míg a harmadik kereszt érintésére életre támadt Sz. Ambrus mailandi püspök Theodozius császár felett tartott gyászbeszédében többi közt azt is mondja, hogy Pilátus felirata egyik keresztben még meg volt. Egy még inkább eltérő elbeszélés így szól : sz. Ilona Jeruzsálemben léte alatt a zsidókat egybehivatta s midőn ezek a helyet, hol Krisztus keresztje el volt ásva, megmutatni nem akarták, máglyával fenyegette őket. Ekkor egy Judás nevezetű zsidó, kinek nagyapja még ismerte az Urat, hét napi börtön és koplaltatás után bevallotta : hol legyen a kereszt és 20 lábnyira a föld alól fel is ásta. Ezután a zsidó megtért s Kyriakos nevet nyert. Megkeresztelése után feltalálta a szegeket is, melyekkel Jézus keresztre szegeztetett.

Ezek szerint a nemesszívű hölgyet illeti meg tehát a dicsőség, hogy a nyilvános kegyelettől elvont legdrágább ereklyéit a kereszténységnek, ismét a valóságos tiszteletnek visszaszerezte. Nem elégedvén meg a szent sír fölött épült fényes templommal, vallásos buzgalmában egy nagyszerű templomot épített a betlehem-i barlang fölé; egy másikat pedig az Olajfák hegyén Krisztus mennybemenetelének emlékezetére. Ezentúl kápolnák, oltárok, egyházak jelölték mindazon helyeket, melyek Krisztus tetteiről nevezetesek valának, a hagyományok pedig feljegyeztettek, hogy feledékenységbe ne menjenek S kicsoda tagadhatná azon történelmi tényet?! hogy ezen idő óta nemcsak Jeruzsálemben, hanem szétszórva az egész Szentföldön keresztények laktak, kiknek püspökei és áldozarai, mintegy szakadatlan láncolatot képeznek, mely által az ősrégi hagyományok hamisíthatatlanul hozzánk jutottak. Ha ezen hagyományok valódiságát merjük megtámadni, akkor az összes világtörténelmi adatok hitelességét is kétségbe vonhatjuk; hisz ezek sem nyugosznak biztosabb alapokon, mint amazok.

A dolog sarkpontja tehát abban szögellik ki : valjon a szent sír temploma csakugyan azon helyeket

foglalja-e magában, hol az Üdvözítő meghalt és fel-
támadott?

Mindenekelőtt el nem mulaszthatom megjegyezni, hogy ezen helyek minősége a szentírásban mondottakkal teljesen megegyezik. Ugyanis Jézus keresztre feszítésének helye sz. János (19, 20.) szerint közel volt a városhoz. Tehát a régi városfalnak a mai Golgotához közel kellett elvonulni. Továbbá figyelembe veendő az is, hogy a Golgotát mind a négy evangélista (Máté 27, 33.; — Márk. 15, 22.; — Luk. 23, 33.; — Ján. 19, 17); nem balom- vagy dombnak, hanem csak helynek nevezi. S valóban a mai Golgota oly jelentéktelen emelkedés, hogy a domb vagy a halom elnevezés is alig illeti meg. Sz. János szerint (19, 41.) az arimatizmai József kertje és sírja azon helyen volt, hol Krisztus Urunk felfeszítettetett. Tehát, ha a sz. sír és Golgota egymástól nagyobb távolságra mutattatnék, nem felelne meg a valóságnak.

Még az is felemlítendő, hogy e helyeket 326 óta mutatják, tehát felcserélésről 326 óta szó sem lehet. Traján 98-ban lépett a császári trónra, már pedig ismert dolog, hogy sz. János apostol Kr. u. az első századot túlélte; ennél fogva az ő idejében a felcserélés nem történhetett. Hisz ő a bold. Szűzzel szemtanuja volt a keresztfeszítésnek, s a Kálvárián még mai napig mutatják a helyet, honnét a nagyszerű drámát szemlélték. Ha tehát feltéve, de meg nem engedve, felcserélés történt volna, annak 100 és 326 között kellett esnie. De tegyük fel Özséb előadása szerint, hogy Hadrián († 128) korában csakugyan Vénus temploma épült volna Jeruzsálemben: akkor a felcserélés ez időközben semmi szín alatt nem történhetett. Arra vonatkozólag, hogy Jeruzsálemben Hadrián utóda, Antonius Pius idejében Vénus temploma létezett, kétségre vonhatlan érveink vannak. Ugyanis mai napság is birtokában vagyunk oly római pénznek, melynek egyik oldalán **Antonius Pius mellképe**, a másikon pedig **Astarte** vagy Vénus négy oszlopon nyugvó templomban áll, mely alatt e három betű van: **C. A. C.** A régészek ezt érem-

tanilag így magyarázzák: **Colonia Aelia Capitolina**, mely név alatt, a mint már megemlítők, Hadrián óta a IV. század kezdetéig Jeruzsálem előfordul. *) Ha valaki ezen éremtani magyarázat helyes voltát bármikép is kifogásolná, kételyei teljes eloszlatása tekintetéből ide jegyzem, hogy Márkus Aurelius (161—180) és Septimius Severus (193—211) pénzein is ugyanazon templomban, ugyanazon alak látható, csak hogy ezen későbbi pénzeken e felírás van: COL. AEL. CAP. — Ezen pénzekről azon következtetést vonhatjuk, hogy Jeruzsálemben Hadrián óta csakugyan fennállt Vénus temploma; Özséb pedig feljegyzi, hogy ez a sz. sír felett emelkedett. **) Ezen előadás ellen mi alapos ellenvetést sem támaszthatunk és szigorú történelmi bírálat után bizvást elmondhatjuk, hogy 326-ban azon helyet, hol a szent sírnak kellett lenni, jól ismerték.

De térjünk át a dolog velejére. Hogy Jézus a városon kívül feszítettet meg, a szentírás szavaiból világosan kitetszik. De Jézus idejében a mai Golgotának a város falain belül kellett lenni, tehát a valódi Golgota nem lehet.

Hogy ezen első pillanatra valónak tetsző ellenvetést megczáfolhassuk, meg kell vizsgálnunk, mily iránya volt Jézus idejében a város falának? Mivel a mai városfal csak 1542-ben épült, kutatásainkban zsinórmértékül nem szolgálhat. Flavius Józsefnél igen pontos feljegyzéseket találunk a város falaira vonatkozólag, amint azok Jeruzsálemnek Titus általi elpusztítása előtt tényleg léteztek. Szerinte azon időben a város három fallal volt körülvéve. Az első és leg-

*) Williams, die heilige Stadt.

**) Feltűnő, hogy Özséb után élt sz. Jeromos az előbbinek előadásával meg nem egyezik, u. i.: sz. Jeromos szerint Hadriántól Nagy-Konstantinig a Kálvárián Vénus, a szent síron Jupiter bálványszobrai állottak. Ez nem ingatja meg a Golgota és a sz. sír valódisága mellett felhozott érveinket: mert közös a tényálladék megállapítására valjon Vénus a Kálvárián, vagy az oly közel eső Krisztus sírján állt-e?

régibb fal, mely Dávid városát vagy a Sion hegyét vette körül, már Dávid és Salamon alatt körülbelül ugyanazon irányban húzódott, mint Flavius idejében; ez tehát a szent sír templomának helyét minden esetre kizárta. Reánk ezen falnak csak éjszaki része bir különös fontossággal, mely a Hippikus toronytól nyugatról keletre egyenes vonalban nyúlt a Sion hegy éjszaki széle előtt a Salamon-féle templom helyig vagyis a mai Háramig. Célunknak megfelelőleg a harmadik kőfalat a második előtt kell emlitenünk, mely Flavius szerint szintén a Hippikus toronymál vette kezdetét és éjszakon jókora távolságra húzódása után keletre kanyarodva szinte a Háram északkeleti sarkát érintette. Világos tehát, hogy a mai szent sír egyháza a harmadik kőfal keretén belül volt, de ez Üdvöztőnk idejében még nem létezett, hanem csak Kr. u. 40-dik évben fogott építéséhez Heródes Agrippa. Mivel a városnak ezen megerősítése miatt Klaudius császár előtt gyanuba esett, Agrippa a gyanut magától elhárítandó, felhagyott a további építéssel és csak a végzettetjes háboru küszöbén fejezték be nagy siettséggel a zsidók.

Ha csupán az első és harmadik kőfalról volna szó, ugy már beigazolt tény lenne, hogy Jézus idejében a mai sírtemplom helye a városon kívül volt s így a Kálvária és a szent sír valódisága ellen mi kételety se lehetne támasztani, hanem a gordiusi csomót a második kőfal képezi. *) Flavius erre vonatkozólag ekkép nyilatkozik: „Kezdődött egy kapunál, melyet Gennátnak neveztek és a mely az első kőfalnak kapuja volt és a városnak éjszaki részét körülkerítve Antóniáig felnyult.“ Ezen második kőfal, melyet állítólag Ezekiás király épített, (II. Kron. 32, 5.) Jézus idejében már mindenestre fennállt. Ha tehát a második fal a mai szent sír templom helyét bekerítette, ugy a hely, mely a jámbor zarándokok előtt 15 évszázad óta kiváló tiszteletnek tárgya, nem valódi. De ezen hely a má-

*) Jeruzsálem falainak helyrajzi viszonyaira vonatkozólag lásd Fergusson, Robinson, Schulz, Sepp, Tobler, Furrer műveit.

sodik kőfalon kívül volt, és ezen állításunkat összhangzatban a keresztény hagyománnyal mindaddig felfogjuk tartani, míg az ellenkezőről az eddigieknél alaposabb érvek meg nem győznek. No de kísértsük meg a második falnak irányát kijelölni. Kiindulási pontja az első falban lévő Gennát kapuja, a honnét meglehetősen távolságra éjszakra vonul, azután pedig kelet felé kanyarodik. Valjon a második kőfalnak délről éjszakra és innét keletnek menő részei által alkotott sarok a Golgota közelében, vagy távolabb éjszakra a mai damaskusi kapunál feküdt-e, az közönyös dolog, minthogy reánk nézve csakis a második falnak délről éjszakra menő része bir jelentőséggel. Ha ezen falrész a Hippikus torony közelében vette kezdetét, akkor Golgotát minden esetre bekerítette; ha pedig a nevezett toronytól kelet felé meglehetősen távolságban kezdődött, akkor a Golgotát kirekesztette. Most tehát céljuknak megfelelőleg okvetetlenül szükséges, hogy a Gennát kapu helyét állapítsuk meg, mivel ez a második kőfal kiindulópontja.

Az amerikai dr. Robinson az ő bibliai kutatásaiban, Gennát kapuját egészen közel a Hippikushoz helyezi, a nélkül, hogy állítását hathatós érvekkel beigazolná. Ezen föltevése következtében küzdött ő a szent sír valódisága ellen, és fájdalom! behatósabb bírálat nélkül, igen sokan magukévá tevék véleményét, úgy, hogy ez mai napság majdnem általános érvényre emelkedett.

Hogy pedig a Gennát kapu a Hippikustól meglehetősen távolságra keletre esett a következő érvek szolgálnak bizonyítékul:

1-ször, a fal ott, hol a három torony: Hippikus, Fazelus és Máriámne védelmi erősségül állt, magasabb domb felett vonult el, és ezen dombon még egy 30 rőf magas hegygerincz emelkedett, melyen a tornyok voltak. Tehát nem valószínű, hogy a városkapu ott lett volna, hol a fal 30 rőf magas sziklagerinczen állott. Ehhez járul még az, hogy a három torony megett feküdt Heródesnek palotája és kertje, és valóban nem lehetni, hogy a királyi udvaron keresztül átjárás egedtetett volna.

2-szor, miután Titus a harmadik és második falnak bevételével az új és alsó várost meghódította, seregének egy részét Antónia vára, másrészét a felső város ellen indította. A mi vizsgálódásunk tárgyát tekintve, csakis a felső városra irányul. A X. legio — Flavius József (De bello jud. lib V. c. XI.) szerint — a Sion éjszaki falával szemközt sánczot vetett a Mandola tónál, melynek a mai Birket-Hammam-el-Bat-rak felel meg; hasonlóan a XV. legió az elsőtől vagy 30 rőfnyire, János főpap síremlékénél. Az első sáncznak inkább valamivel keletre kellett esnie, mert Hippikus, Fazelus és Máriámné tornyai oly erősek voltak, s a lejtő, melyen emelkedtek, oly meredeket képezett, hogy e természetes védgát ellen a rómaiak ostromgépei mitsem tehettek. A második sáncznak a második kőfaltól és Gennát kapujától nyugatra kellett elterülnie, mert józan észszel fel nem tehető, hogy János főpap síremléke a második faltól keletre vagyis a város szívében lett volna; mivel a zsidó törvény szerint a város bensejében egy sír sem állhatott. Állításunkat a következő teljesen megvilágítja. Ugyanis, mielőtt Titus az ostromláshoz fogott, körüllovagolta Jeruzsálem falait, hogy a támadásra a legalkalmasabb pontot kiszemelje; ezt meg is találta János főpap síremlékénél, mivel itt alacsonyabb volt a külfal és itt a második fal nem volt egybekötve az elsővel, itt a befalat tehát könnyebben meg lehetett közelíteni. E szerint a fenti síremléknél a második fal a bensőt nem fedezte. Innen János főpap síremlékének a második kőfaltól nyugatra kellett emelkednie. De összeletezzük a mondottakat: Titus a Hippikustól keletre és Gennát kapujától nyugatra két sánczot hányatott, melyek egymástól harmincz rőfnyire estek. Ebből tehát azon kézzelfogható eredményre jutunk, hogy Gennát kapuja Hippikus tornyától meglehetősen távolban volt s körülbelül ott lehetett, hol a mai bazárnak déli vége van. Ha most innen egyenes vonalat húzunk a mai „Porta judiciaria“ felé, akkor a második kőfal irányát akként találjuk, hogy az a Golgota keleti részén vonult el, tehát Golgotát teljesen kirekesztette a városból. Ha

tehát az előzményekből következtetést vonunk: napnái világosabban kiderül, hogy a mai sírtemplom közel a városhoz vagyis a kapun kívül (Zsid. 13, 12.) azon területen feküdt, hol a kertek voltak, mert Gennát, kertek kapuját jelenti, és pedig azon helyen, hol beigazolhatólag sírok voltak, mert e tájon volt János főpap síremléke.

A mondtak oly hiven megegyeznek az evangelisták előadásaiival, hogy teljes bizonyossággal állithatjuk: a mai szent sír temploma a régi Golgotát és Krisztus Urunk eredeti sírját köríti.

Hogy a Kálvária és a szent sír valódiságára vonatkozó fontos kérdésben azon szemrehányás ne érjen: „Cicero pro domo sua“, nem akartam ujjabb katolikus írókra hivatkozni, hanem a hívő protestáns Plitt Tivadar*) érveléseit tettem magamévá és követtem eszmemenetét.

Miután a szent sír templomával foglalkoztunk, térjünk át más dologra.

Leirhatlan a keleti hitfelekezetek gyűléte a latin katolikusok ellen. Egymás között is folytonos viszályban élvén, csak e gyűlésben egyeznek meg mindnyájan. A görögök és örmények törekvése folyton oda irányul: mikép túrhatnák ki a katolikusokat az egyik vagy másik szentélyből? s vajmi sokszor sikerült ez már nekik! Oly szentélyek, a melyek még e század elején a katolikusoké voltak, jelenleg a szakadárók kizárólagos birtokát képezik, s méltán lehet attól tartani, hogyha a vén Európa közönyösségéből fel nem ébred, a katolikusok jogai és birtokai, a hatalmas orosz befolyás következtében végképen veszendőbe mennek. 1808-diki október 11—12 közti éjjel tört ki az örmények kápolnájában azon borzasztó tüzvész, melynek a szent sír temploma áldozatul esett. A ferenczrendi atyák sekrestyése legelső vette észre a borzasztó veszélyt, és segítség után kiáltott. De mivel a lángok gyorsan

*) „A Szent Föld.“ Plitt Theodor után írta Fábíán Mihály. Pest, 1860.

elhatalmasodtak, és a tűzoltó eszközök pedig csekélyek voltak, már elejétől fogva le kellett mondani minden reményről, hogy a keresztény világ legszentebb és legtiszteletre méltóbb épületét megmenteni lehessen.

Két óra múlva beroskadt a szent sír fölötti kupola s összezuzta a karzatokat, a falak egy részét, az oszlopokat és kápolnákat, melyek a szent sírt környezték. De az Isten keze megmentette a legszentebb helyet. Midőn a tüzet elnyomták, a szent sírt sértetlenül találták. Maga a sírkápolnában minden ép állapotban megmaradt, még egy kép is, mely vászonra volt festve, holott a többi szentélyek majdnem egészen tönkre mentek. Ezen tüzvész előtt a katolikusok a szent sírnek és legtöbb szentélyeinek kizárólagos tulajdonosai voltak.

Én senkit sem akarok gyanusítani; de Jeruzsálemben a katolikusok közt általános a hiedelem, hogy a görögök és örmények szántsándékosan gyűjtötték meg a szent sír templomát, mivel jól tudták, hogy a ferenczrendi atyák annak újabb felépítésére elegendő eszközökkel nem rendelkeznek; ha pedig ők építik fel, jogot formálhatnak az egyes szentélyekre. S ime nem számítottak rosszul! Európa fejedelmei és a hivek cserben hagyták a szent sír őreit.

Mivel ezek ily nagyszerű építkezésre szükséges anyagi eszközökkel nem rendelkeztek, a magas porta a római szent szék tiltakozása daczára megengedte a görögöknek az ujbóli felépítést, kik ezen alkalmat felhasználva, a katolikusokat a legtöbb szentélyből kiszorították.

Különösen Sebastiani francia követnek róható fel bűnül, hogy a francia hagyományos politika ellenében a katolikusok elévülhetlen jogait gyáván feladta S midőn emiatt egy ferenczrendi atya Konstantinápolyban felszólalni bátorkodott, azt nyerte válaszul: „Csak nem akarják négy szikla miatt Európát lángba borítani és Ázsiával háborúba keverni.“ Azonban úgy látszik, hogy a szomorú viszonyok jelenleg jobbra fordulnak.

A szent helyek Palesztinában már Nagy Károly ideje óta Franciaország pártfogása alatt állanak, s I. Napoleon, ki ismerte a „keleti kérdés“ fontosságát, folytatta e hagyományos politikát, mert Franciaország jogait a szent helyek fölötti örökösre nézve szerződésileg biztosította. Utódja III. Napoleon, a szentszék felhívására szintén, bár pusztán politikai okokból, kiterjesztette a francia befolyást Libanonra is; mert a katolikus maronitákat védelmébe vette, s némi önnállóságot, valamint vallásuk szabad gyakorlata-t biztosította számukra.

E politika ellensúlyozásában elejétől fogva versenytársa volt Franciaországnak a schismatikus orosz hatalom, mely a francia forradalom idején több oly szent helyet foglalt el a görög-orosz hitűek számára, melyek azelőtt a római katolikusok birtokát képezték. A sanstefanoi török-orosz szerződés alkalmával Oroszország követelte a portától, hogy engedje át neki a fenhatóságot a szent sír fölött, de a konstantinápolyi apostoli delegatus Graselli, értesülvén a török kormány által e követelésről, rögtön tudósította felőle a szentszéket, mely nem is késett figyelmeztetni a francia kormányt joga védelmére, s felkérni egyszersemind Ausztria-Magyarország s Anglia kormányait ennek támogatására. Így történt, hogy a török kormány támaszkodva a nevezett három hatalom fellépésére, sikerrel állhatott ellen az orosz követeléseknek. A szentszék azonban nem nyugodott mindaddig, míg a francia kormányt rá nem bírta, hogy a katolikus Franciaország jogait a Szentföld fölötti örökösre nézve a congressus által biztosítani fogja.

A szentszék ezzel sem elégedve meg továbbá arra is bírta Franciaország kormányát, hogy csatlakozzék az osztrák-magyar kormányhoz, midőn ez a keleti katolikusok jogainak biztosítása érdekében a pápai kormány által a congressushoz intézendő felhívást előterjesztendi, és egyuttal befolyásával támogassa az abban foglalt kívánságok teljesítését.

Hasonlókép kinyerte Angolország beleegyezését erre nézve, sőt az angol kormánytól azt is kieszközölte,

hogy a Kis-Ázsiában lakó katolikusok vallásának szabad gyakorlatát a congressus által a török uralom minden túlkapásai ellen biztosítandja. Anglia annál nagyobb készséggel engedette kívánságnak, mert a Törökországgal külön köttetni szándékolt véd- és daczszerződés által Kis-Ázsia fővédnökségét akarta elnyerni s ennek gyakorlásához már előre biztosítani magának a Chal-deus, szirus, maronita és örmény szertartású katolikusok jóindulatát, melyet a nagyszabásu angol keleti politika nem hagyhatott figyelmen kívül, már csak azért sem, mert ez által az angol, ir és skót katolikusok előtt, valamint az elfogulatlanabb más vallásu angolok előtt is egy érveléssel többet nyert politikai magatartásának indokolására.

Ily módon mind a három nevezett hatalom a szentszék kívánságait saját érdekeikkel összhangzóknak találván, a keleti katolikusok jogainak biztosítását a congressus által teljes készséggel vállalták magukra.

A mi a palesztinai szent helyeket illeti, a berlini szerződés 62. §-a pusztán csak megerősíti Franciaországnak ezekre vonatkozó jogait; mert sajnos, a jelen republikanus kormány csak eddig, s nem tovább hajlott a szentszék ohajaira, miután még sem akarta magára venni azon szemrehányást, hogy Franciaország jogait feladja; pedig e tekintetben többet vihathott volna ki akár a török, akár az orosz kormánytól, ha egyéb compensatiók híján minden befolyását erre nézve latba veti vala. A republikanus egyházellenes francia kormánytól elégedjünk meg ennyivel, s bizzunk abban, hogy lesz Franciaországnak még oly kormánya is, mely a berlini szerződés által szentesített ezen jogait tényleg is érvényesíteni fogja.

A berlini congressus és eredménye egész általánosságban a Keleten lakó katolikus hitsorsosainkra nézve kedvezőnek mondható. Nem lehet ugyan állítani, hogy jogaikat sérthetetlen biztosítékokkal vette körül, de legalább elismerte, és e tekintetben sokat javított a San-Stefanóban kötött orosz-török szerződésen, melynek hogy számos pontjait módosította, még azt is elérte, hogy a

schismatikus Oroszország tekintélyét s befolyását a Kelet népeinél gyöngítette, és ez nagy jelentőséget kölcsönöz a népek szellemi s anyagi előhaladására jó hatást ígérő berlini szerződésnek. *)

Befejezésül nem mulaszthatom el felemlíteni, mi szerint Jeruzsálemben egyizben több oda való katho-likushoz azon kérdést intéztem: a török vagy az orosz iga alatt szeretnének-e inkább lenni? Nem kis meglepetésemre azt nyertem válaszul, hogy őseik ugyan sokat szenvedtek a törököktől, de most már toleran-sabbak, s ha szabad választásuk volna a két rosz kö-zött, százszorta inkább a török uralom alá hajlanak. S midőn az egyik a török kormányt a miatt korholta, hogy a keresztényeknek nem szabad tanuskodni egy hívő muzulman ellenében, midőn továbbá a pasák erősza-koskodását panaszlólag kiemelte: Mathia dragoman azzal utasította rendre, hogy nem szép dolog, ha idegenek előtt kormányuk minden gyöngéit feltárja.

Az Olajfák-hegye.

April 4-én

A szent sír templom szentélyeinek megszemlé-lése után, a mennyire lábfájdalmaim engedék, haza ipar-kodtam, hogy tegnapi elhatározásunk értelmében az Olajfák-hegyére tervezett első kirándulásban részt ve-hessek. Az elindulás kilencz órára volt kitűzve, miért is a különböző szentélyekben miséző áldozároknak ez időre a zarándokházba vissza kellett térniök. Fahren-gruber János az osztrák-magyar zarándokház igazgatója volt e kirándulásban szakavatott vezetők.

Mínthogy a Vöröstengerben megsérült lábam igen megdagadt, majdnem kétségbe estem, hogy e kirándu-lásban a karavánnal részt nem vehetek s a drága per-czeket szobámat őrizve kellend töltenem. Ezen szo-moru helyzetben elhatároztam, hogy majd számárháton

*) „Tájékozoó“ után szerkeszti Füssy Tamás 1878. évfolyam II. sz.)

követem a társaságot. Ekkor Abufheleh Jakab, betlehemi olvasó-kereskedő, ki mint római katolikus, már gyermekkorában a ferenczrendi atyáktól az olasz és francia, később pedig az osztrák-magyar zarándokház szolgálatában a német nyelvet elsajátította, azon jó tanácsossal szolgált: vegyek bő török czipőt. Dictum factum, én sarknélküli piros török czipőben Abufheleh karjába kapaszkodva követém a karavánt.

A zarándokháztól balra hegynek menvén a híres keresztutra via „dolorosa“-ra jutánk s keleti irányban az „Ecce homo“ iven keresztül, Pilátus háza, az ostoroztatás kápolnája, Szent Anna temploma és Betezda tava érintésével sz. István kapujához értünk. Alig hogy átléptük ennek küszöbét, máris teljes nagyságában előttünk fekvék három csúcsával az Olajfák hegye. Nevét a rajta tenyésző szép olajfáknak köszöni Az arabok Gebel-Túrnak vagyis a hegyek fejedelmének nevezik, mivel a szent várost környező hegyek közt a legmagasabb. Keletnek fekszik a várostól, melytől Jozafát völgye választja el. Az ó-szövetségben a zsidóknak a szombati napon is szabad volt ezen hegyre menniök, miként ezt az apostolok cselekedeteiben (1, 12.) „Sabbathi habens iter“ olvassuk.

Jeruzsálem fölött 200, a földközi tenger fölött 2551 és a Holttenger színe fölött 3868 lábnyira emelkedik. Éjszaki csúcsa „Viri Galilaei“ nevezet alatt ismeretes. Ezen elnevezést onnét származtatják, mivel egykoron a husvéti ünnepekre Galileából jövő zarándokok szállodája állítólag itt volt; mások megint azon véleményben vannak, hogy Urunk mennybemenetele alkalmával itt szólíták meg az angyalok az apostolokat: „Galileai férfiak, mit álltok az égbe nézván? Ez a Jézus, ki fölvetetett tőletek az égbe, ugy jó majd el, amint láttátok őt az égbe menni. (Apost. csel. 1,11.)

Azonban ezen vélemények egyike sem fogadható el, mivel a legrégebb bizonyítékok szerint Urunk mennybemenetelének tulajdonképeni színhelye az Olajfák hegyének középső és legmagasabb csúcsa.

A déli csúcsot „mons offensionis“ vagyis botrány-

hegynek nevezik, mivel Salamon aggkorában idegen nejei iránti szeretetből ezen magaslatot bálványozás által befertőzteté és népe botrányhelyévé tevé.

Sziklás és lejtős uton haladtunk lefelé Jozafát völgyének kiszáradt Cedron patakjához. Ezen út közepe táján mutatják azon helyet, hol szent Istvánt, első vértanút megkövezték. Átkelve a patak hidján az Olajfák hegye alatt megállapodtunk, melynek tövében jobbra Getszemáni kertje huzódik, balra pedig a bold. Szűz sírja és a vérizzadás szentélye föld alatt terül el. De mivel ezen szentélyek mai programmunkon kívül estek, ezek mellőztével csakis kitűzött főcélunk felé törekedtünk. Az Olajfák hegyéhez sok nevezetes esemény fűződik. Itt az isteni Mester gyakran imában tölté az éjjelt; itt sirt keservében Dávid király Absalom fia fölött; itt táboroztak Jeruzsálem elpusztulása előtt a rómaiak Titus — és 1099-ben a keresztes hadvitézek Bouilloni Gottfrid vezérlete alatt. stb.

A Getszemáni kertnél a sz. hegyre vezető út három felé ágazik. Mi az éjszaki utat választottuk, mely kevésbé meredek.

Körülvéve szemtelen baksis kérőktől, kik ezuttal erélyesebb fellépésnek sem engedtek, a hegy tetejére jutánk. A kereszténység egyik nevezetes szentélye áll itt előttünk, értem a „Miatyánk“-ról nevezett egyházat. Ezen helyen a „Miatyánk“-ra tanította apostolait az isteni Mester. A szentírás erről ugyan mitsem szól, de annál tüzetesebben állítja ezt a régi hagyomány, melynek nyomai a VII. századig felérnek. Saewulf, ki 1102-ben a Szentföldre zarándokolt, azt írja, hogy a szirusok állítása szerint Krisztus Urunk e helyen sajátkezüleg írta a Miatyánkot, továbbá említi, hogy itt régen te nagyszerű templom állt, melyet azonban a hitetlenek szétromboltak.

A keresztes hadvitézek 1152-ben ismét fényes egyházzal diszíték e helyet, mely még a Szentföld elveszte után is egy ideig fennállott; azonban a következő századok zarándokai már csak romjairól tesznek említést.

Egy francia nemesszivü hölgynek tartatott fenn a dicsőség, hogy a XIX században a romokból ismét új fényes egyház támadjon.

Latour d' Auvergne hercegnő, a mostani bourgeois érsek édes anyja a hatvanas években Jeruzsálembé rándult, hogy ott végnapjait befejezze. Egyszersmind követni akarta egy más nemesszivü francia hölgynek, Nicolay örgrófnének példáját, ki az emmausi szentélyt romjaiból ujonan felépítette. Hogy tehát ő is a katolikus egyház számára valamit visszaszerezzen, nemsokára figyelmét az Úr imájáról és apostoli hitvallásról nevezetes helyekre fordította.

Számos nehézség legyőzése után Konstantinápolyból szerezte a telek megvételére szükséges fermánt.

1869-ben tétetett le az új szentély alapköve. A talaj egyengetésénél mozaik darabokra, oszlopokra és oszlopfőkre akadtak, melyek szaktudósok szerint az ötödik századból származnak. Ezek tehát mind annyi bizonyítékok a régi hagyomány valódiságára nézve. Nagyszerü gót templom emelkedik jelenleg e helyen, mellette pedig a karmelita szüzek zárdája, kik a nemesszivü alapítónő szándokára az egyház felmagasztaltatása- és a bünösök megtéréseért az Úr imáját éjjel nappal mondják.

Magas fallal körített tágas templomtérré léptünk, hol nem kis meglepetésünkre egy elzászi születésü portásné német nyelven üdvözölt. Ez egykor Latour hercegnő komornája volt.

Innét hat lépcsőn a zárda keresztfolyosójába jutánk, melynek oszlopcsarnoka négyszög alakú udvart zár körül.

Ezen udvart a hagyomány azon helynek nézi, hol az Üdvözítő tanítványait a „Miatyánk“-ra tanította. Ennek emlékére az udvart körítő oszlopcsarnok fala az Úr imájával 32 nyelvben lett fel díszítve. Gyönyörűen veszik ki magukat kék mezőn a fekete betük.

Az egyházi liturgikus nyelveket képviselik: a latin, görög, szir, chald, örmény, georgiai, kopt, abysszin,

és ó-szláv; az európai élő nyelveket a francia, olasz, portugál, spanyol, német, angol, dán, svéd, norvég, kelt orosz és lengyel. Amerika néptörzsei a canadai, Ázsia népei pedig a török, tatár, kurd, tibet, hindosztán és kínai nyelv által képviselvék.

A héber, szamaritán és arab nyelv az ó és új Palesztina lakóinak képviselői.

A nemes-szívű alapítónő, ki Franciaországban még él, maga számára fehér márvány siremléket készíttetett itt. Egy női alak, mely a siremléken nyugszik, ábrázolja a hercegnőt, kinek nemes tettét a következő felirat örökíti meg: „Aurelie de Bossé, princesse de Latour d' Auvergne, duchesse de Bouillon, ezen helyet, hol Jézus Krisztus apostolait a Miatyánkra tanította, ismét a katolikus cultusnak visszaszerezte és Franciaországnak adományozta.“

De mily nagy vala csodálkozásunk, midőn a keresztfolyósóból a nagyszerű gót egyházba léptünk, mely három hajóval, ugyanannyi oltárral és üvegfestményű ablakokkal bír. Reif Ignác zárandoktársunk mutatta be a Mindenhatónak a vérontás nélküli áldozatot, mialatt mindnyájan az egyház felmagasztaltatásáért, a keresztény fejedelmekért, rokonaink- ismerőseink és a nemes szívű adományozónőért imádkoztunk.

Főtisztelendő Schnabel úr, egykoron az osztrák-magyar zárandokház igazgatója, akkor pedig a Johannita rend káplánja és a karmelita apácák gyóntatója, oly szives volt bennünket innét az u. n. Credo szentélyébe vezetni. A templomtér falain belül éjszaknyugoti irányban egy kis kápolnába léptünk. Ezen új épület csinos oltárral bír, és az egyesült görögök tulajdona. A hagyomány szerint az apostolok a világba való elszéledésük előtt itt szerkesztették az „apostoli hitvallást.“

Örömtelt szívvel és azon szándékkal, hogy nemsokára visszatérünk, siettünk az Olajfák középső és legmagasabb csucsára, hol a kereszténység egyik legnevezetesebb szentélye tiszteltetik.

Elvégre célunkat érve nyomorult arab falucska közelében Krisztus mennybemenetelének szen-

télye előtt, mely jelenleg mecsetté van alakítva, állapodtunk meg. Ezen esemény megörökítésére, itt állt egykoron egyike a legdiszesebb templomoknak, melyeket sz. Ilona Palesztinában építtetett. Fallal körített tágas téren emelkedik egy nyolczszögű kápolna nyitott kupolával. Ép ez alatt mutatják Krisztus ballábának kőben maradt nyomát, a jobb láb nyomát az Omár mecsetbe vitték át a törökök. Noha ezen lábnyom a zarándokok kegyeletes csókjai által igen el van koptatva, mégis könnyen felismerhetni rajta, hogy az apostolaitól bucsuzó Üdvözítő az elválás ünnepélyes pillanatában arczczal Európa felé volt fordulva. Mintha ezáltal is jelezni akarta volna, hogy elhagyandó a gonoszságai által bemocsikított Keletet, éjszak-felé tekint, melynek népei az egész világon fogják hirdetni Péter ama hitvallását: „Te vagy Krisztus, az élő Isten fia.“ De tán méltatlan dolognak fogják kedves olvasóim tartani, hogy a keresztény világ ezen nagy szentélye a legrégebb idők óta nyílt kupolával bír?! Hadd válaszoljon erre szent Jeromos: a felépült basilika „nullo modo contegi et concamerari potuit“ mintha csak egy titkos erő akadályozta volna meg a mennybemenetel ez örökké nevezetes helyének betetőztetését. Nagy áhitattal emlékezik sz. Jeromos Krisztus Urunk e lábnyomairól: „Vestigia Domini in monte impressa,“ kortársa pedig sz. Paulin XXXI levelének 4 számában mondja, hogy e szent hely márványkövezetet soha sem türt, a talaj mintegy elutasította magától mind azt, mit emberi kéz feldiszítés végett oda alkalmazni megkísérlett.

Miután a török őr jó baksis fejében a mecsetbe bocsátott, Sz. Jeromos és egyéb szentek példáját követve egy perczig sem haboztunk szent hitünket ezen ereklye iránti mély tisztelet által külsőleg is kifejezni.

Urunk mennybemenetele napján a sz. ferenczrendi atyák évenként lefizetendő pénzüsszegen szerzik meg a jogot ezen szentélyben tartani az istenitiszteletet. A többi felekezeti keresztények ezen czélra sátrakat szoktak felállítani.

Sz. Ilona ideje óta a keresztények sohasem vesz-

tették el szemek elől ezen sz. helyet ; az e pontbani megegyezésük legerősebb bizonyítéka annak, hogy az Üdvözítő csakugyan innét szállt fel a mennyekbe. S mégis vannak oiy felfuvalkodott tudósok, kik még az iránt is kételyeket mernek támasztani: vajjon Urunk mennybemenetele az Olajfákhegyén történt-e ; noha az apostolok cselekedeteiben (l. 12) világosan olvassuk: „Akkor visszatérének Jeruzsálembe a hegyről, mely Olajfák hegyének hivatik, mely Jeruzsálem mellett vagon egy szombatnapi járőföldre.“

Sz. Jeromos idejében már messziről volt látható a kereszt, mely e szent bazilikát ékesíté, és mintegy intőjelül szolgált a keresztényeknek arra, hogy megvetvén a világ hiúságát, sziveiket a mennybe szállt Üdvözítőhöz emeljék !

Ide közel barlangot mutatnak, melyet a keresztények sz. Pelagia, a zsidók pedig Chulda látnoknő sírjának tartanak. Pelagia antiochiai születésű színésznő volt, ki feslett életét megsiratván, szigoru vezeklésben itt zárta be napjait.

A kereszties vitézek a mennybemenetel helyének nagyobb díszére káptalant alapítottak, melynek tagjai autonomiájukra fölötte féltékenyek voltak.

A jeruzsálemi patriarka után első egyházi méltóság a szent sír kanonokjainak apátja volt, ki ennek távollétében a szent ténykedéseket de jure végzte. Röstelték ezt az olajfákhegyi káptalanbeliek, s azért alkalomra lestek, hogy függetlenségöket kimutassák. Ép Urunk mennybemenetelét ülték, midőn szokás szerint a patriarka távollétében a székesegyházi káptalan apátja, a szent ténykedéseket végzendő, társai és egyéb hivek kíséretében az Olajfák hegyére jött.

De ime az olajfákhegyi kanonokok elzárták a szentély kapuját. Békével viselték ugyan e méltatlan bánásmódot a szent sír kanonokjai, de a rajtuk elkövetett botránys sérelem nemsokára Fulkér patriarka elé került. Ez nem akarván a gyűlöletes ügyet egy maga

elintézni, Palesztina püspökeit zsinatra hívta, melyben több előkelő világi is részt vett.

Miután Fulkér a vádat és a védelmet nem különben a zsinat véleményét is meghallgatta, ítéletileg kimondott, hogy a mennybemenetel egyházának kanonokjai Aimerik apátjukkal, az okozott botrányért bocsánatot kérendők, az Olajfák hegyéről mezitláb a szent sír káptalanába jöjjenek, a mi csakugyan meg is történt.

El nem mulaszthatom fölemlíteni, miszerint az egyház ujabbkori szentjei közül lojolai sz. Ignác, mielőtt társaságát megalapította volna, Szentföldre zarándokolt, hol a hitetlenek megtérítésének akarta életét szentelni. Minthogy azonban az isteni gondviselés más hivatást jelölt ki számára, az akkori őratya által, nehogy mint egyéb zarándokok rabszolgaságba kerüljön, (miután Bethlehemet, a Kálváriát, Krisztus Urunk sírját és mennybemenetele helyét nagy áhitattal meglátogatta,) akarata ellenére hazájába visszatérni kényszerítettett. Midőn az Olajfákhegyét utoljára meglátogatta, áhitatában elfelejtette megfigyelni: mely világtáj felé vannak Krisztus lábnyomai irányozva, azonnal visszatért, de mivel pénze nem volt, kis ollóját adta oda az őrnek, hogy még egyszer bebocsássa. Ekkor mindent tüzetesen megszemlélvén, nagy megleléssel hagyta el a szent hegyet.

Magától értetődik, hogy minden zarándok ezen szent hely iránti kegyeletből innét egy kis emléket visz magával. A tárgyak, melyeket magunkkal vittünk, nem nagy értékűek ugyan, de annál nagyobb a kegyeleti becs, melylyel reánk nézve birnak. Mindegyikünk hol egy kis földet, hol egy kövecskét szedett fel, vagy pedig virágot szakított le örök emlékül. Lelkiismeretünk megnyugtatót arra nézve, hogy kárt nem okoztunk, s mégis midőn tovább indultunk, egy arab, baksis kicsikarásra akarván felhasználni az alkalmat, borzasztó zajjal reánk támadt. Minthogy szavait nem értettük, csak arczkifejezéseiből következtettük, hogy kárpótlást követel. Abufeleh, az én támaszom a karaván védelmére kelt s oly heves vita fejlődött ki, mintha

csak két magyarországi cigány veszekedett volna egymással. Nehogy tettelegességre kerüljön a dolog, azzal végeztük be a vitát, hogy a szemtelennek jó baksist adtunk; de még most sem volt megelégedve, s utánunk ment. Végre belátván, hogy minden igyekezete hasztalan, arab szitkokat ránk morogva távozott. Nem egyszer tapasztaltuk már, hogy az arab minden porciakája baksistól van át hatva. Baksis nélkül legnagyobb ellenségeddé, baksissal barátoddá is teheted, de a baksisnak minden körülmények közt meg kell lennie.

Utunkat a közeli Zeitun falucskán keresztül folytattuk, melynek lakói mintha csak lesben álltak volna, cigányaink gunyhóihoz hasonló viskóikból kirohantak, s baksis kéréssel ostromoltak. Nagyját apraját csak ezen szó baksis szellemi át. Minthogy ezuttal az erőnek sem engedtek, nem volt más mód a szabadulásra, mint ismét az erszénybe nyulni és a kieroszakolt baksist megfizetni.

Keleti irányban egy fensikra jutánk. Fölséges kilátás tárult fel szemeink előtt! Alattunk feküdt a város számos tornyaival, kupoláival, mináretjeivel és más épületeivel. Kelet felé a Jordánt és a holt tengert láttuk, melyen túl Arábia köves hegyei óriási falakként az ég felé emelkednek. Ezen kopár és terméketlen hegyek közül büszkén magaslik ki Nébo hegye, a honét Mózsés halála előtt az Igéret Földjét nézte anélkül, hogy bevonulhatott volna. Éjszak felől Szamaria hegyei komolyan tekintettek reánk, Ébalt és Garizimet is láttuk, közelebb pedig Nébi-Számuél ötlött szemünkbe. Délfelől Judea hegyei, Hebron és Betlehem magaslatai és a frankok hegye integettek felénk. Ha az ember nyugat felé Sion és Golgotára tekint, az egész ó és uj testamentom tárul fel lelki szemei előtt.

Midőn Judeában az ősi törvény (4 Móz. 28. 11, 12.) szerint, az ujholdat ünnepelték, Schwed F. szerint*) az Olajfák hegyének különböző pontjain élesz-

*) Die Pilgerreise nach dem heiligen Lande etc.

tett tüzek hirdetéek, hogy Jeruzsálemben megkezdődött az ujhold ünnepe. E jelekre csakhamar tüzet gyújtottak a távolfekvő hegyek ormain is, és így ez esemény rövid idő alatt az egész ország tudomására lett hozva.

Valóban eredeti egy neme a távirászatnak, melyet az ó-kor több élelmes népeinél, nevezetesen a romaiaknál és a görögöknél is tapasztalunk, kik ezt hadi czelokra igen sikeresen használták. Noha kezdetlegességet árul el, annak czélszerűségét mégis mai nap-ság is kénytelenek vagyunk elismerni, minthogy olcsóság és gyorsaság tekintetében az az időbeli viszonyoknak teljesen megfelelt.

Az így megsürgönyözött ujhold ünnepének kezdetét a városokban és helységekben ismét kürtök harsoztatása által közölték a néppel: miért is ezt más-kép kürtök ünnepének is nevezték.

Emlitendők még a próféták sirjai. Ezek mészkőbe vágott föld alatti folyosók, melyek fülkéibe, örök nyugalomra helyezték a próféták hulláit. Fájdalom! ki sem tudja megmondani, hogy a próféták közül kik voltak itt eltemetve. Flavius József ezen sírokat a sok fülke miatt peristereonak (galambháznak) nevezi. Különben kis tömkeleg nevezete alatt is ismeretesek.

A középső, legmeredekebb uton haladtunk most lefelé. A sarknélküli török czipőben nemcsak bajos volt a lemenés, hanem a megsebzett bal lábam is annyi szurást érzett, ahány lépést tettem a köves hegyi pályán. Csak társaim segítségével vándoroghattam tovább. Körülbelül a lejtő fél magasságában egy romba dőlt tornyos épület mellett állapodtunk meg. Ez azon hely, hol az Üdvözítő keserves könyek közt megjövendölte Jeruzsálem és templomának elpusztulását. Ezen megható esemény emlékére Krisztus könyeinek tiszteletére egykor zárdával egybekapcsolt keresztény-templom állt itt, melynek omladékai mellett mély elmélkedésbe merülve sz. Lukács evangéliumának (19. 41—44.) következő szakaszát olvasám: „És amint kö-

zeledett, látván a várost, sira azon mondván : Vajha megismerted volna te is legalább ezen a te napodon, a mik békességedre szolgálnak, most pedig el vannak rejtve a te szemeidtől ! Mert rádjönnek a napok, és körülvesznek ellenségeid ásókkal, és körülfognak és szorongatnak téged mindenfelül. És földig lerontanak téged, és fiaidat, kik benned vannak ; és nem hagynak benned követ kövön, mivelhogy nem ismered meg a te látogatásod idejét.“

Ezen örökké nevezetes helyen gyönyörű látkép tárul fel előttünk. Mintegy nyitott könyv, melyben Jeruzsálem bünlajstroma fel van jegyezve, fekvék alattunk a város. Nem hiszem, hogy Krisztus Urunk jövendölése valahol nagyobb hatást gyakorolhatna, mint épen e helyen, hol látnoki szavait nem csak olvassuk, hanem azok teljesülését is saját szemeinkkel látjuk. A mostani város csak a réginek romjain épült. Hol vannak Sion nagyszerű palotái ? Hol van Jehova világhirű temploma ? Régi dicsősége végképen eltűnt. A palotákat nyomorult arab házak váltják fel. Jehova templomának helyét a hamis próféta mecsetje foglalja el. Ó mily szomorú kép !

Jeruzsálem egy özvegyhez hasonlít, ki mély gyászban siratja gyermekeit, mivelhogy látogatásuk idejét meg nem ismerték. A hagyomány szerint Titus ép e helyen ütötte fel sátorát, s innét hangoztatta a városra vészthozó vezényszavait, a mi oly hatással volt a római katonákra, hogy a népek fejedelménőjét végképen elpusztították, s hogy Krisztus látnoki szava : „kő kövön nem marad“ egészen teljesüljön, a győztes Titus ekével szántatta fel azon helyet, hol a város és templom állott.

Valamivel felebb mutatják azon helyet, hol Üdvözítőnk a világ végét megjövendölte.

Mint hogy már délre járt az idő, nehogy az osztrák-magyar zarándokház szabályai ellen vétsünk, anélkül, hogy az utba eső szentélyeket meglátogattuk volna, haza siettünk.

A tágas és csinos étteremben karavánunkon kívül még egyéb zarándokok is szép számmal jelentek meg, kik társaságunkhoz ugyan nem tartoztak, de mivel az osztrák-magyar birodalom polgárai valának, velünk egyenlő vendégszeretetben részesültek. Nem mulaszthatom el ezennel kiemelni, miszerint a zarándokház igazgatója minden igyekezete oda irányult, hogy vendégei igényeit kielégítse. Miután efölötti elismerésünknek szavakban is kifejezést adtunk, rövid pihenés után, ismét az igazgató vezetése alatt, Sion hegyére rándultunk.

Ezen szent hegy már régi időktől fogva egyike volt a legünnepelebb magaslatoknak. Dávid és utódai itt laktak, s itt fejtették ki királyi pompájukat. Antiochus itt állította fel kegyetlensége trónját; innét taszította le a mélységbe a zsidó anyákat gyermekeikkel együtt. Makkabeusi Simon megtisztította Sion várát, miután abba a nép élén győzedelmesen bevonult. De e hegynek legnagyobb dicsősége az, hogy Üdvöztőnk gyakran tartózkodott ott, s maga köré gyűjtötte tanítványait; itt szerzette szeretetének zálogául vallásunk legnagyobb titkát, az oltári szentséget. A hagyomány szerint itt töltötte végnapjait a boldogságos Szűz is.

A kereszt-út nagy részét meghaladva a zsidó negyedbe, onnét pedig a délnek fekvő Sion kapujához értünk.

A kapun kívül egy tágas tér terül el. Nyugatra a keresztények temetkezési helye van. Mindenekelőtt egy ódon kupolás épület ötlük szemünkbe, melynek éjszakkeleti része nagy jelentőséggel bír. A mohamedánok Nébi Daud Dávid sírjának nevezik, mivel azt hiszik, hogy a királyi látnok itt van eltemetve; a keresztények pedig itt tisztelik azon helyet, hol Krisztus urunk az utolsó vacsorát tartotta.

Miután a baksist lefizettük, egy török ör ódon kapucsarnokon át négyszögü udvarba, onnét pedig lépcsőkön az emeleten lévő coenaculumba (az utolsó vacsora termébe) vezetett. A boltozatot tartó támoszlopok két részre osztják a tágas termet, melynek hossza

18, széle 10 és magassága 6 méter. A terem egészen üres, a falak pedig minden diszitményt nélkülöznek.

A bemenettől balra néhány lépcső vezet a földszinti boltozatos helyiségbe. Ez a törökök mecsetje, hol Dávid király sírját tisztelik. Mondják, hogy ott tarka szövetekkel fődött katafalkon kívül, egyebet nem láthatni. A mellette levő földszinti terem a lábmosás helye. Dávid állítólagos sírjához a török őr be nem bocsátott.

Az új szövetségben nincsen ugyan pontosan megjelölve a hely, hol az Üdvözítő az utolsó vacsorát tartotta; mindazáltal legtöbb szent atya a Sion hegyre teszi át annak színhelyét. Legnagyobb bizonyítékul szolgál erre sz. Epiphanius az V. században, ki azt mondja: „Midőn Hadrián császár, Egyiptomból Jeruzsálembe jött, az egész város csak romhalmaz volt, kivéve néhány házat és templomot a Sion hegyén, mely utóbbi azon helyen épült, hol Krisztus az oltári szentséget szerzette, és hol az apostolok a mennybemene-tel után tartózkodtak.“ Hatalmas egy bizonyítéka ez a coenaculum valódiságának, hogy t. i. Epiphanius szerint Hadrián idejében, vagyis Krisztus sz. u. 130-ban az utolsó vacsora színhelyét már egy templom örökitette meg.

Sz. Ilona a negyedik század kezdetén nagyszerű templommal diszítette ezen szent helyet.

Sz. Jeromos és a következő századok zarándokai, irataikban szakadatlan lánczolatát képezik a bizonyítékoknak, melyek által a hagyomány hamisítlanul megőriztetett.

A hívők tisztelettárgya volt ezen sz. hely, melyet a legrégebb időktől fogva a kereszténység bölcsőjének tekintettek. Ezen helyen tartotta Krisztus Urunk az utolsó vacsorát a háznak első emeletében. A régi épület többé nem létezik, de annak mintájára később egy új ház épült, melynek első emeletében a hagyományos coenaculum van. Hagyományosnak nevezem, mivel a mostani coenaculum falai a régi terem helyét körülírják. Itt mosta az Üdvözítő tanítványainak lábait s tartotta bucsubeszédét. Feltámadása után zárt ajtónál itt jelent meg tanítványainak és szerzé a szentségeket;

itt érintette sebhelyeit a hitetlen Tamás. Az áruló Judás helyébe itt választották az apostolok társuknak sz. Mátyást. Pünkösöd napján itt szállt le a Szentlélek az apostolokra. Itt választatott meg sz. Jakab Jeruzsálem püspökévé, itt tartották az apostolok az első zsinatot. Századok hosszú során át itt székeltek Jeruzsálem püspökei és patriarkái.

Ezen felsorolt események színhelyeül a coenaculumon kívül a mellette levő termet és Dávid sírjának földszinti mecsetjét is nagy tiszteletben tartották; amiért is az ezen helyeken végbement események megörökítésére a keresztény uralom idejében, kápolnákat és oltárokat állítottak, melyek együtt véve a híres Sion egyházát alkották. A kereszties hadak korában az ágostoniak híres perjelségét találjuk itt. Ezeket idő folytával a sz. ferenczrendi atyák váltották fel, kik a coenaculumot és a Sion hegyről nevezett klastromot szentföldi missiójuk, központjává tevék. De nem sokáig bírhatták e szentélyt. Ugyanis mindinkább azon hir terjedt el, hogy a coenaculum alatt Dávid sírja van. Nagy mozgalom támadt e miatt a mohamedánok között, kik sehogyan sem akarták türni, hogy a királyi látnok sírja a hitetlen gyaurok kezeiben maradjon.

Azon kívül szálla volt szemökben a váralakuzárda, mivel attól tartottak, hogy a keresztények a számos zarándokoktól támogatva, onnét kirohanhatnak és birtokukba ejthetik a szent várost.

1555-ben a rajongó mohamedánok a zárdába rontottak, s a sz. ferenczrendi atyákat majdnem mind legyilkolták, a híres Sion egyházát pedig Nébi-Daud nevezete alatt mecsetté alakították. Azon atyák, kiknek menekülniök sikerült, a Sion hegy déli lejtőjén, hol mai nap a protestáns iskola áll, telepedtek le. Hét év mulva Golgotához közel a Georgiaiak zárdáját vásárolták meg, melyben jelenleg is laknak, s ez „Sz. Salvator“ nevezete alatt a keresztény világban mainap is ismeretes.

Baksis mellett a zarándok jelenleg is meglátogathatja a coenaculumot; néhány évtized előtt még a

misézést is megengedték a mohamedánok ezen szentélyben; jelenleg ezt szóba sem szabad hozni. Kinos benyomást gyakorol a hívő kedélyére, ha a kereszténység egyik első rangu szentélyét a hitetlenek kezeiben látja. Azt hiszem, hogy az egész épület, kevés változással ugyanazon állapotban van, amint azt a sz. ferenczrendi atyák elhagyták. Az európai hatalmaknak bizonyára nem is kerülne nagy erőmegfeszítésbe az elrablott szentélynek visszaszerzése.

„Hogy Dávid és utána Juda többi királyai a Sion hegyén lőnek eltemetve, azt tudjuk a Szentirásból. Az első — ki Flávius állítása szerint e sírokat felnyitotta — Makkabeusi Simonnak fia, Hirkánus főpap volt, ki aranyban és ezüstben körülbelül 3000 talentumot (egy talentum három ezer ezüst forint) talált és vett el onnan. N. Heródes is felnyitotta a sírokat, de néhány arany ékszeren kívül egyebet nem zsákmányolhatott; a sírból kitörő csodaszerű tűz visszariasztá őt, kísérői közül pedig néhányat meg is ölt. Péter apostol idejében Dávid sírja még általánosan ismeretes lehetett. (Ap. Csel II. 29.) Később egészen feledékenységbe ment.

Dávid sírjáról először ismét a frank királyság idejében tétetik említés. Ugyanis Tudela Bemjamin rabbi — ki 1160 körül élt — azt beszéli, hogy ezelőtt néhány évvel a templom egyik fala a Sionon beomlott. A patriarka azt rendelte, hogy újbóli felépítéséhez a köveket a régi Sion falakból kell fejteni. Ezen munka közben két kőmives egy földalatti bejáratra akadt, melyet átkutatva — márvány oszlopokon nyugvó boltíves térséges terembe jutottak, melynek falai arany és ezüst lapokkal voltak borítva; az ajtónál volt egy asztal, rajta korona és királyi pálcza; balra Salamon és többi királyainak sírját látták. Több bezárt ládát is észre vettek; de amint ezeket felakarták nyitni, rettenetes forgószél kerekedett, mely úgy földhöz verte őket, hogy estig magukról mitsem tudva, azon helyen maradtak. Midőn felocsúdtak, egy hang azt parancsolá nekik: hogy a lehető leggyorsabban távozzanak e helyről. Fel-

fedezésükről tudósították a patriárkát, ez pedig a kegyes rabbi: Ábrahám Konstantinivel közölte a dolgot. Ábrahám nem kételkedett, hogy ama munkások a királyok valódi sírjait találták fel. De a patriárka a helyet ismét befalaztatá, és azóta senki sem juthatott többé oda. Benjamin azt állítja, hogy ezt magától Ábrahám rabbitól hallotta.“*)

Ősrégi bizonyítékok hiányában nem lehet állítani, hogy a coenaculum alatti helyiség valóban a királyi látnok sírboltja.

Nébi-Daud mecset elhagyása után éjszak-nyugotnak mutatják azon kápolna helyét, melyben szent János apostol a boldogságos Szűz jelenlétében a vérontás nélkül áldozatot mutatta be. Ugyanitt egy összedült fal azon helyet jelzi, hol szent János apostol háza állt, melyben a hagyomány szerint a boldogságos Szűz isteni Fiának mennybemenetele után lakott, s élte 62 évében meghalt.

Pelbart Ozvald temesvári szül. sz. ferenczrendi atya Mátyás király kortársa, ki irodalmi tevékenysége, és szónoklatai által egészen 1500-ig Magyarországon a legjobb hirnek örvendett, a görög és latin szent atyákból s egyéb írókból a boldogságos Szűz életrajzára vonatkozó adatokat nagy szorgalommal gyűjtötte egybe.

Szerinte a boldogságos Szűz, miután az apostolok az evangelium hirdetése végett a világba elszéledtek, Jeruzsálemben maradt s Sion hegyén épült házak egyikében lakott. Egy más hagyomány szerint a boldogságos Szűz Efezusban sz. János apostolnál lakott. De véleményem szerint ez nem képez ellenmondást; mivel felváltva itt is, ott is lakhatott egy ideig.

Sionhegyi lakásából — írja Pelbart — a boldogságos Szűz naponként sz. Fia szenvedésének helyeit éltéfogytáig szorgalmasan látogatta, elmélkedvén ama titkos dolgokról, amelyek ezen helyeken történtek. Utoljára mindig az Olajfák hegyén egy kis házikó szegény, de becsületes lakóinál köszönte be rövid pihenés vé-

*) A Szent Föld, Plitt Theodor után Fábrián János.

gett, melynek helyén a középkorban durva szikla viselé Mária nyugalmának szép nevét. Egy napon azonban, mikor a szent Szűznek szive Jézushoz való kívánságtól hatalmasabban gyuladoznék, sok könyhullatás közben eképen kezd vala sohajtozni: „Oh legédesebb Fiam Jézus! Ihol az élettől kívánok megválni és veled lenni. Vajha szerelmes szülöttem, jelen volna amaz óra, melyben téged, oda fenn az örök hazában láthatnálak.“ Erre egy angyal nagy fényben jelent meg s alázattal köszöntvén őt mondá: „Üdvözlégység áldott Szűz! Ime szent Fiad, az Úr Jézus téged tisztelendő anyját vár, harmadnapra a halandó testből fel fogsz vitetni, hogy a mennyei hajlékokat örvendeztessed és a szentek lelkeit vigasztaljad. Ime, a paradicsomból, pálmafaágat hoztam neked, mely temetésedkor koporsód előtt fog vitetni.“ Ugyanekkor a mennyei követ, a bold. Szűznek a halotti köntöst is átadta volna, melyet egyszülött fia küldött. Erre a megvigasztalt Szűz térdet hajtván, Istennek hálát adott s azon kegyelmet kérte, hogy halála óráján az apostolok egytől-egyig megjelenjenek.

Midőn ezeket a szomorkodó rokonságnak kijelentené; legottan sz. János, — ki ép akkor Efezusban az Isten igéjét hirdeté — fényes fellegben oda hozatott; utána a többi apostol is, a világ minden tájékról csodaszerű módon a helyszínén megjelent. Ennek bebizonyítására Pelbart damaskusi sz. Jánosra és szent Dienesre hivatkozik. Ez utóbbi Pál apostol tanítványa volt, ki az „Isteni Nevekről“ irt könyvében állítja, hogy ő akkor az apostolokkal személyesen jelenvolt, s hogy kiki az apostolok közül köszöntő beszéddel tisztelte meg a boldogságos Szűzet, ki eközben felvevén a halotti köntöst, megparancsolta, hogy ezentul a lámpák szüntelenül égjenek, azután pedig megáldván a jelenlevőket, mondá: „A te kezeidbe ajánlom szent Fiam lelketemet: neked, és nem a földnek adom testemet!“ stb.

Pelbart elbeszélését ekép folytatja: Omnibus valedicens, se ad exitum composuit, genu flexo, mente in Deum suspensa stb. Mindenkitől elbucsuzván, a kimu-

lášhoz készült, és letérdelvén elméjét az Istenhez emelte úgy, hogy az a szeretetnek nagy volta s elmélkedésének édessége miatt, a mennyei elragadtatásban testi fájdalmat nem is érzett.

Három óra tájban az egész ház rendkívüli illattal telt meg. Az Úr Jézus, az angyalok és szentek nagy seregével megjelenvén, szeplőtelen Szűz anyjának ártatlan lelkét az egek dicsőségébe felvitte. Ezennel, Pelbart szerint, az apostoloknak is megparancsolta: „*Corpus Virginis matris meae, in vallem Josaphat deferte: et in monumento novo, quod ibi invenietis, recondite, et me ibi triduo, donec ad vos veniam, expectate!* (Szűz anyámnak testét Jozafát völgyébe vigyétek, és helyezétek az új sírboltba, melyet ott találni fogtok, s ott engem három napig, míg hozzátok jövendek, várjatok.) A szent test azonnal oly fényességben tündökölt, hogy a szüzek, kik azt a zsidók szokása szerint vízzel mosták, kezeikkel ugyan illethették, de szemeikkel nem nézhették. E fényár addig tartott, míg a szüzek mosták a szent testet; mert nem a víz tisztította meg a szeplőtelen Szűz testét, hanem a test szentelte meg a vizet. Végre pedig, amint damaskusi sz. János mondja: „A tiszta lepedőbe takart sz. testet a sziklasírba tették, a kövek ragyognak, mennyei illat árad szét, az angyalok énekei zengenek, az apostolok dicséneket hangoztatnak stb.“ (S. Damascenus cit. a Pelbart.)

Ezután, — írja tovább Pelbart, — arról gondoskodtak az apostolok, hogy szeretett Mesterök parancsolata szerint az Urnak eme drága szekrényét, Sion hegyről Jozafát völgyébe, — temetése helyére, — nagy tisztelettel s pompával átvigyék. Ennek okáért sz. János a pálmaágot, Péter pedig a többi apostollal a szent testet felvevén, mindnyájan a királyi látnok 113 zsoltárát kezdék énekelni: „*In exitu Israel de Aegypto ect.*“ (Izrael kijövén Egyiptomból, Jákob háza az idegen nyelvű nép közöl.) Az Úr Jézus pedig a koporsót és az apostolok seregét, ritka felleggel vonta körül. Azonban a városbeli zsidók felzendültek, fegy-

verbe öltöztén, kiáltottak: „Jertek, menjünk sietve, és öljük meg a tanítványokat, és a testet, amely az ámitót szülte, tüzzel lánggal pusztítsuk el! De a papi fejedelem megelőztén a többieket, vakmerő haraggal a koporsóra emeli kezeit, hogy azt földhöz rántsa. Azonban az Úr haragja sem késett, mivel a papi fejedelem kezei azonnal elszáradtak, szörnyű kinokat okozván neki; a többi zsidók pedig a fellegben lévő angyalok által szemök világában megvakítottak. Mikor a nagy fájdalom gyötrelmében magába térő papifejedelem jobbulást ígért és Pétertől bocsánatot, segedelmet kért, mondá neki Péter: „Semmikép sem fogsz irgalmasságot nyerni, ha csak a szent koporsót meg nem csókolod, mondván: Hiszek a Jézus Krisztusban, akit a Szűz méhében hordozott és szülése után is szűz maradt.“ S ime! midőn ezt a papi fejedelem teljesítette, legottan kezeinek épségét visszanyerte. Akkor Péter, vevén a pálmaágról egy gyümölcsöt s átadá a papi fejedelemnek, mondván: „Vedd és tedd ezt a szemök világában megvakított zsidókra: valaki hinni fog, látását visszanyeri, aki pedig nem fog hinni, soha sem látand többé!“

Mellesleg jegyzem meg, miszerint Pelbart a pálmaág felől eképen szól: „Et ego fateor, me vidisse apud quemdam *comitem regium*, particulam *quandam*, quae dicebatur esse de illa palma: et pro certo erat fulgidissima, ad modum micantis stellae, quasi coloris argentei fulgidissimi; cujus intuitus devotionem ingerebat contuentibus“ (lib 10 p. 3 art. 3. cap 2.) (És én. — úgy mond — megvallom, hogy bizonyos grófnál láttam egy pálmaágnak darabját, melyet ama pálmaágból valónak állítottak. Ragyogó csillagként tündökölt, színe pedig az ezüsthöz fényesebb volt, minek látása a nézőket ájtatosságra gerjesztette.)

Vége az apostolok Jozafát völgyébe érkezének, hol a Getszemáni kertben az Ur Jézuséhoz hasonló üres sírt találtak, melybe a sz. testet mély tisztelettel helyezték. Azután az Úr parancsolata szerint, három

napig a zárt sír mellett örködének, imával és ének-
szóval dicsőítvén az Urat.

Harmadnapra, — így folytatja tovább Pelbart; — fényes felleg veszi körül a sírt, angyali szózatok hal-
latszanak, kimondhatlan kellemes illat áradt szét, mind-
nyájan csodálkoznak. És ime az Ur Jézus az angya-
lok nagy seregével lejövén köszönti vala a tanítványo-
kat mondván: „Békesség nektek!“ Kik meghajtván
térdeiket válaszolának: „Dicsőség neked Isten! ki egye-
dül csodálatos dolgokat cselekszel.“ Mondá ismét az
Úr: „Mit vélték, minő kegyelemben és tiszteletben ré-
szesítem szülőmet? Felelének az apostolok: Méltónak
látszik Uram szolgálid előtt, hogy amint te a halált
legyőzvé, országolsz örökké, úgy a te Szűz anyádnak
testét felelevenítsed és jobbra helyezed örökké! És
ime legottan a szeplőtelen Szűz lelke jelen lenni lát-
szott. Akkor felszólal az Üdvözítő mondván: „Kelj fel
én kedvesem, dicsőségnek hajléka, életnek edénye.
Szép vagy én szeretőm és makula nincs benned! Amint
a bűnök szeplőjében részed nem volt, úgy testednek
romlását szenvedni nem fogod És azonnal testével
egyesült Szűz Mária lelke s koporsójából megdicsőült
testtel feltámadta. Az apostolok a megnyitott sírban,
csak a halotti köntöst és a testtakaró lepedőt találták.
Minek okáért a szent sírt megcsókolván és Istent di-
csérvén, Jeruzsálembe visszatérének, nyilván hirdetvén,
hogy a dicsőséges sz. Szűz testestül lelkestül a magas
egekbe felvitetett.

Nicephorus nem tesz említést Urunk személyes
megjelenéséről, hanem azt írja, hogy a későn érkező
Tamás apostol kedvéért nyitották fel a szent sírt,
melynek üres voltából és az ott maradt ruhaneműek
drága illatjából láták meg az apostolok az Úr anyja
testének feltámadását és mennybe vételét, oly formán,
amint azelőtt az Üdvözítőnek dicsőséges feltámadása
felől — üresen találván a koporsót — az angyal által
tudósítottak. (Nicephor libr. Eccl. Histor Cap. 23 cit a
Carthagea Tom 2 lib 13 h. 7.)

Sion kapujához közel a zarándokház igazgatója egy

magányosan álló oszlopra hívta fel figyelmünket, mely a jeruzsálemi hagyomány szerint azon helyet jelzi, hol a felzendült zsidók a boldogságos Szüz hült tetemét megsemmisíteni akarván, a halotti menetet megállították. Hogy miképen lakoltak e merényletért már, imént elmondtam :

Palesztinában sok oly hagyományos hely van, melynek valódisága történetileg is bebizonyítható ; de vannak ismét olyanok, melyeknek tiszteletben tartása csak is valamely ősrégi legendához fűződik. Meglehet, hogy egykoron ezek valódisága felől is léteztek hiteles okmányok, de az iszonyu katasztrófák alatt, melyeknek a Szent-föld és különösen Jeruzsálem kitéve volt, örökre elvesztek. Reményilem, hogy egy méltányos bíráló sem fogja azért a szentföldi zarándokokat könnyenhivőségről vádolni : mivel a századok szentesítette hagyományos helyeket tiszteletben tartja. Hisz a zarándok főczélja, lelke növekedését keresni, nem pedig holmi szórszálhasogató bírálatokba bocsátkozni !

Mielőtt utunkat tovább folytatnók, el nem mulaszthatom még egy szomorú látványról megemlékezni.

Egy régi épülethez jutánk, melyet e zarándokház igazgatója a bélpoklosok házának nevezett. Egykoron itt laktak a szerencsétlenek, de a ragály eltávolítása végett a török kormány Rógel forrásához közel keletre nyomorult viskókat építtetett számukra ; hol szomorú napjaikat az emberi társaságtól elkülönítve töltik. A városba ugyan nem szabad jönniök, de a városon kívül, különösen a jaffai kapu előtt sokszor volt alkalmunk velök találkozni. Szivszaggató látvány ! Vagy ötvenen lehettek. Arczuk egy seb volt, ajkaik, orruk fülük kelésekkel telvék, kezeik megcsonkítvák, ujjaik lerohadvák. Mint laikus, úgy látszik, hogy legjobban hasonlíthatom a rákhoz, mely azonban nemcsak mint nálunk, az emberi test egyes részein üt ki, hanem megmértelyezvén az ember vérét az egész testben elharpódzik. Ezen szerencsétlenek valóban elevenen rohadó emberi alakok, kik közeledtünkör iszonyu jajgatással könyörödományokért esengtek. S ki is ne könyörül-

ne rajtuk? Alamizsna filléreinket bádog szelenczékbe dobáltuk, melyeket ujjaikban megcsonkitott kezeikkel elének tartották.

A számukra épült nyomorult viskókban laknak tehát ezen ügyefogyottak, hol szomorú állapotukat az együttlét némileg türhetővé teszi; hisz az ember természetiben rejlik, hogy könnyebben viseli a csapást, ha látja, hogy bajtársai vannak.

Megbocsáthatlan vétség a török kormány részéről, hogy megengedi ezen szegényeknek az egymás-közi házasságot, mi által a bélpoklosságot egész nemzedékekre átszarmaztatják. Gyermekük eleinte egészen egészségeseknek látszanak, míg koruk 18 ik évében egész dühvel tör ki rajtuk a baj

Ezen rémitő betegség, melyről az ó- és ujszövetség könyvei is, mint a lélek bünállapotának jelképéről gyakran tesznek említést, a következő kórtünetekkel jelentkezik: a testen vörös fekete foltok támadnak a bőr megkeményül, összezsugorodik és felborzad, a beteg haja kihull és legyőzhetetlen viszketeg érzete gyöttri éjjel nappal, arcvonásai eltorzulnak, a fülek és az orr iszonyatosan megdagadnak, a szemek folyvást könyeznek, feldudorodnak az ajkak, és a lehelet kiállhatlanul büzlik. A ki a szerencsétlennel közvetlenül érintkezik, mindig a ragály veszélyének teszi ki magát.

Nehogy tehát tovább terjedjen a baj, már az ószövetségben is a papok kötelessége volt, afölött itélni: vajjon valaki esett-e ezen kór áldozatául vagy nem? A kit e szomorú sors ért, annak a papok parancsszavára azonnal az emberi társaságot elhagyni és attól magát távol tartania kellett, míg ismét meggyógyultnak nem nyilvánított.

Amint tudjuk, Krisztus Urunk több ily beteget meggyógyított. Különbén az orvosi gyógykezelés ritkán vezetett az ohajtott célhoz. Mondják, hogy újabb időben európai orvosoknak sikerült szép eredményt felmutatni.

A sz. ferenczrendi atyák szentföldi provinciájának

története nem egy példát tud felmutatni, hogy a buzgó atyák hivatásuk teljesítésében ezen betegség áldozatai lettek.

De hagyjuk el e szomorú képet !

Utunk az örmény patriarkátus mellett a jaffai kapuhoz vezetett, ahol Sion éjszaki oldalán egy régi erődítmény áll ; hossza 200, széle 60 lépés. Ezen erődítmény több torony szabálytalan összeköttetéséből áll, melyek a város felül alacsony fal által bekerítvék, a városon kívül pedig mély árok védi. A félholddal ékített éjszakkeleti tornyot közönségesen Dávid tornyának nevezik. Alapfalaiból azt lehet következtetni, hogy ősrégi korból származik. Dániel apát a régi Jeruzsálem maradványának nevezi ; ugyan annak tartja Tudéla Benjamin rabbi is, kinek korában ezen épület boltozata alatt vagy 200 zsidó lakott. E helyen volt egykor Dávid vára, melynek keretén belül királyi fénynyel diszlett az ő és Salamon fiának Sion hegyi palotája. Itt keresendő tehát minden bizonynyal a város egyik legrégebb része. Később ide építette Heródes a nagy-hirű Hippikus tornyot, melyet Titus Jeruzsálem ostromlása és bevétele alkalmával megkimélni parancsolt. A kereszties hadjáratok ideje óta pizai toronynak is hívják, mely elnevezés alkalmasint onnét eredt, mivel a pizaiak ujból felépítették. Uriás kertje és háza Dávid palotájához közel volt. Ép áttelenben a jaffai kapu jobb oldalán félig betöltött vizeztartót mutatnak, melyet közönségesen a szép Bethszabé fürdőjének tartanak.

A jaffai kapu felé van egy vásártér, hol nemcsak élelmi-cikkeket árulnak, hanem a jeruzsálemi fiakerek — ha úgy szabad neveznem — nyerges szamaraikkal, öszvéreikkel és lovaikkal is állanak, melyeket az alku megkötése után a zarándokok rendelkezésére bocsájtanak.

Keleti irányban, Dávid tornyának ép átellenében az angol-porosz protestans templom áll. Viktória angol királynő a porosz királylyal egy ugynevezett protestans püspökséget alapított, melynek czélja az összes

protestans felekezeteket. — bármennyire térjenek is el egymástól -- a hit és erkölcsstanra nézve, kebelébe foglalni. Mindenki belátja, hogy ez oly képtelenség, melynek az egyháztörténetben nincsen párja. De még nevetségesebb, ha a protestansok odavaló lelki előljárója a püspöki czimet meri bitorolni. Tizen-nyolcz század lefolyása alatt, kik voltak protestans elődjei Jeruzsálem püspöki székén? Erről mélyen hallgat a krónika. Valamint a jeruzsálemi püspökség egymásnak ellentmondó alkatrészekből — különböző protestans felekezetek hiveiből — áll, s így merő képtelenséget képez: ugy hasonló méltó képviselője ezen képtelenségnek az ugynevezett jeruzsálemi püspök, ki oly község hiveinek lelki előljárója, a kik a hit és erkölcs dolgában egymással ellenkeznek. Nemde a bábeli zürzavar képe ez? Még a helynek választása is, melyen a templom áll, baljóslatu és a vallásos érzelmet fölötte sértő! Mig a többi felekezetek templomaik számára oly helyeket választanak, melyeket az Úr élete és szenvedései által megszentelt; a protestantismus vérrel befertőztetett helyen állítja fel templomát! . . . Heródes palotájának romjain. A lefolyt századok utálattal fordultak el ezen romoktól, a zarándokok nem tudakozódtak az ocsmány büntettek e színhelye után, melyre az Úr átká nehezedett, a honnét valószínűleg az ártatlan gyermekek meggyilkoltatására kiadott parancs is Betlehembe menesztetett. Lehet-e tehát a kised Jézus vérszomjas üldözőjének háza azon hely, melyet az Úr földi hajlékává választott volna?! Különben igen szép ezen templom, melynek belső felszerelése nagyobb részt Angolországban készült.

No de már ideje, hogy innét a szent sír templomába siessünk, s ott a sz. ferenczrendi atyák által az egyes szentélyekhez naponként délutáni négy óraker tartatni szokott processióban részt vegyünk.

A körmenet a megjelenés kápolnájából indul és bejárván az egyes szentélyeket a Kálváriára, a megkenetés kövéhez, Krisztus sírjához, Magdolna oltará-

hoz, onnét pedig a megjelenés kápolnájába megy, hol az ájtatosság végét éri. Minden egyes zarándoknak, ki e körmenetben részt vesz, égő viaszgyertyát kézbesítenek, melyet emlékül a szent sírra haza vihet. Én is haza hozám e becses emléket, melylyel kezemben egykoron lelkemet vissza kívánom adni az Urnak.

Már beesteledett, midőn az ájtatosságnak vége lett. A török felügyelők elzárták a szent sír templomát, minek megtörténte után reggelig többé senki sem mehetett ki a templomból. Számos zarándok maradt ez éjjel a templomban, melynek folyosóiban és fülkéiben kiterített szőnyegekre lehevertek. Angeli Ferencz atya, derék hazánkfia kieszközölte, hogy karavánunk áldozárai a vérontás nélküli áldozatot legalább egyszer Krisztus sírján bemutatthassák. Nagyon is tudtuk méltányolni e nagy szerencsét, melyben különösen husvét táján nem mindenki részesülhet: mivel a latinok számára kiszabott idő rövid, a papok száma pedig sokszor igen nagy.

Hogy tehát mindnyájunk forró óhaja teljesüljön, elhatároztuk, hogy ez éjjelt a szent sír templomában töltjük; mivel Ferencz atya szerint ápril 5-ke tervünk kivételére a legalkalmasabb időpont. Minthogy a törökök a szent sír templomát csak reggeli hat óra felé nyitják fel, kénytelenek valánk ez éjjel a szent sír templomába záratni magunkat, hogy a kiszabott időben és a megállapított sorrend szerint Krisztus sírján mindannyian misézhesünk.

Kapcsolatban a szent sír templomával van egy régi épület, mely kis konyhából, étteremből és több cellából áll. Ez képezi a szent sír öreinek zárdáját. Nyájasan fogadott bennünket a pater praesidens, és azonnal a sötétes étterembe vezetett, hol már terítve volt számunkra. Világi társaink is velünk voltak, hogy másnap a szent miseáldozatokon háborítlanul jelen lehessenek. Este sorshuzással állapítottuk meg a rendet, melyben az egyes áldozárok a szent miseáldozat bemutatásában egymást követni fogják.

A sz. ferenczrendi atyák, a szó teljes értelmében a

szent sír őrei; nemcsak azért, mivel éjjel-nappal őrt állanak a szent sírnál, hanem, mivel a katolikusok jogait a szakadár görögök ellenében, sokszor életük veszélyeztetésével és feláldozásával is védik. Ezen célból mindig 10 vagy 12 rendtárs egy teljes negyed évre a szent sír templomába zárkozik, s csak ezen határidő letelte után váltják fel mások. A szent sír templomának szekrestyése — bizonyos Carina nevű laikus frater — már 28 év óta a szent sír templomában tartózkodik, mert legforróbb óhaja: Krisztus sírján meghalni. Minthogy a szent sír temploma többnyire el van zárva, az őrt állók egy negyedévig ki sem mehetnek. mindennapi ételmezésüket is a templom kapuján alkalmazott kis nyíláson át kapják a sz. Salvator-klastromból. Császári fermánok értelmében Krisztus sírján naponkint három szent misét mondhatnak. Vacsora után mondá egy pater: „Dunque andiamo nel prigione!” (Menjünk tehát a börtönbe.) Szűk, de hosszú folyosón át az emeleten lévő hálótermünkbe vezetett, mely közönségesen sz. Ilona szobájának neveztetik, mivel a hagyomány szerint ezen fejedelemnő, ki Krisztus sírja körül oly sok érdemet szerzett, egykoron itt lakott. Szent Ilona idejében bizonyára nem ilyen volt ezen szoba, melynek egyetlen ablaka, a különben nappal is sötétes, „megjelenés” kápolnába nyílik.

Ez a ferenczrendi atyák legszebb szobája; az ő celláik pinczealaku sötét helyiségek, melyekben felváltva mintegy börtönben laknak egy negyedévig.

Miután esti zsolozsma-imámat elvégeztem, ismét a szent sírhoz mentem. Magányosan voltam most az Úr legszentebb templomában. Mély csend uralkodott ott, melyet a legkisebb nesz sem zavart. Borzadály, melyet csak érezni, de szavakkal kifejezni nem lehet, futotta át testemet-lelkemet, midőn a szent magányban a Kalváriát és egyéb szentélyeket bejártam, hol képzeletem az éj homályában annál élénkebben állította magam elé a megváltás nagy művét, a mely tizenkilencz század előtt ezen szent helyeken véghez vitetett.

Képzeld, kedves olvasóm, hogy az éj homályában

te is magányosan Golgotán vagy Krisztus sirjánál jársz, s bizonyára sejteni fogod gondolataimat és érzelmeimet. A pislogó lámpák mystikus világossága felgyulasztja szivedet az iránt, ki itt te érted lángoló szeretetből szenvedett, meghalt és harmadnapra dicsőségesen feltámadt. Éltemben soha sem fogom elfelejteni azon boldog perczeket, melyek sz. Jeromos ama hires mondatát idézék emlékezetembe: „O beata solitudo, o sola beatitudo.“

Miután ekép a holnap korán reggel mondandó szent misére elkészültem, nyugodni mentem.

A kívánt éjjeli nyugalmat azonban nem találhattuk, mivel egyik társunk hortyogása mindnyájunkat oly anyyira zavart, hogy be sem hunyhattuk szemeinket.

A szent sír őrei már éjfélkor mondák zsolozsmájukat. Egy órakor pedig a szent sír kápolnájában a görögök énekszóval tarták isteni tiszteletöket. Ezután a megállapított sorrend szerint következtek az örmények, kik már reggeli három órakor pokoli zajt csaptak. Nem tudván: mi legyen ez, felöltözködtem és közejök mentem.

De ime mily jelenet tárult fel szemeim előtt! Vaslánczokon függő fémlemezekre rézpálczákkal vertek s hogy az összhangzat teljes legyen, a selmeczi bányászok módjára szabadon függő deszkákra kalapáltak. Eleinte csak halkan és gyéren, de későbbben oly erősen, hogy saját szavamat sem hallottam. Ily módon akarják pótolni a harangok magasztos hangját. Midőn ezen symphoniába még énekük és a responsoriumokat mondó gyermekek sivitó hangja is vegyült, valósággal azt gondoltam, hogy bolondok közé kerültem.

A liturgia befejezése után rossz benyomással vagy is inkább megbotránkozással távoztam.

A koptok és abyszinusokról már előbb szóltam; szabadjon még röviden a görögök és örményekről is megemlékeznem! Az idevaló görögök szakadárok, születésükre nézve pedig nagyobbrészt arabok. Püspökeik görög születésűek s csak az alsóbb rendű papság,

mely minden tudományos képzettséget nélkülöz, a nép rétegeiből választatik. Papjaik majdnem mind nők. Pátriarkájuk Konstantinápolyban székel.

Az örmények szakadárok és eretnekek egyszersmind. Áram királyuk Krisztus előtt vagy 800 évvel alapította az örmény birodalmat. A XIV. században elvesztették nemzeti függetlenségüket. Országukat az oroszok, törökök és perzsák maguk közt felosztották, de a kereskedelem ezentul is náluk maradt, amiért is felette kedvező anyagi viszonyoknak örvendenek.

A chalcedoni zsinatot (451) elvetették és Eutyches tévtanát, mely szerint Krisztusban csak egy és pedig isteni természet vagyon, fogadták el. Így tehát a görög egyháztól is elváltak. Egyházuk feje „katholikos“-nak neveztetik. Pátriarkájuk Jeruzsálemben székel, hol egy nagy és gazdag zárdával és sz. Jakab apostoról nevezett gyönyörű egyházzal is birnak. Műveltségre és erkölcsi viseletre nézve fölülmulják a görögöket, miért is kevésbbé rajongók. A Szent-Lelket a görögök példájára csak az Atyától származtatják; háromszori vízbe merítéssel adják fel a keresztség szentségét, s ez alkalommal a bérmálás szentségét is kiszolgáltatják; a szent misénél vizet nem vegyitének a borba, satb. Ismert dolog, hogy ujabb időben a Mechtaristák tudós és buzgó congregatioja halhatatlan érdemeket szerzett magának az örmények visszatérítése körül. Az egyesült örmények Jeruzsálemben a kereszt út negyedik állomásán kápolnával birnak, hová is idő folytával templomot és zarándokházat szándékoznak építeni. A görög katolikusok már templommal és lelkeszszel is birnak.

Jeruzsálem.

April 5-én.

Reggeli $\frac{1}{2}$ 3 óra tájban karavánunk első áldozára a megállapított sorrend szerint az uj szövetség örök áldozatát a Mindenhatónak bemutatandó, Krisztus sírjához lépett. Én körülbelöl 5 óraker részesül-

tem a kimondhatatlan szerencsében: ministransom Ab-belen amerikai plébános volt. Nagy örömmel vice versa megtevém neki és még többeknek is az angyali szolgálatot. Hét óraker sorrendünk utolsó áldozára is járult a szent sír oltárához. Így tehát mindnyájunk forró óhaja teljesült. A két luxenburgi áldozár ez alkalommal nem volt velünk, mivel hat évi működésük alatt Jeruzsálemben, erre ugyanis elegendő alkalmuk akad.

Mellesleg jegyzem meg, hogy a legfőbb ünnepeket (festa primae classis) kivéve, Krisztus Urunk sírján mindég az Ur feltámadásáról, Golgotán pedig kinszenvedéséről való szent mise mondatik. A zsolosma-imát is a jeruzsálemi directorium szerint kellett elmondanunk; mire a zarándokház igazgatója érkezésünk után azonnal figyelmeztetett. „Hic ex ecclesiae privilegio omnia cessant directoria, hic secundum hierosolymitanum tum in Officio tum in sacro Missae Sacrificio procedendum“. Miért is a jeruzsálemi directorium a zarándokház folyosójában pro uniuscujusque commoditate ki volt függesztve.

Az áldott ferenczrendi atyák a szent mise után még reggelivel is szolgáltak.

Miután a szent sír templomának egyes szentélyeit ismét bejártam, a zarándokházba társaim körébe visszatértem.

Azután testületileg monsignore Bracco Vincze jeruzsálemi patriarkánál tisztelegtünk. A patriarkatus éjszaknyugatnak fekszik, közel a jaffai kapuhoz és igen csinos emeletes épület. Mellette diszlik a néhány év előtt épült gyönyörű góth székesegyház. Két kavasz csörgős botjával szolgálat készen állt a kapu előtt, hogy a kőlépcsőzeten az emeletbe vezessen. Minthogy a csinos termetű Szále, házi kavaszunk, szintén hozzájuk csatlakozott, csörgős botjaikkal, melyeket egymásután a földhöz csapdostak, jelentették, hogy többen kívánnak tisztelegni a patriarkánál.

Monsignore Bracco szívélyesen fogadott az egyszerű de izlésteljesen berendezett nagy teremben, s mindnyájunkat egyenkint kézcsókra bocsátott. Keleti

szokás szerint ez eképen történik: megcsókolván a püspöki gyűrűt, felszentelt jobbjaival homlokunkat érintettük s ismételten megcsókoltuk. Sokszor tapasztaltuk, hogy a keleti illem ezen szabályát (különösen missio állomásokon p. o. Bethsachárában Napluszban) mind a felnőttek, mind a gyermekek nagy pontossággal követik. A patriarka tekintélyes férfi alak. Magas és szikár termete, hosszú fekete szakála, komoly magatartása, püspöki öltönye, magas személyisége iránt mély tiszteletet gerjesztett. Hisz a hierarchiai rangfokozata szerint ő az egyház ötödik méltósága, és szent Jakab apostol jogszerű utódja. Miután a zarándokház igazgatója egyenkint bemutatott, körülötte félkörben foglaltunk helyet. A társalgás latin nyelven folyt. Mindenekelőtt örömét fejezte ki a patriarka a fölött, hogy szerencsésen, Jeruzsálembé érkeztünk, s nem kevésbé csodálkozott, midőn hallotta, hogy ma reggel a karaván valamennyi áldozárának sikerült a szent misét Krisztus sírján bemutatni. Nagy szerencse ez önökre nézve, mivel a latin áldozárok a megállapított rend szerint Krisztus sírján naponként csak három szent misét mondhatnak. Önök esete tehát csak a kivételek és ritkaságok közé sorozható. Sok zarándokpap szomorú szívvel hagyta el Jeruzsálemet, mivel e nagy szerencsében nem részesülhetett. De másutt is mély csodálkozásuknak adtak kifejezést a felett, hogy nekünk a szerencse oly annyira kedvezett, mi azonban jól tudtuk, hogy ezt egyedül az áldott lelkű Ferencz atyának köszönhetjük.

Társalgás közben egy kavaszlépett be s keleti szokás szerint mindnyájunkat elébb fekete kávéval, azután pedig egy pohárka likörrel kínált meg. Már többször volt alkalmam említeni, hogy keleten a szívesen látott vendégnek limonádéval vagy egyéb hűsítővel szolgálnak.

Legüdvösebb intézmény Jeruzsálemben a katolicismusra nézve a latin patriarkátus, mely 1848-ban IX. Pius által visszaállítatott. Világi áldozárainak száma jelenleg 33-ra megy, kik részint a patriarka személye körül, részint pedig egyes missió-állomásokon vagy mint

tanárok a papnöveldeben működnek. Az első patriarka Valerga volt, ki számos nehézség legyőzése után 25 évi kormányzása alatt a beitdsálai seminariummal a belföldi clerusnak veté meg alapját és ezen kívül vagy 10 missió-állomást is szervezett. Ezóta a katolikusok száma meg lett kétszerezve.

A jelenlegi patriarka Vincenzo Bracco, Olaszországban albergai egyházmegyéjéből való s 1860-ban érkezett Jeruzsálembe. 1866-ban segéd püspöknek szenteltetett föl, s 1873-iki márczius 21-én a jeruzsálemi patriarkai székre emeltetett. Jelenleg körülbelül 41 éves, fájdalom nem igen kedvez neki az egészség. A jeruzsálemi patriarka egyszersmind a szent sír rendjének nagy mestere s adományozója. A szent sír rendje ugyan már igen régi, de IX. Pius által újjászerveztett. Ezen új szervezet szerint jelenleg 3 fokozattal bír u. m. a nagykereszt, a középr. s végre a lovagkereszt rendje. Minden egyes fokozatért bizonyos meghatározott összeg illetékképen fizetendő. Ha valaki Jeruzsálemben lesz a rend tagjává, a lovagütést Krisztus sírján bouilioni Gottfrid kardjával nyeri el. A nagykereszt csak igen ritkán adományoztatik, míg ellenben a középr. és a lovagkereszt könnyü módon megszerezhető. Alattomban értetődik, hogy csak katolikusoknak, — kik feddhetlen életüek és az emberi társadalomban tisztességes állást foglalnak el, — adományoztatik.

Az eziránti folyamodványok a patriarkához intézendők és tetszés szerint bármely nyelven lehetnek szerkesztve.

A nagykeresztért 3000; a középkereszt-rendért 2000; a lovagrend-keresztért pedig 1000 frank fizetendő. Azonkívül a folyamodványokhoz még a püspöki vagy plebánia-hivataltól kiállított erkölcsi bizonyítvány is csatolandó.

Hódolatunk bemutatása után a patriarka áldását kikérve a közeli székesegyházba siettünk. Ez góth stylben épült három hajóval bíró templom, a két oldalhajó végén stylszerü oltárok vannak. Remek olajfestmények diszitik a falakat, melyeken a nemes adako-

zók nevei is — kik e nagyszerű egyház létrejöttét anyagi áldozataikkal lehetővé tették — góth betűkkel megörökítvék. Sint nomina eorum scripta in libro vitae! Ezek között, különösen a kölni szent sír egylete említendő. A baloldali hajóban Valerga pátriarka sírboltja van, rajta a buzgó egyházfejedelem hű arczképét remek kivitelű dombormű tünteti fel. Valóban jól esik a katolikus szívnek ezen a jeruzsálemi pátriarkátus rangjához méltó egyházban időzhetni!

Keleten, mind a világi, mind a szerzetes papok szakált viselnek; ez alkalmat szolgáltat egy kis értekezésre. „Az izraeliták nagy tiszteletben tartották a szakált s azt kenőcsökkel, füstölő szerekkel ápolták. Valakinek a szakálát megtépni a legnagyobb megsértés, lenyirni pedig a legnagyobb meggyalázás volt, s ugyanaz ma is. Keleten az emberek gyakran szakálukra esküsznek oly formán, mint nálunk a becsületre; a szivesen látott vendég szakálát illatos szerrel megfüstölik; a szakál nemfésülése, és nem kenése a gyász vagy pedig a holttesttel való érintkezés folytáni tisztátalanság jeleként tekintetett. Ha az ajk vagy az arcz megcsókolása benső barátság s szeretet jele: ugy a szakál megsimogatása vagy megcsókolása a tisztelet és alárendeltség kifejezésére szolgál. Joáb mély tiszteletet szinelve megsimogató és csokolá Amáza szakálát, s ez alatt törével orozul átdöfte. A szakál kerekre körülnyírását Mózes törvénye megtiltotta, és még Ezekiel próféta is a papok viseletét szabályozó intézkedései között feleleveníti Mózesnek a szakál körülnyírását avagy leberetváltását tiltó rendeletét. A beretváltó szokást a görögök és rómaiak Egyiptomból hozták Európába. Egyiptomban ugyanis csak a pásztorok viseltek szakált, a papok pedig nem csak hajukat és szakálukat, de még a mellükön és karjaikon levő szőrt is leberetválták, mivel a vallási szertartások végezésekor testük egész felső része meztelen volt. A királyok és harcosok rövid bajuszt viseltek; a fáraók előtt bárki is csak tiszta, beretvált arcczal jelenhetett meg. Midőn Józsefet a börtönből előhozták, hogy Fá-

raónak bemutassák, *) első teendője a borotválkozás volt.“

Zsinati és pápai rendeletek folytán a szakálviselés a latin egyházban el van tiltva. Így például már a IV. carthagói zsinat (398) rendeli „Clericus neque comam nutriat neque barbam“ és a narbonnei zsinat (1551) is határozottan mondja: „Nullus monachus audeat in vulgus prodire, nisi aperta corona barbaque abrasa cum habitu suo“ ect. ect. Daczára ezen tilalmaknak az egyház megengedi, hogy papjai e tekintetben egyes országok vagy rendek szokásaihoz alkalmazkodjanak. Így p. o. a sz. ferenczrendi atyák Boszniában csak bajuszt, a kapuczinusok az egész világon szakált is növesztenek. Nehogy gúny tárgyává váljunk, mi is a keleti szokáshoz alkalmazkodtunk, de karavánunk egyik kiváló tagjának, noha már korosabb úr, sehogysem akart szakála megnőni. Fájdalmasan jegyzé meg, hogy fiatal korában sem volt szüksége a borotvára s pehelyszakálát csak ollózta; jelenleg pedig annyiból röstelli szakáltalanságát, mivel papi ruhájában férfiak, nők s gyermekek egyaránt bámulják az utczán. Szokatlan egy tünemény ez előttük, mint kik a papot szakál nélkül képzelní sem tudják. Karavánunk egy másik szintér: kiváló tagja, noha szakáltalan zarándoktársunk keserű tapasztalatainak szem és fültanuja volt, mégis birt annyi lélekbátorsággal, hogy szakálát leborotválta. Én azon hiszemben vagyok, hogy önmegtagadásból nerii sz. Fülöpöt akarta követni, ki „ut stultus fieret propter Christum“ fél szakállal Róma városán keresztül vonult. Önmegtagadása mindenesetre abban állt, hogy nem törődve a világgal, annak ellenkezőjét tette, a mi a latin közmondásban ekképen ki van fejezve „Sancti sunt quidem admirandi, sed non semper imitandi!“ Szakálaink eleinte sok tréfára szolgáltattak alkalmat, de későbben oly annyira megbarátkoztunk velök, hogy hazaérkeztünkör, szinte nehezünkre esett kedves szakálainktól örökre megválni.

*) Bibliái régiségek. Németből fordította Farkas József.

A székesegyházból a S. Salvator-zárdába mentünk, hogy a szent sír őreinek főnökénél, ki a patriarka után a Szentföldön a második méltóság, tisztelegjünk. Hivatala fontosságáról, a zárdáról és az u. n. „casa nuová“-ról már első látogatásom alkalmával szóltam. Egyszerű szerzetes lakában szívélyesen fogadott Gaudencz óratya, s velünk leereszkedő nyájassággal különféle tárgyakról értekezett. Szelídsége, személye iránt mindnyájunkat tiszteletre gerjesztett. 1874-ben neveztetett ki ezen oly jelentékeny s nehéz állásra, azelőtt Aleppóban zárdafőnök volt. A török és arab nyelvet tökéletesen bírja, és még most is a legszebb férfikorban van. Világszerte híres a jó atyák vendégszeretete, melyet itt személyre, állás-, kor és vallásra való tekintet nélkül mindenki iránt gyakorolnak, s mégis találkoznak, amint a protestáns Tobler írja, kik a vett jótéteményt rút hálátlansággal és rágalmakkal viszonzozzák. Ellenségeik tudatlanságról vádolják, s ime az igazság szerető protestáns Tobler őszintén bevallja, hogy köztük valóban tudós és igenis képzett atyákra akadt. Egy zárdát, mely oly kitűnő nyomdával bír, mint a jeruzsálemi, irodalmi tudatlanságról vádolni nem lehet. Az 1847—1855. időközben 15 munka jelent meg a zárdában, noha lakóinak száma legfőlebb 30-ra rúg. Így például liguori szent Alfonz erkölcsstanát arabra fordították. Zárdájuk betűöntődével, könyvkötészettel és nagyszerű könyvtárral is bír. 1850-ben Rado atya, ki egykor Olasz- és Spanyolországban ünnepelt zenész volt, egy zene-iskolát alapított, melynek főczélja: énekszóval és művészi zenével a kath. isteni tisztelet ünnepélyességét emelni. Avagy tán azért tudatlanok: mivel ásóval és csákánynyal a régi város alapjait és maradványait nem kutatják? Bizonyára minden méltányos ítész be fogja látni, hogy ez hatáskörükön kívül esik; hisz feladatuk a lelkipásztorkodás, mely idejüket oly annyira igénybe veszi, hogy régészeti kutatásokra nem igen érnek rá. S daczára bokros teendőjüknek e tekintetben is szép eredményeket tudnak felmutatni. Hamis továbbá azon vád is: hogy anyagi eszközök segítségével térítgetnek; hisz ép ezek-

ben oly fogyatkozást szenvednek, hogy alig bírják magukat föntartani. Ezen alaptalan vád méltán sujtja eleneiket, kik anyagi eszközökkel rendelkezvén, ezekkel térítgetnek. S nem egyszer történt már, hogy különösen a „választott“ nép egyik-másik sarjadéka pénzért kereszteltette meg magát nálók, s más vidékre menve ismét felcsapott hitujoncznak s újra megkereszteltette magát pénzért. Jól tudják ezt a ferenczrendi atyák ellenei, hogy e vád őket illeti, no de azért, hiven ragaszkodnak elvökhöz „Calumniare audacter semper aliquid haeret.“

A tiszteletre méltó szerzetesek a kath. hitért mi áldozattól sem riadnak vissza ; azért mondja egy német író : „A ferenczrendi atyák története Palesztinában egy hosszú vértanuság elbeszélése.“ Rövidség kedvéért csak egy-két példát akarok felhozni : 1368-ban mind meggyilkoltattak a rajongó törökök által. Aki ezekről bővebben kíván értesülni, olvassa a Sion hegyi zárda és a Sz. Salvator klastromnak évkönyveit, s bizonyára meg fog győződni, hogy ezen rend szentföldi tartományának tagjai az újabbkori martyrologiumban szép számmal képviselvék.

1768—1856 közt, tehát 88 év alatt 117 szerzetes halt meg a pestisben ; négyet a muzulmanok, hatot a görög-szakadárok gyilkoltak meg, hárman a bélpoklosságban haltak el, öten pedig hajótörés következtében veszttek el.

Ha a pestis vészangyala meglátogatja Jeruzsálemet, igazi hősként egymás után lépnek ki a sikra. Az első áldozat megy tehát a betegek közé, azonban kötelessége mindennap reggel a zárda kapuja előtt társainak csengetyűvel életjelt adni. E jeladás elmara-dása annak bizonyítéka, hogy a kiszemelt áldozat vagy önkivületben van, vagy pedig már jobb létre szenderült ; ezután ismét újabb áldozat lép ki a sikra s így folytatják tovább önfeláldozó működésüket. Hát ez nem hősies erény, mely bámulatra ragadja az olvasót ? Valóban ilyenkor bizonyítják be a ferenczrendi atyák, hogy nem bérenczek, kik a farkas elől menekülnek !

És mennyi zaklatásnak vannak a szakadár görö-

gök, örmények és a pasák részéről kiteve ! Az előbbiekről már szóltam, azért csak a pasákról akarok egy két példát felhozni. Történt, hogy egy pasa bizonyos halottnak fülét, orrát levágatta és ily megcsonkított alakban a ferenczrendi atyák zárdája elé csak azért állíttatta, hogy arról vádolhassa, miszerint az illetőt ők gyilkolták meg. Nehogy tehát a muzulmanok lángba borítsák a zárdát és annak csendes lakóit sorban megöljék, kénytelen volt a pater quardián 2500 piasztert lefizetni a kapzsi pasának. Számos eset közül ez csak egy példája a nemtelen pénzkicsikarásnak. A másik ugyanazon évben történt, mikor karavánunk is Jeruzsálemben időzött. A ferenczrendi atyák ugyanis Velenczéből gyönyörű harangokat kaptak a szent sír temploma számára. Tudvalevőleg a keresztényeknek keleten a harangok használata el van tiltva, de ez egyszer a pasa bizonyos összegért hajlandónak mutatkozott azok használatát megengedni. A ferenczrendi atyák egy küldöttsége tehát hozzá ment s hódolat jeléül egy bokkrétát nyújtott át neki, melybe, ha nem csalódom, 3000 arany frank volt csavarva. S ime ez történt Jeruzsálemben 1876-ban !

No de elég erről ennyi ; nem akarom a szenvedések, zaklatások és zsarolások hosszú lánczolatát tovább füzni, csak arra kérem kedves olvasóimat, hogy nélkülözhető filléreikből alkalmilag a szentföldi atyáknak is juttassanak.

Valóban fölötte nagyok a követelések, melyek minden felől a ferenczrendi atyák irányában támasztanak, míg ellenben segédforrásaik napról napra apadnak.

A katolikus érdekek anyagi támogatásában mint egykoron, úgy most is a francziák viszik a főszerepet ; ezeken kívül az amerikai katolikusok teszik lehetővé a ferenczrendi atyáknak, hogy hitküldéri állomásaikon magukat fentarthatják. Azelőtt Spanyolország, Olaszhon és monarchiánk is vetélkedtek egymással, hogy Jeruzsálemben a katolikus érdekeket felszínre juttassák ; de fájdalom ! a XIX. században vallásos érdeklődésük annyira lelohadt, hogy jelenlegi segélynyuj-

tásuk egykori anyagi áldozataiknak árnyéka se többé : ezért szükség, hogy bővebben nyujtsunk alamizsnát.

Tán azt mondhatná valaki: takarékoskodjanak a ferenczrendi atyák! De mit akarna az ilyen ellenvétéssel elérni? Talán azt, hogy megszünjenek pártolni a katolikus arabokat s ezentul nem mint eddig, lakásukról gondoskodni, a foglyokat kiváltani, hiveikért kezeskedni, adót fizetni, az özvegyeket és árvákat ruházni, a betegeket orvossággal ellátni, kórházat, iskolát fentartani és a növendékeket a szükséges tanszerekkel ingyen ellátni? Vagy talán a jeruzsálemi zárdában a ferenczrendi atyák létszáma szállittassék le? Átlag vagy 30 atya és valamivel több laikus testvér lakja e klostromot, míg 10 vagy 12 egy teljes negyed éven át a szent sírnál őrt áll, s csak ennek letelte után váltják fel mások. Már ezen körülményből is látjuk, hogy a rendtársak száma nem túlságos. Ha tehát mindenki sorrend szerint egy negyed évig a szent sírnál őrködni köteles, ugy ha 48-ra tesszük a rendtársak számát, hat év alatt mindenki 18 hónapot a szent sír templomában tölt. Csak az követelhetné tehát a szerzetesek számának csökkentését, ki a körülményeket közelebbről nem ismeri. A szent sír templomához csatolt zárdának csak sötét pincze alaku cellái vannak, melyek megvilágítására éjjel nappal lámpák égnek, miért is a levegő ezek gőzével, és a nagyszámu zarándok kigőzölgésével telített. Ezekhez képest a mi börtöneink valóban disztermek.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a ferenczrendi atyák a többnyire elzárt szent sír templomában az egészségre oly kívánatos szabad testi mozgást nélkülözni kénytelenek, ehez járul még az emberi testet oly annyira megerőltető éjféli karima, s ezek után kérдем: valjon három hónap nem legvégsője-e annak amit emberi erőtől követelni lehet. Hisz Európában még a rabokat is naponként bocsátják szabad levegőre.

Különben elégedjünk meg az eddig mondottakkal e tárgyat illetőleg, hisz ugy sincs szándékomban a naponként ismétlődő szenvedések és zaklatások egész

sorozatát feltüntetni; csak oda irányul ismételt kérelem, ne vonják meg tisztelt olvasóim az áldozatkész ferencz atyáktól nélkülözhető filléreiket!

Ebéd után meglátogattuk a zarándokház tőszomszédságában lévő „Ecce homo“ ivet, mely szintén Jeruzsálem legnagyobb szentélyeinek egyike. Ezen szentély azon helyet jelzi, hol Pilátus az Isten fiát, kegyetlen megostoroztatása után, tövis koronával, bibor, köpenyben, kezében nádvesszővel a népnek ezen szavakkal mutatta: „Ecce homo“ Ime az ember!

Ezen helyen a Sion hegyről nevezett nének uj zárdája, mellette pedig egy gyönyörű kath. templom áll. Mind a kettőt egy híres convertita, ki utóbb áldozárrá lőn, alapította. Életrajza olyannyira nevezetes és érdekes, hogy igen is czélszerűnek tartom a szentély leírása előtt olvasóimat vele megismertetni.

Ratisbonne Mária Alfonz straszburgi szül. keresztelt zsidó, fia egy odavaló gazdag bankárnak. Négy fivére és három nővére közül, kik buzgó hivei valának a zsidó vallásnak, csak a legöregebbik, Tivadar nevű bátyja tért át a kereszténységre, pappá lett s mint ilyen Párisban működik. Emiatt családja kebeléből kizárta.

Huszonnyolcz éves korában Ratisbonne Tóbiás még mint zsidó egy gazdag izraelita leánynyal jegyben járt. De mivel arája még igen fiatal volt, az egybekelést el kellett halasztania. A vőlegény ismeretei tágitása és szórakozás végett utra kelt. Járt keltében, anélkül, hogy ezt eredetileg tervezte volna, Rómába jutott. Itt fiatalkori barátja, báró Bussierre Gusztáv lakott, kit azonnal meg is látogatott. Ez protestans létére minden igyekezetét arra fordította, hogy a fiatal izraelitát a protestantismusnak megnyerje, de Ratisbonne barátja ezen jámbor törekvésén csak nevetett.

Néhány nap múlva, épen midőn már elutazandó volt, a bárónak Tivadar nevű fivérét, ki már elébb protestansból buzgó katholikussá lőn s ki ekkor szintén Rómában lakott, csupán illemből (mivel az iránt különös jó indulattal nem viseltetett) meglátogatá. Tulaj-

donképeni szándéka csak az volt, hogy névjegyét a báró szolgájának átadja, s aztán utnak indul. De az isteni gondviselés másképen intézkedett. Midőn ugyanis Ratisbonne a házba lépett és a szolgának névjegyét át akarta adni, ez azon megjegyzéssel zárta el mögötte az ajtót: sziveskednék a terembe fáradozni, mivel a báró épen itthon van! Hamarjában fel is nyitotta a terem ajtaját, s így Ratisbonne akarva nem akarva belépni kényszerült.

Báró Bussierre nyájasan fogadta és beszéd közben szokásszerűleg azon kérdést intézte hozzá: „Mi benyomást gyakoroltak rá a világvárosban látott tárgyak?” Ratisbonne a látottakról a legnagyobb egykedvűséggel szólt, de végre azt jegyzi meg: „Csak az „Ara Coeli“ temploma a Capitoliumon gyakorolt rám mély benyomást, még pedig olyat, hogy vezetőm is észre vette.”

Fölötte örvendett Bussierre báró ezen vallomásnak, mivel ezen percztől a fiatal zsidó megtérése iránti reménységár derült fel bensejében. „Hát mégis egy katolikus templom — válaszolá a báró — indította meg ilyképen?”

„Báró úr téved, mondá Ratisbonne, a benyomás csakugyan vallásos jellegű volt, de nem katolikus; mert nézetem szerint a vallások mind egyenlők.”

„Ezen nézetet, viszonzá a báró, én semmikép sem osztom, mivel más szavakkal ez annyit tesz, hogy a vallások mind egyaránt rosszak, az-az egy sem az igazi. Minthogy pedig látom, hogy uraságod az erős szellemet akarja játszani, ki a külső formálításokon felül emelkedett, egy szivességet nem fog tőlem megtagadni, melynek teljesítése kegyedre, mint szabad szellemre nézve mi nehézséggel sem jár; majd valamit magánál hordani fog, amit kegyednek adok.”

Ratisbonne egy kissé furcsának találván e kívánságot viszonzá: „Azt nem ígérhetem meg, mivel nem tudom, hogy mit akar nyakamba akasztani?”

Báró Bussierre ezalatt a boldogságos Szűz szep-lőtelen fogantatásának emlékérmét zsinórra fűzte és a felvilágosodott zsidónak akarata ellenére nyakába akasztotta, mondván: „Mivel vallásunk ezen jelében nem hi-

szen, közönbős dolog kegyedre nézve, mit visel nyaka körül ; én pedig hiszek kegyteljes erejében, és szivességet tesz nekem, ha viseli.“

Ratisbonne, engedvén a tolakodónak, nyakára akasztotta a szalagot, hisz ha nem használ, gondolta magában, nem árthat, s majd eldobja a babonás érmet, ha a város határain túl lesz. De báró Bussierre evvel sem érte be, hanem anélkül, hogy annak okát tudta volna, bensejében azon remény támadt, hogy majd megnyeri e hitetlent. „Kegyed szivességet tett velem, reménylem, hogy egy másikat sem tagad meg tőlem“, s ezzel fiatal barátjának egy kis czédulát kézbesített, melyen szent Bernát imája : „Emlékezzél o legkegyelmesebb Szüz“ stb. vala írva. „Ezen kis imát este és reggel fogja imádkozni, mivel ez mindazok kötelessége, kik ezen érmet viselik.“

Ratisbonne ezen kérést az előbbinél is furcsábbnak találta s most határozottan vonakodott azt teljesíteni, mivel ez ép annyinak látszott neki, mintha ő ezen tolakodó katolikustól követelné, hogy este és reggel zsidó imát mondjon el. De báró Bussierre sem tágitott s nyugodt magatartással a fiatal zsidót minden tiltakozása daczára arról biztosította, hogy bármennyire vonakodik is kérelmét teljesíteni, utoljára mégis megteszi. Elvégre csakugyan engedett a fiatal hitetlen és azon gondolattal fogadta az imát, hogy ezen érem és ima története majdan mulattató fejezetet képezend naplójában.

Mivel pedig Bussierre fiatal barátjában mégsem bizott egészen s attól tartott, hogy mielőtt ez csak egyszer is elolvasná az imát, el fogja dobni, azért így szólt hozzá. „Szükségesnek tartom kegyed előtt megjegyezni, hogy ezen imának csak ezen egyetlen példányát birom ; kérem tehát, sziveskedjék azt leírni és másolatát nekem kézbesíteni. „Ily módon, gondolta a báró, fiatal barátja kénytelen lesz az imát legalább egyszer elolvasni. Ratisbonne meg is ígérte, hogy lemásolja az imát.

Jövő vasárnap, azaz január 16-kán délelőtt ismét

találkoztak, és Ratisbonne csakugyan elhozta a kért másolatot.

A báró kérdezte, hogy mire gondolt, midőn az imát másolta? A zsidó válaszolá, hogy egyszer elolvasta, de semmit sem talált rajta; kíváncsiságból ismételve elolvasta, hogy lássa: mi rejlik ezen imában, s ez által mint egy régi nóta, olyannyira elméjébe vésődött, hogy folyvást fülében zeng: „Emlékezzél oh legkegyelmesebb Szüz.“

Egyúttal ki is jelenté, hogy másnap este már elutazni szándékozik, de a báró azon ellenvetést tevé, hogy nem helyeslendő, ha Rómát csak úgy futólag tekint meg, melynek legalább egy hetet kellene szentelnie s maga ajálkozott vezetőül, hogy Róma nevezetességeit neki megmutassa.

Ratisbonne eleinte szababadkozott az ajánlatot elfogadni, de végre még is engedett.

Miután együtt több egyházat megtekintettek, elvált tőle a báró és este hat órakor Borghese herceghez ment, ki barátjait rendszeren vasárnap szívélyes estélyre maga köré szokta gyűjteni. A vendégek között gróf Ferronais is volt, ki néhány év óta a világtól visszavonultan élt Rómában s általánosan a katolikus hitbuzgalom példányképeül szolgált.

Bussierre, ki az öreg grótot mint atyját tisztelte, örömmel beszélte el ennek: mikép akasztotta az érmet a fiatal izraelita nyakába s kézbesítette neki az ima szövegét; egyúttal arra is felkérte a grótot: imádkozzék ő is a fiatal zsidóért.

Meglepetéssel hallgatta a gróf a dolgot, azután pedig kérdé a bárótól, hogyan jutott ezen gondolatra?

Midőn pedig ez azt válaszolta, hogy azon pillanatban bensőleg késztetve érezte magát, másképen nem is cselekedhetett s hogy ama erős hitben él, miszerint fiatal barátja meg fog térni, a gróf barátságosan vállára ütött és mondá: majd imádkozom érte, s előre is mondom, hogy ő és tied is meg fognak térni.

Erre az öreg gróf kocsiba szállt, másnap pedig az őrangyalról nevezett egyházban szent misét hallgatott, a mely alatt igérete szerint — a mint biztosan feltehető — Ratisbonne-ért is imádkozott; s ime ez vala utolsó imája, mert még azon nap meghalt!

Bussière úr ép e napon is vezette a fiatal Ratisbonne-t s többféle tárgyról értekezett vele, de üdvös tanításai és intelmei iránt a zsidó semmi fogékonyságot sem mutatott. „Látom, jegyzé meg gúnyosan, báró úr engem meg akar téríteni, de ezen igyekezetével csak hagyjon fel, ez nem fog kegyednek sikerülni; mivel én hitemet nem változtatom meg, sőt most inkább vagyok zsidó, mint valaha. Csak azon csodálkozom, hogy terve kivitelében oly nagy türelmet és kitartást tanusít.“

A báró ezáltal nem zavartatta meg magát, hanem teljes nyugalommal viszonzá: „Szóljon bármit, én látom jó indulatát, és erős meggyőződése, hogy ön keresztényné lesz, habár angyalát is kellene az Istennek megtérítésére az égből küldenie.“

Ily beszédek közt utjok ama sz. lépcső mellett vezetett el, melyen Jézust Pilátushoz vezették, s mely amint alább látni fogjuk, Rómába a császár parancsára hozatott. Erre menet a báró levette kalapját s főnhangon mondá: „Üdvözlégyszent lépcső, itt mellettem megy egy izraelita, ki téged rövid idő múlva szintén fog üdvözölni.“

Ratisbonne, ki ezen szavakat hallotta, ördögi gúny kifejezésével hahotára fakadt s ujra biztosította a bárót, hogy esze ágában sincs valaha e szent lépcsőt üdvözölni, s nagyon is csodálkozik rajta, hogy ilyesmit tesz fel róla.

Bussierre úr erre nyugodtan válaszolá: „Biztosítom kegyedet, hogy nem sokára térdeinken megyünk fel e szent lépcsőn.“ Az izraelita ezen feltevést nagyon nevetségesnek találta, és ezzel ismét elváltak egymástól.

Bármily nagy vala is a bárónak reménye, hogy barátját megtéríti, a külső jelek után ítélve térítési

művében még egy lépésnyire sem haladott és a legcsekélyebb változás sem állt be.

Bussierre báró most megholt barátjának házába ment, és térdre borulván a hulla mellett, a boldogult lelkéhez ezen imával fordult: „Te tudod, szólt szive bensejéből: mennyire ohajtom ezen szerencsétlent megmenteni, hisz tegnap magad is osztád ezen ohajomat; ha tehát lelked már megtisztulva az Isten látását élvezi, eszközöld ki számára a megtérés kegyelmét!”

Ratisbonne január 20-án délután a bárótól elbucszni és Nápolyba akart utazni. Azonban utközben találkozott a báróval, a ki őt hintájába hívta. Mivel Ratisbonne a szivélyes meghívást el nem utasíthatá, a báró mellé ült. A kocsi nyilsebességgel s. Andrea delle fratte egyházhoz robogott. Bemenvén a templomba, figyelmöket magára vonta az ott elhelyezett ravatal, melynek láttára Ratisbonne azon kérdést intézte a báróhoz: „Kinek számára van e ravatal felállítva?”

„Ferronais gróf számára, szóla Bussierre, kinek halálát már két napja siratjuk.“ Ratisbonne a kicsinylés tekintetével szemlélte az egyházat, mintha azt akarta volna mondani: e templom jelentéktelen.

Bussierre báró kis türelemre kérve barátját, a templom kapujánál hagyta, maga pedig a sekrestyébe ment, hogy ott a temetés és a gyász-isteni tisztelet ügyében intézkedjék. 10—12 percz mulva máris barátját felkeresendő visszatért a templomba, kit azonban nagy megdöbbenésére sehol sem talált. Végre a bemenettől balra a második, Ráfael arkangyal tiszteletere szentelt kápolnában egy térdelőt lehajtott fővel vesz észre, közelebb lép s az alakban legnagyobb bámulatára — Ratisbonne-ra — ismer. Nevénél szólítja, de feleletet nem kap; vállait érinti, de a térdelő, ki kezeibe rejtett arczával a kis kápolna márvány korlátára borult a szent elmélkedésbe olyannyira el volt mélyedve, hogy életjelt sem adott. Miután többszöri vállérintésre sem ocsúdott fel, végre kényszerítve érzé magát a báró a lehajtott főt erővel felemelni. S ime! barátját mennyei elragadtatásban találja: szemeiből

könyvek özönlenek, mi közben a boldogságos Szüz érmét csókjaival és könyeivel árasztja el; arczából menyeyei boldogság sugárzott s midőn a báróhoz fordult-mindenekelőtt így szólt: „Ó, mikép imádkozott ezen ember értem!“ Az elhunyt La Ferronais grófot értette.

Bussierre megvallá, hogy hideg futotta át tagjait és reszketett, midőn e csodával állt szemben.

Az izraelita hívő kereszténynyé lőn s könyvelt szemekkel kérte a bárót: vezetné őt egy paphoz; mert annyira vágyik a sz. keresztség után, hogy anélkül élni sem képes! A báró azonnal az al Gesù egyházzal összekötött jezsuita zárdába, a francia születésű pater Villeforthoz vezette, hol a megtért, előmutatván az érmet, térdre borulva imigy kiáltott fel: „Én láttam őt! én láttam őt!“ és a megindulás érzelmei oly erőt vettek rajta, hogy ajkán a szó elhalt.

Midőn felindult kedélyállapota lecsillapodott, beszédjét ekép folytatá: „Alig mult el egy percz, hogy a templomba léptem, egyszerre kimondhatatlan nyugtalanság fogott el, szemeimet fölemelve tekintetem elől eltűnt az egész épület; csak egy kápolnát láttam rendkívülig megvilágítva. E tündöklő fény közepette jelent meg nekem az oltáron Szüz Mária, igen ragyogó fenség- és édességteljes alakban, úgy, amint az az érmen látható; ellenállhatlan erőtől vonzatva feléje mentem. A bold. Szüz kezével intett, hogy térdeljek le s mintha mondta volna: „Igy van jól.“ Nem beszélt ugyan velem; de én mindent megértettem.“ Ezen alkalommal be vallotta azt is, hogy a mult éjjel egy más látása is volt, a melytől erőltetett kísérletének dacára sem tudott megszabadulni. Ugyanis egy utat látott s ennek végén keresztet Krisztus nélkül.

Ratisbonne megtérése XVI. Gergely pápa parancsára a legszigorubb vizsgálat tárgyává tétetett s érdemlegesen megbíráltatván, valódi csodának nyilvánított. Az eziránti decretum, 1842-ben junius 2-án bocsátatott ki. Rosenthal „Conventitenbilder“ című művében teljesen közli azt.

Azonban halljuk Bussierre báró további előadását:

„Kijövéen Willefort atyától hálát adandók az Istennek, először is a bold. Szűz főtemplomába, a Mária Maggiore-ba, azután pedig Sz. Péterbe mentünk. „Oh — szóla hozzám a megtért kezemet erősen szoritva — most értem csak a nagy szeretetet, melylyel a katolikusok templomaikat gondozzák, csak most méltánylom amaz áhitatot, melynél fogva azokat diszbe öltöztetik s fölékesítik. Oh mily jó itt! . . . az ember állandóan óhajtana itt maradni! . . . Ez nem a föld, ez a menny előcsarnoka!“

Az Oltáriszentség oltára előtt, Krisztus valódi jelenléte oly erőt vőn rajta, hogy már-már elájulandó vala, s nekem kelle őt támogatva vezetnem; oly iszonyúnak tűnt föl előtte megkereszteletlenül lenni az élő Isten közelében! Leghőbb óhaja volt: eljutni a bold. Szűz kápolnájába. „Itt nem érzek félelmet; — mondá nekem — végtelen kegyelem védelme alatt érzem itt magamat! . . . „Ujra és újra kérdezgetém tőle: milyen volt a Sz. Mária megjelenése? Sehogyan sem volt képes megfejtetni: mikép jutott a templom jobb oldaláról a kápolnába, mely a baloldalon van, s melytől a gyászistenitisztelet katafalk állványai által egészen el volt zárva. Csak arra emlékezett, hogy hirtelen ama kápolna előtt térdelve találta magát. Az első pillanatban az Egek királynéját szeplőtelen szépsége egész fényében pillantotta meg, hanem a mennyei fény ragyogását nem bírta kiállani. Háromszor kísérlette meg, egészen látni az irgalmasság Anyját; háromszor kísérlette meg, szemeit fölebb emelni a bold. Szűz szent kezeinél, a melyekből ragyogó sugarakban a kegyelem árja kiömlött; minden kísérlete azonban sikertelen maradt. — „Oh Istenem! — kiáltott fel — én, ki fél óra előtt káromkodtam! én, ki a kath. egyházat oly halálosan gyűlöltem! . . . De mindazok, akik ismernek, tudják, hogy emberileg szólva, a legkényszerítőbb okaim voltak zsidónak maradni. Családom ugyanis zsidó, arám zsidó, nagybátyám zsidó . . . ha katolikussá leszek, minden földi érdekeimet feláldozom; pedig nem vagyok örült; mindenki tudja, hogy nem vagyok, s nem is voltam az soha!“

E csodálatos esemény híre hihetetlen gyorsasággal terjedt el egész Rómában s minden körben részvétellel, sőt lelkesedéssel fogadtatott. Csakhamar tudva lón Párizs- és Straszburbban is, hol a legközelebb érdekletteknel nagy és mély benyomást okozott. Ennek folytán nem is lehetett csodálkozni, hogy 1842-ben január 31-én — amely napon Ratisbonne megkeresztelendő vala — az ünnepélyes egyházi szertartás helyszíneül kiszemelt al Gesù templom, ájtatos és kiváló közönséggel telt meg. Legjobbnek tartom, ha Gaume, a híres kath. írónak szavait idézem, aki ép akkor Rómában időzván, végig nézte az egész eseményt, s arról így ír: „Ma oly ünnepélynek, vagy jobban mondva eseménynek voltam tanuja, melynek emléke soha sem fog szívemből eltünni. Ratisbonne úr megkereszteltetését értem. Csak tiz nap esett a megtérés és a kereszteltetés közé; de e csodálandó hitujonc mindenért, s a híres Mezzofanti bibornok, kinek kötelmeihez a hitujoncok vizsgálata is tartozott, ámulva látta a világosság ezen teljét, melylyel a Világosság Atyja e választott lelket oly rögtön elárasztá . . . Minő látvány! Bussierre báró, egy megtért protestáns egy zsidót vezet a kath. egyház kebelébe; és minő zsidót! egy fiatal francziát, szellemi ereje egész teljében, jeles elmével s élethivatással, ki tegnap még istentelen. gúnyolódó, káromkodó volt, ma — szelid mint a bárány.“

Ratisbonne Tóbiás a kereszttség felvétele után, melyben Alfonz Mária nevet nyert, az Úr asztalához járult, azután pedig a bérálás szentségét is felvette.

Igy lett Ratisbonne keresztény katolikussá, s miután aráját nem birhatta rá, hogy szintén keresztényne legyen, lemondott róla. Csakhamar jezsuitává lett s 5 év mulva Lavalban áldozárrá szenteltetett.

Mint áldozár természetszerűleg a zsidók térítését választotta éltefeladatául. Tivadar fivérével egyesülten e nagy célra „Sionról nevezett Miasszonyunk“ congregatióját alapította.

Miután több ideig Párizsban működött, benső ösztöne arra készteté, hogy Jeruzsálem városában, hol egy-

kori hitsorsosai az isteni Üdvözítőt keresztre feszítették, s e miatt magukra és gyermekeikre átkot vontak, megengesztelésül missio-házat alapítson.

1855-ben, mint egyszerű zarándok, először indult a Szentföldre. Názaretben msgr. Valerga jeruzsálemi patriarkával találkozott, kivel azonnal közölte említett szándokát; a patriarka nyájasan fogadta, magával vitte őt Jeruzsálembe, és a patriarkátusban vendégszeretetet tanusított iránta. Tervét nemcsak helyeselte, hanem annak kivitelére fel is hatalmazta, és sajnálatának adott kifejezést, hogy a rendkívüli terhek miatt, melyeket viselnie kell, annak kivitelében anyagilag nem támogathatja. Minden segédforrást nélkülözve egy teljes évet töltött Jeruzsálemben anélkül, hogy szándéka valószínűsítéséhez csak egy lépéssel is közelebb jutott volna. Ekkor fivérértől levelet kapott, a melyben fel lett szólítva: térne vissza Párizsba, mivel úgy látszik, tervük valószínűsítésére még el nem érkezett az idő.

De halljuk tovább Ratisbonne saját szavait: „Ily körülmények közt kért fel engem a patriarka: helyettesítsék egy beteg hitküldéért!. Dzsifnáh-ba, egy görög szakadár helységbe küldött, melyben a lakosok tetemes száma a kath. egyház kebelébe kívánt visszatérni. Szombaton este keltem utra lóháton magammal vivén egy oltárt is, (portatile.) hogy másnap a szent mise áldozatot a Mindenhatóknak bemutatthassam. Jeruzsálembe visszamenet El-Bireh közelében lovam hevedere elszakadt s lefordulván a nyereg, nagy erővel a földre estem. Az esésnél jobb előkaromat törtem és jobbomat kificzamítottam. Így a földön fekvé az Istennek panaszkodtam mondván: „Szentföldre jöttem, hogy oltalmadban bizván dicsőítéssed s a halhatlan lelkek üdvén közreműködjem, s ime! nem csak elhagyta engem, hanem meg is engedted, hogy nyomorékká legyek!“ Arra menő feláhok nagy nehezen ismét lóra felsegitettek.

A pátriarkátusba visszaérve leggondosabb ápolásban részesültem. Bekötött karom miatt tétlenségre ítélve, időmet avval töltém, hogy balkezemmel néhány levelet irtam. Egyebek közt egyet Ernesztin nővérem-

hez is, ki Rotschild egyik unokájával egybekelt, s még akkor zsidó volt. Balsorsom, szegénységem és elhagyatottságom ily távoli országban szerfölött nyugtalanítá a szerető testvért, ki is szive érzelmeinek engedve a legközelebbi postagőzssel számomra tetemes pénzszeget küldött. A pénzzacskó alján derék nővérem névjegyét találtam. Ennek láttára felkiáltottam: „Istenem! most értem, mért tört el a karom; végzéseid valóban imádandók!” Minthogy ezen pénzre nem volt szükségem, mivel a patriarkátusban a legjobb ápolásban részesültem, és bajom már megszűnt veszélyes lenni, azonnal egy házat csinos kerttel öt évre bérbe vettem. Azután a Sionról nevezett nénék párizsi főnöknőjéhez, de még mindig balkezemmel, levelet irtam, a melyben öt felszólítottam: küldené el rendtársainak első gyarmatát Jeruzsálembe, mivel a ház már készen áll számukra, a telepítvény költségeit pedig az isteni gondviselés különös végzése folytán egy izraelita nő fődözi.

Az első sionhegyi nénék 1856-ki májushó kezdetén érkeztek Jeruzsálembe, főnöknőjük a bonni szül. Noemi néne vala. Kezdetben szegénységgel kellett küzdeniök. Azon rakládákból, melyeket Franciaországból magukkal hoztak, egy sz. életü ferenczrendi atya, asztalokat és padokat készített számukra. Nem sokára végleges letelepedésök helyéről is kellett gondoskodnom. Azonban e tekintetben a vélemények oly annyira elágazók voltak, hogy kiki más tanácsot adott. Egykor a keresztuton haladván, ekkép imádkoztam az Urhoz: „Uram, szólj magad, mutasd meg valami módon ama helyet, melyen Sion nénéinek szent művetek Jeruzsálem városában be kell tölteniök!” Ugyanazon perczen, hol imámat elvégzém, bizonyos Mathia nevezetü katolikus rájáh-val találkoztam, ki keveset francziául is tudott, s már régi ismerősöm volt: „Jó napot, Ratisbonne atya!” — „Jó napot, Mathia, mit csinál itt?” „Én szolgálatjára itt közel az ostoroztatás szentélyéhez lakom.” „Valóban nagy szolgálatot tehetne most nekem. Ön ismeri Jeruzsálemet s annál inkább ismeri ezen negyedtet, melyben lakik. Jőjjön velem, én telket szeretnék vásárolni

ájtatos nők számára, kik itt lakni óhajtanak. Mutasson nekem erre egy alkalmas helyet, s ha ez Krisztus Urunk életének némi emlékével egybe van kapcsolva, akkor biztosítom róla, hogy jó üzletet csinált — ezen jámbor nők hatalmas baksissal jutalmazták majd meg!“ Ezen igéző szó hallatára az arabnak szeme két villany szikraként fénylett. „Atyám — mondá Mathia — mi sem könnyebb ennél, s egy lépésnyire sem kell tovább mennie, hogy azt feltalálja, amit keres. Ezen hely, amelyen áll, céljának minden bizonynyal meg fog felelni!“ Ép az „Ecce homo“ iv alatt álltunk, melynek tetemes részét — balfelől — romok fődtek. „Mathiám! hát ezen telek romjaival együtt keresztények által is megvásárolható?“ Nem voltam képes felfogni, sőt most sem fogom fel, hogy ennek megszerzése már századok előtt nem történt. „Semmi sem könnyebb ennél — felelé Mathia — én ismerem a tulajdonosokat (két muzulman fivért); még ma találkozom velök, és holnap elhozom az izenetet.“ — Lehetetlen elképzelni mély megindulásomat! Szemeim könybe lábadtak, midőn megfontoltam: mily sz. emlékek kötvék ezen helyhez. Ez minden bizonynyal azon hely, melyet az isteni gondviselés engesztelési művemnek szánt, melynek Jeruzsálemben való megalapítására hivatva érzém magam. Térdre borulva a tövisekkel koronázott Üdvözítőnek megfogadtam, hogy addig nem pihenek, míg tervezett művemet be nem fejezem. Mathia másnap csakugyan elhozta a muzulmanok izenetét. 17,000 frankot követeltek. Néhány nap mulva 25,000 frankra szöktették fel az árat, végre pedig 30,000-re. Európába tértem, hogy gyűjtések útján a kivánt vételárt megszerezsem. Tizenhat hónapon át éjszaki Franciaországban és egész Belgiumban ajtóról-ajtóra járva koldultam. Midőn már volt 30,000 frankom, azonnal Jeruzsálembé utaztam, hogy az alkut véglegesen megkössöm; de 30,000 frank helyett a muzulmanok most már 60 ezret követeltek. Ily körülmények között csak e három dolog valamelyikére szánhattam el magamat. Vagy fel kelle hagynom e telek megvásárlásával — mire semmikép sem valék

hajlandó ; de hogy is adhattam volna vissza a 30,000 frankot amaz ezer és ezer kereszténynek, akiktől azt koldulás útján kaptam ? — Vagy Európába kelle visszaterennem, hogy többet gyűjtsék ; — de ez esetben tán 150 ezer frankot követeltek volna az illető muzulmanok. Vagy pedig azonnal a 60 ezer frank lefizetésére kellett magamat leköteleznem. Én ez utóbbit választottam, és megkötöttem a szerződést. Azonnal kifizettem a 30,000 frankot, melyet gyűjtöttem, valamint a 12,000 frankot is, amelyet a jeruzsálemi patriarka előlegezni kegyeskedett, s hogy a hátralékot is kifizethessem egyik unokatestvéremhez : Einnehmer francia tábornokhoz fordultam, akit néhány év előtt megkeresztelhetni valék szerencsés.

A szakadárak sehogy sem tudták elhinni, hogy egy szegény katolikus áldozár képes legyen az „Ecce homo“ romjait oly nagy pénzösszegért megvásárolni ; de midőn a megkötött szerződés közhírré vált, látták, hogy a muzulmanok igazat szóltak. Az oroszok alkuszt küldtek hozzám, ki a vételár kétszeresével kínált meg, ha részükre jogomtól elállok. Én azt izentem nekik : „Katholikus áldozár nem azért jó Jeruzsálembe, hogy telkekkel kereskedjék.“

1858-ki januárhó 20-án Ratisbonne atya — ép megtérésének évfordulóján — azon kimondhatlan szerencsében részesült, hogy ama régi iv alatt, mely a jelenlegi szentély engesztelési oltára mögött szabadon áll, de akkor még a föld alatt elrejtve és a közönség előtt ismeretlen volt, először, de a zsidóktóli félelem miatt csak titokban mutathatta be a Mindenhatónak a vérontás nélküli áldozatot.

„Ekkor,“ ezek ismét Ratisbonne saját szavai, „szakitantom kellett Latour d’Auvergne herczegnővel, ki Jeruzsálembe érkezve pártfogásáról nagylelkűen biztosított ugyan, de csak azon föltét alatt, ha alkalmazkodom akaratajához, mely szándékommal homlokegyenest ellenkezett. — Örülök ezen szakitásnak, mely arra szolgáltatott okot, hogy ezen kitűnő hölgy

az Olajfák hegyén a karmelita apácák zárdáját és a „Miatyánk“-ról nevezett fényes egyházat alapította.

Az alapításoknál régi cisternára akadtak, és a régi lithostrotos tetemes részét földözték fel. „Pilátus tehát kihozá Jézust, és az itélőszékbe üle azon helyen, mely kövezetnek mondatik, zsidóul pedig Gabbatának.“ (Jan. 19. 13.) Egy régi alaguton kívül, mely Pilátus palotáját Antonia várával, s ezt ismét a templommal egybe kötötte, egy forrásra is találtak, amely az egyedüli, melyet eddig Jeruzsálemben felföldözték. Nagy hire járt ennek Jeruzsálemben. A muzulmanok mondák: Valóban Isten áldása vagyon ezeken! A zsidók csoportosan jövének a forráshoz rabbijokkal együtt, aki a talmud egyik kötetét tartotta kezében. Égtek a vágytól: saját szemeikkel látni, szájaikkal izlelni a forrás vizét, s miután ez Ezekiás király idejében nemcsak a templom, — hanem Jeruzsálem ostroma alatt a lakók vizszükségleteinek földözésére is használtatott, mindnyájan haza is vittek a vizből.

De a zsidóknak még más indokuk is volt, személyesen meggyőződni a forrás felfedeztetésének valóságáról. Ugyanis, amint később egy rabbitól hallottam: a talmudban az áll, hogy Jeruzsálemben három forrás van elrejtve, s ha mind a hármat felfedezték, eljön a Messiás.

Négy szem közt mondám a rabbinak: „engedje megmagyaráznom önnek: miért adott itt Urunk Istenünk oly bő forrást, s miért földöztetett fel az oly szerencsés módon?! Nézze meg ezen iveket, ezek Pontius Pilátus palotájának régi maradékai.

Ime, midőn a római helytartó a rajtuk nyugvó erkély magaslatáról Jézus Krisztust a zsidó népnek megmutatta, és elismervén ártatlanságát felmentését javaslatba hozta, mintha csak egy szájuk lett volna, kiáltottak a zsidók: Nem, Nem, halálra vele; fessítsd meg, az ő vére mi rajtunk és ami fiainkon! Így tehát vérfolt van a zsidók homlokán, mely csak a keresztség vizével mosható le, s hogy soha meg ne fogy-

jon a víz, ha a zsidók előjönnek, hogy Jézust mint királyukat és Istenöket az engesztelés e szentélyében, mely egy kereszténynyé lett zsidónak fáradozásai következtében jött létre, elismerjék és imádják, az Ur e helyen egy kiapadhatlan forrást fakasztott. Ha az ördög e szavaknál a rabbit magával ragadta volna, nem illanhatott volna el hamarább. Azt hiszem, hogy mint a „bolygó zsidó“ még mindig fut. Azóta a zsidók többé nem jönnek, hogy Ezekiás forrásából vizet merítsenek.“

1868-ki april 3-án a boldogult Valerga pátriarka távollétében mostani utóda Msgr. Bracco szentelte fel az „Ecce homo“ egyházát, s azóta Sion leányai Úrfelmutatás alatt mindennap hangoztatják e szózatot „Pater, dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt!“ (Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek!“)

Valami titokszerű rejlik emez engesztelési szentélynek előteremtésében, mely a „Via dolorosa“ fölött emelkedő ivnek egyik részét, egy más ivet pedig tökéletesen magába foglal. Joggal mondhatom titokszerűnek; mert ezen iveken nyugvék amaz erkély, amelyről Pilátus Krisztus Urunkat a népnek mutatta, a templom pedig és a mellette levő zárda is tetemes részét foglalja el ama helynek, melyen egykor Pilátus palotája állott. Az engesztelési oltár mögött magasan emelkedő iven az „Ecce homo“ szobra áll, mely egy lengyel művész alkotmánya. E fölött a kupola boltozatán nagy arany betűkkel e szavak olvashatók: „Ecce rex vester!“ „Ime a ti királyotok!“ Ha az áldozár felemelvén az urfelmutatáskor a kelyhet egy kissé feltekint, ezen az ivbe vésett szavakat olvashatja: „Az ő vére mi rajtunk, és a mi fiainkon!“ A templom különben egyszerű, de szép. A bemenetnél fekete kereszt ötlük szemünkbe ezen héber, latin és görög felirattal: „Jesus Nazarenus Rex Judaeorum.“

Én azt hiszem, hogy e kereszt Ratisbonne megterése előtti látványára emlékeztet, a midőn t. i. egy utat látott s annak végén keresztet Krisztus nélkül. Hogy ezen út a Via dolorosa, amelyen Krisztus

Urunk felfeszítettése előtt a keresztet vitte, mindenki belátja. Az isteni gondviselés tehát arra szemelte ki a megtért zsidót, hogy 19 század mulva ezen uton engesztelési szentélyt alapítson, és a kereszt zászlaját lobogtassa.

A templom szentélye igen tágas. Baloldalon van a boldogságos Szüz kapornája, s ugyanazon oldalon még egy másik kápolna, mely a litosztrotos kőlapjaival van kirakva.

Sokáig időztünk ezen zárdában, melyben az áldozatkész nénék vagy 80 árva leánykán a szülők helyét pótolják. Ratisbonne atya és a nénék nagy készséggel mutatták meg a ház belberendezését. — Valóban bámulatra ragadja az embert, ha megfontolja hogy mit létesített ama férfi, ki egykor, mint tekintélyes zsidó a világ leggazdagabbjaival közlekedett, s most mindenről lemondott, csakhogy a lelkek üdvéért működhessék!.

De nemcsak árvák és szegényebb sorsu növendékek, hanem előbbkelő családok leányai is részesülnek itt nevelésben és a legszeretetteljesebb ápolásban, tekintet nélkül a vallásra és nemzetiségre. Igen nagy az ezen intézet iránti bizalom, melynek fényes bizonyítéka az, hogy minden felekezeti u. m. orosz, örmény, zsidó és mohamedán növendékekkel találkozunk benne. Megható volt egy 6 éves göndörhajú szerezsen leánykát nézni: gyermeki szeretettel mint kapaszkodott egy nénebe. Valahányszor kérdezték, hogy mi akarna lenni? francia nyelven az volt a válasz, hogy apácza akar lenni. A zárda lapostetejű födelére ép akkor jövének, midőn a nénék árvanövendékeikkel nagy türelemmel játszottak. Beszélgetésbe ereszkedve a nénékkal, többi közt arról értesültünk, hogy egyik tagjuk Bajorországból való, a ki nemes családból származván, már fiatal korában hagyta el hazáját, hogy a messze távolban a térítés művének szentelje életét.

A házfödélről szép kilátás nyílik a városra; de a mi figyelmünket az átellenben levő dervis zárda kötötte le, melynek udvarán rongyos mohamedán szerzetesek a már fent jelzett módon imádkoztak. Mély

sajnálattunkra hallottuk, hogy a via dolorosa fölött emelkedő Ecce homo ivet, melyre épen most tekintünk, egy dervis szentségteleníti meg az által, hogy a rajta levő két ablakos cellában lakik, és Ratisbonne atya minden igyekezete: ezen ivet is megvásárolni, a dervisek fanatismusán hajtörést szenvedett.

Minthogy a zárdát a leányárva intézettől széles ut választja el, egy a magasban függő hid köti össze a két intézetet. A városi hatóság néhány év előtt ezen hid leromboltatását kívánta; de a pasa Ratisbonne javára döntötte el az ügyet, miért is a pasa iránti hálaból a hidon e latin és török fellratot olvashatni:

„Ali Bey, Judaeae praesidi gratitudo.“

(Hála Ali Beynek Judea helytartójának!)

Végre egy tágas terembe vezettek, hol keleti szokás szerint mindnyájunknak hűsítővel szolgáltak.

Bejegyezvén neveinket a ház emlékkönyvébe, Ratisbonne egy újabb művét megszemlélendők távoztunk.

A fáradhatlan atya ugyanis két év előtt fiuk számára is alapított intézetet, mely igen közel van az Ecce homo zárdához. Az intézet igazgatója: egy tirioli áldozár és a már említett Schwarzer Herman, ki Boroszló megyebeli pap. Mindaketten felkértek látogatnók meg intézetöket. Örömet engedünk e meghívásnak; de mily nagy volt meglepetésünk, midőn a házi kápolnába léptünk s a növendékek — számra vagy 34 — lábhangora kíséretében német nyelven sz. Ambrus dicshymusát énekelték?! Ez annál inkább meglepő, mivel Jeruzsálemben a német szó igen ritka. Az előadási nyelv a franczia. A rendes tantárgyakon kívül még az olasz, német, angol és arab nyelvre is oktattatnak. A tanórák száma hetenkint 25-re rug, úgy, hogy egy napra öt óra esik. A mint Jeruzsálemben hallottuk, az eddigi vizsgák a várákozásnak tökéletesen megfeleltek. A növendékek Betlehemből, Jean d’Acre-ből, Kaifából, Cyprusból, Ramleh-ből, Jaffából, Libanonról és Jeruzsálemből valók. Az idevalók és a betlehemiek szünnapokra haza bocsát-

tatnak; de a távolabbi vidékekről valók a szünnapokon át is az intézetben maradhatnak. Fájdalom! az intézet taneszközökkel való felszerelése még mindig szegényes, a helyiségek is szűkek. Ratisbonne atya ama két arab testvértől vette bérbe e házat, a kiktől az „Ece homo“ romjait megvásárolta. A velünk jött két luxenburgi áldozár ezen intézetben fog Ratisbonne atya oldala mellett 6 évig működni.

Ugy látszik, a gondviselés Ratisbonne atyát arra szemelte ki, hogy a zsidó népet az igaz hit isméréstére vezesse és a kereszténységet terjeszsze.

Több ízben lévén szerencsénk személyesen találkozni Ratisbonne atyával, szelidségét és alázatosságát nem tudom elengedően kiemelni. Ha a sz. mise áldozatot bemutatandó az Ecce homo szentélyébe jöttem, ő öltöztetett, a szent ténykedés után pedig reggelire hívott meg. E férfit mindenestre a tizenkilencedik század egyik kiváló jelensége, s mondhatom, mindig mély tisztelettel közeledtem az Úr ezen választott edényéhez, a ki zsidóból oly csodálatos módon kereszténynyé, áldozárrá, rendalapítóvá és az Ecce homo szentély létesítőjévé lön.

1861-ben október havában, még mielőtt a zárda egészen fölépült volna, szent Lajos dédunokája: Chambord Henrik gróf látogatta meg az Ecce homo szentélyét.

Midőn Ratisbonne atya a grófot, — ki számáráton ült — a leszállásnál segíteni akarta, a gróf eme nyilatkozatot hallatta: Ratisbonne atya, mily nagy tisztelet reám nézve, hogy Jeruzsalem utczáin keresztül vonulhatok, amint Urunk is keresztül vonult rajtuk; de e keresztuton csak térden állva kellene mozognunk!

Számos munkás sorfalat képezett, midőn a „legkeresztényebb királyok“ örököse az Ecce homo zárdába lépett.

Kíséretével térdre borult a régi iv alatt, s miután imáját nagy áhitattal elvégezte, Ratisbonne atya egy nagy terembe vezette őt, hol fogadására minden már készen állt. A sionhegyi nénék egy nagy töviskoro-

nát ajánlottak fel neki, az árvaleánykák pedig egy képet, a mely szentföldi virágokból készült. A kép Franciaország czimerét ábrázolta, melyen liliumkoszoruba voltak foglalva V Henrik nevének kezdőbetűi, tövében pedig e szavak beleillesztve: „Sicut liliae inter spinas.“ Ő felsége igen meg volt hatva s ezen nyilatkozatra fakadt: E képet majd Chambord grófnőnek adom, a koronát pedig számomra tartom meg!

Egy évvel később Ratisbonne atya szerencsés volt fogadtatni Ő Felsége által Froschdorffban, hol a tövis korona a házi kápolna tabernáculumán diszlett.

Azóta a világ minden tájkáról különféle felekezetű karavánok és zarándokok szoktak megfordulni az „Ecce homo“ szentélyében. A legkiválóbb látogatók közt említésre méltók a walesi herceg, Austria több főhercege és főhercegnője, Frigyes Vilmos Poroszország koronahercege, a Modenai herceg, Bourbon Alfonsz herceg, Ottó bajor herceg stb stb. De kiváltképen ki kell emelnem **Ferencz József** apostoli királyunk Ő Felségének 1869-ben történt látogatását.

Csötörtökön november 11-én a sionhegyi nénéket arról értesítette az osztrák-magyar zarándokház igazgatója, hogy ő Felsége az „Ecce homo“ szentélyét meg fogja látogatni. A vett örömhírré az intézet növendékei fehér fátyollal diszitve a szentélybe siettek.

Fél tizenegy órakor harangszó jelezte Ő Felségének megérkezését. Ratisbonne atya a szentély kapujáig eléje ment, és első sz. királyunk dicső utódjához néhány szót intézett. Ő Felsége nagyon meg volt hatva. A sionhegyi nénék és az intézetbeli növendékek ketős sorban álltak, midőn Ő Felsége a templom hajóján a szentélybe vonult, a hol térdre borulva mély áhitattal imádkozott. Ezalatt a gyermekek a „Parce Domine“-féle engesztelési imát énekelték.

Midőn ő Felsége felemelkedett, sokáig nézte az „Ecce homo“ ivét és szobrát, nagy figyelemmel hallgatta Ratisbonne atya magyarázatát, azután pedig keleti szokás szerint a zárda lapos tetejére ment, hol

ismét az intézet növendékeit találta, végre sz. Tivaddarról elnevezett teremben nevét a zárda emlékkönyvébe jegyezni kegyeskedett.

Áldott jó lelkületének, magas királyi kegyének többfélekép, de főleg azon észrevételével adott kifejezést, amely szerint Felséges neje, a kivétel nélkül mindenki által hódolva tisztelt és a leghöbben szeretett **Erzsébet** királynénk nagy érdeklődéssel viseltetik a sionhegyi „Miasszonyunkról“ elnevezett intézet iránt, s azért különösen is kérte: látogatná meg azt!

Szembetűnő örömmel fogadá el Ő Felsége a néki felajánlott töviskoronát és a szentföldi virágokból készült képet.

November 11-ének estéjén Jeruzsálem városa nagyszerűen volt ki világítva, az Ecce homo intézet lángözönben uszott; a diadalmi érzet által lelkesített nép örömrivalgásába belevegyültek a meghódolt török bajnokok üdvölvései is.

Másnap november 12-én a növendékek a nénekkel együtt épen sz. Jánosba kirándulni készültek, midőn az osztrák-magyar zarándokház igazgatója megízené, hogy a király a szent misét az „Ecce homo“ szentélyében kívánja hallgatni. Ő Felsége még az nap este visszatért a Jordán folyótól, hová kirándult s másnap reggeli hét órakor ismét harangok zúgása jelezte „az Ecce homo“-ba való megérkezését. Segéde kíséretében egyszerű utazó ruhában jelent meg. Térdre borulva az engesztelési oltár előtt, forró áhítattal végezte imáját a szent mise alatt. Távozása előtt ismételten kegyes szavakat intézett Ratisbonne atyához és a főnöknőhöz a sionhegyi intézet ügyében, s a jó fogadtatásért köszönetét fejezte ki.

Meglátzott Ő Fölségén a meghatottság, midőn arról értesült, hogy az egész szent mise alatt a nének és növendékeik jóléteért imádkoztak.

Ezen kis eltérés után, hadd vegyem fel imént elbeszélésem félbeszakított fonalát.

Miután az Ecce homo intézetet elhagytuk, utunk a sz. István kapun keresztül a Getszemáni kertbe ve-

zetett. Getszemáni a Cedron patakon túl az Olajfák hegyének tövében fekszik, és a sz. ferenczrendi atyák kizárólagos birtoka. Egykoron szabad tér volt, jelenleg azonban — a pusztítások elleni biztosítás céljából — magas és erős fallal van bekerítve. Néhány perc múlva célunk előtt állottunk, és kopogtatva az alacsony ajtón, az őrt álló sz. ferenczrendi frater által azonnal bebocsáttattunk. Behatóbban vevén szemügyre a kertet úgy észleltem, hogy az majdnem négy-szegletű tért alkot, nyugoti fala 160, az éjszaki pedig 150 láb hosszú. Jelenleg szépen van egyengetve és virágágyakkal díszítve, melyekben szétszórtan nyolcz ősrégi olajfa áll.

A legrégiebbek már odvasak; hogy tehát a szél ketté ne törje, nem csak kívülről rakták körül kövekkel, hanem belül is kitöltötték kötörmelékkal. A déli fal közelében a kerten kívül látható a kilenczedik ősrégi olajfa, amely a pusztítások következtében oly sokat szenvedett, hogy már kihaltak tartották; jelenleg azonban szintén fallal van bekerítve, mivel újra kihajtott.

A kegyeletes hagyomány azt tartja, hogy ezen ősrégi fák kinszenvedésének előestéjén Krisztus Urunk szorongattatásának öntudatlan tanúi voltak. Nem akarom komolyan vitatni ezen hagyomány valódiságát; mert történeti tény, hogy Titusz Jeruzsálem ostromlása alatt hadászati célból minden a város környékén létezett fát kivágatott. Honnét eredhet tehát ama tisztelet, melylyel a zarándokok felekezeti különbség nélkül ezen, hogy úgy mondjam aggastyánok iránt már századok óta viseltetnek? Egyszerűen onnét, mivel az olajfa azon tulajdonsággal bír, hogy ugyszólva ki nem hal; mert ha törzse ki is szárad vagy levágatik, gyökere ismét új csemetéket hajt, melyek mintegy összefonódnak, egygyé nőnek, s így új törzsöt képeznek. Ha tehát ezen tiszteletreméltó aggastyánok nem is ugyanazon fák, melyek tövét Üdvözítőnk könyüivel és véres veritékével áztatta, minden bizonynyal azok dédunokai. Okadatolt tehát amaz intéz-

kedés, a melynél fogva egyházi büntetés terhe alatt senkinek sem szabad róluk még csak egy ágacsát is letörni.

Schubert protestans író mondja, hogy ezen fák kora a mult századok hosszú során fölér.

Stanley pedig azt írja, hogy mig szokatlan hosszú életüket föntartani sikerül, az egész földkerekségen unicumot képezendnek; hatalmas, törzseik, gyérlombozatuk Jeruzsálemben és környékén bizonyára az ókor legmeghatóbb emlékeiül tekinthetők, Chateaubriand szinte az említett nézet mellett szól; mert egyik munkájában azt hozza fel, hogy Athenae város fellegvárában van egy olajfa, melynek eredete a város alapításáig ér.

Ezen olajfák folytatja tovább, legalább Görögország bukásának idejéből származnak. Szolgáljon bizonyítékul a következő példa: Midőn a törökök Ázsiát hatalmukba kerítették, minden akkor létező olajfára egy medinnyi adót vetettek ki; minden a jövőben ültetendő fa évi jövedelmének fele pedig a nagy vezirt illette. A kérdéses getszemáni nyolcz olajfa után a sz. ferenczrendi atyák mai nap sem fizetnek többet, mint nyolcz medint.

A „Correspondence d'Orient“-ban ezeket olvastam: az olajfák, melyekre ezen bekerített téren akadunk, tanui voltak mindazon felforgatásoknak, melyek színhelye Jeruzsálem volt; a legrégebb korból való utirajzok említést tesznek róluk.

Mindezt tekintve, nem csodálkozhatni, ha a jámbor zarándokok ezen ősrégi olajfákat oly nagy tiszteletben tartják! hisz őseik árnyékában imádkozott oly gyakran az Üdvözítő, ott ejtették őt fogságba a zsidók, ott futamodtak meg a megfélemlített tanítványok! A jámbor zarándokok az unokákban tehát az őseket akarják tisztelni.

Szent Ilona korától (326) fogva mai napig állandóan ama terület tartatik Getszemáni kertnek, a melyen most vagyunk. Nincs tehát rá ok, hogy ezen hely valóságát kétségbe vonjuk. Az azonban bizonyos, hogy a mai Getszemáni kert csak egy része a régi-

nek. Ezen állítás mellett szól a hagyomány is, a mely szerint a kert ajtajának átellenében (tehát a kerten kívül) az olajfák hegyének tövében mutatják ama sziklát, melyen a három apostol mély álomba merült, míg isteni mesterük az innét éjszakra eső természetes sziklaharlangban vérrel verítékezett; 10—12 lépésnyire délnek egy kő jelzi ama helyet, hol a hűtlen Judás mesterét csókkal elárulta. A szentírás szövegéből bizony következtethetni, hogy a régi Getszemáni kert ezen helyeket mind magában foglalta. A mint a hely színén világosan láthatni, a régi Getszemáni éjszakkdéli irányban terjeszkedett s a mostani kert a réginek legfőlebb egyik éjszaki szelvényét képezi. Valjon délnek vagy nyugotnak esett-e a kert bemenete? adatok hiányában nem lehet meghatározni. Ha délnek a Betániába vezető utig terjeszkedett, akkor nem valószínű, hogy a régi bemenet is az irányban keresendő; de akár délre, akár nyugotra helyezük is a bemenetet, a három apostol hagyományos nyugvó helye nincs ellenmondásban a szent írással. Mert ha a bethániai uton kezdődött a kert, akkor az apostolok nyugvó helye innét jelentékenyebb távolban volt. Nyugoti irányban is meglehetősen, de mégis csekélyebb a távolság.

Sz. János evangelista Getszemánit kertnek (kepos) mondja, a többi evangelista pedig majornak (chorion=villa, praedium) nevezi. A héber szó annyit tesz mint olajsajtó; e helyen ugyanis sok olajfa állott, melyek gyümölcséből olajat sajtoltak. Nehemiás (8. 15) szerint a zsidók az olajfák hegyén vágták amaz olajfa ágakat, a melyeket a sátoros ünnep megtartásánál használtak.

Némely író azt tartja, hogy Getszemáni a papok és leviták tulajdona volt, hogy tehát e kertben legeltették volna az áldozatnak kiszemelt állatok csordáit melyeket a Getszemánival ép szemközt levő juh kapun keresztül a városba hajtottak, s a Móriahegyen álló templomban feláldoztak. Az Üdvözítőt is innét vezették a városba, hogy Golgota hegyén bemutassa az

egész emberiségért a véres áldozatot, és így valósítsa ker. sz. János ama jövendöléseit: „Ime az Isten báránya, ki elveszi a világ bűneit.“ (Ján. 1, 29.)

Alexandriai sz. Cyrill gyönyörűen értekezik Getszemáni titokszerű jelentéséről. Halljuk tehát szavait! „Valamint a paradicsom kertben kezdetét vette a bűn, úgy kezdődött az Olajfák kertjében Krisztus kinszenvedése; kertben győzte le az ördög az embert, s kertben győzedelmeskedett az Istenember az ördög fölött; kertben köttetett meg Ádám bűneinek kötelékeivel s kertben köttetett meg Krisztus is mi bűneink kötelékeivel, kertben lettünk a halál martalékává, s kertben kezdődött újra életünk.“ (Lib. 11. in Jan 31.)

Azért éneklí az egyház a szent misében: „Unde mors oriebatur, inde vita resurgeret“ (Hol a halál kezdődött, ott az élet is újonnan vette kezdetét.

De az ősrégi olajfák is mély jelentőségűek; az olajfa ugyanis és ága a béke jelvénye. A getszemáni olajfák őseinek árnyékában térdelt az emberi nem Üdvözítője, hogy mennyei atyjának haragját megengesztelje és kegyelmet szerezzen a bűnösöknek! Ő a béke olajfa ágát kezében tartja annak jeleül, hogy a régi ellenségeskedés nem sokára megszűnik s a megváltott emberi nem a bűn vizözönéből kiszabadul.

Mi is mintegy paradicsomban véltük magunkat ezen nagy gonddal ápolt virágos kertben. A virágok illatja azt juttatta eszünkbe, miszerint a tulvilági éden boldogságát csak az éri el, ki e földön Krisztus kertjében — az anyaszentegyházban — erényes életével illatozik. Azért oly szépek, oly illatozók Getszemáni virágai, mivel Krisztus vérével áztatott talajon ültetvük; az egyház szentei is azért érték el a ker. tökéletesség oly magas fokát, mivel Krisztus vérével táplálkoztván sz. életük által az erény illatát maguk körül terjesztették.

Sohasem fogjuk elfelejteni azon emlékezetes percekét, melyeket a Getszemáni kertben töltöttünk. Mély csend uralkodott körülöttünk, s még távolból sem

hatolt hozzánk a legkisebb nesz sem. Elmélkedésre forró áhítatra hangolta kedélyünket azon tragoediára való visszaemlékezés, melynek Getszemáni tizenkilenc század előtt színhelye volt. A kert magas falai is úgy látszik csak azért zárják el a kilátást, hogy a jámbor zarándok annál mélyebben magába szálljon. Erre hívják őt fel ama gyönyörű stáció-képek is, melyek felkuszáló folyondárok közt a falakba illesztvék. Bár merre is fordítjuk tekintetünket, Krisztus keserves kinszenvedésének egyik vagy másik eseménye ötlük szemünkbe. Nekem úgy tetszett, mintha minden egyes kép hangosan hirdette volna: halandók! Krisztus keresztiskolájában vagytok, melyben csak az állja ki a próbát, ki az Üdvözítő példajaként a rá mért keresztet türelmesen viseli.

Miután ájtatosságunkat elvégeztük, az őrt álló frater mindegyikünknek virágokkal és egy olajfa ágacs-kával kedveskedett. Örök emlékül vivém el magammal ezen tárgyakat, melyeket éltem fogytaig drága erek-lyékként fogok őrizni.

Sok lelki vigaszban részesültünk ezen a szent helyen s mondhatom, nehezünkre esett az innét való távozás.

Getszemánitól egy kőhajításnyira éjszának van a „vérizzadásról“ elnevezett szentély, a mely tulajdonképen nem egyéb, mint egy kápolnává átalakított barlang, melyben a természetalkotta boltozat pilléren nyugszik, felül mesterséges kapunyílással bír, és csak ezen keresztül hathat be a világosság. E szentély hossza 16, szélessége 11, magassága pedig 3 méter s három oltár disziti. Éjszaki végén van a főoltár gyönyörű, az Üdvözítőt halálgyötrelmében ábrázoló olajfestményel. Minthogy a hagyomány e helyet tartja annak, a hol Krisztus Urunk vérrel veritékezett, a nyílt oltárasztal alatt ezen feliratot olvashatni: „Hic factus est sudor ejus sicut guttae sanguinis decurrentis in terram“ „És lőn az ő verejtéke, mint a földre folyó vérnek csöppei.“ (Lukács 22, 44.)

Egyik pillérhez van egy kemény fából készült

nagy kereszt illesztve; a zarándokház igazgatója figyelmeztetett: nézzük meg közelebbről az illető keresztet. Eleinte semmit sem vettünk észre; de mily nagy volt meglepetésünk, midőn rajta csakhamar magyar feliratot pillantottunk meg!

Ugyanis egy honfitársunk, kinek nevét mély sajnálatunkra meg nem tudhattuk, Krisztus keserves kinszenvedése iránti kegyeletből édes hazánkból hozta ezen keresztet s Jaffából Jeruzsálemig saját vállán vitte. Elmélkedve e kereszt mellett mintegy önkénytelenül eszembe jutott, hogy sz. István királyunk még halálos ágyán is intette az ország nagyjait: ragaszkodjanak a katolikus valláshoz, s őseink követték is sz. királyunk intését. Valamint Nagy Konstantint Maxentius ellen, ép úgy vezette diadalra a kereszt jelenvénye Kupa Somogy kapitánya ellen sz. Istvánt; s a többi fejedelmeink is nem egy fényes győzelmet arattak a kereszt zászlaja alatt, a hazát fenyegető külső és bel ellenségek fölött. Hazánk története bizonyítja, hogy a katolicismus nélkül Magyarország nem léteznék többé. Ha őseink a nagy keresztény családba fel nem vétetnek, a magyar nemzet a föld színéről rég eltűnt volna, mint eltűntenek az avarok és hatalmas hunnok. Ismeretlen hazánkfia — úgy látszik — engesztelésül állította fel ezen keresztet, hogy az Isten haragjának ostorcsapásait Magyarországtól elhárítsa, a nálunk oly nagy mérvben elharapódzott hitközönyösségért és az oly gyakori istenkáromlásért.

Említettem már, hogy a Getszemáni kerten kívül ép az ajtóval szemközt egy szikla tetején mutatják nyugvó helyét ama három apostolnak, kik Jézussal elfogatása előtt beljebb mentek a kertbe. Ekkor szomorúság fogta el őket s remegve mondá: „Szomorú az én lelkem mind halálig! Várakoztatok itt és viraszatok velem!” Azután a hagyomány szerint egy kőhajításnyira éjszának ment ama természetes barlangba, melynek rajzát ép most adtam, hol arczra borulva imádkozék mondván: „Atyám, ha lehetséges

muljék el tőlem e pohár ; mindazáltal nem az én akaratom legyen, hanem a tied!“

Ez imádság után visszament a három tanítványhoz ; ezek pedig alvának a szomoruság miatt s felkeltve őket, szóla Péternek : „Igy nem viraszthattok-e velem egy óráig ? Vigyázzatok és imádkozzatok, hogy kísértetbe ne essetek. A lélek ugyan kész ; de a test erőtlenséges !“ Ismét másodszer elméne és imádkozék, mondván : „Atyám, ha e pohár el nem mulhatik a nélkül hogy megigyam, legyen meg a te akaratod!“ És eljőve ismét, és alva találá őket ; mert szemeik el voltak nehezedeve.

Elméne pedig harmadszer is, és ugyanazon imát rebegék el ajkai. Ekkor halálrettegés fogta el őt, és lőn az ő veritéke, mint a földre folyó vérnek csöppjei, ő pedig még hosszasabban és buzgóbban imádkozék. És megjelent neki egy angyal a mennyből bátorítván őt. Azután pedig visszament tanítványaihoz, és mondá : Aludjatok már és nyugodjatok ! Ime elközelgetett az óra, és az ember fia a bűnösök kezeibe adatik, keljetek fel, menjünk ; ime közeledik, a ki engem elárul ! Midőn még szólana Jézus, ime Judás, egy a tizenkettő közül eljőve, és vele nagy screg lámpákkal, fáklyákkal, kardokkal és botokkal, küldetve a papifejedelmek és a nép véneitől. Judás előre megmondotta a seregnek : Akit megcsókolok, ő az, fogjátok meg ! És midőn meglátta Jézust, gyorsan feléje menvén mondá : Üdvözlégy Rabbi ! És megcsókolá őt. Felele Jézus : Barátom mi végre jöttél ? Judás ! csókkal árulod el az Ember fiát ? ! És a sereghez fordulva Jézus kérdé : „Kit kerestek ?“ Mondának neki : „A názareti Jézust,“ Felele Jézus isteni méltósággal : „Én vagyok az ?“ A nép hátrált s mintegy villámtól sujtva mindnyájan földre estek. Midőn rémültökből ismét magukhoz tértek, másodszer is kérdezé Jézus : „Kit kerestek ?“ Kik felelének. „A názareti Jézust !“ Mondá nekik Jézus : Megmondám nektek, hogy én vagyok az, ha tehát engem kerestek, ereszszétek el ezeket ! Ekkor rá tevék kezeiket.“

Az apostolok nyugvó helyétől 10–12 lépésnyire délnek mutatják a Júdás árulásának színhelyét, melyre még a mohamedánok is átkot szoktak mondani.

A vérizzadási szentély közvetlen közelében van a boldogságos Szűz sírja. Néhány lépcső vezet egy bekerített tágas térre, melyen egykoron nemcsak a templom oszlopcsarnoka, hanem egy sz.-benedek rendi apátság is állott; jelenleg azonban az oszlopszatnak nyomát sem láthatni többé. Homlokzatát gyönyörű gót kapuzat disziti. Vagy 48 lépcső vezet le a föld alatti szentélybe, mely mélyen a Cedron medrének színe alatt fekszik. A 21-ik lépcsőnél jobb felől egy fülkében két oltár sz. Joakim és sz. Anna sírjait jelzi, egy másik átellenes fülkében pedig sz. Józsefét tisztelik. A boldogságos Szűz sírja a föld alatti templom keleti részében van s elszigetelt kápolnát képez. Hasonlít Krisztus sírjához s jóformán annak mintájára készült. Sz. Ilona és Konstantin, utánzandó kegyelettel lévén eltelve, nemcsak Krisztus, hanem a boldogságos Szűz sírja iránt is, a hegy-lejtőt, melyben a sír üreg volt, elhordatták, a sziklát lerepesztették, úgy hogy a sír mint egyes kő (monolith) elszigetelten maradt meg. (Mások szerint azonban Nagy Theodózius († 395.) építette volna e templomot.) Jelenleg fehér márványburkolat fődí a négyszögletes kápolnát, mely két alacsony bemenettel bír; homlokzatát egykoron kőfaragványok és szép oszlopok diszíték. Külsőjét nagyobbára görög képek fődik el, bensejében pedig, mely drága szövetekkel van bevonva, 3 személy kényelmesen fér el. A tulajdonképeni sírüreget, mely délészaki irányban fekszik, fehér márványlap fődí, mely oltárasztalul szolgál. Valjon a boldogságos Szűz sírja padidomu vagy teknyőalaku-e? csak akkor lehetne meghatározni, ha a sírüreget fődő márványlapot fel lehet emelni, de erre a görögök együgyűsége miatt gondolni sem lehet. Valószínű azonban, hogy teknyőalaku sír.

A boldogságos Szűz halálára, eltemetésére és mennybemenetelére vonatkozó hagyományt már másutt

terjedelmesen közöltem, most rövidség kedvéért még csupán egy történeti tényt akarok felemlíteni. Pulchéria görög császárné ugyanis a boldogságos Szűz tiszteletére nagyszerű templomot építtetett Konstantinápolyban. Férje Marcianus a chalcedoni zsinaton (451) jelenlevő Juvenalis jeruzsálemi püspökhöz azon kérdést intézte: vajjon a boldogságos Szűz teste jeruzsálemi sírjában még mindig őriztetik-e? mivel neje az általa épített templomba akarná átszállíttatni. Erre a püspök ekképen válaszolt: A szentírás nem említi ugyan a boldogságos Szűz halálát, hanem egy ősrégi és hiteles hagyomány szerint (*antiquissima autem et verissima omnino traditione*) az apostolok a boldogságos Szűz halála órájának közeledtekor csodaszerű módon Jeruzsálemben egybegyültek, és megjelenvén sz. Fia (Jézus) is, lelkét felvitte az égbe, testét pedig az apostolok az angyalok dicsénekei között Getszemániban temették el; de midőn harmadnapra a sírt felnyitották, a sz. testet abban többé nem találták; a lepedők, pedig, melyekbe burkolva volt kimondhatlanul kellemesen illatoztak. Az apostolok azután ismét lepecsételték a sz. sírt és a történt nagy csoda miatt azon meggyőződésben voltak, hogy az Ur a boldogságos Szüzet az egyetemes feltámadás előtt testre nézve is hallhatatlansággal tisztelte meg és angyalok által az égbe vitette.“

A tudós XIV. Benedek pápa a boldogságos Szűz mennybemenetelét illetőleg odanyilatkozik, hogy az nem képez ugyan hitágazatot, mivel a szent írásnak azon helyeit, melyeket bizonyítékul felhozni szoktak, másképen is lehet értelmezni, valamint az arra vonatkozó hagyomány sem bir azon tulajdonsággal, hogy ezt hitágazatnak lehetne nyilvánítani; mindazáltal jámbor és valószínű vélemény, (*pia et probabilis opinio*) melytől eltérni nemcsak istentelenség, hanem dőreség is volna.

A boldogságos Szűz test szerinti mennybemenetelének ünnepe (*assumptio Mariae*) oly régi az egyházban, hogy eredetét sem lehet kipuhatolni. Némelyek azt hiszik, hogy ezen ünnepet Damazus pápa (366—384.

hozta be; annyi bizonyos, hogy Gelázius pápa († 496) sacramentariumában már névleg van megemlítve. Eredetileg a boldogságos Szűz kimulásának évfordulóját (dormitio) és a test szerinti mennybemenetelének napját külön ünnepelték meg, amazt január 18-án, emezt pedig augusztus 15-én, s csak a VI-dik század óta üli meg az egyház egy napon (aug. 15.) mind a két esemény emlékét. A középs századi szobrászat és festészet számtalan remek műben örökítette meg a boldogságos Szűz mennybemenetelének dicső emlékét. Végre említésre méltó, hogy a mohamedánok szent könyve, a korán is emlékezik a boldogságos Szűz testben való mennybemeneteléről. A 23 szúra 52 versében Mohamed szerint az Isten eképen szól: „Mária fiát anyjával együtt csodajelül fölemeltük és mind a kettőt egy magaslatra helyeztük, hol örök nyugalom és tiszta vízforrások vannak.“ Minthogy a hamis próféta a 3 és 4 szúra szerint Jézus mennybemenetelét elismeri, Krisztus és Szűz Anyja felmagasztaltatásának egybevetéséből bizton következtethetni, hogy tudomása volt a boldogságos Szűznek mennybemenetele felőli keresztény hagyományról is.

Szent Jeromos és damaszkusi sz. János irataikban említést tesznek egy templomról, mely a boldogságos Szűz tiszteletére Jozafát völgyében épült. Igaz ugyan, hogy II. Chozroes feldúlta e templomot; de az ismét felépült. Hogy a mohamedánok is nagy tiszteletben tartották a nagy Iszsza próféta Szűz anyjának sírját, kitetszik onnan, hogy midőn Omár kalifa 636-ban Jeruzsálemet hatalmába kerítette, kétszer imádkozott a nevezett szentélyben. Arkulf, ki a VII. században Jeruzsálembe zárandokolt, a földalatti templomot rotundának mondja, melynek keleti részén a boldogságos Szűz sírja vagyon, sőt azt is állítja, miszerint ezen templom fölött egy más rotunda emelkedett, melyben négy oltár volt. A X. század elején a kereszties vitézek mind az alsót, mind a felsőt romokban találták és ismét felépíték a részben még mai nap is fennmaradt nagyszerű templomot. Ehez bouilloni Gott-

frid sz. benedekrendi apátságot (abbatia S. Mariae de valle Jasaphat) is csatolt, melynek nagy javadalmaikat adományozott. A latin patriarkátus okirataiban gyakran fordul elő az ide való apátok aláírása.

Tirusi Vilmos szerint itt temettetett el (1161.) Melizenda, Fulko jeruzsálemi király neje; „Sepulta est inclitae recordationis domina Melisenda, Angelorum choris inferenda, in valle Josaphat, descendentibus ad sepulchrum B. et intemeretae Dei Genitricis et Virginis Mariae ad dextram, in crypta lapidea!“ Közel az ő sírjához oltár volt, hol az ő és a megholt hivek lelki üdveért sz. mise szolgáltatott. Jelenleg nem tudják Melizenda királyné sírhelyét teljes biztossággal megjelölni.

Fokasz János, ki Jeruzsálemet 1185-ben (két évvel a város eleste előtt) meglátogatta, azt írja, hogy Getszemaniban három templom volt: az egyik azon helyen, mely a boldogságos Szüz sírját magában foglalja, a másik a vérizzadási barlang fölött, a harmadik pedig azon helyen épült, hol az apostolok mély álomban merültek és az Üdvözítő csókkal elárultatott.

A keresztes hadjáratok után a boldogságos Szüz sírtemploma kevés változáson ment át. A felső templomot a zárdával együtt lerombolták a mohamedánok, köveit pedig a város falainak kiépítésére használták.

1363-ban Janka nápolyi királyné és az egyiptomi szultán között egyezmény jött létre, melynek értelmében a sz. ferenczrendi atyák ismét a boldogságos Szüz sírjának birtokába jutottak. Ugyan ekkor engedélyt kaptak arra is, hogy felépíthessék a zárdát, mely előbb a boldogságos Szüz sírjának előterén állott. Pénz hiányában ez utóbbit meg nem tehatték ugyan, de azért el nem mulasztották ezen szentélyben a sz. mise áldozatot naponkint bemutatni.

A XVI. században egy dervis birta a boldogságos Szüz Mária sírtemplomának kulcsait s a zarándokok csak baksis lefizetése mellett végezheték el ájtatosságukat ezen szentélyben. Egykoron meghökkenve hozta el a dervis az akkori óratyához a kulcsokat, azt

állítván, hogy az éjjel a boldogságos Szüz ezen ocsmány üzlete miatt szemrehányásokat tett neki.

1740-ben a görög és örmény szakadárok zavarták ki a sz. ferenczrendi atyákat jogszerű birtokukból; de a magas porta ismét jogaikba helyezé őket 1757-ben ápril 2-án éjjel több ezer szakadár rohant bes letrontván amaz oltárt, melyet a sz. ferenczrendi atyák minden év nagy hetében a boldogságos Szüz sírjának bemenelete előtt felállítani szoktak, elrabolták annak kincseit, a kádi előtt pedig azt a vádat emelték, miszerint a latinok támadták volna meg őket. A magas porta kiadott ugyan még ugyanazon évben egy fermánt, mely a sz. ferenczrendi atyák birtokjogát a templomra nézve elismerte, de részint a megvesztegetett Raghib pasának befolyása, részint pedig Oroszország cselszövényei folytán tetteleg nem lettek visszahelyezve a jogos birtokba. A szegény ferenczrendi atyáknak e szerint meg van ugyan a fermánjuk, de tetteleg a szakadár görögök és örmények magukénak tartják és használják is a templomot. 1852-ben a szultán ismét elismerte a sz. ferenczrendi atyák jogczimét, tényleges valóítását azonban az orosz és görög ármánykodás ezuttal is megghiusította. A szakadárokon kívül az abyszinusok is saját oltárral bírnak e templomban, a mohamedánoknak is külön imahelyük van benne, csak a katolikusok, kiknek ősei ezen szentélyt felépítették, tökéletesen ki vannak abból zárva. Az előbbieket oltára előtt van egy kút, mely a szentély talaját, ha a Cedron-patak az őszi esőzések folytán megnő, el szokta árasztani.

A hagyomány szerint sz. Tamás apostol nem volt jelen a boldogságos Szüz kimulásánál és temetésénél. Midőn később megérkezett, az apostolok az ő kedvéért felnyitották a sz. sírt; azt azonban nagy csodálkozásukra üresen találták. Szerfölött buslakodott ezen apostol azért, hogy Üdözítőjének anyját többé nem láthatta. Hogy tehát a boldogságos Szüz a szomorkodót megvigasztalja, ruhájának övét bocsátotta le neki a mennyből. A Getszemani és az olajfák hegye közti uton még most is mutatják ama helyet, a hol ez történt

volna; sőt egyesek az ott levő sziklában még nyomát is akarják felismerni az égből lebocsátott ővnek. Kissé jobbra van egy kőlap, a honnét a boldogságos Szüz sz. István megköveztetését szemlélte.

Épen a nagy hét küszöbén álltunk, midőn a boldogságos Szüz sírját meglátogattuk. E körülmény folytán láthattuk: mint készülnek elő a görögök, hogy a szentélyt rangjához illőleg, s az időnek megfelelőleg, kivilágítsák.

Elvégezvén ájtatosságunkat, haza tértünk, hálát adván az Urnak, hogy milliók közül azon kegyelemre méltatott, miszerint a kereszténység ezen nagy szentélyeit saját szemünkkel láthattuk és kezeinkkel érintettük. Vajha ezen látogatás mindnyájunk lelki üdvére válnék!

Kirándulásunk Jerikóba és a negyvennapiböjt pusztájába.

(Ápril 6-án.)

Hogy az időből ki ne fogyjunk, elhatároztuk, Jeruzsálemtől távolabb eső kirándulásainkat még a húsvéti ünnepek előtt megtenni. Ápril 6-ika volt arra kitűzve, hogy Jerikóba, a Jordánhoz, a Holttengerhez és Mar-Szabába induljunk. Jóllehet ez egyike a legterhesebb és legveszélyesebb kirándulásoknak, mégis ápril 8-án délben ismét már Jeruzsálemben kellett lennünk: mivel e nap este a szent sír templomának egyes szentélyeihez maga a patriarka vezette az ünnepélyes körmenetet, melyről semmikép sem akartunk elmaradni.

Jelzett kirándulási tervünk kivitele céljából, mint a karaván tolmácsa, már napok előtt kezdtem alku-dozni Mathia dragomannal. Végre is a következő szerződést kötöttem: 1. Minden egyes személyért naponként fizet a karaván 22½ frankot; az összegnek harmadát leteszi az utazás előtt a többit pedig annak bevégezte után. 2. A dragoman kötelessége gondoskodni jó és biztos nyerges lovakról, öszvérekről, mál-

haszállító barmokról, sátrokról, fegyveres kíséretéről és tisztességes ellátásunkról, t. i. reggeli-, ebédről és vacsoráról.

Csütörtökön már reggel borus volt az idő, s csak hamar be is állott az eső, és szakadatlanul esett majdnem egész nap. Hogy az áldozárok az egyes szentélyekben a sz. miseáldozatot bemutathassák, az elindulás $\frac{1}{2}$ 9-re volt tűzve. Én az „Ecce homo“ szentélyében miséztem, hol Ratisbonne atya ritka előzékenységét tapasztaltam.

Midőn haza jöttem, Mathia dragoman már 16 lóval és öszvérrel a zárandokház előtt állott. A Szentföldön ez ideig kocsutak nem léteznek. Csak kiszáradt patakok medrében, a hegylejtők természet alkotta hajmeresztő utakon, síkságon: ló-, teve-, öszvér-, számarháton vagy gyalog utazhatni.

Úgy látszik, hogy a rómaiak vagy legalább a kereszties hadvitézek ideje óta senki sem javította az utakat.

A török kormány legujabb időben egy lélekrázkodtató kocsutat készíttetett ugyan Jaffából Jeruzsálem városáig, de hogy teljes legyen az ironia, már a sz. város küszöbét kocsin senki sem lépheti át.

Egy másik utat német gyarmatosok Kairóból Názáretig készíttettek; de ez is olyan, hogy valóságos penitenciának is beillik a rajta való utazás. Ily körülmények között tehát minden zárandoknak leventének fel kell csapnia. Kairóban vagy Szuezbén a pusztá homokos síkságán könnyen megtehettem első lovaglási kísérleteimet, hisz kétszeri bukásom csak finom homokban történt és semmi bajom sem lett, de ime most tátongó örvények és lejtők szélén kell a próbát kiállanom! Őszintén megvallom: nem biztam magamban, azért kértem a dragománt, hogy ne valami szilaj arab paripára, hanem csak holmi vén gebére ültessen. Az ő tanácsára egy félig-meddig döglött öszvérre ültem. Voltak ugyan a karavánban egyesek, kik a lovaglás mesterségéhez jól értettek; de voltak olyanok is, kik e tekintetben velem

egy kategoriába tartoztak. Megvallva az igazat, érdem-sorozatra nézve az ujonczok közt én voltam hátulról az első.

Sűrű esőben indultunk utnak, élünkön Mathia dragoman és egy beduin, seik-nek delitermetű fia. Ez utóbbit dragomanunk elővigyázatból fogadta fel, hisz utunk azon tájra vezetett, hol a beduinok különösen husvét táján csak azon czélból tanyáznak, hogy az arra vonuló zárandokokat vagy egészen kifosszák, vagy legalább tetemes baksist kicsikarjanak; az említeteken kívül földözetünkül szolgált még a dragoman egyik rokona, és néhány felfegyverzett beduin, kik azonban karavánunkat csak gyalog követték. Jaj annak, ki a beduinoknak a baksist merné megtagadni. Ha meg nem gyilkolják, bizonyosan kifosztják. A török kormány velük szemközt oly tehetetlen, hogy ők teljesen független törzsöknek tekintik magukat. Szerintök a baksis csak a zárandokok megadóztatása, a kifosztás pedig annak kierőszakolása. Ha valakit meggyilkolnak, az fogalmaik szerint a halálosítéletnek az ellenszegülón való jogos végrehajtása. A kirándulásoknál tehát mulhatlanul szükséges a beduinokból álló földözet, s dicséretükre legyen mondva, megtámadás esetében birnak annyi becsületérzettel, hogy védenczeik oltalmára fegyvert is ragadnak, és megverekszenek. Társaim közül is többen voltak ellátva fegyverrel, nekem semmim sem volt, mivel annak kezeléséhez nem értek.

Meghaladván a via dolorosát, az István kapun keresztül hagytuk el a sz. várost. Már a Jozafát völgybe vezető lejtőn kellett az első nehézségekkel megküzdeniök mindazoknak, kik a lovaglásban járatlanok voltak. Öszvéremet egyik mukerónk vezette. De csakhamar tapasztaltam, mily primitiv eszköz az arab nyereg. Csak úgy ülhettem rajta, mint valami lapos lapos deszkán, minek következtében lábaim rövid idő múlva merevedni kezdtek. A kengyelvas csak vastagabb zsinoron lógott, a heveder pedig oly kopott volt, hogy semmikép sem lehetett megbizni benne. Tudvalevőleg a lovaglásnál földolog az,

hogy az ember egyensúlyban tudja magát tartani. Ez nekem csak úgy sikerült, hogy a nyeregnek kiálló kápájába kapaszkodtam, s így a helyzet urává lettem.

Különbén bukás ellen a legjobb lovagló sincs biztosítva. S valóban meg is történt, hogy a meredek lejtőkön a ló többször elcsuszott, és leven-téjével együtt csődöt mondott. A hegyi utak többnyire olyanok, hogy csak egyenkint gyalog, vagy ló-háton mehetni rajtuk. Nálunk ezen szűk ösvényeket senki sem nevezné utaknak, itt pedig a karavánok főutjait képezik, daczára annak, hogy a köveket és szikladarabokat, melyeket az esőviz magával sodor, senki sem távolítja el, nem csoda tehát hogy egészen járatlanok: miért is a legügyesebb lóvagnak is sok veszélylyel kell megküzdenie.

A Getszemáni kert érintésével keskeny hegyiuton haladtunk, honnét a kilátás a városra mindinkább szélesbült. Midőn az első hegy tetejére értünk, oly záporosó eredt, mintha az ég minden csatornáit megnyitlak volna. Ezen nem ép kellemetes esemény néhány társat annyira megingatott, hogy a visszatérést hozták javaslatba; azonban a többség, melyet csekélységem is támogatott, azt elvetette. Elvégre hegyen-lejtőn keresztül Betániához értünk. Szerettünk volna itt kissé megállapodni és Betánia szentélyeit megszemlélni; de a dragomán hatalmas vezényszava: „Avanti, avanti!” (tovább tovább) elhangzott, nekünk tehát engedelmeskednünk kellett. Azon vigasztalással, hogy Betaniát majd más alkalommal meglátogatjuk, folytattuk utunkat. Dél-keletnek egy magaslaton Abu-Dis falvát láttuk, melyet a régi Bahurim-nak tartanak.

Midőn Dávid király Absalom fia elől Jeriko tájékára menekült „Elérkezék Bahurimig, s ime onnan egy Szemei nevű férfiú jó vala ki, Saul rokonságának házából, Géra fia, és kijöven, járdogál és átkozódik vala; és kövekkel hajigálja vala Dávidot, és Dávid királynak minden szolgáját; ... Így szól vala pedig Szemei, mikor a királyt átkozá: Eredj ki, eredj ki, vérszopó

férfiu és Béliál embere! Megtorlotta rajtad az Úr Saul háza minden vérét, mert elfoglaltad az országot helyette, és az Úr fiadnak Absalomnak kezébe adta az országot; és ime szorongatnak téged gonoszságaid, mert vérszopó férfiú vagy. (Kir. 2, 16. 5—9.)

Midőn Absalom emberei Jonatást és Akimaast üldözőbe vették, Bahurimban egy nő kutba rejtette el őket, (Kir. II. 17. 18.) és midőn Abner Mikolt Dávidhoz visszavezette, Faltiel Bahurimig, sirva kísérte el őt. (Kir. II. 3. 16.)

Betániából keskeny völgyön át, mely Wadi el Chodnak (ítatás völgyének) neveztetik, egy óra mulva az apostolok kutjához értünk. Ez egykoron Juda és Benjamin nemzetségek közt a határvonalat képezte. Nevét a legenda szerint onnét nyerte, mivel az apostolok, kik ezen uton isteni mesteröket gyakran kísérték, e kutból ittak, ami nagyon is valószínű, hogy Krisztus Urunk Jeruzsálemből Jerikóba menve tanítványaival itt nyugodott, mert Jerikóig ez az egyedüli forrás. Itt kellett tehát magukat vízzel ellátniok.

Midőn az első keresztes vitézek Jeruzsálemet ostromolták, ezen kutból kellett mindennapi vízszükségletöket fedezniök. Közelében vannak egy ugynevezett khannak romjai, ez közönségesen forrás mellett található földött épület, melyben keleten a karavánok vendéglők hiánya miatt a napsugarak vagy eső ellen menedéket keresnek és pihenni szoktak. Ahová a forrás vize ért, zöld gyep gyönyörködteté szemünket. Fris itallal felüdvítve, tovább haladtunk. Ezentul a vidék mindinkább pusztább és kietlenebb. Bár merre is irányult a szem, sötét szirteknél nem látott egyebet, melyek egymásra halmozva minden tenyészet, minden életjel nélkül környezik az utast. Ha magaslatra értünk, nem láttunk mást, mint végtelen ismétlődését a meztelen szirteknek, s a közzéjük mélyedő sötét árkoknak. A kopárság mintaképe ezen vidék, mely egészen a Jordán síkságáig huzódik. Se falu, se zöldelő gyep, csak tátongó örvények, kőhulladék, mesztelen mészszirtek tűnnek elő mindenütt!

Az egész vidék úgyszólván szürke hallotti lepellel van befödve, s nem csoda, hogy gyilkos völgynek nevezték el. Közönséges neve jerikói puszta, mivel az olajfák hegyétől Jerikóig terjed. Meredek uton egyik társunk lova elcsuszott s bukása közt leventéjét is földre terítette. Ruhája tetemesen megsérült ugyan, de egyéb baja nem történt.

Amint később egy kis térségre jutottunk, néhány társunk vitézkedni akarván vágatva ment paripáján. Egy azonban, ki a lovaglásban nem igen volt jártas, ezen leventék közé került. Lova a vágatók példája által ösztönöztetve szélként magával ragadta, mintha csak a Pegazus szárnyain repült volna, és daczára a sok kötörmelékeknek, nem is állapodott meg mindaddig, míg egy magaslathoz nem ért. Nekem az ellenkezőt kellett tapasztalnom. Ugyanis vén öszvérem elvégre annyira kifáradt, hogy bármennyire is ütöttem, vertem, a karavántól jó darabra elmaradtam. A dragoman ismételen arra intett bennünket, hogy egymástól el ne váljunk, mivel különben a támadások ellen nem biztosíthat! Elmaradásom tehát nem kis veszélylyel járt. Észre vevén bajomat a dragoman, nyilsebességgel hozzám vágatott, s egy fortélyra tanított, melylyel e lusta dögöt életre ébreszthettem. Valahányszor t. i. nem akart engedelmeskedni, egy jót a füle mögé sóztam s azonnal tapasztaltam a kívánatos hatást. Elmaradásom szülte aggodalmam nem volt ok nélküli, minél tovább haladtunk a gyilkos völgyben, annál nagyobb elővigyázatot fejtett ki a dragoman. Az ő parancsára fegyveres kíséretünk emberei előre siettek, minden magasabb sziklára felkapaszkodtak, és hiuz szemekkel körülnéztek; minden utbaeső barlangot, minden zugot átkutattak, és ha egy kanyarulathoz közeledtünk, előrefutottak, hogy lássák: vajjon haladhatni e tovább biztosan?

Délben puszta, sziklahegyek környezte térre jutottunk, melynek neve Khan-el-Chadrur. A hagyomány szerint itt állt egykoron azon szállás, melybe az irgalmas szamaritánus ama félig holt embert hozta, ki

a példabeszéd szerint Jeruzsálemből Jerikóba menet latrok kezeibe esett (Luk. 10, 30.) E hely annyira megfelel a körülményeknek, hogy bizvást fel lehet tételni, miszerint az Úr példabeszédében igazi eseményt beszélt el. Közel van Adummim vagyis a Vérdomb, mely nevét onnét vette, mivel az itt tartózkodó haramiák a megtámadott utasok véréért gyakran ontották. Sz. Jeromos ezen helyet Onomasticonjában „a vörösök felmenetének“ nevezi: Adummim quondam villula, nunc ruinae in sorte tribus Iudae, qui locus usque hodie vocatur Maledomim et graece dicitur *ἄνθρασις πύργων*, latine autem adscensus rufforum, sive rubentium propter sanguinem, qui illic crebro a latronibus funditur. S valóban rablótámadásokra alkalmasabb vidéket könnyen nem találhatni! Azért már a rómaiak az utasok oltalmára egy erődívényt építettek oda. Khan-el-Chadrur romjai még most is látszanak; ezek a kereszt-vitézek idejéből származnak, kik e helyen, a zarándokok védelmére szintén erődívényt építettek a mely egy 1395-ik évből fenmaradt értesítés szerint, a zarándokoknak éjjeli szállásul szolgált.

Kik e vidéken előttünk utaztak, nem tudtak eléggé panaszkodni a roppant hőség miatt; nekünk nem volt okunk ily panaszra, mivel szakadatlanul esett. Ruhánk már egészen át volt ázva, midőn Khan-el-Chadrur romjai mellett megállapodtunk. Leszállván az öszvérről, eleinte sem állni, sem járni, sem ülni nem birtam. Ezerszer megbántam, hogy Triesztben európai nyeret nem vettem, s így nem követtem ama tanácsot, a mely majdnem minden szentföldi utirajzban meg van írva; de hiába! az ember csak saját kárán okul. Ekkor eszembe jutott: dulce est socios habuisse dolorem. Végig nézve társaimon hasonló állapotot észleltem. Mivel a talaj igen nedves volt Mathia dragomanunk szőnyegetek terített ki a földre, a melyeken fáradt tagjainkat kipihentettük.

De most már az idő is kedvezett mert az eső alább hagyott, vagyis inkább csak szemergett. Délután lévén, dra-

gomanunk hideg ételekből álló ebéddel szolgált. Mindenki kapott két keményre főzött tojást, egy ürü szeletet, egy darab csirkepecsenyét, kenyeret, egy pohár vízzel vegyített bort és befejezésül egy narancsot. Két óraker azonban édes nyugalmunkból már is felvert a dragoman. „Signori, sui cavalli sui cavalli“ volt a parancsszava. Mondhatom: keservesen esett a tovább indulás. Utunk ismét tátongó örvények szélén, mély völgy torkolatokon át vezetett. Csak annyiból változott a természet szomorú képe, hogy minél inkább közeleedtünk célunkhoz, egyes elsatnyult túskebokrok mintegy új élet előhírnökei tűntek elő. Hallottuk, hogy e növényfaj, melynek arab neve dom, a jerikói puszták egyéb helyein is tenyészik; de mi csak itt vettük észre. A hagyomány Zschokke *) szerint azt tartja, hogy ezen túskebokorból készült Krisztus koronája. Jeruzsálemben most is ebből készítik ama koronákat, melyeket a zarándokok emlékül haza vinni szoktak. Elvégre az utolsó magaslat tetejére értünk, s ime, mily meglepő változás! gyönyörű kilátás nyílt Jordán kies ligetére és Jerikó mezőségére. Szívünk tágtult a fölötti örömben, hogy a gyilkos völgy tömkelegéből valahára kikerültünk!

Mivel az ut, mely innét lefelé vezetett, iszonyu meredek lejtőt képez, tanácsosabbnak tartottuk Jerikó síkságára gyalog menni.

Jerikó síksága mély völgyalapály, mely Jerikótól a Holttengerig 3—4 órányi szélességben terül el. Schubert szerint 572 lábnyira fekszik a Földközi tenger tükre alatt. Keresztül szeli az Efraim-hegységben eredt Kárit patakja, mely Jerikónál a Jordánba ömlik. E patak közelében tartózkodott Illés próféta, hol csodaszerű módon hollók táplálták. (Kir. III. 17, 3—5.)

Átkelvén a patakon, jobb felől némi romokat

*) Führer durch das heilige Land. Wien 1868.

láttunk, és $\frac{3}{4}$ óra múlva az Elizeus forrásához értünk, melyet a benszülöttek Ain Szultán-nak neveznek.

Hálát adtam az Istennek, hogy a gyilkos völgy nyaktörő útján ép tagokkal sikerült Elizeus forrásához jutnom. Az általam megtett lovaglás arra nézve, ki abban oly járatlan mint én, körülbelül olyan próba, mint az, ha az ujonczkatonát berukkolása után közvetlenül nagy háboruba meneszti.

Teljes nyolc órára volt szükségünk, hogy elérjük az említett forrást, a mely egy magasabb hegy tövéből ered, s oly erővel bugyog ki a föld mélyéből, hogy képes volna malmot is hajtani. Vizmedenczéje körülbelül 9 láb széles. Egykoron a forrás fölött épület állhatott, melynek romjait mai nap is láthatni. Valószínűleg a keresztiesvitézek kápolnát építettek ide; mivel a hagyomány azt tartja, hogy Elizeus próféta ezen forrás keserű vizét édessé változtatta. „És mondák a város (Jerikó) férfiai Elizeusnak: Ime e város lakásra igen jó, amint magad látod, uram, de a víz igen gonosz és a föld terméketlen!

Ő pedig mondá: Hozzatok nekem egy uj edényt és tegyetek abba sót. Mit mikor elhoztak, kimenvén a kútforráshoz beleveté a sót, és mondá: Ezeket mondja az Úr: Egészségessé tettem e vizet, és nem lesz többé abban halál, sem terméketlenség. S attólfogva a víz egészséges lón mind e napiglan, Elizeus igéje szerint, melyet szólott.“ (Kir. IV. 2—19. 22.) Ezen eseménynek köszöni tehát nevét a forrás. Azóta már harmadfél ezer év mult el, s a merre vize hat, gazdag növényzetet és termékenységet észlelhetni. Nekünk is üdítő italt nyújtott. Közelében a dragoman hat sátrat állíttatott fel: négyet mi foglaltunk el, egy konyhának, egy pedig étteremnek szolgált. Mivel pedig még csak 5 óra volt, midőn ide érkeztünk, és az idő is kiderült, Mathia dragoman tanácsára negyed magammal az ide egy negyed órányira eső Quarantániába indultunk. A többiek sajnálták a fáradságot.

A híres bordeauxi zarándok (333) szerint valami-

vel Elizeus forrása fölött állt egykoron Rahab háza, aki Jerikó lakói között házával egyesegyedül kegyelmet talált Izrael népe előtt, mivel a kémeket elrejtette, kiket Józue Kánaanba küldött.

Alig hagytuk el a forrást, meredek uton régi romhoz jutottunk, melyet az arabok Kherbet-Tauahin-es-sukkar-nak neveznek. Ezek régi czukormalomnak romjai. A közép századi írók arról értesítenek, hogy midőn a keresztes hadvitézek Jerikóba jöttek, az ottani lakók nagyban termelték a czukornádat, mit azután ők is folytattak. Még két ilyen romra akadunk, az egyiknél még a vízvezeték nyomait is láthatni, mellette pedig szétdarabolt malomkövek fekszenek. Egy ideig sűrű túskebokrok között haladtunk, melyek csípős erejüket nem egyszer éreztették, míg végre ama köves pusztába értünk, mely El-Kruntul (ez a Quarantánia hegynek arab neve) tövében terül el. Szerény véleményem szerint csak vulkanikus katasztrófák hozhatták létre ezen kőtengert. A kopár El-Kruntul, mintegy kőfal emelkedik vagy 1200 lábnyira Jerikó síksága fölött. Quarantániának onné neveztetik ezen hegy és vidéke, mivel a legenda szerint Krisztus Urunk nyilvános föllépése előtt itt böjtölt negyven nap és negyven éjjel. A hegy keleti lejtőjének közepe táján számos barlang van, s ezek egyikében tartózkodott Krisztus Urunk, midőn a megváltás munkájára előkészült. Sz. Ilona e barlangot kápolnává alakította, melynek falfestményeit sokan még most is akarják látni, s a melyre miután a többinél magasabban fekszik, könnyen ráismerhetni; kapuzatán tagadhatatlanul mesterkéz működött.

Már távolról szemünkbe ötlöttek ezen barlangok, de mivel senki sem volt velünk, ki helyismével birt, első pillanatban azt hittük, hogy a közép századból származó elhagyatott remete cellák előtt állunk; eszünk ágába sem jutott, hogy ott mai nap is élő lények létezzenek. Közelebb jutván ösvényt és a magasságban lépcsőt is vettünk észre. Ezen tapasztalat annyira felcsigázta kívánságunkat, hogy arról kezdtünk

tanácskozni: nem volna e czélszerű felmászni a barlangokhoz?! Ftdő Nagy Ignác és csekélységem, azonkívül pedig még két felfegyverzett olasz is, kik karavánunkat a nélkül, hogy hozzánk tartoztak volna már Jaffából gyalog követték, ezen tervet tökéletesen helyeselték.

„Dictum factum“ elszántuk magunkat e vakmerő és nyaktörő vállalatra. Eleinte az út meglehetősen volt, de hova tovább, szűkebb lett. Képzeld kedves olvasóm! függélyes sziklafalat, melyben legfeljebb egy lépésnyi széles ösvény van kivágva. Vagy 700 lábnyira lehattünk, midőn tátongó mélység széléhez jutottunk. Most nem tudtam: mit tévő legyek? Ha a mélységbe néztem, szédülés fogott el! Magányosan visszamennem, nem volt tanácsos. Nem tehettem tehát egyebet, mint-hogy előremenő társaimat akarva, nem akarva kövessem! Örök hála a két olasznak, kik e fölötté nagy veszélyben segítségemre voltak! Nélkülök menthetlenül elveszttem volna, mivel szédülésem lépésről-lépésre fokozódott, és mindannyiszor rosszul lettem, valahányszor a tátongó mélységbe csak egy pillantást is vettem.

Háttal a mélység arczezal pedig a sziklafal felé fordulva a két olasz között lassan tovább haladtam, míg végre ezer aggodalom között kitüzött célhoz értem, a hol legnagyobb meglepetésünkre három görög remetét találtunk. Fogadtatásunk, mondhatom nyájas volt, s rövid bemutatás után arról értesültünk, hogy e jámbor férfiak követve Krisztus önmegtagadási példáját, e barlangban laknak és kizárólag csak füvekkel táplálkoznak. Egyikük olaszul is tudott valamit, s azért lett ő vezetőnk. Szerinte a negyvennapit böjtöt Krisztus ezen barlangban tartotta, a mely három részből u. m. két alsó és egy felső sziklabarlangból áll. Az arabok Szeidna Iszszának, Urunk Jézus barlangjának nevezik, mely részint a természet, részint pedig az emberek műve. A felsőnek boltozata nyilással bir, melyen át be hat a világosság, de különben az eső is. Mondják, hogy egykor a jámbor szerzetesek e nyíláson keresztül szoktak volt a hegy tetejére mászni.

Az alsó barlangok egyikében cicerónénk egy falra figyelmeztetett, úgy látszik az egyik falfestmény nyomát akarta mutatni, melyet a sötétes kápolnában kivenni nem lehetett.

A felső barlangban akadtunk ugyan egy képre, de ezt a szerzetesek helyezték oda. Ha jól emlékszem, ugyanott néhány görög feliratot is láttam. A másik alsó barlang konyhául szolgál s egy két cisternával is bír.

Szeidna Iszsza alatt különböző magasságban számos barlang létezik. Az egész hegység, úgy látszik, alá van aknázva a sok barlang által.

A hires dr. Dapper „Asia“ czimü munkájában *) erre vonatkozólag eképen szól: „Nach dem Vorgang des Heylandes haben sich hier vor Zeiten viele Einsiedler in verschiedene kleine Hölen begeben, umb daselbst mit grosser Buszfertigkeit und Heiligkeit zu leben. Man siehet weder Weg noch Fuszsteig zu diesen Hölen oder Gruben, daher man sich billich verwundert, auf was Weise sie auf und abstiegen. Vielleicht haben sie Wurfleithern von Stricken gehabt, vermittelst deren sie aus einer Höle in die andere gekrochen sind. In der obberührten Kapelle kommen des Sontags die Einsiedler zusammen, die Messe an zu hören, und ihren Gottes dienst zu pflegen.“ Egy XIV. századbeli író említi, hogy egy Gazára nevezetű seik az ezen barlangokba vezető utakat lerontatta, hogy a jámbor remeték és zarándokok fel ne melhesse- nek. Ezen remeték idejébe esik talán az olvasó eredete is. Ugyanis szokásban volt náluk gyakran a zsol- tárokat elmondani, a kik pedig olvasni nem tudtak, azok bizonyos meghatározott ismétlésekkel az Úr imáját és az angyali üdvözetet imádkozták. Hogy tehát a folyto- nos számitás által az imában el ne szórakozzanak, kis kövecskéket vagy fadarabkákat szoktak a szikla egyik mélyedéséből a másikba dobni, s ezt addig ismételték, mig imájukat el nem végzik. De hogy járás közben is

*) Amsterdam, 1681.

imádkozhassanak, későbbben a kövecskéket zsinórra fűzték. Így támadt a rózsafüzér, mely mostani alakját sz. Domokosnak († 1221) köszöni.

Számtalan jámbor szerzetes áldozatul esett itt a szaraczenok dühének!

Sokan azt hiszik, hogy ezen hegységben ama hét szűz barlangja is keresendő, kikről sz. Antonin azt írja, hogy egy tágasabb barlangnak elkülönített celláiban laktak. Valahányszor az egyik meghalt, cellájára sírja sírhelyéül szolgált, s hogy helyébe más szűzet befogadhassanak, ismét új cellát vágtak a sziklába.

A közép századokban Quarantania hegysége a szent sír kanonokjáié volt. Ezen hegyről nevezett szerzetesek laktak rajta, kik a zarándokok és saját fentartásukra Jerikó várostól dézsmát kaptak. Később Arkulf patriárka közvetítése folytán igénybe vehették a közellevő malmok használatát is, még pedig hetenkint egyszer.

Különben irántunk is vendégszeretetet tanusítottak, ugyanis a szentély megtekintése után keleti szokás szerint likörrel és fekete kávéval megkínáltak. Barátságukat kis baksissal viszonzottuk, neveinket pedig könyvbe jegyeztük. Szívélyes bucsuzás után a barlang bejáratánál kissé megállapodtunk. Gyönyörű kilátás nyílik innét Jerikó síkságára, a Holt-tengerre és Moab hegységére; alattunk a végtelen mélységben Quarantanai puszta vidéke mintegy kötenger terül el, melynek láttára eszembe jutának a kisértőnek szavai: „Ha Isten fia vagy, mondd, hogy a kövek kenyerekké váljanak“. A kegyeletes hagyomány szerint ezen barlang az első kisértet színhelye. Úgy tetszett, mintha a kisértő szavai visszhangzottak volna, s azért szívem mélyéből imádkoztam: És ne vigy minket a kisértetbe, de szabadíts meg a gonosztól!

Végre lefelé indultunk, a mi szintoly veszélyes volt mint a felmenet. Valóban! ha már fölfelé oly sokat kellett küzdenem a szédüléssel, az iszonyatos mélység szélén a lemenet még rémületesebb volt. Helylyel közzel lejtős is volt az ösvény, és kétséget

sem szenved, ha valamelyikünk elcsuszik, nemcsak egymaga menthetlenül halálfia, hanem másokat is magával ránt a biztos halál torkába. Az őrangyal vezetése alatt nagy ügygyel bajjal legyőztük a kezdetleges akadályt; de még hátra volt vagy fele a nyagtörő utnak, melyen haladva fejem megint szédült, testem reszketett, gyomrom émelygett; ha elájulok bizonyára lezuhanok, és soha többé fel nem kelek. De hogy a felebaráti szeretet is találékony, ennek szép bizonyítékát adá a két olasz. azt tanácsolván: hunyjam be szemeimet, ők majd vezetnek! Tanácsuk igen praktikusnak bizonyult, mert nem látván a tátongó mélységet, jobban érzem magamat és biztosabban is lépdeltem. Hogy azonban szemeim lezárása folytán az utról valamiképp le ne térjek, egyikök kezét jobbalamon tartotta, a másik pedig előttem menve bal kezemnél fogva maga után vitt. Ily mesterségesen előidézett vak állapotban szerencsésen eljutottam egészen a lépcsőig, ahol azt kellett tapasztalnom, hogy az akadályok még nincsenek mind legyőzve; mert előttünk van még a 7—800 lábnyi mélység, maga a lépcső pedig annyira rozzant, hogy összefogódzva semmiképp sem mehetünk rajta; mert kisikamlás esetében az egyik a másikat magával ragadhatta volna az iszonyu örvénybe. Én ugy segitettem magamon, hogy leülve kézzel-lábbal másztam az egyik lépcsőről a másikra. Ezzel a legveszélyesebb pontok meg voltak haladva. Az ut hovatovább szélesbült, és vagy 10 percz mulva szerencsésen a hegy tövénél valánk. Kötelmünknek tartottuk: forró hálát adni a Mindenhatónak, hogy ép tagokkal sikerült Quarantánia hegylejtőjéről leszállanunk. Csak ezután értettük: miért látogatják oly ritkán a karavánok „Szeidna-Issza barlangját; minket is csak tapasztalatlanságunk birt e merénylet elkövetésére. Az egyiptomi pyramisokra fel nem másztunk ugyan, de nem hiszem, hogy azok megmászása nagyobb veszélylyel járna. A tudós Sepp a Szentföldről irt hires munkájában erre vonatkozólag így szól: „A keskeny ösvények idő és emberi kéz által sokat szenved-

tek, s nem egy áldozat zuhant le már és összezuzta magát a sziklákon. Egyebek közt egy örmény zarándokon oly annyira erőt vett a szédülés, hogy az örvénybe esett⁴. Ez bizonyára velem is meg történt volna, ha a két erős idegzetű olasz segédkezet nem nyujt. Azért a szédülésre hajlandónak semmi szín alatt sem tanácslom, hogy e merényletre adja fejét! Csakugyan nem igen fizeti ki magát a fáradság, mert az ember a barlangon kívül mitsem lát, a szép kilátásért pedig nem érdemes életet veszélyeztetni. *Experto crede Ruperto!*

A hegynek tulajdonképeni csucsára csak nyugatról lehet jutni, de ehhez is ügyes vezető szükséges. Nekünk erre sem időnk, sem kedvünk nem volt. Habár onnét még nagyobb szerű a kilátás. A hagyomány szerint ez volna a harmadik kísértés színhelye, a hol a sátán az Üdvözítőnek a földkerekség minden országát egy pillanatban megmutatá mondván: „Neked adom mind e birodalmat és ezek dicsőségét, mert nekem adattak azok, és a kinek akarom, annak adom. Ha tehát imádandasz engem, mind tieid lesznek⁴. (Luk. 4.6, 7.) Ennek emlékére a kereszténység első századaiban a hegy csucsán kápolna épült, melynek romjait alulról mi is láttuk. Ezen eseményről a hegy kísértet- vagy ördöghegynek is neveztetik.

Éjszakfelé a hegy tövében Dok várának romjai vannak, hol Ptolomaeus aposát, Makkabesui Simont két fiával, Matatiás és Judással lakoma alkalmával meg ölette. (Makkab. I. 16, 16.)

Minthogy már lassankint beesteledett, nem tartottuk tanácsosnak tovább itt időzni, mivel könnyen ránk támadhattak volna a túskebokrokban netán elrejtőzött beduinok. Utközben egy túskebokor tünt fel, mely gyakran egész fává nővi ki magát, dragomanunk később megjegyzé, hogy arab neve zakkum. Szerinte sárgás gyümölcséből olajat sajtolnak, mely különösen sebek gyógyítására alkalmas. Utólagosan hallottam, hogy a tudósok ezt a híres jerikói balzsamserjének tartják, mely azonos a régiek miróbolánjával.

Este tanyánkon mindnyáján egybegyültünk, hol társaink nagy feszültséggel hallgatták kalandjainkat. Most ugyan nem esett, de a beborult ég, nem a legjobb időre engedett következtetni.

Velünk szemközt nyomorult arab falu volt, melynek neve Eriha. Ennek lakói a karaván láttára seregesen tódultak hozzánk. Nagyja-apraja mind egybegyült. Alkalmasint nemzeti táncaikat akarták előadni, de mivel ismét szemeregni kezdett, s mi úgy is végképen kimerülve sátrainkba vonultunk, tervöket ezuttal nem valósíthatták. Egy kis baksis vétele után szomorú pofával eltávoztak.

Esti 7 órakor vacsorára híttak. Éttermünk nagy sátor volt, melyben hevenyében hosszú asztalt és padokat állítottak fel. Étlapunk: levest, ürühust, főzeléket s francia rizskásaételt tartalmazott. Arab szakácsunk bebizonyította, hogy az európai szakácsmesterséghez is ért, miért is mindnyájunk elismerését kiérdemelte. Étkezés közben dragománunk keresztbe vetett lábakkal egy kiterített szőnyegen ült s éies figyelemmel kísérte embereinek minden mozdulatát, eközben hosszú csibukjából sűrű füstgomlyokat eregetvén. Rövid eszmecsere után hálótermeinkbe vonultunk, melyek padlatát a föld, falazatát és födelét pedig a sátor ponyvája képezte. Közepében erős pózna volt, melyen mint egy oszlopon az egész épület nyugodott. E körül még egy gömbölyű asztalka volt alkalmazva, s ezen állott a lámpa és a korsó. Oldalvást voltak a szétszedhető vaságyak elhelyezve. Párna, szőrzsák és takaró volt az ágyi készlet. Kényelmünkről tehát jól volt gondoskodva. Nagy meglepedésemre szolgált, hogy a Szentföldön Ábrahám, Izsák és Jákob példájára sátor alatt üthetem fel hajlékomat, de kiüntetésnek vettem azt is, hogy az elnök és a nagy-szentmiklósi esperes úr laktársa lehettem. Mint honfitársak jó és balsorsban egymással tartottunk.

Azon édes reményben, hogy az éjjelt nyugalmasan töltendjük, álomnak engedtuk át magunkat.

De csakhamar meggyőződünk, hogy reményünk-

ben csalatkoztunk. A nyerges lovak, öszvérek és a málhaszállító barmok, számra vagy 39 darab, sátraink körül tanyáztak. Ezek rugdalódzása, folytonos nyugtalanzkodása, fészkelődése és kolompolása nem kis mértékben zavarta álmunkat. Ehhez járult még az e tájon tömegesen tartózkodó sakálok sivító ugatása, nemkülönben az arabok főnhangon való társalgása. Jellemző szokása az araboknak, hogy valahányszor egymáshoz szólanak, magyar czigányok módjára, veszekedni látszanak. Többször meg is intettem őket, de az mitsem használt. Egy öszvér, melytől csak a sátorunk ponyvája választott el, oly közel volt ágyamhoz, hogy fejével a vékony válaszfalon keresztül nem egyszer megdöfött. Mindennek daczára végre még is félig-meddig elaludtam, de csakhamar felébredtem. Az öszvér ugyanis egy izben erősebben lökte meg ágyamat, minek az lett a következménye, hogy ágyam roskatag alkotmánya szétment, és testem engedve a vonzerőnek a földet érte. No de ez sem volt nagy baj; hisz a földnél mélyebbre nem buktam! Amennyire lehetett ágyamat hamarjában ismét összeraktam.

Éjfélkor nagy zivatar támadt, mely vagy három óráig tartott. Esett, menydörgött, villámlott, mintha az ég minden csatornája megnyilt volna! Vége lett az annyira óhajtott, álomnak! S ez magában véve nem is lelt volna a legnagyobb baj. De mily iszonyú látvány! ágyainkból kiugrálván, mit észlelünk?! Azt, hogy sátrunk már alapjaiban inog, s minden perczben fejünkre szakadni készül. Hogy a kellemetlenségek pohara csordultig megteljék, az erős szél az elnök úr ágya mellett ketté szakította a sátor ponyváját, mely nyiláson át a záporosó beömlött, lámpánk, ruhánk, korsónk, szóval mindenünk földre esett. Már az öltözködésre sem értünk. Hogy az egész sátor fejünkre ne szakadjon, a középső póznát, mely oszlopként az egész épületet tartotta, teljes erőmmel kellett támogatnom. Mivel a lámpát nem lehetett meggyújtani, a sötétség, melyet a hébe-korba cikázó villám megvilágított, csak nevelte az általános zürza-

vart. Hallottuk a jajveszékelést a szomszéd sátrakból is, anélkül azonban, hogy társaink segítségére siethetünk volna; hisz mindenkinek saját házáat kellett mentenie! Már tetőtől talpig át voltunk ázva, s úgy szólva úsztunk sátrunkban, midőn nagy nehezen sikerült nedves ruhánkat felhúznunk.

Elnökünket különösen sajnáltam, ki öreg úr létere oly annyira le volt verve, hogy nem is öltözködött, hanem csak bundájába burkolva a nedves ágyon ült. De a nagyszentmiklósi esperes úr most sem vesztette el jó kedvét, és tréfásan jegyzé meg: „Ja mein lieber Kögl, nach den Orient reisen, glauben Sie, dass das so leicht sei, wie in Europa? Selber wollen, selber haben. Geschieht Ihnen recht!“ Nagy igazság rejlik az esperes úr ezen szavaiban, s én is mindenkinek tanácslom, hogy mielőtt ezen útra vállalkoznék, számoljon magával: vajon képes-e a nehézségekkel megküzdeni? A dragomannak emberei segítségével sikerült végre a sátrunkon ejtett sebet behegeszteni. Én ez alatt siettem a szomszéd sátrakban levő társainkhoz, s közéjük lépve azt látom, hogy a szélvész dühe ellen majdnem kétségbeesetten küzdenek a luxemburgiak, bajorok és az egy tiroli, s csak e három nemzet egyesült erejének sikerült hajlékukat az összeroskadástól megóvni.

De mily szomorú látvány nyílt meg ismét szemem előtt?! Villámlás közben nagy fájdalomra veszem észre, hogy éttermünk már összedőlt, egy másik sátor romjai alatt pedig több társunk el van temetve. A dragoman emberei azonnal a vész színhelyére siettek s a pórul jártakat a romok alól csak nagy erőlködéssel sikerült kiszabadítaniok. Az első kiszabadított a bajor születésű Uhlemayr Ferencz amerikai exmissionarius volt. Csak négy sátor daczolt a zivatar dühével. Az iszonyu katasztrófának reggeli három órakor lett vége. Az idő lassan kiderült, egymásután ragyogó csillagok tünedeztek fel az égboltozaton, s kárpótulásul a kiállott kellemetlenségért, szemtanui levénk egy csodaszerű természeti tüneménynek. Gyönyörű szí-

várvány képződött az égen, melyre a hold világát veté. Őszintén megvallom, fönségesebb látványt életemben nem szemléltem! Vajha ezen holdszivárvány további utazásunk békés lefolyásának előhírnöke volna, de attól tartok, hogy a csalfa hold — luna mendax — óhajaink ellenkezőjét jelenti!

Éjjeli nyugalomról szó sem lehetett többé. Le sem fekhettünk, mivel ágynemünk tökéletesen át volt ázva; pedig jól esett volna még egy kis szundikálás a száraz ágyban; hisz a tegnapi fáradoalmak nagyon megviseltek és a napviradtával ismét vagy 12 óráig hegyen, völgyön, mocsáron át kellend nyargalnunk. Reggelig jártunk, keltünk, fáztunk, dideregtünk, mert tetőtől talpig megáztunk.

Jordán, Holttenger és Mar-Szába.

(Ápril 7-én.)

Örömmel üdvöztünk a felkelő nap első sugarait, melyek jótékony hatását, ha valaha, úgy bizonyára most éreztük. Mathia dragoman igen le volt verve, mivel a zivatar következtében nagy kárt szenvedett. Az élelmiszerek tetemes része ugyanis el volt rontva, a sátrak tönkre téve stb. Igen sajnáltuk a szegényt. Nagy nehezen sikerült tüzet raknia, hogy számunkra reggelit készítsen, mi ez alatt szutykos, piszkos ruhánkat, a mennyire lehetett, tisztogattuk. Miután megviselt tagjainkat valódi mokkal helyre állítottuk, és dragomanunk sátorfáját összeszedte, reggeli 7 órakor a Jordán felé indultunk. Utunk tövisbokrok és cserjék között vezetett, melyek bőven termelt gyümölcsük sulya alatt hajladoztak. A már említett zakkumon kívül egy cserjének citromsárga és almánkhöz hasonló gyümölcse tűnt fel, melyet a tudósok asclepias giganteának, a nép pedig Sodoma almának nevez. Külséjére nézve igen szép, de bensejében csak nyálkás anyagot és magot tartalmaz; miért is a bűn hasonképeül használják, mely eleinte szintén vonz és csalogat, de utóbb undort és bánatot okoz.

Vagy $\frac{3}{4}$ óra múlva Jerikóba értünk. Ez egy mély és 3 órányi szélességű völgykatlanban fekszik, mely a szentírásban Jerikó-sikságának neveztetik, és a Holt-tengerig terjed. Ezen köralakú völgy alkotja a Jordánvölgy déli határát, melyet a Karit patakja keresztül szel. Egykor Jerikó-sikságán buján tenyészett pálmaerdőkről Pálma városnak is neveztetett; azonban e fák majdnem végképen elenyésztek, s hol a kereszténység első századaiban egész pálmaerdők léteztek, mostanában alig lehet egy-egy pálmafát látni. Eltűntek a balzsamligetek, epresek, granát almák, narancsok és a gyönyörű czipruskertek! a sakálok és vad-disznók ellen kaktusz sövénynyel védett kertekben kevés dohány, uborka, lencse termeltetik.

Jerikó környéke (Sirach. 24—18.) szép rózsáiról igen nagy hirben állott. Mit jelenleg jerikói rózsának (Linné szerint *Anastatica hierochuntica*) nevezünk, csak 4—5 hüvelyk magas, sok apró ágú cserje növény, melyen rendkívüli kicsiny levelkék s virágok sarjadnak. Botanikus beosztását tekintve, a IX. rend, mákfélék (*Rhoedas*) osztályába, s a keresztvirágúak (*Cruciferae*) családjába soroztatik.

A kegyeletes hagyomány tartja, hogy eme rózsák a sivatag mindazon helyein nőnek, melyeket szüz Mária Egyiptomba való futásakor lábaival érintett, miért is máskép „*Rosa sanctae Mariae*“-nak nevezik. Többszöri kísérlet folytán bebizonyult, hogy az elszáradt jerikói rózsza a vízbe helyezve ujlag kinyílik s erre vonatkozólag Ritter tényként említi, hogy a kereszties hadjáratok idejében egy 700 éves jerikói rózsza a vízben ismét kinyílt.

A jerikói rózsza, mely Arábia sivatagjában a Vöröstenger partjainak homokos helyein nő, honnan elszáradva hozzák, egyáltalában nem méltó e névre; mert nem rózsza, és jelenleg Jerikó környékén nem is található. Lémery mondja, hogy ezen, mintegy négy ujnyi magas szálas növény, hamuszínű golyóhoz hasonlít; levele kicsiny s hosszúdad, csipkézett s bolyhos; virága négy egymással szembeálló fehér vagy hússzínű levél-

ből áll, s kalászkereszthez hasonló alakot tüntet fel; vörhenyes magja kerekded és kesernyés ízű, egyszerű gyökere vastag s farostos.

Sajátságos módon tenyészik; ugyanis gyökere nem lévén szétágazó, a vihar könnyen kitépi a földből, s addig hömpölygeti a sivatagban, míg esetleg a vízbe nem esik. Ez alatt kifakadt virágai elhintik a magvakat, melyek a nedves partokon kikelnek s nőnek; míg az új növény ismét kiszakítva a földből a leirt variation átmegy. *) Virágzáskor csokor alakú, s azon arányban, amint kiszárad, ágacskái a központ felé hajolva golyó alakot vesznek fel; innen ered a nép közt azon elterjedt jámbor hiedelem, hogy karácson-éjjelén, ugyanazon pillanatban, midőn a Megváltó született, ágacskái kiterjeszkednek és virágai ismét felnyílnak.

A levegőn tartva nedvesség mérőül (Hygrometer) használható, mert száraz idő alkalmával összehúzódik, esős idő közeledtével pedig felduzzad, kiterjeszkedik; e különös sajátságánál fogva a zarándokok- s belakókra nézve nagy ingerrel bír; Linné a nagy botanikus pedig ez okból feltámadás virágjának (Anastatica) nevezé, és mindig egy ily növénynyel birt, a melyen a száraz és nedves levegő változatait észlelte. Mindenesetre valami sajátságos az, és a maga nemében páratlan, hogy egy ily, a dédatyák szekrényébe elrejtett száraz kórócsomó vízbe helyezve, mintegy új életre támad, és elfoyadt, összezsugorodott ágai mozogni s lassan kikiterjeszkedni kezdenek, míg végre a felnyílt csomó egészen más alakot nyer.

A természetnek nem egy problémája előtt állunk, melyben Istennek örök és megfoghatlan gondolatai kifejezésére ismerünk. A jerikói rózsának is meg van saját virág nyelve.

A száraz földben felnőtt jerikói rózsa arra akar figyelmeztetni, aki felnőtt, mint az ág és a gyökér a terméketlen talajban, s a föld kerektségén irgalom- és

*) Biblische Naturgeschichte herausgegeben von dem Calwer Verlagsverein.

igazságteljesen elárasztá dicsőségét. A szél által ide s tova hányatott és magvait a pusztában elszóró jerikói rózsza még arra is utal, ki a nép gonoszsága miatt kinezva és az élők országából kiszakítva, ennek büneiért vérét hozta engesztelő áldozatul, hogy így az örök élet magvait elhintse. Az ujjal kibontakozott jerikói rózsza szent Péter szavait idézi emlékeztünkbe: „Az élet Urát ugyan megöltétek, de mi tanui vagyunk, hogy Isten feltámasztá.“ A jerikói rózsza egyuttal a kereszténység képmása, mely a feltámadás folytatólagos története. Látszólag hányszor halt el, és veszté gyökereit az Isten iránti élő, boldogító hit, s némely országokban forró homok alá temetve, elsöpörtetett. De lám! miután keleten és délen a megtámadás szele, az üldözők anyagi és szellemi fegyvere az elszáradt égi virágot a szivekből gyökereitől kitépte, magvait elhinté a terméketlen talajban. És zöldelt és virágzott éjszokon és nyugaton!

Nemcsak a keleti írók s költők részesítették a jerikói rózsát műveik feldogozásánál meleg pártfogásban: hanem a nyugatiak is különös előszeretettel viseltettek e csodaszerűségében páratlan száraz virág iránt, s majd gondolataiknak képletes kifejezésére, majd pedig alapeszméül használták az irodalom különböző válfajaiban; részint az e virágról a nép ajkán élő mondákat s regéket véve fel alapul; részint pedig önálló dolgozataikban teremő képzeljük szüleményeit mutatták be az olvasó közönségnek.

Tudományosan tárgyalja Lindley „Botanical history of Roses“ czimű művében; (London. 1821. rézm.) költői feldolgozásban pedig, hogy többet ne említsek, az alatt hü fordításban közölt beszélyke, mely ugy alapeszméjére, mint a kidolgozásra nézve szép költői egészet alkot, s valóban a szív- s lélekre egyaránt ható jeleneivel gyönyörködtetve oktat.

EFRAIM és SÁRA.

vagyis

a jerikói rózsa.

Báró Pullaret francia eredetije után.

Ferrarában a XIV-dik század második felében Amalfi nevű híres orvos élt. Ez egy napon Sára nevű szép s fiatal leányhoz hivatott, kit a lappangó láz lassan sorvasztott.

Az orvos a beteget nyugágyán fekvé találá, szemei bágyadtak valának, arcát pedig a lázpir borítá, s vállaira hullámszerűleg omlott le fényes fekete hajzata. Az orvosnak pillanatnyi kételye se volt az iránt, hogy betege Izrael nemzetségének sarjadéka. A külsőleg egyszerű ház belül mindenütt rendet és tisztaságot mutatott s a lakók szegénységét sejtteni sem engedé.

Sára anyja előadá Amalfinak, hogy leánya egészségének a sok munka ártott, mivel életszükségleteit fáradságos himzésből szerzi, s gyakran egész éjeken át dolgozott. S valóban himzései tündérujak alkotta csodaművek valának, s nem volt Ferrarában hölgy, a ki ne vágyott volna Sára készítette himzést viselni.

A beszédes anya dicsérgetéseinek hossza végre nem volt, mihelyt szeretett leányáról szólt.

Amalfi Sára anyját, Diaht megnyugtató s ígéré, hogy minél előbb kigyógyítja leányát, hogy ismét szokásos foglalkozása után láthasson.

Az orvosnak eme szavait Sárának szomorú mósolya követte, mi Amalfiban azon gyanut ébresztette, hogy az ifju látszólagos hervadása. nem az öreg által felhozott okból ered.

Az orvos a betegnek enyhítő szereket rendelt s ígéré, hogy holnap ismét meg fogja látogatni.

Noha Sára állapotában a következő napon mi változás sem mutatkozott, még sem észlelhette Amalfi a jobbulást. Rendelvényei nem valának gyógyhatásuak s az ifju leány is minden iránt, mi környezé, közö-

nyösnek mutatta magát. Az orvosnak a leányhoz intézett kérdéseire közönségesen a folytonosan jelenlevő anyja válaszolt; hogy tehát betegjével egyedül lehessen, felkérte a gondos öreget, hogy néhány általa megnevezett füvet szerezzen meg, melyből a szenvedő számára enyhítő italt akar készíteni.

Amint Diah a szobát elhagyá, először is az ifju leány kedélyállapotát igyekezett kipuhatolni.

Szivsebének érintésekor erős pir futotta el Sára arczát. Az érintés oly gyöngéd vala, az orvos szavai oly részvétteljesen hangzának, hogy a szenvedőnek elfogultsága lassankint eloszlott és csahhamar Amalfi iránti bizodalom fejlett ki benne. Majd bevallá, mennyire gyötri szívét a boldogtalan szerelem s lassan a sírba viszi, mely végső reménye.

Beszélgetésöket Diahnak visszatérte szakítá meg. De Amalfi még sem mondott le a reményről, hogy az ifju leány titkát teljesen meg fogja tudni. Ma az orvos távozásakor Sára ajakán a hála s örömméret mosolya játszott. Hisz lelki fájdalma iránt részvétteljes emberre talált, kinek szívét pirulás nélkül feltárható.

Most Amalfinak minden törekvése oda irányult, hogy az öreg Diáht tapintatosan kikémlelje, de tőle mit se tudhatott meg, s ez nem is látszott beavatva az ifju leány szívtitkába. A Sára által készített drága himzéseket rendszeren ő szokta eladni, mindamellettt egyes magasabb származásu gazdagabb hölgy magához hívatta a himzőleányt, hogy vele a megrendelés előtt a himzés rajza iránt értekezessék.

Mikor az orvos erről értesült, azon gondolatra jött, hogy minden bizonynyal az ifju hajadon, előkelőbb osztályhoz tartozó férfit szeret, miért is ezen sejtelmének megfelelőleg intézte hozzá kérdéseit.

Sok eredménytelen kérdezősködései után végre bevallotta Sára, hogy őt Efraim szereti, ki bár Izrael nemzetségbeli, mindazonáltal igen tisztelt és gazdag férfiu Ferrarában. Ugyanis Sára Efraim testvérének különböző himzéseket készített, s általa mindenkor nagy részvéttel és szeretetteljes előzékenységgel fogadtatott.

A fiatal himzőleány által szívében keltett szerelmet Efraim kezdetben, mint hozzá nem illőt legyőzni iparkodott; azonban törekvését, Sára angyali bájai és nemeslelkűsége hiusíták meg.

Efraim gazdaságával képes vala a leány minden földi vágyait teljesíteni, és boldogítólag hatott rája azon öntudat, miszerint a nő, kit szerelmével megajándékoz, egykor neki fogja köszönhetőni élte egész boldogságát.

Meghittjévé tette tehát testvérét s őszintén bevallá, hogy elhatározott szándéka Sárát nőül venni. A jó testvér engedett bátyja kéréseinek, s kölcsönösen megegyeztek az iránt, hogy Sárát újabb himzések megrendelésének ürügye alatt Diah által magához hivatja.

Lesütött szemmel lépett be az ifju himzőleány a gazdag héber termébe, s amint magával szemben egyedül Efraimot látta, gyorsan vissza akart fordulni.

„Maradjon,“ szóla kérő hangon Efraim, „mert beszélnem kell kegyeddél, s a mit mondani óhajtok, nem tür tanukat. Sára, én szeretem kegyedet, azon őszinte benső odaadással, mely nem tür megfontolgotást, s gyarló előítéletet; mi sem képes visszatartani e világon, hogy kezemmel szívemet fel ne ajánljam kegyednek, mihelyt szerelmemet viszonzni tudja! Oh mondja ki kérem e szót, melytől e világon boldogságom függ, s én mindent, a mivel csak birok lábaihoz teszek!“

Ártatlan zavartságában Sára nem volt képes szóhoz jutni; mert álomnak tünt fel neki e váratlan szerencse, noha csendes óráiban Efraimért epedett, még se merte hinni, hogy valóság s nem álom mindaz, amit most átélt.

„Nagyságos úr!“ mondá végre a fiatal leány, „ily feláldozó szeretetre nem vagyok méltó, mert én szegény vagyok, és egyedül két kezem keresménye után élek. Ugyan mit ajánlhatna fel önnek egy szegény himzőleány, kit az úr a nyomorúságból kiemelt?!“

„De én választ óhajtok kérdésemre, Sára, szeret-e?“

„Nem kérdelem még szívemet, s azt se tudom : vajjon azon nagy szerelemre képes vagyok-e, melyet tőlem kívánna joga van ?“

„Ne tekintse most gazdagságomat, rangomat, hanem személyemben csak azon férfiut lássa maga előtt, ki kegyedet mindenek fölött szereti, s egyedüli óhaja, legfőbb vágya önt boldoggá tenni!“

„Ha szívem érzeményeit még tovább is titkolni akarnám, vétkeznék. Igen, én szeretem önt! Efraim! önön kívül még férfiút nem szerettem. Oh! mily gyönyörérettel hallgattam testvére szavait, midőn nemeslelkűségéről s szívjóságáról beszélt. Oh ismételje kérem a mondottakat, hogy meggyőződjem: ébren vagyok-e, avagy álmodom ?!“

„Nem álom, édes Sárám!“ mondá Dinah hátralökve a függönyt, mely mögött hallgatódzott. „Efraim imádja önt, mint kedvesét, én pedig testvéremként szeretem.“

E szavakra az ifjú leány Dinah lábaihoz omlott, de ez karjaival feltartóztatván őt nagy hévvel keblére ölelte.

„Jó anyám, mondá mély megindulással Sára, — mily nagy örömdre fog válni boldogságom, mily vigaszt fogsz benne látni öreg napjaidra!“

„Menjünk hozzá,“ — mondá Efraim, — „egyedül Jákob és dicső nemzetsége nevében adandó áldása hiányzik még boldogságunkból!“

„Jákob nevében ?!“ kiálta egészen elrémülve Sára, miközben arcát halásápadtság borítá el.

„Oh Istenem“ egészíté ki szomoruan, „hogy lehetett egy pillanatra is ily nagy boldogságot reménylenem? köztünk lehetetlen a házasság, — én keresztény vagyok!“

E szavak hallatára Efraim és Dinah is elsápadtak.

„Keresztény!“ visszhangzott tompán.

„Igen, keresztény,“ mondá Sára, „már elődeim elhagyva a zsidó vallást a katolikus hitre tértek; s eltekintve a kereszttségben nyert nevenőtől, kereszt-

ténynek szü lettem, s a keresztény hit szellemében neveltetem. Oh miért is hallgattam el? miért nem fedeztem fel szívem titkát? hallgatnom kellett volna, még mielőtt viszontszerelmének vallomását vettem; hadd vérzett volna el lassan e szív, a sír majd megszabadított volna kinomtól.

Isten önnel, Efraim! — sziveinknek válni kell e földön, majd a túlvilágon viszontlátjuk egymást!“

Mint letört rózsa érte el lakását Sára, de anyja előtt a történetekről mélyen hallgatott. Nem sokára az első lázroham támadta meg a szájalomra méltó ifjú leányt, mely hiedelme szerint halálát fogja okozni.

Nehéz feladat volt Amalfira nézve a két szerelmes között a mentő és vigasztaló szerepét játszani: mindazonáltal bármily veszélyes is volt betegének állapota, a szegény Sára bátorságát ügyesen fentartani törekedett, s ígéretét adá, hogy Efraim után tudakozódni fog, valjon szereti-e még?

Sára anyja, egyetlen szeretett gyermeke fölötti aggályban szívszorulva kulcsolá át az orvos térdeit, esküvel ígéré, hogy inkább mindenét szívesen odaadja, csak egyetlen leányát mentse meg!

„Tudománya mindenre képes,“ mondá, „de fájdalom nem áll rendelkezésemre elégséges anyagi eszköz, hogy édes gyermekemért a gyógyszereket és orvoslást megfizethessem, azért vegye mindenemet, örömmel odaadom egész vagyonomat.“

„Mindent megkísértek Istennek segítségével, mondá Amalfi, mi erőmtől kitelik, hogy egyetlen gyermekét megmentsem. Soha se szabad lemondanunk a reményről, hanem Isten kegyelmére kell építenünk, ő megtarthatja Sára életét, de ön pénzzel nem vásárolhatja meg.“

„Oh uram! legyen irgalommal,“ esdekle Diah, — „egy szegény anya keservei iránt.“

„Bizzék Istenben! ez az egyedüli vigasz, melyet adhatok.“

„Rózsafa szekrénykébe zárt titokszerű növény birtokában vagyok, melyet családunk ereklyeként tarto-

gat,“ — jajgata folytatólag az anya, — „ha egészségre hozza Sárámat, akkor kész vagyok önnek azt hálám jeléül átengedni.“

Ezt mondva, Diah az asztalról szekrénykét vett elő és átnyújtá azt Amalfinak. Ez fölnyitá, s abban barna elszáradt növényt pillantott meg, melynek ágacskái gömbbé zsugorodtak össze.

„Oh ég!“ kiálta fel az orvos, mialatt közelebből vizsgálta a növényt, — „ez jerikói rózsa, melynek rajzát ugyan ismerem, de valóságban még soha sem láttam!“

„Igen kedves úr,“ mondá Diah, „ez a neve. még eldődeim hozták magukkal keletről, mikor Judeát elhagyták. Teljes értékét ugyan nem ismerem, de e virág talismánként atyáról fiúra szállt s nagy becsben tartatott, melytől bármily kincsért se vált volna meg családunk egyetlen tagja is. Jutalomkép felajánlom, ha szerencsétlen családunknak utolsó sarjadékát megmenti.“

„Nem szándékom ezen drága kincstől megfosztani, melyet a pápa maga is nagy összeg pénzért megvenne, minthogy ritkaságánál fogva nem bir e virággal, s most karácson ünnepén az „arany rózsa“ fölött mondja az áldást, melyet a legerényesebb kereszténység uralkodónak szokott elküldeni.“*)

„Ámbár a tulajdonomat képező kincs értékét nem ismerem, de ismételen felajánlom, ha Sárámat meggyógyítja!“

„A monda tartja,“ szóla Amalfi, — „midőn Elizeus próféta Jerikón átvonult, lakosai a föld szárazsága, s a víz poshadtsága miatt panaszkodtak. A próféta sót kért, s a víz forrásába dobta, s ez használhatóvá, a föld pedig termékenynyé vált: de a növények s virágok közt, melyek a földet ékesíték, alakja- és sajátosságánál fogva különösen e rózsa tűnt ki, s nem is kétkedtek, hogy csak csoda alkothat ily remeket. A

*) Az arany rózsa szentelése minden évben a nagy böjt negyedik vasárnapján történik és pedig oly ünnepélyességgel, melyhez a pápa teljes diszöltönyben megjelenik. A rózsát imák közt balzsammal megkeni, pézsmaporral behinti és megfűstöli.

legcsodálatosabb az, bár mennyire is elszáradjon e növény, néhány évszázadokon át fentartja magát, s karáncson éjén ugyanazon pillanatban, midőn az Üdvözítő született újra rövid időre kinyilik, hogy ismét előbbi alakját felvegye“.

Amalfi elbeszélését Diah éber figyelemmel hallgatta, miközben vallásos meggyőződéssel a csodaszerű rózsára függeszté szemeit, s térdeire esve az ég felé kinyújtott kézzel, kiálta :

„Te benned reménylek, oh Istenem !“

Amalfi a titokszerű virágot tanulmányozás és le-rajzolás végett magához vette.

Még egyéb gondolatok is foglalkoztatták az orvos elméjét. Efraim után kérdezősködött és az ifju izraelita jellemére vonatkozólag csak jót hallott. Egy idő óta az ifju arczvonásaiban a mély gond kinyomata látszott. Amalfi felfogta, hogy Efraimot a szerelem bánata emészti, s egy ugyanazon szenvedés két szerető szív sirját fogja ásni, kik különben e földön egymásért valának teremtvé.

Sára lakának közelében gyakran bő köpenybe burkolt férfiut látott Amalfi, kinek aggályos pillantásai a házban történeteket folytonosan kémlelni látszóttak. Az ifju kilétét, már rég sejté Amalfi, még mielőtt ez egy napon, midőn az orvos a beteg ágyától távozott, feléje közeledett, s reszkesztő hangon mondá :

„Bárki is az úr, kérem legyen oly szives Sára hogylétéről felvilágosítást adni ! Tudom, hogy az orvos előtt ismeretlen szenvedés emészti, s ez fogja sirját is ásni. Mindarra kérem, mi önnek kedves e földön, mondja meg igazán : valjon remélhetek-e, avagy a legroszabbtól kell-e tartanom ? !“

„Bár nem ismerem az urat“, — válaszolá Amalfi, — „mégis köszönöm a meleg részvétet, melyet a fiatal leány sorsa iránt tanusít. Egyedül Isten határozhat jövője felett, hisz az ő kegyessége oly nagy, hogy a beteg szívét is reménnyel tölti be. Ha megengedi, bátor le-szek szavait ismételni Sára előtt ?“

Az ismeretlen nem válaszolt, de távozásakor fe-

ével igenlöleg intett, miből a mondottak elbeszélhetésére beleegyezését következteté.

Másnap reggel Amalfi a fiatal beteggel közlé az ismeretlen ifjuval való találkozását s a mondottakat. Sára bár hallgatott, nem kétkedett, hogy az Efraim volt. Tehát még szerette a szegény himzöleányt!

E naptól kezdve a beteg állapotában javulás állott be, s lassanként visszanyeré arcza pirját.

Az idegenben, részint az orvos nyájassága, részint a beteg iránt tanusított nagy részvéte, annyira megerősíté Amalfi iránti bizodalmat, hogy ez bevallá Sára iránti szerelmét, valamint a fölötti aggályát, hogy őket elháríthatlan akadály örökre elválasztja.

„Miért-e kétkedés a gondviselésben?“ kérdé Amalfi. „Nem tett-e már Isten elég csodát? S a vallás, nem lobbanta-e lánggra érzéketlenebb szívet is? !“

„Mit! atyáim hitét tagadjam meg? Soha!“

„A szeretet és könyörületesség az első lépés a keresztény valláshoz“.

„Bár szívemben él a szeretet és a könyörületesség, de elmém irtózik még a gondolattól is, a mely isteni tiszteletem ellen van irányozva“.

„Az elme a szív sugalmát követi“.

„Ez a szív gyöngeségére mutatna“.

„Nem, a meggyöződés felmagasztalja a lelket“.

„Hiába minden fáradozása, nem sikerülend engem a kárhozatra hurczolnia!“

„Csak boldogságát óhajtom e világon, a tulvilágon pedig üdvét szándékozom megalapítani!“

Efraim nagy felindulással hagyta el Amalfit, de távozásakor megigéré, hogy legközelebb csak az ő jelenlétében látja viszont Sárát.

Az orvos szükségesnek találta a leány titkát Diahval közölni, hogy engedélyt nyerhessen az ifju Efraimot bemutatni. Nem sokára, az orvosnak a fiatal emberrel való beszélgetése után, viszontlátta Efraim Sárát. Egymással bár csak egyes szavakat váltottak, mégis arczukon, majd a félelem, majd a remény kinyomata ült.

Viszontlátásukkor Amalfi közbejötté csakhamar megszakitá a szerelmesek beszélgetését. Efraim egész éjjel csak Sáráról álmodott.

Látta homloka halványságát, láztűzben fénylő szemeit, ajakának kinteli mosolyát, s még mindegyre halhali vélte a szavakat, melyeket gyöngéd hangjával hozzá intézett. Látni vélte, miként térden állva könnyörré kulcsolt kezeit esdekelve feléje emelé, ne tartsítsa a lábai alatt tátongó sírba; s az égre mutatott, mely kész őt befogadni. Halálos félelemmel ragadá meg Efraim Sára kezét, jéghideg volt ez, mint a halott keze, melyet hévvel megszorított. Sára Efraimot akarata ellenére maga után vonszolta, és lassan tovatűnő fellegbe burkolódzott honnan eltűnt azaz angyali arc vállain átömlő szép hajfonattal, szelid ártatlan pillantással, de már mennyei ruhába takarva. Efraim felismerte Sárát, kit az angyalok könnyü szárnyaikon vittek, s e mellett dicséneket zengve az Urnak égbe emelkedtek. Elhangzott az ének, eltűnt a felhő, csak maga maradt a földön megtört szívvel. Mikor fölébredt, az izzadság folyt végig homlokán, szive hangoosan dobogott, s azon félelmes előérzet szállta meg lelkét, hogy álma be fog teljesedni!

„Éltem éltededért, hogy megmentselek, vagy ved meghalhassak!”

Amalfi tulbecsülte betege erejét, Sára boldogsága nagy sulya alatt összeesett. Mit ért neki az élet, hisz azon boldog öntudattal halhatott meg, hogy Efraim szereti. E magasztos pillanatban azon gondolat szomorítá, hogy Efraimot nem fogja az Urnak választottjai között láthatni, mert ő nem keresztény!

Egy idő óta környezetét Sára egészségi állapota a legnagyobb aggodalomba ejtette. Efraim engedélyt nyert az orvostól arcvonásait még egyszer megtekinteni, melyet úgy is nemsokára a halál megdermeszt.

„Amalfi!” kiált meghatva Efraim, „éltemet megmentéseért; ha valamely csoda egészségét visszaadja, kereszténynyé leszek!”

„Isten meghallá szavait“, viszonzá Amalfi, „s Ő

gyermekai könyörgését meghallgatja. Karácsonhoz közeledünk, hogy az Úr születése emlékének szentelt napot megüljük. Ha önnek hite erős, úgy csoda fogja tudtul adni az Úr akaratát.“

„Diahnak külsőleg szembe nem ötlő kincse van, mely mindazáltal annak, ki erős hittel bir, kimondhatatlan értékű. Ha e virág kinyilik, úgy ezer szerencse, mert Efraim és Sára előtt új élet tárul fel!“

Az ifjú nagy figyelemmel kíséré Amalfi szavait, melyek szívében a hamvadó reményt ismét feléleszték. Amalfi rózsafa szekrénykét nyitott fel, melyből egy elszáradt növényt vett ki, s megmutatá Efraimnak.

„Ha meghallgatta Isten kérelmét, akkor ezen jerikói rózsa karácson éjjel ki fog nyilni, hogy rövid idő múlva ismét becsukódjék! E csoda a Mindenható hatalmáról s akaratáról fog láthatólag tanuskodni.“

Efraim meghajtá magát, s igéré, hogy el fog jönni karácson éjjel, hogy sorsa fölött határozzon.

Amalfi Sárának Efraimról, valamint a viszontlátás reményéről, s azon boldogságról beszélt, hogy jó anyját ismét karjaiba zárhatja. Sára válasz nélkül hallgatta végig beszédét, de ajka körül mosoly lebegett s gyöngéden lecsukódott szeme; ütere ismét szabályosan lüktetett s lélekezése lelke nyugalmaára engedett következtetni.

Beköszöntött a karácson éj, a mikor az egyház Krisztus Urunk születésének emlékét méltóan ünnepli. A templom szent falai közé, hol a gyertyák ezrei nappali fényt árasztottak, siet a hívőknek sokasága, hogy épüléssel hallgassa az éjféli misét. Efraim nyugtalanságában már a kitüzött idő előtt megjelent. Az utca sötét, Sára lakát csak pislogó mécs világítá, alig bátorkodott az ajtópörölyt felemelni. Egyedül jár fel s alá, semmi zörej, csak szívének hangos verése az egyedüli mozgó a magányban.

Reszkető kézzel emeli fel végre az ajtópörölyt, s gyöngéden ereszti el kezéből, néhány percnyi várás után, mely neki óra-hosszat tart, a ház bennsejéből lépéseket hall, az ajtó megnyilik, s Amalfi jelen meg

abban, lámpát tartva kezében. Efraim remegve követi őt, s hosszú folyosón áthaladva Sára szobájába érnek. Éji 11 óra van. Amalfi az asztalra teszi a lámpát, melynek homályos fényénél Efraim Sárát felismeri, ki végig nyujtva fekhelyén lecsukódott szemekkel aludt. Pillanatra azon hiedelem vesz erőt rajta, hogy már a halál áldozata, de mikor lélekzeni hallja, oszladozó aggálya helyébe a remény lép.

A jó Diah leánya oldala mellett ült s anyai gyöngédséggel figyelt rá.

Elefántcsont-kereszt áll az asztalon, s a megváltás eme jelképe előtt a vízzel töltött pohár, melyben Efraim a már félig kinyilt s kibontakozott jerikói rózsát felismeri, mit megilletődve szemlél és hallgat, Amalfi pedig ujjával némán a csodaszerű növényre mutat.

„Nem sokára üt az óra,“ — mondá végre Amalfi — „melyben a csoda Krisztus Urunk születésének emlékére teljesülni fog. Isten előtt, ki látja s ezen hajadon előtt, ki esküjét hallá, tiszteletteljes bizodalommal hajtsa meg fejét!“ Efraim Sárahoz közeledik, leborulása közben csókot nyom homlokára, s mély meghatottsággal remegő hangon imigy szólt:

„Hallod-e Sára? Férfi még nőt bensőbbben s tisztábban nem szeretett, mint én téged! Soha se tanúsított fiu atyja iránt nagyobb tiszteletet, mint én irányodban; soha se volt képes a barát nagyobb áldozatra, mint a milyent tőlem követelni jogod van!“

Efraim szavait pillanatnyi csend követé. Sára lecsukott szemmel könnyed mozdulatot tett, Efraim megrezzent, s azután folytatá.

„Hallod-e Sára? Szivem mélyéből szeretlek, s soha se mondatott eskü nagyobb boldogsággal. Érted élek, a te kívánságod legyen az én kívánságom, akaratom a te akaratod alá rendelem; rabszolgád leszek, hogy szerethesselek s neked szolgálhassak, s halálad napja, az én utolsó napom is leend!“

Ismét hallgatás! de Sára kezét felemelé, melyet Efraim néma elragadtatással szívére szoritott. Oh mily

boldogság! Sára keze az ő kezét megszorítá! Efraim folytatólag mondá:

„Hallod e Sára, ha ma éjfélkor ezen elszáradt jerikói rózsza teljesen kinyilik s te egészségedet visszanyered, erősen hiszem, hogy az Isten e csodával mint egykoron Áron vesszejével a pusztában, akarátát és hatalmát akarja nyilvánítani. Térdre borulok az előtt, kinek születése emlékére e csoda minden évben ismétlődik, s őseid példáját, kik szintén Izrael fiaiból valók voltak, követendem: kereszténynyé leszek.“

„Sára! Sára! hallod-e? én keresztény leszek!“ Még mindig csend van a szobában. Erre tompa ütés hallatszik, mely ismétlődéseivel mindinkább tisztábban kivehető. A szomszéd templom-torony órája ütötte a 12-öt, hogy hirdesse az Üdvözítő születését, ki azért szállt le a földre, hogy szenvedésével megváltsa a világot. Sára az utolsó ütésnél felnyitá szemeit, és a remény s vigasz angyala gyanánt tünt fel Efraim előtt, kinek meglepetésében szava elállt.

„A csoda teljesült!“ kiálta Amalfi, mialatt az asztalhoz intette Efraimot. Efraim a jerikói rózsára veté pillantását, s azt teljesen kinyilva látta. Az elszáradt levelek visszanyerték hajlékonyságukat, s a kis vörös pelyhek oda látszottak utalni, hogy magasztos áldozat hozatalára egykoron drága vérnek kellett folynia.

Efraim térdre esik, fejét lehajtja s erős hangon mondja: „Oh Istenem, te benned hiszek s reménylek! Elismerem, hogy az, kinek születése emlékére a csoda most szemem láttára történt, a zsidók valódi Messiása, az emberré lett Isten fia, kit őseim 15 század előtt tudatlanságból keresztre feszítettek. Reggel keresztény katolikus leszek.“ Azután Sárahoz közeledik, kezét ajkához emeli s megcsókolja.

„Sára“ folytatá, „a kegyes ég visszaadta éltedet, ime esküszöm, hogy utolsó leheletemig foglak szeretni, s holnap Efraim már keresztény, férjed s ótalmazód leend!“

Sára mosolygott s köny gördült szeméből.

„Efraim!“ mondá, „holnap a legboldogabb nő leend Sára, s a leghivebb az asszonyok között.“

Amalfi gyöngéden magához voná Efraimot, hisz reggel mint keresztatyja az ünnepélyes cselekvényhez vezeti. Efraim térdre esett, s a keresztény világgal egyesíté imáját. Beteljesedett, a hit betölté szivét!

Másnap reggel az ujonan megtértet kebelébe fogadá az egyház; Efraim örökre lemondott az izraelita vallásról, s mikor Sára lakába visszatért, a jerikói rózsát már teljesen becsukódva és elszáradva találta.

Sára boldogságával egyuttal egészsége és arczsine is visszatért; Efraim pedig a becses ereklyét tartalmazó szekrénykét aranyba s drága kövekbe foglaltatta s minden év karácson éjfélkor térdet hajtott a jerikói rózsza előtt, ha ez varázsszerűleg leveleiből kibontakozott.

*

A mai Jerikó ^{*}arabul Eriha, ^{*}igénytelen arab falucska, lakosainak száma alig haladja meg a két százat. Az egykori Jerikó palotáit 30—40 czigány gunyhó, bevehetetlen falait pedig másfél ölnyi kaktusz-cserjék pótolják, melyek szúrós töviseikkel a helység körül áthatlan sövényt képeznek. Az izraeliták harczias trombita szavát baksis kérés váltotta fel, melylyel lakói az utast a kétségbeesésig ostromolják. Bár merre is fordulsz, csak ezen szó hangzik feléd, és mondhatom, jól játszották szerepöket az erihaiak, — ezen hangversenyben. Valjon a mai Eriha táján feküdt-e a régi Jerikó? az még most is heves vita tárgyát képezi; de valószínű azon tudósok véleménye, kik egykori fekvését a közeli hegység tövében, Elizeus forrásánál keresik; mivel ott jelentékeny romok nyomára akadtak.

Jerikó volt az első város, melyet az izraeliták elfoglaltak, s Józue átkot mondott arra, a ki újból fölépíti: „Átkozott legyen azon férfiú az Úr előtt, ki fölállítja és fölépíti Jerikó városát! Az ő első szülöttjén vesse meg annak alapját, és utolsó fián emelje föl annak kapuit.“ (Józ. 6. 26.)

Századokon át pusztán állt a város helye, mig

Ahab parancsára Hiel megerősítette s pedig az Úr szava szerint az ő első szülött fiának, Abiramnak halálával veté meg annak alapját és az ő kisebbik fiának, Segubnak halálával állítá fel annak kapuit. Itt laktak egy ideig Illés és Elizeus próféták.

A babiloni fogság után Jerikó lakói Jeruzsálem újbóli felépítésénél segédkezet nyújtottak. (Neh. 3. 2.)

Krisztus idejében Judea második városa volt Jerikó, és jelentékeny kereskedelmi piacz, honnét a keletjordáni tartományok terményeit Jeruzsálembe és a Földközítengerre szállították; miért is a rómaiak ide vámszedőket állítottak. Ezek egyike Zakeus volt, ki Krisztust házába fogadá és bűnbánólag megtért. Mivel a város régi főuton feküdt és Judeának kulcsa volt, az éjszaknyugatról jövő hadseregek ellen makkabeusi Jonatán erősséggel vette körül, nagy Heródes pedig annak szépítésére királyi várat, szinkört és diszes palotát épített. Itt fulasztotta vízbe Arisztobolust a Makkabeusok utolsó sarjadékát. Ide parancsolta kinos betegsége alatt az ország előkelő férfait, s meghagyá Szalóme leányának, hogy kimulásakor az összegyűlteket a szinkörben kivégeztesse, hogy ekkép általános gyászt okozzon, mivel meg volt arról győződve, hogy zsarnoksága miatt senki sem fogja gyászolni. Örök dicsőségére válik Szaloménak, hogy atyja halála után a kegyetlen parancsot végre nem hajtotta.

Krisztus Urunk nem egyszer fordult meg Jerikóban, egy alkalommal pedig Zakeus vámszedő házába szállt. (Luk. 19, 1—10.) A kereszténység első századai még látták ennek házhelyét, valamint ama fát is, a melyre a kis termetű férfiú felmászott, hogy lássa az arra vonuló Üdvözítőt. Jézus itt adta vissza szemvilágát annak a két vaknak, kiknek egyike Bartimeusnak hivaték. (Mát. 20. 28; Márk 10. 46.) Marcus Antonius a várost és környékét a trónvesztett Kleopatrának ajándékozta.

Titus Vespasianus Krisztus után 70-dik évben Jerikót ugyanoly sorsban részesítette, mint Jeruzsále-

met; de 68 év múlva Hadrián ismét felépítette. Nagy Konstantin óta (325 - 536.) Jerikó püspökei több zsinaton vettek részt, s helyes álláspontot foglalván el, aláírták a hozott határozatokat.

Jusztinián császár zarándokházat építtetett a városban, a melyet a keresztes háborúk alkalmával feldultak ugyan, de a mely a keresztény uralom alatt hamvaiból nem sokára újból feltámadt, és ismét püspöki székhelylé lett. A XII. században, fájdalom, a muzulmanok halomra döntötték s azóta nem birt többé romjaiból kiemelkedni. Jerikó, az egykori dicső város utolsó nyoma is eltűnt a föld színéről, s Palesztina egykori paradicsoma: Jerikó síksága nagyobbára parlagon heverő mezőséggé vált, melynek szomorú képe az isteni igazságszolgáltatás sujtó kezét fenhangon hirdeti. Azonban egyes művelt részeiben a gyümölcs, gabona jelenleg is három héttel előbb érik, mint Jeruzsálemben. Nem emlékszem, hogy az egész Szentföldön Erihánál nyomorultabb falut láttam volna. Közelében egy 30 láb magas torony emelkedik, mely alkalmasint a keresztes hadvitézek korából származik.

De ideje már, hogy félbeszakítsuk történelmi elmefuttatásunkat és délkeleti irányban folytassuk utunkat Jordán síkságára, mely a sz folyó mindkét partján 13 mértföldnyi hosszúságban, Genezaret tavától a Holttengerig terjed. Biblikus neve Arabah, jelenlegi pedig El-Ghór. Krisztus idejében Palesztina legtermékenyebb mezőségeinek egyike volt; mostanában majdnem tenyészet nélküli homokos térség. Helyenkint több láb mélységű barázdákra akadtunk, melyek a Jordán gyakori áradásairól tanuskodnak s csak ennek közelében láthatók ismét zöldellő cserjék és bokrok, fűfák és tamariszkok, melyek az u. n. Jordán ligetét alkotják.

Hova tovább kiesebb a vidék, már madarakat is pillant meg a szem, melyeknek dala vidítólag hat a szivre; a levegő illatárral van eltelve és tágitja a tüdőt. Zsebóráinkon épen kilenczet mutatott az óra, midőn befordul-

ván az árnyékos ligetbe, Jordán partjához értünk és azon hagyományos helyen megállapodtunk, a hol sz. János a népet töredelemre intette, Krisztus Urunkat pedig megkeresztelte. Magától értetődik: mint keresztények, mint nagybárára felkentjei az Urnak, nem lehettünk csak tétlen, csupán a kíváncsiság által idehozott nézői a többszörösen megszentelt helynek! Nem! Édes kötelemünknek tekintettük a legfelségesebb istentiszteleti cselekvény, az ujszövetség örök áldozatának bemutatása által megülni az e helyen lefolyt nagy események emlékét, és azért megállapodásra jutván ez iránt még Jeruzsálemben, magunkkal hoztuk a kellő sz. készletet, Elizeus forrásánál pedig sorsra bíztuk azou egyénnek kijelölését, a ki a szent ténykedést végezze.

Főtisztelendő Nagy Ignác neve került ki az urnából. Véghetetlenül örültem hogy szeretve tisztelt honfitársunkat érte a kimondhatatlan szerencse. Dragomanunk emberei a szent folyó partján tamariszkok és fűzfák árnyékában sátrat és oltárt állítottak. Megható egy jelenet volt, midőn az Úr felkentje a szent ténykedéshez fogott. De hogyan ecseteljem azon boldog érzelmeket, melyek keblünket eltölték, midőn az átlényegülés után tiszteletre méltó áldozárunk Krisztus testét és véréát mindnyájunknak mutatta. Ünnepeyles egy pillanat volt ez, hisz az Isten-embert a Jordán szent partjain saját szemekkel láttuk. Ez valóban oly szerencse, melyben csak kevés hallandó részesül.

A Jordán Palesztina legjelentékenyebb folyója, az Antilibanon tövében fakad, és három mértföldnyire a föld alatt haladva Fülöp-Czezarea közelében nagy robajjal ismét előtör, azután Merom és Genezaret tavain keresztül vagy 25 mértföldnyi utnak megtevése után a Holttengerbe ömlik

Legnagyobb mélysége 5 méter, szélessége pedig 50—70 méter között váltakozik. Itt létünkör vizének hőmérséke 19 fok volt Reamur szerint.

Fontos történelmi emlékek fűződnek ezen sz. fo-

lyóhoz. Képzeletem szárnyain el-elrepdesve a multba, Ábrahám és Lót árnyait láttam felszállni a vizből. Körülbelül négy ezer év mult el azóta, hogy a két nevezetes férfiú pásztoraik civakodása miatt e tájon egymástól „jobbra balra“ elvált. Lehetetlen volt ezennel vissza nem gondolnom arra, hogy Jákob patriarka, menekülendő Ezsau bátyjának haragja elől, Istenbe vetett bizodalommal, csupán pásztorbotjával kezében ment át e rohamos folyón. (Móz. I. 32, 10.)

Továbbá azt sem feledém el, hogy Mózes halála után szólt az Úr Józuéhoz : Kelj fel és menj át a Jordánon ! Amint Mózessel voltam, úgy leszek te veled is. A nép akkor megindult a Jordán felé, s a papok a frigyszekrénynyel előlmentek. Bemenvén pedig a Jordánba, mely ekkor megáradt volt, megállának az aláfoló vizek egy helyen s hegy magasságra tornyosultak föl, a többi viz pedig a Holttengerbe aláfolyt. Így az egész nép a Jordánnak száraz medrén ment keresztül s azután Gilgalban tábort ütött. Gilgal sz. Jeromos szerint félórányira feküdt Jerikótól, a Jordántól pedig két órányira körülbelül a mai Eriha táján.

A Jordán száraz medréből fölszedett 12 köből Józue itt emeltetett oltárt az Urnak ; itt tarták meg a Passah ünnepet, és évének először a föld gyümölcséből, mert csak ekkor szünt meg a manna.

A Jordán partjain osztotta el Józue az „Igéret földjét“ Izrael nemzetségei között. A sziriai király hadvezére Naaman Elizeus próféta parancsára hétszer fürdött meg Jordán vizében és megtisztult bélpokloságától. Midőn Dávid Absalom fia elől menekült, hiveivel, a Jordánon átkelt. Illés próféta ketté választá a Jordán hullámain palástjával érintvén azokat, s száraz lábbal menvén át Elizeus tanítványával, közel a folyóhoz tüzes szekéren égbe szállt ; Elizeus pedig, ki Illés elejtett palástjával mestere szellemét s erejét is öröklötte, a jerikói próféták fiainak bámulatára újból ismételte e csodát, ugyanakképen menvén át a folyón, mint elődje. (Kir. IV. 2, 6—14.)

A hagyomány szerint ker. sz. János Jordán partjának eme helyén nemcsak bűnbánatra, vezeklésre szóllította a népet, hanem itt ismerte fel és vallotta Jézus isteni küldetését mondván: „Ime az Isten bábáránya, ki elveszi a világ bűneit!”

Ha már mindezen elősorolt események is megszentelték a Jordánt, úgy kétségtelen: a szó legszorosabb értelmében állithatni ezt a folyóról azért, hogy benne történt meg Krisztus Urunk megkereszteltetése, mely alkalommal amint tudjuk megnyitak az egek, a Szentlélek galambképében szállott rá, s az égből e szavak hallatszottak: „Éz az én kedves fiam: akiben nekem kedvem telt!” Tekintve csak ez egy történeti tény, legkevésbé sem csodálkozhatunk, hogy a szentírás a Jordánt Isten folyójának nevezi; hisz elemét maga az Isten fia szentelte meg! Szép megjegyzést tesz erre vonatkozólag Vitry Jakab (1076.) „Redemptor noster contactu mundissimae carnis fluvium sanctificavit, vim regenerativam conferens universis aquis.”

A kereszténység első századaiban a Jordán partjait számos szerzetes lakta, kik a negyvennapos böjt kezdetekor ünnepélyes körmenetben zárdáikból a jordántuli pusztába vonultak, s ott eloszolva csupán az elmélkedésnek és az imának éltek. Az egész böjt tartama alatt szabad ég alatt laktak, kemény földön háltak és csupán a puszta gyökereivel táplálkoztak; nem is volt szabad egymással közlekedniök, míg csak virágvasárnapján zárdáikba vissza nem tértek.

Ki is volna képes megszámlálni azon zarándokokat, kik a Jordán partját Krisztus óta látogatták? Már Őzséb idejében, tehát a IV. században annyira tiszteletben tartották Jordán vizét, hogy benne kivántak megkereszteltetni, vagy legalább keresztségi fogadásukat megújítani.

Szent Konstantin ez utóbbi célból utazott oda; de utközben, sajnos, Nikomediában meghalt! A Jordánhoz zarándoklók névlajstromában egy szent Ilona és Nagy Konstantin császár neveivel is találkozunk. A görög

egyház Jézus keresztelkedésének emlékére pedig jan. 6-án „*Μέγας άγιασμος*“ név alatt ünnepet is rendelt. Sz. Antonin vértanu a VI. század vége felé írja, hogy a népek vizkereszt előestéjén a Jordánhoz rándulnak, s nem hagyják el a folyót a nélkül, hogy annak szent vizébe halotti köntösükkal ne mártsák magukat. A görögök és örményeknél mai napig is fenmaradt ezen szokás.

Ugyanis a nagyhét második napján Jeruzsálem-ből katonai fődözet alatt ezren és ezren a Jordánhoz indulnak. Festői látványt nyújt a zarándokok menete. Férfiak, nők, gyermekek a legkülönbözőbb színű és szabásu ruhában, ló-, teve- és szamárháton vagy gyalog követik egymást a nyaktörő utakon, melyek Jeruzsálem-ből a Jordánhoz vezetnek. Éjjeli állomásuk Jerikónál van. Innét már éjjél után fáklyák világánál tömegesen indulnak tovább, s a Jordánhoz érve ima, énekszó és örömrivalgások közt rohannak a vízbe. sokan csak Ádám mezében, de nagyobbbrészt a halotti köntösnek szánt vászon ruhában. Mivel a Jordán igen rohamos, ilyenkor már nem egy zarándok lelte halálát annak hullámaiban; de a visszautazásban is sok baj szokott kifejlődni.

Ugyanis azon zarándokokat, kik kimerülés következtében a főmenettől elmaradtak, a mindig lesben álló beduinok megtámadták, kifosztották, sokszor pedig meg is gyilkolták. A sok baleset miatt az örmény patriarka legujabb időben el is tiltotta a Jordánhozi zarándoklást; de azért, a ki a költséget nem kimélte, bizonyos összegben mindig kaphatott Jordán vizet; mert a görög szerzetesek ezentul is rendszeren a Jordánhoz rándultak, s teveháton szállították a vizet Jeruzsálembe.

Azelőtt ezen zarándoklásért nagy pénzösszeget kellett fizetni a jeruzsálemi pasának. Ibrahim pasa végre beszüntette vagy legalább leszállította ezen adót; de azért a szegény nép annál többet adóz a görög pópáknak. Mostanában ismét meg van engedve a Jordánhozi zarándoklás. Midőn Jeruzsálem-

ben voltunk, nemcsak görög, hanem örménykaraván is indult oda.

Mondják, hogy a Jordán vize néha oly tiszta, miszerint medre kavicsait is láthatni, de többnyire zavaros, sárgás és inkább langyos mint hideg, mindazonáltal iható és a nélkül, hogy megromlanék, sokáig tartható. Halai közül leginkább a kárászok említenők, melyek nagy számmal találtak benne.

A szent folyóban megfürödni akartunk, de mivel a tegnapi felhőszakadás következtében nagyon zavaros volt a víz, és vetkőződésre sem találhatunk száraz helyet, szándéklatba vett tervünket nem valósíthattuk; beértük tehát azzal, hogy térdig bementünk a vízbe, és fejünkre öntvén abból, megújítottuk a keresztségben tett fogadalmat. De a földnek melyik pontja is volna erre alkalmasabb? hisz 19. század előtt itt kereszteltetett az emberré lett Isten-fia. Őszintén megvallom: életemben nem mondtam el nagyobb áhitattal az apostoli hitvallást, mint ezen ünnepélyes alkalomkor, midőn a szent emlékek varázserejétől egészen át voltam hatva. Mielőtt a sz. folyót elhagytam, örök emlékül néhány kavicsot szedtem fel, és ezenkívül két palaczkba vizet is merítettem, a melylyel bátyám gyermekeit megkeresztelni alkalmam nyílt. Talán említésre méltó az is, hogy mint a két, karavánunkhoz nem tartozó olasz beleugorva a folyóba, úszni kezdett, Mathia dragomanunk azonnal figyelmeztette őket, hogy ne ereszkedjenek beljebb; mert — ugymond — rohamos lévén a folyó, már nem egy zarándok halálával adta meg az árát az ily merényletnek. Ennek megértésére nem szabad felednünk, hogy a Jordán vize kezdve a forrásától egészen a Holttengerig, 2141 lábnyira esik, s ez okozza a fölötte rohamos és sebes folyását. Miért is kétségtelen: ha az illetők szót nem fogadnak, úgy talán még roszabbul is járnak, mint én s utitársam a Vöröstengerben.

Ha már Jordánon innen sok veszéllyel jár az utazás, annál veszélyesebb az a jordántuli részeken, a hol a beduin törzsek úgy szólván névleg sem isme-

rik el a török hatóság tekintélyét, azért oda csak katonai fődözettel utazhatni. No de ide kevés zarándok is jár, hisz a jordántuli részek a keresztényekre nézve már nem is bírnak azon jelentőséggel, mint az inneniek! ezek képezik leginkább az evangeliomi események színhelyét. A benszülöttek állítják, hogy a Jordán mindkét partján elterülő berkekben leopardok és vad-disznók tanyáznak, mi azonban a nevezett állatok közül egyet sem láttunk.

Ezután utunk legközelebbi célja a Holttenger volt, mely a dragoman szerint vagy másfélórányira van tőlünk. Nehéz szívvel bucsuztunk el 10 óra körül a Jordántól. A mint a két parton látható fák és bokrok közt előrehaladtunk, szemeink elől csak hamar eltűnt a szent folyó, olykor-olykor azonban még is láttuk, még pedig ezüstszinű szalagnak alakjában, a mely déli irányát jelezte, mi pedig inkább délnyugotnak tartottunk.

Utunk eleinte agyagos mezőségen vezetett, a melyen csak lassu léptekkel haladhattunk tovább, mivel a mult éjjeli felhőszakadás következtében a talaj fel volt ázva. Hova tovább nem hogy jobb lett volna hanem fokozatosan rosszabbnak bizonyult. Lovaink térdig süppedeztek a sárba, úgy, hogy attól kellett tartanunk, miszerint felmondják a szolgálatot; azonban valahogyan mégis csak előre vánszorogtunk. Vagy egy órával a Holttenger előtt alacsony, de sűrű bokrok mutatkoztak, melyek alkalmas rejtekhelyül szolgálnak a rabló beduinoknak, kik e tájon, különösen husvét körül tartózkodnak, mi célból? nem igen nehéz kitalálni. Mivel e bokrokon keresztül kellett tovább haladnunk, dragomanunk ép oly tapintós, mint buzgó éberséget fejtett ki biztonságunk érdekében. A fegyveres fődözetet ugyanis még Erihában néhány taggal megszaportotta, és a szerepkiosztást a körülményeknek megfelelően, eszközölte. Érdekes volt észlelni: mint teljesíti mind-egyik a rá mért feladatot. Az egyik előre fut, a másik ide, a harmadik amoda megy, átkutat minden bokrot, minden cserjét, ismételten meg-megáll, hallgatódzik, fülel: nem hallatszik-e valami nesz, nem vesz e

észre ellenségre mutató jelt. Hála az égnek, minden megtámadástól mentek maradtunk; de azért mégis belekerültünk a hinárba!

Ugyanis a közeli meredek és kopár sziklahegyekről lerohanó vizek az éjjeli felhőszakadás következtében a bokor lepte mezőséget tóvá változtatták, s helyenként uély árkokat szakítván az ut majdnem feneketlené vált. Mathia nagy zavarodtában váltig állította, hogy már 30 év óta vezeti a karavánokat, de ez még nem történt vele. Minthogy a visszatérésről szó sem lehetett, a mocsáron keresztül kellett hatolnunk. Lovaink, a szegény párák! — hasig gázoltak az iszapos vízben. Így tartott ez vagy félóráig, ekkor ráadásul még nagyobb baleset ért bennünket, mi mindnyájunkat nem kis aggályba ejtett. Ugyanis a szó szoros értelmében feneketlen mélységekbe kerültünk, minek folytán lovaink nem találván szilárd talajra, velünk együtt oly annyira elmerültek hogy a piszkos víz fejünk felett úgy szólván öszszecsapódott. Málha szállító barmaink a rajtuk fekvő súly miatt még jobban a víz alá merültek. Így tehát Abbelen amerikai plébánosnak kivételével, a ki nem tudhatni: miképen? fel tudta magát tartani a lován, mindnyájunknak kényszer fürdőt kellett vennünk, a melyből csak nehezen küzdhattük fel magunkat a felszínre. Hangulatunk magától értetődik igen nyomott volt, de különösen sajnáltam az egyik fiatal beduinunkat, a ki szamarának többszöri elbukása miatt keservesen sirva fakadt. Isten segítségével kívül csak a legnagyobb erő megfeszítés kifejtésével szabadulván ki az életveszélyből, nehogy a baj ezentul is ismétlődjék, többé fel sem ültünk hanem térden fölül gázolva a mocsárban. kiki maga vezette lóvat, öszvérét.

Sok ügygyel bajjal járt még további utunk; mert hol az egyiknek, hol a másiknak sülyedt el a lóva, öszvére, melynek kiszabadításán ismét egyesült erővel kellett működünk. Valahányszor pedig saját egyéniségeink elmerülőben voltak, magasabb bokrokba kapaszkodtunk.

Ily folytonos és nehéz küzdelem közt fél óra mulva elértük a Holttenger éjszaki partját, hol hála

az égnek! ismét szilárd talajra léptünk. Ruhánk oly szutykos, piszkos volt, mintha csak téglavetőkké lettünk volna!

Ideje is volt végét érni a mocsáros utnak; mert ha az még tovább tart, erősen hiszem, mindnyájunkra nézve végzetteljessé vált volna; hisz már nagyon megfogyott testi erőnk, s lábainkat is már alig birtuk kihuzni az iszapból.

Mindemellett még az a lehetőség is fennforgott, és dragomanunk is leginkább ettől tartott, hogy a környéken tanyázó beduin rablóbandák, zavarunkat felhasználván, ránk támadnak, s ha meg is kimélik életünket, mindenünktől kifosztanak. Örök emlékezetessé marad tehát reánk nézve ezen nap — épen fájdalmas péntek volt — mely mindnyájunkra oly szomorúan végződhetett volna!

Hálát adtunk mindnyájan Istennek megmenekülésünkért, s noha árnyékot sem találtunk, a napszúrás veszedelmét figyelembe sem véve, a Holttenger homokos partján fáradtan letelepedtünk.

Az ismert föld kerektségén aligha létezik viz, melynek sajátságosabb természete volna, mint a Holttengernek. Azért már a legrégebb időkben nagy, s általános érdeklődésnek volt tárgya; de csak korunknak volt fentartva a dicsőség: némileg megfejteni a rejtélyes talányt. A Holttenger behatóbb átvizsgálása ugyanis csak hajón eszközölhető, de épen ez a bökkenő! mivel környékén csak nyomorult beduinok laknak, kik a hajókázáshoz nem értenek, s a Jordán mellékén, valamint Tiberiás taván, mely Krisztus idejében hajókkal volt ellepve egyetlen egy hajót sem találni, melyen a rohamos Jordánon a Holttengerbe bocsátkozni lehetne. Ily körülmények közt nem maradt tehát egyéb hátra, mint egy hajót iszonyú költséggel és fáradsággal a Földközi tengerből a Jordán völgyébe átszállítatni, ezután pedig a folyón a Holttengerbe lebocsátkozni. Az első, ki erre vállalkozott, az irlandi születésű Costigan volt. 1835-ki július havában egyetlen egy

szolgájának kíséretében Tiberiás tavából a Jordánba ereszkedett, innét pedig a Holttengerbe, hol néhány nap múlva az élelmiszerek hiánya miatt és a kiállott fáradalmak következtében halálát lelte. Ép oly sikertelen maradt ama három kísérlet is, a melyet 1837, 1841 és 1847-ben angolok akartak keresztülvinni. Az utolsónak Molineux vezérlete alatt eleinte kedvezni látszott a szerencse, de már hatod napra a Jordán partja közelében beduinok és szerezsenek támadták meg a hajót, s kifosztván mindenétől, legénységét szanaszét kergettek. Molineux csak a gyorsan Jerikóból szerzett segítséggel menthette meg hajóját, melyen két hátramaradt társával a Holttengerbe ért. Teljes három napig maradt a tengeren, átjárta azt és beható vizsgálat alá vette minden irányban; de a kimerültség és a rendkívüli hőség készítették őt betegen Jerikóba visszatérni, a honnét, midőn Beirutba ment, — fájdalom — nemsokára meghalt.

Végre 1847-ki novemberhó 26-án egy éjszakamerikai társulat Lynch kapitány és Dale mérnök vezetése alatt New-Yorkból indult a Holttenger átkutatására. Ezen célra két hajó állott rendelkezésére; az egyik rézből, a másik pedig vasból készült. 1848-diki ápril-hóban a társulat Jean d' Acre-ba érkezett, honnét a szétszedett hajókat teveháton Tiberiásba szállították. Innét ápril 10-én indultak el és 18-án a Holttengerbe jutottak, hol teljes 22 napot töltöttek. Ezen társulat kutatásai szolgáltatták a legbiztosabb adatokat a művelt világnak.

A környéken lakó beduinok a Holttengert „Bar-Lut“-nak azaz Lót tengerének is nevezik, hogy így Sodoma egyetlen igaz hívőjének, Lótnak emlékét fenntartsák. Az arabok által „El-Ghor“ azaz hasadéknak nevezett szűk s mélyen fekvő völgynek, legmélyebb pontjait foglalja el, úgy, hogy mindkét oldalon kimagasló meredek sziklafalak alkotják a Holttenger medrét, mely éjszokról délnek 10 német mérföld hosszú, keletről pedig nyugatnak 2¹/₂ mfd. széles. Seetzen szerint 6 napi területű és tája csupa pusztaság.

Lényeges tulajdonsága a világtenger fölszine alatti rendkívüli mély fekvése. Nevezetesen Dale mérnök által eszközölt mérésekből kitűnt, hogy 3680 lábbal fekszik mélyebben, mint a Földközitenger. Egész a legujabb korig mély titok borította e sajátságos körülményt, daczára annak, hogy csak ez magyarázhatja meg a benne észlelhető tünetenyeket.

Mély fekvése okozza a hőmérséklet igen nagy emelkedését; hisz igazolt tény, hogy minél magasabban fekszik valamely hely, annál csekélyebb a hő, s viszont a mélyebb fekvés magasabb fokú hővel jár. Ha tehát a Holttenger 3680 lábbal fekszik mélyebben a Földközitengernél: akkor már előre is feltételezhető, hogy itt az éghajlati viszonyok ép olyanok, mint a legdélibb tartományokban. E viszonyokat még inkább hatványozzák a tenger partján jobbra-balra elterülő 3000 láb magasságú kopasz mészkősziklák, melyek részint visszalövelik a napnak sugarait a tengerre, részint pedig utját állják a keletről és nyugatról jövő légáramlatoknak. A déli szél ellenben csak fokozza a meleget, míg az éjszakai szelek igen gyérek, s mint minden déli vidéken, úgy itt is állandóan felhőtlen az ég, mi a nap-sugaraknak szabad utat enged.

Ha eme körülményeket figyelembe vesszük, könnyen megmagyarázható a valóban tropicus hőség, mely miatt az utasok ajkai panasza szoktak nyilni; valamint világos az is, miért lett az irlandi Costigan a juliushavi hőség áldozata; végre miért beszél Lynch utazási leírásában folyton „kemenczehőségről!“ A tapasztalat szerint ugyanis ápril havában a déli szelek gyakran 35 R. foknyi meleget idéznek elő. Természetes, hogy ily körülmények között a víz is rendkívül meleg s hősege a levegőénél csak néhány fokkal kisebb.

E magas hőmérsék eszközli egyszersmind a víz erős elpárolgását is. Noha a Holttengernek lefolyása nincs; jóllehet a Jordánon kívül több kisebb folyó főkép keletről szakadatlanul táplálja, mégis miután az elpárolgás a beömléssel arányos, kiterjedése nem növekszik, hanem vízállása általában véve mindig egyenlően magas.

Csak a nagy esőzések folytán emelkedik, száraz idő beálltával azonban ismét a rendes magasságra apad.

A víznek folyton tartó nagy elpárolgása okozza továbbá a tenger felett állandóan lebegő sűrű ködöt. A Holttenger iszonyairól adott leírásokban szokás külön fejezetekben írni ama „bűdös füst“-ről, a mely a tengerből szüntelenül kiemelkedik. E füst tulajdonképen nem egyéb, mint sűrű köd, az erős elpárolgás szükségképeni eredménye. Azon zarándokok, kik e bűdös füst-ről beszélnek, a tenger északi partjánál tovább nem jártak, ez pedig igen gazdag kéntartalmu források s mocsárokbán.

Már az ó-korban is tudták, hogy a Holttenger légkörében minden fém, még az arany is, igen hamar megrozsdásodik.

Lynch beszéli, hogy az expediciónak minden fém-ből készült eszköze három nap alatt úgy nézett ki, mintha barna rézzel (bronz) lett volna bevonva. Hajóik sem maradtak érintetlen a levegő eme befolyásától, nevezetesen a rézhajónak vízben álló része aranyként fénylett, míg a levegőn levő az erős savtól teljesen át volt rágva. Ezen a fémekre gyakorolt hatás a nyirkos levegő s a nagy hőség következménye.

Ezenkívül a tengerfölötti sűrű páraréteg többszöri erős sugártörést okoz, mihez még az is járul, hogy partjain az égbe meredező kopár sziklabérczek a nap-sugarakat visszalövelik. E két körülmény kölcsönös összehatása szüli tehát amaz igen különböző optikai csodásokat, melyek leginkább nap- és holdkeltekor szoktak előtűnni.

Flavius József erre vonatkozólag mondja: „Már e tengernek színe is csodálatos, mivel napjában háromszor változik s a napfénynek különféle visszfényt ad.“ Gyakran a tenger fölött az egész légkör lángba borul, hullámai világítani s ként kilövelni látszanak; sokszor a tenger közepén, előbb nem látott szigetek és sziklák tűnnek fel, melyekhez ha közeledünk, elenyésznek, mert csak üres fény, mely a sűrű párákörben a fénysugarak törése által keletkezik. S

nincs kétség, miszerint a ház- és oszlopmaradványok, melyeket egyesek a Sótenger mélyében látni véltek, csak láttani csalódásokon alapulnak.

Miután a Holttenger fenekére egyedül csak partja közelében lehet látni, s miután sem éjszaki partján, sem déli kiterjedésében, a legbehatóbb vizsgálódások után, sem akadtak olyasmire, mi házak vagy városok romjaira engedne következtetni, más pontjain pedig igen nagy mélysége miatt lehetetlen a fenekére való látás: ennél fogva, ha Sodoma és Gomorra bele is süllyedt a Holttengerbe, maradványaiból semmit sem láthatni.

A híres angol Maundrell, ki 1690-ik évben utazta be Palesztinát, hasztalan kereste eme városok nyomait, melyeket az akkori jeruzsálemi gvardian szerint különösen akkor lehetett látni, ha a víz alább szállt. Mathia dragomanunk is váltig állította, hogy Sodoma és Gomorra romjait gyermekkorában többször látta. Azonban a legújabb tudományos kutatások eredménye akkép hangzik, hogy ezek mind csak láttani csalódások.

A Holttenger mélységére vonatkozó kutatások éjszaki és déli része közt a legszembeötlőbb különbséget tüntették fel. Ugyanis a Holttengert „El-Mesraa“ nevű $2\frac{1}{2}$ órányira benyuló hosszukás félsziget két egyenlőtlen részre osztja. Az éjszaki, mint nagyobb rész a legpontosabb mérések alapján 800—1000 láb mély, bizonyos tájon pedig, mely keletről nyugatra húzódik, 1235 lábnyi mélységet is észleltek. Ennek ellenében az egész déli részen a víz sehol sem mélyebb, mint 18 átlag véve 6 láb, úgy, hogy az az előbbihez hasonlítva csak iszapos, átgázolható mocsár.

Hogy leírásunk teljes legyen, a Holttenger vízének tulajdonságait is szükséges felemlitenünk. A szentírás „Sós-tenger“-nek nevezi; s valóban sótartalomra nézve a föld minden vizeit fölülmulja, s ez az oka, hogy oly terhek usznak felszínén, melyek a nagy tengeren elsüllyednének. Flavius József írja, hogy Ves-

pasian császár összekötött kezekkel és lábakkal rab-szolgákat dobott a tenger legmélyebb részébe, s hogy ezek nemcsak el nem süllyedtek, hanem folyvást a víz felszínén mindaddig maradtak, míg csak ki nem vétette őket. Uszni minden erőlködés nélkül lehet benne, de a kezeknek víz alatti mozgatója nagyobb erőt igényel, mint más vizekben. Különben a fürdés sem kellemes benne, mert vize sós s olajos s eltekintve melegségétől, igen kellemetlen utóhatással van a testre, a mi különösen nagy viszketésben nyilvánul. Tapasztalta ezt Uhlemayr Ferencz utitársunk, a ki fürdés után, mivel testét édes vízzel meg nem moshatta, majdnem bőréből kiugrott. Én is szerettem volna követni a látott példát, de a Vöröstengerben megsebesített lábam miatt nem mertem. Félttem, hogy már lassan-lassan behegedő sebemet a tenger sósvize újra felfakasztja.

A Holttenger vize úgy szólván sólúg, mert 100 rész vízben 42,80 rész sót tartalmaz. Innét magyarázható, miért oly nehéz ezen tengerben a víz alá bukás; miért nem játszik oly könnyen a parti hullám és nem csapkod oly magasra, mint egyebütt; szóval miért nem hozza a szél ezen tengert oly könnyen mozgásba mint más tavakat. Vizének vegytani elemezése igazolta, hogy az ismert sók mindegyikét feloldva magában foglalja, nevezetesen kesrenyt, szikenyt. Lynch különböző helyekről s mélységből merítettett; egy alkalommal 1170 lábnyi mélységből huzatott fel vizet. A közönséges ivóvízhez való külső hasonlósága nem sejteti kellemetlen ízét, melyet csak ivás közben tapasztalhatni.

Stolz Albán mondja, hogy e víz ivás közben oly hatást gyakorolt nyelvére, mintha rovar szurta volna meg. Egy franczia, de Saulcy mondja: „Nem hiszem, hogy a föld kerekiségén utálatosabb víz léteznék, daczára annak, hogy tiszta és átlátszó. Első pillanatban úgy izlik, mint közönséges tengeri víz, de néhány másodperc múlva oly hatással van a nyelvre és a szájpadlásra, hogy lehetetlen tovább a szájban tartani, mert felzavarja az embernek gyomrát.“ A helyszínén tett tapasztalatom nyomán az utóbbi irónak állítását én is tel-

jesen megerősíthetem. Ugyanis, nemcsak hogy megízleltem a vizet, de kíváncsiságból egy két cseppet le is nyeltem, s valóban egész terjedelemben éreztem a jelzett hatást.

Éjszaki végén vize igen keserű, de mégis citromviz ahhoz képest, mely déli és nyugati részéből merittetik.

E vízben minémü állat sem él meg; minden hal, mely a Jordánból a Holttengerbe téved, néhány percz múlva elvész. Lynch kapitány Amerikába való visszatérte után górcsövekkel eszközölt vizsgálat alapján meggyőződött arról, hogy még élő ázalag férgek sem találhatók e vízben, azért valóban „Holttenger.“ Még vizinövényeket sem fődöztek fel benne. A közeli tájon a növényvilágnak semmi nyoma sem észlelhető. Csak a nádnak egy neme képez kivételt; de az is éltét csak azon édes vizű forrásoknak köszöni, a melyek a Holttengerbe ömlenek.

Nem csak partja van sóhártyával borítva, hanem minden, a mi a tó közelébe jő, még az utasok ruhája is sókéreggel vonatik be. Miután a Holttenger előtt elterülő térségen, mint fentebb említém, hinárba kerültünk, sáros ruhánkat a Holttengerben mostuk, s ime, midőn megszáradt, úgy nézett ki, mintha tört sóval hintettük volna be!

Mondtam már, hogy az esőzések folytán a vizállás jelentékenyen emelkedik. Ez sokszor oly mérvben történik, hogy a partok is előntetnek. Néhány szép nap elegendő ugyan arra, hogy a víz rendes medrébe visszatérjen; de e körülmény arra szolgáltat alkalmat, hogy az emberek a tó partjain gödröket ásának, a melyekben a víz elpárolgása után a só darabokban visszamarad.

E sóval él az egész tartomány; Jeruzsálemben s egyebütt, mi is használtuk, s mondhatom, hogy igen izletes.

Nevezetes az is, hogy a tenger, különösen ha fel van háborodva, egész asphalt darabokat hány ki. E miatt már a rómaiak és görögök „Asphalt-tengernek“

nevezték. Régi írók a tengerben úszó egyes darabokat ökörnagyaságuknak mondják, a mi azonban tulzás.

Annyi áll, hogy nemcsak a hajók építésénél, valamint az orvosi gyógykezelésnél használják ezen asphaltnak, hanem Jeruzsálemben és Betlehembben különféle tárgyakat is készítenek belőle. Abufheleh Jakab kath. arabtól, ki Jeruzsálemben és Betlehembben vezetőnk volt, emlékül ezen asphaltnak készült billikomot kaptam. Különböztetve egyes darabokat én is felszedtem, és magammal hoztam.

Végre nem hagyhatom említetlen amaz egykor divott állítást sem, a mely szerént rémséges alakban szerették feltüntetni a Holttenger egész vidékét. Ez nem felel meg a valóságnak.

Persze a két oldalt kimagasló sziklafalak, melyeken minden szerves élet kiveszett, valamint egyes alacsonyabb partmentének sóval bevont részei nem nyujtanak valami szép festői képet! Mi csak éjszakai partját láttuk; de a kik tovább hatoltak, mondják, hogy a keleti részén fekvő oldalvölgyek („Wadi“), melyek télen nyáron nagy mennyiségű vizet menesztenek a Holttengerbe, kellemesen érintik a szemet, s míg a tenger közvetlen környéke valóban a „holt“ tengernek megfelel, az oldal völgyhasadékok dúsgazdag déli növényzettel ékeskednek, az ott élő madarak vidám dala pedig élénkíti az emberek által nem zavart csendes magányát a természetnek. Robinson new-yorki tanár beszéli, hogy „Ain-Dzsiddy-ben madár éneket hallott. A fákon, sziklákon és fent a magasságban a pacsirta trillái hangzottak, a fürj vig pittypalattylása, a fogoly hivatása és számtalan tollas csiripelése tölté be a levegőt: míg a ragadózó madarak a tenger vize fölött és a sziklákon krákolva ide s tova repkedtek“.

Ezen észrevétel, a mely több utazó által igazoltatik, megfoghatlanná teszi, hogy lehetett oly állhatatosan fentartani ama véleményt, miszerint madár nem repülhet át e tengeren anélkül, hogy halva le ne hulljon. Ezen mese valószínűleg onnan eredt, hogy imitt amott a tenger felszínén vízbe fuladt fürjeket talál-

tak; de meg nem fontolták, hogy e madár nehézkes repülése miatt bármely más vízben is lelhetne volna halálát anélkül, hogy erre a tenger dögleletes kigőzől-gése szolgáltatott volna okot. Saját szememmel láttam egy kis madarat a Holttenger fölött röpülni.

Annyi bizonyos, hogy a Holttenger egész képe nem oly iszonyatos, mint azt régen te festeni szokták. Stolz Albán erre nézve mondja: „A tengernek képe inkább barátságos, mint komor; vizének színe a nap fényénél a bodeni tóéhoz hasonló, csak hogy kéksége vagy zöldbe megy át, vagy pedig gáliczkék színt mutat. A víz szélén több helyen erős nád nő; láttam hollót, s hallottam a bokorban madarat fütyülni; s míg Palesztinában naphosszant el lehet lovagolni a nélkül, hogy csak egyetlen egy pillangót is látnánk, én a Holttenger közelében egyet láttam. Hasonlóképp legyek is mutatkoztak. Mi láttuk a Jeruzsálemtől keletre nyuló hegyvidékeket, melyek inkább látszottak holtaknak, s a naptól jobban voltak elpusztítva, mint a Holttenger éjszaki környéke.“

Extrema se tangunt. Vannak írók, kik utirajzaikban a Holttenger vidékét iszonyatos színekben szokták feltüntetni, s vannak ismét olyanok, kik a Holttengert a világ legszebb tavának, sőt vidékét (ide nem értve az oldalvölgyeket) is kiesnek mondják. Mind ezek, mind amazok állításai tulzottak s a mesevilágba valók. Az igazság a középuton szokott lenni, s én azt hiszem, hogy az előbbieken annak adtam kifejezést.

A mi a Holttenger keletkezését illeti, a tudósok véleményei elágazók. Már említettük, hogy Lynch kapitány szerint a Holttengert „El Mesraa“ nevű $2\frac{1}{2}$ órányira benyúló hosszukás félsziget két egyenlőtlen részre osztja. Az éjszakit, mely nagyobb és fölötte mély, eredetinek tartja, és azt állítja, hogy ezen folyt keresztül a Jordán. A déli felől, mely átlag csak 6 láb mély, pedig akkép vélekedik, hogy az Siddim völgye helyét foglalja el, és a szentírásban leirt katasztrófa folytán keletkezett. Ugyanis Siddim völgye, Sodoma, Gomorra, Adama, Szeboim és Zoár városokkal már

eredetileg mint vastag földkéreg terült el a földalatti láthatlan tenger fölött. Ha tekintetbe vesszük ama gazdag és sűrű gyánta- s kénforrásokat, melyekkel e földkéreg telítve volt, (hisz napjainkban is egész gyántadarabok emelkednek fel a tenger mélyéből és a víz felületén usznak) épen nem csodálkozhatunk, ha az isteni büntetés pillanatában akár égből eredő tűz, villámcsapás akár vulkántörés által a földkéreg gyuladásba jövén a népes városokkal együtt alámerült, s helyébe mint az isteni büntetés eltörölhetlen példája, a tenger lépett.

A szentírás is említi, hogy e tájon mély völgy s egy tó is létezett. Lynch nézete tehát a szentírással összhangzásban áll.

A Holttenger déli végén van a Sóvölgy, számos sóforrásokkal, melyekből mocsárok képződnek, s ezek a Holttenger egész völgyét felette egészségtelenné teszik. Ezen völgygyel összeköttetésben van a körülbelüli 150 láb magas, s 3 órányi hosszú Sóhegy (Kasm-Usdom azaz Sódomahegy,) mely egészen sóból van, úgy, hogy több helyütt a kósó 40—50 láb magas és 100—200 láb hosszú sziklafalat képez. Flávius József azt mondja, hogy az ő idejében a sóbálvány, t. i. Lót neje még ott állt. Nevezetesen a Sódomahegy éjszaki végén látni lehetett egy csaknem egészen szabadon álló, 43 láb magas sósziklát, mely tojás-alakú talapzatra helyezett emberi alakot ábrázol.

Sz. Jeromos is figyelmeztet ezen sóoszlopra. Azon körülmény pedig, hogy ezen oszlop az emberi nagyságot jóval fölülmulja, nem szolgálhat ellenérvül, mivel nagyon is világos, hogy több ezer év lefolyása alatt mindinkább vastagabb sókéreg vonta be, s így külterjedelme is nevededett. Ezen oszlop létezéséről újabb időben Lynch kapitány is tanuskodik.

A Holttenger helyén egykoron a termékeny Sid-dim völgye terült el. A szentírás erdős völgynek is nevezi és hasonlatilag azt mondja felőle, hogy olyan mint az Úr paradicsoma és mint Egyiptom a Szégorba jövőknek. Midőn Lót Ábrahámtól elvált, ezen völgyben telepedett le. De nem sokára ezután Kám utódjai, kik

e termékeny vidéket lakták, Kodorlahomornak, Élam királyának megtagadták az adófizetést, ki a három szomszéd királylyal szövetségbe megtámadta őket. Sodoma, Gomorra, Adama, Szeboim és Szégor királyai elvesztették a csatát. Sodoma és Gomorra királyai megmenekültek és a gyántás vermekben, melyekben e vidék bővelkedett, rejtőzködtek, Lótot pedig a győzők mint rabszolgát fogságba hurczolták.

Egy férfiú, ki a csatából megmenekült, elment Mambré völgyébe, és értesítette Ábrahámot Lót sorsáról. Mihelyt meghallá Ábrahám, hogy Lót, testvérenek fia, fogságba került, azonnal harczra készült; emberei közül kiválasztott 318 serény harczost, és üldözőbe vette az ellenséget. Két seregre osztotta fegyvereseit, megrohanta hirtelen éjjel az ellenséget, megkergette, és visszafoglalta mind a foglyokat, mind az egész elrablott zsákmányt.

A Holttengerből éjszaknyugatnak egy 400' magas meredek sziklahegy emelkedik, melynek fensikjén az egykor forrásairól, borairól, balzsam és pálmafa ültetvényeiről híres Engaddi (bakforrás) terült el, mostani neve Ain-Dzsiddy.

Alább a Holttenger nyugati oldalán Masada sziklavaráának romjai vannak, mely védőinek hős feláldozása által lett nevezetessé. Jeruzsálemnek Titus általi szétdulása után utolsó menhelyeként a letiport szabadságnak csak e vár maradt meg a zelátorok birtokában. Titus távozta után Flavius Silva jelent meg legióival annak ostromlására. Nehéz feladat volt bevenni a magas helyen fekvő erősséget; de a rómaiak bátorsága semmi akadálytól sem rettent vissza. Silva egy 200 sing*) magas hidlást csináltatott, s erre egy 60 sing magas, egészen vassal borított tornyot alkalmazott. A faltörő kosok innen kezdték döngetni Masada várfalait. A benn levő zsidó őrizet parancsnoka Eliazár, a galileai Juda utódja átlátta, hogy sokáig nem képes a várat védeni, azért összehíván az őrségét, elhatározták Jeruzsálem védőihez méltó halállal meghalni. Hősies vé-

*) Sing alatt kis rőf értendő.

delmők daczára is az erős várfalak nem sokára omladozni kezdettek, Silva pedig rohamra vezethette legióit. Ekkor Eliazár összegyűjté az őrséget s miután a harcosok nejeik gyermekeiktől érzékenyen elbucsúztak, ezeket saját kezeikkel mind megölték, a várost pedig felgyújtották. Végre maguk közül tizet kisorsoltak, akik előbb az őrizetet leölték, azután pedig önmagukat is. Mindössze 960-an haltak el ekképen, mint utolsó harcosai a politikai önállóságtól megfosztott zsidó népnek. A gyászesemény K. u. 73-ik évben történt épen a húsvéti ünnepek tartama alatt. Ez volt utolsó húsvéti báránya a független zsidó nemzetnek! Következő napon csillapodván a tűz, a vérszomjas római katonák behatottak a városba; de ott senkit sem találtak, ki nekik ellent álljon; semmi zaj nem hangzott a puszta utczákon! Kiáltásaikra két nő jött ki egy földalatti viztartóból, hová a lakosok önfeláldozásuk perczében menekültek. Ezek tudták a lakosok tragicus halálát. A rómaiak a halottakat nem akarták elhinni sőt hadicselnek hívén nagy elővigyázattal nyomultak előre; de midőn a palota udvarában megpillanták a felhalmozott holttesteket, bosszúvágyukat szánalom, a harci tüzet pedig részvét könyei válták fel! (l. a részletesebb leírást Flávius József „De Bello Judaico“ című munkájában.)

Érdekes a hitküldérség egy új neme, mely elismerésre, dicséretre méltó példáját állítja elének a buzgalom- és önfeláldozásnak. A Holttenger táján van ugyanis egy kóborló beduin törzs, melynek Kerak a főhelye. Ezen nép, szakadár keresztény létére, azelőtt nem igen gyakorolta a keresztény vallást, mert kóbor életmódja miatt lelkipásztorkodásra pap nem vállalkozott. Nem rég egy latin pap: Don Paolo megszáván a különben derék népet, arra vállalkozott, hogy közéjük ment. Megvoltak ugyan keresztelve, néhány bűjtöt is tartottak, de a vallást illetőleg egyáltalában vas-tag tud atlanságban éltek. Krisztus Urunkról azt hitték, hogy törzsükbeli seik volt, Szűz Máriát pedig közönséges asszonynak tartották. Káromkodás volt legfőbb foglalkozásuk, vagy is inkább bűnök; a verekedés mester-

ségét pedig annyira úzték, hogy addig nem is nyugodtak, míg a legyőzött ellenfélt darabokra szét nem tépték. Don Paolo most velök lakik, sátor alatt. Az utóbbiban van torony, kápolna, paplak, napontai mise, és prédikáció. Este divánt tartanak, elbeszélgetvén a hitküldérről éjfélig is. Nyerseségök sok alapos kifogásra szolgáltat okot, és valószínűleg csakis az ifjabb nemzedéktől várható jobb eredmény. Így például, amit valaki kér, azt mind oda kell adni; azért vajmi sokszor lábbeli nélkül marad a hitküldér. Ismételtent megtörtént, hogy ez elv alapján elvették köpenyét, éléskamráját stb. Kénytelen beduin módra étkezni, azaz kizárólag csak tejet inni és vaslemezen megpirított húst enni. Télen a Holttengerre vonulnak, hol ekkor tavaszi időjárás van. Midőn a seik parancsot ad a tovább költözésre, a hitküldér is behuzza sátorát, s tevére teszi a harangot, könyveket stb. Az új helyen egy óra alatt ismét etablirozva van. Valóban eredeti misszionárius élet!

A Holttenger vízmedenczéje, mely történeti, földtani és természettani tekintetben oly annyira nevezetes, számos vegyészeti kincset rejt magában, ugymint kén, szikeny, halvany, kálit, brómot, asphaltot stb. Egy francia társulatnak nem rég azon ötlete támadt, hogy e kincseket kiaknázza. Egyelőre csak kísérleteket tettek: hol volna a kiaknázás a legcélszerűbben eszközölhető. Ha tervök sikerül, a Jordán vizén gőzhajóval szállítandják a terményeket éjszak felé, és a part azon pontján, mely Jerikóhoz legközelebb esik, kirakják, honnét a további szállítást a Földköztengerig teveháton akarják eszközölni.

Midőn a Holttengerhez értünk, a nap már tetőpontján volt s rendkívüli hőség árasztotta el a légkört, mely nagyon is éreztette velünk, hogy déltájban vagyunk. A mukerók azonnal a tengerbe hajtották sárlepte lovainkat és öszvéreinket; de a szegény párák, mielőtt a víz fölületét érintették, visszaborzadtak és prüszkölve csóválták fejüket a nélkül, hogy a vizet megizlelték volna. Csak erőszakkal lehetett őket néhány percig a

tengeri fürdőben megtartani. Sokszor bámultam ezen állatok szívosságát, melyeket a rendkívüli fáradoalmak daczára is csak reggel és este itatnak és etetnek.

Mint hogy tanyánkat közel a Jordán déli torkolatához ütöttük fel, fáradt tagjainkat az ezen folyó által a Holttengerbe vitt s partjára kivetett fatörzsökön, mint természet csinálta padokon pihentettük. Dragomanunk ebédre hidegkonyhával azaz a tegnapi katasztrófa után megmentett élelmiszerek maradékaival szolgált.

A mint mondám, épen dél volt; a Holttengernek tiszta, világos és zavartalan viztükre vakítóan sugárzá vissza a ragyogó nap függélyesen eső fénysugarait. Egy habocska se volt látható, még egy hullámgyűrüt se vetett a nagy sima vízfölület; szellő nem lengett, hang nem hallatszott, élőlény sehol sem mozgott; szóval a halál rémes képét nyomá e tájakra! — Felhőtlen ég, mozdatlan tenger, növényzet- és árnyék nélkül meredező szintelen hegyek félelmes benyomást gyakorolnak a szemlélő kedélyére, és önkénytelenül is emlékezetébe idézik a szentírás ama szavait: „És mondani fogja a következő nemzedék és a fiak, kik ezután születnek, és az idegenek, kik messzünnen jönnek, látván azon föld csapásait és betegségeit, melyekkel azt megnyomortotta az Úr, kénkövel és sóhőséggel megégetvén, úgy, hogy ez többé le nem vettetik, és semmi zöldelőt nem terem, Sodoma és Gomorra, Adama és Széboim felforgattatásának példájára, melyeket felforgatott az Úr haragjában és búsulásában, és mondani fogja minden nemzet: Miért cselekedett úgy az Úr e földdel? micsoda végtelen haragja ez az ő búsulásának? ! És felelni fogják: Mert elhagyták az Úr szövetségét, melyet atyáikkal szerzett vala, mikor őket Egyiptom földéről kihozta, és idegen isteneknek szolgáltak, és imádták azokat, kiket nem is ismertének, és kiknek nem adattak vala: azért gerjedett az Úr haragja e föld ellen; hogy rározta mind az átkokat, melyek e könyvben megírvák . . . , mint ez a mainapiglan is bizonyul.“ (Móz. V, 29, 22—23.)

Majdnem elfelejtettem volna felemlíteni, hogy a

Holttenger éjszaki partján és vidékén a Sodoma almát (*asclepias gigantea*) nem találtuk. Mondják, hogy tulajdonképeni hazája a tenger déli vidéke.

Mély sajnálatunkra a szentírás e nevezetes színelhelynél csak rövid ideig tartózkodhattunk, hol a szakember hónapokon át a legnagyobb haszonnal tölthetné idejét. A történeti emlékek, melyek lelkünk előtt feltárultak, oly nagy hatással voltak kedélyünkre, hogy itt létünk perczei nyilsebességgel multak.

Végre a Holttengertől búcsút kelle vennünk. Három óra felé már utnak eredtünk, hogy még ma Mar-Szábára lovagolhassunk. A dragoman vigasztalása mindnyájunknak keblét bátorsággal tölté el, és mondhatom e biztatás ép oly helyes volt mint okadatolt; mert ha sejdítettük volna: hogy mily út áll előttünk, bizonyára egyiknek vagy másiknak bátorsága nagyon is csökkent volna! Kezdetben meglehetősen közel a tengerhez, nagy sikszágon keresztül vezetett utunk; de a mint a hegység tövéhez értünk, meglepő látvány tárult fel szemünk előtt, u. i.: ezen különben teljesen elhagyatott vidéken embercsapatot pillantottunk meg. Tán beduin hordák? Nem, — a francia karaván jött velünk szemben lóháton.

Kölcsönös üdvözlés után emberbaráti kötelességnek tartottuk figyelmeztetni őket a Jordán mentében elvonuló rossz utra.

Kövezték is tanácsunkat, mi pedig kiszáradt hegyi patak szélén egyenesen délnyugatnak tartottunk, míg egy fensikra értünk, ahol nem csekély örömünkre, kissé gyorsabban mehettünk, egyesek plane sebes vágatással haladtak előre. Minél magasabba emelkedtünk, annál inkább szélesbült a láthatár. Lábaink alatt sima tükörként terült el a Holttenger, Jordán sikszága, s az ezen kigyózdó Jordán. Háttérben az égboltozatjával ölelkező Abárim hegységet láttuk; ennek kiegészítő része Nébo hegye, melynek legfelsőbb csúcsa Fászga, Jerikó átellenében. Innét mutatta meg Isten Mózesnek halála előtt az Igéret földjét. És szóla az Úr, Mózesnek az nap, mondván: Menj

fel az Abárim hegyére a Nébo hegyére, mely Moab földén vagyon, Jerikó átellenében. „Ott meglátod a földet, melyet Izrael fiainak adok, és ott a hegyen meghalsz, amint bátyád Áron meghalt Hor hegyén; mert Kadesben, hol vízhiány miatt lázadás támadt a nép között, nem dicsőítettek meg engem.“ Mózes tehát fölment a Nébo hegyére, és e hegynek Fászga nevü legmagasabb tetejére. Innen meglehetősen látni az egész tejjel mézzel folyó Kanaán földét minden erdős hegyei- és termékeny völgyeivel, városai- és falvaival együtt a Jordán folyótól a tengerig, mely most Földközitengernek nevezetik. „Ime,“ mondá az Isten Mózesnek, „ez azon föld, melyet esküvel ígertem Ábrahám, Izsák s Jákobnak; jóllehet be nem mehetsz abba, mégis láttad szemeiddel!“ E dicső látvány által megédesíté az Isten Mózes halálát, és rája az mindjárt elszenderedett, csendesen és boldogul. „És eltemeté Moab földének völgyében Fógór átellenében: és ember nem tudja az ő sirját mind a jelen napig.“ Keresztény és zsidó hagyományok szerint az Úr angyalai temették el Mózeszt.

Utunk azonban csakhamar és mindinkább szűkebb lett: a láthatárt magas sziklafalak zárták el, melyek oly keskeny völgyet képeznek, hogy erőlködésbe se kerül egyik sziklafaltól a másikig követ dobni, mely onnan a szemben álló sziklafalra azonnal visszapattan. Szóval a vidék ismét iszonyatos, olyan mintha csak itt tartatott volna már az utolsó ítélet, melynek borzadalmi örök emlékül kőbe vannak vésve! Az állat- és növényvilágnak hírét hamvát se láttuk. Ugy látszik, vulkanikus eruptiók repesztették szét a sziklahegységet és okozták a szűk, de mély völgyhasadékokat, melyeket a beduinok helyesen „tűzvölgy“-nek neveznek. Nemde, ez elnevezésben az okozatnak oka meg van örökítve? Leirhatlan fáradtsággal járt további menetünk e szűk, de mély hegyi völgyben. Rendkívüli volt a hőség és daczára ennek folyvást hegynek kellett mennünk. Mig dragomanunk narancsokkal szolgálhatott, azokkal csillapítottuk szomjunkt;

de utoljára ezek is elfogytak, és erre nagyon is érezhetővé lett a vízhiány. Sok járás-kelés után egy szikla homorulatban véletlenül vizre bukkantam, ez alkalmasint a tegnapi esőzés maradványa. Lám! tegnap sok bajt okozott a záporosó, ma javunkra vált. Szomjunk csilapítására mohón ragadtuk meg az alkalmat, az utolsó cseppig merítvén ki a langyos és zavaros vizet, a mely igen jól ízlett.

Lassan, lassan ismét szélesbült láthatárunk, míg végre magas hegyen egy mohamedán mecset nyúlánk minaretjét pillantottuk meg. Ez „Neby Musa“ Mózes sírja. A mohamedánok ellentétben a szentírás szavaival: „És ember nem tudja az ő sírját mind a jelen napig,“ itt tisztelik Mózes sírját. Neby Musa régente keresztény zárda volt, melyet a IV dik században szent Eutim alapított. Lakóit Chozroes perzsa király rablóbandái a VII-dik században felkonczolták. Sokáig elhagyatva állt, míg végre a mohamedánoknál azon hiedelem támadt, hogy Mózes a zsidók nagy törvényhozója és prófétája itt van eltemetve. Ennek folytán kevés változással mecsetté alakították a zárda templomát s abba Mózes állítólagos sírjának őrzésére néhány dervist telepítettek.

Azóta még a legtávolabb fekvő tartományokból is seregesen tódulnak ide a mohamedán zarándokok. Most is, szemünk láttára, zászlókkal és dobszó mellett nagy-szerű zarándoksereg vonult ide. A rajongó dervisek nem engedik, hogy a mecsetet keresztények is meglátogassák.

De halljuk, mi alapon állítják a mohamedánok, hogy Mózes itt volna eltemetve. Szerintök Mózes már 120 éves volt, anélkül, hogy ily nagy korról járnai szokott gyengeség vagy egyéb baj érintette volna. Isten, e kiváló kedvenczének megígérte, hogy addig ki nem szólítja a világból, míg önszántából sírba nem száll. Mivel pedig jól tudta Mózes, hogy halála után az izraeliták Jehovától majd elpártolnak, s ekkép haragját fejükre zuditják, nem igen akart meghalni, sőt ez ok-

ból sírhoz sem mert közeledni. No de elvégre Mózesnek is le kellett róni tartozását a halálnak.

Egykor kopár hegységen magányosan ment, midőn hófehér magaslaton négy férfiút pillantott meg, kik arczuk verejtékével sziklába barlangot véstek. Ezek emberi alakot öltött angyalok voltak, s durva ruházatuk a prófétát tévedésbe ejté. Alig, hogy hozzájuk közeledett, kérdé tőlük: „Mit csináltok e pusztá helyen?“ „Mi rejtkehelyet készítünk,“ volt a válasz, „melybe királyunk legdrágább kincsét elzárni akarja, s ez okból jöttünk e pusztába. Munkánk majdnem kész, s nemsokára megérkezik királyunk legdrágább kincse.“

Tikkasztó volt a hőség, s prófétánk a közelben sehol sem talált árnyékot, hol a nap sugarai elől megvonulhatott volna, egyedül a barlang árnyéka kecségteté kellemeivel. Mitsém sejtve belépett a hűvös barlangba s fáradt tagjait kőlőczán kipihenteté. Ekkor a munkások egyike hódolatteljesen szép piros almával kínálta meg, melyből oly rendkívüli illat ömlött ki, hogy Mózes ennek következtében az örök boldogság álmába szenderült. A barlang tehát az ő sírja, a négy munkás pedig emberi alakban megjelent angyalok voltak, kik dicső lelkét a Magasságbeli trónjához vitték; mulandó földi porai pedig a mai napig is itt nyugszanak. Ezen esemény emlékére, hogy itt t. i. a nagy prófétát a külszin tévedésbe ejté, a mohamedánok szerint, e tájon mai nap is oly kőzet található, melynek külseje hófehér, belseje pedig koromfekete.

Ha az út Jerikóba veszélyes és helylyel közzel meredeknek tünt fel: úgy ez mind még inkább áll amaz útról, a melyen most valánk. Már ránk esteledett, és mi még nem estünk át a legveszélyesebb pontokon.

Ezer szerencse volt ránk nézve, hogy a hold világított, mivel tátongó örvények szélén kellett tovább haladnunk. Rajtam gyakran oly erőt vett a szédülés, hogy igen sokszor le kellett szállnom a lóról, s majdnem az egész utat, a Holttengertől Mar-Szábáig gyalog tettem meg: azért is a karaván legjobb gyalogosának lettem elismerve. De lassan-lassan borulni kezdett

s a hold már csak félig-meddig világított. „Ha tökéletesen beborul,“ mondá dragomanunk, „nem folytathatjuk utunkat: hanem kénytelenek leszünk a tántogó örvények szélén bevárni a reggelt.“ S valóban mindegyikünk belátta, hogy igaza van; mert ha elalszik az égboltozat e pislogó mécse is, akkor életveszély nélkül többé se vissza, se előre nem mehetünk. Főleg az a körülmény aggasztott, hogyha itt maradunk, azon veszélynek leszünk kitéve, hogy az ezen örvényes tájnak minden zegét-zugát jól ismerő rabló beduinok, felhasználva zavarunkat, ránk törnek s kirabolnak. Ugyanazért a mennyire csak birtunk, tovább iparkodtunk; de végre is kedvezett a szerencse. Eloszlottak a borús felhők, ismét gyönyörűen világított a hold és az égboltozat végtelen határán ragyogó csillagok tűntek elő; borzadalmas szép volt most a kopár tájék külszine, melyre az Isten átka látszott nehezedni. Egyes, a magasba meredező sziklák, ugyanannyi rémalakoknak tűntek fel, a képzelet szárnyain majdnem az alvilágban véltük magunkat.

A Szentföldön való lovaglást illetőleg egyáltalában azt a megjegyzést kell tennem, hogy az ember igen gyakran a lónak szeszélyére és önkényére hagyatva, kényszerítve van, úgy menni, amint lova viszi. E lovak rendkívül elővigyázók és igen jól ismerik az utakat, melyeken oly gyakran szoktak járni. Minden lépést egyforma óvatossággal kísérlenek meg, s mint a zerge, úgy tartják fenn magukat kerek patkóikon: de mindamellett nem egyszer a leventével együtt elsikamlanak. Ezen állatok e vidéken nélkülözhetlenek, s az embert maguk iránt úgy szólván tiszteletre gerjesztik.

Szerencsénkre a hold, mely eddig játékát üzte velünk, a lejtős sziklák és meredek hegyek fölött árasztá szét fényét: miért is az utat minden fennakadás nélkül megkülönbözhettük. Így lovagoltunk borzadályos sziklák által körülzárolt, itt-ott meredek lejtők mentében anélkül, hogy eszes lényvel találkoztunk, vagy csak élőfát is láttunk volna. Mindenütt siri csend uralkodik ezen valóban vadregényes tájékon. Majd leszálltunk lovainkról,

hogy meredek sziklamagaslatokról biztosabban lemehesünk, majd pedig ismét lóra ültünk, hogy jobb uton gyorsabban haladhassunk, míg végre Cedronvölgyének mély hasadékába értünk, s ezzel az előttünk álló utolsó hegy nehézségeit is leküzdöttük.

Egyszerre meglepő jó utra jutottunk, s rövid idő múlva Mar-Szába kolostorhoz értünk. „Hála Istennek!“ sóhajtott fel mindegyikünk szive mélyéből; mert reggel hat órakor indultunk el Jerikóból s most már esti kilencz óra volt. — Utunk hegyeken keresztül vezetett, melyek a Földközítenger felszine alatt, illetőleg a Holttenger fölött 1300—2500 lábnyi magasságban Mar-Szába felé emelkednek.

Vendégszeretőleg nyitá meg kapuit hosszas zörgetés után Mar-Szába, a szó szoros értelmében vett sziklavár.

Alig, hogy megérkeztünk, mindenki pihenő helyet keresett. Már terítve volt az asztal, és szakácsunk, ki jóval előbb ideért, csakhamar frissítővel kedveskedett, mi igen jól esett, annál is inkább, minthogy utazás közben, egész délután, a legnagyobb hőségben a kis esővizen kívül más italt nem kaptunk; pedig a tikasztó hőség következtében egész testünkön végig folyt az izzadság, s ez csak fokozta a különben is elviselhetetlenné vált szomjúságunkat.

Társaságunk egy részének az asztal körül leterített szőnyegek és vánkosok kényelmes fekhelyül szolgáltak: mig ellenben a karaván többi tagjai a magasabban fekvő terembe beszállásoltattak, hol a sziklából faragott pamlag szőnyeggel volt letakarva, és hasonlókép kényelmes nyughelyet nyújtott fáradt testüknek. Tizenegy óra felé vacsorához ültünk, mely alatt elhatároztuk, hogy másnap reggel megszemléljük a kolostort.

Vacsora után elvégezvén estiimánkat, kijelölt háló helyeinket felkerestük, hogy a nap fáradalmait Morpheus karjai közt kipihenjük.

A várszerű zárdába csak az mehet be, ki a jeruzsálemi görög patriarkától engedélyt hoz, különben a űragoman kötelessége erről annak idején gondoskodni, mit a mienk meg is tett.

M a r - S z á b a.

(*April 8-án.*)

Már kora reggel felkeltünk, hogy a középkori lovagvárhoz hasonló és a maga nemében páratlan sziklakolostort megismerjük, mely úgy alakjára, mint fekvésére sajátos, és szabálytalan építmény.

Mint valami sasfészek, úgy függ a kolostor teraszszerű építménye a hegynyílás déli oldalán, részben a sziklába ékelt, idő megviselte magas falaival, melyeken a különböző századok építési módorainak nyomai láthatók. Házak, templomok, kápolnák, erődtési tornyok, oly módon vannak egymásfölé emelve a meredek sziklán, mint a háztetőn a cserepek; ezenkívül a sziklák oldalaiba vájt számtalan kis cella vagy kamrácska üregei sötétlenek.

Itt-ott a teraszok- és udvarokon, valamint a falak körül, zöldelő pálma- s fügefák, egyes helyeken pedig virágágyakban diszló keleti növények, kellemes illatárt terjesztve, üditik fel a kopár sziklamagányt. Valóban, mint a Svajczi havasok bátor lakói, úgy ezen asceticus életű szerzetesek is, minden talpalatnyi helyet, a hová csak kevés földet hordhatnak, gyümölcsfák ültetésére vagy kis kertek alakítására használnak fel. A napnak égető sugarai azonban oly erősen sűtnek a kopár sziklákra, hogy itt a fűgék jóval előbb érnek meg, mint Jeruzsálemben.

Számtalan barlang és üreg látszott a függélyesen álló meredek sziklafalakon, melyek egyikére a kolostor van építve. Hogyan tudtak a remetéek ide felmászni? az megfoghatatlan; pedig ezer meg ezer remete lakta a lauráknak nevezett sziklabarlang-telepeket, hogy vagy elkövetett bűneikért a világ zajától visszavonulva vezekeljének, vagy anélkül, hogy egykor a világi élveknék rabjai lettek volna, osztatlanul az Istennek éljenek,

Kr. u. IV-dik század körül szent Eutim jött ide, körébe számos tanítvány gyűlt, kiket Theoktist nevű

társa oktatott és lelkileg vezetett. Szentségének hire Eudoxia császárnéhoz is elhatott, ki őt e miatt személyesen meglátogatta; de ő a magas vendéget nem bocsájtotta be remete lakába; hogy tehát közelében tartózkodhassék a császárné, a zárdán kívül tornyot emeltetett. Noha a pusztá magányában visszavonultan élő szent férfiú nem akart ujlag összeköttetésbe lépni, a világgal, mivel sokkal alázatosabb volt, mintsem hogy ily szokatlan látogatást szívesen fogadott volna, mégis hű szerzetes társa Theoktist kéréseinek engedve, szóba állt a császárnéval, ki az ő intelmeire Eutiches tévtanáról lemondott.

Sz. Eutimnak kedvencz tanítványa sz. Szába 439-ben Kappadocziában született, s már ifju korában lemondott a világról, később vallásos buzgalma Jeruzsálembe készíteté, ezután pedig sz. Eutim mellett telepedett le, ennek utóda lőn és ő emelte a kolostort jelenlegi helyén, mely részben még most is úgy áll, a mint felépítette. 484-ben Szalusztius jeruzsálemi püspök áldozárrá szentelte őt, s a szerzetes telepítvény apátjává nevezte. Miután a monofisiták elleni vitákban nagy szerepet játszott és több helyütt szerzetes telepítvényeket is alapított, 532 táján a betört saraczenok véget vetettek életének.

Még halála előtt oly sok remete gyült köréje, hogy az elhagyott pusztá vadon egészen benépesült. A mint Quaresmius sz. Antal után állítja, sz. Szába körül a sziklában tíz-, a kolostorban pedig négyezeren laktak.

A remeték nagyobb részt a tévtanítók és pogányok üldözései elől menekült buzgó keresztények valának. Ezrével mézáróltatta le Szelim szultán őket, egyedül azon ürügy alatt, hogy igen nagy a számuk, s így könnyen lázadást szithatnának. Ezután 614-ben II. Chosroes katonái, még mielőtt Jeruzsálemet kifosztották és feigyujtották volna, Mar-Szábára is törtek; de a remeték egy része elmenekült. Miután a katonák a templomot kifosztották, és több rabolni valót nem találtak, a visszamaradt remetékre estek, s ke-

gyetlen módon kivégezték őket. E mézszárlásnak színhelye ép előttünk állt. A keresztes hadvitézek a kolostor birtokában hagyták a görög szerzeteseket.

Az utolsó rablások 1832 és 1834-ben történtek. 1840-ben az oroszok részben felépítették és nagyobbították a zárdát.

Egy szerzetes vezetése alatt, ki meglehetősen beszélt olaszul, körszemlénket a zárda kapujánál kezdtük. E fölött emelkedik a kolostorral összekötött magas torony: mivel innét messzire elláthatni, éjjel-nappal egy szerzetes áll itt őrt, ki a sodronyhuzalra erősített csengetyű segítségével, vagy a zárandokok jövetelét jelzi, hogy társai a folyton zárva tartott kapukat megnyithassák; vagy pedig a netán fenyegető veszélyre figyelmezteti a kolostorbelieket, hogy ideje korán védelmi állapotba helyezkedhessenek. Mihelyt a torony tetején őrködő remete észreveszi, hogy a kolostor kapuja előtt zárandokok állanak, azonnal lebocsájtja kosarát, melybe a bejutni szándékozók a jeruzsálemi görög szakadár patriarkától hozott belépti engedélyöket teszik.

Felhuzván a kosarat, az iratot átküldi az apátnak, ki hitelességéről meggyőződve, engedélyt ad a bebocsájtásra; erre megnyílik a vaskapu, s ezután még több más ajtó is.

Ezen elővigyázati rendszabályok, valamint a felnyitáskor mutatkozó félelem még a vészterhes idők maradványa. Különböznél is elég okuk van rá a szerzeteseknek, hogy a beduinok véletlen megtámadásai ellen készen tartsák magukat. A zárda legnagyobb védelméül szolgálnak az iszonyú meredek sziklák és a magas falak, melyek bevehetetlenné teszik; ehhez járul még az is, hogy a falakon 5—6 láb magas kősor van lerakva, mely által meg akadályozva létrák alkalmazása, vagy azokon való átmászás; mert a ki a lazán összerakott kövekbe kapaszkodik, az kétségen kívül az iszonyú mélységbe zuhan, s porrá törik. A kősor ezenkívül fegyver gyanánt is szolgálhat, mert a szerzeteseknek a megtámadtatás esetén anyagot szolgáltat a ledobálásra.

Az őrtoronynak átellenében, a zárda falain kívül emelkedő magaslaton, még mai nap is fennáll Eudoxia császárné tornya, hová a zarándoknok, kiknek a clausura miatt nem szabad a küszöböt átlépniök, beszállásoltatnak. Ezen torony bejárata oly magasan fekszik, hogy csak létra segítségével lehet odajutni.

A zárdakapun áthaladva az első udvarba értünk. Itt vannak az istállók, melyekbe a zarándokok lovaikat beállítják. Egy második szűkebb ajtón két egymás után következő összesen 110 fokú lépcsőzethez jutánk, mely szépen kikövezett udvarba vezet le. Ennek közepén áll a szerzetesek legfőbb szentélye: a nyolczszögű kupolával fedett kápolna, szent Szábának koporsó alakú sírjával, de a dicsőültnek földi porai nélkül, mivel eze- ket idő folytán Velenczébe szállították.

Midőn megjegyzém, hogy szent Szábát a latin egyház is szentnek tiszteli, és róla ugy zsolosmaimájában, mint misekönyvében minden év december hó ötödikén megemlékezik, nagy felháborodással mondá a vezető: „I latini ci anno rubato il corpo di san Saba.“ A latinok elrabolták tőlünk sz. Szába testét. A nevezett szentély közelében van a kereszténység legrégebbi egyházainak egyike: a sziklába ékelt szent Miklós temploma. Innét ismét kis kápolnába jöttünk, hol a lámpa fényénél vasrácsal elrekesztelt ablakon át tömérdek koponyát pillanlattunk meg; ezek földi maradványai azon remetéknak, kiket a VII. században II. Chosroes vad katonai legyilkoltak. Előrészében különösen három koponya vonja magára a figyelmet, ezek állítólag három jeles vértanu fejei. A mészárlást igen régi és érdekes rajzolatú kép örökíti meg, melyen a kolostornak majdnem minden egyes része teljesen felismerhető, s ép oly hiven, mint tisztán kivehető: a kegyetlen katonák, mint hurczolják hajuknál fogva a menekülő szerzeteseket, hogy leszurják, s egy szerzetes szeméit az égfelé emelve, mint várja be egészen nyugodtan a halálos döfést, mialatt a vérszomjas gyilkosok diadalittasan a levegőben lóbálják a levágott vérző fejeket.

Az elszigetelten álló szent Szába temploma keletre fekszik. Gyönyörű kupola-építmény görög festményekkel, azonban, mint egyáltalában minden görög templom, szobrokat nélkülöz.

A főoltáron a megváltás történetéből, számos görög szentirási idézet olvasható, ezek között a földgömbön álló bold. szüz Mária képe is oly alakban látható, miként nálunk a szeplőtelen szüzet szokták festeni. Az oltár jobb oldalán szent Szabának ezüst lemezen készült képe díszlik.

Régezte a templom belsejének díszét számos antik görög festmény emelte, melyeket azonban az oroszok legnagyobb részt hazájukba szállítottak, és csekélyesebb értékű modern képekkel pótoltak.

A görögöknek régi s általános szokásuk templomaikban a festett sz. képeket úgy szólván egészen beborítani egy második arany vagy ezüst képpel, a mely leginkább az öltözéket tünteti fel, s az eredeti képet úgy eltakarja, hogy csak az arcz látható. E módra szokták p. o. igen gyakran a bold. sz. Máriát ábrázolni: köpenye ugyanis ezüst, koronája arany, gazdagon kirakva drágakövekkel, háttérben pedig mintegy keretből, tűnik elő az arcz.

Tovább haladva damaskusi szent János cellájába léptünk, mely jelenleg kápolnává van alakítva. Itt a görög egyház kitűnő hittudorának sírját, fölötte pedig imoláját tisztelik, mellette ker. sz. János kápolnája van.

Damaskusi szent János a VIII-dik században Moavia kalifának államtanácsosa volt; későbbben pedig mint szerzetes ide visszavonult s itt végezte be szent életét.

Innét a harmadik lépcsőzeten a kolostor legalsóbb s legrégebb vagyis azon részébe mentünk, hol a mi vendégszobánk, és a remeték tulajdonképeni szikla-cellái, barlangjai vannak, melyek mainap is általában véve egymáshoz hasonlóak, azaz most is csak mint régezte egyszerű sziklaüregesek.

Szent Szába barlangja és kápolnája, melyet különösen figyelmünkbe ajánlottak, úgy szólván örvény felett

függ, másként oroszlánbarlangnak is nevezik, és pedig következőknél fogva.

Midőn ugyanis a szent férfiú bizonyos alkalommal barlangjából eltávozott, egy oroszlán ütötte fel abban tanyáját. Visszatérve, a mint a nemes állatot megpillantotta, korántsem ijedt meg, hanem mint azelőtt Istenben bizva, egykedvüleg lépett be, és zsoltárimáját kezdé elmondani; de az ima közben elszenderült. Erre az oroszlán ruhájánál fogva megragadta és a barlangból kivonszolta.

A szent férfiú felébredt, és visszatérve ujra imájához fogott, de ismét elnyomta az álom, az oroszlán pedig másodizben is kivonszolta. Ekkor méltó haragra lobbant s ekkép rivalt az oroszlánra :

„Kettőnk számára nincs itt hely!” mialatt kezével rámutatott a barlang egyik zugára, s a hivatlan vendéget oda utasította. Az oroszlán szótfogadva csakugyan a kijelölt helyre sompolygott, s ez időponttól kezdve a szentnek végórájáig hű laktársa maradt.

Bármit tartsunk is ezen állítólagos történetről, annyi bizonyos, hogy a Mindenható nem egyszer oly hatalommal ruházta föl az egyes szenteket, hogy a legvadabb ragadozó állatokkal szemben is fölényt gyakoroltak.

A falon még most is mutogatnak függönnyel födött s befalazott nyilást, melyen keresztül betörtek a szaraczenok s megölték a szentéletű férfiut.

Körül-belül 60—70 remete lakik most a zárdában, kik leginkább kegyes adományokból élnek, különben sz. Vazul rend-szabálya szerint igen szigorú életmódot követnek, csak a növényország termékeivel táplálkoznak, s igen gyakran böjtölnek.

Minthogy a meredek s kopár sziklákon gabna- és főzelék félét nem termeszthetnek, kénytelenek élelmiszereiket Jeruzsálemből szerezni.

Idő folytával ezen szerzetesek, lelki atyjuk, szent Szabának hitét elhagyták, és a görög szakadárságba estek.

Egy forráshoz is vezettek, hol nagy kegyelettel elbeszéltek, miszerint ivóvizöket ezen puszta vidéken egyedül szent Szábának köszönik, kinek imájára fakadt e forrás.

Nagyszerü a zárda könyvtára, melyben Tischendorf érdekes kéziratokra bukkant.

A kolostor egyik helyén falakhoz kötéllel erősített ősrégi pálmafa áll, melyet állítólag szent Szába sajátkezüleg ültetett, ez vezetők állítása szerint még most is mag nélküli datolyákat terem. Különben alig lehet megmagyarázni, honnan szívják a kolostor különböző helyein tenyésző virágok és fák a szükséges táplálékot ezen kopár sziklákon, hacsak szorgalmasan nem öntözik.

Az épületeket galambok, rigók és fecskékhez hasonló madarak repkedik körül. Midőn az egyik helyről a másikra vezető sziklába vájt utakon jártunk, egy remete cellája ablakában számos rigót etetett, melyek parancsszavára kezére szálltak.

Végre a terrassokon megállapodtunk s körültekintvén fenségesnek találtuk a látványt. Nem képzelhető egyhamar nagyobb szerü és mélyebb csendü magány mint a Kidron völgye, mely a meredek sziklák tövében 500 lábnyi mélyen fekszik. A zárda valóságos tömkelege a cellák-, kápolnák-, terrassoknak és lépcsőknek. A magasztos harangszónak lélekre ható visszhangja önkénytelenül is imára indítja a zarándokot, tehát joggal nevezetik e puszta vidék szerzetes völgynek. (Wady-Rahib.)

Az udvarban szerzetesek ültek, kik rózsafüzéretet, faragványokat, és mindennemü fából készült botokat árultak. Örömmel választottunk érdekes emlék gyanánt a különböző tárgyakból egyet s mást.

Ismét indulásra ütött az óra; reggeli nyolcz órakor elhagytuk a sziklakolostort.

Mar-Szábából Jeruzsálembe.

(*Ápril 8-án.*)

Eleinte szép tágas uton haladtunk, ezt azonban csakhamar meredek, törmelékes sziklaösvény váltotta

fel; le kellett szállnunk lovainkról, hacsak nem akarunk a Cedron völgyének tátongó mélységébe zubanni. Ismét sok bajom volt a szédüléssel.

Körülbelül két óra múlva magas hegyekről Jeruzsálemet pillantottuk meg, mely valóban fenséges látványt nyújtott.

Csak 12 órakor értünk Jozafát völgyén keresztül szent István kapujához és örömtől dagadó kebellem lépünk a szent városba, hol már nem valánk idegenek. Az osztrák-magyar zarándokház vendégszerető előljárója a legszívélyesebben fogadott. Már külsőnk is elárulta, hogy nagy fáradságokat állottunk ki. S valóban, azon utazások közül, melyeket a zarándokok a Szentföldön rendszeren meg szoktak tenni, ez a legfárasztóbb; de minél több szenvedést áll ki az ember, annál felejthetlenebb és szebb a visszaemlékezés!

Alig lehet természetesen ecsetelni ezen utat, melyet három nap alatt megtettünk. Ezen egykor tejjel mézzel folyó országnak jelenleg kopár hegységei, kőomladékokkal telt mély hasadécai, minden növényzetet nélkülöző sivatagjai, hű képét adják az elhagyatottságnak, a rájuk nehezedő Isten átkának.

Jozafát és Cedron völgyében egyes mivelt szántóföldeket és néhány beduin falut láttunk, ha ugyan e név rájuk alkalmazható, minthogy a lakások csak sátrakból állanak, melyeket úgy készítenek, hogy néhány földbe vert karóra fekete posztót vonnak, az egyik felét azonban bejáratúl nyitva hagyják. Ép ily kezdetleges szerkezetű az eke is. Egyszerű vékony dorong szolgál ekerűdül, melyre a szántóvasat erősítik; ez pedig nem egyéb, mint egy vasalt hegyes fadarab minden oldaldeszka nélkül. Ily eke nem elég erős vastagabb bogáncsot, vagy keményebb dudvát gyökerestől kivágni, s így gyakran megesik, hogy frisen felszántott földeken bogáncsok és dudvák állanak. A talaj különben termékeny és kevés munka mellett is jól fizet.

Ezeknek felemlítése után térjünk vissza Jeruzsálembe. Virágvasárnap előestéje volt. Mivel az idén a görögök husvétje a latinokéval összeesett, a szoká-

szos körmenetet a szent sír templomának egyes szentélyeihez ma kivételképen már délután két órakor tartották, hogy azután a görögök, végre pedig az örmények végezdhessék ájtatosságukat. Ezen sorrend, összekocczanások kikerülése végett a magas porta fermanja által van megállapítva.

A harangok szép összhangzatos zugása mellett tartá ünnepélyes bevonulását a katholikus patriarka. Kanonokjai, növendékpapjai, az énekkar és a ferenczrendiek ünnepélyes diszben kísérek a megkenetés kövéhez, hol térdre borulva nagy áhitattal végzé imáját.

Erre a megjelenés kápolnájába ment, hol az öszszes jelenlévő papság hódolatát fogadta. A papok u. i. mindnyájan hódolatuk jeléül előtte letérdeltek, s megcsokolák kezét. Ezután nagy fénynyel és pompával megindult a szokásos körmenet. A 30 tagból álló francia karaván, valamint a francia consul titkárával együtt diszgyenruhában személyesen emelték az ünnepély fényét. A rendet a török katonaság tartotta fenn. A különböző nemzet- és vallásfelekezetűek, névleg a görögök, nagy lármát ütöttek, mi által az ájtatosságot zavarták. Negyedfél órakor ért véget az ünnepélyes egyházi szertartás.

A görögök bevonulása alkalmával öszsze borult patriarkájok csengetyűkkel ékitett diszpalástot viselt, fekete fővegén pedig ugyanily színű posztó fátyolszerűleg lógott le széles vállaira. Imposans egy menetet képeztek az örmények. Nemcsak patriarkájok, hanem nagyszámú segédletét képező áldozárok és szerpapok is koronákat viseltek fejükön, s úgy látszott, mintha csupa királyok járnák körül a szent sírt.

Haza érkeve a szent sír őreinek főnöke tisztelt meg látogatásával, s nagy örömünkre magával hozta az előttünk oly kedves honfitársunkat: Angeli Ferencz atyát.

Igy telt el e nap és öröm dagasztá kebleinket, hogy végre ismét jól kipihenhetünk, mire annál nagyobb szükségünk volt, mert virágvasárnapján a hosszú egyházi ünnepélyen részt venni óhajtottunk.

Jeruzsálem.

(Ápril 9-én.)

Reggeli hatodfél órakor a szent sír templomába mentünk, hogy a patriarkának ünnepélyes bevonulásán ott legyünk; a török katonaság már a legszebb rendben sorfalat alkotott. Mivel a hely szüke miatt a sz. sír kápolnájában az ünnepélyes cselekvényt véghez vinni nem lehet, azért ennek bejárata előtt felállított oltáron tartatott a pálmaszentelés. Ennek végeztével minden jelenlévő pálmaágat kapott a patriarka kezéből, melylyel a diszes körmenetben a Hosanna magasztos összhangzású dallama zengése mellett részt vettünk. Ez élénken szemünk elé tünteté ama jelenetet, melyet szent János ekképen ír le: „A következő napon pedig az ünnepre jött vala, midőn meghallották, hogy Jézus Jeruzsálembe jő, pálmaágakat vőnek, és eléje menének, és kiáltának: Hosanna! áldott, ki az Úr nevében jő Izrael királya! És találá Jézus egy számárvemhet, és rája üle, a mint irva vagyon: Ne félj, Sion leánya! ime a te királyod jő, ülve a számár vemhén.“ (Ján. 12. 12—15.)

Miután az ünnepély véget ért Abufheleh Jakab kalauzolása mellett egy gráczai földmivessel Betániába rándultam, mely Jeruzsálemtől félóránnyira az olajfák hegyének keleti lejtőjéhez tartozó dombon fekszik. A szent István-kapun át Jozafát völgyébe értünk, hol a Getsemani kert közelében az út kétfelé ágazik: az egyik a rövidebb, de fárasztóbb az olajfák hegyének középső csucsán keresztül vezet, a másik a botrány és olajfák hegyei között délkeletnek kanyarodik. Odament az előbbit, visszament az utóbbit választottuk.

A hagyomány Betfágét Betaniától 10 percnyire éjszakra, szintén az olajfák hegyének keleti lejtőjére helyezi. A szentírás értelmezői közt még mai napig kétség uralkodik az iránt; hol terült el. Nem tudják

merre keressék, sőt még az iránt sincsenek tisztában; valjon majorság, vagy helység volt-e?

Origines, Özséb és sz. Jeromos, Betfágét az olajfák hegyén fekvő falucskának (villula in monte Oliveti) mondják: míg a rabbik a keresztény hagyománnyal ellenkezőleg Jeruzsálem falain belül, vagy egészen a fal mentében elterülő városrésznek tartják; a Gemara szerint pedig Jeruzsálemnek legszélsőbb városrészét képezte.

Ha a legrégebbi zarándokok állításai hitelt érdemelnek akkor Betfáge Betánia közelében keresendő. Szent Márk és Lukács előadásából talán következtethetni, hogy az útnak innenső részén, Betánia délkeletnek, tulsó részén pedig Betfágé éjszakkeletnek feküdt. Quaresmius is határozottan állítja, hogy noha romjait sem lehet felismerni, annál kevésbé alapját, mégis a jeruzsálemi jámbor keresztények élénk emlékülben tartják az atyáról fiura szállt azon hagyományt, miszerint Betfáge egykori alapjait a zarándokoknak még jelenleg is mutatni szokott helyen az olajfák hegyének keleti lejtőjén kell keresni. Ezt különösen megerősítik a legujabb felfedezések is, ugyanis: azon a helyen, a hol Betfáge helyét jelenleg is jelöli a hagyomány, egy fellah, midőn földjén dolgozott, esetleg földalatti romokra, és további ásások folytán köoltárra akadt.

Az érintett oltár koczka alakú 1.30 m. hosszú s 1 m. széles és magas, köröskörül frescók- és feliratokkal volt diszitve. A frescokból még Lázár feltámasztásának, valamint a két tanítvány Betfágébe való kiküldetésének és a szamar vehének képét tökéletesen felismerhetni. Igen sérült állapotban vannak a gót betüs feliratok, sőt a felsőrészen lévők teljesen elenyésztek és egyedül a keleti oldalon a következő felírás olvasható: „Bethphage, Asina, Iherusolima, Bernard (?) Vitardus de Borda (fok . . . ?)“ Hogy ki legyen ez utóbbi, tán későbbi kutatások folytán napfényre kerül; valószínű azonban, hogy ez ugyanazon oltár, melyet Teodorik nevű német szerzetes 1172-ben látott. A monda szerint ezen oltárkő azon sziklából lett ki-

vágva, melyre az Úr felállt, midőn a szamarvembére ült. Ez fényes tanúságul szolgál arra, hogy kereszties hadvitézek a frank királyság első felében Betfágét ugyanott keresték, ahol mai napság is mutatják.

Hatalmas érvül felemlithetjük állításunk igazolására, hogy noha már 600 esztendő óta kő se jelölte nyomát, mégis a szent ferenczrendi atyák 1333-ban történt letelepedésüktől fogva hagyományszerüleg ugyanazon helyre utalják a zarándokokat, hol a kereszties hadvitézek Betfágét tisztelték, s hol jelenleg az oltárkövet kiásták.

A sz. Ferencz-rend atyái rövid megszakításokkal nyilvánosan tartották virágvasárnapján a pálma körmenetet, melyet Quaresmius (1616—1626.) következőképen leír.

„Virágvasárnapon a ferenczrendi atyák a katholicus községgel együtt az olajfák hegyének keleti lejtőjére Betfágébe vonultak. A hagyomány helyszínén szabad ég alatt a sionhegyi zárdafőnök arról tartott egyházi beszédet, miként lehet a mennyei Jeruzsálembe jutni. Erre a szerpap Máté 21. fejezete szerint az ezen napra vonatkozó evangéliumi szakaszt énekelte, mely Jézusnak Betfágéba való megérkeztéről és a Jeruzsálembe való ünnepélyes bevonulásról szól. Az evangélium azon szavainál. „Ekkor küldte Jézus két tanítványt,“ két szerzetes előlépett, mire a zárdafőnök a szentírás szavait mondá: „Menjetek a helységbe, mely ellenetekben vagyon és azonnal találtok egy megkötött szamarat és vehét vele, oldjátok el és hozzátok ide.“

Az időben megkülönböztették Betfágét azon helytől, — castellum — hova Krisztus Urunk két tanítványát küldte. A kiküldött szerzetesek a jelzett helyre — castellum asinae — mentek, elhozták a vemhet, ráteríték ruhájokat s felültették a Jézus személyét képviselő zárdafőnököt.

Most megindult a menet, a nép lelkesültsége örömrivalgásokban nyilvánult, leteríték ruhájokat, illatos füvekkel, virágokkal behintették az egész utat és

egy szívvvel, s lélekkel énekeltek: „Hosanna Dávid fiának! Áldott legyen, ki az Úr nevében jó. Dicsőség a magasságbeli Istennek!”

Midőn a diadalmenet azon helyre jutott, hol egykor Üdvözítőnk Jeruzsálem sorsa fölött könyeket hullatott, a szerpap Lukács evangéliumának erre vonatkozó szakaszát (19. 41.) elénekelte.

Jeruzsálem kapuiból a nép tömegesen tódult a menet elé, nemcsak katolikusok, hanem szakadárok és mohamedánok, szegények úgy mint gazdagok részt vettek a nagy népünnepélyben és oly általános volt az öröm, mint jelenleg Mária mennybemenetelekor Jozafát völgyében szokott lenni.

Eleinte, Jézus példájára az aranykapun vonultak be, de mivel ezt a XVI-dik században a törökök befalazták, a diszmenet Sion kapuján keresztül a város bensejében lévő sz. Salvator klastromához vette irányát, hol is a szertartás az egyházi áldással végződött. Eire a szerzetesek békelakomát, benedictio corporalis, rendeztek, melyen a népet megvendégelték. Még a szárnak is, melyen a zárdafőnök ült, jobb napja volt, mint máskor; mert mialatt a kolostor előtt állt, gyermekek és asszonyok jöttek, csókolák és czirógatták, hogy pedig kényelmesebben állhasson, párnákat és ruhákat terítették alája és izzadtságát fátyolaikkal törülgették, füvekkel etették és egyéb ennivalójukat is megosztották a szelid állattal és így késő éjjelig tartott az örömnép.

De már a XVIII dik század közepe táján megszűnt ez általános jellegű örömnepély. A törököknek fizetendő magas illetékek, gúny és összekoczczanások lehetetlené tették annak a leírt módon való megtartását; miért is mainap a szokásos körmenet csak a sz. sír templomának bennsejére szorítkozik.

Ezen rövid történeti kitérés után folytassuk utunkat Betániába.

Utközben a történeti nevezetességű „pihenés kő”-véhez értünk, körülötte gyermekek játszottak, s a mint észrevettek, azonnal baksisért ostromoltak, mint hazánk-

ban a cigánygyerekek krajczárkáért. Ezen egy méternél hosszabb kő fensikon fekszik és a hegység sziklájából tojásdad alakban kidudorodik, honnét gyönyörű kilátás nyílik Betániára. Nevét onnét nyerte, mivel Krisztus Urunk rajta pihent, midőn az eléje siető Márta térdre borulva fájdalmasan felkiáltott: „Uram, ha itt lettél volna, bátyám meg nem halt volna.“ Hogy feltűnővé tegyék, számos apró kővel foglalták körül; a zarándokok bevett szokás szerint ráborulnak és imádkoznak. Nehogy a kegyeletes emlék elrongáltassék, egyházi büntetés terhe alatt meg van tiltva csak egy darabot is letörni. Tőszomszédságában Márta cister-nája van.

Jézus gyakran megfordult Betániában, hol a zajos fővárosból napi fáradalmi után visszavonulni szokott. Valamint Galileában Kafarnaum, úgy Judeában Betánia volt kedvencz tartózkodási helye; hisz itt éltek legjobb barátai: Lázár s ennek két huga, Márta és Mária; innét tartotta ünnepélyes bevonulását Jeruzsálembe!

A falu jelenlegi neve, El-Asarieh, mely Lázárnak arabul „El-Azir“-nak mondani szokott nevéből származik, ez azonos a latin Lazariummal. A mohamedánok is tisztelik Lázárt, nem ugyan mint prófétát, hanem csak mint helyi szentet, mivel azon babonás hiedelemben vannak, hogy ha nem tisztelnék, akkor a halál magához ragadja gyermekeiket. Betánia (a busongás vagy engedelmesség háza) név előttük ismeretlen, s csak a katolikus frankok ajkán fordul elő; mindazonáltal kétséget sem szenved, hogy mindkét elnevezés egy s ugyanazon helységet jelöli.

Betánia az olajfák hegyének egyik előmagaslatán fekvő szegényes falu, mintegy 20--30 házzal. Csak mohamedánok lakják, kik vad és rajongó gondolkozási módjuk miatt igen el vannak hiressztelve és félelmetesek.

A falu egyes házain a nagy faragott köveken a régiség nyomai láthatók. A kövek nagyobbára régebbi építmények maradványai, melyeket idő folytán a külön-

böző nemzedékek által emelt házak stb. épületek falába ujjalag beépítették.

Legnevezetesebb emléke a domb tövében lévő Lázár sírja. Már 333-ban megemlékezik Lázár sírjáról, a legrégebbi bordeauxi zarándok „Itinerarium burdigalense” című művében 70 évre rá pedig sz. Jeromos arról értesít, hogy föléje sz. Ilona nagyszerű templomot épített, s hogy sz. Paula is Lázár sírjába lépett s látta Márta és Mária házat. Arkulf a VII. században azt mondja, hogy a sírbolt fölött, hol Jézus Lázárt feltámasztotta, nagyszerű bazilika van építve. Ugyanazon században más két író felemlíti Betániát. A templomot mint bazilikát írják le és azt mondják, hogy a chorus alatt a sírt, mint sírboltot látták és a templomhoz már kolostor is volt építve.

A XII ik század közepe táján Fulko, Jeruzsálem negyedik királyának neje, Melizenda apáczaárdát szándékolt építeni s helyéül Betániát szemelte ki: miért is a sz. sír kanonokjaival, kik ez idő szerinti tulajdonosai valának, tárgyalásokba bocsátkozott Betánia átengedése iránt, s úgy történt az egyesség, hogy érte Tékuát, Ámosz próféta hazáját kapja csere fejében a káptalan.

A kolostorba a jeruzsálemi sz. Anna házából való benedekrendi apácák telepítették, kiknek első apátnőjük Iuveta, Melizenda testvére, lőn.

„Casale Thecua” átadási okmányában (1138) azon jelentőségteljes pont is foglaltatik, hogy a tékuaiak az eddigi szokás szerint megtartják jogaikat, úgy az asphaltnak, mint a sónak az egész környéken való összegyűjthetésére. Jogos követelmény, mely a bennlakók és beduinok számára ismételten biztosított, s e jogot mai napig is élvezik.

Miután Betánia helysége a rablók gyakori megtámadásainak igen ki volt téve, Melizenda a kolostor védelmére 1142-ben nagy költséggel erős tornyot épített s beléje őrséget helyezett. 1254-ben II. Coelesztin pápa a sz. János-lovagrend vitézeinek ajándékozta. A kolostor gazdag javadalmakkal birt és Szíriának egyik

legtékintélyesebb nőzárdáját képezte. De a mostoha idők beálltával a keresztényeket teljesen kiszorították Betániából, s hogy jelenleg Lázár sírján kívül még egyéb romok is fennállanak, csak a baksisnak köszönhető, melyet a zarándokok látogatás alkalmával adni szoktak.

Keletre lévő eredeti bejárata be van falazva, mivel erre fehér kupolával fődött alacsony mecset emelkedik. E miatt a ferenczrendiek már a XVI. században kénytelenek valának az éjszaki oldalon a sziklába 26 lépcsőt vágni, melyeken az előtornácza juthatni. Ez körülbelül 10 láb hosszú 7 láb széles, és az egykori 3 fülkéből álló kápolnát tünteti fel, mely később góthszerűleg átalakított. Itt van a kövekből épült oltárasztal, minden diszítés nélkül. A régi szokás szerint minden évben kétszer, s pedig: fekete vasárnap előtti pénteken, és december hó 17-én: sz. Lázár ünnepén énekes misét tartanak itt a sz. Ferenczrend atyái, a mely alatt elmondják latinul s arabul az erre vonatkozó evangéliomot, melyet a körülállók, kik között muzulmánok is találhatók, nagy áhitattal hallgatnak.

Fekete vasárnap előtti pénteken a pihenés kövéhez is elmennek, hol szintén az arra vonatkozó evangéliomi szakaszt felolvassák.

Az előtornáczból két magas lépcsőn a mélyebben fekvő kis négyzet alaku, tulajdonképeni sírkamrába jutánk, hol azonban sír- vagy sírpadnak nyomát sem látni. Lázár sírját egy másik hagyomány azon barlangban jelöli, hol a bűnbánó Magdolna 7 évig vezetett. Mindenesetre e hely Jézus szeretete, Márta bizodalma és Mária könyei miatt minden hívő előtt felejthetlen szentélylyé vált.

Alaptalan Robinson azon állítása, hogy ezen sírbolt azért nem Lázár sírja, mivel a helységben fekszik, holott a szentírás szavai szerint ez a helységen kívül volt; hisz nem ismerjük oly tüzetesen Betániának régi fekvését, s ami az időben a helységen kívül volt, az jelenleg a helység közepén lehet.

Gyertyavilág mellett fennhangon olvastam el Lázár feltámasztásáról szóló evangéliomot, s a szavaknál: „Lázár jőjj ki!” mindnyájan mélyen megvalánk hatva.

Midőn a földalatti sírboltból ismét a felszínre értünk, egy ronda asszony és még mocskosabb gyermekek termettek mellettünk, s ugyanazon magaslaton, melynek tövében a sír fekszik, egy dűledezett templomfalai közé vezettek, melyek közül régi torony maradványai emelkednek ki. A kegyeletes hagyomány ide helyezi Lázár és két huga házáat.

Nicolay, a nemeslelkű francia örgrófné, mély vallásos kegyelettől indítatva, tekintélyes összegben megvette a térséget, melyen Lázár házának romjai vannak. E buzgó katolikus hölgynek, aki nemcsak ezen, hanem több más szent helyet is megvett, nevezetesen: az emmauszi és a „Miatyánk“-ról nevezett szentélyeket, melyek annyi kegyeletes emléket visszaidéznek, köszönhetjük, hogy az ismét a katolikusoké s így reményelhetjük, hogy a romboló kezek által felhagyott templom nem sokára régi elhagyatott romjaiból felépül.

Lázár sírjától nyugatra a bélpoklos Simon háza áll, hova Mária Magdolna alabastrom edényben egy font drága kenetet hozott, kiöntötte Jézus fejére, megkente vele lábait s megtörlé azokat dús hajatával.

Kissé tovább keletre alacsony magaslatról Jordán síksága látható egész a Holttengerig. Mindez nagyon is közelnek látszik, de minket ez nem vezetett tévutra, mert már személyesen meggyőződünk, hogy e látszat csal. Visszaemlékezve az ez uton kiállott fáradszainkra, üdvözlő pillantásainkkal végbucsút vetünk tőle.

Jeruzsálembé való visszatérésünk alkalmával 20 percz alatt Betániából azon helyre értünk, ahol Krisztus Urunk a terméketlen fügefát elátkozta: „És másnap, mikor kijöttek Betániából, megéhezék. És látván távolról egy leveles fügefát, oda méne, hogy ha valamit találna azon; de oda érkezvén, semmi egyebet nem talála leveleknél; mert nem vala ideje a fügének. És szólván mondá annak: ezután rólad senki gyümölcset ne egyék mindörökké! És ezt hallák ta-

nitványai. És Jeruzsálembe jövének És amint beesteledett, kiméne a városból. És midőn reggel ámentek, láták a fügefát, hogy tövéből elszáradott. És megemlékezvén Péter, mondá neki: Rabbí! ime a fügefa, melyet megátkoztál, elszáradott. És felelvén Jézus, mondá nekik: Legyen hitetek az Istenben! (Márk. 11. 11. 12—15 és 19—22.) Találóan jegyzi meg erre a szentírás egyik magyarzója: „A dúslombozatú fa már idő előtt — mi szokatlan — gyümölcsöt látszott ígérni; mivel csak szépet, de nem valót nyujtott, azért választotta az Úr Jeruzsálem és a fölötte hozandó ítélet jelképévé.“

Midőn Józafát völgyéhez közeledtünk, utunktól balra a Botrányhegy egyik pontján mutatták ama boldogtalan emlékű fa helyét, melyre a hűtlen Judás apostol magát felakasztotta. A zarándokok bevett szokásból követeket dobálnak ide. Én utálattal fordultam el innét, mintha csak intőjelül eszembe jutottak volna az evangelista eme szavai: „Egy pedig a tizenkettő közöl.“ (Márk. 14, 10) E felőli elmélkedésben Jozafát völgyén keresztül vonultunk, mely Joel próféta szerint a végítélet helyszíne leend, innét pedig néhány percz múlva délben a zarándokházba értünk.

B e t l e h e m.

(Áprilhó 9-én)

Már néhány nap előtt elhatároztuk, hogy még a nagyhéten ama városba rándulunk, melyről Mikeás próféta látnoki ihlettséggel mondja: „De te, efratai Betlehem! kicsiny vagy ugyan Juda ezrei között, mégis te belőled származik nekem, ki uralkodó legyen Izraelben, az ő kijövele kezdettől, az örök napoktól va-gyon.“ (Mik. 4, 2.) S ime! idő folytán a próféta jövendölése beteljesedett; a hetven évhét már-már letelt, (Dán. 9.) s bekövetkezett az idők telje; a fejedelmi pálcza elvétetett Judától. (I. Móz. 49. 10.) A zsidók a világhódító Róma fennhatósága alá kerültek, de ép Krisztus születése előtt két hatalmas pártra szakadt a

nagy római birodalom, melyek éveken át véres polgárháborura szolgáltatott okot.

A római republikánusoknak, Macedoniában Filippi térein vívott utolsó csatájukban a caesarista párté lett a babér. Octavián Augustus névvel lépett a császári trónra Kr. e. 29. évben, kinek uralkodása alatt az irodalom fénykorának tetőpontját érte. Ekkor tündökölt a szépirodalom egén, mint ugyanannyi ragyogó csillagok a classicus költők: Virgil, Horác és Ovid. Betlehemet az ez időben élt római és görög történészek megemlítésre méltónak sem találták; de ime, Judeának ez igénytelen városkája egy nevezetes esemény — Krisztus születése — által világhirre emelkedett, úgy hogy bizvást mondhatjuk: nincs úgy szólva ember a földkerekségen, ki legalább névleg ne ismerné Betlehemet.

Ha Athén a görög tudomány és művészet Pantheona, Róma nemzete hajdani dicsőségének koronája: akkor sokkal inkább ezek fölé helyezhető Betlehem, mint születés helye a világ Megváltójának, ki az ókor elfogultsága által az elmére és szívre ütött zárt lepattantá, s a pogányok szívébe az Isten és a felebarát iránti szeretet magvait elhinté. Itt vette kezdetét az új időszámítás; innen ered a keresztény civilisatio!

Van-e drágább, kedvesebb hely, mint Üdvöztőnk születés helye? szentély, mely delejesebb vonzerővel magához ragadja a keresztény sziveket, mint a betlehemi jászol? Amint Jeruzsálem kinhelyeivel a zarándok érző kebelében fájdalmat s gyászt kelt fel, úgy Betlehem az öröm- s gyönyörérzetét varázsolja sziveinkbe. Nem csoda tehát, hogy örömrzetünk a jámbor pásztorok eme szavaiban nyilvánult: „Menjünk el Betlehembe, és lássuk meg e dolgot, melyet az Ur jelentett nekünk!” (Luk. 2, 15.)

Virágvasárnap, délutáni két órakor gyalog indultunk Betlehembé Ferencz atya honfitársunk vezetése alatt. Szép meleg nap volt. A merre csak pillantottunk, nagy sürgést-forgást észleltünk, nevezetesen a jaffai kapu előtt.

A Jeruzsálemből Betlehembe vezető uton azon édes visszaemlékezés, hogy a bold. Szűz legelőször is erre vitte a kisedet Jézust a templomba, kegyeletes érzelmekkel árasztá el keblünket s érzeményeink dagályában a szemeinkből kitörő köny örömlőket, boldogságunkat hirdeté.

Betlehem Jeruzsálemtől délre két órányi távolságra fekszik.

Az ut a jaffai kaputól Montefiori által alapított izraelita kórház mellett vezet, ezt jobbra hagyva Gihon völgyének széléhez jutánk. Minél tovább haladtunk, annál barátságosabb színt öltött az ut, míg végre kellemes rónaságra értünk, melyet Refaimnak azaz óriások völgyének neveznek; ez választja el Judát Benjamin törzsétől s azáltal vált híressé, hogy itt Dávid a filiszteusokon kétszeres győzelmet aratott.

Kissé tovább — szántóföldek között — Simeon tornyának romjai vannak cisternával. Ide helyezi a hagyomány ama szent életű aggastyán házáat, ki az isteni kisedet a templomban való bemutatásakor karjaira emelte s megjövendelte a szent Szűznek, hogy lelkét a fájdalom tőrei fogják átjárni. (Luk. 2, 35.)

Ut közepén kőrákás jelöli azon helyet, hol ama terebintfa állott, mely alatt a szent Szűz pihent, midőn a kisedet a templomba vitte. A legenda szerint a fának ágai a kifáradt szent család elé hajlottak, hogy gyümölcsüket üdítésül felajánlják. Ezen fát 1646-ban egy fellah (paraszt) kivágta, minthogy a zarándokok a gyakori látogatás által szántóföldjét igen megrongálták. Innen néhány száz lépésnyire van a domb, melynek tövénél a három király cisternája van. Ezt azért nevezik így, mivel itt tűnt fel ismét a csillag a három napkeleti bölcsnek, mely őket a betlehemi jászolhoz vezérelte. Egy balra lévő magaslaton Illés prófétáról nevezett görög kolostor három hajóval bíró csinos templomával emelkedik, építőjeül majd Heraklius császárt, majd pedig egy görög püspököt emlegetnek. Az épület utolsó átalakítását 1678-ba helyezik.

Az utról, de még inkább a kolostor lapos födelé-

ról gyönyörű s fenséges kilátás nyílik Jeruzsálemre s Betlehemre, úgy hogy egy pillantással a születés, szenvedés, a halál s a mennybemenetel helyeit láthatni.

Mielőtt az ut a kolostornál befordul, a bal sarkon egy kut áll, melyből a szent család gyakran ivott. Itt mi is csillapítottuk szomjuságunkat. Az átellenében fekvő sziklán ember alakhoz hasonló homorulat látszik. Itt pihent Illés próféta az istentelen Jezabel királyné előli futásakor s alkatának nyomát a sziklában hagyta. A kolostorral szemközt nyugatra eső magaslatához fűződik Habakuk próféta emléke, a honnan üstökénél fogva levegőbe ragadta az angyal, hogy az aratóinak szánt eledelt az oroszlánbarlangba zárt Dánielnek Babylonba vigye. (Dán. 14, 35.) Quaresmius a próféta tiszteletére emelt templom és zárda romjait, valamint a falfestmények maradványait is látta. Az orosz szerzetes Barlaam, 1712-ben még Habakuk állítólagos barlangjában is volt. Ma már azonban ezek nyomát sem látni.

Néhány percz mulva gyönyörű áttekintést nyertünk Moab hegyei fölött és a Holttenger vize a nap verőfényes sugaraiban tündöklött. Közel egy hegytetőn a sz. János-rend lovagjai gróf Capoga osztrák-magyar consul kezdeményezése folytán betegek számára várszerű kórházat építettek, melynek magas védnöke **Ő Felsége Ferencz József** apostoli királyunk. E magaslatot Tanturnak nevezik, és arról nevezetes, hogy itt állt Jákob egyik nyájtornya, hol Rákel élte feláldozásával Benjamin fiát szülte.

A betegápolda vagy 40—50 ágygyal rendelkezik és csinos házi kápolnával bir. A jeles rend a kórház céljaira évenként 24,000 frankot fordít, a lovagok mind az osztrák-cseh nagy perjelségből valók és gróf Capoga az osztrák-magyar consul is tagja ezen rendnek. Nagy meglepéssel hallottuk, miszerint e vitézek Prágában székelő souverain nagy perjele jelenleg azon fáradozik, hogy rendtársait ismét Palesztinába telepítse; most már nem fegyverrel, hanem az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásával és a keresztény civilisatio terjesztésével akarják a Szentföldet meghódítani. Tervök köny-

nyebb kivitele végett Jerikó tájékán s egyebütt is, nagy földterületeket szándékoznak vásárolni és rajtuk kath. ker. benszülöttekből vagy bevándorlottakból gyarmatokat alapítani.

Már Betlehem közelében, az u. n. borsó mezőre jutánk, melyről a legenda mondja, hogy midőn egykor az isteni Megváltó (mások szerint a bold. Szüz) erre elhaladva embert látott, ki borsót vetett, azt kérdezé: „Mit vetsz te itten, kedves barátom?“ Mire a férfi boszusan válaszolt: „Köveket!“ Jézus pedig mondá: „Amit vetsz, azt arassad is.“ S ezen időtől kezdve e föld nem hozott semminémű terményt, hanem csak köveket. Azon számos kő közt, mely a szántóföldön elszórva ^{talál} csakugyan borsóhoz hasonló golyócskák is vannak, mi is néhányat emlékül magunkkal hoztunk.

Néhány percz mulva a tőlünk jobbra fekvő Rákel sírjához értünk; ez kőből épült, fehérre vakolt kupfödelű kis épület. Bennsejében pedig közönséges sír van, hová zsidók, keresztények s törökök egyaránt zárandokolnak. Alapos érvekkel bizonyított s a szentírással összhangzó hagyomány szerint Rákel ide lőn temetve. „Meghala tehát Rákel és eltemettetéék az uton, mely Efratába viszen s ez Betlehem. És Jákob jeloszlopot emele az ő sírja fölött; mely Rákel sírjának emléke mind e mai napig.“ (Móz. I. 35. 10–20) Flavius József említi, hogy az ő korában ezen sír-emlék még fennállt s nagy elismeréssel nyilatkozik föléle. A negyedik században ezen emlékről sz. Jeromos is szól, a VII. században pedig egy itt álló kőpyramissal jelöltetett.

Rákel a szomorkodó anyák előképe, mivel a szülei fájdalmaik áldozata lőn, mikor gyermekének, Benjamínnak éltet ada, miként Mózes elbeszéli: „De a fájdalom miatt lelkét, már-már kiadván és halála elközelgetvén, fia nevét hívá Benóninak azaz fájdalom fiának.“ És midőn Heródes a betlehemi kisdedeket megöleté, „akkor beteljesedett, amit Jeremiás próféta megjövendölt mondván: „Szózat hallatszik Rámában, sok sirás és jajgatás; Rákel siratja fiait, és nem akar

megvigasztaltatni, mert nincsenek.“ Rákel sírjával szemközt egy magaslaton az egykori Rámát mutatják, melynek lakóihoz a betlehemi anyák jajgatása elhatott, midőn a kegyetlen Herodes a két éves és két éven alóli gyermekeket megölette.

Nem messze ezen sírtól van a hely, hol az Úrnak anygala Senakerib 185,000 emberét halállal sujtotta.

Minél közelebb jöttünk Betlehemhez, annál inkább égtünk a vágytól, minél előbb a szent városba lépni; de magától értetődik, hogy a számtalan történeti emlék miatt, melyek figyelmünket egészen lekötötték, nem igen siethettünk, s így utunk kétszer annyi időt vett igénybe, mint rendesen szükséges.

A terrasszerűen épített Betlehem, két hegyet egyesítő mélyedést és ezek nyugati magaslatát koronázza, míg a keleti magaslatot a kolostor és Krisztus születéséről nevezett bazilika ősrégi várszerű építményével foglalja el. A város a Földközitenger színe fölött 2670 lábnyira fekszik, tehát 60 lábbal magasabban mint Jeruzsálem. Tájképe egyszerű, de meglepő. A terraszokra épített koczkalakú házak közül initt-amott olajfák tűnnek elő. Ezen egyöntetűségben kellemes változatosságot idéznek elő a hegylejtőkön elterülő szőlőkertek, melyekben hires bor terem. A nagy gondal ápoltság olaj és fügefák, úgy szólva élő sövényt képeznek a különben védfallal nem kerített város körül. Környékét pedig termékeny szántóföldek szegélyezik.

Jeruzsálem mélabus tekintete most már végképen eltűnik, s mintha a természet új életet és erőt nyerne, sokkal élénkebb színekben mutatja Betlehemet. Amott az enyészto halál képe rémlik, emitt a fakadó élet mosoly felénk.

Betlehem, azaz kenyérháza, nevét Ábrahámtól nyerte; megkülönböztetésül a Zabulon nemzetségének területén lévő hasonlóvárostól; Káleb neje után, Efratának — termékenynek — is elnevezték, mi megfelel a valóságnak. Betlehem Juda nemzetségéhez tartozott s mivel egyike a legrégebb városoknak, különös-

nek tünik fel, hogy e nemzetséghez tartozott városok lajstromában (Józ. 15. Nehem 31, 35—30.) róla nem tétetik említés, mi bihetőleg onnét származott, hogy akkor még igen jelentéktelen szerepet játszhatott, jól lehet a „hetvenek“ fordítása már jónak látta felvenni. (Józ. 15, 59.) Mivel Dávid király születéshelye, ki ifju korában itt őrizte atyja nyáját és Sámuel által itt kenetett királynak, Dávid városának is neveztetik. Dávid unokájának Roboámnak uralma idők folytán Judára és Benjaminra szoritkozván, ez a többi városok sorában a kis Betlehemet is megerősíté. Ezen kívül Betlehembben születtek: Abizan, Izrael hetedik birája, Elimelek, Noémi, Obed és Izai, kik Jézus elődjei valának, és színhelye volt Ruth érdekes történetének. Sz. Mátvás apostol, mint Krisztus Urunk, szintén Betlehembben született.

Mielőtt a városba értünk, balra kanyarodva Dávid cisternájához jutánk. Egy itt lévő betlehemi nő a legszívélyesebb készséggel meritett számunkra vizet, természetesen jó baksis reményében. Ezen kut felkölti figyelmünket amaz eseményre, melyet a szentírás következőleg ír: „Dávid pedig az erősségben vala, és a filiszteusok tábora Betlehembben. Ekkor kívánsága lőn Dávidnak és mondá: Vajha valaki vizet adna nekem Betlehem csatorna-kutjából, mely a kapuban vagon! (Tehát) hárman a filiszteusok táborán átmenének és vizet meritének Betlehem csatorna-kutjából, mely a kapuban vala, és Dávidnak vivék, hogy igyék; de ő nem akará, hanem inkább az Urnak áldozá azt, mondván: Távoly legyen, hogy Istenem előtt ezt cselekedjem, és e férfiak vérét igyam: mert életök veszedelmével hozták nekem a vizet. És azért nem akará meginni. Ezeket cselekvé a három legerősebb. (Kronk. 11, 16—19.)

A városhoz közeledve az örvendetes rózsafüzért imádkoztuk, s mire imánkat végeztük, már is Betlehem kapujának küszöbét léptük át.

Midőn a városon keresztül mentünk, Betlehem lakosai barátságosan közeledtek. Betlehem a többi ke-

leti városhoz képest sokkal tisztább, s a többnyire keresztény lakosok ünnepi ruházata is azonnal elárulta, hogy vasárnap van. Hacsak futólagos pillantást is vet az emberismerő a város lakóira, azonnal szembeötlik, hogy az ide való nép sokkal életrevalóbb és serényebb, mint a jeruzsálemi; s hogy értelmes, igazolja azon körülmény, hogy kivált a katolikusok, több európai nyelvet is beszélnek, s ügyes dragomanokul szolgálnak.

A betlehemi születésű Abufeleh Jakab, ki Jeruzsálemben, Betlehemben és környékén dragomanunk volt, katolikus arab létére meglehetősen bírja az olasz, francia és német nyelvet, melyeket részint a betlehemi zárdában, részint pedig az osztrák-magyar záradokház szolgálatában elsajátított; jelenleg rózsafüzérgyáros Betlehemben. Mielőtt utolsó „Isten hozzád“ ot mondtunk a Szentföldnek, szemem láttára német levelet irt Harsányi István budapesti kereskedő urnak, kivel az 1873-diki bécsi világkiállításon megismerkedett és vele közvetítesem által üzleti összeköttetésbe kívánt lépni.

Visszatértemkor Budapesten Harsányi ur csakugyan ráemlékezett, s nagy örömmel fogadta a levelet. Mintha csak a sors ugy hozta volna magával, Harsányi ur az utolsó párizsi világtárlaton ismét találkozott Abufeleh Jakabbal, ki nagy örömmel vette azon hirt, hogy levelét kézbesítettem és elismerésül ajándékot is akart küldeni, azonban Harsányi ur, mély fájdalomára, többé nem találkozott vele. Sajátságos tényként felemlíté előttem, hogy egy alkalommal, midőn vele kávéházban ült, a sok nyelvet beszélő Abufeleh a többi közt néhány magyar szót s azok jelentőséget is tudta, azután a philadelphiai kiállításra vonatkozólag, melyben szintén személyesen részt vett, tett megjegyzéseket, s egyuttal megígérte, hogyha Budapesten világkiállítást fognak rendezni, itt is megjelenik áruczikkeivel.

Egy alkalommal bámulatom tárgyát képezte Abufeleh emlékező tehetsége. Ugyanis mereven tekintett rám, azután pedig mondá: „Tisztelendő ur, nagyon ismerősnek látszik? Igenis emlékszem, a bécsi világki-

állítás alkalmával szentföldi albumot és rózsafüzéreket vásárolt tőlem.“ Nagy ámulattal kénytelen voltam társaim előtt állítását igazolni és személye azonosságát elismerni. De miért hozom én fel mindezeket? Azért, hogy a betlehemiek életrevalóságát feltüntessem. Ugyanis főiparczikkeik a szent emlények; ezeket részint a Holttengerből nyert asfaltból, részint pedig olajfából, datolyamagvakból, érczből, csontból gyártják, s kezdetleges műszereikhez képest igen csinosan állítják ki. Különösen felemlítésre méltók gyöngykagyló domborműveik, melyek az Üdvözítőt a jászolban, a pásztoroknak az örömhirt hozó angyalokat, a napkeleti bölcseket s egyéb bibliai eseményeket ábrázolnak. Ezekon kívül még szőlő- és földmiveléssel is foglalkoznak. Ezen szent emlényeket nemcsak Betlehemben- és Jeruzsálemben bocsájtják áruba, hanem pósta útján az egész világba szállítják, sokan közülök áru czikkeikkel bejárták már Angol-, Olasz-, Spanyol- és Némethont, Orosz-, Török- és Görögországot, sőt Amerikába is hatoltak. Néhány év előtt Budapest piaczára is hoztak „Jerikói rózsák“-at s egyéb becses szentföldi emlékeket. Így kerültek tehát a bécsi, philadepiai és az utolsó párizsi kiállításra is, s ezen vállalkozó szellemek közé Abufeleh Jakab is tartozik, kivel Bécsben a Szentföldről német nyelven értekezvén, nem kis fokban növesztette a már régen táplált vágyamat egy paleszinai zarándoklat iránt.

A férfiak és nők erős kifejlett testalkattal és szép termettel bírnak. A katolikusok azzal dicsekednek, hogy a keresztes hadvitézek véréből származnak, s valóban, ki merne ezen kételkedni? ha nemes arczvonásaikat tekinti, ha megfontolja, hogy mint méltó utódai a nagy keresztény hősöknek, nem egyszer fegyverrel álltak ellen a török pasák elnyomatásának!

Öltözetük a keleti viselet festői változatossága mellett illedelmes. Keleten a nyelv, a viselet és a szokások nincsenek oly változatosságnak alávetve, mint Európában. Mondják, hogy a ki a mostani arab nyelvet bírja, megérti a korán classicus szövegét is; sok

tekintetben még most is ugyanazon szokások léteznek, mint Krisztus idejében. A értékebb ruhadarab, mint hajdan a magyaroknál, apáról fiúra, anyáról a leányra száll, anélkül, hogy azt új divat szerint átalakítani kellene. De adjuk hű képét ruházatuknak is! Ez az éghajlatnak megfelelőleg bő könnyű, s majdnem a földig ér. A férfiak többnyire sárga selyem turbánt, felöltőül pedig hosszú köpenyt viselnek, melyet úgy vetnek balvállukra, hogy barnaszínű bélése kilátszik; lábbelijök hegyes orru bőrczipő.

A nők fejdíszre arany és ezüst pénzdarabokkal ékített főveg, vállaikon és hátukon lecsüngő fátyollal: európai kartársnők nyakékét és melltüit Mária Terézia tallérokkal pótolják. Láttam nőket, kik homlokuk és arcuk körül sodronyra fűzött pénztekercset alkalmaztak; vászonruhájuk a férfiakéhoz hasonló hosszú és bő, mindazonáltal nagyobb színvegyüléket tüntet fel. Derekat öv szoritja össze, felöltönyük pedig vörösbarna. Mivel a kereszténynők nem fátyolozzák be tökéletesen arcukat, társaink közül többen Madonna szépségüeket véltek láthatni.

A betlehemiek a török lakosság közepette mérséklet és tiszta erkölcs által tűnnek ki. Mondják, hogy hallatlan dolog, hogy egy hajdon megesnék; ez esetben büne megtorlásáért az egész nép halálát kívánja, s ezt leginkább a legközelebbi rokonok sürgetik, kik az ítélet végrehajtása után a szerencsétlen áldozat vérében mossák le családjokról a szegényfoltot. A legszokásosabb büntetések a megkövezés vagy a test felhasítása. Jaj pedig annak a férfinak, ki a merénylet elkövetője; mintha csak gyilkosa volna a szerencsétlen nőnek, szintén életével kell lakolnia.

A városban nem tudakozódtunk, mint egykor a bold. Szűz szent jegyesével, hogy van-e hely a szálláson, hanem a jó Ferencz atya egyenesen a várostól keletnek 200 lépésnyire fekvő kolostoruk barátságos falai közé vezetett. A zárda előtt nagy térség van, melynek egy részét a görögök temetkezési helye foglalja el; ez azonban nincs fallal körítve, miért is sírok

közt valánk kénytelenek botorkálni. Mint mindennütt, ugy itt is a ferenczrendi atyák örömtől sugárzó arczczal üdvözöltek s a legszívélyesebb vendégszeretettel fogadtak. A zárdában közönségesen 18 szerzetes tartózkodik, kik közül 12 áldozár. Főnökük — bevett szokás szerint — felváltva a spanyol és olasz rendtársaik közül választatik. Az atyák egyike a patriarka joghatósága alatt a helybeli lelkész, egy másik, ennek helynöke, a többiek pedig részint a rend növendék papjai oktatásával, az iskolával és egyéb egyházi teendőkkkel vannak elfoglalva. Este lévén, csak futólag tekintettük meg az egyes szent helyeket, azután a kolostor tágas bolthajtásos ebédlőjébe vezettek, hol első pillanatra a háttér falán levő czimer következő, sz. Ferencz életrajzára vonatkozó mély jelentőségű felirattal: „Vade Francisce, repara domum meam, quae labitur doctrina et religione“ vonta magára figyelmünket. Vacsora után sors által döntöttük el: kik fogják az áldozárok közül holnap s a rákövetkező napon a szent jászolnál a sz. miseáldozatot bemutatni. Engem a sors holnaputánra utolsóelőttinek jelölt. A mai estét célunknak megfelelőleg töltöttük el.

B e t l e h e m.

(April 10-ike.)

Még alig világíták meg a napnak első aranysugarai a földszinét, máris talpon voltunk, és az egyes szentélyek látogatásához fogtunk, melyek magyarázatában Ferencz atya nagy szakavatottságot tanusított; de mielőtt a templom leírásához fognék, szükségesnek vélem annak történeti vázlatát előadni.

Az ókor története egy talpalatnyi helyet sem tud a földkerekségen felmutatni, melynek ugyanazonosságáról még mai napság is fényesebb bizonyítékok állanak rendelkezésünkre, mint a betlehemi barlang felől, hol Krisztus Urunk születésével a világtörténelem új fordulatot nyert, az emberiség eszmekörének pedig új főnségesebb irány lett kijelölve. De valaki talán azon ellenve-

tést tehetné, hogy az evangelisták nem szólnak barlangról, hanem istállóról? Ezen látszólagos ellenmondás kiegyenlítése tekintetéből szükségesnek vélem megjegyezni, hogy az istálló, melyben Mária és József szállást találtak, tulajdonképen nem a földszinén levő épület, hanem barlang volt. Palesztina hegyei nagyob-bára mészkőből állanak, s utközben mi is gyakran ily mészkő barlangokra akadtunk, melyekben különösen Betlehem és környéke, amint alább látandjuk, mai nap is bővelkedik. Ezek rossz időjárásakor az embereknek s állatoknak alkalmas menhelyül, nyáron át pedig a nap heve ellen hűs és kellemes tanyául szolgálnak. A Szentföldön deczember s január havában nagy esőzések vannak és a magasabban fekvő helységeekben, mint p. o. Názáret-, Jeruzsálem- és Betlehemben olykor havazások is előfordulnak, némelykor februárban még hó borítja a hegyeket. Egy utas (Schulz) beszéli, hogy Názáretben 1754-ben két ifju néhány nappal karácson előtt megfagyott. E körülmények tehát teljesen okadatolják, miért vonult a bold. Szüz — közvetlen a szülés előtt — e földalatti barlangba, miután a városban szállást nem találhatott: de kiváltkép tanusko-dik e mellett ama körülmény, hogy a felhozottakon kívül még számos kétségbevonhatlan történeti tény is igazolja, miszerint a barlang azonos az evangelisták által említett istállóval. Már a Szichemben született Justin vértanú († 163) Trifonnal tartott párbeszédében Krisztus születési helyét barlangnak nevezi, hasonlólag nyilatkoznak: Origines († 257), a névtelen bordeauxi zárándok († 333), Özséb († 340); sőt a kereszténység nagy ellensége, Celsus bölcsész is.

Már az első század keresztényei, kik között talán a betlehemi születésű szent Evarist is volt, ki e század végén pápává választatott, mély vallásos érzülettől indítatva, Krisztus születési barlangja fölé templomot emeltek, melyet Hadrián császár 135-ben leromboltatott, s hogy távol tartsa a keresztényeket, a jászol helyére Vénus szobrát állította, a barlangot pedig ligettel vette körül, mely Adonis bálványnak volt szen-

telve : de ép ez által őrizte meg a szent hely emlékét, mert midőn szent Ilona 327-ben a szent helyek nyomait kutatta, ép Vénus szobra igazította utba a hely iránt, hol egykor a keresztény oltár és jászol állt. Miután a szentélyt a bálványoktól megtisztította s a ligetet elpusztította, még ugyanazon évben a főrészeiben mai nap is fennálló bazilika építéséhez fogott, melyet fia, Nagy Konstantin 233-ban befejezett. Tiszteletet gerjesztő őrségi templom ez, mely — mint a legrégibb keresztény templom-építések maradványa — nagy érdeklődést kelt maga iránt.

Hákem 1029-ben elküldé embereit, hogy a bazilikát lerombolják. Midőn ezek a helyszínére értek, rendkívüli fényözön annyira megriasztotta őket, hogy ijedtökben mindnyájan szörnyet haltak. Bármilyen legyen is oka, tény az, hogy Hákem rendelete végre nem hajtatott!

Midőn a betlehemiek 1099-ben hallották, hogy a keresztes vitézek már Emmauszban vannak, azon kérelemmel menesztettek hozzájuk küldöttséget: szabadítsák meg őket és foglalják el a várost. Gottfrid, eme közóhaj teljesítésére, Tankredet 100 lóval s vitézzel szemelte ki. Ezek éjjél után Emmauszból elindultak s már nap felkelte előtt a keresztes hadvitézek zászlaját a bazilikára tüzték. Ugyanezen bazilikában 1101-ben, karácson napján, I. Balduin, Jeruzsálem királyává koronáztatta magát; mert visszaemlékezvén arra, hogy az Istennek egyszülött Fiát, kinek ő szolgája és helytartója, Jeruzsálemben feszíték keresztre, nem akarta, hogy ugyanott tegyék fejére a koronát, hanem Betlehemet választotta a koronázási szertartások helyéül. II. Paskális pápa Balduin kérelmére 1110-ben székesegyházzá emelte a bazilikát, és első püspökéül Aquitinust, Jeruzsálem éneklő kanonokját nevezte ki.

1169-ben Amalrik, kinek neje, Komnenos Emánuel görög császárnak unokahuga volt, uralkodott a szent városban. Alatta a bazilikán nevezetes javítások vétettek foganatba, melyekhez a byzanti császár arany

mozaikokkal járult; a munkálatokat Ephrem görög művész vezette. Miután a javítások költségeit a latinok és a görögök közösen fedezték, a templom különböző helyeire latin és görög feliratokat alkalmaztak.

A ferenczrendi atyák az első fermánt, mely szerint Krisztus Urunk születési templomát birtokba vehetik és használhatják, az egyiptomi szultántól 1271-ben kapták. 1478-ban a megrongált tetőt kijavították, melyhez IV Edward Anglia királya az ólmot. Fülöp Burgundia fejedelme pedig a gerendázathoz szükséges fát szolgáltatotta. Az ácsmunka Velenczében készült és Jaffáig hajón, onnan pedig teveháton szállítottatott Betlehembe. Mindezen javítási munkálatok felügyeletére és vezetésére II. Pius pápa egy szerzetest küldött, ki egyszersmind igen ügyes építész volt.

Quaresmius a XVI-ik századból arról értesít, hogy ez időtáiban a mozaikok nagy része lehullott, az oldalfalakat pedig a törökök megfosztották gyönyörű márványburkolatuktól, hogy azzal Jeruzsálemi mecsetjüket felékesítsék. Ólom födelét a görögök leszedték és 1665-ben a törököknek adták el, kik azt golyók készítésére használták, midőn Velence ellen Kandia miatt háborút viseltek. Ugyanekkor a görögök nyilvános imájukban arra kérték az Istent, hogy a törökök a katolikus Velence fölött győzelmet arassanak. Azután a tett szolgálattal a törökök előtt dicsekedtek s jutalmul azon jogot nyerték, hogy a bazilikán, melyet előbb megcsonkítottak, javításokat eszközölhetnek. 1677-ben Doziteus patriárka arra számított, hogy ennek révén — a nyugati keresztények közönyössége mellett — a templomra kizárólagos tulajdonjogot formálhat, a mi — fájdalom — sikerült is neki! Szerződés folytán 1690-ben ismét kénytelenek voltak a templomot jogszerű tulajdonosainak visszaszolgáltatni, azonban cselszövények által már 1757-ben ismét birtokukba ejtették, s ezóta a latinok kizárásával az örményekkel itt tartják istentiszteletüket, de az utóbbiaknak külön oltáruk van a kereszthajóban.

Mivel a latinok jogigényeiket minden alkalommal megújítják, a török kormánytól a templom egyedüli még be nem falazott bejáratához kulcsot kaptak, mely engedményről a szultán az orosz czárhoz 1853-ban intézett iratában ekképen nyilatkozik: „midőn a latinok a betlehem-i templom nagy kapujához kulcsot kaptak, ezzel csak azon jogot nyerték, hogy a templomon keresztül (zárdájukba) mehessenek, de nem hogy abban istentiszteletüket tartsák, vagy azt a görögökkel közösen birják.“ Ez tehát egyik foszlánya az egykori katolikus birtokjognak, s csakugyan valósul a Szentföldön divó közmondás: a latinok birják a fermánokat, de a görögök bitorolják a szentélyeket.

A katolikus patriárka a rablók ellen rendesen tiltakozik, de magára hagyatva mitsem eszközölhet ki a görög pénzzel megvesztegetett török hatósági közegeknél, kiknek peres ügyek eldöntésében az szolgál zsinórmértékül: aki többet fizet, annak van igaza.

Ha az európai katolikus hatalmak befolyásukat a sérelmek orvoslására még idejekorán nem érvényesítik, és az orosz szemtelen üzelmeknek határt nem szabnak, akkor 3—4 évtized múlva tökéletesen kiszorítják a katolikusokat az őket megillető jogaikból.

Valóban, ki ne ismerné fel az isteni Gondviselés csodáját abban, hogy az izlam zsarnok uralma daczára, a basilika még fennáll! Fontoljuk meg, hogy nemcsak a mohamedánok, hanem részben eretnekek és zsidók romboló szelleme is a Szentföld egyetlen templomát sem kímélte meg azokból, melyeket a mult századok kegyelete állított: s ily általános rombolás közepette, im szent Mária bazilikája Betlehemben fenmaradt! Hányszor kísérelték meg a rajongó mohamedánok e nagyszerű szentegyházat drága faragványaitól, oszlopaitól és márványburkolatától megfosztani; de ime, vakmerőségük mindannyiszor hajótörést szenvedett! Egyszer rendkívüli fényözön riasztotta vissza, másszor ismét kigyók, méhraj és darázsok törtek elő és szétugrasztották az istenteleneket. Mindennek daczára azonban állítják, hogy mégis sok drága márványlapot hurczoltak el, melylyel a je-

ruzsálemi Ómár-mecsetén kívül, még egyéb mecseteket is, nevezetesen Kairóban, ékesítettek. Ámbár szentségtörő kezek és az idő vasfoga sokat rontottak a nagyszerű épületen, mégis, mintha örök időkre volna építve, 15 század óta dicsőn fennáll és pusztítóit sírba látta szállani.

Ezen történeti előzmények után tekintsük meg közelebbről a nagyszerű templomnak ugy külsejét, mint belsejét.

A kolostortól nyugatra tágas téren állapodunk meg, s ime szűz Mária bazilikája, mely alapítónőjétől sz. Ilona templomának is neveztetik, s mely Krisztus születésének szentélyét magában foglalja, büszkén emelkedik előttünk. E térséget régente négyzet oszlopcsarnok kerítette, melynek jelenleg nyomát sem láthatni többé, csak három cisterna maradt fenn, hol régi szokás szerint a hivek mosakodtak, mielőtt a szentélybe léptek. A bazilika külseje egyszerűségével lepi meg a szemlélőt, mivel kúpoláját faragvány vagy egyéb ékitmény nem díszíti, de ennek daczára tiszteletet gerjeszt maga iránt. Csak nyugati része áll szabadon, a többi oldalához latin, görög és örmény zárdák vannak építve. Egykoron előcsarnokába három ajtó vezetett, a középsőn a papok, jobbra a férfiak, balra a nők léptek be; e három ajtó közül jelenleg kettő be van falazva, s csak a középsőn keresztül vezet szűk bemenet az előcsarnokba. Azért falazták be az ajtókat és a homlokzat ablakait, hogy megakadályozzák a muzulmanok betöréseit, kik azelőtt gyakran szentségtörőleg rontottak a templom hajójába, s ott kegyetlenkedtek. A több kamrából álló sötétes előcsarnokból, mely ép oly széles, mint a templom közép hajója, magassága pedig a mellékhajókéval egyenlő, hajdan szintén 3 ajtó vezetett a bazilika bensejébe, azonban jelenleg, a már említett okból, csak egy ajtóval bir.

A bazilika alapja körszerű görög keresztet képez, hossza 170, szélessége pedig 80 láb s öt hajóra oszlik. Mivel a rengeteg épület boltozattal nem bir, ennek hiányát egyszerű vízszintes gerendázat pótolja, mely a

tetővel együtt négy vörhenyes oszlopsoron nyugszik, minden sor 12 korinthusi monolith oszlopból áll. Mondják, hogy a gerendázat libanoni cédrusfából készült; de hiába keresnénk rajta valami ékitményt, magasztos egyszerűségével az istállóra látszik emlékeztetni. A középhajót alkotó oszlopokat nem boltívek, hanem vízszintes párkány gerendák (architrav) kapcsolják össze, ezek fölött 10 méter magas oldalfalak emelkednek, melyek fájdalom, nagyobb részt az idő vas foga vagy szentségtörő kezek által megsemmisítettek. Főleg a latin feliratokat távolították el a görögök, hogy a nyugati egyház jogczimét ezen szentélyre kérdés tárgyává tegyék. Az ablakok alatt egy csoport mellkép maradt fen, melyek Jézus nemzetségfájára vonatkoznak: Azor, Szádok, Ákim, Eleazár, Mátán és Jákob feliratokkal. Ezek fölött körkeretekben egyházi készletek mozaik ábrái diszlenek, és az egyes ablakközökben élénk szinekkel feltüntetett angyalok jelenleg is arról kezeskednek, hogy a mozaik munka valódi művész kezéből származik; ezeken kívül a legnevezetesebb zsinatok fontosabb hátározataira vonatkozó feliratok olvashatók. Quaresmiusnak köszönjük, hogy a már eltűnt feliratok tartalmát is ismerjük. Az imitt-amott még meglévő művészi kivitelű gyöngyragyó-munkálatok szintén a templom belsejének egykori fényéről tanuskodnak. A templom többi falait egykor márvány burkolat borítá, padozata pedig művészileg összeillesztett vegyes színű mozaikból állott, melynek ma már nyomát is bajos volna felismerni. Nagyszerű lehetett tehát a bazilika benseje, melyről régi zarándokok állítják, hogy márvány burkolatán mint tükörben megláthatta magát az ember. Egy latin felirat töredéke a keresztény műtörténetre fontos adatként őrzi a templom újjáalkotójának nevét: (Pictura) s Ephrem fertur fecisse tu autem. . .“). Ezen jeles férfiút Almerik király uralkodása alatt Komnenos császártól küldött görög származásu Efrem művész volt.

A templom déli részében görög feliratu márvány keresztelő medenceze vonta magára figyelmünket; ez

kivül nyolcz szögletű, belül pedig négy levelű lóheréhez hasonlít, átellenében éjszakknak alacsony ajtó van, mely a legszélső hajó mentében a zárda keresztfolyósójába vezet. Erre szoktak a katolikusok törvényes joguknál fogva a templomba lépni. Mivel a templom a görögök számához aránylag igen nagy kiterjedésű: ennél fogva 1842-ben a kereszthajót a hosszhajótól magas fal által elválasztották s ez utóbbit a törökökkel együtt, nem egyszer a — katolikusok bosszantására — vásárpiaczul, olykor pedig istállóul is használják. A válaszfalból 3 ajtó nyílik a kereszthajóba, mely a középhajóval görög keresztet alkot. A keresztágak találkozási pontjait 4 féloszlop jelöli és a kereszthajó éjszaki oldalában van a latinoknak sz. Katalinról nevezett plébániatemploma, melybe a jobboldali keresztágból alacsony ajtó vezet.

Mihelyt a kereszthajóba léptünk, azonnal szemünkbe ötlött ennek fénye és díszje, mely a hosszhajó elhagyottságával éles ellentétet képez; szintén számos művészi alkotású mozaik képpel van gazdagon ékesítve, melyek Jézus és az apostolok élettörténetéből nevezetesebb mozzanatokot meglepő hűséggel ábrázolnak. Ezek is az idő viszontagságai alatt sokat szenvedtek; azért kivéve egynehányat, általában igen sérült állapotban vannak. Így például a déli félkörű fülkében (apsis) Jézusnak Jeruzsálemben való ünnepélyes bevonulása eredeti felfogás szerint van ábrázolva. Az Üdvözítő számaron ül, a nép pedig Jeruzsálemből eléje siet. A többi közt egy asszony is látható, kinek balvállán gyermek ül, továbbá jelentéktelenebb alakok ruháikat terítik a földre, egy férfiú pálmafára mászik, hogy róla ágakat törjön. Az éjszaki apsisban pedig ama jelenet látható, midőn Jézus tanítványai jelenlétében, kiknek fejét nem köríti dicsfény, felhívja a hitetlen Tamást, hogy ujjait sebhelyeibe helyezze. A harmadik mozaiktöredék a mennybemenetelt tünteti fel, de az apostolok fején ismét hiányzik a fénykör, kiknek körében két angyal közt a bold. Szűz áll. Ezeken kívül még egyéb kisebb mozaik képek is ékitik a falakat; de ezek le-

írásával nem akarom fárasztani a tisztelt olvasó figyelmét.

A kereszthajó a többi hajónál három lépcsővel magasabban fekszik, és három félkörű fülkéjében ugyanannyi oltár áll: az északi az örményeké, a déli és keleti a görögöké. Ez utóbbi a főoltár, melyet a görögök a három napkeleti bölcs tiszteletére állítottak, s mely gazdagon aranyozott képekben bővelkedik, talaja márványlapokból áll. Az oltár tövében márvány csillagot láttunk. Ez állítólag azon pontot jelzi, hol a csodaszerű csillag megállt, midőn a három napkeleti bölcsset a jászolhoz vezette. A főoltár mindkét oldalán 15 lépcsőn a földalatti barlangba juthatni; de mielőtt ennek képét adnám, előre kell bocsátanom, hogy azon helyen, hol jelenleg a bazilika áll, egykor meredek szikla emelkedett; az Ilona császárné által megbízott építész tehát mindaddig nem foghatott nagyszerű terve kiviteléhez, míg a magaslat szikláját — mint egykor Jeruzsálemben Krisztus- és a bold. Szűz sírjánál — le nem repesztette; mert csak így volt lehetséges a nagy kiterjedésű bazilika alapjához szükséges tért megnyerni; de mivel a barlangnak természetes mészkőből álló mennyezete nem lett volna képes a kereszthajó roppant súlyát elviselni, alája mesterséges boltozatot építettek. A természetes barlang tehát csak annyiból ment változáson keresztül, amennyiben boltozatán és falán vésővel is működtek, midőn ezeket N. Konstantin alatt fehér márvánnyal borították.

Krisztus idejében ezen barlang Betlehem felé nyitva állt, eredeti bejáratát idő folytán befalazták. A mostani bejáratok csak későbbi időkből valók. Benseje, melynek hossza 37 láb, szélessége 11 láb, magassága pedig 9 láb — három elsőrangú szentélyt foglal magában. u. m. Krisztus születése helyét, a szent jászol szentélyét és azon helyet, hol a napkeleti bölcsök a kisdéd Jézust imádták.

Mi a kereszthajó főoltárának bal oldalán mentünk a földalatti szirtüregbe, hol a keletre eső félkörű fülkében fehér márvány talajon jaspis-körzetbe

foglalt 14 sugárból álló ezüst csillag a Megváltó születésének helyét jelöli. A foglalványi körvonalok közt következő felirat olvasható: „Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est.“ Ezen az emberiségre nézve örökké nevezetes hely fölött éjjel nappal 15 lámpa árasztja fényét, melyek közül 4 a katolikusoké, 6 a görögöké, 5 az örményeké. Azelőtt ezen lámpákról való gondoskodás kizárólag a katolikusokat illette. A lámpák legbecsesebbike XIII. Lajos francia király, a többi pedig Spanyolhon, Ausztria és Velence ajándéka. Már az előzményekből tudjuk, hogy a görögök Oroszország hatalmas pártfogásával 1757-ben a bazilikát, 1840-ben pedig ezen szent helyet is, hol Krisztus Urunk született, erőszakkal birtokukba vették. Ez időtől fogva nem engedik meg, hogy itt katolikus áldozárok a szentmisét bemutassák; a ferenczrendiek joga egyedül az, hogy az említett 4 lámpáról gondoskodnak, és a mindennap megtartatni szokott körmenet alkalmával az örökbecsü szentély előtt imádkoznak és tömjénnel füstölik.

A sziklába vágott fülke drága szőnyegekkel van borítva, közepére pedig a görögök és örmények isteni tiszteletük tartamára felváltva szent képeket aggatnak. Midőn e szentélyt kizárólag a latinok birták, Palma Jakab híres olasz festész egyik remekműve szolgált oltárképül.

Egykor a barlang falait remek mozaikképek ékesítették, melyek felirataiból mai nap csak a „Dominus“ szó olvasható. Falazatát a ferenczrendi atyák 1717-ben vörös damaszkusi szőnyeggel vonták be, melynek közepére a latin katolikusok szentföldi czimere: egy nagy kereszt négy kisebb kereszttel aranynyal volt himezve. Ezen szőnyeg czimerével és a csillag latin feliratával elvitázhatlan bizonyítékai a latin katolikusok igaz és eredeti jogának az említett szentélyre.

A ferenczrendi atyák már régen észrevették, hogy a görögök el akarják távolítani a csillagot, miért is a mennyire lehetett, szögekkel megerősítették. De mi történt? 1847-iki október havában a görögök isteni

tiszteletük alatt csakugyan elorozták az ezüst csillagot s nagy diadallal sz. Szábába vittek. Hiába emeltek a török kormánynál panaszt a katolikusok, hasztalan kértek ez ügyben bírói vizsgálatot és a vétkesek szigorú megfenyítését! A kádi (bíró) megígérte, hogy 11 ezer piaszterért rájuk nézve kedvezőleg dönti el az ügyet. Már egyszer felemlítém, hogy a török bírák, mindig annak javára döntenek el az ügyet, ki többet fizet, de a katolikusok ily aljas eszközökhöz nem akartak nyulni. Hogy alapos volt a Photius követőire esett gyanu, fényesen kiderült onnét, hogy egy betlehemi szakadár görög, lelkismerete által furdaltatván, halálos ágyán nyilvánosan kivallotta, hogy hitsorsosai megbízásából ő követte el a gaztettet.

A peres kérdés az 1848-iki francia forradalom után 1852-ig függőben maradt; ekkor diplomatiái alkudozások tárgyává lett, melyeknek eredménye a csillag visszahelyezése volt. Abdul Medzsid szultán az elorzott csillag mintájára saját költségén újat készíttetett, melyet azonban Franciaország — melynek kötelességében állott volna a katolikus érdekeket védeni — engedékenysége folytán nem a latinok, hanem a török biztos: Aszif bey csupán a francia konzul jelenlétében tett helyére. Ez 1852-ki Deczember havában történt.

Erre vonatkozólag az 1853-iki május hó 5-ikéről keltezett és a konstantinápolyi orosz és francia nagy követségekhez intézett császári fermán oda nyilatkozik, hogy a csillag visszahelyezése által sem a görögöknek, sem a latinoknak valami különös jog nem adatott. s hogy e tekintetben soha és semmi szin alatt változásnak történnie nem szabad.

Igy tehát a csillag visszahelyeztetése, mondja a híres Mislin nem az igazságszolgáltatás és az elégtétel ténye, hanem a keresztények megaláztatása. A csillagot, melyet egykor a katolikusok kegyeletből készíttetek, a görögök pedig elorozták, a török szultán állítja vissza, mivel a keresztények egyenetlenségük miatt erre képtelenek. Tehát mai nap Mohamed

utódja tanuskodik arról, hogy itt a keresztények Üdvözítője született!

Hasonló vitát támasztottak a görögök a vörös se-lyem szőnyeg miatt, melylyel a ferenczrendi atyák a szirtüreg boltozatát és falait 1717-ben beborították, s mely régisége miatt már oly rossz állapotban volt, hogy csaknem szétesett. Üdvözítőnk életéből különböző je-lenetek, közepén pedig a latin katolikusok szentföldi czimere: egy nagy kereszt négy kisebb kereszttel volt rajta arannyal himezve. A görögök különböző alkalommal leszédtek e himzéseket s csak felső részén, hova szentségtörő kezeik nem értek, maradt még némi nyomuk. Midőn a görögök és örmények 1757-ben a nagy templomot erőszakkal birtokukba ejték a szőnyeg már 40 év óta födé a kápolna falait; latin czimere, valamint a csillag latin felirata hangosan hirdeték a római katolikusok elvitázhatlan, őseredeti jogait az említett szentélyre. De ép ez volt a szálfka a görögök szemé-
ben! s azért nem engedték meg a ferenczrendi atyák-
nak, hogy a csaknem foszlánnyá vált szőnyeg helyébe
ujat tüzzenek, hogy így a latinoknak igaz jogaik végső
és egyetlen tanujele e foszlánydarabokkal véggép meg-
semmisüljön, ők pedig mondhassák: a kápolnát is, vala-
mint az egyházat sz. Ilona görög császárné építtette;
tehát elejétől fogva a görögök tulajdona volt, s hogy
így álnokul magukhoz ragadhassák e kis szentélyt is,
valamint évek előtt magukhoz ragadták a nagy egyhá-
zat. Mindezen fondorlatok daczára a ferenczrendiek a
török kormánytól 1873-ban azon engedélyt nyerték,
hogy az oldalfalakat új szőnyeggel bevonják, ami a fran-
czia konzul és a latin, görög és örmény egyházi elől-
járók jelenlétében csakugyan megis történt. De ugyan-
azon év virágvasárnapján a görögök formális harcot
viseltek a ferenczrendi atyák ellen, midőn ezek szent
Ilona templomában a szokásos körmenetet tartották.
Ugyanez ismétlődött sz. Márk napján is; midőn a szent
ferenczrendi szerzetesek körmenetileg a bazilikán ke-
resztül vonultak, botokkal, kövekkel, fegyverrel tá-
madtak rájuk. A csőcselék vezetője maga a betlehemi

görög szakadár-püspök volt. Minthogy a ferenczrendi atyák belátták, hogy hasztalan minden ellentállás, zárdájukba vonultak. Ez alkalommal 4 atya és néhány világi megsebesült; de a visszavonulás nem vetett véget a háboruszkodásnak, ellenkezőleg, fokozván a fanatikusban a vak dühöt őket arra indította, hogy a zárdát fegyvergolyó és kőzáporral vették ostrom alá. Ekkor a ferenczrendiek harangszóval jelezték a veszélyt a környékbelieknek, s csakugyan a közel levő Tanturból megjelent a helyszínén az osztrák magyarconsul küldöttje, a ki midőn Ura tekintélyére hivatkozott, ha nem is mást, azt mégis elérte, hogy a támadók néhány perczre felhagytak az ostromlással. Ezalatt sikerült az ostromlottaknak a két ajtót, mely a sz. Ilona templomával közlekedik elzárni. Midőn ezt a görögök észrevették, új támadást intéztek a zárdá ellen. Miután az éjszakai keresztág ajtaján rést ütöttek, felhagytak a zárdá ostromlásával és egész dühhel a szent barlangnak rontottak. Bizonyára senki se hinné el azon iszonyatos tetteket, a melyeket ott véghez vittek, ha ezek nyilván való dolgok nem volnának. A csőcselék, püspöke élén, vonult be a kalugyerekkel (szerzetesekkel), a falakról letépte a latinok szőnyegeit, összetörte azok lámpáit, sőt még a latinok kizárólagos tulajdonát: a három királyok oltárát és a szent jászolt is lerombolta. Hogy teljes legyen a pusztítás iszonyatossága, a talaj és oldalfalak márványlapjait is szétszedték, végre a szent barlangban, dőzsöltek és tivornyáztak. Ez alkalommal a püspök Ganymedes szerepét játszva szeszestallal szolgált a csőcseléknek.

Midőn másodnapra ezen iszonyatosság hirtelén Jeruzsálembé is elhatott, az egész város mozgalomba jött. A bimbasi az őrség legnagyobb részével azonnal Betlehembe vonult, sőt maga a pasa is a francia konzullal együtt megjelent a helyszínén. Az olasz és spanyol consulok írásban és élőszóval fejezték ki rosszalásukat a betlehemi hatóság előtt, és elégtételt követeltek. Az osztrák magyar és az angol követek jegyzéket intéztek a pasához, melyben elégtételt követeltek. Csak az orosz, német és görög consulok torkán akadt meg a szó.

A kiknek alkalmuk volt a pusztulást követő napon a szent barlangba lépni, elborzadtak, midőn a barbárok okozta romlást látták. Egy protestáns, ki a Messiásnak ismételt megjelenését a Szentföldön váró, úgynevezett templomtestvérek felekezetéhez tartozik — emigy kiálta fel: „Valóban, ez ama pusztulás iszonyatossága, melyet Dániel próféta megjövendölt, ez nem kevésbé erősíti meg abbeli hitemet, hogy nem sokára eljövend a Messiás!”

A rend helyre állta után a katolikusok ismét megtisztították a szent jászolt és oda ideiglenes oltárt emeltek; de a görögök még most sem akarták megengedni, hogy a falakat ujonan beszőnyegezzék, míg végre hosszas fáradságos küzdelem után 1854-ben sikerült az engedélyt kieszközölni. A szomorú ügy sok huza-vona után azzal végződött, hogy a főczinkosok: a betlehemi szakadár püspök, a jeruzsálemi görög patriárka dragomanja és több kalugyer számkivetésbe küldettek. Ez idő óta Betlehemben a török kormány erős őrséget tart, melynek laktanyája a bazilika térszomszédságában van. Mondhatom, igen megütköztem rajta, midőn Krisztus Úrunk születési barlangjában katonát feltűzött szuronyal láttam. Hogy a hatóság a netán kitorzó zavaroknál mielőbb közbeléphessen, Betlehem és Jeruzsálem között távir dai összeköttetés létesült. Ép midőn Jeruzsálemben voltunk, a sz. ferenczendiek főnöke Betlehemből táviratilag értesített, hogy az örmények a sz. jászol barlangjában méréseket eszközöltek, hogy néhány képüket behelyezzék, s ennek révén a nevezett szentélyre jogczimet nyerjenek. Az őratya a vett táviratot azonnal közlé a francia consullal, ki a szükséges óvintézkedéseket rögtön megistette és így az örmények galád cselszövényeit megbiusította. De hagyjuk e szomorú dolgokat és térjünk vissza tárgyunkhoz.

Krisztus születési helyétől hét lépésnyire délnek van egy oldalbarlang, melybe három lépcső vezet le. hossza 2·50 méter, szélessége pedig 2·30 méter, alakjára nézve megközelíti a négyszöget, de nem lévén

márványnyal burkolva. természetes falait drága szőnyegek födik, mennyezetét pedig három márványoszlop tartja. E barlangban nyugatra a talajon van a szent jászol szentélye; itt állt tehát a jászol, melybe a bold. Szűz a kised Jézust pólyákba takarva fektette, és jelenleg is itt fekszik a kised Jézus alakja teknyő idomu márvány homorulatban, mely azonban sodrony rácsozattal van elkerítve. Az eredeti jászol idő feketítette öt szál deszkáját sz. Ilona császárné ezüst lemezekbe foglaltatta, s hogy a katolikusok kegyeletük eme kiváló ereklyéjét biztonságra helyezték, 642-ben Romának „sancta Maria ad Praesepe“ czimü templomába szállították, hol a jászolt, melyben a kised Jézus alakja arany szalmán nyugszik, ezüst bölcsőben őrzik. Karácson éjjel ezen templom kanonokjai körmenetileg viszik a szent ereklyetartót, melyet a pápai trónálló püspökök, bibornokok és egyéb egyházi méltóságok égő fáklyákkal környeznek; ezeket követik az esetleg jelenlevő fejedelmek, a követek és hivek, kik ez ünnepélyre nagy számmal megjelennek, hogy a szent ereklye iránti tiszteletük adóját leróják, mely 19 század lefolyása alatt kikerülte a barbárok pusztítását.

Az ősz hagyomány szerint a jászol mellett, melybe a bold. Szűz az isteni kisedet fektette, egy ökör és egy szamár állott. Beteljesedett tehát Izaiás próféta (1. 3.) jövendölése: „Megismeri az ökör gazdáját, és a szamár ura jászolát; Izrael pedig nem ismer engem.“ A megrögzött zsidók, kik a Messiás személyében világhódítót vártak, ki őket a rómaiak zsarnok igájától megszabadítja, a pogányokat alattvalóikká, Jeruzsálemet pedig a világ központjává teszi, mai nap is konokul ragaszkodva ezen ferde nézetükhöz vonakodnak az alázatos Jézust az ígért Messiásnak elismerni.

A hely szűke miatt a jászol szentélyében nem lehet oltárt emelni, de átellenben ép azon helyen áll a három király oltára, hol a Megváltót ezek és a jámbor pásztorok imádták. Mindkét szentélyt a velencei születésű Palma Jakabtól a helyszínre vonatkozó olajfestmények díszítik, melyek arról tanuskodnak, hogy a

művész az ecsetet remekül kezelte. Ezen oldalbarlang a latinok kizárólagos tulajdona, kik itt megállapított órákban naponként két sz. misét (de nativitate Domini) mondanak. Szóbeli megállapodás folytán azonban megengedik a görögök és örmények, hogy isteni tiszteletük végeztével a kath. zarándok áldozárok is a latinok óráin kívül bemutathassák a sz. mise áldozatot. Ezen kedvezményben — a jó Ferencz-atyja közvetítése folytán — ma és következő napon mi is részesültünk.

A régi hagyomány szerint a három király neve: Menyhért, Gáspár és Boldizsár. Menyhért, a legöregebbik, az európai faj képviselője, az isteni csecsemőnek, mint királynak aranyat; Gáspár a legfiatalabbik, az ázsiai faj képviselője, mint Istennek tömjént; Boldizsár pedig az afrikai faj képviselője, mint halandó embernek mirhát, mutatott be. Az Üdvözítő jászolánál tehát az akkor ismert három világrész képviselői, Noé három fiának: Szem, Kám és Jáfet utódjai egyesültek, hogy neki a szeretet, imádás és halál jelvényeit felajánlják. Régi legendák szerint a napkeleti bölcsek hazájukba visszatérve nagy buzgalommal hirdették a nekik oly csodaszzerű módon kinyilatkoztatott Üdvözítőt, és alattvalóik közül számtalant a Megváltóban való hitre oktattak. Krisztus mennybemenetele után sz. Tamás apostol által megkereszteltettek, és ezentul buzgó társaivá lettek az Isten igéjének hirdetésében. Erekyék Konstantinápolyba, onnét pedig sz. Eusztorgius által Mailandba szállítottak. Midőn pedig rótszakálu Frigyes császár ezen várost 1163-ban ostrommal bevette és feldulta, a szent maradványokat a kíséretében levő Rainhold kölni érseknek ajándékozta, ki is azokat magával székvárosába vitte, hol jelenleg a világhírű kölni székesegyházban drága ereklyetartóban őriztetnek. Ezen ereklyék átvitelének évfordulóját a kölni érseki megye július hó 23-án szokta megülni.

A barlang szent falai közt kőpadon ülve nem egyszer mély elmélkedésbe merültem, vagy pedig térdre borulva áhitattal imádkoztam. A drága emlékek titokszzerű érzelmekkel tölték el keblemet, de ezek leírásába nem bocsátkozom, hisz arra ugyanis képtelen va-

gyok. „Inkább hallgatással, mint gyöngö szavakkal — mondja sz. Jeromos — kell ama jászolt tisztelni, melyben a kisdéd szavát hallatá.“ S valóban volna-e oly hithideg kebel, mely áhitatra nem gyuladna itt? ha látja, mint emelik szemeiket az éghez Európa, Ázsia, Afrika és Amerika hivei. Kérdezzük meg, mily magasztos eszme és fönséges cél vezérelte őket a földteke e kis pontjára? S mindnyájan egyhangulag válaszolják: ama kisdéd, a ki 19 század előtt itt született, oly varázserőt gyakorolt rájuk, hogy a szélrózsa minden irányából ez igénytelen jászolhoz zarándokoltak. Tehát nem a bizar fény vagy építési remekművek, nem a kies fekvésű tájék vagy enyhe levegő, hanem a mély vallásos kegyelet indította őket arra, hogy eltekintve az ut nagy fáradaimától, veszélyeitől és költségeitől, szívök sugallatát követve, az Üdvözítő iránti hálájokat itt a helyszínén leróják. Egyesek zokogva sirtak, mások arcza örömtől sugárzott, mintha csak átszellemültek volna tul áradozó érzelmeik dagályában nagy áhittal csókolák a csillagjelezte szent helyet.

A jelenvoltak kebelében tehát többé kevésbbé ugyanazon érzemények éledtek fel, melyek a kegyteljes anya szívét a legnagyobb fokban áthatották akkor, midőn emez örökké emlékezetes szent helyen a világ Megváltóját szülte. Ezeknek hű kifejezője sz. Vazul, midőn a kisdéd Jézust a bold. Szűz által imigy szóllittatja meg: „Minek nevezzelek édesem? Tán halandónak? hisz az Isten hatalma által méhembem fogantalak, . . . avagy Istennek hivjalak . . . ? hisz emberi alakod van. S hogy viseljem magamat irányodban? Vajjon tömjénezővel kezembem közeledjem-e hozzád, avagy mellem anyatejével kínáljalak? Gondos anyaként ápoljalak vagy porba borulva imádjalak? Oh csodák csodája! trónusod az ég, és én karjaimon tartsalak! Bár földi zarándokká lettél, mégse szakadtál el a mennyei seregektől, mert jelenleg is dicsőitenek az angyalok.“

Nem kevésbé magasztosak sz. Jeromos szavai: „Valahányszor azon helyre tekintek, hol az Üdvözítő született, kedvesen társalgok vele: Óh Jézusom! mon-

dom ilyenkor, mily keményen fekszel üdvösségem végett a jászolban. Mivel tanusítsam e miatt irántadi hálámat? Ekkor ugy látszik, mintha a kiseded ekkép szállana hozzám: Nem kívánok egyebet csak azt, hogy ajkad zengje: „Dicsőség a magasságban az Istennek!” Még ügyefogyottabb leszek miattad a kálvárián és a keresztfán! Erre ismét felszólalok: Óh én szerelmem! kell hogy valamit adjak neked, odaadom minden pénzemet. Ő pedig ismét válaszol: Az ég és föld enyém, semmire sincs tehát szüségem, add pénzedet inkább a szegényeknek, s ugy fogadom, mintha neked adtad volna. S ismét felszólalok: Szivesen odaadom, de neked is kell valamit adnom, mert különben búmban meghalok. Ha tehát oly adakozó vagy, felel ismét a gyermek, megmondom mivel szolgálhatsz. Add ide bűneidet, roszt lelkiismeretedet és kárhozatodat! Hát mi végből akarod ezeket? Vállaimra veszem, mert ez hatalmamban áll és dicsőségemre szolgál, amint Izaiás próféta megjövendölte: bűneidet veszem el. Ekkor hajlott korom daczára sirva fakadok mondván: Gyermekem! én kedves gyermekem! mennyire megindítád szívemet. Ami tied, legyen enyém és ami enyém, tied legyen, csak igy szabadulok meg a büntöl és biztosítom magamnak az örök boldogságot!

Nem csoda tehát, hogy Russeger József, ki az osztrák kormány megbizásából öt éven át Európa, Ázsia és Afrika különböző tartományait tudományos kutatások céljából beutazta, 1838-ban a betlehemi jászolnál, mint hívő keresztény és oly tudós, ki a tudományt a vallással is tudta összeegyeztetni, ekképen tolmácsolja érzelmeit: „Ich musz gestehen, dasz mir, als ich mich der erstern Stelle (ama szenthely, hol Krisztus született) näherte, das Herz fühlbar pochte, die Gewalt des mir unvergesslichen Augenblickes hatte sich meiner ganz bemeistert. Zufällig entlud sich gerade ein starkes Gewitter, heftige Donnerschläge rollten über uns durch die nächtlichtstillen hohen Räume des Gotteshauses, es war Mitternacht vorüber und der 18 November war angebrochen, mein schsunddreissigster

Geburtstag. Ich kniete an der hochgeheiligten Stelle, und die Erinnerung, an diesem Tage und zu dieser Stunde an der Geburtstätte unseres Heilandes zu Bethlehem gekniet zu haben, **würde ich um keine Welt hingeben.**“ A nagy tudós, kit személyesen ismertem, az ötvenes években az osztrák kormány által mint miniszteri tanácsos, szülőhelyemre — Selmezbányára — küldetett, hol évek mulva a halotti szentségek ajtatos felvétele után, boldogul az Urban kimult. Qualis vita mors et ita!

Több mint 30 lámpa világítja meg éjjel nappal a szent barlangot. Az éjszaknyugati sarokban köralakú nyílás látható, hol az óshagyomány szerint a szent család számára csodaszerűen forrás fakadt, melybe a csillag is elmerült, miután a napkeleti bölcseket a jászolhoz elvezette. A barlang háttéréből alacsony ajtó vezet egy éjszagnak nyuló sziklafolyosóba, mely több másodrangú szentélyt foglal magában. Legelől is sz. József kápolnájába léptünk. Ezt a hivek kérelmére 1621-ben novarai Ferencz őratya rendezte be, mivel nagyon is illőnek tartotta, hogy Jézus nevelő atyjának tiszteletére állandó emlék — oltár — emeltessék. A hagyomány szerint sz. József az Üdvözítő születésekor ide vonult vissza, s a napkeleti bölcsek eltávozta után itt nyerte az angyaltól az utasítást: „Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját, és fuss Egyiptomba, és maradj ott, miglen meg nem mondom neked. Mert keresni fogja Herodes a gyermeket, hogy elveszítse. (Máté 2, 13.) Öt lépcsővel lejjebb fekvő tágas fülkében az ártatlan gyermekek szentélyét tisztelik. Midőn Heródes király kegyetlen parancsa Betlehembe érkezett, néhány szorongatott anya gyermekestől ide rejtőzött; de a katonák által felfedeztetvén, nézniök kellett: mint gyilkolják le gyermekeiket. Ezen kebelrázó jelenetet mutatja a sikerült oltárkép. A mézskősziklában az oltárasztal alatt nyílás van, mely meglehetősen nagyságu vasrácsozattal elzárt üregbe vezet. Ez az ártatlan csecsemők közös sírja, mely csak apró szentek napján van nyitva, de a drága ereklyéket nem rejti többé

magában. Atellenében szük, sötét folyosó közepén cremonai sz. Özséb sírja áll. Ez sz. Jeromos tanítványa volt, ki összes földi javait eladta, hogy tanítója által, Betlehemben építendő zárda költségeihez járuljon. Mintha csak katakombákban járnánk, innét Ferencz-atyá ismét egy tágas sziklabarlangba vezetett, hol két sír fölött ugyanannyi oltár emelkedik. A nyugati sz. Jeromosét, a keleti pedig sz. Paula és ennek Eustochium nevű sz. leányáét foglalja magában.

Miután a tegnapi sorshuzás következtében csak holnap misézhettem a három királyok szentélyében, ma a kitűnő egyháztudor egyszerű sírján mutattam be a vér nélküli áldozatot.

Komoly benyomást gyakorolt rám a szentet ábrázoló oltárkép; mivel emlékezetembe idézte, hogy az asceticus életű tudós férfiú minden tetteinél a végítélet harsonaszava hangzott vissza: „Surgite mortui, venite ad iudicium.“ (Holtak támadjatok fel, jöjjetek az Isten ítélőszéke elé.)

Nyissuk fel az egyháztörténet könyvét, s mondjuk el a szent férfiú sírja fölött életrajzát, méltó emlékezésedül.

Ki ne tudná? hogy Homer a nagy görög költő születéshelye fölött egykor hét város vitatkozott, hogy a nagy férfiú halhatatlan hírnevében, maguk is osztozzanak. Sz. Jeromost nemcsak egyes városok, hanem egész tartományok akarják szülőttjöknek vallani. Századok óta foly a vita az egyházi történetírók között sz. Jeromos születési helye és idejére vonatkozólag. Érveiknek egész halmazát hordták össze állításaik igazolására. Istria, Liburnia, Dalmatia és Olaszország mindent megkísérlettek, hogy a kitűnő és szilárd jellemű egyháztudort honfitársuknak nyilváníthassák. Sz. Jeromos maga mondja, hogy szülővárosa **egykoron — quondam** — Dalmatia és Pannonia határán volt. Hogy volna tehát lehetséges, hogy egy város, mely Pannoniát Dalmátiától elválasztja, mégis Istriában, Liburniában, vagy Italiában feküdt legyen?

A kérdés gordiusi csomója tehát az, hogy szülőhelye Pannoniában vagy Dalmatiában keresendő-e?

Legujabb időben a nagy tudományu Dankó József, részint régibb történészek műveiből, részint pedig sz. Jeromos irataiból, tehát külső és belső megdönthetetlen érvekkel fényesen bebizonyította*) hogy sz. Jeromos a régi Pannoniának Stridon nevű városában vagyis a mai Magyarország muraközi részében, 331-ben született. Miután az írók egész sorozatát felhozza és érveiket előadja, melyek alapján születési helyét Pannoniába helyezik, sz. Jeromos saját szavaiból bizonyítja be: miért nem lehetséges, hogy másutt született, mint a dráva és muraközi félszigeten. Ugyanis sz. Jeromos maga felemlíti, hogy (édes atyja Özséb és) szülővárosa a góthok által lerombolt Stridon, mely **egykor** Dalmatia és Pannonia határán feküdt. „Dalmatiae quondam Pannoniaequae confinium fuit“ (De viris illust. c. 135.) Mivel a történetírók sz. Jeromos eme szavait azon czélból csürik-csavarják, hogy Illiricumból, Dalmatia- és Pannoniából kizárják és istriainak vagy italiainak bizonyítsák, mások pedig ebből dalmata eredetét bizonygatják, a fentebbi idézet helyes értelmezésére szükséges, annak nyelvtani és történeti magyarázatába bocsátkoznunk.

A nagy tudományu szerző szerint a kérdés sarkpntja a „**quondam**“ időhatározóban pontosul össze, mely nyelvtanilag véve a multa vonatkozó érteménnyel bir; miután pedig sz. Jeromos 331-ben született, nyilván az ezen év előtti korszakot jelzi. Állítása beigazolására hathatós és megdönthetetlen érvekkül az ezen korra vonatkozó régi földrajz és történetírók adatait sorolja föl, melyekből kitünik, hogy Augustus császár idejében a meghódított Savia, a mai Szlavonia, *Dalmatiához* mint kiegészítő terület csatoltatott. Ekkor képezte

* Divum Hieronymum oppido Stridonis in regione interamna (Muraköz) Hungariae anno CCCXXXI. p. Ch. natum esse propugnat Josephus Dankó Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Canonicus Theologus. Moguntiae Sumptibus Kircheim 1874.

tehát a Dráva, Pannonia és Dalmatia közt a határt; de már Kr. u. 297, 369, 398. és 448. kelt történeti adatokból, illetve a római birodalom provinciáinak lajstromaiból (Indices provinciarum) kiviláglik, hogy Savia, mint külön tartomány, Dalmatia és Pannonia közt foglal helyet: ennél fogva világos, hogy Jeromos korában, a ki 331-ben született, Daluattia nem volt határos Pannoniával.

Fölötte érdekes a nagy tudományú író értekezésének azon része, a melyben sz. Pál eme szavaiból, „Jeruzsálemtől kezdve egész Illyriáig mindenütt hirdetem az evangeliumot“, (Rom. 15, 19.) kiindulva, azon következte tésre jut, hogy Pannoniában már igen korán elterjedt a kereszténység, és a mennyire a gyér adatok engedik, felsorolja: hol s merre voltak Pannonia püspökségei; felhossa egyebek közt, hogy a szent-sir templomának Nagy-Konstantin alatt történt felszenteltetésén Pannonia püspökei is jelen voltak. Mély buvárszelleméről tanuskodik továbbá a stridói-püspökség adatainak összeállítása, melynek püspöke „ex provincia Pannonia Domnus Stridonensis“ a niceai zsinat határozatait 321-ben aláírta. Domnus ezen sajátkezű aláírásából minden kétséget kizárólag kiderül, hogy Stridon 321-ben, vagyis 10 évvel sz. Jeromos születése előtt, nem Dalmatiához, hanem Pannoniához tartozott; mert észszerűen nem tehető fel, hogy Domnus nem tudta volna, püspöksége mely provinciába való. A „quondam“ fentebbi magyarázatából pedig az tűnik ki, hogy sz. Jeromos nem a korabeli helyrajzi állapotokról irt, hanem arról, ami volt hajdan. Joggal mondhatta tehát, hogy szülővárosa „quondam“ azaz: **egykoron, valaha, régente, hajdan** Pannonia és Dalmatia határát képezte; de mivel az ő korában Dalmatia és Pannonia közt, mint külön tartomány Savia (Szlavonia) elterült: ennél fogva Stridon, — melyről szakavatott szerzőnk földrajzi és történeti érvekkel bevitatja, hogy a mai Muraközben keresendő, — nem lehetett többé Dalmatiával határos, s így tehát sz. Jeromos Pannoniában született.

Ha ezen megdönthetlen érvekkel szemben a dal-

maták bizonyítékai elesnek, mit mondjak azokról kik sz. Jeromos szülőhelyét Istriába, Liburniába vagy Olaszországba helyezik? nemde? vagy Aeneas erejével kell dicsekedniök, ki Iliumot a legyőzött házi istennel Italiába áthelyezte, vagy pedig oly erős hittel kell birniök, hogy ennek hatályával nemcsak hegyeket, hanem egész tartományokat is képesek áthelyezni.

Ezenkívül még, sz. Jeromosra vonatkozó más rokonkérdéseket is mély alapossággal megvitat a nagy tudós. Így eldönti azon kérdést: mily nemzetiségű? Azokkal szemben, kik dalmatának tartják, maga sz. Jeromos mondja, hogy ő latin, mi legkevésbé se vonható kétségbe, mivel az első négy században Pannoniában a latin nyelvet általánosan beszélték. Ugyanis a nemzetiségére felette büszke római nép, nemcsak fegyverrel hódított, hanem belső indokokkal is hatott a leigázott népekre, hogy a latin civilizációval a *classicus* római nyelvet is elfogadják. Ezt igazolják a mai román nyelvek, melyek úgy támadtak, hogy a latint saját nyelvükhöz idomították. Hasonló sors érte volna Pannonia ez időbeli nyelveit, ha a góthok, hunnok és avarok az ide való nemzeteket ki nem irtják. Latin eredete mellett érvül szolgál az is, hogy a latint folyton „*lingua nostra*“-nak nevezi, s noha Dalmatiát gyakran felemlíti, soha sem vallja magát dalmatának. „Különben Jeromos irataiban nyoma sincs a szláv nyelvnek, jegyzi meg a dalmata Bandurius; mert ha beszélte volna, kétség kívül a szentírás magyarázatában és a héber szavak fejtegetésében használta volna; a hol pedig sz. Jeromos hazai vagy övéi nyelvéről szól, ott, miként az a tudósok előtt ismeretes, a latin nyelvet kell értenünk.“ Evvel tehát a vita befejezettnek tekinthető. Sz. Jeromos földieit nem ugyan megvetésből, hanem a rómaiak bevett szokása szerint barbároknak nevezi. Hisz ismeretes dolog, hogy a rómaiak és görögök minden más népet, sőt az utóbbiak még a rómaiakat is néha barbár névvel illették.

Szalágyi és másokkal szemben, kik a stridói püspökség létét tagadták, ünnepeit szerzőnk fényesen bebi-

zonyítja, hogy Stridó csakugyan püspöki szék volt, sőt sz. Jeromos munkáiból Lupicinust az akkori stridói püspököt is fölemlíti, kiről a kitűnő egyháztudor nem igen dicsérőleg nyilatkozik, mert azt mondja fölöle: „ha a vak a vakokat vezeti, mindnyáján a verembe esnek.“ Nem csoda tehát, hogy hazája felől azon nyilatkozatra fakad: „Muis parum amica,“ s hogy honfitársai a hasnak élnek, a tiszteletet a vagyonhoz viszonyítják. Stridon 372. és 380 közt, a góthok által oly anynyira elpusztított, hogy a város helyén bokrok nőttek.

Miután Stridon földig leromboltatott és a nyugat római birodalom felbomlott, Pannonia is a barbárok hatalmába esett. Gepidák, longobardok avarok, és szlavinok tűzzel vassal pusztították az egész tartományt, és habár ezen népek ugy politikai, mint egyházi viszonyairól igen kevés vagy ugy szólván semmi adatokkal sem birunk, mindazonáltal tudvalevő dolog, hogy mindennek daczára a kereszténység itt teljesen ki nem irtatott. A magyarok megtérésével a muraközi szigetre is elhatott az evangéliom világa, s habár a középkor harcziás hangulata nem volt kedvező a történeti események részleges feljegyzésére, még sem mondhatjuk, hogy Stridóról némi történeti adatokkal nem birnánk. Az 1334- és 1396-ban kelt és Fejér codexben előforduló okmányokban a Dráva és Mura közt elterülő Strigow vagy Ztrigow mezővárosról és Chakturnyáról említés tétetik. 1448 ban Frigyes, Szlavonia bánja a muraközi Stridóban sz. Jeromos tiszteletére templomot építtetett, mely mie'őtt 1738-ban leromboltatott volna. homlokzatán következő felirattal birt: „**Hic natus est sanctus Hieronymus Ecclesiae Doctor.**“ (Itt született sz. Jeromos az egyház tudora) Ezen templomot a hozzátartozó javadalmakkal gróf Zrinyi Péter a pálosok Csáktornya vidékén létezett zárdájának ajándékozta, kik 1744-ben a mai nap is fennálló templomot építteték, hol a rend eltörléseig, nemcsak a helybeliek hanem a más vidékekről odatóduló ájtatos hivek lelki üdvéről gondoskodtak.

Különös, sőt rendkívüli eseményként tűnik fel az,

hogy daczára a számos rázkódtatások, viszontagságok és népvándorlásoknak, melyeknek Pannonia színhelye volt — sz. Jeromos hazájának — Stridonnak emléke soha se halt ki Pannonia lakói közt: sőt a kereszténységnek Pannoniában való szervezése kezdetétől fogva, Stridóba sz. Jeromos atyai házához vallásos ájtatosságból jámbor hivek mindig zarándokoltak. Ezen a népben sz. Jeromos iránt táplált ős régi kegyeletet V. Miklós pápa csak fokozta, midőn 1447. november hó 10-én Frigyes Szlavonia bánjának kérelmére sz. Jeromosnak Stridonban születése miatt mindazoknak bucsút engedélyezett, kik az ottani templomban a szentségekhez járulnak. Az erre vonatkozó okmányban fel van említve, hogy a sz. Jeromos tiszteletére emelt templom helyén állt egykor a ház, melyben a szent nevelkedett. Tehát a muraközi Stridonban, annak emléke és az évszázadokon átadott hagyomány még mindig fennáll, hogy itt született sz. Jeromos, ki a szentírás magyarázatában halhatatlan érdemeket szerzett magának. Ez oknál fogva Stridó hires bucsújáró hely, *) hol az oda való és a vidékbeli hivek kegyelete sz. Jeromos *születési helye* iránt nyilvánul. Bámulandó tehát a történeti érvek összhangzata a hagyománnyal. A nép, mely sem Jeromos iratait, sem a történetírók adatait nem ismeri, évszázadok óta a muraközi Stridót sz. Jeromos születési helyének tartja. Ez szerény véleményem szerint nem esetlegességnek hanem azon körülménynek tudandó be, hogy a muraközi Stridó annyiból azonos a rómaiak Stridon városával, hogy annak romjain épült.

Szerző mély alapossággal, ritka elmeéllel irt nagybecsű munkájával a művelt külföld előtt, nemcsak saját nevét örökitette meg, hanem a magyar egyház-irodalom hirnevét is emelte, miről a nagyszámu magasztaló és tudományosan taglaló iratok tanuskod-

*) Strido, Marktflecken in der Szalader Gespanschaft Wallfahrtsort wegen der Geburt des heiligen Hieronymus. Geographisch statistisches Handwörterbuch von Dr. Joh. Christ. Seiz. III. Band. Pag. 424. Pesth. 1830.

nak *) Joggal mondhatta a magyar ítész, hogy taglalata nagyobb fényt vet a dologra, mint mások foliansai. Sz. Jeromost tehát Pannonia büszkeségének és honfiktársunknak mondhatjuk; de térjünk át tulajdonképeni életrajzára.

Kétséget sem szenved, hogy sz. Jeromos egyike azon legnagyobb férfiaknak, kik valaha az egyházban éltek és működtek. Első oktatását szülői házában nyerte, mire vonatkozólag maga is feljegyezi: mint futamodott Orbilius mogorva nevelőjétől, kinek haragos tekintete elé közönségesen nagyanyja öléből vonszoltatott. Később további kiképeztetése végett Rómába ment, hol a leghiresebb tudósok előadásait hallgatta. Tudomány-szomja innét csakhamar Trierbe és Aquilejába vezette, hol könyvtára számára számos tudományos művet lemásolt. 372-ben ismét Rómába tért vissza, hol kora 20-ik évében a keresztség szentségét felvette. 373-ban betutazta a keletet, s hosszabb ideig Antiochiában tartózkodott, hogy Appolinárisnak a szentírásról tartott híres előadásait hallgassa. 374-ben néhány társával Kalczis pusztájába vonult, mely Arábia és Szíria közt terült el. De mindannak daczára, hogy itt mint remete rendkívül szigorú életet viselt, nem tudott a kísértetektől menekülni, melyek a testiség ingereivel majdnem a kétségbeesésig ostromolták. Hogy ezektől szabaduljon a hébernyelv tanulmányozására adta magát. Tanítóul egy aggremetét választott, ki azelőtt zsidó volt. E mellett szenvedélyes olvasója volt a latin remekíróknak, miről ezt írja Eustochiumnak: „Nagy fáradsággal szerzett könyveimtől sehogy se tudtam elválni; miután Cicerót olvastam, böjtöltem, álmatlan éj és szívfájdalom facsarta könyhullatás után, bűnem fölötti bánkodásomban Plátót vettem kézhez; de midőn magamhoz tértem, a prófétákat kezdtem olvasni, kiknek irálya igen műveletlen- és

*) Ezek közt a legnagyobb örömet okozta Marki Sándor fiatal bibliographus levele, melyben Doglioni Velenczében 1595. megjelent „L'Ungheria spiegata“ című munkájára hívja fel szerző figyelmét, hol Stridó szintén, nemcsak a szövegben, hanem a mellékelt térképen is, Muraközbe tétetik.

izlésnélkülinek látszott, s habár szemeim majdnem megtagadták a szolgálatot, úgy hogy a világosságot is alig tudtam megkülönböztetni, okát még sem szemeimben, hanem a napban kerestem. Mig így a gonosz szellem ámitgatott, a negyvennapi böjt közepe táján lázba estem; vége volt nyugalmamnak s csak bőr fedte csontjaimat; már végórám is közeledni láttam, testem is már egészen kihült s csak szívem volt még forró; ekkor lelkem a Magasságbeli ítélőszéke elé ragadtatott, hol a nagy világosság és fény miatt arczra borulván, feltekinteni sem mertem. Azon kérdésre: „Ki vagy?“ „Keresztény vagyok“ feleltem. „Hazudol“, válaszolt a legfőbb bíró, „te Ciceró és nem Jézus tanítványa vagy.“ Isten, a szentírás magyarázatának mesterévé akarván választani sz. Jeromost, ezen álomlátásban ostorral keményen megfenyítettette, ezentúl kiválólag a szent iratok tanulmányozásával foglalkozott, melyek értelmezésében elsőrendű tekintélyre vergődött. Gyöngge egészsége miatt 4 év múlva Antiochiába tért vissza, hol majdnem akarata ellenére, Paulin patriarka azon kikötéssel szentelte pappá, hogy tanulmányai zavartalan folytatása végett őt semmiféle hivatalra nem alkalmazandja. Azután Konstantinápolyba ment, hol nazianzi sz. Gergely tanítványa lón. 381-ben Damáz pápa Rómába hívta, kinek benső hite és szigorú életmódja sz. Jeromoséval fölötte megegyezett. Lakásául egyik külváros kisszerű kolostorának magányos czelláját jelölte ki. Damáz az egyház fontosabb ügyeiben, nemegyszer vette igénybe e nagy férfiú tanácsát. Jelesül megbizta őt válaszszerkesztéssel amaz az apostoli székhez intézett levelekre, melyekben a püspökök tőle tanácsot kértek; végre ama nagy-szerű és terhes munkával is bizta meg hogy az ujszövetség különböző s többnyire hiányos latin fordításait egybehasonlitsa, és az eredeti görög szövegnek teljesen megfelelő latin fordítást készítsen. Mind eme nehéz kötelemeknek fényesen felelt meg, sz. Jeromos, kinek kitűnő tehetségei, mély alaposságú tudománya, nagy nyelvismerete, elragadó ékesszólása, fényes erényei magához gyűjték a papságot és nemességet, szóval Róma

mindkét nembeli színe java csak úgy özönlött hozzá, hogy tőle az istenes életben és a szentírás értelmezésében oktatást nyerjen. De ép ez volt a szálfka irigyei szemében, kik Damáz pápa halála után, nem átallották őt a legaljasabb rágalomokkal illetni. Látva irigyei nagy számát, három évi ott tartózkodás után nemes megvetéssel hagyta el Rómát, hogy ismét a Szentföldre vissza térjen. Ujra felkereste, a szentélyeket, meglátogatta Egyiptom remetéit, s azután állandóan Betlehemben telepedett le, hogy visszavonulva a világ zajától csendes magányában büneiért vezekeljen, s azon nagy napra készüljön, melyen az Ur Jóel próféta szerint Jozafát völgyében a végítéletet fogja tartani.

Igy tehát azon ponthoz jutottam, hogy elbeszélésem fonalánál fogva, tisztelt olvasóimat sz. Jeromos sírjától egyenes irányban nyugatnak, az utolsó négyszögletes földalatti barlangba vezethetem, mely világosságát a zárda keresztolyosójára nyíló ablakból nyeri. Ez ima- és dolgozó szobája volt, melyben a szent életü férfiú 36 évig (384—420.) Jézus születési helyéhez közel szent elmélkedésben töltötte napjait, és eszközölte az egyházban még mai nap is használt szentírás latin fordítását. (Vulgata.) A kitünő egyháztudort sikerült olajfestmény állítja szemünk elé, arczán a mély gond kinyomata ül, kezében pedig nagy művét, a bibliát tartja.

Kiváló gondját képezte a férfikolostor, melynek alapítója és vezetője volt, úgy szinte a lelki gyermeke sz. Paula által alapított nőzárda is. Betlehemben szállodát is épített az idegenek számára, nehogy mint mondani szokta, ha sz. József és a bold. Szűz Betlehembe jönnének, annak legyenek kitéve, hogy lakást nem találnak. A folyton növekedő kiadások arra készítették, hogy 397-ben Paulinianus fivérét Stridóba küldje, miszerint a barbárok rombolása után fenmaradt közös szülői ószágot eladja, melynek vételárából fedezni akarta a rendkívüli kiadásokat.

Kora legkitünőbb egyénein kívül másokkal is nagy kiterjedésű levelezésben állt. Élte vége felé a szentírás

némely homályos kitételei értelmezése fölött sz. Ágostonnal, Hippo nagy tudományu püspökével is levelezett, ki oly nagy tisztelettel viseltetett iránta, hogy azon szavakra fakadt: „Mit Jeromos nem tud, azt senki sem tudja a világon.“

Iratai száma igen nagy, tekintélye az egyházban okadatolt, mivel a szentírás legmélyebb ismerője volt. Méltó tehát, hogy a négy latin egyháztudor diszes koszorujába felvétetett. De végre is folytonos ima, munka és vezeklések által megtörve, élte 88-ik évében vagyis Kr. u. 419-dik évben, september 30-dikán jobb létre szenderült. Szent teste saját kívánságára Bethlehembben, az imént érintett földalatti barlangban, közel az Úr jászolához tétetett öröknyugalomra, de később Rómába vitetett és a santa Maria Maggiore templomban az ott lévő eredeti jászol mellé helyeztetett.

Emlékét az egyház, halála évforduló napján, september 30-ikán üli meg. Cremonai sz. Ózséb említést tesz azon csodákról, melyek e nagy szent közbenjárására történtek. A hieronymiták iránta való tisztelethől tőle vevék nevöket.

De mit mondjak a két nemes szivü római hölgyről, Paula- s ennek Eustochium nevü szent leányáról, kik sz. Jeromos tanítványai valának?

Sz. Paula a Grachusok és Scipiók hires nemzetiségéből származván, férje Toxotius halála után, lemondott a világról, hogy Jeromos vezetése alatt az istenes életnek, a szentírás tanulmányozásának és az irgalmaság cselekedeteinek szentelje magát. Evégre elhagyván Rómát és családját, Eustochium leányával, mesterét — sz. Jeromost — Palesztinába követte. Utazása közben bejárta a szent életü remetéről hires Cyprust, Syriát és Egyiptomot, s miután Palesztinában az egyes szentélyekhez is elzarándokolt, lelkiatyja példájára Betlehemben, közel Krisztus jászolához, letelepedett. Nagy gazdagságát zárdák alapítására fordította, hogy ekkép, Jeromos vezetése alatt, mindkét nembeli hiveknek alkalmat nyujtson erényes és istenes életre. Sz. Paula, nemcsak

erényekben volt gazdag, hanem bő ismeretekkel is birt; az anyanyelvén kívül tökéletesen bírta a héber és görög nyelvet is, úgy, hogy — mi ritkaság egy nőnél — a szentírás eredeti szövegét is olvasta. E mellett élelmezés, ruházat és munka tekintetében oly szigorú volt maga iránt, mintha csak a ház utolsó cselédje lett volna. A szent életű hölgy 404-ben leánya karjai közt adá vissza lelkét teremtőjének. Temetésére egész Palesztinából özönlöttek az emberek, mindenki sietett végtiszteletét a boldogult iránt tanusítani; szegények, özvegyek és árvák, mint Tabita elhunytakor, mutaták a ruhákat, melyeket tőle kaptak, szóval az egész nép siratta, mivel közös anyját veszítette. Ezen kívül még azon körülmény is fényesen igazolja: mily nagy tiszteletben állt szent Paula, hogy Palesztina püspökei vállalkon vivék koporsóját a bold. Szűz bazilikájába, innét pedig, a már jelzett földalatti barlangba, hová sz. Jeromos, Krisztus születési helyéhez közel, öröknyugalomra helyeztette.

A nemes szívű matrona emlékét sz. Jeromos e gyönyörű sírfelirattal örökitette meg:

„Scipio quem genuit, Pauli fudere parentes,
Graecorum soboles, Agamemnonis inclyta proles,
Hoc jacet in tumulo: Paulam dixere priores,
Eustochii genitrix, Romani prima senatus
Pauperiem Christi, et Bethlehemitica rura secuta est.“

A barlang bejárata fölé pedig a következő remek feliratot tűzte:

„Aspicias angustum, praecisa in rupe sepulchrum?
Hospitium Paulae est, coelestia regna tenentis:
Fratrem, cognatos, Romam, Patriamque relinquens
Divitias sobolem, Bethlehemitico conditur antro.
Hic Praesepe tuum, Christe, atque hic mystica Magi
Munera portantes, hominique, Deoque dedere.“

Eustochium, ki az erényekben, az önmaga iránti szigorban és alázatban anyja szakadt hasonmása volt, Paula halála után az általa alapított nőzárda főnöknője lón, s még 15 évig élt. Egyedüli kívánsága az volt, hogy anyjához temessék: mert a kitől életében se tudott elválni, attól halálában se akart elszakadni.

Valóban remek eszmével fejezte ki a művész Eustochium anyja iránti ragaszkodását. Ugyanis a sírjuk fölé helyezett képen, mindketten egy koporsóban aranynyal szegélyezett vörösbársnny párnán nyugszanak, arcvonásaik tökéletesen hasonlítanak egymáshoz, s Eustochium anyjától csak fiatal kora és fátyola által különbözik. Paula fekete zarándok ruhába van öltöztetve, Eustochium szüziés fejét pedig fakadó rózsák ékitik. Mindketten jobb kézben bal mellökre fektetett feszületet tartanak, fölöttük pedig angyalok szárnyaikon lengenek, kik közül egyik koronát hoz számukra.

De ideje már, hogy elhagyjuk a földalatti szentélyeket és napfényre lépünk. Cremonai sz. Özséb sírjától lépcső vezet fel a sz. Ilona bazilikájától éjszakra fekvő sz. Katalin egyházába. Ez mint plébániaegyház a katolikus lakossághoz aránylag kicsiny, azért már régóta tervben van egy új és nagyobb templom építése, mely célra ő **Felsége Ferencz-József apostoli királyunk** szokott bőkezűségével 60,000 frankot adományozott, midőn 1869-ben Betlehem szentélyeit példás buzgósággal látogatta. A terv megállapítására és a szükséges tér kijelölésére azóta is folynak diplomatiái alkudozások Róma, Bécs és Konstantinápoly közt, melyek fájdalom biztos eredményre eddig sem vezették. Becsületére válik a ferenczrendi atyáknak a templom jelenlegi belső felszerelése, mely ha szegényes is, mindamellert rendet és tisztaságot tüntet fel. Ép akkor érkeztünk e templomba midőn a szerzett növendékei, kik itt a theologiai tanfolyamot végzik, lelkiigazgatójuk vezetése alatt a keresztuti-ájtatosságot tartották, Hő imánk végeztével a sekrestyén át a zárdába tértünk.

De mivel a görögök a szent barlangban isteni tiszteletöket még be nem fejezték, karavánunk azon áldozárainak, kiket a sors mára jelölt ki a szent járszólnál való miszésre. még sokáig kellett várniok. Hogy tehát a drága időt hasznosan töltsük, addig is a bazilikán kívüli szentélyek látogatásához fogtunk. A jó Ferencz atya legelől is az ugy nevezett tejbarlangba vezetett. Ez a város keleti magaslatán vagy 400 lépés-

nyire sz. Ilona templomától fekszik. A nyugati keresztények nem igen ismerik e szentélyt, de annál nagyobb becsben áll a keletieknél. Az utczáról magas kőfallal kerített előtérre léptünk, onnét pedig 13 lépcsőn föld alatt fekvő barlangba jutottunk, mely jelenleg is természetes állapotában van; hossza öt, szélessége három és magassága hat méter,

Nevét a hagyomány szerint következő eseménytől vette. Midőn szent Józsefnek az angyal tudtára adta, hogy Herodes az isteni kised élete ellen tör, vevé a gyermeket és anyját és ezen barlangba rejtőzött, hogy bevárja a menekülésre alkalmas pillanatot. E rémhírre, annyira megijedt a bold. Szüz, hogy anyatejét elvesztette e helyen ismét oly bőven visszanyerte, hogy abból kevés a földre is cseppent. Ez a barlang közetének azon csodaerőt kölcsönözte, hogy a szoptató anyáknak tejét megszaportítja, sőt állítólag a magtalanságot is gyógyítja. Ezen barlang, mely a ferencziek tulajdona, nemcsak a többi keresztény vallás-felekezetűek, hanem a mohamedánok előtt is nagy tiszteletben áll. Itt keresnek segílyt a szorongatott anyák! A barlang kréta-szerű közete azon tulajdonsággal bir, hogy a vízben könnyen feloldódik, miért is nedves időben fehér nedv szivárog ki belőle. E folyadékot a tejhiányban szenvedő anyák a bold. Szüzbe helyezett bizodalommal iszszák, és bizonyáguk szerint közülök számosan részesültek is a kért segílyben. Régente szokásban volt e folyadékot közönségesen „Mi asszonyunk tejé“-nek neve alatt, a legtávolabbi vidékekre is szétküldeni, sőt e kréta-szerű kő golyócskák alakjában hasonczélra még Európába is szállítattott.

Hogy a régiiek, mily nagy tiszteletet és kegyeletet tanusítottak e barlang iránt, mutatja azon körülmény is, hogy már a IV-ik században sz. Paula e helyre szent Miklós tiszteletére templomot építtetett. A kápolnává alakított barlangot egyszerü, de szép oltár ékesíti, melyen a ferenczrendi atyák naponta isteni tiszteletet tartanak. Nemcsak a hivek, kiket a vallásos meggyőződés vezérel, hanem a hitetlenek is, kiket a

nyert segély keltette mély hála indít arra, bőven látják el olajjal az itt égő lámpákat, és csakugyan e célra az oltár körül számos olajjal megtöltött korsókat láttunk.

A görögök 1870-ben eme szentélyt is hatalmukba akarták keríteni, de a katolikusok az által hiúsították meg tervöket, hogy éjjel a bejárat előtt falat huztak. 1873-ban is nagyon féltették a latinok e szentélyüket, s a már említett összeütközés alkalmával katonai őrséget helyeztek beléje. Azóta a katolikus betlehemiiek éjjel nappal őrzik.

Innen néhány lépésnyire a hegyhát keleti lejtőjén azon helyet mutatják, hol sz. József háza állott. E fölött egykor templom volt építve, melynek romjai mai napig is láthatók. Minthogy sz. József Betlehemből származott, nagyon is valószínű, hogy itt házzal birt, de miután az Augustus császár által elrendelt népösszeírás alkalmával városban szállást nem találhatott, azért ez időtájtban alkalmasint már nem volt az övé.

Innen a szöllővel és olajfákkal beültetett út meglehetősen meredeken keletre kanyarodik és Beit-Szahurba, vagyis azon pásztorok falujába vezet, kiknek az angyal hirdette a Megváltó születését.

A falu közepén áll Bir-Miriam, azaz Mária kutja. Midőn egykor szüz Mária erre ment, egy ember épen vizet merített, kitől az Istenanyja egy ital vizet kért, de ez durván elutasította, s utalva a kut mélységére rárivalt: „Igyál!” Mária pedig eltelve isteni bizalommal a kuthoz közeledett, mialatt a viz a kut gárdájáig felemelkedett, úgy hogy a bold. Szüz igen könnyen enyhíthetné szomját, de azután a viz ismét előbbi állására szállt vissza.

Beit-Szahur jelenleg igénytelen kis falu, kunyhók- és barlangokban élő lakószáma, a csekély számú katolikusokat kivéve, nagyobbára görög szakadárok. Ezek nemes büszkeséggel azon pásztorok utódjainak vallják magukat, kiknek az angyal legelőször adta tudtul a Megváltó születését. Foglalkozásuk földmívelés, kecske- és juhtenyésztés.

Legujabb időig a katolikusok kápolnául egy pincze alaku barlangot használtak. Külseje után ítélve, senki se merte volna állítani, hogy oltárán egykor az uj-szövetség áldozata nyugodott, azon áldozat, melynek Salamon áldozatai csak silány előképei voltak. Ha e kápolnát hazánkban iátnók, azt mondanók, hogy bedőlt pincze, legjobb esetben összeroskadt torony, hol denevérek laknak; de belseje is megfelel külsejének: kormos mint a katakombák, vagy az odollami barlang, hová Dávid menekült.

Kápolnájokhoz hasonló volt iskolájok, mely amattól csak annyiban különbözött, hogy előépülettel összekötött, mesterségesen kitégített barlang, hol a pásztorgyermek a legszükségesebb hittani és elemi oktatásban részesültek. Betlehem környékén még most is számos barlangra akadunk, melyeknek alakja ugy szólva 2000 év óta mit sem változott.

Azelőtt minden vásár- és ünnepnapon a közeli Beit-Dzsálából jött a hitküldér szent misét mondani és a 40 katolikust a hitben oktatni. Jelenleg Mauretain lyoni áldozár teljesíti a lelkeszi teendőket, aki rövid idő alatt hiveinek barátja, tanácsadója, meghittje és atyja lón, Francziaország anyagi támogatásával házat épített, melynek egyik részét ideiglenes kápolnává alakította, de egyuttál nagyobb templom építéséhez is fogott. Alapjainak ásatása közben kőkori leletekre, u. m.: késekre és korszókra akadtak. Szándékunk volt meglátogatni a buzgó hitküldért, kinek sikerült több szakadárt az egyház kebelébe visszatéríteni, de mily sajnálatunkra otthon nem találtuk.

Innen keletnek lejtős, sziklás ösvényen hegyek által körített hosszú és tágas völgybe szálltunk, melyet közönségesen pásztorok mezejének neveznek. Utunk mindkét oldalán szőlővel, füge-, olaj-, granátalma- és sz. Jánoskenyérfákkal sűrűn beültetett termékeny kertek terültek el, s nem egyszer kőkerítéseken kellett áthágnunk!

A kitűnő helyi ismerettel biró Ferencz atya a völgyben egy szántóföldre irányozta figyelmünket, mely

a hagyomány szerint a gazdag Booz birtoka volt, s melyen az alázatos Ruth, kit később Booz nőül is vett, kalászkot gyűjtött. E házasságból származott Obed, Dávid királynak nagyatyja. Hisz tudjuk a bibliából, hogy Booz igen gazdag ember volt, s így feltehető, hogy a Betlehem környékén levő földek szine-java az ő tulajdonát képezte; már pedig a jelzett szántóföld még mai napság is nagy termékenységet tanusít, tehát a hagyomány mellett a valószínűség is harczol. Az időben, midőn itt voltunk, e szántóföld búzával, árpával és lencsével volt bevetve és igen gazdag termést ígért. Mint értesültünk, a latin patriarka szándéka e földet megvenni, hogy azt búzával bevesse, és lisztjéből a sz. misénél használni szokott ostyákat készíttesse.

Mily gyönyörű emlékek fűzvék e helyhez! E térségen legelteté Dávid, a napbarnította arczu. zömök természetű, okos, ügyes és bátor pásztorfiu atyja nyáját. A meredező hegyek, a sik róna tanuja volt annak, mennyire multa felül kartársait a parittyá ügyes és biztos kezelésében, mily elragadó hangokat csalt ki az egyszerű pásztorsipból, és mily andalítón pengeté ujjával a hárfát. De nemcsak a dal mestere volt ő, hanem bátor a vakmerőségig, mert nem egyszer küzdött meg itt az oroszlánnyokkal s ragadta ki körmeik közül a prédát. Nem csoda, hogy eme jeles tulajdonainál fogva hire egész Saul királyhoz elhatott, ki őt udvarába is vette. Itt is olykor olykor megpendült a hárfá, szebbnél szebb dallamokat pengettek ujjai, hogy a komor Sault fölvidámitsa. E rónán legelteté a nyáját, midőn Sámuel próféta Isten parancsolatára őt királynak felkente.

Csekély távolban Booz földjétől délre állt egykoron Migdol-Heder vagyis a pásztorok nyájtornya, melyet Mózes is említ, mondván: miután Jákob Rákelt a Betlehembe vezető uton eltemette és sírja fölött oszlopot emelt, „elköltözvén onnét a nyájtornyon tul emelé sátorát.“ (Móz. I. 35. 24.) Minthogy pedig Palesztinában majdnem félbeszakasztás nélkül télen nyáron, még éjjel is a mezőn legeltetnek, a pásztorok zivataros idők

alkalmával ezen toronyba vonultak, hogy ott töltsék az éjet, vagy pedig a rablók és vadállatok netáni támadásai ellen nyájukkal biztos menhelyet találjanak. A hagyomány szerint ép Migdol-Heder helyén tanyáztak a jámbor pásztorok, midőn az angyal Krisztus születésekor mennyei fényben előttük megjelent. „És pásztorok valának azon tartományban, virasztván, s mint örök, éjjel vigyáztván az ő nyájoknál. És ime az Úr angyala megállta mellettök, és az Isten fényessége körülragyogá őket, és megfélemlének nagy félelemmel. És mondá nekik az angyal: Ne féljeteK, mert ime nagy örömet hirdetek nektek, mely leszen minden népnek; mert ma született nektek az Üdvözítő, ki az Úr Krisztus, Dávid városában. És ez lesz nektek a jel: Találtok egy kisedet, pólyákba takarva, és jászolyba fektetve. És azonnal mennyei sereg sokasága jöve az angyalhoz, dicsérvén és mondván: Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség a jóakarátú embereknek! És lőn, a mint elmentek tőlök az angyalok mennybe, a pásztorok szólának egymáshoz: Menjünk el Betlehembe, és lássuk meg e dolgot, melyet az Úr jelentett nekünk. És elmenének sietve, és találák Máriát és Józsefet és a jászolyban fekvő kisedet.“ (Luk. 2. 8—16.)

Ezen világra szóló esemény színhelyén Ilona császárné — sz. Jeromos és Niceforus Kalistus szerint — nagyszerű templomot és zárdát építtetett; Pauláról pedig mondja az előbbi, hogy miután a kised Jézus jászolát meglátogatta, Betlehem városától vagy ezer lépésnyire keletnek eső Heder tornyához sietett, hol egykoron Jákob nyáját őrizte és a hol a pásztorok éjjel nyájuknál virasztván az angyalok dicséneKét — Gloria in excelsis — hallották. Ezen hagyomány mellett 670-ben Arkulf; 730 ban Béda; 870-ben Bernát; a XI-ik században Epifanius és más írók nyilatkoznak. Itt tisztelték régente azon három pásztor sírját, kik az angyali szózatra a betlehemi barlangistálóban az isteni kisednek hódolatukat nyilvánították; a legenda azonban négynek, u. m.: Mizael, Acheel, István, és

Cinjék neveit jegyzi fel. A betlehemi születésű sz. Mátyás is, ki az áruló Judás helyébe az apostolok közé felvétellett, szintén e pásztorok egyike lett volna.

De ki tudna szavakban hű kifejezést adni lelki örömünknek? midőn a világra ható esemény színhelyére léptünk, mely még a múlt században is a latinoké volt, kiktől azonban a szakadár görögök — megvesztegetvén az akkori pasát — erőszakkal elfoglalták; kulcsait jelenleg is a beitszahur-i szakadár lelkész őrzi, ki azonban baksisért a jámbor zarándokokat bebo csájta. Miután ezen követelménynek megfeleltünk, fallal körített s mintegy 50 olajfával beültetett kertbe léptünk, hol egykoron a sz. Ilona által épített templom állt; földalatti része még fenn áll, melynek bejáratához 11, onnét pedig tíz lépcsőn leszállunk. Ez volt valószínűleg Migdol-Heder földalatti helyisége, hová a pásztorok az angyaltóli félelmökben visszavonultak; a nép ez oknál fogva pásztorok barlangjának nevezi és a tulajdonképeni szentélynek tartja, hol az angyaltól az Üdvözítő felöli örömhirt vevék. E földalatti szentély, mely a beit-szahuri szakadár görögök plébánia-temploma, igen elhanyagolt állapotban van; egyetlen szegényes oltárral bír, azon kívül a régi mozaik talajnak némi nyomai is láthatók. Hő imánk végeztével a tisztátlanul tartott barlangot elhagytuk, és ismét a felszínre léptünk. Az egykor itt állt Gloria in excelsis templom hajdani fényéről ma már csak dűledezett falak és egyes oszloptörödékek regélnek, ezeken — elmerengve a múlt századok történetén — terebélyes olajfa árnyékában pihenést kerestünk, melyről mindenki örök emlékül egy-egy olajfaágacskát vitt magával. Mielőtt a mennyei jelentés fenséges színhelyétől megváltunk, az ide vonatkozó evangéliumi szakasz elolvasása után önkénytelenül felhangzott ajkainkról: „Gloria in excelsis Deo!”

Valóban, volt-e illőbb és alkalmasabb hely az angyalok megjelenésére, mint e kies tájék? Lehetett-e Isten fia születését az emberiségnek ünnepélyesebb alakban kihirdetni? Mily fenségesen, mily andalítón

visszahangoztathatták a környező hegyek az angyalok dics-énekét? Mily elragadó lehetett a látvány, e festői térségen, midőn mennyei fényben megjelent az angyali sereg?!

Midőn éjszak felé más uton visszatértünk, karavánunk áldozárai, a szent barlangnak három királyról nevezett oltárán, egymás után mutatták be az Urnak a szent mise áldozatot, kikkel a többiek mély vallásos áhitatba merülve forró imájukat egyesíték. Ezek a legkellemesebb órák, melyeket a jámbor zarándok a szent helyeken tölthet. Fájdalom azonban, hogy a szentélyek csókolására tolakodók nagy zaját és rendetlenségét még a görögök gyakori hajlongásaikkal (*προσκύνησις*) is növelik, s nincsenek tekintettel a katolikusok isteni tiszteletére: ellenben aligha merészelne valaki az ő isteni tiszteletük alatt hasonló magaviseletet tanusítani.

Szent Katalin templomából naponkint délután 3 órakor körmenet indul Krisztus születési helyéhez, a szent jászol-, a napkeleti bölcsek oltára- és sz. Jeromos sírjához, melyben ma mi is részt vettünk. A szertartást végző áldozár elmondván a helyszinre vonatkozó imát megtömjénezi a szentélyt, melyet a hivek egyházi énekek zengzése alatt megcsókoltak. Megható volt a jelenet, midőn a körmenet Jézus születési szentélyéhez ért, hol a betlehemi énekes gyermekek mutató ujaikkal utalván a helyre, hangosan felkiáltottak: „Itt szülé a bold. Szűz Jézus Krisztust.“

Az ájtatosság végeztével ismét Ferencz atya kalauzolása alatt a jó órányira délnek eső Salamon tavaihoz mentünk. A városon kívül délnyugatnak vettük utunkat és egy mély völgy lejtője szélén folyvást régi vízvezeték mellett haladtunk. Utunk közepe táján Artasz falvához vagyis a biblikus Étámhoz jutottunk. Ez egykor Simeon nemzetségének városai közé tartozott, de mivel csekély számú lakói saját városukat megvédeni képtelenek valának, Juda nemzetségének átengedettett. A hegyoldalban Artasz mellett gazdag forrás bugyog fel, mely a kopár hegyek közé szorult

völgyet gyönyörű zöld szőnyeggel ékesíti. Itt terült el a híres hortus conclusus, Salamon berekesztett kertje, mely onnan nyerte nevét, mivel a völgyet alkotó hegyek körülzárják. Édeni szépsége annál szembeötlőbb, minél nagyobb az ellentét, melyet a körülötte magasló kopár hegyek képeznek. Ezek visszalövelvén a nap sugarait az ember szemét kápráztatják, holott a kies völgy buja növényzete bájaival tölti el. Narancs-, citrom-, füge- és gránátalmafák gyümölcük sulya alatt görnyedeznek, míg a legváltozatosabb színű virágok kellemes illatárt terjesztenek. Nem csoda tehát, hogy már Salamon egyik palotáját ide építette, hol költői ihlettséggel az énekek énekét írta, melyben jegyesét, ezen berekesztett kerthez hasonlítja. Flavius József Étámot az örömek helyének mondja, melyet Salamon király, — ki testőrségétől környeztetve a közeli Jeruzsálemből gyakran ide rándult, — kertekkel és vízvezetékekkel ellátott. Remek az ide-vonatkozó feljegyzése: „A lovak szépségét, (melyeket idegen királyok Salamonnak ajándékoztak) még inkább emelték a tirusi biborba öltözött és tegezzel felszerelt deli természetű ifjú leventék. Ha a nap gyűrűzött és aranyba font fekete hajzatukra süttött, fejüket fényár övezte. E daliás csapat minden nap reggel kísérté a királyt, ha szokása szerint, fehér ruhába öltözve diszkocsin a városból kivonult, hogy Jeruzsálem közelében levő Étám nevű nyaralójába ránduljon, hol igen jól érezte magát, mivel ott gyönyörű kertekkel és szökőkutakkal birt és a föld is fölötte termékeny volt.“

E gyönyörű és termékeny völgy századokon át gondos kéz hiányában elhagyatottan parlagon hevert, míg 1848-ban az izraelita Meschullam, ki Gobát anglikán hitküldér utóbb „jeruzsálemi protestans püspök“ (?) által megkereszteltetvén, itt letelepedett. Mivel mint kereszténynek és britt alattvalónak, nem volt szabad ingatlan birtokot vennie, huzamosabb időre nagy telket vett haszonbérbe. Közel Étám romjaihoz lakot épített magának, és az Étám forrás által öntözött völgyet művelni kezdé. Szántott, vetett, ülte-

tett és most fáradságának gyümölcseit aratja. A beduinok, kik eddig Artasz völgyében kényük kedvük szerint tanyáztak, kancsal szemmel kezdték nézni ezen idegennék terjeszkedését, s nemcsak éjjel nappal háborgatták, hanem birtokából ki is üzték; azonban Meschullam leereszkedő nyájasságát által csak hamar oly mérvben vivta ki magának a beduinok szeretetét, hogy jelenleg köziszteletben áll előttök. Később amerikaiak — állítólag a Mississippi partján vett isteni kinyilatkoztatás következtében — Meschullam urhoz a végből csatlakoztak, mivel a szentírásra alapított hitök szerint közelg már az idő, melyben az Úr Izrael népét Palesztinába vissza fogja vezetni, ez esetben pedig adott ígérete beváltására, embereket fog eszközül használni. Palesztina parlagon hever, hogy tehát lakhatóvá legyen, szükséges, hogy talaja felszántassék és műveltessék, s hogy lakói szívé a Szentlélek megindítsa és betöltse. „Ime, hazánkat és szereteteinket hagytuk el, mondák ők, hogy az ügyefogyott jeruzsálemi zsidókat oktassuk: hogyan keressék mindennapi kenyerüket; egyuttal Jézust az Isten fiát, mint a megígért Messiást, a kiből a jövővendölések teljesültek, nekik hirdetni és azután Isten áldását akarjuk bevárni. Mi itt szolgálatára állunk, intézkedjék velünk az ő szent akarata szerint.“ Ezen cél keresztül vitelére Amerikában nagy pénzüsszegeket gyűjtöttek, de a mint később kiderült, az amerikai protestans hitküldérek ámitók voltak, kik a szép czég alatt nem Krisztus ügyét, hanem saját érdeköket keresték. Nem csoda tehát, hogy vállalatuk meghasonlás következtében dugába dőlt.

A boldogult Hoványi, ki 20 évvel előttünk a Szentföldre zarándokolt, azt mondja, hogy a hortus conclusus az eszélyes protestans zsidó bérnöknek jó hasznot hajt. „Mivel az angol kormány alattvalóit legérellyesebben védi, Ábrahámnak e fölvilágosult ivadéka, szép kertjével együtt, az angol vallás hive lőn. Egyébiránt barátságos viszonyban áll a kathol. szerzetesekkel is, talán mivel terményeinek a ferenczi zárdákban

legjobb kelete van. Ha igaz, mint a barátokkal elhitetése, hogy csak az angolok üldözésétől félelemből késik a teljes megtéréssel, akkor is sajnálat és korholásra méltó gyáva izraelita. Én nem mulasztám el illendően a lelkére beszélni kertész uramnak, míg kötetes hálából az üdvös tanításért édes kis fűgével és pompás őszi baraczkkal kedveskedék szivesen látott vendégeinek. Mondhatom, nem is vette rossz néven az igaz szót, kivált mivel németül hangzott; sőt irányunkban ritka önzetlenséget mutata, semmi szín alatt sem fogadván el a pénzt nemes gyümölcseért.“ De el kell ismernünk az igazat, kétséget sem szenved, hogy egyedül Mészulam érdeme, hogy Salamon berekesztett kertje ismét tejjel-mézzel folyó virány-nyá vált.

Artasz mellett némi romokat látni, melyeket az egykori Étám maradványainak tartanak. Sziklabarlangjainak egyikében rejtőzött el Sámson, miután a filiszteusok vetéseit felgyújtotta. „És ő lemenvén, Étám sziklabarlangjában lakék. Ekkor fölmenvén a filiszteusok Júda földére, táborba szállának ama helyen, mely azután nevezteték Lékinék, azaz állcsontnak, a hol az ő hadseregök kiterjedett. És mondák nekik a Júdánemzetségbeliek: Miért jöttetek föl ellenünk? Kik felelék: Azért jöttünk, hogy megköttözzük Sámson, és visszafizessük neki, a miket rajtunk cselekedett. Le méne tehát háromezer férfiú Judából Étám sziklabarlangjához, s mondák Sámsonnak: Nem tudod-e, hogy a filiszteusok uralkodnak rajtunk? miért kívántad ezt cselekedni? S ő mondá nekik: A mint velem cselekedtek, úgy cselekedtem velök. Mondák neki: Megkötni jöttünk téged, és a filiszteusok kezébe adni. Mondá nekik Sámson: Esküdjetek meg és ígérjétek nekem, hogy nem öltök meg engem. Mondák: Nem öltünk meg téged, hanem kötve kézbe adunk. És megkötéék őt két új kötéllel, és kihozák Étám kősziklájából. Ki midőn az állcsont helyéhez jutott, és a filiszteusok kiáltozással eléje siettek, rászálla az Úr Lelke, és mint szokott a tűz közelében megemésztetni a len,

úgy a kötelek, melyekkel kötözve vala, lehullának és szétfoslának. És találván egy állkapcsot, azaz számár állcsontját, mely ott hever vala, fölkapván, megöle avval ezer férfiút, és mondá: A számár állkapcsával, a számár vemhének állcsontjával törölttem el őket, és megöltem ezer férfiút. És mikor ez igéket énekelve elvégezte, elveté az állcsontot kezéből, és hívá azon hely nevét Ramat-Lékinék, mely magyaráztatik, állcsont fölvetelének. És igen megszomjúhozván, kiálta az Úrhoz, és mondá: Te adtad szolgálád keze által ez igen nagy szabadulást és diadalmat; ime szomjan hallok meg, és a körülméletlenek kezeibe esem! Fölnyita tehát az Úr egy zápfogat a számár állcsontjában, és viz fakada abból. Melyet megiván fölélede az ő lelke, és erőt vőn. Azért lőn azon hely neve: a segítségül hívó forrása az állcsontból, — a jelen napig. És biráskodék Izraelben a filiszteusok idején husz esztendeig. (Birák 15, 8—20.)

Dalfi szerint legujabb időben Guérin, az ismét két órányira éjszaknyugatnak fekvő Er-Rám hegyén fedezte fel a filiszteusok táborozási helyét és a forrást, melyet a nép mai nap is „Aen el-Leki“, az állkapocs forrásának nevez

Mielőtt tovább indultunk, Ferencz atya egy délnék eső csonkakúp alakú hegyre fordította figyelmünket, mely egy fensikon vagy 400 lábnyira emelkedik. Az arabok talán szép alakja, vagy az itt egykor nagy költséggel emelt fényes építmények után El-Fureidisznek — kis paradicsomnak — nevezik. Flavius József Herodiumnak, az európaiak pedig Frankok hegyének hívják. Midőn a zsidó trónt bitorló Herodes a Makkabeusok ivadékát, Aristobolust legyőzte, diadalát egy város alapítása által, melynek saját nevét adta, akarta megörökíteni. A hegy ormán nagyszerű várat építtetett, mely királyi pompával berendezett termeket foglalt magában, s mivel a feljutás igen fáradságos volt, 200 művésziiesen faragott lépcsővel látta el. Tövében maga és barátjai számára fényes palotákat emelt. A hegy körül elterülő síkság építményekkel volt ellepve, me-

lyek jelentékeny várost alkottak. De jelenleg mi sem maradt fenn azon erős falakból, melyek kelet felől a várost övezték. A nagyszerű paloták és kéjkerterek, nyilvános épületek, szinkörök, források és szökőkutak mind eltűntenek már, csak a vízvezetéknek némi nyomát láthatni még a Hebronba vezető uton, melynek rendeltetése volt az istentelen Heródes e földi paradicsomát, hol közönségesen meghittjeivel nyaralni szokott, bőséges vízzel ellátni. Miután a szörnyeteg Jerikóban meghalt, fején arany koronával, kezében pedig a királyi jogart tartva, bíbor lepellel fődött arany koporsóban ide szállították hulláját. Családja, barátjai, számos katonaság és vagy 500 szolga illatszereket vive kísérik el Herodiumba, hol nagyszerű mausoleumba nyugalomra helyezték.

Mondják, hogy a frank királyság idejében a sz. János lovagok e hegy ormára erős várat építettek, hol miután a kereszties hadvezérek a Szentföldet elvesztették, még 40 évig tartották magukat. A Bethulin nevű várat sehogy sem tudták bevenni a szaraczenok, míg végre a keresztény hősöket, a soraikban kitört pestis a vár feladására kényszerítette.

Nem messze innét dél felé van Tékoa, 'Amosz és Habakuk proféták hazája; szent Jeromos idejében, még mutatták az előbbinek sírját. Mivel Tékoa az ország határvárosa, gyakori betöréseknek volt kitéve, Salamon fia, Róboam stratégiai fontosságánál fogva megerősítette. Miután a zsidók a fogságból visszatértek, lakói Jeruzsálem falainak felépítésében segédkezett nyújtottak; a középkorban a kereszties vezéreknek szinte igen jó szolgálatokat tettek, később pedig Tékoa Melisenda királyné által a szent sir kanonokjainak Betániáért cserébe adatott. 1138-ban a szaraczenok tönkre tették a várost, melyet a rablók támadásai miatt a keresztények többé nem látogattak. Ez idő óta tehát elhagyatva és elfeledve áll, de nagyszerű romjai mostanában is egykori nagyságáról tanuskodnak.

Ismét mintegy negyed órányira van Wadi-Charetum, melyet számos barlangjai miatt „tömkeleg“-nek

neveznek. Ezek egyikében Odollam barlangját akarják felismerni, hol Dávid az alvó Saulnak köntöse szélét alattomban elvágta. (Kir. I. 24, 5.)

Artasz falvától félóránnyira fekszenek az arabok által El-Burak-nak nevezett Salamon tavai. Ezek tulajdonkép három, sziklába vágott négyzet alakú medenczéből állanak, melyek két hegy által alkotott völgy lejtőzetében, keletről nyugatra ugy terülnek el egymás után és egymás fölött, hogy a felsőből a középsőbe, innen pedig az alsóba foly a viz. Széles gátak választják el egymástól, és különböző pontokon egészen a fenekig lépcsők vezetnek. Megjegyzendő, hogy minden feljebb fekvő tónak feneké egyenlő magasságban áll az utána következőnek felszínével, s mivel a völgy keletről nyugatra igen meredek lejtőt képez, világos, hogy egyedül a víznyomás aránylagos felosztása céljából alakítottak három tavat: mert egy tónak gátja aligha lett volna képes a nagy víznyomásnak huzamosabb ideig ellentállni. Tekintve kiterjedésüket, a felsőnek hossza 116, szélessége 70, mélysége 7—8 meter az alsónak hossza 177. Nevöket és eredetöket állítólag Salamon királynak köszönik, ki nemesak bölcs kormányása, hanem nagyszerű építkezései által is marandandó nevet szerzett magának. Rendeltetésük a „hortus conclusus“-t vízzel ellátni, melyet részint a hegyekből összegyülemelő esőből, részint pedig az ide vagy 200 lépésre fekvő — fons signatus — lepecsételt forrásból csatornákon át nyertek. De, ki is lett volna Salamon királynál képesebb, ily nagyszerű vízművek alkotására? azért méltán ide vonatkoztatják a nagy király szavait. „És halastókat ásattam magamnak, hogy megöntözzem a gyümölcsöző fák erdejét.“ (Eccl. 2, 6.)

A tavaktól jobbra áll Kalaa-el-Borak vagyis a tavak vára. Ez négyszög alakú régi épület, melynek szögletein tornyok emelkednek, jelenleg azonban dűledező félben van. Eredetileg a lepecsételt forrás, a tavak és a Hebronból Jeruzsálembe utazók védelmére épült; ez okból még most is basibozukok tanyáznak benne.

Szemközt nyugatra, mintegy 180 lépésnyire kővekkel sűrűn ellepelt mezőn van a lepecsételt forrás, melyhez egy fiatal basibozuk jó baksis reményében nagy készséggel elvezetett. Elnevezésére azon körülmény szolgáltatott okot, mivel bejáratát Salamon pecsétjével elzárta. Tehát ez is a bölcs fejedelem alkotásainak egyike, melyről az Énekek énekében (4, 12.) megemlékezik. Alacson bejáraton 26 lépcsőn, gyertya világgal egy földalatti, sziklába vágott, bolthajtásos helyiségbe jutottunk, mely két kamrára oszlik. A nagyobbak hossza 12, szélessége 3—4 meter. Talaján medenczét találtunk. Ide gyűl a sziklából farkadó források vize. Mivel a nagyobb kamra boltozata kerek nyílással bír, kívülről is be lehet tekinteni és a dúsan fakadó viz csergedezését hallani. Keleti oldalán szűk ajtón keresztül kisebb kamrába értünk, déli és nyugati két félkörű behajlásaiból kristály tisztaságu viz ömlik az itt lévő medencébe. Midőn a felszínre jöttünk, Ferencz atya a tavak vára mellett egy jelentéktelen épületre figyelmeztetett, mely szintén viztartót rejt magában, ebbe folyik földalatti csatornákon a lepecsételt forrás medenczéinek vize, hol is két ágra szakadván, Salamon tavaiba, továbbá Bethlehembe, Jeruzsálembe Mória hegyére vezetetik. A lepecsételt forrást az arabok Ras-el-Ain, azaz forrás fejének, kezdetének, vagy pedig Ain-Szále, tőkéletes forrásnak nevezik. A szálas ember bizony nagy ügygyel-bajjal jut ki- és be az alacsony bejáraton, mi nem egy kedélyes mosolyt csalt ajkainkra. Távozásunk előtt nagyban tartogatta markát a basibozuk, mely ugyancsak viszkedett a baksisra, s minél többet kapott, annál többet kívánt.

E nagyszerű vízvezeték alkotója minden esetre Salamon király, mi annál is inkább feltehető, mivel alatta élte fénykorát a zsidó birodalom s az ő vállalkozó szellemének nem egy monumentális műköszöheti létét. De miután a rómaiak Judeát provinciájukká tették, nem akarták a nagyszerű és költséges vízműveket egyedül a hortus conclusus öntözésére fenntartani, mely jelentőségéből most már sokat veszített,

mírhogy a tartományban fejedelem nem lakott; azért Pontius Pilátus a lepecsételt forrás értékesítése tekintetéből elhatározta, hogy vizét csatornákon át Jeruzsálembe vezeti. Hozzá is fogott terve valóztatásához, s a roppant költségeket a templom kincstárából — korbán — fedezte, melyet annyira kimerített, hogy a nép, mely ebben szentségtörést látott, formális lázadásba tört ki. Pilátus csakhamar észrevette, hogy nem számolt a nép vallásos érzületeivel; ne hogy tehát magának új zavarokat okozzon s a felizgatott és töle elfordult kedélyeket lecsillapítsa, Bovet állítása szerint*) az általa ártatlannak elismert Krisztust kiszolgáltatta a zsidóknak, midőn ezek nagy tüntetéssel elítéltetését követelték.

Szerény véleményem szerint a vízvezeték, melynek mentében Jeruzsálemből Bethlehembe haladtunk, eredeti alkotója Salamon király, Pontius Pilátus pedig csak helyreállítója.

Noha igen rongált állapotban van, vize jelenleg is Betlehembe és a jeruzsálemi Ómár és El-Aksza mecsetek földalatti medenczéibe ömlik. Különben Jeruzsálembe nem csak a lepecsételt forrásból, hanem máshonnet is vezettek iható vizet. Bizonyítékul szolgálnak erre a város sziklatalajába vágott földalatti csatornák, melyek egész hálózatot képeznek. Csakis ebben leli megfejtését a történeti probléma, hogy Jeruzsálem lakói ostromok alatt vízhiányt nem szenvedtek, míg ellenben az ostromlók majd nem szomjan haltak. Erről műveikben tanuskodnak: Strabo, ki Pompejusnak, Dio Cassius, ki Titusnak és tirusi Vilmo-, ki bouiloni Gottfridnak jeruzsálemi ostromát leírja. Észszerűen feltehető tehát, hogy a vízvezeték mindenkor a városi hatóság fontos titkát képezte, melynek felderítését a lehető legnagyobb gonddal ellenőrizte: különben a víznek gyűlhelye mindenesetre a Mória és Sion hegyekben keresendő, az előbbin állt Jehova

*) Voyage en Terre Sainte par Felix Bovet. Paris 1862

nagyszerű temploma, az utóbbin pedig a zsidó királyok palotája.

Ma láttuk Salamon egykori dicsőségének végmaradványait s önkénytelenül eszünkbe jutott: „Sic transit gloria mundi!“ Valóban, ha a környék szikláí szólani tudnának, és Salamon szelleme megjelenne előttük, felkiáltanának:

„Ó Salamon, te azt hívéd, hogy örökkévalóságra építesz, s mintha e földi paradicsomodban örök maradásod volna, oly nagy fényvel és pompával rendezted be. De mi lett a te műveidből?! Hol vannak nagyszerű palotáid és nyaralóid, hol kéjkertjeid, hol a te büszkeséged és örömed: a világ esodálta templomod? Alkotmányaid egy része nyomtalanul eltűnt, más részét romok jelzik, melyek a világ dicsőségének mulandóságáról tanuskodnak. E földön mind porrá, hamuvá válik, azért végre te is felkiáltád: „Hiuságok hiusága és minden hiuság.“ (Eccl. 1, 2.)

Salamon tavaitól néhány falu és régi rom érintésével az út termékeny völgybe vezet, melynek oldalai szőlővel, füge-, olaj- és terebintfákkal beültetvék, míg végre kelet felé egy magaslatról Mambre völgyére és Hebronba fenséges kilátás nyílik.

Sziklamagaslaton, de különben mély völgykatlanban emelkedik Medzsdel-Háram, Hebron legnagyobb szentélye. Ez magában rejti Makphelát, Ábrahám ket-tős sirbárlangját. A magaslat tövében, a lapályon és át-ellenben a bibliában oly gyakran felemlíteni szokott terebint-liget hegyoldalában terül el a város. Két út szeli keresztül a Hebront környező hegységet: a dél-keleti a Holttengerhez, az éjszaki Bethlehembe vezet.

Hebron nemcsak Palesztina, hanem a világ leg-régibb városainak egyike, régibb mint Memphis és a szentírás szerint hét évvel előbb épült, mint az egyiptomi Zoan vagy Tanis városa. Flavius, ki néhány évvel Kr. u. élt, állítja, hogy Hebron már 2300 év óta fennáll. Ezen számítás alapján tehát jelenleg 4100 éves volna. Eredeti neve: Kiriát-Arba, vagyis a négy

férfiú városa, kik alatt a rabbik : Ádámot, Ábrahámot, Izsákot és Jákobot értik.

A Szentföldön elterjedt hagyomány szerint : Isten Ádámot és Évát Hebronban teremtette. S csakugyan Hebrontól nyugatra mutatnak egy mezőséget, melynek vörhenyes földéből Isten az első embert alkotta. Egy más hagyomány szerint az ős szülők a bűnbeesés és a paradicsomból való kiűzetésük után Hebronba tértek, hol hátralevő napjaikat bűnbánatban töltötték. Görög és latin szent atyák Ádám sírját, a mint már a maga helyén említém, a Kálvária tövében ép azon pont alá helyezik : hol Krisztus Urunk keresztje állt, míg ellenben a rabbik azt állítják, hogy Ádám Hebronban temettetett el.

Habár e hagyományok nem is birnak a kellő alappal, annyi bizonyos, hogy itt éltek és itt temetettek el, Ábrahám, Izsák és Jákob pátriárkák nejeikkel : Sára- Rebekka- és Liával. Sára halálakor Ábrahám a heteus Efrontól vette meg azon sziklamagasslatot családi sirboltul, mely magában foglalja Makphélat a kettős sírbarlangot. Midőn Ábrahám 175 éves korában meghalt, fiai Sára mellé Efron mezején temették el. Ugyan ide temették övéi a 180 éves Izsákot és miután Jákob halálos ágyán tizenkét fiát megáldotta, meghagyta nekik, hogy csontjait az atyák mellé, a hebroni sirbarlangba helyezték. Ezen óhaját József fia teljesítette, kinek Fáraó az eziránti engedélyt a következő szavakkal adta : „Menj föl, és temesd el atyádat, a mint megesküdtettél. Ki fölmenvén, elmenének vele Fáraó házának minden vénei és Egyiptomföldének idősbjei, József háznépe az ő atyjafiaival, a gyermekeken, nyájakon és csordákon kívül, melyeket Gesszen földén hagyának. Valának az ő utításában szekerek és lovasok is ; és ez nem kis sereg lón. És eljutának Atad szérüjéhez, mely a Jordánon tul vagyon ; hol a temetés pompáját fölötte nagy sirással megtartván, hét napot töltének. Mit mikor Kanaán földének lakói láttak, mondák : Nagy siralmuk ez az egyiptomiaknak ! És azért hivaték azon

hely neve Egyiptom siralmának. Ugy cselekvének tehát Jákob fiai, a mint megparancsolta nekik: és elvívén őt Kanaán földére, eltemették a kettős barlangban, melyet Ábrahám vett vala földestül temető-birtokul a heteus Efrontól, Mambre átellenében. „(Móz. I. 50, 6—14.)

Makphéla fölé sz. Ilona császárné nagyszerű bazilikát építtetett; ez jelenleg mecsetté van átalakítva, melyet a mohamedánok per eminentiám El Háram azaz szentélynek neveznek. A négyszögű épületen karzatok, oszlopcsarnokok, mint sz. Ilona templomának maradványai láthatók, különben ódon várhoz hasonlít, melynek sarkaiból minarettek emelkednek. A mecsetből hosszú lépcső vezet a barlangba melynek rácsozattal elzárt bejáratánál lámpa ég. Még a mozlimeknek sincs megengedve a sírbarlangba való bemenet, s így csak az imámok tudják, mily kincseket rejt magában. A keresztényeknek a rajongók miatt még közel se szabad jönniök, mivel hiedelmök szerint, ha hitetlen lépné át a küszöböt, azonnal a villám sújtaná. Csak a szultán különös kegyelme folytán nyert belépti engedélyt 1862-ben az angol, és 1869-ben a porosz koronaherczeg, mindazonáltal a tulajdonképeni sírboltba nem volt szabad belépniök, s csakis a rácsozaton át minden világitás nélkül, tekinthették meg a sírokat.

A patriárkák sírjai aranynyal himzett zöld selyem szőnyegekkel, nejeiké pedig szintén gazdagon aranynyal himzett vörös selyem lepellel vannak letakarva. Nemrég a jeruzsálemi pasa figyelmessé tette a török kormányt, hogy a patriárkák ravatalait, a sírbolt falait és a talaját borító szőnyegek nagyobb része már rongált állapotban van: miért is czélszerűnek véli azoknak ujabbakkal való pótlását, de a kitörőfélben levő török-orosz háború annyira igénybe vette a magas portát, hogy ezirányban intézkedést nem tehetett. Végre a mekkai nagy-scherif a bajon segitendő elhatározta, hogy saját költségén ujakkal fogja pótolni: ha neki az arabeszkekkel és feliratokkal ékesített régi szőnyegek átengedtetnek. Az új szőnyeget Lloyd

gőzösön hozták Jaffába, a régieket pedig a nagy-scherif szétvágatta és egyes darabjait a hívő mozlimek közt kiosztotta, kik ezeket talismánként viselik. Megjegyzendő, hogy a kettős barlang egyik sírboltjában, Ábrahám és Sára, Izsák és Rebekka, s evvel szemközt a másik, külön épület alatt lévő sírboltban, Jákob és Lia ravatalai állanak. Ezen ravatalok állítólag még Dávid királytól származnak s átlag 12 lábnyi magasságuk. Midőn Flavius a patriarkák sírjait meglátogatta, ezek még márvány burkolattal birtak.

Az arabok Hebront El-Chalil azaz Isten barátjának is nevezik, mely elnevezés alatt Ábrahámot értik. E város tehát egyike azon négy szent helyeknek, melyek a mohamedánoknál különös tiszteletben állanak. Ezek névszerint: Mekka, Medina, El-Kods vagyis Jeruzsálem és Hebron. A város jelenleg is nagy kiterjedéssel bír és a csekély számu zsidót kivéve, lakóinak száma vagy 10,000-re rug. Vidéke hegyes, de termékeny, hol különösen jó bor és kitűnő gyapot terem. Tényként állították, hogy Hebron környékén mai nap is 6—7 font nehéz szőlőfürtök teremnek, melyek megszártva kitűnő mazsolát szolgáltatnak. Borának egyik nemét a tokaihoz, másik faját pedig a rajnai rizlinghez hasonlítják. Export képességéről tanuskodik nagy kelete a külföldi piacon. Nem csoda, hogy a szent helyek kutatói Hebron hegyei között keresik a szőlővölgyet, honnan Mózes kémei a nagy szőlőfürtöt hozták. Ugyanis a bibliából tudjuk, hogy a zsidóknak Egyiptomból történt kiköltözésük második évében, midőn a Sinai hegyéről tovább indultak, Mózes Kanaán földének megszemlélésére 12 férfit, ezek közt Jozuét és Kálebet, előre küldötte. Ezek 40 nap mulva visszatértek magukkal hozván a tartomány gyümölcseit: egy szőlőfürtöt, melyet két férfi rudon vitt, granátalmát és fügét. S még hozzá tevék: „A tartomány valójában tejjel és mézzel folyó; de fölötte erős lakói vannak és falakkal kerített nagy városai. Sőt óriásokat is láttunk ott, kikhez hasonlítva, mi csak sáskáknak tetszettünk.“ Ekkor a nép felemelte szavát, zugoló-

dott Mózes és Áron ellen mondván: „Bár haltunk volna meg Egyiptomban, vagy legalább e kietlen pusztában vesznénk el.“ Hiában mondák Józue és Káleb, kik szinte megkémelelték a földet: „A föld igen jó. Ne féljeteK e föld népétől: az Úr kegyelme velünk van!“ Annál jobban kiáltozott a sokaság s meg akarta őket kövezni.

E városnak jelentőségét még ama körülmény is emeli, hogy kedvező fekvésénél fogva központját képezi az arabiai és syriai kereskedelemnek: azért bazarjai nagyszerűek. Különösen említésre méltók üvegyártmányai, melyeket teveháton kelet legtávolabbi vidékeire is elszállítanak.

Midőn az izraeliták Egyiptomból visszatértek, Józue 1446 évvel Kr. e. foglalta el e várost és Kálebnek adta át, ki Énok fiainak óriás nemzedékét e tájról elűzte. Később a hat menedék város (Józ. 20. 21.) közé soroztatott és a levitáknak osztályrészül jutott. Miután Dávidot Hebronban királynak kikiáltották, itt uralkodott hét éven át, és engedetlen fia Absalom itt tüzte ki ellene a lázadás zászlaját. A babiloni fogság alatt az idumeusok ragadták magukhoz, de a makkabeusi Júdás ismét visszahódította. Végre Kr. u. 69-ben Cerealis római hadvezér a nevezetes várost feldúlta, s lakosait egytől egyik leölette. Különös, hogy az újszövetségben egy szóval se tétetik róla említés. Nem-sokára Jeruzsálem bevétele után a kereszties hadvitézek Hebront is elfoglalták, és 1100-ban adesnesi Gerhardnak hűbérül adatott. Az akkori irók „castellum Abrahae,“ Ábrahám várának nevezik. 1167-ben püspöki székelylé lőn, melynek azonban már 20 év múlva a mohamedánok véget vetettek. A XV században egy kath. zarándokház is létezett itt, hol a távoli vidékekről ide tóduló jámbor jövevények vallás és nemzeti-ség-különbség nélkül ellátásban részesültek.

Közel az El-Háram mecsethez régi romok vonják magukra az utas figyelmét; a nép Dávid várának nevezi, de ezek legfeljebb a kereszties hadvitézek egyik erődítvényének omladékai. A város

déli és éjszaki részén két nagy tó van. Ezek szolgáltatják a lakók számára a szükséges vízmennyiséget, azért partjaik reggeltől estig korszókba vagy tömlőkbe vizet merítő nőkkel vannak ellepve. Ide közel van a város egyik alacsony és sötét kapuja, hol Joáb meggyilkolta Abnert Saul király nagy hadvezérét, a ki utolsó támasza volt a béna Iszbozetnek, Saul negyedik fiának, miután a csatavesztett király Gelboe hegységén életének szomorú végét vetett. Két megrögzött gonosztevő kedves dolgot vélvén művelni a trónra lépett Dávidnak, az ügyefogyott Iszbozetet saját házában meggyilkolta és fejét Dávidhoz Hebronba hozta; de a nagylelkű király elszörnyedvén a gonosztetten, megöletvén és elvágatván kezeiket és lábaikat, a már említett tavak egyike fölött felakasztatá őket, Iszbozet fejét pedig elvitette és Abner sírjába temettette el Hebronban; és csakugyan közel a Háramhoz mai nap is mutatnak egy épületet, mely állítólag Abner és Iszbozet sírját foglalja magában.

Nyugatra egy a város fölötti magaslaton régi kutra bukkan a zarándok. Ezt a hagyomány szerint Ábrahám ásta, mely vizével akkor is bőségesen látja el Hebron lakóit, ha a város tavai végkép kiszáradnak. Nem messze innét Jessze, Dávid atyjának sírját tisztelik a mohamedánok, azonban sz. Jeromos Betlehemhez közel a Hebronba vezető utra helyezi azt.

Hebron házai tömör kőből épültek. Lakói rajongók, s főkép a keresztények irányában ellenséges indulattal viseltetnek.

Vagy egy órányira Hebrontól éjszakkéletnek terül el a híres Mambre völgye, hol egy íriási tölgyfa (= terebintfa) mellett jelentékeny romokat látni. Az arabok ezeket Ramat-el-Chalil, az Isten barátja magaslatának, a zsidók pedig Ábrahám házának hívják. Ezen pontot tartja a kegyeletes hagyomány Ábrahám sátrahelyének, hol a híres terebintfa állt, melynek árnyékában az Úr Ábrahámhoz szólt, számos ivadékot ígervén neki. Nagy Konstantin Ábrahám emlékére itt nagyszerű templomot építtetett, melynek romjai az

örökké nevezetes esemény színhelyét jelzik. Még birjuk a császárnak az építési rendeletre vonatkozó levelét, mely caesareai Özsébhez és Makáriushoz van intézve. „Ismeretes a dolog,“ — így ír a császár, — hogy a mambrei tölgyfa körüli hely, hol Ábrahám élt, a pogányság által el van homályosítva, azért Acacius hires barátomnak meghagytam, hogy haladéktalanul égesse el a bálványokat, és rombolja le azok oltárait, s hogy ezen hely jövőben a megszenteltségtelenítéstől megóvassék, rendelem és parancsolom, hogy azt templommal diszitsék. Mindnyájan tudjuk, hogy először itt jelent meg Ábrahámnak és szólt hozzá az Isten. Itt vette tehát a szent törvény eredetét és teljességét; itt tetszett az Üdvözítőnek a két angyal kíséretében Ábrahámot először kegyelmével elárasztani. Itt nyilatkoztatta ki magát az Isten az embereknek, itt ígért Ábrahámnak számtalan ivadékot “

Flavius a három angyal megjelenési helyét Hebrontól, illetve Ábrahám sírbarlangjától, hat stadiumra helyezi. Itt egy terebintfát mutattak neki, mely Hebron lakóinak elbeszélése szerint már Ábrahám idejében megvolt.

A palesztinai tölgy vagy terebintfa gyakran az európai tölgyfával összetévesztetik, pedig mindkét fának levele egymástól elütő: mert a palesztinai tölgyfa levelének alsórésze fehéres.

A templom romjait beárnyékoló, fennebb említett óriási tölgyfa törzsökének körmérete körülbelül 10 méter, a talajtól 6 méter magasságban négy ágra szakad, és 95 lépés teriméjü díszes koronát alkot. Ez egyedüli maradványa Mambre ligetének, hol egykor Ábrahám lakott, hol az Urnak oltárt emelt. Itt vevé az ígéretet, hogy Sára aggkora daczára is Izsákot fogja szülni, s hogy utódjai úgy megszapornak mint a homok a tenger partján és a csillagok az égboltozatán; innét sietett a fogságba esett Lót felszabadítására; itt esedezett a három angyal alakjában megjelent Isten előtt Sodoma és Gomorra megmentéseért.

Leírásom teljesebbé tétele végett el nem mu-

laszthatom feljegyezni, hogy az izraeliták és más keleti népek nemcsak Ádám sírját, hanem a földi paradicsomot is Hebron környékére helyezik; de mennyire alaptalan ez állításuk, kitűnik abból, hogy az Éden egykori fekvéséről közelebbi adatokkal nem rendelkezünk. Annyi azonban bizonyos, hogy a biblikus Éden alatt nem valami szűk határok közé szorított térséget, hanem a földnek ama részét illetve a Nil és Euphrat közti földterületet kell értenünk, mely az ó- és új-szövetségbeli csoda- és titokszerű események színhelyéül öröktől fogva volt kiszemelve. Továbbá a paradicsomkertet nem szabad a tág értelmű Édennek összetévesztetni; mert világosan meg van írva, hogy a kert Édenben azaz Éden tartományában feküdt. Egy tudós, ismerője a héber irodalomnak, ki egészen át van hatva a keresztény szellemtől, azon hiszemben van, hogy az életfája ugyanazon helyen állt a paradicsomban, a hol később az emberiség Megváltója született. Már az édenben lévő folyamnak négy ágra való szakadása is oda utal, hogy itt kisebb földterületről szó sem lehet. Egyes tudósok véleménye szerint egykor a Jordán összeköttetésben volt a Vöröstengerrel, a mit kézzel foghatólag igazol a Jordán meder, melynek folytatása El-Gor völgyében egész a Vöröstenger keleti öbléig terjed. Ezen vélemény nagyon valószínű, s bizonyítékául szolgál ama szörnyű katasztrófának, midőn Isten haragja által az öt város elpusztult. Nem minden ok nélkül édenhez hasonlítja a biblia a vidéket, melyen az öt város feküdt, s a Cherub, ki tüzes pallóssal őrizte a paradicsom bejáratát, valószínűleg arra mutat, hogy az édeni kert is égi tűz által emésztetett fel. Egyes tudósok még a Jordán folyó nevét is ezen héber szavakból „Jeor Eden“ azaz (éden folyója) akarják leszármaztatni. Mind eme vélemények, habár csak feltevések, még is híres tudósok nyilatkozatain és mi több, számos szent atya nézetein is alapulnak, kik a Nilust a paradicsom négy folyói egyikének tartják.

Hazamenet a szakadár görögök birtokában lévő sz. György zárdáját érintettük; ez arról nevezetes, hogy

itt őrzik ama lánczokat, melyekkel a szent vértanúsága előtt bilincselve volt. E lánczoknak az ittlakó kalugyerek, sőt még a mohamedánok is oly nagy erőt tulajdonítanak, hogy állításuk szerint az örültek, ördögösök, holdkórosok és egyéb betegek azonnal meggyógyulnak, ha azokat nyakukba illesztik. Mire Betlehembe értünk, már jóformán beesteledett. Ferencz atya útközben egy régi házra utalt, melynek helyén egy nemes szivü francia hölgy áldozatkészsége folytán, karmelita apácák számára zárda épült. Végre egy nagy csapat eb borzasztó ugatással ránk rohant. E szegény állatok keleten igen mostoha sorsban részesülnek; ugyanis uratlanok lévén, sokszor az utcán éhen vesznek.

Az utolsó éjet töltöttük Betlehemben, hol otthoniasabban éreztük magunkat, mint bárhol másutt.

B e t l e h e m.

(April 11-én.)

Az ember természetében fekszik, hogyha biztos tudatával bír annak, miszerint valamely városban az utolsó órákat tölti, önkénytelen gondolkozóba esve számot vet magával: mit látott, s mit nem. A még megszemelendő nevezetességekre, megejtendő bevasárlásokra, uti előkészületek -stb-re irányul figyelme, szóval annyira összetorlódnak az elintézendő ügyek, hogy chaos előtt áll.

A mennyire időm engedé, még egyszer bejártam Betlehem szentélyeit. Egyebek közt az örmények zárójában lévő sz. „Jeromos iskoláját“ látogattam meg. Egy örmény szerzetes kalauzolt, kinek szivességét baksissal háláltam meg. Oszlopokon nyugvó tágas, földszintes terembe léptem, melyben a hagyomány szerint egykor sz. Jeromos a serdülő ifjakat a hittanra és a latin nyelvre oktatta. Mennyi változás alá esik minden a földszinén! Ime egykor tanulni vágyó ifjak gyüldéje volt ez, s most az emberek kedvencz állatai, a lovak istállójaul szolgál.

Innét a ferencziek kolostorában lévő katolikus fi iskolába mentem. A tanítói tisztet egy, még ugyan fiatal, de igen barátságos és nyájas ember teljesíté, ki épen olvasni tanítá a kicsinyeket, midőn beléptem. Kezében botját tartva szivarozott, mindazonáltal a gyermekek oktatásába nagyon el volt mélyedve, és kitartó szorgalommal látszott fáradozni azok kiképezte-tésén. A leányok a sz. Józsefről nevezett apácák is-kolájában nyerik elemi kiképezte-tésüket.

El nem mulaszthatom még felemlíteni, hogy Bet-lehemnek a szent családról nevezett katolikus fiárva-háza is van. Ezt Belloni Antal jeruzsálemi kanonok, adakozás utján gyűjtött pénzen alapította. Midőn mi itt tartózkodtunk, az intézet fel volt építve, de a hoz-zá tartozandó templom még nem. A körülbelül ötven növendéket a hit és egyéb tantárgyakban több áldozár és világi férfiú oktatja. Ezen kívül a földmivelésben, az asztalos- és cipésmesterségben, a fényképészetben, ájtatossági czikkek, úgymint: rózsafüzérek, keresztek, gyöngykagyló-domborművek gyártásában és más ipar-ágakban ingyen oktatást nyernek. Nagy szerencse ez az itt nevelkedő árvákra, kik egykor mint becsületes mesteremberek hagyják el az intézetet, s kiképezte-tésük után ugy az egyház, mint az emberi társada-lomnak hasznos tagjaivá válnak.

Végre körszemlémet tartám meg a sz. városban. Koczka alaku és lapos fedelű házai faragott kőből épít-vék. Csak kevés ablak nyilik az utczára, a többi mind az udvarra néz. Több helyt az ajtók oszlopai fölött az Üdvözítő, a bold. Szüz, a kereszt vagy valamely szent-nek képét láthatni. Justinian császár fallal körítettte és nagyban szépítettte a várost; azért is sz. Antonin vértanú „locus splendidissimus“ nak, igen fényes hely-ségnek nevezi. De most hiába keresnök az egykori fényt; a város az 1837-diki ujévi földrengés óta in-kább dűledező állapotban van, mivel ekkor épületei részint összedültek, részint pedig oly annyira megsé-rültek, hogy inkább romokhoz hasonlók.

Joggal nevezhetem Betlehemet katolikus város-

nak, mivel körül-belül 2500 katolikus, 1700 szakadár görög, 700 örmény, s valamivel több, mint 100 mohamedán s néhány protestáns lakost számlál. Különben itt nagyon bajos a lelkek számát pontosan meghatározni, mivel az emberek számbavételét, mint Dávid korában, Isten elleni merényletnek tartják, s ez iránt kérdeztetve a seikek, közönségesen e stereotyp választ adják: „Vegye ön számba apjának kóczos birkait, s ne a mi férfainkat; mi oly számosan vagyunk, mint a tenger fővénye s az égbolt csillagai.“ Útközben a már említett Abufeleh Jakabnál rózsafüzéreket vásároltunk. Hazaérkezve Ferencz atya — keleti szokás szerint — a zárda lapos födelére vezetett. Gyönyörű kilátás nyílik innét a pásztorok mezejére, a Holttengerre, a Frankok hegyére, Artasz völgyébe és Tékoára. Végre rendtársai különös kegyelet tárgyát: az udvarban álló régi pálmafát mutatta meg. Ezt állítólag sz. Jeromos ültette.

Nagykarácsonkor minden keresztény örvend, de kétszerte nagyobb öröm fogja el a betlehemiek szívét. Hisz ekkor majdnem két ezer éve, hogy itt született a világ Megváltója, s boldogok ők, hogy büszke öntudattal a kis Jézus földieinek mondhatják magukat, azért egymás kölcsönös üdvözlésére ünnepi ruhájukban jelennek meg, s ha szép nap virrad rájuk, ellepi a nép a város utcáit és tereit. Ennél még érdekesebb látványt nyújt a patriarka fogadása és az éjjeli körmenet. Ugyanis a bazilika előtti tágas térre megy a város apraja és nagyja, az ünnepi köntösbe öltözött népkolossus feszült érdeklődéssel várja a jeruzsálemi kath. patriarkát, a ki karácson előestéjén teljes egyházi díszben papjai és lovas kíséretétől környezve, a nép örömrivalgása és puska-ropogások közt a közeli Beit-Dzsálából lóháton érkezik Betlehembe. A nők a keleti szokás szerint festői csoportokban gyűlnek a házak lapos fedeleire, s a menet közeledtével „Hosanna!“ kiáltások és kendőik lobogtatásával üdvözlik a patriarkát, kit a nép és a pap növendékek élén eleibe hódolatteljesen vonuló papság fogad. Ezután megindul a menet sz. Katalin templomába, hol először ünnepé-

lyes vecsernye, azután az éjféli szt. mise tartatik. A nagy mise felette hosszú, csupán a „Gloria“ fél óránál tovább tart. Természetes, hogy az „Incarnatus“ Betlehemben sokkal nagyobb benyomást gyakorol a kedélyekre, mint bárhol is. A sz. mise végeztével megindul a körmenet, mely alatt a patriarka a kisedet Jézus szobrát Katalin templomából a szent barlangba viszi, itt a diakonus a Krisztus születéséről szóló evangéliumot kezdi énekelni, s midőn az Üdvözítő születését hirdető szavakat elolvasta, a patriarka Krisztus születési helyére teszi a szobrot. azután a diakonus tovább olvassa az evangélium szavait, melyek szerint a boldogságos Szűz az isteni kisedet polyákba takarva jászolba fektette: ekkor a főpap a születési helyről felveszi a szobrot, s a jászolba helyezi, hol az állandóan megmarad. Ezen szertartással végződik az éjjeli ajtatosság, a mely esti 10 órától hajnali 3 óráig szokott tartani. A földalatti kápolnáknak ekkor kezdik meg az áldozárok a szokásos három misét, a mikor a betlehemiek búzgon járulnak az Úr asztalához. Ha igen sok áldozár van itt, az egyház különös engedélye folytán délutáni három óráig folyton szent misék tartatnak. Délután a városból seregesen tódul ki a nép, és részint a pásztorok mezején, részint pedig a tej-barlangban vagy a környék olajfás kertjeiben örvend az Úrban.

Azt hiszem nem lesz érdektelen Betlehem leírása után mintegy függelékül szólni az u. n. „betlehemek“ felállításának eredetéről, melyet jeles egyházi írónk Karcsu Arzén következőleg ad:

„A kereszténység karácsoni nagy örömében nem csekély része s a körül nem kis érdeme van szeráfi sz. Ferencznek és az általa alapított szent szerzetnek. Valamint ugyanis e sz. férfiú a mi Urunk kinszenvedésének titkai, ép úgy a kis Jézuska édes kedves gyermeksége iránt is gyermeki kegyelet- és lángoló szeretettel viseltetett, és ez vezette őt, a vallásosság és hitélet világában oly áldásos hatású, később u. n. „Betlehem“ felállítására, hogy ez által az Isten fiának, nagy szeretetét, az ő legszentebb szegénységét és alá-

zatosságát az emberek emlékezetébe a legélénkebben hozza. Sz. Bonaventura, e szerzet fénycsillaga, és a római sz. kath. egyház bibornoka, beszéli, mikép a sz. rendalapító, halála előtt három évvel, Jézus születését minden kitelhető áhitattal és jámborsággal megünnepelni akarván, miután az apostoli sz. széktől arra az engedélyt megnyerte, Assisi városa és vidéke lakóit Grecio János lovag úr erdejében összegyűjté karácson éjjelén azon jászol körül, melyet egy nagy fa alatt egészen a betlehemi jászol mintájára szerzeteseivel készített és felállított. Ellátta azt oltárkövel és egyéb szükségesekkel, hogy azon a sz. mise áldozatot bemutatni lehessen. Karácson éjjel e helyen roppant népsokaság gyült össze. Az assisii kolostorból sz. Ferencz szerzetesei mind ünnepélyes menetben vonultak ki a rendalapítóval és az ájtatos hivekkel együtt, körülterdelték a szép jászolt, mely oly igen élénken emlékeztetett mindenkit a Megváltó imádandó születésére.

Ez volt az első „betlehemi jászol“, az u. n. „Betlehem“, melyet a kereszténység látott, és azóta annak felállítása a kath. világ sok templomaiban, és főkép a sz. ferenczrendiekéiben, utánoztatik.

Sz. Ferencz azon erdei jászol oltáránál éjfélkor kezdetét vette az ünnepélyes istenitisztelet, a melynél a dicső rendalapító mint szerep elénekelvén az evangéliumot, a körülállókhöz oly forró beszédet tartott ezen szent éjjel az Isten szeretetéről, hogy egy szem sem maradt könyek nélkül, és minden sziv mélyen meghatva lévén, a legbensőbb áhitattal voltak jelen e szent még eddig nem látott ünnepélyen, a melyben Krisztus születésének imádandó titkai megújultak. A nevezett derék Grecio lovag sz. Ferencz halála után az ez által állított betlehemi jászol helyén templomot építtetett, a melyben azután ezen ünnepély a szent éjszakán mindig megtartatott. Még maig is igen látogatott bucsujárárhely ez, és nagyon kedves szentély ott a Grecio-erdőben.

Szeráfi sz. Ferencz ezen első karácson éjjeli ünnepélyétől származik az u. n. betlehemi jászol felállí-

tása az egész kath világon, és azon igen kedves zengemények e szent éjjelen az Isten fiának tiszteletére. E szent hagyományhoz sz. Ferencz szerzete mindenkor hű maradt, és leghirnevesebb tagjainak egyike, a XIII. század legeredetiebb alakja, a boldog tódii Jakobonus, egy hasonlíthatlanul szép, örökké klasszikus becsü dicsőeneket irt Jézus gyermekségének titka fölött, a „Stabat mater dolorosa“ mintájára.

Sz. Ferencz szerzeti törzsatyja és a b. tódi-i Jakobonus után egész sorát találjuk a szerzetben a szenteknek, kik a gyermek Jézus iránt a legbensőbb vonzalommal viseltettek, és pedig azért, mert az egyszerűség és igazi alázatosság szelleme, mely ama jámbor pásztorokat lelkesítette, ezen sz. szerzetnek is örökségi része. A számos mindkét nembeli rendi szentek közül rövidség okáért csak a következők említendők: páduai sz. Antal, az öt sebről nevezett tiszteletre méltó Mária cantaliciói Bódog, bolognai Katalin, b. spellói András, bonisi Angelo, b. assisi-i Ágnes, és b. nápolyi Seraphin, kik mindnyájan a sz. rendalapító példáját követve, a gyermek Jézus iránt különösen forró áhitattal voltak eltelve éltök véglegellettéig, és ezért mennyei kegyelmekkel bőven elhalmoztattak.

A szerzetesek a kis Jézus iránti lángoló szeretetét és forró kegyeletét hirdeti annak római, az u. n. Ara coeli templomábani „il santo bambino“, iránt tanusítani szokott nagy áhitata, a kinek kedves alakját a nevezett rendi főtemplomban, melynek tőszomszédságában sz. Ferencz rendalapító utódja, a szerzeti vezérfő székel, egy nagy és szép, a betlehemi barlang mintájára készült ily üregbe a szent ferenczrendi szerzetesek ünnepélyes menetben kísérik, s ott az oltáralakú jászolba teszik. Itt a sz. kiseded alakját 1000 gyertya fénye ragyogja körül, és igen meghatók azon kis sz. beszédek és szózatok, melyeket, a 7—10 éves gyermekek karácson nyolczada alatt tartani szoktak, s a kik a legvonzóbb szavakban hívják fel a felnőtt hallgatókat a betlehemi kis Jézus forró szeretetére. Az isteni kiseded e világhírűvé lett kedves alakja, me-

lyet egy jeruzsálemi rendi segéd társ egy darab olajfából művészileg metszett a szerzet római említett főtemploma részére, három királyok ünnepén ismét ugyanazon szép ünnepélyességgel vitetik vissza a szerzetesek által a sekrestye mögötti u. n. „al santo bambino“ szép kápolnájába.

A kis Jézus ezen kedves alakja 1629. évben már nagy tisztelet és szeretet tárgya volt az Ara coeli templomban. A köztársaság felbőszült istentelen vademberei által 1798-ban 49,000 scudira menő arany és drágakövekből álló diszitményétől megfosztatott, és maga az alak is szétdaraboltatik, ha egy nemes és elszánt lelkű polgár bátorsága meg nem menti, ki azt a S. Cosimato kolostorba vitte, hol 17 hónapig volt elrejtve, míg a zavarok lecsillapulta és a jó rend helyreállta után az Ara coelibe ünnepélyesen visszavitetett. Ha az ember Róma utczáin jár-kei, gyakran találkozhatik diszes fogattal, melyen az „il Santo bambino“ valami sulyos beteghez vitetik, hogy megvigasztaltassék és áldassék vele. Midőn a fogat visszatér, már egy más diszkocsi várakozik az Ara coeli lépcsőjénél, hogy azt ismét egy más beteghez vigyék. A betegek e nagy bizodalmit már gyakran csodás meggyógyulás jutalmazta, mint ez 1873-ik évben is hirtelen történt. Hogy e szerencsében és vigasztalásban a szegények is részesüljenek, az egyházi és világi állásu nagy urak szívesen oda engedik fogataikat. Midőn a kis Jézus így a betegekhez vitetik, tiszteletére az utczákon járó-keiök mind térdre borulnak, a katonák pedig a pápai kormány alatt tisztelegni szoktak.

Az u. n. Betlehemek, főkéi a ujjabb időben, a mindig finomuló izlés, a szépészet és művészetekbeni haladás folytán, szebbnél-szebb alakban állítatnak fel a karácsoni ünnepekre, kivált a kis Jézuskát oly hön szerető sz. ferenczrendiek templomaiban, kedves hazánkban is. Kereskedésekben is kaphatók már szebbnél-szebb, kisebb és nagyobb Betlehemek vagy azok felszerelésére megkivántató alakok. Sőt vannak nagyon

kicsin Betlehemké is, melyek nagyító üvegen át nézve, igen kedves látványt nyujtanak.“

Egykor vizkereszt napján a királyok nagy ajándékokat tettek az Ur oltárára, de hogy ekkor a királyok számát szaporítsák, minden család sorshuzás utján, egyet „királynak“ választott. Majd szokásba jött a nép közt, hogy egy angyalnak öltözött ifjú póznára tűzött csillagot hordott az uton s emellett a három királyról szóló éneket zengedezte. Hazánk több vidékein még mai napság is dívik e szép szokás, csakhogy nálunk nem egy fiú, hanem három királynak öltözködött ifjak szokták ezt tenni.

Én ugyan nem tartozom azon boldog halandók közé, kik az örömteljes karácsont Betlehemben töltötték, mindazonáltal a sz. barlangban a három király oltárán mai napon bemutatott szent mise alatt, lelke-
met édes és boldogító érzelmek tölték el, midőn kezeim között az átlényegülés után ujjászületett a Megváltó. E nap, ez érzemények emléke eltörülhetlenül véssődött szivembe!

Az utolsó ebéd alatt szóba került a Bismarck által támasztott németországi kulturharcz. Ez alkalommal a ház főnöke felemlíté, hogy német rendtársai közül is számosan kiüzettek hazájokból, kik közül többen itt tartózkodnák, s a jeruzsálemi főnök spanyol nyelvre taníttatja őket, hogy azután Amerikában, jelesül Mexikóban mint hitküldérek működhessenek. Egy németországi clericus is volt köztök, ki nem akarván rendjétől megválni, itt végzi a theológiát. Noha nem lett volna szabad idegenekkel beszélnie, a pater guárdián kivételképen megengedé, hogy honfitársaival néhány szót válthasson. Örömkönyek rezgének pilláikon, kezet szorítanak, s végre egymást forrón megölelve érzékeny búcsút vőnek.

Ebéd után utoljára is a felejthetlen emlékű szent barlangba mentünk, hol a Ferencz atya által tartott litánia alatt sziveinket az Urhoz emeltük. Fájdalmas volt a búcsú, nehéz a válás, de az idő rövidege utra intett, hogy legközelebbi célunkat „Szent Jánost“ még ma este elérjük.

Beit-Dzsála, Szent Fülöp kútja, és Szent-János.

(*Áprilhó 11-én*)

Az út kezdetben lombos olajfák árnyékában vezetett, és alig haladtunk 25 perczig, Rákel sírjától nyugatra egy magaslaton Beit-Dzsálát pillantottuk meg. A karavánban itt egy kis vélemény eltérés támadt. Ugyanis Ferencz atya azon kérdést intézte hozzánk: akarunk-e a rövidebb vagy hosszabb uton Szent-Jánosba rándulni? ez utóbbi szerinte azért érdekesebb, mivel a szentírás egyik nevezetes színhelyéhez, sz. Fülöp kútjához vezet. Én a mellett szóllaltam fel, hogy kövessük Ferencz atya tanácsát, de társaim sokalván a három órai gyalogolást, a rövidebb utat választottak. Mivel kisebbségben maradtam, negyed magammal elváltam a karavántól és Abufeleh Jakab kalauzolása mellett nyugatnak vettük utunkat Rövid idő alatt Beit-Dzsála magaslatának tövéhez, innét pedig hűvös olajfa ligeten keresztül a magaslaton fekvő helységbe értünk.

Beit-Dzsála Jeruzsálem környékén egyike a legjelentékenyebb helységeknek. A Szentföld kúitói nem ok nélkül ide helyezik a régi Giló-t, melyről Józue (15, 31.) és a királyok könyvében (II. 15, 12.) tétetik említés. E szerint e hely hazája Absolom rosz tanácsadójának, Akitofelnek, ki itt öngyilkosság következtében végezte be élete pályafutását. Főterménye az olaj és a bor, mely igen jó hirnek és keletnek örvend. Három ezerre menő lakói közül 600 katolikus, a többi görög szakadár. Egyetlen egy muzulman sem található it: azért is közmondássá vált, hogy ha egy muzulman három napig itt merne tartózkodni anélkül, hogy keresztényne lenne, okvetlenül szörnyet kell hálnia.*) Azelőtt

*) Bámulandó mily szívóssággal tartja fel magát századokon át ezen vélemény. Már az 1582. Szentföldön utazott Radzivil írja, hogy Betlehemből meret „post quartam partem milliaris, ad villam aliam majorem Maronitarum pervenimus, quae vocatur

a lelkészi teendőket itt egy ferenczrendi atya végezte, ki nek azonban fölötte nehéz állása volt: mert valahányszor a közeli Betlehemből ide rándult, hogy beteget ellásson, vagy egyéb egyházi ténykedést végezzen, a görögök mindannyiszor megtámadták és bántalmazták. Ezen türelmetlenség azonban nem rovandó fel az egész lakosságnak, hanem csak egy maroknyi népnek, mely a jeruzsálemi görög kalugyerek által felbujtatott. Midőn IX. Pius pápa a jeruzsálemi patriarkátust visszaállította, az új patriarkának első teendői közé tartozott, hogy ezen szomorú helyzetnek véget vessen. Legelől is házat vett és telket a felépitendő templom számára, azután pedig a már említett Moretain áldozárt lelkésznek küldte Beit-Dzsálába. Ez újra zavargásokra szolgáltatott okot, melyeket vagy harmincz egyén támasztott, kiket a jeruzsálemi görögök pénzzel megvesztegettek, és a török helytartó Jakub pasa védelméről biztosítottak. Azonban Valerga patriarka sem rettent vissza, hanem elhatározta, hogy Moretain hitküldéssel megosztja a veszélyt, azért egy időre az üldözők közé ment lakni. Ez még inkább felingerelte az utóbbiakat, úgy hogy az ablakon át a hitküldésre lőttek, midőn ez a sz. misét mondotta, azután pedig fegyverrel a patriarka házába rontottak, kit nemcsak bántalmakkal tetéztek, hanem házából ki is hurczoltak. Moretain ez alkalommal a kőzárban megsebesült. Mivel a patriarka meg volt győződve, hogy a pasa ez ügyben igazságos ítéletet nem fog hozni: azért Botta francia consullal Jaffába vonult vissza, és Konstantinápolyban panaszt emelt.

Bethagil, ubi in hanc usque diem, illud cumprimis admirationi habetur, quod nullus ex circumcisis, hic in tertiam diem supervivere potest, sed tertia nocte procul dubio moritur. Id ex Arabibus duo, qui nobis vecturas locaverant, se per experientiam comprobasse, sancte affirmabant. Prima enim nocte, ingens eos capitis dolor invasit; secunda, corpus illorum adeo intumuit, ut mortis instantis metu, necessario isthinc abduci debuerint: quorum unus post sex demum menses pristinam sanitatem recuperavit. Cumque partem villae istius propter compendium itineris attingeremus, nullus circumcisorum nobiscum eo voluit ascendere, sed circuitu periculum declinare maluit.“

Sok huza-vona után megérkezett az igazságos ítélet, a szultán elrendelte a bűnösök megfenyítését és fényes elégtételt nyújtott a patriarkának. Ezóta megszűntek a nagyobb zavargások.

De hogy a IX. Pius pápa által a Szentföldön alkotott intézmények állandóságnak örvendjenek, minde-
nekelőtt szükséges volt, hogy belföldiekből neveltessék a világi clerus. E nagyszerű terv kivitelétől nem riadt vissza a vállalkozó szellemű Valerga, kinek tevékenységéről fényesen tanuskodnak a mai nap Beit-Dzsálában büszkén emelkedő gót-templom, és az azt három oldalról környező papnövelde. Már koruk kilenczedik vagy tizedik évében vétetnek fel a növendékek, és sokszor legelső teendője közé tartozik a ductornak: az arab ujonczot megmosni haját megnyirni, és csak akkor öltöztetik be miután így rendbe lett szedve. A növendékek fekete talarist vörös gombokkal és ugyanily színű övvel viselnek, fővegül pedig a vörös fezt használják. Mondják, hogy a szülők magukon kívül vannak, midőn gyermekeiket ily öltözetben először látják. Különösen nagy az anyák öröme és abban nyilvánul, hogy kegyeletből nem győzik a vörös övet eléggé csókolni. Itt nyerik a növendékek nemcsak szellemi kiképeztetésüket, hanem vagy 14 évig ingyen eltartásukat is. Számuk többnyire 25-re rúg. Midőn én a papnöveldet meglátogattam, 10 theologus, s ezek közt Mathia dragomanunk fia is volt. Valerga alatt a mostani patriarka volt a háznak igazgatója.

A növendékek a latin, görög, héber, arab, olasz és francia nyelvben nyernek oktatást. Nem csoda tehát, hogy a patriarkátus papjai az utóbb említett modern nyelveket folyékonyan beszélnek; ezenkívül az elemi és gymnasiumi tantárgyakban is képeztetnek. A bölcsészeti tanfolyam három, a theologiai négy évig tart. Aquinói szent Tamás szerint adatik elő a dogmatika, hogy így megmérkőzhessenek afurfangos eszű keletiekkel, kik a legtöbb tévtant hozták létre. A papnövendékek közt évenként jutalomdíjak osztatnak ki, mely alkalommal egyik közölök latin nyelven szerkesztett tudományos értekezést olvas fel. Ezenkívül latin, arab, olasz és fran-

cia költeményeket is szavalnak. Végre az énekkar magasztos dallamok elzengzésével emeli az ünnepély érdekeségét.

Néhány havi szünidejök is van, de ez alatt nem szabad hazájukba menniök. Erre vonatkozólag mondá nekem Mathia dragomanunk fia: „Nem jó gyakran a világgal érintkezni; mert ezáltal elvesztik a növendékek a papi szellemet.“ Igen meglepő volt rám nézve egy arab növendéktől ily megjegyzést hallani, a mely arról tanuskodott, hogy az intézet lelki igazgatója az egyház érdekének megfelelőleg tölti be hivatását. Ünnepélyes egyházi szertartások alkalmával a segédletet lelkiismeretes pontossággal teljesítik. A növelében példás rend és fegyelem uralkodik. Mindemellett megtörténik, hogy egyesek tanulmányaik befejezte előtt kilépnek, és olcsón szerzett ismereteiket többnyire mint dragomanok értékesítik. Az egyházi rendet a patriarka legtöbbször a szent sir templomában a kálvárián adja fel. A papjelöltek ekkor ünnepélyes ígéretet tesznek, hogy élethossziglan a megyében fognak működni. A seminariumi és egyszersmind plébaniá templom, amint a főoltárnak — a III. Napoleon által ajándékozott, — remek képe mutatja, gyümölcsoltó Boldogasszonynak van ajánlva. A márványból készült főoltár a két mellékoltárral együtt művészileg van fel díszítve. Hogy mily nagy a papnövelde, kiteszik abból, miszerint a kath. község elemi iskoláján kívül benne van a tanárok és a helybeli lelkész lakása is, sőt a jeruzsálemi pátriarka részére is külön lakosztály tartatik fenn. Megemlítést érdemel a nagy könyvtár, mely nagyobbára Francziaország adománya. Ezen missió anyagilag jó helyzetnek örvend, csupán egy ház hiányzik az apácák részére, kik a leányok neveltetését eszközlik: miért is kénytelenek bérházban megvonulni. Noha a szakadárak is bírnak iskolával, melyet az orosz kormány segít, a lakosok többnyire a jó berendezett kath. iskolába küldik gyermekeiket. A protestansoknak csupán fitanodájuk van, de alig bírnak tanítványokkal.

Miután a papnövelde előjáróinak irántunk i szíveskedését megköszöntem, nyugatnak fordulva egy völgyön át szent Fülöp kutjához intéztük lépteinket. Mintegy két órányira Betlehemtől egy szikla-forráshoz értünk, melyet az arabok Ain-Hanyeh, a keresztények pedig sz. Fülöp kutjának neveznek. Az egykoron itt állt kápolnából fenmaradt 20 láb magas fal oldalburkolatát képezi a sziklának, melyből a forrás fakad, közepén alkalmasint szobor vagy kép befogadására korinthusi oszlopokkal ékesített fülkével bir, mely alatt a forrás torkolatából dúsan ömlik a víz a talajon lévő medenczébe, további utját pedig egy kivájt sziklahorulatba veszi, hol emberek és állatok egyaránt felüdülést keresnek. A fülke feletti fensikra, mely jelenleg szántó föld, rongált lépcsősor vezet. A jobbra balra látható oszloptöredékekből és falmaradványokból nem lehet az egykor itt állt épület terjedelmét meghatározni; mert a kápolna már Fáber idejében 1483-ban romokban hevert.

A hagyomány szerint nem messze innét történt, hogy sz. Fülöp diakonus Kandacze Ethiopia királynéjának főtisztjével találkozott. Az összejövetel alkalmával a kocsin ülő főtiszt Izaiás próféta könyvét olvasgatta. Fülöp a Szentlélek által ösztönöztetve az szekérhez futott s hallá, midőn a férfit e szavakat olvasá; „Mint a juh vitetik a halálra, és mint bárány az őt nyíró előtt szó nélkül, úgy nem nyitotta meg a száját.“ Fülöp diakonus köszöntve őt kérdezé: „Érted-e azt, a mit itten olvasasz?“ A főtiszt felelé: „Miként érthetném ha senki sincs, ki megmagyarázná nekem!“ — És megkérte Fülöpöt, hogy üljön mellé a szekérre. Fülöp zonnal a szentírásnak e helyéről kezdve hirdeté neki Jézust.

Eközben vízhez értek, melyet látván a szerecsen főtiszt örömmel felkiáltott: „Imhol a víz, mi tilt engem, hogy meg ne kereszteltessem?“ Felelé Fülöp: „Ha teljes szívből hiszesz, megtörténhetik.“ És válaszóla a főtiszt: „Hiszem, hogy Jézus Krisztus az Istennek fia“ s megállítá azonnal a szerkeret. Leszállot-

tak mindketten a vízbe, s Fülöp megkeresztelé a fő-
tiszttet. Mikor pedig feljöttek volna a vízből, az Úr
lelke elragadá Fülöpöt, s többé nem látá őt a főtisztt,
ki is ezen csodálatos eltűnésben felismerte Isten ke-
zét, s örömmel folytató utját — Fülöp pedig Azo-
tusban találtaték. Az ethiopiaiak és egyptomiak valá-
nak a pogány világ első népei, kik a keresztény val-
lást felvették. Meroében, Sábában, Ethiopia éjszaki ré-
szében Nagy Sándor után 400-ig királynők Kandacze
név alatt uralkodtak. Az ethiopiai hagyomány szerint
ezen főtisztt neve Judich, ki hazájában az evangeliu-
mot hirdeté. E forrás pedig a hol megkeresztelteték,
a középkorból eredt hagyomány szerint a fent leirt
Ain-Hanyeh volna.

Megjegyzendő azonban, hogy Ain-Hanyeh forrásá-
nak Fülöp kutjávali azonosítása ellen igen fontos okok
harczolnak. A legrégebb névtelen bordeauxi zarándok
333-ban Kr. u., ugyszintén Özséb és sz. Jeromos nem
ide, hanem Jeruzsálemtől hét, Betlehemtől pedig öt
órányira délnek Hebron közelében fekvő Betszúr vára
mellé helyezik Fülöp kutját. Ez megegyezik a szent-
írás szövegével is, u. i. az apostolok cselekedeteiben
(VIII. 26—40.) olvassuk: „Az Úr angyala pe-
dig szóla Fülöpnek, mondván: „Kelj fel és menj
dél felé azon utra, mely Jeruzsálemtől Gázába viszen,
mely pusztán áll.“ Már pedig az Ain-Hanyeh forrásához
vezető út Jeruzsálemtől nem délnek, hanem délnyu-
gatnak esik.

Mindezekon kívül, annak beigazolására, hogy a
betszúri kút azonos Fülöp kutjával, hatalmas érvül
szolgál még azon körülmény is, hogy Özséb és sz. Je-
romos szerint ezen kút mellett, Jeruzsálemtől szá-
mitva, a 20-dik római mérföldjelző állt, már pedig ez
mai nap is itt létezik, sőt még a forrás közelében *egy*
bazilikának romjai is vannak, mely alkalmasint ezen
esemény emlékére emeltetett. Erre vezetett tehát He-
bronon keresztül Gázába az út, melyen még most is
a római kövezet nyomait láthatni. Bár miként áll
is a dolog, mi még sem sajnáltuk a fáradságot,

hogy a kies fekvésű völgyet kutjával együtt megszemlítettük.

Már útközben dob- és énekszó üté meg füleinket. Nem tudtuk elképzelni, hogy mit jelentsen ez a magányos néma völgyben. S mily nagy volt meglepetésünk, midőn a forrásnál Nebi-Muzához (Mózes sírjához) vonuló mohamedán zarándok-sereggel találkoztunk. Vezetőnktől megtudtuk, hogy itt nemcsak azért mosakodnak a muzulmanok, mivel a korán naponkint többszöri mosakodást ír elő, hanem, mivel Ain Hanyeh vizének különös gyógyerőt tulajdonítanak.

Miután ajtatosságunkat elvégeztük és a forrás nyújtotta friss itallal szomjúságunkat csillapítottuk, az innét Sz. Jánosba vezető ösvények közül a legrövidebbet, de egyszersmind a legfárasztóbbat is választottuk. Ugyanis irányunkat éjszának vettük, hol az Ain-Hanyeh forrásával szemközt levő magas, meredek, de korántsem kopár hegy megmászásához fogtunk, melyen túl a völgyben Szent-János születés-helye terül el. Útközben Velezse falvát érintettük, mely négy jelentéktelen forrással bír. Átellenében délnek egy magaslat oldalában Bittir helysége ötlött szemünkbe. Ez a biblikus Bether, hol Hadrián császár idejében a zsidók a hirhedt Bar-Chochba vezetése alatt sokáig ellentálltak a romaiaknak, míg végre az erős vár feladására kényszerültek. Kalauzunk falomladékokra figyelmeztett. Ezek a régi vár utolsó maradványai, melyeket az oda való lakók mai nap is méltón Kirbet-el-Jehut zsidó romoknak neveznek; hisz a történetből tudjuk, hogy ezen felkelés szerencsétlen kimenetelével itt ásatott meg a zsidó nemzet sírja. Nem volt tehát okunk megbánni, hogy elváltunk a karavántól: mivel ezen eltérésünk alkalmat nyújtott, hogy a zsidó nemzet történeke egyik nevezetes, de szomorú színhelyét habár távolról is láthattuk. A hegylejtőn imitt-amott felfegyverzett pásztorokkal találkoztunk, kik énekszóval legeltették kecskenyájaikat. Arczunk verejtékével és sokszor kézzel-lábbal mászva vagy egy órai fáradalom után a hegy tetejére értünk. Gyönyörű kilátás nyílik

innét Szent-János kies, termékeny völgyére, melyet az európai utazók általában Jeruzsálem és környéke Tivolijának tartanak. Alattunk terült el azon szent férfiú hazája, kiről maga Krisztus urunk ekképen nyilatkozik: „Mondom nektek, az asszonyok szülöttei között nagyobb próféta keresztelő Jánosnál senki nincs.“ — (Luk. 7, 28.)

Szent-János madártávlati tájképe, álláspontunkról tekintve, a hegység keleti lejtőjén olaj- és fügefakertek közt elterülő helységet mutat, melyből különösen a ferencziek várszerű zárdája magaslik ki. Régi neve Ain-Kárim. Ez a leviták városainak egyike volt, hol a hagyomány szerint Zakariás Erzsébet nejével lakott; innét ment Jeruzsálembe, ha a templom szolgálatának sora rája került. A legenda szerint itt két háza volt Zakariásnak: az egyiknek helyét a ferencziek jelenlegi zárdája s az e fölött emelkedő kupolás templom foglalja el, mely Zakariás rendes lakását és azon szentélyt rejt magában, hol az utolsó és a legnagyobb próféta, a Messiás előhírnöke született; a másik Zakariás mezei laka volt. Ez utóbbi a hegység, — melyről az édeni tájékat szemléljük, — nyugati lejtőjén feküdt, hová a völgykatlan tikkasztó hősége elől szokott megvonulni, s hol Erzsébet, Lukács (11, 24.) szerint, áldott állapotában öt hóig rejtőzött. Midőn a boldogságos Szűz a nagy dolgokról értesült, melyeket az Úr Erzsébettel művelt, Názáretből ide gyalog fáradván, először is a helységben levő házban kereste Erzsébetet, de őt honn nem találván fel sietett a mezei lakba. Ezt az arabok jelenleg „Mar-Zacharia“-nak nevezik, és mivel csak néhány lépésnyire volt tőlünk, kalauzunk legelőször is ide vezetett.

Kopogtatásunkra tiszteletre méltó agg szerzetes nyitá fel a vasajtót, melyen át egy magas fallal körített tágas, de egyenetlen talaju udvarba léptünk. Jobb felén a szerzetes háza áll, hol dolgozó-szobája van, ki azonban nem itt tölti az éjet, hanem csak nap közben fogadja a zarándokokat, és a szentély fölött őrködve az udvarban levő virágágyakat és fiatal fákat gon-

dozza. A kápolnának külseje igen egyszerű. Szabálytalan bensejének elő részében balra Zakariás tiszteletére csinos oltár áll; jobbra pedig szük és sötét folyosó nyílik, ez, a mint a főoltár képe mutatja, a tulajdonképeni szentély. A művészileg kezelt ecset remek festményében meglepően van megjelenítve a szentírásban feljegyzett ama magasztos jelenet, midőn az Úr anyja szent Erzsébettel találkozott. Ez alkalommal annyira megatá Erzsébetet a rokoni szeretet e szép nyilvánulása, hogy a Szentlélektől ihletve, e szavakra fakadt: „Áldott vagy te az asszonyok között és áldott a te méhed gyümölcse.“ Mire a bold. Szűz mennyei elragadtatásban a magasztos „Magnificat“-ot énekelte. Az oltár epistola oldalán sziklaüreg van a falban. Ide rejtette sz. Erzsébet a csecsemő Jánost, midőn Herodes Betlehemben és környékén halálra kereste a két éves és a két éven aluli gyermekeket. A hagyomány azt tartja, hogy a kő viaszlagyságúvá vált és az öldöklő katonák közeledtével az önmagától feltárult nyílás lecsukódott. A kiseded ker. János testének még lenyomatát is mutatják, mely itt fekvése következtében képződött. Az egyszerű kápolna általában jó benyomást gyakorol a jámbor zarándokra, habár csak tervszerűtlen épület is.

E szent helyen felolvassván társaimnak az ide vonatkozó evangéliumi szakaszt, (Luk. I. 39. 43. 46—50.) fölelevenült lelkünkben ama magasztos jelenet emléke, és keblünk mélyéből fakadó édes érzetek közt hangzott el ajkainkról a Magnificat fenséges dicséneke.

Már a kereszténység első századaiban templom és zárda állt e helyen, a keresztes hadjáratok után azonban elhagyatván, a mohamedánok istállóul használták. A ferencziek a török kormánytól 1621-ben jelentékeny pénzüsszegen visszaváltották és helyreigazitották, a körülötte levő földterületet pedig katolikus temetőül használták. Quaresmius feljegyzi, hogy az ő idejében két emeletes volt e szentély: a földszinti kápolnában Mária látogatásának titkát, a felsőben pedig keresztelő szent János körülméletetésének színhelyét tisztelték. E két kápolnát összekötő lépcsőzetről azon vélemény-

ben voltak a jámbor hívők, hogy ezen járt fel s alá a boldogságos Szűz, midőn Erzsébetnél tartózkodott. De eme szentély ismét a rajongó törökök fanatikus vallásdühének áldozata lett és romba döntetett. Daczára roskadozó állapotának a ferenczrendiek a földszinti kápolnában még sokáig tartottak isteni tiszteletet, de végre is Valerga patriarka czélszerűnek találta: annak további megtartását a már bedülő félben levő szentélyben betiltani.

1861-ben az omladozó kápolnát a ferencziek ujra felépítették, megnagyobbították és felékesítették, úgy, hogy jelenleg habár nem is valami fényes, de a szerény igényeknek megfelelő kápolna disziti a szentélyt, melyben naponként szent mise (*de visitatione*) mondatik. Fölötte egy régi zárdának, melylyel egy templom is össze volt kötve, nagyszerű romjai emelkednek, de ezek felől a közelebbi adatokat nélkülözzük. Sarlós bold. asszony napján évenként fényes isteni tisztelet tartatik itt.

A szentélytől nyugatra van az orosz zarándokház. A szép épület az egykori francia consulatus dragomanjának köszöni lételetét; de a katolikusok egyenetlensége következtében ezen ház a látogatási szentély körül levő nagy földterülettel együtt az oroszok birtokába ment át. Köztudomásu dolog, hogy a szerencsétlen dragoman Jeruzsálemben erőszakos halállal mult ki, de eltemettetése után a török igazságszolgáltatás szemet hunyt a gonosztett elkövetőire nézve.

Az őszbe borult fraternak megígértem, hogy holnap reggel 4 órakor itt fogok misézni. Ezután szobájába vezetett, és különböző emlékekkel ajándékozott meg. Innét szép, de lejtős uton a helységbe indultunk, az útnak közepe táján dús forráshoz értünk. Ezt az arabok Ain-Kárimnak azaz szőlő forrásának nevezik, melytől az alantabb elterülő helység is vette nevét, a keresztények pedig a bold. Szűz forrásának tartják, mivel a hagyomány szerint, midőn Mária Erzsébetnél három hónapig tartózkodott, gyakran ide járt vizért. Egész keleties színezetet kölcsönöznek neki a forrásban álló nők, kik

itt részint vizet meritenek, részint pedig mosnak, de a mellett rendesen czivódásba elegyednek.

A gazdag forrás nemcsak a lakosoknak szolgáltatja a szükséges vizet, hanem éltető elemével a közeli kerteket is bőségesen ellátja. Jelenleg itt egy igen egyszerű dülő félben levő török mecset áll.

Közel ide a ferencziek zárdája emelkedik. A várszerű épület három részből áll, u. m.: a zárdából, a zarándokház- és a templomból. A zárda bensejét világos tág folyosók keresztezik, melyek a szerzetesek szűk czelláinak kényelmetlenségeit ellensúlyozzák, szóval ez a Szentföld legkellemesebb és legszebb kolostorainak egyike. A roppant erős kőfal, mely minden oldalról köríti, a szűk ablakok és a keskeny és alacsony kapú, melyen át csak görnyedt állapotban léphettünk a zárdába, arra emlékeztetik a zarándokot, hogy rajongó törökök körében van. Ezek nem egy ízben halomra döntötték a monostort és a templomot, a szerzeteseket pedig egytől egyig irgalom nélkül lemészárolták.

Nyájasan fogadtak a ferenczrendi atyák s azonnal a legnagyobb szivélyességgel a már jóval elébb ide érkezett társainkhoz vezettek, kik ép az ujonan épült zarándokház refectoriumának vendégasztalánál ültek. Mi valánk az elsők, kik ezen zarándokházban megszáltunk. Az én szobatársam ftdő Nagy Ignác úr volt, ki a jámbor zarándokok szokásos üdvözlésével köszöntött be, midőn benső meghatottsággal mondá: „Pax et benedictio huic domui et omnibus in ea habitantibus.“ (Áldás és béke a házra s minden benlakóira.) Magától értődik, hogy első teendőm volt a szentély s a fölötte álló templom megszemlélése.

A hagyomány szerint már az első keresztények Zakariás háza fölé templomot emeltek, mely Chosroes kegyetlen üldözései alatt romokba döntetvén, nem sokára újra felépítetett. A kereszties hadjáratok után ezen templomot a törökök istállóul használták. 1621-ben a szent sir őreinek főnöke: novarai Tamás nagy pénzösszezen azon kikötéssel vásárolta vissza, hogy helyébe egy más nyilvános istállót építtet; ő tehát megtisztí-

totta és helyreállította az elhanyagolt állapotban lévő templomot és egy monostort épített hozzá. Az utolsó javításokat és szépitéseket a templomon és zárdán XIV Lajos francia király eszközölte. Noha ezen király fölötte nagy érdemeket szerzett magának a klastrom és szentélye körül, mégis a spanyol elem túlnyomó itt, oly annyira, hogy még azon egyházi felszerelvényeken is, melyek Spanyolhonból nem származnak, a spanyol czimer van feltüzve. A szerzetesek is többnyire spanyolok, a zárdafőnöknek pedig, ki egyszersmind helybeli lelkész, bevett szokás szerint mindig spanyolnak kell lenni.

A négyzet alakú, magas és tágas templom három hajóval és gyönyörű kupolával bir. Ez a ferencziek ujabb templomai közt a legszebb és szintén két részre, u. m. : alsó és felső templomra oszlik. A felsőnek falait zománczozott táblák fedik, padozata pedig koczka alakú márványkövekkel van kirakva. A főoltár sz. Zakariásnak, a nyugati mellékoltár pedig sarlós bold. Asszonyának van ajánlva. Egyéb remek képei közt Murillónak egy eredeti olajfestménye is disziti a templom bensejét. Orgonája kitűnő. Az alsó templom a főoltár evangéliumi oldalán van. Hét lépcsőn mentünk le innét a földalatti szentélybe. A hely, hol sz. János született, hasonlólag Krisztus születése szentélyéhez, igénytelen külsejű barlang, melynek boltozata alatt egy fülke van, hol e feliratot: „Hic praecursor Domini natus est.“ (Itt született az Úr előhírnöke) fehér márványból készült csillag zárja körül. A nápolyi királyok egyike által ajándékozott öt dombormű, mely sz. János életének nevezetesebb mozzanatait tünteti fel, ékesíti a fülke falait. Fölötte keresztelő sz. János remek képével ékeskedő oltár emelkedik. Eme barlang Zakariás házának kiegészítő részét képezte, hol szent Erzsébet sz. Jánost szülte.

Itt tartották tehát Zakariás és Erzsébet rokonai a családi értekezletet a felett: hogy mi legyen az ujonan született fiúnak neve. Itt irta fel Zakariás a jelzőtáblára, hogy János legyen neve, mire nyelve kötelékei feloldattak, és szent ihlettséggel elénekelte a

magasztos „Benedictust.“ Nem csoda tehát, hogy e szent helyen egy szív- és egy lélekkel a magasztos „Benedictus“ eléneklésére megnyiltak ajkaink.

Az evangelisták ker. sz. János születéshelyét nem jegyzik fel elég világosan, ugyanis Lukács mondja: „Fölkelvén azután Mária ama napokban, sietve méne a hegyes tartományba, Juda városába. És beméne Zakariás házába és köszönté Erzsébetet.“ (Luk. I. 49—50.) Allioi szerint Juda alatt az egész Judeát kell érteni, más írók szerint pedig ezen szavakkal „Juda városába“ egy hely jeleztetik, melyet Juda vagy Juttának neveztek, s innét támadt, hogy némely egyháziró ker. sz. János születése helyéül a Hebronhoz közel levő Jutt vagy Jutta falvát tartja. Azonban meg kell jegyezni: ezen utóbbi faluban hasonló hagyomány nem létezik, sem pedig ker. sz. Jánosra emlékeztető templomnak maradványai itt föl nem találhatók. Az igaz, ama hagyomány, hogy Ain-Kárimban született ker. sz. János, a keresztes hadjáratoknál ugyan nem régibb, mindazonáltal alaposnak látszik, annál is inkább, mivel ellenhagyománnyal, mint p. o. Fülöp kútjánál, mindez ideig nem állunk szemben, sőt még azon körülmény is támogatásául szolgál, hogy Ain-Kárim igen régi város, és épen azért, mivel Jeruzsálemhez közel feküdt, a papok is szerettek itt lakni. Hogy Hebron ker. sz. János születéshelye volna, csak egyes európai tudósok véleménye, de nem szentföldi hagyomány.

Ain-Kárim lakói sz. János születése napját nagy fénynyel és pompával ülik meg. Általános népünnepély ez, melyben ugy Ain-Kárim, mint környéke, különösen Jeruzsálem minden rangu és sorsu polgárai és zarándokai részt vesznek. A tiz napig tartó ünnepély alatt, mely szent János születése napjától sarlós bold. Asszony napjáig tart, oly annyira megnépesül a helység, hogy annak minden zege-zuga el van foglalva. Maga a szent sír őreinek főnöke is rendtársaival ide rándul, hogy diszes papi segédlettel végezze az isteni tiszteletet, és személyes jelenléte által emelje az ünnepélyességék fényét.

Az egyházi szertartások végeztével a nép a közeli hegyekbe vonul. A férfiak csoportokban ide s tova járnak-kelnek, míg a nők az olaj- s fügefák hús árnyaiban vizipipákból szíva kedélyesen társalognak, s nem egyszer fellebbentik arczaik szépségét fődő fátylaikat, hogy lássák egyrészt a férfiak phantastikus tánczát, másrészt pedig a gyermekek vidám játszadozásait.

Ép oly föltünő mint való, hogy a muzulmanok, kik Krisztust tisztelik, sz. Jánost is nagy becsben tartják, oly annyira, hogy a keresztényekkel együtt, Ain-Kárim véd-szentjének ismerik el, s ebbeli tiszteletüknek az által adnak kifejezést, hogy imáikban hozzá fordulnak, gyermekeiket az ő oltalmába ajánlják, sőt peres ügyekben tanubizonyosságul rája hivatkoznak, szerződéseiket pedig az ő nevéhez fűzött ígéretek alapján kötik.

A templomban nem sokáig időztünk: mert még társaim is Mar-Zachariát megtekinteni óhajtották. Én tehát ismét felmentem velök a szentélyhez. Utközben a Sionhegyről nevezett nénéknek Ratisbonne által alapított leányárvaházát is megszemléltük. Ez a kolostortól nyugatra a hegy lejtőjén terül el. Mindenekelőtt egy minden oldalról erős kőfallal kerített tágas kertbe érkeztünk, melynek bensejében egy ideiglenes épület áll. Ebben laknak a sionhegyi nénék vagy 25 árva-leánynyal. A Ratisbonne által alapított árvaleánynevelde, csak fiókja a jeruzsálemi „Ecce homo“ intézetnek. A tulajdonképeni zárdát a kertnek éjszakkeleti részében ép itt tartózkodásunk alatt építették.

A kertet két német kertész gondozza, s mondhatom, műizléses berendezése arról tanuskodik, hogy mesterei foglalkozásuknak. Mi már közelebről ismertük őket. Ugyanis mielőtt Jeruzsálembe jöttünk, a szent város határán uruk meghagyásából ők fogadtak, hogy egyuttal üdvözljék a karavánunkban lévő két luxenburgi áldozárt, kik már eleve lekötelezték magukat hogy Ratisbonne atya oldala mellett hat éven át fognak működni.

A gondosan ápolat kertben igen sok a szőlő, olaj, füge-, valamint más gyümölcsfa, különösen pe-

dig diszeskedik a tropikus növényzet különböző válfájaival, melyeknek gyönyörű szín- és alak vegyüléke meglepő szépet alkot. Szóval az európai műkertészet mintájára szebbnél szebb virágágyak izlésteljes csoportozatokban ékesítik a kertnek minden részét.

A kápolna kerek épület, s a torony csucsán lévő aranyozott kereszt a ráeső napsugarak következtében messzire elárasztja fényét. A kisdud harang ércszava naponkint hirdeti a környék lakóinak, hogy eme az emberszeretet alapította intézetben az igaz keresztény hitélet honol. S lehetne-e az „Üdvözlégy“-et Názáreten kívül máshol nagyobb áhitattal elmondani, mint itt, hol a jámbor előimádkozó szemé folyton Mar-Zachariára van irányozva?

A völgy kies rétein, melyeket ezer meg ezer, szebbnél szebb, az anyatermészet által nevelt virágok ékesítenek, örömpesve gyűjtenek virágot az árvaleányok. E virágokat fehér papirlapokra tűzve megszárazítják, s csekély pénzbeli jutalom fejében virágalbumként a zarándokoknak emlékül adják. Az ekként befolyt összeg az intézet céljaira, illetve árváinak neveltetésére fordítatik.

A kert közepén Dávid tornya (turris Davidica) áll. Ez tulajdonképen négyszegletes kőfal, melynek fölkéjében egy Mária-szobor a gyermek Jézust karján tartja. Diszes egy emlék ez, a mi kedves sionhegyi Asszonyunk tiszteletére. A kies fekvésű hely körül kellemes illatárt terjesztő szép virágok gyönyörködtetik a szemet.

Mint hogy Szent-János igen egészséges vidékkel bír és bőven van ellátva vízzel, mi keleten ritka jótéteménynek tekintetik, a szünidők alatt a jeruzsálemi nénéknek és növendékeinek üdítő helyül szolgál

A májusi ájtatosságot különös kegyelettel szokták ott végezni. Az urnapi processiót is estefelé nyilvánosan tartják. Mihelyt a nap nyugvóban van, a sionhegyi nénék az árvaleányokkal a plebánia templomba körmenetileg vonulnak, hol a helybeli lelkész egyházi szó-noklatot tart, melynek végeztével a helységen kereszt-

túl Ratisbonne intézetének szép kertjébe indul a menet, hol az ott felállított oltároknál ünnepélyes áldás adatik. Erre ismét szép rendben a plebánia-egyházba térnek, hol a pontifikáló pap a záráldást adja a népre.

Visszamenet, már az éj beáltával, az intézetbeli növendékek a magasztos „Magnificat“-ot éneklik. A benszülöttek dicséretére válik, hogy az urnapi dicséneket (Pange lingua) magok képesek latinul elénekelni. A törökök nem gördítenek ugyan akadályokat a körmenet elé, hanem az ünnepély díszét nem kevésbé csökkentik az által, hogy piszkos és rongyos ruháikban ide s tova futkároznak. A nép örömujongásai közben elsütött taraczkölvések fennén hirdetik a valási ünnep közös voltát.

Különösen fényes és díszes volt előző évben az urnapi körmenet, melyet hófehér ruhába öltözött szercsenek nyitottak meg. Ezeket követték a kereszt- és zászlóvivők, Jeruzsálem és Szent-János kisdéd árvái. A leánykák égszín ruhát viseltek, és koszoruzott fejükről hosszú fehér fátyol lengedezett. Utánok következtek a helybeli gyermekek szobrok- és zászlókkal, azután pedig az idegenek. Maga D'Auvergne Latour hercegnő is személyes jelenlétével emelé az ünnepély fényét. Erre a sionhegyi nénék, sz. Péter intézet fiárvái és a gyermekek énekkara jött, kik után a világi és szerzetes áldozárok imára kulcsolt kezekkel mentek. Végre a pompás mennyezet alatt a zárdafőnök, mint helybeli lelkész, a legfölségesebb oltári szentséggel méltóságteljesen lépdelt, utána a hívők jöttek, kik között oroszok is valának, a menetet pedig ismét négerök zárták be.

Este Dávid tornya kivilágíttatott és a szegény hitetlenek is a magasztos egyházi ünnepély által mélyen meg valának hatva. Bár ütne a kegyelem órája, hogy ők is megtérnének!

Az árvaleányok intézetébe nem mehettünk be, mivel mindnyájan a kápolnában voltak, mi pedig tavább már nem várhattunk. Innen tehát utunkat Mar-Zacha-

riába folytattuk, hol a szentély megszemlélése után nagy meghatottsággal a „Magnificat“ ot elzengtük.

Már besötétedett, mikor hazaértünk. A ferenczrendi atyák vendégszeretetéről ezuttal is a jó esteli, meg a szivélyes fogadtatás tanuskodott. A vacsora alatt kedélyesen társalogtunk, mi közben azon indítvánnyal léptem fel, hogy holnap kora reggel sz. János pusztájába ránduljunk. Fájdalom! társaim különböző okok miatt nem fogadták el eme a szent helyek iránti vallásos kegyelet sugalta javaslatomat. Én azonban előterjesztésemhez hiven megmaradtam feltett akaratom mellett, sőt Trauner társam is mellém szegődött. Mi ketten tehát abban állapodtunk meg, hogy holnap Abufeleh Jakab vezetése alatt az ide vagy egy órányira fekvő pusztába rándulunk. Végre, miután esti imánkat a házban levő szentélyben elvégeztük, nyugalomra tértünk.

Szent-János és pusztája. Visszatérésünk Jeruzsálembe.

(April 12-ike.)

Alig oszlatták el az éj homályát a kelő napnak első sugarai, máris talpon valánk, hogy a vérnélküli áldozat bemutatásához méltóképen elkészüljünk.

A mai nap rám nézve két oknál fogva volt nevezetes: először, mert Szentföldön ülhettem meg véd-szentem ünnepét; másodsor, mivel azon kimondhatatlan szerencse osztályosa lettem, hogy Mar-Zacharia szentélyében ajánlhattam fel a szent misét.

Midőn a zárdát elhagytam, csak imitt-amott találkoztam egy-egy pásztorral, ki nyáját a friss legelőre vezette. Csakhamar kitűzött célomhoz értem. A már rám várakozó őszbe borult frater szivélyesen fogadott, és karját nyujtva a templomba vezetett, hol a katolikus világnak nem egy felejthetetlen emléke tárult fel lelki szemeim előtt. Itt, hol egykor a boldogságos Szűz Mária a Messiás előhírnökének anyját üdvözlé, hol e szentélynek talaját az Isten anyja lábaival érinté! Itt,

hol egykor a boldogságos szüz Mária a Messiás előhírnökének anyját üdvözlé! Itt, hol Erzsébet égi ihlettséggel felkiálta: „Áldott vagy te az asszonyok közt és áldott a te méhed gyümölcse,“ és a boldogságos Szüz menyei elragadtatással zengé a „Magnificat“-ot, itt mutattam be (de visitatione) az új szövetség áldozatát e tisztes alak segédlete mellett, kinek bár az élet viharai homlokát megszántották, mégis nagy lelki nyugodtságot tüntetett fel nyájas arcza.

Mivel csak ketten valánk és mély vallásos áhitatunkat a legkisebb nesz vagy szellő sem zavarta meg, ki volna képes szent magányunk keltette boldog érzelmeket hiven tolmácsolni? hisz az ajak a mély érzelmek és gondolatok összhatása alatt néma! Oh angyalok, égi szellemek! ti a legtisztább örömforrás nektárcseppjeit isszátok; s e siralomvölgyben, ki közelíti meg jobban boldogságtokat, ha nem a jámbor szentföldi zarándok?

Az egyházi ténykedés végeztével ismét társaim körébe siettem, de a kecskepásztorok nyájaikkal annyira ellepték a zárdához vezető utat, hogy csak nagy nehezen tudtam sűrű soraikon áthatolni. Noha jelek által törekedtem kérelmemet értésükre adni, mindazonáltal a napbarnította marczona arab nyájörök csak fitymálva szorult helyzetemet, gúnyos nevetéssel válaszoltak.

Reggeli után Traunerrel együtt a pusztába indultam. Az idő bár nem volt kedvező, de az erős akarat az esetleges akadályokon könnyen túlteszi magát. Az ég csatornái megnyitak, az eső nagy cseppekben hullott úgy, hogy tetőtől-talpig megáztunk. Abufeleh kalauzunk, ki a járás-kelésben már annyira beleélte magát, hogy fel sem vette annak gyakori kellemetlenségeit, szokott egykedvűséggel Mária kútja mellett Mar-Zacharia alatt elkanyaruló uton a hegyháton felfelé vezetett. Körülbelül utunk közepe táján egy magánosan álló sziklára utalt, melyen állítólag szent János a néphez intézett bánatra keltő beszédeit tartá. Midőn e sziklakőre feltekintettünk, elképzeltük magunkban, mily hév-

vel szónokolhatott a szent férfiú, eme helyről a körülálló néphez, mely, mintha varázsütés érinté volna lelkét, magába szállt és töredelmesen megbánta bűnét. E tárgyról elmélkedve, egy óra mulva Sz. János pusztájába értünk, hol az Üdvözítő előhírnöke nyilvános szereplése előtt azon fontos hivatásra készült, melyre az Úr által kiszemeltetett.

A puszta, hosszukás keskeny völgy, melyet magas, de korántsem kopár hegyek környeznek. A barlang, melyben sz. János lakott e hegyek egyikének sziklás lejtőjén, a Terebintvölgy fölött és Szafat falva átellenében fekszik. Mivel rozszant lépcső vezet ide, igen nehéz a megközelítés, de miután a keskeny feljárón felértünk csakugyan beláttuk, hogy ez remete lakának teljesen megfelel.

Természetes sziklabarlang előtt állunk, melynek hossza hét, szélessége és magassága három méter. Két nyílás van rajta: az egyik ajtó, a másik pedig ablak gyanánt szolgál. Az utóbbiból gyönyörű kilátás nyílik az alatta elterülő Terebintvölgybe. A barlang háttérében, oldalvást, sziklából vágott pad áll, melyet közönségesen Ker. sz. János fekhelyének neveznek. A bemenettel szemközt pedig oltár emelkedik, hol a ferencziek adandó alkalommal misézi szoktak. E természetes sziklabarlang a latin patriárkátus tulajdona. Alatta Ain-en-Habisnak nevezett forrás csergedez, melynek vize egy kis medenczébe ömlik, honnét zöld gypszalag jelzi folyása irányát.

Régi hagyomány szerint a napkeleti bölcsek, ne-hogy Heródeshez visszatérni kényszerüljenek, egy éjet állítólag itt töltöttek. Egy másik legenda szerint ide hozta Erzsébet sz. Jánost, hogy Heródes üldözése elől elrejtse, miután a bösz katonák Zakariást életétől megfosztották, mivel egyetlen fiát kiszolgáltatni vonakodott. Ezen barlangban halt meg mint özvegy sz. Erzsébet, s csakugyan ezen üreg fölött még most is klastrom- és templomnak romjai láthatók, hol Zakariás és Erzsébet sírjait kőhalom jelzi.

A szentírás ker. sz. János tartózkodási helyét

közelebről nem írja le, csak annyit mond: „A gyermek pedig növekedék és erősödék lélekben, és a pusztában vala azon napig, midőn megjelenendő vala Izraelnek.“ Innét vonult Jordán partjaihoz, hol Bethabára tájékán előkészítette a népet a Messiás eljövetelére és a bűnbánókat megkeresztelte. S valóban lehetett-e volna alkalmasabb helyet találni sz. Jánosnak a vallásos elmélkedésre, mint e magányos pusztát? hol miként Origenes mondja: „A levegő tisztább, az ég derültebb és az Isten közelebb van.“ Ezenkívül a barlang a világ zajától visszavonult látnoknak a hideg és hőség ellen oltalmat nyújtott, a csergedező forrás friss itallal kedveskedett neki, a hegységen jelenleg is tenyésző sz. Jánoskenyérfa és a hegyi füvek pedig eledellel látták el.

De mivel Sz. János barlangjának környéke korántsem szoros értelemben vett pusztá, a minővel a Holttenger és Mar-Szába táján találkoztunk, azért már nem egy zarándok fejezte ki a feletti csodálkozását: hogy lehet-e a vadregényes vidéket, hol gondosan művelt földekre, sőt szőlőkre is akadtunk, sz. János pusztájának mondani? Nem csoda tehát, hogy e szentély valódisága iránt kételyek is támadtak. Ezek eloszlatására meg kell jegyeznünk, hogy a szentírás kétféle pusztát különböztet meg. Először is minden fű és fatenyészet nélküli sziklás völgyeket és parlagon heverő homokos föld-területeket illet ezen névvel, s ezek a tulajdonképeni puszták. melyeket viz nélküli tengerekhez hasonlít. A pusztáknak másik neve alatt a városokhoz hol közelebb, hol távolabb fekvő magányos helyeket ért, melyek különben buja tenyészettel bírnak. Ilyen volt Szent-János pusztája is. Ilyen pusztákban sokszor még városok is feküdtek, miként Izaiás próféta (42. 14.) mondja: „Emelkedjék fel a pusztá és annak városai . . .“ és József könyvében (15, 61 és 62.) olvasuk: A pusztaságon Betaraba, Méddin és Sakaka, Nebzan és a só-város és Engaddi: hat város és azok falui,“ vannak. A királyok első könyvében (17. 28) pedig azon legelő is pusztának neveztetik, hol Dávid juhnyáját elhagyta, hogy fivérei után a táborba indul-

jon. Ezekből következtetjük, hogy az izraeliták a „puszta“ szó kifejezése alatt nem mindig teljesen lakatlan és elhagyott kopár vidéket értettek.

A sáskák, melyek szent Jánosnak táplálékul szolgáltak, a levitikus könyve szerint a tiszta áldozatok közé soroztattak. Lievin szerint az arabok jelenleg is a sáskák egyik fajával élnek. A mézen és sáskákon kívül még az úgynevezett ceratonia siliqua gyümölcse is szolgált eledelül sz. Jánosnak, honnan nevét is „sz. János-kenyérfa“ kölcsönzi.

Szent János barlangjában mi is az Urhoz emeltük sziveinket, hogy az ó-szövetség utolsó nagy prófétájával egyesítsük hő fohászainkat. Végre a forráshoz mentünk, hol miként egykor sz. János, úgy mi is friss vízzel enyhítettük szomjúságunkat.

Midőn társaink körébe visszatértünk s a látottakat elmondtuk, mély sajnálatuknak adtak kifejezést, hogy felhívásunk daczára velünk nem tartottak.

Még elég időnk volt, hogy Ratisbonne intézetét megsejmeljük. A nénék szívélyes készséggel vezettek az iskolába, melyben a legnagyobb rend és tisztaság uralkodott. Azután az igen csinos házikápolnát látogattuk meg, melynek megtekintése és rövid imánk végzése után az ájtatos nénék jó fekete kávéval megvendégeltek.

Pater Schwarzer, rámutatva a szép kertben az alattunk elterülő Terebint-völgyre és az átellenben fekvő hegyre, mondá: „Valószínű, hogy eme tájon keresendő a szentírás azon történeti nevezetességü helye, hol a kis Dávid megvívott az óriási Goliáttal: mivel e vidék oly annyira összevág a szentírás adataival! Ugyanis, midőn a filiszteusok az izraeliták ellen ismételten táborba gyűltek, egyfelül a filiszteusok, másfelül az izraeliták ütöttek tábort a hegyen, és völgy vala közöttük egy kis patakkal, hol Dávid parittyája számára az öt kavicsot szedte. A kert falain kívül, — folytatá — sziklasírokra akadtak s ezek egyikében találtak egy koponyát, melynek homloka át volt lyukasztva, az ütött nyíláson pedig fügefagyökér nőtt ki. Ezt a

nép Góliát fejének tartja. Tehát ezen lelet is a Terebintvölgy valódisága mellett újabb bizonyítékul szolgál. “ Én azonban pater Schwarzernek azon véleményét, hogy e tájon győzte volna le a hősslelkű Dávid a pöffeszkedő Góliátot, eltekintve a Terebintvölgy valódiságától, el nem fogadhatom: mivel a szentírás szerint ezen csata színhelye tovább délnek, Szoko és Azeka közt Dommin határain keresendő.

A sionhegyi nénék ezen conventen s kerten kívül még szántóföldeket és más gazdasági épületeket is birnak.

Ain-Kárim lakóinak száma 700-ra megy, kik közül 100 katolikus. Az ide való mohamedánok állítólag a Spanyolhonból kiűzött mórok utódai, s úgy látszik, hogy még mai napig is megőrizték a keresztények elleni gyűlöletet, amiről a zárda évkönyvei számos feljegyzést tartalmaznak.

Már 10 óra lehetett, midőn elhagytuk azon szent férfit hazáját, ki egy bosszúálló nőnek (Herodiásnak) lett áldozata.

A kolostortól kezdve folyton hegynek mentünk, melynek tetejéről az Olajfák hegyét és a szent városnak egy részét megláthattuk. Utközben szamarakon Jeruzsálembé nyargaló sionhegyi nénékkel találkoztunk, s nem csoda, hogy ez alkalommal az Egyiptomba menekülő Szűznek alakja tünt fel lelki szemeink előtt.

Vagy egy órányira Ain-Kárimtól a szent kereszt-ről nevezett szép és nagy görög kolostor előtt megállapodtunk. Ez onnan vette nevét, hogy a legenda szerint itt állt azon olajfa, melyből Krisztus Urunk keresztjét faragták. De halljuk magát a hitmondát. Hiontus, Noé fiainak egyike, az édenből egy-egy pálma-, fenyő- és czipruságacsát hozott, mások elbeszélése szerint pedig az élet- vagyis a jó- és gonosz tudás-fájának egy ágát. Ismét egy más hagyomány szerint: Ábrahám plántált fenyő-, cédrus és cziprus ágakat, mely három ág azután egy fává nőtt össze. Midőn Salamon a róla nevezett nagyszerű templomot az Urnak Jeruzsálemben építtette, ezen fát levágatá;

de az abból faragott gerendát sehová sem alkalmazhatták. Az építők e miatti bosszankodásukban, mint hasznavehetlent elvetették, később azonban mégis sikerült e gerendát a Czedron patakra gyaloghidul alkalmazni. Midőn Szába királynője (I. Kir. X.) ezen gyaloghidat látta, azt jósolá Salamonnak, hogy ezen fára egy oly ember fog felfüggesztetni, ki őt (Salamont) bölcsességre nézve messze fölülmúlja, és kinek halála Zsidóországnak enyészetét vonja maga után. Salamon, nehogy a Szába királynőjének e végzeteljes jóslata beteljesüljön, kivétette a gerendát a gyaloghidból és elásatta, még pedig oda, hol később Betesda tava készítettett. Mondják, hogy e tó rendkívüli gyógyerejét ezen ide elásott gerendától nyerte. De Salamonnak óvintézkedései mit sem használtak; mert az elásott gerendát az Úr halála napján a tóból felbugyogó viz felvetette, melyből azután az Úr keresztfája készítettett.

A Kereszt-kolostor (Deir-el-Musullabeh) története fölér a IV-dik századig. Azelőtt nő-klastrom volt, most pedig orosz péuzen görög seminariummá van átalakítva. A rengeteg épület várszerű külsővel bír, s oly erősen van építve, hogy falkerítést sem igényel. Szűk, alacsony ajtón léptünk a tágas épületbe, melynek közepén a diszes templom kupolájával emelkedik. Ezt állítólag szent Ilona császárné építtette, Prokop Jusztiniánnak, mások pedig Tacián Georgia királynának tulajdonítják, kinek népe a keresztes hadjáratok előtt ezen monostort birta volna. Midőn Fokas szerzetes 1185-ben meglátogatta, Spanyolországé volt: azért is „Iberorum monasterium“-nak nevezi. A templom három hajóval bír. A talajt az idő viszontagságai által nagyon megviselt csinos mozaik-burkolat födi. Magas falait csinos freskóképek ékitik, melyek számos szentet, jeruzsálemi patriarkákat és georgiai királyokat ábrázolnak, azonban a nedvesség által igen sokat szenvedtek, s a templom belseje egyáltalában nem válik a kolostor díszére. Különös, hogy a görögök ezen freskók megőrzésére, illetve jó karban tar-

tására semmi gondot sem fordítanak. A helyet, hol egykoron az olajfa állott, melyből Üdvöztünk kereszt-fáját faragták, a főoltár mögötti gödör jelzi.

Ezenkívül a klastrom nagyszerű könyvtára érdemel említést, nem annyira régi kéziratok gyűjteménye miatt, mint inkább azért, hogy a művelt népek klasszikus irodalmának termékei benne feltalálhatók. Magától értetődik, hogy a görögök e könyveket nem igen használják.

A gyermek-seminarium növendékeinek száma 50. Ezek többnyire világi pályára lépnek, s csak egynehányan képeztetnek ki áldozároknak. A tantermek berendezése, a hálószobák és az ebédlő európai tanintézetekre emlékeztetnek. A növendékek a pópákéhoz hasonló fekete öltönyt viselnek. A fegyelem kevésbé szigorú, mint Jeruzsálem egyéb ehhez hasonló intézeteiben. A kereszt-klastrom tehát a görög tudományosság védőfala. Az intézet élén a ház igazgatója áll. Egyik tanára Jeruzsálem történetét írta meg, csak hogy művének nem akadnak vevői. Különbösen emez intézet újabb időben csak azon czélból alapított, hogy a latin patriarka seminariumával szemben a görögök hasonló intézettel birjanak. A klastromot fiatal olajfa-liget környezi, melynek árnyékában mi is hűseltünk.

Innét az oroszok által készített jó országuton, mely néhány szélmalom és a Mamilla tava mellett vezet el, Jeruzsálemnek tartottunk.

Mamilla, jámbor életű nő volt, ki a VII. században a nagy számú vértanúk ereklyéit gyűjté össze, és a róla elnevezett tó közelében temette el. Egykoron a tó közelében egy kolostor állt szent Mamilla tiszteletére emelt templommal. Ezen tó jelenleg a törökök temetőjének közepén áll, Gihon völgynek felső végén, hol egykor Szádok főpap és Nátán próféta Salamont Dávid parancsolatára királynak kenték fel.

Rövid idő alatt a jaffai kapun keresztül a szent városba léptünk, és két órai igen kényelmes menelés után, úgy dél felé ismét otthon valánk, hol hű vezetőknek, a mindig szolgálatkész Ferencz atyának, fára-

doz ásaiért legmélyebb köszönetünket nyilvánítottuk. Ott-hon már a fáradhatlan és rendkívül szíves rector várt ránk, ki nekünk a városban és annak környékén az volt, a mi Ferencz atya nagyobb kirándulásaink alkalmával, úgy, hogy folyton szakavatott vezetőkkel dicsekedhettünk.

Tán visszaemlékeznek tisztelt olvasóim, hogy Kairóban két fiatal magyar urral ismerkedtünk meg, kik az alkalommal csupa szívélyességből vezetőinkül szolgáltak, s nekik köszönhetjük, hogy rövid ottlétünk alatt a város legnevezetesebb pontjait megláttuk. Midőn én a nagyszentmiklósi esperessel Szuezebe rándultam, a pályaudvarban azon ígéretet tevék, hogyha körülményeik megengedik, a husvéti ünnepek alatt Jeruzsálemben meglátogatnak. S ime! ősi magyar szokás szerint adott szavukat beváltották: mert már a zarándokházban ránk várakoztak. Valóban a magyar idegen földön sem tagadja meg nemzeti jellegét, ragaszkodása honfitársaihoz nem csekélyebb, mint szeretete édes hazájához. De meglepetésünk ezzel nem ért véget. Alig hogy üdvözöltük hazánk két reménydús fiát, már ismét egy harmadik honfitársunk nyujtá baráti jobbját. Ugyanis Folly Emil csanádmegyei szentszéki jegyző, ki a francia karavánnal Marseille-ből utazott ide, a zarándokházban felkereste két megyését: karavánunk elnökét és a nagyszent-miklósi esperes urat. A magyar barátság, — mely miként a költő mondja, — minél régibb, annál erősebb, meleg szavakban nyert szép kifejezést. Ezentúl, ha szerit tehettük, összejöttünk, hogy eszméinket kölcsönösen kicseréljük: mert mindig jól esik idegen földön honfitárssal találkozni. Nem akarom ugyan szerénységét sérteni, de mindazonáltal nem hallgathatom el azon nagy kitüntetést, melyben a jeruzsálemi patriarka által részesítettett, ki őt ittléte alatt szerzett érdemeinél fogva jeruzsálemi czimzetes kanonoknak kinevezte, és a szent sír lovagjává avatta. Ezenkívül még egy magyar nyomdászszal és a zarándokházban alkalmazott veszprémi születésű Breuer Jánossal is megismerkedtünk.

Távollétünk alatt Jeruzsálem igen megnépesült, u. i. nagyszámú zarándokcsapatok nevezetesen görögök érkeztek, kiknek husvéti ünnepük a katholikuskéval összeesett. De a mohamedánok is nem csekély számban voltak, kik ekkor Nebi-Musára zarándokoltak, és a gyülekezés alkalmával a város kapuja előtt kiabálásaikkal és zenéjükkel nagy zajt ütöttek.

Zöld csütörtök előestéjén, délután 3 órakor kezdődött a szent sírnál a gyász-zsolosma, melyben mi is részt vettünk. Dacára az erőteljes csengő férfihangoknak, az ének, különösen a jövendöléseknél, épen nem volt szép és megható; az orgonajáték is arról tanuskodott, hogy művész ujjai kezelték ugyan a hangszert, de hallgatása nem volt épületes. Különösen kellemetlenül hatott a gyermekkar rikitó éneke, mi a dobhártyát szerfelett sértette.

Mint már (209. lap) említettem, Krisztus Urunk ostromoztatási oszlopának egyik része, minden évben csak egyszer van kitéve közszemlére. Szerencsénkre a nagy hét szerdáján tértünk vissza betlehemi kirándulásunkból, s így a száz meg száz jámbor hívő lelki örömében mi is részesülhetünk, mivel ez alkalommal a keresztény vallásos kegyelet eme kiváló tárgyát saját szemeinkkel láthattuk, és kezeinkkel érinthettük.

Vacsoránál a ház igazgatója a patriarka megbízásából felszóllította karavánunkat, hogy kebeléből, mint a többi karavánok, két tagot válasszon, a kiknek az illető áldornagy Krisztus Urunk példájára az egyházban dívó szokás szerint holnap délután a szent sírnál megmossa lábaikat. Sors utján döntöttük el, hogy kik legyenek ezen ritka szerencse részesei. Az urnából a nagy-szent-miklósi esperes úr került ki, a ki e jogáról a zarándoklat folyamában irántam oly gyakran tanusított barátságánál fogva javamra lemondott.

Jeruzsálem.

Zöld csütörtök, ápril hó 13-án.

E napon a szent sír temploma kizárólag a római katolikusoknak áll rendelkezésükre, miért is ott ezen idő alatt az örmények- és görögöknek nem szabad isteni tiszteletet tartani. Az egyházi szertartások már reggeli 6 órakor a szent misével vevén kezdetüket, ideje korán megjelentünk a templomban. De mivel a szent sír kápolnája nem rendelkezik a patriarka által ily nagy ünnepélyesség alkalmával fényes papi segédlettel tartatni szokott szent miséhez szükséges térséggel: azért az istenitiszteletet a homlokzata előtt diszes kiállítású, ezüst lemezekből rögtönzött oltáron tartották, a mely európai fejedelmek ajándoka.

Miután a patriarka Krisztus testét és vérének magához vette, a többi egyházi és világi hívek is járultak az Úr asztalához, nevezetesen a francia consul titkárával diszgyenruhában, és az osztrák-magyar consul. Európa, Ázsia, Afrika, és Amerika sőt Ausztráliának egyess hívei is: szegények és gazdagok, férfiak és nők, öregek és ifjak, fehérek és szerezsenek mintegy közös atya szeretett gyermekei járultak az Úr asztalához. Úgy tetszett, mintha a sionhegyi coenaculumban lettem volna, hol az Üdvözítő szentséges testét és vérének tanítványainak lelki eledelül nyújtotta.

Erre következett az ünnepélyes körmenet a legfölségesebb oltáriszentséggel. Ez alatt az összes papság égő gyertyát tartva kezében és a „Pange lingua-“t énekelve, háromszor járta körül a szent sír kápolnáját, mire az oltári szentség az utóbbiban közösimádásra kitétellett. Azután a patriarka az olajszenteléshez fogott, melynél szintén az összes jelenlévő papság segédkezett.

Csak 11 óra felé volt vége a megható és diszes ünnepélynek. Az egész idő alatt a legmélyebb csend uralgott, s ez annál jobban esett, minthogy a ritkaságok

közé tartozik, hogy a husvéti ünnepek alatt a szent-sírtemplomban csend uralkodjék. Persze, a görögök nem valának jelen!

Karavánunk tagjai délután szétszóródtak, mint-hogy mindenki szabad akaratjára volt hagyatva. Legtöbben az István kapun keresztül, a Getszemáni kertnek falai mellett vezető uton, Lázár sírjához Betániába mentek. Én pedig a zarándokház igazgatójának vezérlete alatt Reif Ignác társammal az ünnepélyes lábmossaásra a szent sír templomába siettem. Ezen szertartás már délutáni két óraker vette kezdetét. A különböző nemzetbeli karavánok kebeléből összesen 12 zarándok lett kijelölve az apostolok képviselőjére. Mi ketten valánk hivatta képviselni az osztrák-magyar monarchiát. A dualismus tehát itt is érvényre jutott; Reif Ignác úr, mint bécsi, én pedig, mint budapesti áldozár voltam jelen. Ki irhatja le e ritka szerencse fölötti örömünket, a mely kettős oknál fogva birt kiváló beccsel: először, mert Jeruzsálemben Krisztus Urunk sírjánál a jeruzsálemi patriarka mosta lábainkat; másodsor, mivel bécsi collegámmal képviseltük az osztrák-magyar monarchiát. S mondhatom: nemcsak mély vallásos, hanem hazafias érzelmek is hangosan dobogtaták szívemet.

A szent sír kápolnája előtt az e célra kiválasztott 12 zarándok egy egyszerű fapadon foglalt helyet.

Megható egy jelenet volt, midőn a jeruzsálemi patriarka, mint ifjabb sz. Jakab apostol törvényes utódja, bűnös lábainkhoz borulva és teljesítve Krisztus ama parancsát: „Példát adtam nektek, hogy miként én cselekedtem, úgy ti is cselekedjetek“ megmosá és megcsókolá jobb lábainkat. A 12 zarándokot a magas egyházi fejedelem örök emlékül megajándékozta a Getszemáni kert olajfaiból készült gyöngykagylókkal ékített keresztekkel, melyekbe a via dolorosa egyes állomásairól szedett kövecskék rakvák. Az egész szertartás a nagy péntekre szóló matutinummal végződött.

Egykoron e magasztos szertartás a sionhegyi végvacsora termében, tehát ott szokott megtartatni, a hol Krisztus Urunk maga mosta apostolainak lábait; de mivel ez már 300 év óta mecsetté van alakítva, a törökök ennek megtartását ott többé nem engedélyezik.

Fahrngruber innen az ide közel lévő sz. János-rend lovagjainak házához vezetett. A szent János lovagrend bölcsőjét, közel a szent sír templomához, nagyszerű romok jelzik.

Midőn Jeruzsálem Heraklius uralkodása alatt (636) a saraczenok hatalmába került, nem zarándokolhattak a nyugati keresztények a szent helyekhez anélkül, hogy a legnagyobb bántalmazásoknak és zaklatáson ki ne lettek volna téve; sőt azon veszély is fenyegette őket, hogy rabszolgaságba esnek. Az arabok nemcsak hogy egy nyugati zarándoknak sem adtak szállást a szent városban, hanem még minden kitelhető módon üldözték is.

Nagy Károly, ezen sanyarú állapoton némileg segitendő, a szent sír templomának közelében, a frank szerzetesek számára zárdát, a latin eredetű zarándokok részére pedig zarándokházat építtetett. Itt lakott 870-ben Bernard szerzetes. Valószínű, hogy Hákem ezen alapítványt 1010 körül végkép megsemmisíttette: mert az amalfii kereskedők, akiknek egyedül volt megengedve a török birodalom kikötőiben horgonyt vetni, és a nagyobb városokat szabadon bejárni, a szent városban ily célú épületet sehol sem találtak. Mivel pedig tírusi Vilmos szerint ezen kereskedők búzgó keresztények valának, nem lévén a szent városban állandó szállásuk, valahányszor csak alkalom kínálkozott, legalább futólag meglátogatták a szent helyeket.

A válságos helyzet orvoslása végett, közös elhatározással Abu Mohamed Haszán (közönségesen Yazuri) Mostanser kalifa nagyvezéréhez fordultak. Fáradozásukat csakugyan siker koronázta. A csakhamar nyert

engedély folytán 1048-ban közös adakozásból, alig egy kőhajtásnyira a szent sírtól, fölépült a boldogságos Szűz tiszteletére emelt templom, valamint a zárda, mely egyszersmind hajlékul szolgált jámbor zarándokok ingyenes befogadására. Az isteni szolgálat latin nyelven végzésére és az irgalmasság cselekedeteinek folytatólagos gyakorlására, hazájukból benedekrendi szerzeteseket hívtak meg, kiknek élén apát állott. Ezen szerzetesek latin eredete miatt a templom és klastrom, Maria dei Latini vagy de Latina-nak nevezteték. De ez nem volt utolsó jótekonyczélú alapítványuk. Csakhamar az előbbi mellett zarándoknők részére egy második zárdát és templomot is emeltek sz. Magdolna tiszteletére, melyet benedekrendi apácák gondozására biztak.

A jeruzsálemi szent sír templomának VII. Constantin byzanci császár által történt ujbóli felépítése után a zarándokok száma rendkívül megszorodott, úgy, hogy a létező zarándokházak nem rendelkeztek már a szükséges helyiségekkel: azért Santa Maria de Latina apátja egy ujnak veté meg alapját, mely alamizsnás sz. Jánosnak szenteltetett. Midőn 1099-ben Bouillon Gottfried Jeruzsálemet visszafoglalta, Tonque Gerhárd neveztetett ezen új ház apátjává. Ez Maria de Latina-tól elválván, a régi intézet alapszabályait módosította. 1113-ki február hó 15-én II. Paschalis pápa jóváhagyta az új szerzetet, és tagjait kikszentül johannitáknak neveztettek, a püspöki joghatóság alól felmentette.

Gerhard példájára Ágnes nevű római hölgy, ki ez időben a Magdolna kolostor élén állott, hason szellemenben átalakítá a zárda szabályait, és így alapítója lön a női johanniták rendjének.

Nemsokára a johanniták is követték a templomosok példáját. Perjelök: Du Puy Rajmund (1118—1160) alatt egyesítvén ugyanis eddigi békés hivatásukkal a hitetlenek elleni lovagias küzdelmet, a rend tagjai három osztályra váltak: *papokra*, kik a vallás dolgait kezelték; *szolgákra*, kik a betegeket ápolták; és *lovagokra*, kik a szerzetes ruha fölé fegyvert és pánczél öltve a hi-

tetlenek ellen harczoltak. E rend, melynek feje *mester*, utóbb *nagymester* czimet viselt, a minden oldalról nyert segélyek és kegyes alapítványok folytán rövid idő alatt egész Európában annyira elterjedt, hogy minden tartományában valának fiók intézetei és javai.

Miután a félhold a kereszt felett győzedelmeskedett, a Jánosrendiek a velenceiek oltalma alatt 1291 Cyprus szigetére mentek. Azután Rhodus szigetét hódították meg 1308; majd 1530-tól Málta szigetén tartózkodtak, honnan rhodusi és máltai lovagoknak is neveztetnek.

Fekete öltönyükön nagy fehér keresztet viseltek. „Ezek honunk több helyein is telepedtek meg, ugyanint Aurana várában Dalmátiában, hol perjelök lakott; (Prior Auranae) Fehérvárott, hol Eufrosina II. Gejza özvegye részökre kolostort (praeceptoratus) építtetett; Esztergomban, hol a mostani városi, vagy pedig a szent tamási kórházban a betegeket ápolták; Ó-Budán, hol szintén kórházat igazgattak. Pesten, hol a szent Miklós templomát birták. Kolostorokat más városokban is birtak.“*)

Midőn a szent sír templomából kijöttünk, az ide közel fekvő Maria de Latina romjait kerestük fel.

A középkori építészet remekét képező régi magas boltíves kapuzaton keresztül egy tágas udvarba lépve, Maria de Latina templomának kiásott alapjai tűntek fel. Még állanak a gyönyörű oszlopok és részben a régi chorusnak falai is, úgy, hogy az egykor itt büszkén emelkedő templom eredeti hossza és szélessége könnyen felmérhető. Legjobb állapotban van még az egykori sekrestye. Ezenkívül még a törmeléktől ment egyes oszlopfolyosókat, csarnokot és termeket láttunk, melyek nemcsak az épület egykori erőssége és szilárdságáról, hanem az akkori műépítészetről is ékesen tanuskodnak.

A szultán 1869-ben e romokat a porosz korona-

*) Magyar Egyház Története írta Cherrier Miklós Pesten 1856.

herczegnek ajándékozta. Egyik termében, melyet Szaladin szultán a mozlím építészet szerint egészen átalakított az u. n. Muristánban a német protestansok imolája van, mely minden ékitményt nélkülöz.

A kegyeletes hagyomány ezen romok közt szent Péter börtönét akarja feltalálni; azonban bajos annak bebizonyítása, hogy itt állt a vas kapú, melyen át az apostol szent Márk házába ment, midőn őt az angyal az éjjeli örökön keresztül a börtönből kivezette. (Apos. csel. 12, 3.)

A zarándokház igazgatója innen a latin patriarkátus gyönyörű kertjébe vezetett. Kedves tartózkodási hely ez; mert ugy a kert műizléses berendezése, mint szebbnél szebb virágai és fái elbájolják a belépőt.

A rajongó törökök és a türelmetlen szakadárok miatt egész a legujabb ideig nem lehetett az urnapi körmenetet, európai szokás szerint, az utczákon nyilvánosan tartani: azért rendesen, mondá vezetőnk, a patriarkátus tágas folyosóit és csinos kertjét választották a körmenet helyéül.

A kertet éjszaknyugatról a város fala köríti, melybe a hős Tankred tornyának romjai vannak építve.

Ezen torony előtt képzeletemben látni véltem a keresztény hősök szellemeit, kik itt az egély isteni ihlettsége által buzdítatva kardot rántottak a katolikus vallásért; küzdöttek, véreztek és győzedelmeskedtek a rajongó törökök vad hordáin.

Utunkat innét a jaffai kapun keresztül vettük, hogy a városon kívüli részeket is megszemléljük. Csekély távolban egyszerű földszinti épülethez jutánk, melynek homlokzatán következő felirat: „Museum Palaestinum“, vonta magára figyelmünket. Ki ne érezne vágyat ily épület falai közé lépni, melynek felirata oly sokat látszik ígérni? Beléptünkkor, az előszobában nagy meglepetésünkre a protestáns biblia-társulat raktárára bukkantunk. Midőn itt azon óhajunknak adtunk kifejezést, hogy a Musaeum Palaestinum-ot szeretnők megtekinteni, nagy zavarodásukban, pirulással a szomszéd szobába vezettek, hol nagy roményeinkből kiáb-

rándulva meggyőződünk, hogy a hűhóval hirdetett cég korántsem felel meg a valódiságnak; mert a gyűjtemény oly kezdetleges és silány, hogy hangzatos nevére egyáltalában nem tarthat igényt. S a mélyebb gondolkozású zarándok azonnal felismeri tulajdonképeni célját. Protestans propaganda ez, melylyel az idegen földről jövő zarándokokat a biblia-társulatba édesgetni törekszenek. Itt jutott eszembe, hogy a protestansok „Über Land und Meer“ prozelitáskodni akarnak. Hisz a hullámzó tenger fodros habjain átsikamló hajó földézetén is naponként újabb és újabb füzetecskéket (Tractätlein) találtunk szétszórva, melyek a protestans érdekek előmozdítását czélozták. Az eredmény világosan mutatja, hogy a protestans propaganda, daczára a roppant költségeknek, céljt nem ér. A pénz a jellemes s becsületes embert elveiben meg nem ingathatja, csak a nád hajlong a szél fuvallatára. Izrael speculans fiai, kapva az alkalmon, pénzért öthatször is persze különböző helyeken, megkeresztel-
tetik magokat a rövidlátó s tulbuzgó protestans missionárius által; tehát a ‚G’schäft‘ emberei jól ismerik nagykeletü portékát.

Hogy a esalódás keltette keserü érzetektől meneküljünk, a szabadba siettünk és Jozafát völgyébe mentünk.

E völgy, mely máskép Czedron- vagy Királyvölgynek is neveztetik, a damaszкуси kaputól mintegy fél-órányira a birák sírjainál kezdődik, és déli irányban Jeruzsálem és az Olajfákhegye közt terül el. Elejét Jozafát-, Szába-kolostor körüli részét Szerzetes-, (Vadi el Rahibs,) végét pedig Tüz-völgynek (Vadi el Nar) nevezik. Esése a Holttengerig 3840 láb. E völgyet a Czedron patak szeli át, melynek medre többnyire ki van száradva, és csakis télen a hosszas esőzések következtében telik meg vízzel, mely borzasztó hegyhasadékon keresztül a Holttengerbe ömlik.

Különböző elnevezéseit következőleg lehet kimagyarázni. Először Jozafát völgyének azért mondják, mert a hasonnevü zsidó király nagyszerü siremléket

vágatott itt magának a sziklába ; vagy pedig azért, mivel Joel próféta szerint (3, 11.) itt fog tartatni egykoron az utolsó ítélet, s ez teljesen megfelel zsidó elnevezésének (Jehova schaphat = Isten íté). Czedron völgyének a rajta keresztül vonuló pataktól nevezetik. Végre Király- vagy Melchizedek völgyének pedig azért, mivel Melchizedek, Szálem királya, a csatából győztesen hazatérő Ábrahámmal itt jött össze, s az Urnak kenyeret és bort áldozott. (1. Móz. 14, 17.)

Leszállottunk tehát a völgybe, hol a Czedron patakján keresztül vezető hidon zarándok társainkkal találkoztunk. Ezen hid, az előbb említett monda szerint, egykoron azon fából készült, melyből Szába királynő jóslata szerint az Üdvözítő keresztfáját készítették.

Most együttesen, a kiszáradt patak mentében, a Getszemáni kert érintésével délnek vettük irányunkat, hol egyes siroknak rendkívüli alakja és nagysága különösen szemünkbe ötlött.

Az első sír az ut bal felén „Jozafát sírja“-nak nevezetik, s úgy szóllván láthatatlan ; mert a második által a szem elől csaknem egészen el van fedve. Jozafat, mint Jeruzsalem királya 25 évig uralkodott és *„Csak azt tevél, mi kedves vala az Urnak.“* De ezen sirhalom csak ezen áldásdus uralkodásu fejedelem tiszteletére készített emlék lehet, minthogy ő tulajdonképen Dávid városában temettetett el. (Kir. III. k. 22, 51.)

A legközelebbi megemlítésre méltó sír Absalomé. Ez egyetlen sziklaköböl koczka alakra faragott, dóriai oszlopokkal ékitett, és kupdad tetővel fedett épület. Tele van apró kövekkel, melyeket a zsidók és mohamedánok szoktak rádobálni, miközben Absalamot, s mindazokat átkozzák, kik szüleik ellen törtek.

Absalom még élteben Jozafát völgyében építette sírját. (Kir. II. ker. 2. fej.)

Különben ezen hűtlen királyfi nem itt temettetett el ; mert mikor megölték, felkapta vállaira a nép s az erdőbe vitte, hol azután mély gödörbe lökték s annyi követ dobáltak rá, hogy egész kőhalom keletkezett.

A harmadik: Jákob sírja, nyitott oszlopcsarnok, két féloszloppal. A legenda szerint ifjabb Jakab apostol az első jeruzsálemi püspök, Krisztusnak fogságba hurcoltatása után ide rejtőzött, s midőn meghalt, ide temettetett.

Az utolsó nagyobbszerű sír Zakariás nevét viseli; szintén koczka alakú, s mint Absalom sírja, egy darab kőből van faragva, azzal a különbséggel, hogy négyszegletes csúcsba végződő teteje nincs odarakva, hanem természetéből faragva. Zakariás látnok sírjának jelzik, kiről megemlékszik az isteni Megváltó a farizeusokhoz intézett dorgáló beszédében, a midőn mondja: „Azért ime én küldök hozzátok prófétákat és bölcseket és írástudókat; és azok közül megostoroztok zsinagógáitokban és üldöztök városról városra: hogy rátok szálljon minden igaz vér, mely kiontatott a földön, az igaz Ábel vérétől Zakariásnak, Barakiás fiának véreig, kit megöltetek a templom és oltár között.“ (Mát 23, 34—35.)

Ezen próféta egykor Joás király alatt a bálványimádásba süllyedt Izrael népe ellen kelt ki. „És fölállta a nép színe előtt, és mondá nekik: Ezeket mondja az Úr Isten: Miért hágjátok át az Úr parancsát, mi nem fog nektek használni, és elhagytátok az Urat, hogy elhagyjon titeket? Kik egybegyülvén ellene, megkövezék őt a király parancsa szerint az Úr házának tornáczában.“ (Krón. II. 24, 20. 21.)

Mind eme síremlékek a tudós buvárkodóknak igen sok kétségre és vitatkozásra szolgáltatott okot. Absalom és Zakariás sírja különösen azért érdekesek ránk nézve, minthogy arról tesznek tanuságot, hogy már a régi időben is nemcsak sziklába vágott, hanem sziklából faragott sírok is voltak. Az Urnak sírja eredetileg az előbbi mintájára volt készítve, Konstantin azonban a sziklát lerepesztette, úgy, hogy a sír, mint egyes kő (monolith) maradt ott elszigetelten, Absalom és Zakariás sírjaihoz hasonlóan. Meglehet, hogy az épen most nevezett sírok vezették őt ezen gondolatra.

Az utóbb említett sírtől néhány lépésnyire, mint

már előbb leirtam, déli irányban vitte volna végbe Judás a kétségbeesés iszonyatos tettét. — „Akkoron látván Judás, ki őt elárulta, hogy el van ítélve: megbánván tettét, visszavivé a harmincz ezüstpénzt a papifejedelmeknek és véneknek, mondván: Vétkeztem, elárulván az igaz vért. Ők pedig mondák: Mi gondunk rá? Te lássad. És elvetvén a templomban az ezüst pénzt, visszatére, és elmenvén, fölakasztá magát.“ (Mát. 7, 3—5.) A nevezett sírokon túl a zsidó temető veszi kezdetét, melyet számtalan sírkő jelez.

Vonatkozással Joel próféta szavaira (3, 2.): „Egybegyűjtöm mind a nemzeteket, és leviszem őket Jozafát völgyébe és ott ítéletet tartok felettök az én népemért és örökségemért, Izraelért, kiket elszélesztettek a nemzetek közé, és földemet elosztották,“ — nemcsak az igaz hitű keresztény, az Üdvözítőt tagadó zsidó, hanem a rajongó mohamedán is ide helyezi a végítélet színhelyét; csak azon különbséggel, hogy a zsidók, ismét Joel próféta szerint azt hiszik, hogy Jehova itten a pogány népeket megbüntetni, ellenben Izraelt és Jeruzsálemet megváltani és megdicsőíteni fogja.

Ez okon a zsidók már ősidőtől fogva a szélrózsa minden irányából Jeruzsálembe vonulnak, hogy ott fejezvéen be éltüket. Jozafát völgyében temettessenek el, s így közel legyenek a népek megaláztatásához, valamint Izrael megdicsőülése- és a régi salamoni fény visszatérésének színhelyéhez. Gazdagabb zsidók, kik eme vágyukat nem valósíthatják, szerencséjüknek tartják, ha ezen völgyből legalább egy maroknyi földet koporsójukban fejkük alá tétethetnek.

A mohamedánok azon nézetnek hódolnak, hogy Mohamed, mint az utolsó és a legnagyobb látnok, Krisztus Urunk jelenlétében, nem messze Ómár mecsetjétől, fogja tartani a végítéletet: miért is a törökök a nyugati lejtőt — Mória hegyét — a zsidók pedig a keletit — az Olajfákhegyét — használják temetőül.

A keresztények is azon meggyőződésben élnek, hogy Krisztus Urunk mint a világ ítélő bírása, ugyanott

fog a földre szállani, ahol menybe ment És ezen következtetés igen észszerű; mert hol a mennybemene-
tel történt, ott a földrejövetel is végbemehet, és hol a megváltás eszközöltetett, ott az utolsó ítélet is megtartható. Zakariás prófétánál ugyanis (14, 4—5.) olvassuk: „És lábai az olajfák hegyén fognak állani, mely Jeruzsálem ellenében vagyon napkeletre; . . . és eljő az én Uram Istenem, és mind a szentek ő vele.“

Sokan a keleti keresztények közül hiszik, hogy Jézus az angyalok világos szavai szerint: „Galileai férfiak! mit álltok, az égbe nézvé? Ez a Jézus ki felvétetett tőletek az égbe, *ugy jö majd el, a mint láttátok őt az égbe menni*“, (Apost cs. 1, 11) nemcsak ép úgy fog a földre szállani, amint a mennybe ment, hanem hogy még ugyanazon a helyen is, ahol a mennybe ment, *mennyei fénynyel és nagy dicsőséggel, mint a királyok királya, seregek Ura és a birák birája fog megjelenni*. De erre nézve, mint általában a kétséges dolgokban, teljes vélemény szabadság uralkodik. Hogy utolsó ítélet lesz, és hogy a mélyen megalázott Emberfia mint világbiró teljes isteni fény- és dicsőségben fog megjelenni, az hitczikkely; de hol lesz majd az utolsó ítélet színhelye? az dogmatikailag nincs meghatározva.

Szerény véleményem, hogy Jézus keserves kinszenvedésének és dicsőséges mennybemene-
telének helye, egyszersmind második lejövetelének, megdicsőül-
sének és a világítéletnek is színhelye leend.

A sírok közt, hol ezrek meg ezrek lelkeinek földi porhüvelyé pihen várva a feltámadás nagy napját, mély gondolatokba merülve némán lépdeltünk egymás mellett.

„Memento mori!“ — int feléd, jámbor zarándok minden, az idő vasfogával küzdő siremlék. Te por és hamu, kit Isten világalkotó hatalma uj életre fog ébreszteni: a feltámadás reménye végső vigaszod akkor, midőn a halál rémei körülvesznek. Él az Isten! s itt e porladozó csontok néma hantjai felett eszmélj, hiu világfia, hogy minden mulandó; de az erényekben gazdag kebel még a tulvilágon is feltalálja üdvét!

A völgyben állva komoran tekintenek reánk Jeruzsálem falai, és az Olajfák hegyének kies csúcsa. Sehol sem látsz élő lényt, csak néma sziklák, halottas barlangok, hallgatag sirkövek környeznek!

Jelen, mult, jövő, az örökkévalóság és a halhatatlanság nagy eszméi forogtak agyamban, és hogyis ne, hisz a holtak városa ez! Hány kebel égett s hevült tette a szép-, igaz- és jóért, s most?! . . . por és hamu. E porok tán ármány, cselszövények kaján kovácsai voltak, mert nyugtalan lelkök folyton gonoszra tört: földi sáfarkodásuk után most békében nyugszanak. Nagy emberek, hősök és vértanúk! most százados feledés sötét fátyola burkolja. Egyszerű vagy nagyobbyszerű sírok közt járunk. Mindegy. „Itt nyugszik N. N.“ Egész léted hosszú küzdelmeért sirköveden neved; ez a babér, melyért annyira töritek magatokat. Ki tudja, hogy a holnapi vihar ezt is el nem mossá-e a földszinéről?! Hiuságok hiusága!

Kezemben lévén a biblia, Ezekiel prófétának a halottak föltámadásáról adott nagyszerű képe tárult fel szemeink előtt, midőn jövendöléséből (37, 1—14.) a következőket olvastuk:

„Lőn énrajtam az Úr keze, és kivezete engem az Úr lelke által, és letőn engem egy mező közepén, mely rakva vala csontokkal. És elhordozta engem azok mellett körös körül: igen sok vala pedig a mező színén, és fölötte igen száraz mind. És mondá nekem: Ember fia! véled-e, hogy élni fognak e csontok? És mondám: Uram Isten! te tudod. És mondá nekem: Jövendölj e csontokról, és mondd nekik: Száraz csontok! halljátok az Úr igéjét. Ezeket mondja az Úr Isten e csontoknak: Ime én lelket bocsátok belétek, és élni fogtok. És inakat adok rátok, és húst nevelek rajtatok, és bőrt borítok rátok, és lelket adok nektek, és élni fogtok, és megtudjátok, hogy én vagyok az Úr. És jövendölék, a mint parancsolta vala nekem, és zörgés lőn, midőn jövendöltem, és ime mozdulás, és csont csonthoz járula, mindenik az ő foglalásához.

És látám, és ime azokon inak és hus növekedének, és bőr boritá be felül azokat, de lelkek nem vala. És mondá nekem: Jövendölj a lélekhez, jövendölj, ember fia! és mondd a léleknek: Ezeket mondja az Úr Isten: A négy szél felől jöjj elé, lélek! és lehelj ezen megöltekre, és elevenedjenek föl. És jövendölék, a mint parancsolta vala nekem, és beléjük szálla a lélek, és föl-elevenedének, és lábaikra állanak fölötte igen nagy segereg. És mondá nekem: Ember fia! ezek a csontok mind Izrael háza; ők azt mondják: Csontjaink elszáradtak, és elenyészett reménységünk, és kivágattunk. Azért jövendölj és mondd nekik: Ezeket mondja az Úr Isten: Ime én fölnyitom sirjaitokat, és kihozlak titeket koporsóitokból, én népem! és beviszlek Izrael földére. És megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, mikor fölnyitom sirjaitokat, és kihozlak titeket koporsóitokból, én népem! És belétek adom lelkemet, és élni fogtok, és megnyugtatlak titeket földetekben, és megtudjátok, hogy én az Úr, szólottam ezt és megcselekedtem, úgymond az Úr Isten.“

Jozafát völgyére vonatkozólag még röviden fel akarom említeni, hogy a bűnbánó Pelagia, a kit sz. Nonnus püspök térített az igaz utra, azért ütötte fel az Olajfák hegye lejtőjének egyik barlangjában tanyáját, hogy az utolsó itélet völgye folyton szemei előtt legyen. S nem csoda, hogy a bibliatudós s nagy elméjű sz. Jeromosnak, — a ki oly gyakran fordult meg ezen völgyben, — folyton visszhangzottak fülében ama rettentő szavak: „Surgite mortui, venite ad judicium!“

Az utolsó ítéletről szóló evangelium felett elmélkedve visszafordultunk Absalom sirja felé, és innen a czedroni kőhidon át felmentünk Mória hegyére, közel a szent város falai alá, honnan az egész tájékat áttekinthettük. Alattunk a Czedron vagy Jozafát völgye, mely délről Getszemánitól kezdve számos sirhalmaival Jeruzsalem „holt városát“ — necropolis — képezi, átellenben keletnek a Getszemáni kert és az Olajfák hegye, nyugatnak a szent város, délnek a szemközt fekvő Gehennának nevezett mély hasadék által elválasztott

„Hakeldama“ festői tájképe — örök nevezetességű helyek, — ejtik gondolkodóba az embert.

Zöld csütörtök vala, azon nap évfordulója, melyen az isteni szeretet örök emlékköve a legfölségebb oltári-szentségben letéteményezett, és közelgett az óra, melyben Üdvöztök tanítványainak mondá: „Bizony, bizony, mondom nektek, hogy egy közöletek elárul engemet.“ (Máté 23, 21.)

Második örváltás, — számításunk szerint ugy éjjeli 11 óra — lehetett, midőn Krisztus Urunk az asztaltól felemelkedett, s miután tanítványaival a zárímát bevégezé, elhagyván az utolsó vacsora termét, a Sion kapun át a Gehenna mély völgyébe lévő szőlőkön keresztül Szilván falva alatt elterülő királyi kertek mellett, az Olajfák hegyének tövében fekvő Getszemániba ment. Ezen út vagy félórányira terjed. A komor, sötét felhők által befátyolozott teli hold arcának szelid fényével osztatá el a csillagtalán gyászoló éj sűrű homályát, midőn Jézus tanítványaival méltóságteljes magatartással, nyugodt és kimért lépésekben Getszemáni felé haladt. Emez utolsó útjában tartá fenséges bucsubeszédét, és elmondá ünnepélyes főpásztori imáját. A Czedron hidján átkelvén, máris oda érkezett, hol tanítványainak mondá: „Üljetek itt, mig amoda megyek, és imádkozom.“ (Máté 26, 36.) És csak ama három tanítványát vevé magához, kik látták a Tábor hegyén szineváltozását, hogyegyszersmind halálos gyötrelmeinek is tanui legyenek.

Nem akartuk ezen utat zöld csütörtökön elmulasztani, miért is a Czedronon át visszatértünk a Getszemáni kertbe. Itt azonban nem időzhettünk sokáig, mert mindinkább alkonyodott.

Mintha csak előttünk ment volna végbe, oly élénken visszaemlékeztünk szent János evangelistának ama megható elbeszélésére, melyben azon szomorú éjjeli jelenetet leírja, midőn Jézus lelki fájdalmát amaz iszonyú gyötrelmes órákban, Judás áruló csókja csak növelte. Álom gyanánt tünt fel e szent helyen való létünk, hol azon terebélyes ősi olajfák alatt állottunk,

melyek Krisztus Urunk halálos gyötrelmeinek tanui valának. Önkénytelenül imára nyílt minden ajak, s így vettünk bucsut ezen örökké nevezetes színhelytől.

Épen leáldozóba volt a nap, és lassankint a föld színéről az égnek utolsó fénysugarai is eltűntek, midőn haza értünk.

Estve — szokás szerint — ismét a zarándokház barátságos termébe találkoztunk, kol ki-ki utitársaival közlé napi élményeit.

Jeruzsálem.

Nagypéntek, ápril 14-én.

Nagypéntek! Van-e szó, melynek hallatára az emberi szívet bensőbb érzelmek, a lelket fenségesebb gondolatok töltenék be? Hisz e nap XIX százados évfordulója annak, hogy az Isten fia az emberi nem megváltásának nagyművét a Golgotán véghez vitte. Ha a világ bármely részén az e nagy napon szokásos egyházi szertartások is meghatják az embert, mennyivel inkább kell, hogy megindítsák ugyanazon a helyen, a hol a kalapácsütések Jézus Krisztus legszentségesebb testének kezeit és lábait keresztül lyukaszták, a hol drága vére sebeiből ömlött, a föld megindult, a sziklák repedeztek, a sirok megnyíltak, a nap elsetétedett, midőn a már haldokló Üdvözítő felkiáltott: „Atyám! kezeidbe ajánlom lelkemet.“

Soha se nyilvánult az Isten szeretete a bukott emberiség iránt oly magas fokban, mint a mai napon! Azért az egyház is hön szerető anyaként forrón imádkozik a megváltás keresztfája tövénél az eretnek-, és szakadárokért, sőt a hűtlen zsidókért is, hogy megtérvén lelkiüdvöket elnyerjék.

Mint hogy a patriarka a Golgotán már kora reggel megkezdé az ünnepélyes egyházi szertartásokat: azért ideje korán a szent sír templomába siettünk, hol a Golgota szűk terét messzi utról jött zarándokok és ajtatos hívők már zsúfolásig töltötték meg úgy, hogy emberhátán állott.

Az isteni tisztelet a keresztrefeszítés kápolnájában végeztetett. Ünnepeles csend uralkodott, midőn a patriarka és a segédletét képező papok arcukra borultak, mire a szokásos jövendelések olvastattak. Azután Krisztus kinszenvedése, mint egyebütt, szent János szerint énekeltetett; csakhogy itt a fájdalom és szenvedelem helyszínén sokkal nagyobb hatást idézett elő, mint bárhol, különösen, midőn a szerpap a passio végeztével a szomszéd kápolnába ment, (hol Krisztus Urunk lelkét kiadá) és a helyszínén olvasá: az evangélium amaz igéit „Consummatum est! Et inclinato capite tradidit spiritum.“ (Beteljesedett. Meghajtá fejét és kiadá lelkét.

Midőn a kereszt leleplezésekor a megható improperiákat: „Popule meus, quid feci tibi?“ énekeltek, szavakban ki nem fejezhető érzemények tölték el keblemet. Valóban, mit a sziv ilyenkor érez, a toll leírni képtelen!

A magasztos egyházi ünnepély körülbelül három óráig tartott.

Délután a zsidók siralomfalát látogattuk meg. Itt minden pénteken, négy óra tájban igen sok zsidó gyűl össze, hogy Jeruzsálem pusztulása s világhírű templomának leromboltatása fölött siránkozzék.

Hadrián római császár, eldődeinek hagyományos politikáját követve, a keresztények kiirtását tűzte ki czélul. Ezokból legfőbb szentélyeiket megszenteltette; a zsidók bosszantására pedig Mória hegyén, Jehova szentélyének helyére bálvány templomot építtetett. De mind eme pogány átváltoztatások nem voltak képesek sem a keresztények sem a zsidók sziveiből kiirtani ama kegyeletet, melylyel szentélyeik iránt viseltettek, sőt a barbár meggyaláztatás csak nevelte értéküket.

Nem csoda tehát, hogy az emiatt folytonos izgalomban tartott zsidók Jeruzsálemben 133-ban fellázadtak. Iszonyú harcz keletkezett, melyben több mint 600,000 zsidó elesett, a megmaradtakat pedig a győztes Hadrián örökre számüzte a szent városból, úgy, hogy ezentul halálbüntetés terhe alatt volt megtiltva

Jeruzsálemhez csak annyira is közeledniök, hogy azt megpillanthassák.

Csak később nyerték azon engedélyt, hogy évenként, Jeruzsálemnek Titus által történt leromboltatása évfordulóján a szent városhoz közeledhessenek, és szomorú végzetük fölött siránkozhassanak. Így volt ez még szent Jeromos idejében is, ki erről következőkép ír: „Az én időmben nem volt megengedve a zsidóknak csak egy lépésnyire is Jeruzsálembe menni, kivéve azon napon, midőn egykoron a római katonák a városba vonultak és a zsidókat annak elhagyására kényszerítették. Minden évben e nap viradtával zsidó férfiak és nők, ifjak és öregek, szülők és gyermekek gyászruhát öltve magukra összekuszált hajakkal, lesütött szemekkel és a mély bánattól sápadozó arczczal siránkozás és jajgatás közt csapatonként vonultak a városba. Samint Jeruzsálem talajára léptek, szivszaggató jajgatás halatszék, és látni lehetett: miként jajveszéklés és sohajtozás közben erősen verdesték mellüket, hajaikat tépdésék, kétsegbeesett taglejtések közt a város utain és utcáin ide s tova futkostak keresve dédszüleik tűzhelyeit, s midőn ezeknek nyomát se lelék, fokozódott fájdalomtól gyötörtetve siránkozással és jajkiáltásokkal tölték be az egész várost. Így folyt le reggeltől estig az egész nap, miglen őket a nap leáldoztával a katonaság a városnak elhagyására kényszerítette.

Gyakran megtörtént, hogy gazdag ajándékokat adtak a katonáknak, hogy még egy kissé tovább is ott maradhassanak és sirathassák Jeruzsálem elvesztét.“

Más helyütt ezt mondja sz. Jeromos: „Miután az Üdvözítő vérét megvásárolták, könyeiket is pénzen kell megvenniök. Szomorú látványt nyujtott azon nap, melyen Jeruzsálemet a rómaiak elpusztították. A nagy embertömeg gyászba öltözve, aggastyánok és ügyefogyott asszonyok rongyokban vonultak ki. A vigasz nélküli remény kinyomata ült arcaikon, melyen Isten haragja és önfájdalmuk kiszólt. Szegény nép! Hogyan sirassunk meg téged? Ők látják a Kálvária hegyét (hol Krisztus Urunkat a keresztre feszí-

tették) dicsőségben, ragyogni feltámadása helyét dicsfényvel körítve az Olajfák hegyén a kereszt diadalzászlaját kitűzve, és mégis jönnek a boldogtalanok, hogy reményfosztottan templomuk romjain siránkozzanak.“

Igy jöttek ide sz. Jeromos idejében, így jönnek még most is másfél ezredév után a világ által egykor bámult templomjuk közelébe, vagyis a siralom falához, mely a régészek által Salamon templomának az idők századain át Mória tövében megőrzött maradványául tekintetik.

Lépünk tehát a tragoedia színterére, hol a zsidóknak csak roppant nagy összeg pénzért sikerült engedélyt kieszközölniök, hogy könnyeikkel áztathassák a földet, melynek magaslatán egykori fényük és dicsőségük koronája állott.

Koczkakövekkel kirakott 30 méter hosszú, 4 méter széles nyílt folyosó vonul el két magas fal között. A keletit, siralom falának nevezik. Ez úgy építési modoránál fogva, valamint roppant alkotású köveivel az ókorra emlékeztet.

Itt szivreható látvány tárult fel szemeink előtt. A siralom falának ezredéves köveihez támaszkodva sírt, jajgatott Izrael fiainak nagyja és apraja, kor és nem különbség nélkül. Egyesek bánattelt szívvvel dültek a falnak, mások pedig a földre kuporodva zokogva fohászkodtak, s különösen a nők mély fájdalomuk által elragadtatva kezeiket tördelék és jajveszékelve siránkoztak.

Az itt szokásos imaminták, — melyeket egy őszbe borult rabbi a néppel felváltva elmondott, — a következők:

I. V. A királyi palota megsemmisülése miatt,

R. Itt ülünk elhagyatva és siránkozunk.

V. A lerombolt templom miatt,

A lerontott falak miatt,

Elvesztett dicsőségünk miatt,

Az itt elveszett nagy férfaink miatt,

Az elpusztult palota miatt,

Bünbe esett papjaink miatt,

Megvetett fejedelmeink miatt,

Elenyészett drága köveink miatt,

R Itt ülünk elhagyat-
va és siránkozunk.

II. V. Hozzád esdünk, légy kegyelmes Sion iránt!

R. Gyűjtsd egybe Jeruzsálem gyermekeit!

V. Siess, siess, Sion Megváltója!

R. Szólj Jeruzsálem szívéhez!

V. Fény és dicsőség környezze Siont!

R. Fordítsd kegyelmedet Jeruzsálem felé!

V. Vajha minél előbb visszahelyeztetnék Sion királysága!

R. Vigasztald a Jeruzsálem fölött siránkozókat!

V. Béke és boldogság lakozzék Sionban!

R. A hatalom jogara helyeztessék vissza Jeruzsálembe!

Ezen a világtól félreeső zugban jobban, mint bárhol látjuk teljesedésbe menni az Üdvözítő következő szavait: „Jeruzsálem! mely megöled a prófétákat, és megkövezed azokat, kik hozzád küldettek, hányszor akartam egybegyűjteni fiaidat, mint a tyúk egybegyűjti csirkéit szárnyai alá, és nem akartad? Ime pusztán hagyatik nektek a ti házatok.“ (Mát. 23, 37—38.)

A siránkozók és jajgatók közül egyesek távolabb fekvő vidékekről jöhettek, hogy akaratlanul ép azon a napon, melyen az Üdvözítő az emberiség megváltásáért drága vérént ontotta, Jehova világhírű templomának és a szent város romba dőlte fölötti nagy fájdalomknak és mély gyászuknak kifejezést adhassanak.

Őszintén megvallom, hogy mélyen meg voltam hatva, midőn szem- és fültanúja voltam az ott lévő zsidók kebeléből kitörő mély fájdalomnak, melylyel ezen egykoron oly dicső nép városa-temploma-állana királyságának elpusztulása fölött jajveszékelt. Ön-kénytelenül eszembe jutott a bolygó zsidónak története, melyben hiven visszatükröződik ezen szerencsétlen népnek szárandó sorsa. Szabadjon tehát a bolygó zsidóról szóló mondát érdekességénél fogva naplómba felvennem.

Midőn a Megváltó Jeruzsálem utcáin — a fájdalom útján — hurcoltatott, igen közel talált jutni Ahaszve-

rusz nevű czipész házának kapujához, holis a ház előtt lévő kőpadra le akart ülni, hogy némileg kipihenje magát; de Ahaszverusz nagy per-patvarral el kergette onnan. „Mit akarsz itt? Takarodjál innen!” rivalt reá, s e mellett ünnepszegőnek és istentagadónak szidalmazta. Erre az Üdvözítő ezt mondá neki: „Pihenni szándékozom itt, te pedig menj, bolyongj, míg a végítélet napján visszatérek.” Ahaszverusz azonnal földre tevő gyermekét, a kit karjain hordozott, és ezen órától kezdve utnak indult. Azonnal Golgotára kísérte el az Üdvözítőt és halála után anélkül, hogy csak bucsút is vett volna valakitől, a nagy világba vándorolt. Azóta a világ minden országán keresztül folyton barangol, anélkül, hogy valahol hosszabb ideig megállapodna, vagy evés és ivás közben pihenőt tartana, avagy álom által fáradt tagjait felüditené. Saját szemeivel látta Rómának Neró által történt elhamvasztatását; Jeruzsálemnek Titus általi elpusztítása alkalmával pedig keresve kereste a halált, de célját nem érte. A harczterekre sietett, hogy mint küzdő vagy vértanú meghalhasson, s habár a kétségbeesésig meguntta életét, még sem tud attól megszabadulni. Neki élni kell! A halál kerüli őt a csatában, a pestis megkiméli életét, a tenger nem fogadja be őt; neki élni kell, hogy folyton bolyongjon! A ruha soha sem szakad le testéről, pénze soha se fogy el, s mégis mértékletesen él, s még ki sem látta őt nevetni. Alkata középkorú férfiúhoz hasonlít, mely sohasem változik, s habár a kereszténységet fel nem vette, mégis hisz Krisztusban és azon remény vigasztalja, hogy Krisztus Urunk ismétli földrejövetele alkalmával bocsnatot nyer, minthogy tudatlanságból vétkezett.

Ezen hitrege, mely keleten vette eredetét, és a kereszties hadjáratok végnapjaiban (XIII. században) terjedt el nyugaton, mi történeti alappal sem bír. Tényleg csak a zsidó népnek képletes feltüntetése vagy személyesítése, mely az Üdvözítőt a keresztalálra hurczolta, és halála után ezen büneért, mint a szél által felkapott polyva a világ minden részeibe

szétszóratott. S valóban a földszinén él e nép Isten igazságos ítéletének intő példájául, homlokán viselve súlyos átkának bélyegét, s noha önkénytelenül tanuskodik Krisztus Urunk szavainak igazságáról és a kereszténység isteni eredetéről, mégsem ismeri el ezen igazságot: hanem vak hitében, mint a bolygó zsidó, a világ végeig fog tévelyegni anélkül, hogy valahol önálló nemzetté tömörülhetne. Hisz maga az isteni Megváltó kijelenté ezt tanítványainak, midőn a világítélet iszonyatos rémjелеiről szólva ekképen nyilatkozott: „Bizony mondom nektek, hogy el nem mulik e nemzedék, mignem mindezek meglesznek.“ (Mát. 24, 34.)

Akkor azonban, midőn a világ vége közeledik, az Úr könyörölni fog, e szerencsétlen népen, és Illést a nagy prófétát fogja hozzájuk küldeni, a ki töredelemre fogja, inteni, hogy az apostol szavai szerint (Rom. 11, 25. 26.) az oly rég félreismert Messiást Krisztusban elismerjék.

A siralom falánál nem sokáig időztünk. Omladékaik túl törmelékkal behányt és cactus-cserjékkal beültetett ronda térre jutottunk, a mely Mória hegyét Sionnal összeköti. Ez egykoron mélyedés volt, mely „Tyropöon“-nak — sajtkészítők völgyének — neveztetett. Különb en ezen tér a régi Tyropöonnak csak egy kiegészítő része.

Innét a szemét kapun át Czedron völgyébe bocsátkoztunk. Ennek nyugati részében, szemközt Szilván falvának éjszaki végével, van Jeruzsálemnekl egjelentékenyebb forrása, melyet a törökök a keresztényekkel együtt Ain Sitti Mariam vagyis a bold. szüz Mária forrásának neveznek.

Az evangélium arról értesít, hogy miután a bold. Szüz megszülött fiát, Mózes törvénye szerint, a negyvenedik napon a templomba bemutatta, az Izrael vigasztalását már régen váró agg Simeon a Szentlélek sugallatából azonnal felismerte a kisded Jézusban a Megváltót, s egyuttal megjövendölte a boldogságos Szűznek, hogy szent Fia miatt tör fogja átjárni lelkét.

Ennyit mond az evangelium, de a hagyomány kiegészítőleg még azt is megjegyzi, hogy az így kitüntetett Simeon még azon rendkívüli szerencse osztályosa is lett, hogy több napon át a szent családot saját házában, (mely állítólag a Mória hegynek délkeleti oldalában emelkedett) vendégkép fogadhatá. Mivel ekkor a bold. Szűz gyakran ide jött vizért : ennél fogva Mária forrásának neveztetik. Ezekiás király betömette a forrást, midőn Szenacherib a várost ostromolta.

Azon hely, hol sz. Simeon háza állott, nagy tiszteletben van a törököknél, és mai nap is Jézus Krisztus bölcsőjének neveztetik.

Szilván vagyis Siloe falvából jelenleg is számos nő jön ide vizért. 32 lépcső vezet le a vízhez, melynek medenczéje 12 láb hosszú és öt láb széles.

A forrásnak azon sajátága, hogy vize a nap folyamában felváltva majd megárad majd lepad, sőt olykor végkép el is tűnik, a törököknél azon különös hiedelmet szülé, miszerint Mória hegyének bensejében sárkány tartózkodik, mely ha ébren van iszik, s így a forrásban való vízfolyás megszűnik, ha pedig alszik, mi sem gátolja szabad folyását. E természeti tünevény az évszakok szerint napjában 1—5-ször jelentkezik. A mondottak alapján a törökök Mária forrását még sárkány forrásnak is nevezik. Örömet hoznak innét a zsidók is vizet, mert forrása a templomhegyéből fakad.

Mária forrásából a víz sziklába vágott földalatti csatornán át a délnek fekvő Siloe tavába folyik. A földalatti csatorna magassága különböző ; majd oly alacsony, hogy csak hason mászva lehet benne előre haladni, majd pedig ember magasságu.

A híres buvárok Robinson és Tobler, ujabban pedig jeles munkája által általánosan ismert Lievin *) keresztül mentek a csatornán. Midőn ez utóbbi Mária forrásánál a csatornába ment és Siloe tavánál kijött, a mohamedánok ekkép üdvözölték : „Az Istenáldása jár lábaid nyomában !“

*) Guide indicateur. Jérusalem. Imprimerie des Pp. Franciscains 1869.

Ezen forrásnak átellenében, a Botrány-hegynek lejtőjén, mint sziklára rakott sasfészek terül el Szilván falva. Területe egykoron Jeruzsálem nekropolisához (holtak városa) tartozott, melynek sziklaüregeiben a keresztények uralma alatt remeték laktak. A jelenlegi falu már évszázadok óta fennáll.

Mária forrásától körülbelül 1100 lábnyira délnek, Siloe forrásához értünk, mely a nevezett helyiségnek déli végével szemközt nyugatra fekszik. Két egymás mellett fekvő tó közül a felső, mely egészen közel a forráshoz esik, az evangéliumban felemlítették. Midőn ugyanis Jézus egy vakon született ifjú szeméit nyálával vegyített sárral megkenete, mondá neki: „Eredj, mosdjal meg Siloe tavában.“ (mi elküldöttnek értelmeztetik.) Elméne tehát, és megmosdék és mint látó tére vissza. (Ján. 9, 7.) Ennek emlékére már régi időben a tó fölé bazilikát emeltek. Antonin a VI. század végén látta még a templomot és a vízmedenczét, mely az időben fürdőhelyül szolgált. A zsidók a sátoros ünnep alkalmával a reggeli áldozatok bemutatására innét hozták a vizet.

Az alsó Siloe tava majdnem tökéletesen el van iszaposodva, úgy, hogy medrében fák is nőnek, esős időben pedig bűzös pocsolyává válik.

Az alsó és felső tó között, közel Siloe forrásához, kis emelkedés van, melyen kőhalmaz által körített, villa alakú szederfa áll. Ez állítólag azon fa, hol Izaiás próféta, az istentelen Manasses király parancsára ketté fűrészeltetett, (Justin M. Epihanius, de vita profet.) teste pedig Rogel forrása közelében eltemettetett.

Nem messze innétdélnek az úgy nevezett királyi kertek gyönyörködtetik a fáradt zarándok szeméit, melyeknek úgy a városban, mint a városon kívül párja nincsen. Dús növényzetüket Siloe forrásának köszönik, mely éltető elemével gazdagon ellátja.

Végre déli irányban azon ponthoz értünk, hol Czedron a Hinnom völgygel találkozik.

A mozlimek egyik jelentéktelen imolája mellett

van az úgy nevezett Nehemiás- vagy a tűz kútja: mivel azon mélyen fekvő száraz kúttal tartják azonosnak, hol a papok a zsidóknak a babyloni fogságba való hurczoltatásuk előtt a szent tüzet elrejtették és visszatértük alkalmával Nehemiás alatt ismét felkeresték, de csak iszapos vizet találtak, melylyel az áldozatot és az ehhez szükséges fát leöntötték, mire a szent tűz csodaszerűleg újra kigyult.

E kutat a zsidók még a kananitáktól örökölték, s már Józue Rogel- mósók vagy csapók forrásának nevezi. Ez egykoron Juda és Benjamin törzsei közt a határt alkotta. Különböző zsidó történelmi adatokból kitűnik, hogy régente Joáb kutjának is nevezték: mivel Dávid királynak Joáb nevű vezére, ura egyik fiának Adoniásnak hive volt, midőn ez magát, mint Salamonnak vetélytársa, Zohelet kövénél, mely közel vala Rógel forrásához, emberei által atyja tudta és belegegyezése nélkül királynak kikiáltatta. Az ez alkalmából rendezett lakoma közben rendkívüli harsonszó és zaj hatott a mulató pártbeliekhez. Midőn Adoniás ennek oka után tudakozódott, egy hirnök jelent meg, ki értésére adá, hogy Salamon Dávid parancsolatára, Szádok pap és Nátán próféta által a Gihon távánál (a^mmai Mamilla v. ö. 468 l.) királynak kenetett, mire Adoniást a pártbeliei egytől-egyig elhagyák, ő pedig megfélemedve a templomba sietett és az oltár szavát fogá. (Kir. III. 1, 5—53)

Az arabok Bir-Eyub vagy Jób forrásának hívják: mivel szerintök Jób, a türelmes szenvedő, Isten parancsára itt mosakodván a bélpoklósságtól megtisztult. Azonban ezen monda nyomait csakis a keresztes hadjáratokig követhetjük.

A kútnak mélysége 38 méter. Termékeny év előjelül veszik, ha viz a benne áradásig emelkedik. A legelső, ki ezen örvendetes eseményt a Sionhegyen lakó chakam-baschinak, vagyis a zsidók főabbijának hirül viszi, jó baksisra számíthat. Vele együtt egész Jeruzsálém örvend. Seregesen tódul a nép Rogel forrásához, hogy az áradó vizet bámulja s belőle friss-

italt merítsen. Napokon át ott időzik az olajfák árnyában és ujong ifju és öreg; mert a jeruzsálemieknek rendkívüli örömeire szolgál, ha valahára ezen száraz és kopár vidéken csergedező forrásnál pihenhetnek,

Valamivel feljebb Rogel forrásától nyugatra, ép a hol a Czedron és Hinnom vagy Gehinnom völgyek egymást keresztezik, van az ugynevezett Tophet. Ez volt egykoron az igaz Isten imáadásától elpártolt zsidó nép utálatra legméltóbb bálványozásának szomorú színhelye. (Jer. 7, 31.) Szent Jeromos mondja, hogy itt a zsidó nép az utálatos Molok-cultus által erkölcsileg tönkrement. Rabbi Simeon leírása szerint ezen bálvány ökörfejü üres ércszobor volt, kitárt karokkal, melynek a szülők saját gyermekeiket szokták feláldozni. Az áldozat az izzóvá tüzesített bálvány elé tétetett, azután a pap által a Molok kitárt karjaira helyeztetett, s hogy a jelenlévő szülők gyermekeik szivrepesztő jajiállításait ne hallják, erősen doboltak. Az ezen alkalmalmmal használt lármás hangszert Tophetnek — dob-nak — nevezték, honnan maga a hely is ezen nevet nyerte.

Ezen bálványszobrot Joziás. Juda istenfélő királya leromboltatta, hogy ezentúl tűz által senki se áldozza fiát vagy leányát Moloknak: (Kir. IV. 23, 10.)

Midőn a zsidók a fogságból visszatértek, ezen hely az itt elkövetett ocsmányságok miatt oly utálatossá vált előttük, hogy a városban összeszedett szemét lerakodó helyéül használták, sőt az állatok dögtes-teit és a kivégzett gonosztevők hulláit is ide vették. Nehogy azonban a rothadásnak indult testek rosz kigőzölgés által a levegőt megromtsák, az ide kidobott hullákat az ezen célra folytonosan élesztett tűz által megégették.

Azért ezen völgy *Gehenna* név alatt a szent irásban, s a magyarban is akkép fordul elő, mint a pokol jelképe.

Utálattal fordultunk el ezen förtelmes helytől és irányunkat a vele szemközt emelkedő magaslatra vettük, hol sziklába vágott sírokra akadtunk, melyek

nagy változatosságot tüntetnek fel. Ezek egy némelyikén Krisztus sírjának eredeti alakjára vonatkozólag bővebb tanulmányokat lehetne tenni. A keresztények uralma alatt sőt még a XV. században is, ezen sírok legtöbbszörében remetéklaktak. Mai nap is nem egy szép sírkamra az arabok által a tél beálltával ideiglenes lakásul és menhelyül használtatik.

Ezen sírok közt van a zsidó ékitményekkel ellátott apostolok barlangja is. melyről azt mondja a hagyomány, hogy miután Üdvözítőnk a Getszemáni kertben elfogták, az elfutott apostolok közül itt heten vagy nyolczan elrejtőztek. Egy más hagyomány szerint Annás főpap ide temettetett volna.

Később szent Onofrius választá lakásul ezen haltas kamrát, mely azután kápolnává alakított. Ennek sziklafalain még most is láthatni a régi festészet nyomait. Szent Onofrius napján a nem egyesült görögök isteni tiszteletüket itt szokták végezni. A barlang bensejében bolthajtásos ivezetek alatt sírpadokat találtunk, de ezenkívül sziklatalajba vágott sirokra is akadunk, melyekbe, mint nálunk, a holttesteket lebocsájtották.

Közvetlen közelében van a vérmező, héberül Hakeldama. Ezt (Mát. 27.) az idegenek temetkezési helyéül a zsidó főtanács (synedrium) ama 30 ezüst pénzen vásárolta, melyet Judás Krisztus Urunk elárulása fejében kapott, de isteni Mesterének halálra ítéltetése után kétségbe esve a templomban elszórt. Azelőtt fazekasok mezejének is nevezték, minthogy a fazekas mesterségre igen használható fehéres anyagban bővelkedik, s erre még mai napság is használják.

Mivel Hakeldama talaja állítólag azon tulajdonsággal bir, hogy a holttesteket 24 óra alatt elenyészeti: ez oknál fogva már sz. Ilona, ki ezt kőfallal berekesztette, földjéből több hajóval Róma campo santo nevű temetőjébe szállíttatott. Ugyanazt tevék 1218-ban a pizaiak is. A kereszties hadjáratok idejében Hakeldáma a johanniták birtoka volt, kik Maria de latina

zárdájukhoz csatolt kórházban elhalt idegeneket ide temették. Rajta még most is egy fölalatti sirboltnak romjait látni, melynek tetejéről néhány sírba betekinthettünk. Magassága 50, hossza 45, szélessége 20 láb. Az idő vasfoga által megrongált boltozatot, hatalmas oszlop tartja. Déli falát sziklába vágták, az éjszakit pedig részben felépítették. A boltozaton egyes nyílások alkalmazzák, melyeken keresztül a holttesteket lebocsájtották.

A magaslat, melynek északkeleti részén .Hakeldáma elterül, a gonosz tanács hegyének neveztetik.

Itt állt egykor Kaifás főpapnak mezei laka, hová Lázár feltámasztása után a papok és írástudók tanácsát egybegyűjtván, azon kérdést veté fel: „Mit cselekedjünk, mert ez az ember sok csodajelt teszen. Ha így hagyjuk őt, mindnyájan hisznek majd benne és eljönnek a rómaiak, és elfoglalják helyünket és nemzetünket. Egy pedig közülök Kaifás nevű, ki főpap vala azon esztendőben, mondá nekik: Ti semmit sem tudtok, s meg sem gondoljátok, hogy hasznosabb nektek, hogy egy ember haljon meg a népért, mint sem az egész nemzet elveszen. Ezt pedig nem magától mondá, hanem azon esztendőbeli főpap lévén, jövendölé, hogy Jézus meghal a nemzetért; és nemcsak a nemzetért, hanem hogy az Istennek elszélyedt fiait egybegyűjtse. Az naptól tehát elvégzik, hogy megölik őt.“ (Ján. 11, 40—53.)

A hagyomány szerint Krisztus kinszenvedése előtti éjjel itt egyezkedett Judás az egybegyűlt főtanácsossal Mestere kiszolgáltatása iránt. Még most is látni az egykori várszerű kolostor romjait, mely állítólag Kaifás mezei laka helyén épült. Közeliében elhagyott arab falu omladékai vannak. Egyesek a zárda romjaiban Modestus püspök monostorát vélik feltalálni, de ezen állításuk igazolására mi okmányokat sem tudnak felmutatni. Modestus püspök Zakariás jeruzsálemi patriarka helynöke volt, midőn ez utóbbi Chosroes alatt a perzsa fogságba hurczoltatott.

Innét gyönyörű kilátás nyílik Sion hegyére és Jeruzsálem nyugati részére.

A gonosz tanács hegyéről ismét Hinnom völgyébe bocsátkoztunk, mely Jaffa kapujától déli irányban Jeruzsálem nyugati oldalát körülírja. Különösen feltűnt itt egy 170 méter hosszú és 65 méter széles tó, melyet az arabok Birket es Szultan vagyis szultán tavának neveznek. Most csak igen ritkán telik meg vízzel s nyáron át annyira kiszárad, hogy fenekén gabonát is csépelnek. E tónak bibliai jelentőséget tulajdonítanak, mert közönségesen a régi város alsó tavának (Izaiás 22, 9.) tartják, míg ellenben a jaffai kapútól nyugatra eső Mamilla tavát, Jeruzsálem egykori felső tavával azonosítják.

Mivel a nap már lassan nyugvóra szállt, a jaffai kapún keresztül egyenesen haza siettünk, nehogy a a szent sír templomában nagy pénteken tartatni szokott körmenetről elmaradjunk.

Tehát még napi fáradalmaink kipihenése előtt a szent sír templomába mentünk, hol este hét órakor megkezdődött a nagy pénteki ünnepélyes körmenet, mely a maga nemében a körülmények összehatásánál fogva rendkívüli és páratlan.

Már jóval hét óra előtt nagy csoportokban tódult a nép a szent sír templomába különösen a protestáns turisták, hogy, miként mondani szokták, a katolikusok bálványimádását lássák.

A körmenetet a szent sír őreinek főnöke nagyszámú díszes papi segédlettel tartotta.

Óriási néptömeg gyűlt össze, mely nemzetiség, vallás és viselet tekintetében nagy változatosságot tüntetett fel. Fehérek, szerezsenek, aggastyán férfiak és nők, valamint gyermekek és ifjak, sőt maga a jeruzsálemi pasa is a török katonaság élén teljes díszben jelent meg.

A mai egyházi szertartás a megjelenés kápolnájában szívreható olasz egyházi szónoklattal vette kezdetét, melynek végeztével az öltönyosztás kápolnájához induló hosszú menet élén a Megváltó szobra nélküli

kereszt vitetett. Itt egy lánglelkű lengyel szerzetes, számos szakadár orosz pap jelenlétében, Photius és Cerularius tévtanait alaposan czáfoló hatásos beszédet tartott. Szavai valóban a szív és elméhez szálltak. A kolossális néptömegem keresztül csak kartársaim segítségével törhettem magamnak utat a szónok közelébe, a hol a nagyszámu hallgatók kevés értője közt a szláv nyelvnek a rendkívüli pathossal elmondott beszédet hallhattam.

A tekintélyes külsejű orosz pópák arcvonásain észlelhető volt a fanatikus megütközés, midőn a szónok lelkesült hévvel felkiáltott: Photius és Cerularius, mi által bizonyítottátok be isteni küldetésteket Krisztus igaz egyházának reformálására, tán erkölcstelen és istentelen életetek által?“ stb.

A harag és düh mérge sápasztá az orosz pópákat s izgatott testmozdulataikból ítélve, már-már azon gondolat vett erőt rajtam, hogy megtámadják az ártatlan lengyelt; de a katonaság szigorú tekintete csendet és rendet parancsolt, és így nem sikerült az ezredéves igazság szavát netáni tettleges bántalmaikkal elfojtani.

Innét a menet a gúnyoszlop kápolnájába indult, hol is vallásos meggyőződéstől áthatott hangon ismét egy ferenczrendi atya angol beszédet tartott. Fájdalom! a nyelv nem ismerése miatt szavait nem értém.

Most a Kálváriára vonult a menet, hol a keresztrefeszítés kápolnájában (a felfeszítés hagyományos színhelyén a német szónok arról értekezett, hogy valamint Krisztus e traditionalis helyen kiállott kerseres kinszenvedése által mennyei atya dicsőségébe ment, úgy mi is csak az örökbe hagyott kereszt türelmes viselése által érdemelhetjük ki a mennyországot. Vagy százan lehettek, kik megérték a szónok mély jelentőségű szavait, és arczuk elárulta a benső meghatottságot.

Ezután rendkívülien meglepő jelenet következett. A Krisztus szobra nélküli kereszt a felfeszítés színhelyére tétetett, hol két ferenczrendi atya a csuklyóiban mozgá-

kony Krisztus szobrát a keresztre fektette és a hagyománynak megfelelőleg a keresztre feszítést fogantatosította. A néma ünnepélyes csendben tompán elhangzó kalapácsütések fokozott mérvben felkölték a szívnek vallásos érzelmeit, mert ha nem is tényleg, de legalább jelképileg látták a késő utódok; mily kinteli lehetett az Isten egyszülött fia és szűz anyjának fájdalma a keresztre feszítés alkalmával.

Innét a menet a szomszéd kápolnába indult és ugyanazon helyen, a hol egykoron Krisztus Urunk keresztje állott, francia prédikáció tartatott. Ezalatt a keresztet vivő pater a Megváltás jelszlopát annak hagyományos álláspontjára helyezte.

A beszéd végeztével a keresztről való levétel következőkép jelenítettett. Két szerep bátran felhágozott a keresztre, és a kalapács és fogó segítségével kihuzott szegeket ezüst tányérba dobta, mely ennek következtében erősen megcsendült. Erre a csuklyóiban mozgékony kezek lehanyatlottak. A keresztfáról levett Krisztus Urunk szobrát négy pap által kifeszítve tartott gyolcslepedőbe helyezték, s e módon levítették a megkenetés kövéhez, hol is zsidó szokás szerint az arimatai József személyét képviselő óratya a bebalzsamozást drága fűszerekkel eszközölte. Ezután a szent sír őreinek főnöke, a ki az arab nyelvet tökéletesen bírja, e nyelven nagy pathossal tartá beszédét. Én ugyan nem értettem, de heves taglejtései után ítélve, az őt nagy figyelemmel hallgató törökök és arabok szívéhez szólt.

Végre a menet a szent sír kápolnájába indult, hol a sírba fektetés fogantatosított. Befelezésül a kápolna előtti márványpadok egyikén egy ferenczrendi spanyolul szónokolt. Eleinte oly halkán, hogy e miatt a szent sír őreinek főnöke meg is intette, mire erősebb hanglejtéssel folytatá szónoklatát.

Mivel egészen mellette állottam, minden egyes szavát teljesen kivehettem. Felette csodálkoztam, hogy az olasz nyelv alapján egész mondatokat megértettem. Egyebek közt mondá: „La penitencia e l' arte dellos

rimedio della mestras emfermedades.“ (A penitencia a mi lelki betegségünk orvossága.) „La beata Maria vergine, tieme las pueblas christianas.“ (A boldogságos Szűz aggódik a keresztény népek sorsa fölött.) Végre „Los lagrimos!“ felkiáltásnál annyira elérzékenyedt a szónok, hogy könybe lábadt szeméit zsebkendőjével törle.

Ama meglepetésemnek, hogy spanyol szót soha sem hallottam, mégis az olasz és latin után megértém, egyik német kartársam előtt ekkép adtam kifejezést: „Freund! diese Predigt ist zwar Spanisch, kommt mir aber doch nicht Spanisch vor.“ Midőn ebbeli tapasztalatomat a montevideoi spanyol karaván tagjaival alkalmilag közöltem, rendkívüli dicséretet arattam, hogy nyelvük nem tudása dacára, a fentebb idézett mondatokat nemcsak tökéletesen megértettem, hanem hiba nélkül is megjegyeztem.

Az ünnepélyes szertartás teljes három órát vett igénybe és a megjelenés kápolnijában végződött.

Ugy a körmenetek, mint a szónoklatok alatt a rendet a török katonaság példás szigorral tartotta fenn. Midőn egy erős testalkatú török tisztre tekinték, a kezében tartott jókora nagy ostor miatt a törökök ellenségére emlékeztem, kinél a kancsuka játsza a fő szerepet. Valóban e tekintetben kezet foghatnak egymással. A szent sír templomában csakis a török katonaság oltalma alatt érezhettük magunkat teljes biztonságban; mert ha ezek nem volnának, alig hiszem, hogy a görögök fékezni tudnák a más vallásuak iránti türelmetlenségüket.

Az ájtatosság után száz meg száz görög nagy zaj és lárma között maradt vissza a sír templomában, hogy ott töltvén az éjet a holnap délután tartandó szent tűz ünnepélyén az ez alkalomra emelt állványok egyikén jó helyet biztosítson magának; mi pedig körülbelül éjjeli 11 órakor fáradtan tértünk vissza a zarándokházba.

Jeruzsálem.

Nagyszombat, ápril 15-én.

Ma a patriarka fényes papi segédlettel végezte, a szent sír templomában, Krisztus sírja előtt a katolikus egyházban szokásos ünnepélyes szertartásokat, mely alkalommal azon kiváló szerencsében részesültem, hogy az e napra szöllő VI-dik jövendölést (Ezek. 37.) elénekeltem.

Ez ünnepélyes egyházi ájtatosságon számos zarándok vett részt; de mivel ez évben a katolikusok husvétii ünnepe a görögökével összeesett, és ez utóbbiaknak e napon különös kiváltságuk van a szent sír templomát elfoglalni: ennél fogva még a latin istentisztelet alatt is a görögök pokoli zajt ütöttek.

A tűz- és keresztvízszentelés a szent sír őreinek főnöke által a sz. Salvator templomában tartatott. Ide gyűlt a kath. zarándokok legnagyobb része: mivel itt ájtatosságukat a nagy csendben nyugalommal végezhatték.

Gróf Capoga, osztrák-magyar consul szives közbenjárása folytán sikerült ma Ómár mecsetének meg szemlélésére engedélyt nyernünk. Miután az egyházi szertartások véget értek, a zarándokház igazgatójának vezetése alatt és az osztrák-magyar consul kavaszának kísérete mellett mindnyájan a keletre emelkedő Mória hegyére mentünk, hol jelenleg Salamon világhírű templomának helyén Ómár és El-Aksza mecsetek állanak.

A törököknek három első rangú szentélyük van, u. m. a mekkai, a mely mint szülőhelye Mohamednek, az izlam Betleheme; a második a medinai, hol Mohamed el van temetve: miért is ugyanazon helyet foglalja el a mohamedán világban, mint a keresztényeknél a sz. sír temploma; a harmadik pedig a jeruzsálemi Ómár-mecset, a hol Mohamed, a mozlímek véle-

ménye szerint, a mennybe szállt, és a hová ismét eljövend a végítéletet tartani.

A krimi háború előtt halálfia volt az, ki gyaur létere e szent mecsetek egyikének küszöbét átlépni merészelte, de azóta a viszonyok változtával e kemény szigor annyira enyhült a törököknél, hogy mai nap-ság, a mekkai és medinai mecseteket kivéve az Ómár mecsetbe bizonyos pénzbírság lefizetése mellett keresztények is léphetnek.

Még nem rég, hogy a város minden iránya felől a nevezett mecset udvarába vezető kapuk fölött köteleken megerősített kövek függtek. Ezek intőjelül szolgáltak, hogy a nem mohamedánoknak megkövezés terhe alatt tilos a bemenet.

A szigoru tilalom daczára mégis találkoztak egyesek, kik e vészteljes lépésre szánták el magukat; de mily drágán fizették merészségüket a következők illusztrálják.

Midőn sucheni Ludolf (1336—1350) Jeruzsálemben tartózkodott, görögök lopódtak a mecsetbe. A rajongó mohamedánok felismervén őket a koránt tévők eléjük, s mivel a keresztény vallást megtagadni vonakodtak, darabokra vagdalták.

1506 vagy 1507-ben történt, hogy egy maronita, török ruhában Ómár imoláját meglátogatta, de csakhamar felismerték a keresztényt. Halál félelmében megtagadta hitét és az izlamra tért, de lelkismerete furdalásait nem birván kiállani, visszavonta szavát. Rög-tön a szent sír templomába vezették és kettéhasították, mely állapotban három óráig vonaglott, míg Krisztus-bani hitében kiadá lelkét.

Az angol Catherwood, kit a kíváncsiság gyötört megszemlélni Ómár imaházának ritkaságait, szerencséjének tarthatta, hogy 1833-ban Mehemed Ali uralkodása alatt, az ez időbeli polgármesterben szigoru mohamedánra nem talált, és hogy egy egyiptomi, Szoliman nevű szolgálival bírt, ki bátorlelkű és megbízható ember volt. Catherwood, barátjainak ellenvetéseit mibe sem véve, egy szép nap reggelén, egykedvüleg jelent

meg a mecset udvarában, hogy kíváncsiságát, el ne árulja, a látandókat hidegvérűleg vette szemügyre, mire minden feltűnés nélkül visszavonult.

De mindez nem elégíté ki lát- és tudvágyát. Első sikeres kísérlete a következő napon egy második merényletre bátoritá. Most már nemcsak figyelmes szemlélője volt Ómár mecsetének, hanem egyes részleteinek lerajzolásához is fogott.

Munkája közben nagyszámu mozlim csoport vette körül, átkok és szitkokkal halmozta el. Chatherwood csakhamar belátta, hogy nincs remény a menekülésre; de a válságos pillanatban hű szolgájának lelkibátorsága egy időre visszatartotta tettelegességtől a felizgatott kedélyeket. A derék Szolimán megütközését nyilvánította a mohamedánok türelmetlensége fölött és a polgármesterrel fenyegetődzve, a felbőszültekkel bátran szembe szállt s ostorával támadta meg a rajongókat, mi közben egy szentnek hírében álló dervisnek fővegét leütötte. Mi kétséget sem szenved, hogy a hű szolgát merész urával együtt darabokra vagdalták volna, ha egy véletlen esemény a veszélyt diadallá nem változtatja. Ugyanis a polgármester rendes kíséretével megjelenvén, a zúgolódó tömeg közé lépett s azonnal felismerte a nagy veszélyben forgó Catherwoodot, kit is szívélyesen üdvözölt; hogy pedig a felbőszült nép haragját lecsillapítsa, a következő talpra esett érveléssel: „Látjátok barátaim, hogy szent mecsetünk düledező félben van s kétséget sem szenved, hogy a mi kegyelmes urunk, Mehemed Ali azért küldte ki ezen effendit, hogy azt megvizsgálván gyökeres kijavítását eszközölje. Ha mi ily dolgokhoz nem értünk, akkor igen észszerű, hogy oly embereket alkalmazzunk, kik erre képességgel bírnak; s miután ez fenséges uralkodónk magas akarata, felszólíttlak, hogy visszavonuljatok, nehogy további háborgatás által haragomat magatokra vonjátok.“

Catherwoodhoz fordulva mindnyájok hallatára mondá: „Bárki is legyen a ki őt munkájában zavarja, rövid uton fogok vele végezni.“

Catherwood az oltalom biztos tudatában nyugodt lélekkel tovább rajzolt. A rajongó tömeg pedig szétoszlott.

Az állítólagos építész a mecsetet hat héten át vette beható vizsgálódása tárgyául, s annak minden zege-zugát átkutatta, míg végre Ibrahim basa közeledte távozásra készteté.

Hoványinál olvassuk, hogy 1847-ben egy Mac-Gowan nevű angol orvost, habár egyik ulema nevének gyógyítása végett hivatta jelent is meg a tilos kerítésen belül, midőn épen távozni akart, irgalmatlanul összeszabdalván félholtan ott hagyták s a magas kormány sem tehetett egyebet, minthogy a szerencsésen felgyógyulónak fájdalomér fejében csillogó török rendjelt ~~adott~~.

Befejezésül még egy eseményt akarok felhozni, mely szintén újabb időben történt. Ugyanis egy előkelő keresztény a török szultántól nagy pénzösszeget kieszközölt fermánnal Jeruzsálembe jött, hogy a mecsetet megnézhesse. A rajongó törököknek tehát a fermán értelmében a gyaurt a szentélybe kellett vezetniök. Midőn a helyszinre érkeztek, a ravasz és pénzvagyó mohamedánok az idegen előtt a kiváltsági levelet következőkép értelmezték: Ebben ugyan a mecsetbe való bemenetről van szó, de korántsem a kimenetről; mivel a szultán csak a bemenetet, nem pedig a kimenetet engedélyezte. Ha tehát a mecsetből kilépni akar, ugyanoly összeget kell részükre lefizetnie, mint a szultánnak a belépés engedélyezéseért. Nem maradt tehát egyéb hátra, minthogy a szegény gyaur, a mohamedánok magyarázata szerint a roppant összeget lefizesse.

A mi társaságunk, mely számra mintegy 20 személyből állott, fejenként 5 frankot számítva, körülbelül 200 frankot volt kénytelen lefizetni. A mai napot pedig azért választotta gróf Capoga a mecset meg szemlélésére, mivel ez nap a legrajongóbb mohamedánok Nebi Musához (Mózes sírjához) zarándokoltak.

Társaságunk tekintélyét a mohamedánok előtt különösen emelte a kaifai osztrák-magyar consul titkára, a ki fiatal kora daczára az arab nyelvet tökéletesen bírván, a mohamedán tolmács magyarázatait velünk német nyelven közölte.

Jeruzsálem legszebb pontján, Mória hegy tetején van a mesterséges uton létesített Haram es Scherif tere, mely északról Antonia vára-kelet- és délről pedig a város falai által határoltatik.

Midőn Dávid egykoron hiú dicsvágyból népszámlálást eszközöltetett, ép ez által az Isten haragját vonta magára. Ugyanis a pestis három nap alatt 70,000 emberét pusztította el. De végre is könyörült rajta az Úr és parancsolá az öldöklő angyalnak: Elég, szünjék meg már kezed! Az angyal pedig a jebuzeus Ornán szerüje mellett *) állt vala. És Dávid fölemelvén szemeit, látá az Úr angyalát állani az ég, és föld között kivont karddal kezében és Jeruzsálem ellen fordulva: és mind ő, mind a vének szőrzsákokba öltözve, arczczal a földre esének. Dávid imájában az Urat arra kérte: forditaná el tőle és népétől e nagy csapást. Az Úr angyala pedig megparancsolá Gád prófétának, mondja meg Dávidnak: „menjen föl és építsen oltárt az Úr Istennek a jebuzeus Ornán szerüjén. Dávid fölméne, Ornán pedig, mikor föltekintett és meglátta az angyalt, ő és vele négy fia, elrejtézének; mert az időben buzát nyomtat vala a szerün. Dávid tehát Ornánnak a helyért hatszáz igaz mértékü siklust ada. És oltárt építe az Úrnak, és égő- és hálaáldozatokat tőn, és segítségül hívá az Urat, és meghallgatá őt az égből tűz által íz égőáldozat oltárán. És az Úr parancsolá az angyalnak, és hüvelyébe tevé kardját.“ A csapások megszűntek. Szóla pedig az Ur Dávidhoz: „Sok vért ontottál, és sok hadat viseltél; nem épithetsz házat az én nevemnek, annyi vért ontván előttem. A fiu, ki neked születik ő fog építeni házat az én nevem-

*) Mória hegyén, hol később Salamon temploma épült.

nek.“ (Kronika I. k. 11 és 22 fej.) Miért is Dávid még életében sok kincset, aranyban és ezüstben gyűjtött, hogy fia Salamon, Mória hegyén Ornán szerüjének helyén az Urnak diszes templomot emelhessen.

Salamon uralkodásának negyedik évében kezdett templomot emelni az Urnak az atyja által kijelölt helyen. E végre 10,000 munkása volt a Libanon hegyen a czedrusok és fenyőfák kivágására, továbbá 70,000 teherhordó és 80,000 kőfaragó dolgozott a 3300 felügyelőn kívül, a kik a munkásokat igazgatták. Ezen erőkiállításnak megfelelt az Isten házának nagysága és magasztossága, mely általában a szent sátor mintájára rendeztetett el, ezt azonban hasonlithatlanul fölülmulta.

A templom rendkívülileg nagyszerű épület volt, és építési modora, nagysága és fényessége miatt méltán a világ csodái közé számítottatott. Ezek voltak részei: *a szentek szenté*, mely a frigszekevénynek volt szánuva; *a szentély*, hol a jóillatu füstölés aranyoltára, egy aranyasztal: az áldozatkenyerek számára, és tiz arany gyertyatartó állott: öt jobbról, öt pedig balról; *a papok tornácza*, mely földött folyosók, és csarnokokon kívül a papok lakszobáival volt körülvéve; közepén volt felállítva a nagy rézoltár az égő áldozatok számára. A templomot és a papok tornáczát környezte az *izraelnép tornácza*, mely körül mind a négy oldalon ismét földött folyosók és tágas csarnokok voltak; e tornáczot végre még körülvette a legkülső és legnagyobb tornácz, mely a földnek minden népének számára nyitva állott, és azért a *népék tornáczának* neveztetett.

Hossza 60, szélessége 20, magassága 30 öl vala a folyosókon és ez említett tornáczokon, melyek környezék.

A belfalak czédrusfa-táblákkal voltak földve és kerubokkal, arany pálmaágakkal és művészeti kivitelű virágokkal feldiszitve. A függöny mely a szentek szentét elfödte, fehér és kék, vörös és karmazsin selyemből készült. Mind a szent edények, többi közt 10 asztal és

gyertyatartó és 100 csésze a legfinomabb aranyból készült. A szentek szente és a szentély is köröskörül, ugyszintén a talapzat és a templom ajtai is aranylemezekkel vonattak be, és ezek rendeltetésük helyére aranszegekkel voltak megerősítve Egyéb padolata színes márvánnyal volt burkolva. *)

Midőn Salamon hét év múlva az építést bevégezte, összegyűjté mind a véneket a nemzetiségek fejedelmeivel együtt, hogy a frigyszekrényt eddigi helyéről ünnepélyes menetben vigyék a templomba.

A frigyszekrény előtt mentek ők áhitatos lélekkel, s áldoztak vala juhokat és ökröket minden becsű és szám nélkül. A leviták czimbalmokat, hárfákat és cziterákat pengettek, s 120 pap fujta a trombitákat. S mindnyájan fölemelték szavokat, hogy az messzire elhallatszott s éneklék: „Áldassék az Ur; mert ő kegyes és irgalmassága örökké tart!”

Midőn a frigyszekrény a templom elé érkezett, a papok egyedül kísérek azt a szentek szentébe. Azonnal köd tölté be az Urnak hajlékát, és Salamon az égő-áldozat oltára előtt térdelve, kiterjeszté kezeit az ég felé s mondá: „Uram, Izrael Istene! Nincs hozzád hasonló fenn az égben itt alant a földön. Mert ha az ég és az egeknek egei téged be nem fogadhatnak, mennyivel kevésbé ezen hajlék, melyet építettem? De azon reményben építettem azt, hogy itten különösen meghallgatod a te népednek könyörgéseit. A ki e helyen imádkozik, hallgasd meg őt, és légy hozzá kegyelmes!”

Midőn Salamon imádságát végezte volna, tűz szállott le az égből, s megemésztette az áldozatot. Ekkor az izraeliták arczra borultak és imádkozták az Urat. Ezután örvendező szível hazatértek. Salamonnak pedig megjelent az Úr és szóla: „Meghallgattam könyörgésedet; megszenteltem a házat, ott lesznek szemeim és szívem mindenkor, s figyelni fogok arra, ki ottan imádkozik.”

*) Dr. Schuster J. és Huzár Károly „Bibliai Története nyomán.

Ötszáz éven át a világ csodájaként állott e templom, míg 588 évben Kr. e. Nabuchodonosor király alatt leromboltatott. Miután a zsidók a babiloni fogságból visszatértek, újra felépíték. Ezen szentélyért később a makkabeusok harczoltak.

17 évvel Kr. e. — Flavius József szerint — Nagy Heródes a templomot pazar fénynyel és diszszel újra helyreállítá.

Ezen templomban nyilatkoztatta ki angyala által az Úr Zakariásnak sz. János, a Messiás előhírnökének születését. Itt mutatta be a boldog. Szüz a kisdéd Jézust mely alkalommal az agg Simeonnak anyai éven át táplált hő vágya teljesült: mert látták szemei az Üdvözítőt.

Hogy mennyi kincset rejtett e templom magában, arról a következő történeti tény fényes bizonyásgul szolgál. Midőn Crassus a parthusok ellen vonult, daczára, hogy esküvel ígéré, miszerint a templomból mit sem rabol el, mégis vagy 30.000,000 tallérnyi értéket vitt onnan magával.

A templom tágas terét háromszoros fal kerítette be, melynek vagy 40 róf hosszú kövei vassal és ólommal voltak egybeillesztve. Az oszlopcsarnokokat 162 oszlop diszesítette, melyek mindegyik oly vastag volt, hogy három férfiú alig birta átkarolni. Nem csoda tehát, hogy szent Márk szerint (13, 1—2.) Jézus egyik tanítványa felkiáltott: „Mester, nézd minő kövek és minő épületek!“ Mire az Üdvözítő látnoki ihlettséggel válaszolt: „Látod-e mind e nagyszerű építményeket? Nem hagyatik itt kő kövön, mely le ne rontassék“ Kr. halála után 47 évben a templom óriási falainak a zsidók kétségbeesett védelmenek és Titus tilalmának daczára, leromboltatott.

Hadrián császár meggyalázandó az Istennek emelt templomot, ugyanazon helyre Jupiter tiszteletére pogánytemplomot építtetett és midőn a hitehagyott Julián megczáfolandó a jövendölést 361-ben a régi templomot újból felépíteni akarta, a föld gyomrából kitört

lángok akadályozák az építkezést, számos munkás pedig a tűz martalékává lett.

Midőn Ómár kalifa 636-ban Jeruzsálemet elfoglalta, azután tudakozódott: hol van ama sziklakő, melyre Jákob fejét hajtván, álmában az égbe nyuló lajtorját látta. A templomterét jelölték e helyül, mely törmelék halmazzal volt betöltve. Szegény Ómár! anélkül, hogy megfontolta volna, miszerint Jákob eme látásra Bételben méltattattott, könnyenhívúságénél fogva ezen teret megtisztította. Ekkor ismét napfényre került, ama kopár sziklakő, melyen egykor a zsidók szentek szente állott.

Ómár ezen sziklakő fölé mecsetet építtetett, melyet 50 év után Abd-el-Melek-ibn-Mernan leromboltatott, s más remek kiállítású mecsettel pótolta. Tetőzetét aranylemezzel vonatta be, mely 100,000 darab aranyba került.

Midőn a kereszties hadvitézek Jeruzsálemet visszafoglalták, a mecsetet azonnal keresztény templommá (templum domini) alakították, melyben a sz. Ágostonról elnevezett rend szerzetesei teljesíték az egyházi szolgálatot, de midőn 1187-ben Jeruzsálem ujjonnan török kézre került, ismét mecsetté alakíttatott és mint ilyen mai napig is fennáll.

Ezen történeti előzmények után lépünk tehát a Háram-es-Scherifnek hatalmas falakkal körített terére.

Az egész templomtér jóformán a város negyed-részét foglalja el, itt-ott cziprus és egyéb fák ékesítik, és a belépő szemét — mely a városban ronda és elhanyagolt utczákon kívül alig látott egyebet — itt gyönyörű zöld pázsit lepi meg.

A tágas tér közepén négyszögű terras emelkedik, melyre minden oldalról hat lépcső vezet fel. Ezen kőlapokkal kikövezett emelvényen áll a nyolczszögű mecset, a keleti építészet remek műve, Jeruzsálem dísze és mozlím lakóinak büszkesége. Már külső fénye is ámulatba ejti a szemlélőt. Ugyanis a térre néző zöldes színű falain művészi mozaik munkák vonják magukra figyelmünket s ezek körül kék mezőben arany

betükkal irvák a korán egyes mondásai, a falak alul márványnyal, felül pedig tarka színű téglákkal vannak bevonva. Az oktogonnak minden egyes oldalán hét csúcsíves magas ablak van, melyek üvegfestményekkel ellátvák. A szép alkotásu kupola 90 láb magas, átmérője pedig 40 láb, melynek csucsán az arany félhold ragyog.

A mecset keleti oldalán áll a mohamedánok által „lánczház“-nak nevezett pavillonszerű épület, a melyről azt állítják, hogy ez Dávid törvénykezési helye volt. Az Úr könnyíteni akarván nehéz birói hivatalán lánczot bocsájtott le az égből, melyet a hit alatt vallo-mást tevőknek kezükben kellett tartani. Ha a tanu hamis vallomást tett, akkor a lánczról azonnal levált egy karika, s így jött napfényre a bűntény.

A nagyszerű mecsetbe a világ négy tájékaról díszes kapuk vezetnek. Mielőtt a küszöböt átléptük volna, a kalauzoló imán, mint már Kairóban is az alabastrom mecsetben tapasztaltuk, arra figyelmeztetett, hogy oldjuk le saruinkat. Tehát ismét mezitláb léptünk a törökök szentélyébe.

A szentély titokszerű félhomályában néhány percznyi nyugalomra van szüksége a belépőnek, míg lassan-lassan a mecset egyes részei közül a remek alkotásu, keleti phantasia szülte mozaikok mindinkább előtűnnek. Önkénytelenül a központra esik tekintetünk, hol ép a nagyszerű kupola alatt, a talajtól vagy 12 láb magasságban, az ugynevezett El Szakra vagyis a kopár „szent szikla“ emelkedik, melyet oszlopok és pillérek körítenek. Az ezek közti ürt szép vasráczozat tölti be. Az egész kőtömeg fölé sátorszerűleg karmazsin színű selyemszövet van vonva, mindazonáltal a sziklát teljesen látni.

E sziklához számos történeti emlék fűződik, s e miatt úgy a zsidók, mint a keresztények tiszteletére méltó.

Zsidó és keresztény hagyomány szerint Ábrahám e szikla fölött oltárt épített, hogy azon Izsák fiát az Urnak feláldozza.

E sziklán állt egykor a frigyszekrény Salamon templomában, miért is e hely szentek szentének mondatott, és csak a főpaprak volt megengedve minden évben egyszer, az engesztelés napján oda lépni.

E szikláról a mohamedánok is különböző mondákat regélnek. Szerintök ugyanis ezen kő azon időben esett le az égből, midőn Izraelben a jövendölések megkezdődtek, és rajta állva jövendöltek a látnokok. Midőn Jeruzsálem pusztulásakor a proféták is menekültek, a kő utánok indult, de Gábor arkangyal visszatartotta, míg Mohamed jött, és a nyugtalan követ örökre lekötötte.

Egy másik monda pedig azt tartja hogy midőn Mohamed ezen kövön ülve imádkozott és azután mennybe szállt, a kő is utána emelkedett, és közel a paradicsomhoz az araboknál szokásos örömkialtásra lu-lu-lu fakadt. Ekkor a proféta lábával lelökte, Gábor arkangyal pedig kezébe ragadta, és ismét a föld színeére hozta.

Még most is mutatják rajta Mohamed lábnyomait, és Gábor arkangyal kéznyomát. Ezután a szent szikla folyton a levegőben lebegett. Midőn pedig ennek láttára az áldott állapotban lévő nők elájultak, egy kalifa falat huzatott alája, hogy azt megerősítse. Ezen támfalazat mai napig is fennáll; és a hívő mohamedánok jelenleg is azon hiszemben élnek, hogy a szikla a levegőben lebeg.

Az éjszaki kapu kövezetén szép jaspislap látható, melyet 19 aranszeggel Mohamed próféta erősített oda. E szegek a világ elmulásának idejét jelölik. Minden évszázad elmúltával kiesik egy szeg, eltűnik és Allah trónját megerősíti.

A nevezett kapunál egy szépnapon megjelent a gonosz szellem is, és ki akarta huzni, és ellopni a szegeket, hogy minél hamarább láthassa a világ elvesztét; de munkája közben Gábor arkangyal által megzavartott, ki amint őt meglátta a szentélyből örökre kiüzte. Jelenleg három és fél szeg van még épségben. A kalauzó imán mély komolysággal előadta, hogyha ezen

pár szeg is eltűnik, akkor a világ sarkaiból kimozdítatik és tönkre megy a világegyetem. Képzeld kedves olvasóm, mily komolysággal kellett ezen nevetséges dolgokat végig hallgatnunk, midőn a kaifai osztrák-magyar konzul titkára, ki ezuttal arab tolmácsunk volt, a közlötteleket németül megmagyarázta.

A déli részen ép El-Szakra alatt kalauzunk egy föld alatti barlangba vezetett, hol a muzulmanok állítása szerint Ábrahám, Dávid, Salamon, Illés és Mohamed gyakran imádkoztak. A barlangban különösen egy oly helyre utalnak, a hol a járás kongást okoz, mi onnan származik, hogy alatta szintén barlang vonul el; de az arabok ezt csodának tartják és azon nézetben vannak, hogy itt van a pokol kapuja.

Különös nagy előszeretettel mutogatnak a sziklatetőben egy kerek kivájást, mely ugy alakult, hogy Mohamed próféta igen elmélyedvén az imában észre sem vette, hogy a tetőt folytonosan a fejével lökdösi. a kő tehát, mint a viasz engedett a nyomásnak, s ezen helyét a nagy próféta turbánja kihomorítá. Ezen kívül figyelmeztettek még a mecsetben Mohamednek drága ereklye gyanánt üveg alatt őrzött szakállára, a nagy próféta zázlajára, és Boraknak nevezett, emberi észszel bíró szürke lovának nyergére, valamint Hamza — Ómár nagybátyjának — pajzsára.

A déli imára számos mohamedán gyűlt a mecsetbe. Bősz tekintetük után ítélve düh sápasztá őket, hogy gyaur létünkre mertünk nagy szentélyükbe lépni. Erősen hiszem, hogy bántalmaztak volna is, ha a kaifai osztrák-magyar consul titkára és gróf Capogának teljes díszbe öltözött kavaszja nem imponált volna nekik. Végre vezetőnk sem tartotta tanácsosnak, hogy itt tovább időzzünk, ennél fogva a déli kapun keresztül el hagytuk a mecsetet.

Jobb felől, a Háram és Scherif terén, márványból készült szószéket pillantottunk meg, a honnan az imámok bőjtjeik alkalmával szónoklatokat tartanak a szabad ég alatt egybegyűlt mozlimeknek. Közel ide lépcső vezet egy szép vitzartóhoz, melynek közepén erős

talapzaton kerek medencze áll. Lievin véleménye szerint itt volt egykor az „Ércztenger.“

„Továbbá a tengert jobb oldalra helyezé (Salamon) napkelet felé délnek.“ (Krón. II. k. 4, 10.) Ércztengernek neveztetett: mivel érczből öntötték a medenczét, a mely igen nagy mennyiségű víz befogadására volt alkalmas.

Ómár mecsettől vagy 150 lépésnyire délnek, fekszik a zsidók által Midrasch Schelomonak nevezett El-Aksza mecset. A mohamedánok Aksza szó alatt legvégsőbbet, legtávolabbt értenek; mivel pedig az említett mecset, három legnevezetesebb szentélyük közül legtávolabb esik a mohamedanismus bölcsőjétől, azért illetik e névvel. Ezen elnevezés eredetileg az egész Hárám-es-Scherífre alkalmaztatott, s csak később kizárólag e mecset megjelölésére használtatott, mely tulajdonképen több mecset egyesítése folytán keletkezett. Hét boltíves kapun lép az ember a kupolával és csúcstetővel fedett egyenközény alaku mecset előcsarnokába, onnét pedig ugyanannyi ajtón át annak bensejébe. A mecset főépületét a Jusztinián császár által a bold. szűz tiszteletére épített bazilika alkotja, melyhez idő folytával a mohamedánok több rendbeli mecsetet csatoltak. Azért benseje az első pillantásra elárulja eredeti rendeltetését, oly annyira, hogy a jámbor zarándok nem mecsetben, hanem katólikus bazilikában képzei magát, s fájdalomtól sajtó szívvel észleli az ujszövetség oltárainak hiányát. Valóban csekély módosításokkal a régi bazilikát helyre lehetne állítani.

A középhajó mindkét oldalán három mellékhajó van építve, melyek azonban nem birnak egyenlő magassággal, mivel ez a távolsághoz aránylag csökken. A keresztények Jusztinián ezen egyházát Mária bemutatása (praesentatio) templomának nevezték, mivel régi hagyomány szerint a bold. szűz három éves korában e templomba hozatott, az Urnak felajánltatott, és sz. Józseffel való egybekeléséig itt tartózkodott, hol is egy külön lakosztály volt ama szűzek és asszonyok számára berendezve, kik magukat az Úr szolgálatára

szentelték. S így történt, hogy Anna próféta-asszony éjjel és nappal e templomban töltötte idejét.

A mohamedánok az Üdvözítőt Issza prófétának nevezik, és Ruh ullah azaz „Isten szelleme“ névvel illetik. A bold. Szüzet, mint a keresztények, „Mariám“-nak nevezik, s minden asszonyok fölé helyezik. Elismerik szeplőtelen fogantatását, és az Üdvözítő legfontosabb életmozzanatairól is bírnak tudomással; de véleményük szerint keresztre feszíttetését meg nem engedte az Isten. Az evangéliomról, melyet Indzilnek neveznek, szinte bírnak némi tudomással, s azt hiszik, hogy az Üdvözítő isteni sugalattól vette.

Midőn a törökök Szaladin szultán alatt 1187-ben Jeruzsálemet visszafoglalták, a templomot mecsetté alakították.

Az El-Aksza hossza 70, szélessége a középső hajónak 12 méter, a mellékhajók egyenkénti szélessége 5, 5, 6 méter.

A középhajóban közel a főkapuhoz, vasrácsozattal bekerített tér ötlött szemünkbe, mely az izlam traditio szerint Áron fiainak sírjait foglalja magában; de tudva levő dolog, hogy kettő Áron fiai közül a pusztában halt meg, Eleazár pedig Gibrában, Efraim törzsének területén temettetett el. Hátra volt még Ithamar, kiről azonban bizonyosan nem lehet állítani, vajon itt lelte e sírját? Mások szerint itt volna Beket Tamás, Canterburi érsek gyilkosainak sírja, kik a gonosztett elkövetése után, furdaltatván a lelkiismeret által, engesztelésül a Szentföldre zarándokoltak, hol mint bűnbánók és vezeklők végzék be éltük pályáját.

Vezetőnk a főbejárattól keletre egy, levél kutnak nevezett cisternára irányította figyelmünket. Ez állítólag a következő eseménynek köszöni nevét. Midőn ugyanis egykor egy férfiú ezen kutba szállt, titkos ajtón át a paradicsomba került, a honnét egy zöldelő levelet hozott magával.

A középhajóban, ép hol a főoltárnak állani kellene, művészi faragványokkal ellátott szószék emelkedik. Ez mindenesetre a mecset legértékesebb tárgya,

mely 1168-ban Aleppóban készült. Különösen feltűnő rajta a remek kivitelű elefántcsont- és gyöngykagyló munka. Ide közel van az ugy nevezett mihrab vagyis az imafülke, mely Mekka irányát jelzi. Délnek egy csekély bekerített téren, a boldogságos szűz imahelyét és Jézus egyik lábnyomát tisztelik. Tán vissza fognak emlékezni tisztelt olvasóim, hogy az olajfák hegyén, a menybemenetel szentélyében, az Üdvözítőnek levő bal láb-nyomáról említést tevék s ez alkalommal megis jegyeztem, hogy a jobb láb nyomát a törökök az Omár mecsetbe, mások szerint pedig az El-Akszába vitték volna át. Nekünk itt mutatták. Et nunc risum teneatis amici!

Nem messze innét két oszlop oly közel áll egymáshoz, hogy rajtuk testes ember nem bujhat keresztül. De mit regélnek ezekről a mohamedánok? Szerintök boldognak mondható az, a ki az oszlopok között könnyen átsuszik: mivel ez biztos előjele annak, hogy az illető a mennyországba jut. Ezen kívül a könnyű átsuszás még arról is tanuskodik, hogy az erre vállalkozó törvényes ágyból származik, a keresztül nem hatolás pedig a jelzett előnyök ellenkezőjét jelenti. Egyik zarándoktársunk nem lévén ezen mohamedán titokba beavatva, csakugyan vállalkozott a fatalis kísérletre; de mennyire meg volt lepetve?! midőn testessége miatt kísérlete sikertelenségéről meggyőződván, szomoru végzete felől értesült, és kissé zokon is vette, hogy e miatt a jelenlévők előtt azon gyanúba esett, hogy törvénytelen gyermek. Utána én is vállalkoztam a merényletre, s mondhatom, csak ügygyelbajjal sikerült keresztül csúsznom. Mily megnyugtató ezen öntudat reám nézve, hogy az örök boldogságra praedestináltak közé tartozom?! Különben ezen oszlopok a mohamedánok babonás kísérletei miatt már igen el vannak koptatva, s jelenleg könnyebb a mennyországba jutás, mint egy-két század előtt. Ha ekkor vállalkoztam volna, bizonyára társam szomoru végzete engem is ér!

A kérdés: valjon ezen mecset a Jusztinián-féle

templum praesentationissal azonosítható-e? évtizedek óta heves vita tárgyát képezi. A tudósok legnagyobb része a Jusztinián-féle templomot ismeri fel benne. A praesentatio alatt nem a kisdéd Jézus bemutatása a templomban, hanem amint fent láttuk, a bold. Szűz felajánlataása értendő. A keresztes hadvitézék idejében ezen mecset Salamon-féle templomnak (templum Salamonis), az Ómár mecsete pedig az Úr templomának (templum Domini) neveztetett.

Az El Aksza délnyugoti sarkából ajtó nyílik egy tágas csarnokba, melynek hossza 60, szélessége pedig 17 méter. Nyolcz oszlop két részre osztja a különben üres termet, mely jelenleg Moghrabi (az afrikai mohamedánok) mecsetének hivatik, és egykoron a templariusok fegyvertára volt.

A templum Domini közvetlen közelében büszkén emelkedett, a frank királyság idejében, a keresztény fejedelmek nagyszerű palotája, melynek egyik részét a templomvitézeknek engedték át. 1118-ban kilencz francia lovag vetette meg alapját ezen jeles rendnek, melynek nemes célja: védeni a palesztinai veszélyes utakon a jámbor zarándokokat. Tagjai a fegyverforgatáson kívül a szerzetesi fogadalmakra is kötelezték magukat. Csakhamar növekedett ezen lovagrendnek tekintélye, mely hagyományozások által nagyszerű birtokra tett szert. De ép ez volt a szálka a szép Fülöp francia királynak szemében, ki is ezért 1307-től folyvást üldözte e rendet, míg 1312-ben V. Kelemen pápa eltörölte. Fekete fehér zászlajára a rendnek a következő jelige volt írva: „Non nobis Domine, non nobis, sed tuo nomini da gloriam!”

Nálunk szintén több helyütt, még pedig mind az anyaországban, mind a hozzá kapcsolt Horvát s Tót részekben volt e rend letelepedve, és tágas javakkal ellátva; névleg Esztergomban, hol tudós Kollinovics szerint a vártóvén a ferencziek kolostorában laktak. Alapítójuk II. András magyar király volt. Kolostoraik manseria névvel jelettettek s ilyenekkel birtak Csurgón Somogy-Blatniczán Turócz-Telegden Bihar-Koloson Nyitramegyében, Selmeczen, Illaván, szent Eberhardon Csallóközben s

másutt. Főhelyük azonban Vrana vára volt Dalmatiában; birtokukat eltöröltetésök után a sz. János rendje kapta.*)

A két leirt mecseten kívül a Háram terén még egyéb épületek is vannak, de ezeket jelentéktelenségök-nél fogva mellőzzük.

Midőn az El-Aksza mecset előcsarnokából kilépünk, arab kalauzunk balra, földalatti helyiségek bejáratához vezetett. Több lépcsőn leszállva Jézus bölcsőjéhez jutánk. Ez tulajdonképen a déli falnak egyik fülkéje, melynek hossza 8, szélessége szintén 8 meter. Az eziránti hagyomány keresztény-török eredetű. Eszerint a szent család Jézus bemutatása után a templomban, egy ideig Jeruzsálemben az agg Simeon házában tartózkodott, mely e tájon lett volna. Evvel kapcsolatban van a Mária forrás felőli hagyomány is. Magától értetődik, hogy ezen fülkét Krisztus Urunk valódi bölcsőjének egy látogató sem fogja tartani.

Innét 32 lépcsőn a mélyebben fekvő Salamon istállóiba léptünk. Ezek tágas csarnokokból állanak, melyek boltozata óriási oszlopokon nyugszik. Az oszlopok számát nem tudom pontosan megjelölni; szerény véleményem szerint 2—300-ra tehető. Vita tárgyát képezi: ki volt ezen földalatti helyiségek alapítója, s mi volt rendeltetésök?

Azonban a feleletet ezen kérdésre megtaláljuk Flavius Józsefnél, ki azt mondja, hogy Salamon építtette és pedig azon szándékkal, hogy az általa épített templom számára mesterséges fensikot (Plateau) alkosson; mindazonáltal nem akarjuk állítani, hogy az oszlopos csarnokok jelenlegi alakjukat már Salamon király idejében nyerték; mert meg lehet, hogy az utána következő fejedelmek, különösen Heródes, eszközölték rajtuk az idő folyamában szükségeseknek mutatkozó javításokat.

„Magyar Egyház Története.“ Irta Cherrier Miklós J. Pesten. 1856.

Annyi azonban bizonyos, hogy a keresztes hadjáratok óta alakjuk mi változást sem szenvedett.

A helyszínén egy idegen, de különben igen művelt világi zarándok azt állította, hogy a zsidók egykoron ezen oszlopos csarnokokat az áldozati állatok istállójául használták, mi minden esetre nem megvetendő vélemény, annál is inkább, mert az Omár és El-Aksza mecsetek a régi Salamon templom helyét foglalják el.

Miután a kaluzoló török imánnak elénk tartott markába baksist nyomtunk, ismét a felszínre vezetett, hol a Háram falainak mentében az ugynevezett aranykapuhoz értünk, mely a középkorból fennmaradt építkezések egyik remeke.

Két óriási oszlop vonja itt magára a szemlélő figyelmét, mely azt kettős kapuvá alakítja.

Már említettük, hogy a hagyomány szerint Kisz-tus Uruk e kapun keresztül tartotta bevonulását a szent városba; állítólag Heraklius császár is a perzsáktól visszanyert szent keresztet ünnepélyes diadalmenetben ugyanezen kapun keresztül vitte Jeruzsálembe.

A keresztes vitézek korában e kapu évenként csak kétszer nyitattott meg, u. m. virágvasárnapján, midőn az olajfák hegyéről jövő ünnepélyes körmenet erre bevonult, és a kereszt felmagasztalása ünnepén.

Hogy miért van-e kapu befalazva? arról már szintén volt szó.

Ezzel befejeztük látogatásunkat a Háram és Scherif terén, mely az ó és új szövetségből oly nevezetes emlékekkel dicsekszik és számos történeti eseménynek színhelye volt.

Kegyeletes érzeményektől áthatva távoztunk ezen örökké nevezetes helyről, s mivel már délfelé járt az idő, a zarándokházba siettünk, holis még maradt annyi időnk, hogy az egész karaván egy angol által lefényképeztette magát. Becses emlék marad e kép minden egyes zarándoktárs előtt.

Alig végzé a fényképész munkáját, nagy zaj és lárma hatolt füleinkhez. Midőn ennek oka után tuda-

kozódtunk, azt nyertük válaszul, hogy ez a körülméltetés utáni szokásos ünnepélyes menet. A nap hőse, ugyanis egy czifrán felöltöztetett deli termetű ifjú, délczeg paripán ült, körülötte a nagy néptömeg zeneszó és vad kurjongatások közt heves taglejtésekkel adta tudtára részvétes örömét.

A zarándokház rectora mondá, hogy hasonló phantastikus szokásokkal tartják meg az ugynevezett nadrágünnepélyt is, midőn t. i. az előkelő családok fisarjadékát először nadrágba öltöztetik.

Karavánnnk tagjai az ebédlőbe vonultak, én pedig lemondván az ebédről is, a szent sír templomába siettem, hogy a világ legnagyobb botrányának — értem a görögök és örmények szent tűzét — szem és fül tanuja legyek.

A templom előterére jutva nagy számu katonaság vonta magára figyelmemet, s már ez is emlékeztetőül szolgálta arra, hogy ma rendkívüli események lefolyása kerül színre; de mennyire elálmélkodtam, midőn a templomba lépve azt zsufoolásig megtöltve találtam. Hogyis ne? hisz, mint már előbb említettem, még az előző nap estéjén nagy számu szakadár visszamaradt, hogy a következő napra emelt tribune-k egyikén jó helyet biztosítson magának.

A templom oszlopai körül emelt tribunek hasonlítanak az építkezéseknél használt faállványokhoz. Az egyes emeletekhez hágcsók voltak alkalmazva, melyek az ünnepély megkezdése előtt eltávolítottak, ugy, hogy ezentul fel vagy alá senki sem mehetett.

A nép a templomnak minden egyes részét elfoglalta. A szegényebbek a templom hajójában előzetes occupatio utján biztosítottak maguknak helyet, a gazdagabbak pedig az I. és II. emeletbeli karzatokat foglalták el, vagy a tribuneket bérbe vették.

Nagy tanyahelyhez hasonlított a templom belseje, hol egyesek, úgy mint egész családok ülve és kinyújtózkodva szőnyegeiken heverték. Tehát férfiak, nők, öregek és ifjak, bőségesen ellátva ke-

nyérrel, aszalt gyümölcsessel és vízzel türelmetlenül lesték a szent tűznek az égből való leszállását. Egyesek imádkoztak, mások ettek, ittak vagy aludtak. Itt zajongtak, ott ismét nevettek és csibukoztak. Képzelted kedves olvasóm: mily kellemes légkörben érzém magamat! mert mi tűrés, tagadás? bizonyos kamrák közelsége s a kellő szellőztetés hiánya miatt az amoniac bűze hatolt a templom belsejébe.

Magától értetődik, hogy többé nem valék képes a szent sír mellett a latinok kápolnájába jutni, hanem csak nagy erőfeszítéssel, sőt sokszor veszély közt is sikerült a görög katholikon körüli folyosón át óhajtott célomat érnem, onnét pedig a latinok első emeleti karzatára felmennem. De fájdalom! már itt is minden hely el volt foglalva. Szerencsémre esetlegesen Ferencz atyával találkoztam, a ki megszánva helyzetemet, egy odavaló arabot azon megjegyzéssel, hogy úgylis elég alkalma volt és lesz látni, ezen botrányt a karzat ablakától eltávolított és helyét rendelkezésemre bocsátá.

Az ünnepélynek két órakor kellett volna kezdődnie; de mivel a jeruzsálemi pasa, kinek számára a latinok karzatán külön hely volt fentartva, hivatalos minőségében csak egy órával később jelenhetett meg: ennélfogva a görög patriarkának megüzente, hogy egy órával később szálljon le a szent tűz az égből.

A váró nép türelmét veszelve ugrált, tapsolt, ujongott és ordított. „Enschiallah Enschiallah! Vajha Isten akarná, akarná! Szálljon le a szent tűz az égből, szálljon le! Úr Istenünk, küldd le az ég magasságából a szent tüzet! Úr Istenünk! Úr Istenünk! Hisz ma mi örvendünk az Üdvözítő feltámadásán, a zsidók pedig szomorkodnak.“ (Ezen a tágas templomban visszhangzott felkiáltások értelmét az arab nyelvet tudó ferenczrendi atyák tolmácsolása szerint jegyeztem fel naplómba.)

Erre néhány markos legény mintha örülés szállta volna meg őket, a szent sírt körülfutkosták. Egyikök holtak tetette magát, és a pajkos ifjak által holt

Krisztus gyanánt vállaikon vitetett, de a nagy tömeg szorulása és eget rázó hahota közt a földre zuhant. Egy másikat a levegőbe dobtak és ismét nagy nevetés közben labda gyanánt felfogtak. Ismét egyesek társaik vállaira kapaszkodva örömrivalgások közt körülhordoztatták magukat, míg az egész csoport a kíváncsi nézők kárörömére, kimerültség következtében földre nem rogyott. Különösen a szent sír kápolnájának jobb és bal oldalán lévő két kerek nyilásához tolokodott a türelmetlen nép: mivel a görög patriarka és egy örmény püspök ezen nyilásokon nyujtják ki a szent tüzet. A ki legelső meggyujtja gyertyatekerését, szentnek tartatik, és már előre van biztosítva az örök boldogság elnyeréséről. Közvetlenül azünnepély előtt a templom összes lámpái, a latinok gyertyáit sem véve ki, eloltattak. Heves felkiáltások és izgatott taglejtések között ezer és ezer meztelen kar emelkedett az ég felé, jó csomó vékony viasz gyertyát tartva kezében.

Végre elérkezett a pasa hivatalos környezetével, és a latinok karzatán foglalt helyet. A nép türelmetlensége a legmagasabb fokra hágott; vad lármával unszolta a patriarkát, hogy menjen a szent sírba s imádkozza le az égből a tüzet, mely a templomnak eloltott lámpáit meggyujtsa.

A zavar és lárma nőttön nőtt, úgy, hogy a török katonaságnak és rendőrségnek a csend és a rend helyreállítása miatt közbe kellett lépnie. Csakhamar sorfal képződött, s hol az ordító tömeg nem engedett, ott a korbács és puskatus egyengeté az utat. Saját szememmel láttam, mint korbácsolt egy török rendőr Krisztus sírja előtt egy őszbe borult tolokodó görög pópát. Mélyen sajnálkoztam sorsa fölött, és felette fájt a kereszténységnek ilyenén megaláztatása.

Midőn a csend helyreállt, megnyitak a görög katholikon ajtai, és a patriarka fényes papi segédlettel zászlók és lobogók elővitele mellett megjelent, hogy a szent sír körül megindítsa az ünnepélyes körmenetet, mely a török katonaság által alkotott sorfalon belől háromszor járta körül a szent sír kápolnáját.

Erre a görög patriarka és egy örmény püspök a szent sír kápolnájába léptek. Utánuk az ajtó szárnyai azonnal betétettek, nehogy kíváncsi szemek ellessék: mikép gyujtják meg mesterséges módon a szent tüzet.

Most a várakozó nép türelmetlensége tetőpontját érte. Néhány percz, s a görög patriarka a déli, az örmény püspök pedig az éjszaki oldalnyíláson nyujtotta ki — a balga nép hiedelme szerint — az égből leszállt szent tüzet, mire a görög harangok megkonduktak, az örmények pedig a synantrumot*) verték. Az ordító tömeg neki esik az ablakokból kinyujtott tűznek, a patriarka futva rohan ki a szent sírből, a nép utána tódul, hogy kiki mielőbb meggyujthassa gyertyáját; gyakran eldöntik, sőt meg is tiporják a tolakodókat; se baj! azért még is mindenki első akar lenni.

A már leirt felgyürközött markos legények most kirohannak a szent sír templomából, hogy a szent tüzet annak eladják, aki a legnagyobb baksist fizeti. Erre a templom lámpái is meggyujtatnak. A karzaton és tribunekén lévők ideges gyorsasággal zsinórokat bocsájtottak le, hogy a rajtuk alkalmazott viaszgyertyákat az alant lévő ismerőseik meggyujtsák. Egy pillanat alatt az egész templom lángözönben uszott és megtelt füsttel. A nép ismét ordított ugrált, ujjongott vad örömeiben.

Ezen szent tűz sok babonás visszaélésre szolgáltat okot. Hogy a hitetlen (?) latin katolikusokat arról meggyőzzék, miszerint az nem közönséges, hanem természetfölötti tűz, férfiak szakálukhoz, a nők arcukhoz, persze oly távolban tartották, hogy a tűz romboló hatását nem gyakorolhatta rajtuk. Egyesek halotti kötösükbe a kereszt jelét égeték. Legjobb üzletet a markos legények csinálnak, kik a szent tüzet Jeruzsálem vidékére, u. m.: Betlehembe, Ramlébe és Jaffába azonnal elviszik. S vannak zarándokok, kik lámpásaikban folyton élesztve a nyert szent tüzet, Ör-

*) Synantrum alatt lánczokon függő rézből készült háromszögöt vagy rézlemezeket kell értenünk, melyekre fémpálcákkal vernek. Ezek pótolják az örményeknél a harangokat.

mény- és Oroszországba is elhordják. Végre az egész botrányos jelenet azzal végződött, hogy az égből nyert szent tüzért a szent sír körül ismételten hálakörmenetet tartottak.

Csakhamar megürült a templom. A balga nép égő gyertyákkal és megelégedett szívvel távozott. Hogyisne? hisz a szent tüzet megkapta, leghőbb vágya tehát teljesült. A vad őrjöngés kitombolta magát. Nagyok és felnőttek elrekedtek a kiabálásban és lankadásig kimerültek. Midőn a tömeg eloszlott, a felnőttek példáját a gyermekek követték: kiabálva, énekelve körülfutkosák a szent sírt.

A görögök és örmények szent tüzének eredetére vonatkozólag a legenda következőket mond: Egy időben, midőn Narcissus volt Jeruzsálem püspöke, nagy-pénteken azt parancsolta a diakonusnak, hogy a szent sír templomában lévő lámpákat egytől-egyig eloltsa, mivel azokat ezentúl új tűz fogja meggyújtani. Midőn erre a diakonus válaszolá, hogy a lámpákban nincs olaj, a püspök elrendelé, hogy töltsék meg vízzel. A víz csodálatos módon olajjá változott, és a lámpákat az égből alászálló tűz gyújtá meg. E csoda minden évben ismétlődött egészen Bouilloni Gottfrid idejéig. II. Orbán pápa a clermonti zsinatban mondá: „Mily fenséges az Urnak sírja! Hisz minden évben csodát művel rajta az Úr; midőn kinszenvedése évforduló napjaiban a lámpák kioltvák, isteni tűz által gyújtja meg azokat.

1101-ben, mikor Pulcherius volt Jeruzsálem püspöke, a város lakóinak bűne miatt elmaradt a csoda. Ekkor a püspök számos pappal addig imádkozott az Urhoz, míg a táborhegyi apát a szent sírből ki nem kiáltott: Az Úr meglátogatott bennünket a sz. tüzzel. Erre a püspök, papok és a nép nagy örömben e szent tüznél a templom összes gyertyáit meggyújták, és nyomban ünnepélyes hálakörmenetet tartottak a templomban. Mikor azonban Jeruzsálem 1187-ben a szaracénok kezébe esett, az égi tűz elmaradt.

Az abbyssinusok voltak az elsők, kik engedélyt

nyertek a szent sír gondját viselni. Véget vetendők a folytonos gúnynak, hogy a szent tüzet, mint azelőtt a frankok, az égből leimádkozni nem képesek, tűzszerrel segítettek a bajon. Midőn később a görögök is társtulajdonosai lettek a szent sírnek, a szent tüzet az abyssinusok módjára előállították, míg végre ezek megunva a görög tolakodást, a csalárdságot elárulták. Ennek megbosszulására a görögök pénzzel, fondorkodással az abyssinusokat végkép kiturták, és jelenleg az örvényekkel együtt szabadalmazott gyártói a szent tűznek.

Régibb időben, midőn a csoda még megtörtént, a római pápák bullákban figyelmeztették a jeruzsálemi kath. püspököket, hogy minden csalárdságot szorgosan kerüljenek.

1834-ben ez alkalomból majdnem 300 ember veszíté életét a szent sír templomában.

Felette örvendtünk, hogy a szakadárok ünnepélye véget ért, és a szent sír templomának még vadabb megbecstelenítése nem került színre. Most ismét üres lett a templom és a katolikusok zavartalanul végezhettek ájtatosságukat.

Mivel még csak hatra járt az óra, karavánunk pedig előzetes megállapodással nem birt a hátralévő időnek mikénti felhasználása iránt, én ezen napnak méltó befejezéseül több társammal a zarándokház igazgatójának vezetése alatt Krisztus Urunk kinszenvedéseinek egyes, a szívet fájdalmasan érintő gyászos színheleyeit meglátogattam.

Szükséges előlegesen megjegyezmem, miszerint a fogságba vitel utját (via captivitatis) meg kell különböztetnünk a fájdalom utjától (via dolorosa). Ugyanis, midőn az Üdvözítő Judás csókja által a Getszemáni kertben galádul elárultatott, a kirendelt poroszlók által Cedron mentében Absalom állítólagos sírhelye irányában vitetett, melylyel szemközt, mint Krisztus idejében, ugy mai napság is a patak fölött épült hid közvetíti a közlekedést. Régi hagyomány tartja, hogy midőn az Üdvözítőt ezen hidon átvezették, a patakba

egy kőre taszitották volna, melyen térd- és kéznyomait a kegyelet mai nap is felismerni véli. E sziklát balra, a hid alatt mutatják, melyet az örmények nagy pénzösszezen megvásároltak.

Radzivil herczeg, ki 1583-ban fordult meg a Szentföldön, erre vonatkozólag igen helyesen megjegyzi: noha az ezen sziklán lévő benyomulás az út mentében folyton ki van téve a levegőnek, és hosszú évek során át minden esztendőben, tavasszal és ősszel a Cedron vize által elöntetik, mégis mostanáig fentartá eredeti alakját. Ha vésővel ujittatott volna meg, mi a moziemek uralma alatt fel sem tehető, akkor már régen keresztül lett volna törve.

A fogságbavitel útjának ezen pontjától a tradíciók igen elágaznak. Egyesek véleménye oda terjed, hogy Jézus az aranykapun keresztül vitetett, melyen át néhány nap előtt lelkesült „Hosanna“ kiáltások közben bevonult.

Bizonyára csak gúnyt akartak üzni vele a zsidók, midőn ugyanazon kapun át a városba vezették.

Egy másik hagyomány szerint, a menet a kőhídon való átkelés után a város falainak hosszában dél-nyugatnak vette irányát, az u. n. szemétkapun keresztül, hogy Jézust ezáltal is gúnytárgyává tegye. Innen a Sion megmászására kényszeríték, és Annás házába vezették, (mely a mai Sionkapu közelében állott,) azután pedig Kaifás főpaphoz, kinek háza szintén a Sionhegyen volt, s végre a hosszú kinteli éj után Pilatushoz hurczolták. Ezzel végződik a fogságbavitel útja és kezdetét veszi a kereszt- vagy fájdalomut — via dolorosa — mely ezennel kiindulási pontunk.

Ha a zarándok az István kapun keresztül a szent városba lép, szük utczába jut, melynek balfelén nagy és régi épület, a jelenlegi török katonalaktanya vonja magára a figyelmet.

Ezen kaszárnya a régi Antónia várának helyét foglalja el, mely a Hasmonensek alatt Barisnak hiva-

tott. Flavius József szerint egykoron a főpap öltözete és egyéb ékszerek is itt őriztettek.

Az ókor történetének számtalan eseménye a zsidó népnek nyugtalan természetét kézzel foghatólag bizonyítja. Herodes is trónra léptekor rögtön felismerte népe e rossz tulajdonságát, miért is Antónia várát avégből megerősítette, hogy a közelében levő templomban, különösen a nagy ünnepek alkalmával nagy számmal egybegyült lázongó zsidókat féken tartsa. Elnevezését Herodesnek köszöni, ki azt kebelbarátja Antonius római hadvezér tiszteletére Antóniának nevezte. Krisztus korában itt lakott időközönként Pontius Pilátus a római helytartó.

Mintegy 80 lépésnyire a mai kaszárnya kezdetétől van egy befalazott boltíves tágas (kettős) kapu, melyen imitt amott töredékes ékitményeket látni. E mögött emelkedett a 28 fokú szent lépcső, melyen az Üdvözítő felment, midőn a helytartóhoz vezették. E lépcsőzet Nagy Konstantin parancsára Rómába vitétt, hol annak befogadására a „Scala sancta“ temploma épült. Már rég elkoptak volna a márvány lépcsők, hogyha azokat a zarándokok kegyeletes használata ellen, daczára annak, hogy csak térden csuszva szabad rajtuk felmenni, faburkolattal be nem vonják. A befalazott kapu alsó küszöbén egy félig meddig a földbe ásott, malomkö alaku ódon márványköre irányították figyelmünket, melyről a hagyomány azt állítja, hogy a szent lépcsőnek első foka lett volna, de az alig állhat meg; hisz az egész lépcső Rómában van. Mindazonáltal megengedhető, hogy a szent lépcsőnek alapkövét képezte.

Már a kereszténység első századaiban a praetorium vagyis Antónia várának eme helyét, hol Jézus Krisztus igazságtalanul az ostromoztatás fenyítésére ítéltetett, szent Zsófiának tiszteletére szentelt templommal tették nevezetessé. A XIII. században ezen templomnak chorusa és több kápolnája is még létezett, miből következtethető, hogy a kereszteshadvitézek voltak helyreállítói.

Hosszu időn át elhagyatva romokban hevert s

később újra felépült Pilátus palotája. Az egykor itt lakott muzulmanokat hajmeresztő látványok és iszonyatos mennydörgések üzték el a szent helyről. Raguzai Bonifác ezen rémjelenetekre vonatkozólag írja, hogy ittlétének hetedik évében csak nagy nehezen tudott Antónia várának ama szentélyébe jutni, melyben Krisztus drágalátos vére az ostorcsapások közben ontatott. Ugyanis egy öreg asszony vezette be, midőn „eme — gonosz férfit — az akkori jeruzsálemi pasa — Hebronba utazott. „S mintha csak most ostromozná Krisztust, ostorcsapásokhoz hasonló csattanásokat vettem észre. Midőn az öreg asszonyt s a velem jött rendtársakat kérdezem: vajon ők is hallják-e? mindannyian igenlőleg feleltek. Az öreg asszony, ki családjával már 60 év óta lakott ezen épületben, azt állítja, hogy ezen csattogtatások éjjel nappal hallatszanak. S midőn ennek oka után tudakozódtam, azt nyertem válaszul, hogy földalatti sötét börtönökben zsidók vannak elzárva, kik az ítélet napján a pokolba szállanak, mivel itt a Messiást ostromozták.“

A hely, hol Jézus tövissel megkoronáztatott, szintén a mai kaszárnya keretén belül van. Ezen szomorú esemény színhelyét mai napig is egy mecsetté alakított kis kápolna jelzi, mely alkalmasint a keresztes vitézek korából származik; Közepén egy dervisnek sírja van.

Gyönyörű kilátás nyílik a mostani pasa lakhelyének lapos fedeléről (az egykori Antónia váráról) a Háram es Scherifre és a rajta büszkén emelkedő Omár mecsetre; de a törökök nem igen szeretik, ha keresztény zarándokok ezen festői s oly bájos kilátást élvezni óhajtják: azért ez iránti kérelmeket különféle ürügyek alatt iparkodnak visszautasítani, s ennek egyedüli oka az izlam fanatismusában keresendő.

Antónia várának befalazott kapújával szemben alacsony vasajtó térséges udvarba vezet, melyen át csinos kápolnába léptünk. Mivel ennek falai régi és hiteles hagyomány szerint Krisztus Urunk megostorozta-

tásának örökké nevezetes színhelyét körülzárolják, a megostoroztatás szentélyének neveztetik. A régi szentélyt 1618-ban Musztafa bey, az akkori pasának fia, istállóvá változtatta s abba lovait behelyezte, melyek azonban másodnap, mint élettelen hullák ott heverték. Ismételt kísérletek az előbbi szomorú tapasztalatra vezettek. Meglepve ezen jelentékeny kár által, Musztafa bey összehívá az izlam bölcseit és azon kérdést intézte hozzájuk: mi lehet ennek az oka? mire azon választ nyerte, hogy a hely nagy tiszteletben áll a keresztényeknél; mivel nagy prófétájuk, Issza, itt megostoroztatott, és Isten nem engedi, hogy e helyen állatok tartózkodjanak. Erre Musztafa lemondott ugyan további szándékáról, de e szentélyt a ferenczieknek vissza nem adta. Csak 1838-ban szolgáltatta vissza a templomot Ibrahim pasa a szentföldi atyáknak, kik azt Miksa bajor herczegtől nyert anyagi segély folytán újból felépíték. Ezen szentélyt öt márvány-oltár disze-síti. A főoltár nyílt asztala alatt éjjel-nappal égő lámpák, és az ezek közt gyönyörű edényekbe helyezett élő virágok jelzik azon örökké nevezetes helyet, hol az ostoroztatás oszlopa állott. Ennek egyik része jelenleg a szent sir templomában, a másik Rómában szent Praxedis egyházában őriztetik. A fülke márvány talajába örök emlékül a következő felirat van vésvé: „Fui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis.“

Ugy hiszem, helyén lesz ezzel kapcsolatosan néhány régészeti megjegyzést tennem.

Bucher szerint¹⁾ a romaiak az ostoroztatást a következő esetekben alkalmazták: 1. súlyosabb vétségek megtorlására, 2. a vallomás kieroszakolására (quaestio per tormenta), 3. megfenyítésül a halálra elítélteknél. Ugyanis az elítéltet megfosztva ruhájától egészen vagy félig, alacsony legfölebb két láb magas oszlophoz kötötték, úgy, hogy mozdulatlanul és meggörnyedve állt a kinzóeszköz mellett s ily helyzetben kelle szenvednie a vesszőcsapás okozta kinokat. A quaestio per tormenta,

¹⁾ Das Leben Jesu und der Apostel. Stuttgart 1857.

mely Krisztus Urunknál is alkalmaztatott, a legsúlyosabb volt.

Szükséges tudnunk, mondja Jeromos szent Máté evangéliumának magyarázatában, hogy Pilátus Krisztussal a római törvények szerint járt el. Ugyanis az Üdvözítő a katonáknak a végett szolgáltatott át, hogy szent testét, melyben az Istenség telje lakott, az ostor kinzó eszközével szétmarczangolják.

Ha az ostoroztatás felől helyes fogalmat akarnánk szereznii, akkor a romaiak törvényházaiban vagy azok nyilvános terein, mint szem- és fültanuknak kellett volna állanunk; mert ezek voltak e tragoediák szokásos színhelyei.

A mi a kinzóeszközt illeti, ismét három rendbeli ostoroztatást különböztetünk meg. Az egyik vesszőkkel, a másik botokkal, a harmadik ostorokkal hajtatott végre. Az első a romai polgároknál, a másik az idegeneknél, a harmadik pedig mint a leggyalázatosabb, a szolgálknál vagy nagy gonosztevőknél alkalmaztatott. Ez tehát oka, hogy Plautus a rabszolgákat *flagri subiculum*, (ostorra kárhozottak) más romai írók *sudiculum flagri* jelzővel illetik a szerencsétleneket. Ez utóbbi elnevezés etymológiáját a *sudare* — veritékezni — igében leljük: mivel a kirendelt nyolcz kinzó közül sor-rend szerint csak kettenként, arczuk verejtékével foganatosíták a kegyetlen megfenyítést, míg a többiek pihenve új erőt gyűjtöttek. Az ostor rövid nyeléhez 13 szij vagy kötél volt erősítve; ezek végén ólomgolyók, hegyes vas- vagy csontdarabok voltak alkalmazva, melyek az ostorozás alkalmával a testbe furakodván, erőszakos visszarántás folytán egész húsdarabokat kiszakítottak. Szerkezetük szerint *flagra venenata*, (méregbe mártott) *hamata*, (horgos) vagy *talaria* (csomós) ostoroknak nevezettek. Már az első csapás 13 sebet ejtett a szerencsétlen elítélt testén. Nem csoda, hogy ez embertelen kinzásnál legtöbbben kiadák lelküket. S ime ily kegyetlenségre ítélte el Pilátus az Üdvözítőt, hogy a hütlen zsidókat iránta könyörületre bírja.

Mivel épen nálam volt a keresztuti ájtatosság könyvecskéje, az ostoroztatás helyszínén társaimnak fenhangon előimádkoztam. Soha sem fogom elfelejteni azon hatást, melyet következő igék kedélyemre gyakoroltak: „O vos omnes, qui transitis per viam (viam dolorosam) adtendite et videte, si est dolor, sicut dolor meus!”

Mivel az ostoroztatás a keresztrefeszítés rettenetes előszava volt, azért mi is, itt kezdtük a keresztuti ájtatossághoz való előkészületet, hogy a fájdalom-út egyes színhelyein annál inkább áthatva eo magis „compati et commori possimus Salvatori nostro!”

Az őrt álló frater igen nagy előzékenységgel fogadott a szentélyben, s távozásunkkor a fülkét ékesítő virágokból megajándékozott, melyeket becses ereklve gyanánt haza is hoztam.

Via dolorosának azért neveztetik ezen örökké nevezetes ut: mivel rajta a kereszt sulya alatt görnyedező Jézust Pilátus palotájából a kálvária hegyére hurczolták. Valamint egykoron a Caesareából ide vonuló Pilátus időközönként itt lakott, ugy jelenleg is a nagy török kaszárnya egyik osztálya a török pasának lakásul szolgál. Krisztus idejében ezen utnak egyik része a városon kívül volt, mert a Kálvária (I. 215. lap) miként azt már bebizonyítottuk, a második falnak keretén kívül emelkedett, s csak később építé fel Heródesz Agrippa, Krisztus halála után tiz évvel, a harmadik falat. Igy történt, hogy építkezések folytán a kinszenvedésnek a városon kívül levő színhelyei a városba foglaltattak. Az egész utnak hossza 820—850 lépés.

A törvénykezés terme, melyben Pilátus Krisztus Urunkat vallatá, a rengeteg épület keleti részében volt. Ehhez vezetett a már említett 28 foku lépcső vagyis a scala sancta, melynek befalazott kapujánál a via dolorosának I. állomását tisztelik.

A római uralom alatt a rendszeren Caesaracában székelő procuratorok, és a syriai peatorok Antónia várában laktak, valahányszor peres ügyek elintézésére

Jeruzsálembé jöttek. Ez okból ezen épületet praetoriumnak — törvényházának — is nevezték. De ezen várszerű palota törvénykezési termében csak egyes pereskedő felek vitás ügyeiben szoktak volt ítéletet hozni. Ha oly ügy került szőnyegre, hol a felek és tanúk nagy számmal voltak jelen: akkor a procurator rendszerint a palotának erkélyszerű, tarka színű kövekkel kirakott emelvényén, héberül gabbatha, görögül lithostrotos ¹⁾ végezte birói tisztét.

A tárgyalás folyama alatt a procurator az emelvényen lévő birói széken ült, míg a nép az alatta elterülő téren foglalt helyet. Ilyenkor ugyanis az óvatos rómaiak nem tartották tanácsosnak a lázongásra folyton hajlandó zsidó nép nagy tömegét a palota bensejébe bocsátani.

A régi Antónia várának jelenlegi török kaszárnyájától vagy 100 lépésnyire a Sion hegyi nénék háza van. A zárdának első emeletéből egy ivezet áthajlik a szemben lévő épületre, melyet közönségesen „Ecce homo“ ivnek neveznek. Ez Antónia várából, mint az ókori építészetnek egyik maradványa áll itt.

Már fentebb említettem (273—276. lap), hogy az „Ecce homo“ ivezetén kis cella van építve, melyben egy dervis lakik, ki a föld minden kincseért se hagyná el ezen szent helyet, mivel itt állt egykor Szeidna Issza (Krisztus Urunk). Alkalmasint ezen iv azonos avval, a melyet a keresztések „porte doloureuse“ — fájdalom kapunak — neveztek. Így tehát nem ok nélkül fűződik ezen ivhez ama régi hagyomány, hogy Pilátus az isteni Megváltót a kinos ostoroztatás által eltorzítottan a királyi jelvények gúnyjelei közt innen mutatá be a népnek. Ez volna tehát a már előbb felhozott lithostrotos.

E szerint innét hangzott ama rettenetes ítélet, melyet a megfélemlített Pilátus a rómaiaknál bevett minta szerint akképen hirdetett ki: „Ibis ad crucem!“ Némelyek azonban azt állítják, hogy a Krisztus Urunk

¹⁾ Nonnus: *λιθόστρωτος, λίθοις στρωτοῖσι τετυγμένος*, qui fuit lapidibus quasi stratis distinctus.

felett kimondott ítélet így hangzott: „Jesum Nazarenum, seductorem populi, legis mosaicae derisorem, a pontificibus et sacerdotibus accusatum, expoliare, ligare et virgis caedite. Jesum Nazarenum, virum seditiosum et contemptorem Caesaris, ut a majoribus suae gentis probatum est, in medio duorum latronum, ad communem locum supplicii adducite, et per ludibrium Regiae Majestatis in medio duorum latronum crucifigite! (Georg. a Beunesberg. Itiner. Sacr. ann. 1649 apud Gröben. Oriental. Reisebeschr.)

Az „Ecce homo“ ive alatt, ugyanott, hol Krisztus Urunk a papok által felbőszített néptömegnek a keresztre feszítés végett kiszolgáltatott, a Sionhegyi nénék háza emelkedik, hol is a II-ik statiót tisztelik; mivel itt fekteték az elítélt Üdvözítő vállaira a súlyos keresztet. „Akkor azért kezökbe adá őt, hogy megfeszíttessék. Átvevék tehát Jézust, és kivezeték. Ki a keresztet hordozván magának, kiméne azon helyre, mely agykoponya helyének mondatik, zsidóul pedig Golgotának.“ (Ján. 19, 16 és 17.) Heródes háza helyét, kihez Pilátus az Üdvözítőt küldte, az „Ecce homo“ iv-től jobbra egy magaslaton mutatják.

A via dolorosán tovahaladtunk. Ott, hol ezt a damaskusi ut szeli, az osztrák-magyar zarándokházzal szemközti ódon épület előtt, a földön heverő két vörös márványoszlop jelzi a III-ik statiót, vagyis azon helyet, hol Jézus a kereszt súlya alatt először elesett.

Eddig keletről nyugatra mentünk, most azonban a harmadik statiótól kezdve délfelé fordultunk, honnan is balfelől mintegy 48 lépésnyire egy szük utca nyílik a damaskusi utra. A két ut találkozási pontján tisztelik ama nevezetes helyet, hol a boldogságos Szüz fájdalmas fiával találkozott Ugyanis a hagyomány szerint Szüz Mária nem volt képes utat törni magának a nagy néptömegben, miért is a közelben lévő mellékutczába kanyarodott, melynek végén óhaja szerint egyetlenegy szerelmes fiát megláthatá A hagyomány ide helyezi a IV. statiót. Egykoron az anyai szeretet e szivrehatójelenetszin helyén a fájdalmas anya tiszteletére szentelt — dello spasimo

templom állt, melyet később török fürdővé alakítottak. Mostanában csak romjait látni, melyek részben a szultán ajándékozása, részben pedig egy gazdag konstantinápolyi örménynek — Beg Antalnak — bőkezű adakozásai folytán 1858-ban az egyesült örmények birtokába jutottak.

Ezen romokon belül áll jelenleg a katolikus örmények ideiglenes kápolnája. A körülette levő földterületet az okból vették meg az örmények, hogy anyagi körülményeiknek jobbra fordultával a hely méltóságának megfelelő diszes templommal ékesítsék.

Mielőtt az V-dik statióhoz átmennénk, a damaskusi uton, délnek egy régi emeletes házat kell felemelitem, melynek különösen ódonszerű boltíves kapuja vonja magára a zarándok figyelmét. A legenda szerint ez volna a dús gazdagnak háza, melynek közelében a kegyelet még a szegény Lázár házat is feltalálni vélte. Midőn ittlétünkkor erre vonatkozólag azon megjegyzést tevém, hogy ez csak példabeszéd, egyik különben igen művelt zarándok, ki azonban karavánunkhoz nem tartozott, azt válaszolá: „Igaz ugyan, hogy példabeszéd, de véleményem szerint nem helytelen a föltevés, hogy e helyen egykoron egy dús gazdag háza állt volna, kinek élettörténetét az Üdvözítő példabeszédjének alapjául vette.“

A IV-dik statiótól jobbra vagy 35 lépésnyire ismét nyugatfelé egy utca nyílik, mely hegynek vezet. Itt veszi kezdetét a tulajdonképeni felmenet a Golgotára. Négyszögletes homorulat és vörhenyes kő jelöli a hegyre vezető utcának balszögleti házánál az V-dik állomást, hol a czirenei Simont kényszerítették segítségére lenni az egészen ellankadt Krisztusnak. „Kimenvén pedig, találának egy Simon nevű czirenei embert, ezt kényszeríték, hogy vigye az ő keresztjét.“ (Mát 27, 32.)

Miután czirenei Simon az Üdvözítővel vagy 115 lépésnyire a keresztet vitte volna, a menet egy ház mellett vonult el, melynek ajtajában kulcsolt kezekkel egy siránczó nő állott, kinek neve Szerafia. Némelyek Bernicének is nevezik: mivel Aristobolus, kit saját

atyja Nagy Heródes halálra ítelt el — özvegyével öszszetévesztik. A legenda szerint Veronikának hívták. Azonban ez utóbbi elnevezés csak szójáték, mely a következőkben leli magyarázatát. Ugyanis, midőn az Üdvözítő Szerafia háza mellett elvonult, ez, mint hü követője, nagy részvéttel kendőt nyújtott neki, hogy azzal vér es verejtékét letörölje. De mily nagy volt ámulata?! midőn a szomoru látvány után megtört szívvél lakásába térve, a kendőt asztalára terítette, és rajta az Üdvözítő szentséges arczképének hü lenyomatát (vera icon, Krisztus valódi képét) találta. Mivel a latin közmondás szerint: „a potiori fit denominatio“, innét eredhetett, hogy a jámbor Szerafia, ki a vera icon tulajdonosa volt, ezentul Veronikának neveztetett. A legenda szerint becses kincs gyanánt őrizte a drága ereklyét, melyet nemcsak ő, hanem Krisztus egyéb hü követői is a legnagyobb tisztelettel illettek. Később az az időbeli pápának adta át a drága ereklyét, ki a becses emléket utódainak hagyományozta. Annyi bizonyos, hogy idő folytával több pápa tanuskodik ezen kendőnek és a rajta kinyomott isteni arczképnek valódiságáról. VII. János pápa a VIII-dik század kezdetén, Róma egyik templomában külön oltárt építtetett a drága ereklye őrzésére. III. Incze, a hivek tiszteletének e tárgyát ünnepélyes processióban körülhordatta az örök városban; utódai pedig azt rendelték el, hogy minden pénteken köztiszteletre kitétessék. 1470-ben, a törökök fölötti győzelem kinyerésére, Róma utcáin keresztül ismét ünnepélyes körmenetben vitetett, mely alkalommal II. Pál mezitláb követte a nagybecsü ereklyét. Így tehát Krisztus Urunk keserves kinszenvedésének ezen örökké nevezetes emlékét mindenkor nagy tiszteletben tartották. Jelenleg is szent Péter templomában őrzik, de csak válogatott fejedelmi személyeknek mutatják meg leplezetlenül.

Midőn a via dolorosán az ájtatosságot végeztük, egy keresztben fekvő oszloptöredék jelölte Veronika házhelyét, vagyis a VI-dik statiót. Szük ajtón át földalatti helyiségbe lép a jámbor zarándok, hol Veronika

sirját tisztelik, mely fölött a jeles nő kőszobra emelkedik.

Vagy 90 lépésnyire innét hosszú boltíves kapuhoz értünk, melynek külseje a régiség jellegét hordja magán. Ez a régi város második falának egyik kapuja, melyet a hagyomány porta judiciaria-nak vagyis törvénykapunak nevez. — Mivel pedig Krisztus-korában a Kálvária, miként azt már bebizonyítottuk, a második falnak keretén kívül esett, a via dolorosa egyik részének okvetetlenül a városon kívül kellett lennie: mert a harmadik fal ekkor még nem létezett s csak Krisztus halála után vagy 10 évvel fogott Heródes Agrippa annak építéséhez. Későbbi építkezések folytán történt tehát, hogy a via dolorosa a városon kívüli színhelyei a városba foglaltattak.

A hagyomány szerint a porta judiciaria volt tehát a második falnak azon kapuja, melynek küszöbén át a tragikus menet Golgotáhozi útjában a városon kívüli területre lépett. Örökké nevezetes egy pont ez: mivel bevett szokás szerint Krisztus Urunknak itt ismételtén kihirdették a halálos ítéletet. Innét ered tehát a törvénykapunak való elnevezés.

Összefüggésben ezen szomorú eseménnyel vezetőnk egy oszloptöredékre terelte figyelmünket, melyen az Üdvözítő halálítélete lett volna kifüggesztve. Az e körüli területet a ferenczrendi atyák legujabb időben nagy pénzösszeget vásárolták meg a török kormánytól és csinos kápolnát emeltek rajta, melynek kelet felé néző homlokzatán a következő felirat olvasható:

Porta judiciaria
 Columna ubi affixa fuit sententia mortis
 D. N. J. Ch.

A. D.

1875.

Ita traditur.

A kápolnában vagy körülötte a VII-dik statiót tisztelik, hol a kereszt sulya alatt Jézus másodszor összerogyott. A jelezett irányban, körülbelül öt-

ven lépésnyire tovább haladván, balfelől a szakadár görögöknek sz. Charalambos-ról nevezett zárdája mellett állapodtunk meg, hol az épület külső falán jelentéktelen mélyedés a VIII-dik állomás következő eseményét tünteti szemeink elé: „Követé pedig őt nagy népsereg sok asszonynyal, kik siránkoznak és késérgének rajta. Jézus pedig hozzájok fordulván, mondá: „Jeruzsálem leányai! ne sirjatok én rajtam, hanem sirjatok magatokon és fiaitokon.“ (Luk. 23, 27—28.) Az egykoron itt állt templomnak nyomait sem látni többé. Ha innét a magaslaton utunkat tovább folytatnók, a szent Salvator zárdájába jutnánk, mely tudvalevőleg a szent sir őrei főnökének székhelye.

Mivel innét az idő folytával eszközölt építkezések miatt a IX-dik statióhoz egyenesen eljutni nem lehet: azért ismét vissza kellett fordulnunk a törvénykapuhoz, a honnét szűk, sötét és piszkos bazáron keresztül, a szent sir temploma felé vettük irányunkat. A bazár végén jobb felül szűk ut vezet egy törmelék-dombra, melyen a koptok püspökének székhelye áll. Ennek közelében egy oszlop jelzi a IX-dik állomást, vagyis az Üdvözítőnek harmadszori elestét a súlyos kereszt alatt.

De mielőtt a IX-dik statió színhelyét érintettük, négy lépcsőn egy terrasszerű emelkedésre vezettek, hol néhány szegény abyssinus lakik, kik ellentétben az ősrégi zsidó-keresztény hagyományyal, udvaruk egyik olajfájánál mutatják azon helyet, hol Ábrahám fiát fel akarta áldozni.

Kétséget sem szenved, hogy a IX-dik statiótól, — Krisztus idejében, — ut vezetett Golgota tetejére; de mivel ezt jelenleg a szent sir templomának falai körülzárolják, ismét az említett bazár végéhez kellett visszatérnünk, a honnét szűk utcán és alacsony ajtón át a szent sir templomának előterére, onnét pedig a nagy szentélybe léptünk, mely Krisztus kinszenvedése utolsó felvonásainak színpada. Ugyanis a X-dik statiót az öltönyosztás kápolnájában, a XI. és XII-dikét a Golgota magaslatán, a keresztrefeszítés oltáránál és a

szakadár püspök kápolnájának azon örökké nevezetes pontján mutatják, hol az Üdvözítő két lator közt a kereszten függve, élte végső perceiben felkiáltott: „Atyám, kezeidbe ajánlom lelkemet!

A XIII-dik statiót a Kálvária hegyén: a Mater dolorosa oltáránál, vagy pedig lent a templomban a megkenetés kövénél tisztelik. A nagyszerű dráma Krisztus sirba helyezésével vagyis a szent sirnál éri végét. Ez tehát a XIV-dik statió színhelye.

Sajgó szívvel jegyzem meg, hogy a via dolorosa egyes állomásait képek, szobrok vagy feliratok nem diszítik. Csak itt-ott hever a földön egy-egy oszloptöredék, mely az állomások színhelyeit jelöli. Ezek helyén képeket vagy pedig szobrokat azon oknál fogva nem lehet alkalmazni, mivel a rajongó zsidók és mohamedánok szentségtörőleg megbecstelenitenék, holt a nehéz oszloptöredékeket nem igen mozdit-hatják el.

Most tegyük fel a kérdést: vajon az egyes állomások színhelyei valódiak e? Erre a protestans Plitt ekképen válaszol: „Teljesen bizonyos Jeruzsálem elpusztulása történetéből, hogy azon épületek közül, melyek jelenleg a nagyszerű események helyeit jelölik — Jézus idejében egyetlen egy sem állhatott fen: mégis következő két megjegyzést szabadjon tennem. Valamint némi harcias érzet fogja el a legbékeszeretőbb embert is, ha magát táborban, harczoló sereg közepében látja; valamint bennünk szárazföld lakóiban is némi tengerési szellem ébred fel, ha a hajó, melyen utazunk, a tenger hullámaival küzd: ugy ezen helyeken akaratlannul is érezünk valamit mi is, kik nem zarándokképen megyünk Jeruzsálembe, látva itt a minket körülfogó zarándok néptömeg lelkesültségét. Igen, én nem tagadhatom, hogy a zarándokok könnyen hívósége ragadólag hat az emberre. De — másodsor — félre téve minden zarándok lelkesültséget, a helyiségekre nézve mint teljesen bizonyost állithatjuk a következőt: hogy azon pont, honnan a fájdalom-ut kiindult, kétségtelenül meghatározható. Ez Antónia várának helye. Épen így

áll a dolog, az ut végpontja a Golgothára nézve is. A fájdalom-ut csaknem egészen egyenes vonal ezen két pont között, és ha szinte valószínű, hogy az ut hajdan valamivel távolabb délfele eshetett: lehetetlen, hogy ettől valami eltérő irányu lett volna. Tehát azt mondhatjuk: ha nem is épen ezen ut az, melyen az Úr keresztfáját vivé, de csak néhány lépéssel lehetett az távolabb. És ezzel beérhetjük. Nem ámitás; valóság, mi ezen helyiséget előttünk oly drágává s becsessé teszi.“

És ismét a tudós Russegger József, ki, a mint már fentebb említettem, a tudományt a vallással oly szépen tudta összeegyeztetni, erre vonatkozólag így nyilatkozik: „Ich bin kein Bibel-Forscher und ich grüble nicht darüber nach: ob diese oder jene welt-historische Begebenheit gerade auf dieser Stelle, wo ich stehe, oder ein Paar Schritte weiter rechts oder links sich ereignete. Mir genügt das Bewusstsein: an jenen Orten gewesen zu sein, von denen die grössten moralischen Umwälzungen ausgingen, die je die Erde über sich ergehen sah, und mich erhebt jene Erinnerung, jene Plätze betreten zu haben, wo der guten Sache die grössten Opfer, welche die Geschichte uns vorführt, im edelsten und höchsten Sinne des Wortes gebracht wurden. Bedauern muss ich den Menschen, der in einem solchen Momente sich aller Poesie des Lebens und des Glaubens so ganz und gar beraubt sieht, dass die gewaltige Macht des Augenblickes an ihn verloren geht, weil er zweifelt: ob gerade auf diesen Felsen das Faktum geschah, oder auf jenen daran; denn er entschlägt sich selbst seiner schönen Erinnerung. Noch Mitleid erregender aber ist jener Reisende oder jene Reisende, deren Befangenheit so weit geht: Gleichgültigkeit dort zu affectiren, wo bei gesundem Geiste und Herzen keine Gleichgültigkeit möglich ist.“ ¹⁾

¹⁾ Reisen in Europa, Asien und Afrika, von Josef Russegger. Stuttgart 1847.

Már besötétedett, midőn az utolsó statióhoz értünk. A tárgy méltó befejezéseül tisztelt olvasóimnak — Golgota hegyén az Üdvözítő feszületének tövében — akarom a keresztrefeszítés szomorú látványát egyik jeles egyházi irónk előadása után ¹⁾ szemlélhetővé tenni.

„A keresztrefeszítés minden népeknél egyike vala a legközönségesebb, de egyszersmind a legrettentőbb halálbüntetéseknek. A legrégebb időktől fogva föltaláljuk azt a görögök-, perzsák-, szyrusok-, egyiptomiak- és rómaiaknál. Mózes törvényében nem fordul elő, mert a gonoszoknak ama fölfeszítettése, melyről (IV. k. 25, 4. és Móz. 21, 22.) szó van, egészen különbözik emettől, miután amaz csak a kivégeztetés után vitetett végbe, meggyaláztatásául a holttetemnek. Azonban későbbben a Haszmoni házból származott fejedelmek a rómaiaktól vették azt át (Joseph. Ant. XIII, 14. 2.) s azontul a Herodiánok alatt és a rómaiak uralkodása idején a zsidóknál is szokásban vala. (Jeseph. Bell. J. II. 14. 9. V. 11. 1.)

A keresztrefeszítés egyike vala a legkeményebb és leggyalázatosabb halálbüntetéseknek. Cicero legkegyetlenebb s legiszonyubb kivégeztetésnek (*crudelissimum, teterrimum supplicium*) nevezi azt, (Cicero in Verrem. V., 64 v. ö. Arnobius adversus Gentes 1, 36.) és többnyire csak rabszolgák, utonállók, orgyilkosok és lázítók számára volt rendelve.

Az ítélet ekképen hangzott: „*ibis ad crucem,*“ azaz: keresztre mégy; mire azután a végrehajtás következett. Oly helyeken, hol a birónak nem voltak saját poroszlói, katonák rendeltettek, és pedig közönségesen négyen (*quaternio*) egy századossal, (*centurio*) ki az eljárásnál (*exactor mortis, vagy supplicio praepositus*) kivégeztetési főnöknek neveztetett (Tac. Ann. III. 14. Seneca de ira I. 16.) Így volt ez Judeában is. (Máté 27, 27. Ján. 19, 23. 24.)

¹⁾ A Jézus Krisztus Isten fia s világ megváltója kinszenvedésének és halálának története. Irta Munkay János B.-Gyarmaton 1858.

A végrehajtás vesszőztatással kezdődött a főtiszt házában, mely alatt az illetők sokszor meg is haltak. (Philo contra Flacc. §. 10.) A kivégeztetés mindig a városon kívül s nyilván vitetett végbe. (Plaut. Miles glor. Act. II. Sce. IV. v. 6. 7. Cic. pro Rabir. c. 3.)

Mi már a kinszköznek alakját illeti, az különféle népeknél különböző vala. A rómaiaknál közönségesen T betűhez hasonlított. A kereszt tetejére tétették a tábla, melyre az elítéltnak vétsége följegyeztetett. Voltak még más keresztalakok is divatban, különösen X és † betűformát mutatók, melyeket Lipsius *cruces decussata, commissa* vagy *immissa*knak nevez. Némelykor pedig csak egyszerű fát használtak, mi kiváltkép akkor történt, midőn százakat feszítettek egyszerre. (Jos. Bell. Jud. II. 14. 9. Ant. XIII. 14.) A kereszt többnyire alacsony vala, úgy hogy az elítélt majd nem a földet érinté lábaival, csak nevezetesebb gonosztevők számára állított magasabb keresztfa. (Just. hist. XIII. 7. Svet. Galb. cap. 9.)

A keresztfeszítésnek módja kétféle vala: t. i. vagy az elítéltet huzták föl a földön álló s megerősített keresztre s így állva szegezték rá; vagy pedig a kereszt feküdt a földön, s azután rávetették a szerencsétlent, s miután oda lőn kötözve vagy szegezve, akkor a kereszttel együtt emelték föl.

E keresztrei feszítés majd kötelek- majd szegekkel ment végbe, legtöbbször mégis vas-szegek használtattak. (Hilar. Pict. in Ps. 143. Ephr. Syr. Serm. II. 3. XIII. in nativ. Dmni. Euseb. de persona J. Christi, pag. 38. Justin. Dialog. c. 97.) Először az elítéltnak kezei s lábai lyukasztattak át, s azután ezeken keresztül verték be a szegeket a keresztfába. Alul a lábaknál némi zsámoly vala illesztve, hogy a keresztre szegezett kezek és lábak szét ne szakadjanak. Ezenkívül a kereszt közepe táján némi kiálló fa alkalmaztatott, az ugynevezett *sedile* vagyis ülőhely, mely az elítéltnak lábczombjai közé esett, hogy az rajta némileg nyugodott, ha ugyan nyugalomnak mondhatnók azon kínos helyzetet, melynélfogva a szerencsétlen ré-

szint függött, részint állott, részint lógott a keresztfán. (Justin. Dial. c. 91. Iren. adv. Haereses II. 42. Tertull. adversus Marcion. III. 18.)

Midőn már a keresztfeszítésre került a dolog, ekkor a százados jelt adott az illető hóhéroknak, hogy fogják meg: „Caput obnubite, arbori infelici suspendite,” szavakkal, vagyis fedjétek be fejét s feszítsétek föl a boldogtalan fára. És a hóhérok azonnal megragadák a szerencsétlent, átlukaszták mindkét kezét és lábát s vasszegekkel a keresztfára feszítették. Ha pedig a véres mütétel a földön ment végbe, akkor rendszeren a hóhérok egyike mellére térdelt a keresztfán fekvő szerencsétlennek s jobb karját erősen szorítá a fához; a másik vérszolga pedig megragadá kezét, s egy harmadik hosszú vastag szöveget illesztette belé, s fölemelvén a pőrölyt, egy csapással töré szét kézi csontját. A jobb kéznek leszegezése után szokás szerint leoldák erről a köteleket s az egész testet fölemelvén, balkarját nyujtották ki, hogy a másik kezét is oda lehessen szegezni. E borzasztó működés alatt a szerencsétlennek karjai mintegy töveikből tekertettek ki, vállalai kiterjeszkedtek, melle fölemelkedett. Mire a balkéz is oda volt szegezve. A vér fölfreccsent, iszonyu jaj-jaj hallatszék a szerencsétlen szájából. Ezt elvégezvén, most a hóhérok a lábakat rohanák meg, s ezeket hosszában kinyujtván, mindakettőt külön-külön, vagy együttvéve a keresztfára szegezték. (Benedict. XIV. in festis Christi c. 269. Plaut. Mostell. Act. II. sc. I.)

Elképzelhetni, hogy az erek- s idegeknek erőszakos megsértése, valamint a csontok széttörése mily rettentő fájdalmakkal van összekötve. Az egész test a legtermészetlenebb állásba hozatva, ennek legkisebb mozdulatával a kéz- s lábsebek megnyiltak, s így a szerencsétlen a legiszonyubb görcsökben vonaglott. Élt élt, de élete merő kín volt.

Ennyi kínok elviselésére majdnem képtelennek hitték az embert; azért Judeában közönségesen a jeruzsálemi asszonyok némi erősítő vagyis kábító itallal szolgáltak a szerencsétleneknek, hogy a bekövetke-

zendő kinokat könnyebben elviselhessék. (Dioscorid. I. c. 72. Gem. Babyl. Sanhedr. IV. 1.)“

S ime, az **Istennek egyszülött Fiát** ily halálra ítélték !!

Nem csoda tehát, hogy költők, fesztészek szobrászok, zeneszerzők és egyházi szónokok versenyezve iparkodtak remekműveikben a világra szóló dráma jeleneteit hiven visszaadni. Hisz a mély vallásos meggyőződés műveik megalkotásában szellemüket a költői szent ihletségig emelte. Ők áthatva voltak a nagyszerű eszmétől, melyet szellemük szüleményeiben kifejezni akartak, s azért emelkedtek oly utolérhetetlen magaslatra. Világosan tanuskodnak e mellett az oberammergaui passio-játékok, egy Dürrer Albán nagyobb és kisebb passiója, egy Leonardo de Vinci végvacsorája, egy Lisztnek „Oratorium“-a stb.

Már az első századok hivei különös kegyelettel viseltettek Krisztus keserves kinszenvedésének és halálának színhelyei iránt: azért sokan közülök figyelembe sem véve a szárazföldi vagy tengeri ut nagy veszélyeit, a szélrózsa minden irányából, mint jámbor zarándokok szentföldre rándultak. Némelyek, mint sz. Jeromos, Paula és Eustochium, a nemesszívü Melánia, ott végkép le is telepedtek. De főleg nagy mérvben nyilvánult a kegyelet, miután szent Ilona és fia Nagy Konstantin a megváltás eszközeit feltalálták. Seregesen tódultak most mindenfelől a Szentföldre, hogy ott az Üdvözítőnek hálájukat leróják vagy bűneikért vezekeljenek. Mivel azonban mindig nagy volt azok száma, kik habár égve a forró vágytól, különböző okok miatt a Szentföldre nem zarándokolhattak: azért idő folytával a szentszék megengedte, hogy Krisztus Urunk kinszenvedéseinek egyes látványai ábrázoltassanak, és a nép tisztelet tárgyává tétessenek. Így keletkeztek a világ minden táján a stációkkal ellátott kálváriák. Az első, ki az egyes állomások képeit ábrázolta, b. Alvár dömés szerzetes volt.

Örömmre szolgál felemlíteni, hogy édes hazánk bővelkedik szép kálváriában, de ezek közt a selmecz-

bányai, úgy fekvésére, mint berendezésére nézve az első helyet foglalja el. A canonica visitatio szerint Perger Jézus-társasági atya kezdeményezése folytán és igazgatása alatt „agente et dirigente P. Jesuita Perger“ a hívők kegyadományából 1751-ben jött létre. Az ezen korból felmaradt egyes stációk faragott képei régészetileg hiven ábrázolják a kinszenvedés egyes jeleneit, és arról tanuskodnak, hogy nem csak a művész, ki a faragványokat alkotta, hanem Perger atya is, kinek felügyelete alatt a monumentalis mű létesült, a kinszenvedés nagyszerű eszméjétől át voltak hatva. Ugyanis hiven visszatükröződnek a fájdalmas érzelmek Krisztus, a bold. Szűz, szent János és a jámbor nők szentséges arczaín, míg ellenben Annás, Kaifás, Judás, az irástudók és poroszlók képeín a káröröm és kajánság meglepő szabatossággal van kifejezve.

Térszuke miatt a 24 kápolna közül csak egyes kiválóbbakat akarok kiemelni. Magasztos a pyramisalakú Kálváriahegy tövében azon jelenet feltüntetése, a mint Krisztus Urunk a végvacsora alkalmával apostolainak lábait mossa. Szentséges jobbában edényt tartva ép Péter apostol lábára önti a kristálytisztá vizet, melyet a jámbor ájtatoskodók az alantabb lévő nagy medenczéből hosszú kanál segítségével meritenek. *Fiat illis in fontem aquae vivae salientis in vitam aeternam!*

A 34 fokból álló scala sancta szentélyének oldal-falai Krisztus Urunk keserves kinszenvedésének egyes jeleneire vonatkozó frescókkal vannak diszitve. A legfelsőbb foknál egy gyönyörű kupolával ellátott kerekded kápolnába lépünk, melynek falain a szent Háromság, környezve az angyalok seregeitől, mennyei dicsőségben annak emlékeztetéseül van ábrázolva, hogy valamint az Üdvözítő keserves kinszenvedése által ment mennyei atyja dicsőségébe, úgy mi is egyedül az ő nyomdokainak hű követése által nyerhetjük el az örök boldogság jutalmát *Sicut socii passionum, sic eritis et consolationis.* (P. II. 1, 7.)

Az egyes lépcsőkben foglalt szent ereklyék való-

disága felől Róma, és a Kálvária keletkezésekor még Nagy-Szombatban székelte esztergomi káptalan tanuskodik.

Midőn Jeruzsálemben Krisztus kinszenvedésének szent helyeit látogattam, nem egyszer jutott eszembe szülőföldem nagyszerű Kálváriája, s csak most értettem meg Perger atya mély felfogását. Hisz az ő tervezete szerint helyeztettek el a selmeczi Kálvária egyes állomásai. Denique azok a jezsuiták mégis csak nagy emberek! A tudományok bármely ágában talpraesett embereket bírnak a sikra állítani. Ismeretek egy Praynak érdemei a hazai történet körül, s a magyar irodalom fenhangon hirdeti a selmeczi születésű Hell Miksa halhatatlan nevét, aki első merte propugnálni a magyar és lapp nyelvnek azonoságát. Perger atyának bizonyára nagy biblicistának és régésznek kellett lennie. Tudvalevő dolog, hogy a koronázási szentély Jeruzsálemben, mely fájdalom jelenleg mecsetté van alakítva, és az Ecce homo iv az egykori Antónia várának kiegészítő részei, és hogy a várpalotának azon osztályába, ahol Pilátus lakott, a scala sancta képezte a felmenetet. Így van ez a selmeczi Kálvárián is, hol erkélyszerű emelvényről, (mely nemcsak az Ecce homo ivét, hanem az alatta lévő koronázási kápolnával mint pars pro toto, Antónia várát is képviseli) Pilátus az Üdvözítőt a város felé fordulva mutatja a népnek.

De mit mondjak a selmeczi Golgotáról? A pyramis alakú hegy tetején frescokkal diszitett két tornyos kápolna áll, melynek oltára fölött, mint Jeruzsálemben, a három kereszt kiemelkedik. Krisztus és a két lator életnagyságban vannak rajtuk feltüntetve. Az Üdvözítő a keresztfára van szegezve, míg ellenben a két lator a hagyománynak megfelelőleg kötelekkel van oda erősítve. Magasztos, de szivszaggató a Mater dolorosa megjelenése szentséges fiának keresztje alatt. Önkénytelenül eszébe jut a jámbor hívőnek: „Quis est homo, qui non fleret, matrem Christi si videret in tanto supplicio?”

De fénypontját a selmeczi Kálváriának minden esetre a szent sír képezi, miért is közte és a jeruzsálemi között párhuzamot akarok vonni.

Köztudomásu dolog, hogy arimatiai József kertje, melyben Krisztus sírja a sziklamagaslat oldalában volt vágva, Golgotához közel terült el, s így van az a selmeczi Kálvárián is. Csak néhány lépésnyire Golgotától a hegylejtő oldalában van a részben sziklába vágott szent sír kápolnája, mely a jeruzsálemi sirkamrát tünteti fel. De vegyük közelebből szemügyre! Bensejében hosszukás kápolnába lépünk, melyet azonban a jeruzsáleminek mintájára függélyes fal nem oszt két részre. Nem is azért hasonlítom egybe, mintha hajszálnyira megegyeznék a jeruzsálemi szent sír szentélyével, hisz tudjuk, hogy *omnis similitudo claudicat*, hanem csak Perger atya mély felfogását akarom ezennel feltüntetni. Jeruzsálemben a homoru sírpadot fehér márványlap fõdi, mely egyszersmind az oltárasztalt képezi, míg a selmeczi Kálvárián ép az oltár asztala fölött van a sziklába vágott sírpad bolthajtásos fülkében, mely ugy a hagyománynak, mint a régészetnek megfelel. Szerény véleményem szerint Perger atya ezt csak azért rendezte ugy, hogy a sírpadot az oltárlappal el ne fedje, hanem a Kálvária jámbor látogatóinak szemléleti uton helyes fogalmat adjon Krisztus sírjának eredeti alakja felõl. Valóban a selmeczbányai Kálvária minden tekintetben megfelel magasztos céljának és nemcsak Selmeczbánya városa, hanem édes hazánk is büszke lehet e monumentális müre!

Bocsánatot kérek a kitérés miatt. Ha tisztelt olvasóim közül valaki azon kérdést támasztaná: hogyan jutott az író Jeruzsálembõl a selmeczi Kálváriára? Erre egyszerü válaszom: eszmetársítás következtében (*per associationem idearum*.)

Krisztus keserves kinszenvedése egyes színhelyeinek látogatásával a holnapi örömnünpre akartunk méltóképen elõkészülni. Mivel pedig a feltámadás magasztos ünnepélyét itt nem szokták megtartani és az est már

beköszönt, zárimánk végeztével társaink körébe a zárandokházba tértünk.

Jeruzsálem.

Husvét és annak emlékei.

(Ápril 16-án.)

Már megtört a bilincs, lehullott a zár a mennyország kapuiról! Üdvözlégy husvétnak örömnépe: mert feltámadt Krisztus e napon. Alleluja! Alleluja!

Szép reggelre virradtunk és a néma természet is ünnepélyesen látszott hirdetni Krisztus Urunk dicsőséges feltámadását.

Ha az előző napok egészen Golgotára terelték figyelmünket, úgy ma a feltámadt Üdvözítő sírja teljes fény- és dicsőségben áll előttünk. Hisz, mint a pokol és halál legyőzője törte fel ma sírja pecsétjét, és ezerszer boldog azon keresztény, ki az 1876 évvel ezelőtt az angyal ajkáról elhangzott örömszózatot: „Surrexit non est hic, ecce locus, ubi posuerunt illum!” a helyszínén hallja.

Szent félelemtől meghatottan léptünk a helyre. Ugy éreztem magamat, mintha egy titkos hatalom kiragadott volna a földi lét öléből, mintegy feledve önmagamat elmerültem a mély titok csodálásába, mely e helyhez van kötve. Itt nem enged az emberi szív az álpathos csábjának, megvesztegethetlen lelkesedés, szeplőtelen érzélem az, mi itt a kedélyt hullámzásba hozza.

Archimedes hasztalan kereste a világűrben a pontot, melyre támaszkodva, a földet sarkaiból kiemelje; Krisztus a Golgotára tűzte a keresztet, és ezzel kiemelte a süllyedő emberiséget a halál sötét birodalmából.

Mily mélyen éreztem: hogy a Mindenhatóság e helyről mint központból hinti szét a föld kerekiségére a boldogság magvait; hogy csak innen remélhet segílyt a szenvedéseiben vonagló társadalom!

Vagy nyolcz óra felé befejezték a szakadár görögök a feltámadási ünnepélyüket, mire a jeruzsálemi katólikus patriarka, mint zöld-csütörtökön, a szent sír kápolnája előtt rögtönzött oltáron nagyszámu papi segédlet mellett mutatta be a Mindenhatónak a sz. mise áldozatot. Erre megindult a fényes körmenet, mely háromszor körüljáván a szent sír kápolnáját, négy kitüzött ponton megállapodott, hol is mint Urnapkor, a szent Ferencz-rendből választott képviselői az olasz, francia, német és spanyol nemzeteknek, énekelték el a Krisztus feltámadására vonatkozó evangéliumi szakaszokat.

Hála Istennek! a tegnap a görög szent tűz botrányos jeleneteinél méltóságából teljesen kivetkőzött szentély ma egészen katólikus színt öltött magára; mivel a katólikusok a máshitűek által nem voltak zavarva, szép rendben tarták meg egyházi ünnepélyüket: de a török katonaság dicséretére is legyen mondva, hogy az egész ájtatosság alatt példás magaviseletet tanusított.

Valóban lélekemelő és magasztos volt ezen többnyire csak katólikusok látogatta istenitisztelet! A körmenet, úgy látszik, a nálunk szokásos feltámadás szertartásának pótlója. Az egész ájtatosság tartama alatt öröm sugárzott a nép arczából, ajkáról pedig elhangzott az örvendetes Alleluja, és festői viselete is fenhangon hirdeté, hogy ma van husvét dicső ünnepe!

Körülbelül 11 óra lehetett, midőn az ünnepélyes egyházi szertartás a megkenetés kövénél végét érte.

Midőn hazatértem, oly kellemes volt az időjárás, hogy árnyékban is vagy 16 Reaumur foknyi meleg lehetett.

Felejthetetlen lesz előttem a zarándokházban mai napon számunkra készített ebéd, mely a szó szoros értelmében symbolicus jelleggel birt. Egyebek közt egy sült bárányt hoztak az asztalra, melynek csontjai nem voltak megtörve; kinek jelképeül? úgy hiszem, a művelt olvasó közönségnek nem szükséges megjegyznem.

A husvétii kalács is arra emlékeztetett, a kit két tanítványa feltámadása után a kenyértörésnél Emmauszban felismert. (Luk. 29, 1—49.)

De a mai napra vonatkozólag különösen mély értelemmel bír a husvétii tojás, mely nem csak Krisztus, hanem a mi egykori feltámadásunknak is jelképe. Ugyanis „a mint a madár kikelték a tojásbéját szét-töri, ugy törte szét az Ur is feltámadásakor a sír fedelét; azért a tojás a feltámadást, annak béja a sír fedelét jelenti. Mivel a tapasztalás tanítja, hisszük, hogy a tojásból madár kel ki, habár a friss tojásban a madárnak semmi jelét sem látjuk. Miért ne hinnék tehát? hogy a sírből fel fogunk támadni, ha mindjárt abban csak rothadást, port és hamut látunk. Piros színe jelenti, hogy Jézus csak halála, és pedig vérontásos halála által jutott a feltámadás dicsőségére.“¹⁾

Záradéku még fölemlitem, hogy ebéd közben Mathia dragomanunk szemefényét, papnövendék-fiát, a kit én már a beitdszáli szeminiariumból ismertem, zárandoktársaságunknak bemutatta.

Örök emlékezetessé lesz előttünk ezen ebéd, melynek alkalmával Jeruzsálemben a husvétii bárányt elköltöttük.

Ratisbonne atya előzetes meghívása folytán délután az „Ecce homo“ egyházába testületileg megjelentünk, hol karavánunk közkedveltségü elnöke paptársai segédkezése mellett a délutáni ájtatosságot tartotta. Az imáadásra kitett legfölségesebb oltári szentséget nagy fényár vette körül, és a sionhegyi nénék ajkáról elhangzó szent ének mindnyájunkat mély áhitatra gerjesztett. A padokat az intézet növendékei foglalták el, kik ez alkalommal égszínkék ruhát és vállaikon fejükről lefüggő hosszú fehér fátyolt viseltek.

Az ájtatosság végezte után csak rövid ideig maradtunk az intézetben, mivel programmunk szerint ma

¹⁾ A kath. egyház szertartásainak kézikönyve. Készíté: Némethy Lajos. Pest, 1873.

délutánra esett a város éjszakkéleti részének meg-
szemlélése.

Fahrngruber vezetése alatt a damaszkusi kapun, a város egyik kiválóbb ékességén keresztül a királyok sírjaihoz mentünk, a melyek az innét egy negyed órányira fekvő Nebi Számuelbe vezető uton vannak. Ezek földalatti, sziklába vágott sírok; alkatrészeik pedig a következők: a nyílt, tágas udvartér és a néhány lépcsővel mélyebben fekvő előcsarnok. Innét alacsony bejáraton keresztül majd mélyebben, majd magasabban fekvő kamrákba értünk, melyek oldalaiban a sírüregek vannak. A bemenet nagyobbára kötörmeléssel és földdel van betömve úgy, hogy csak egy szűk nyíláson lehet oda hason bemászni, hol is csupán gyertyavilág mellett tehattuk meg körszemlénet.

Habár királyok sírjainak nevezik, mindazonáltal soha se szolgáltak Juda királyainak temetkezési helyül. Hisz tudjuk, hogy ezek nagyobbára Sionhegyen Dávid sírboltjában lettek eltemetve; de a Hasmonaeusok sírjainak sem mondhatjuk: mivel ezek is nagyobb részt Modinban, a hét pyramissal ellátott nagyszerű síremlékben nyugszanak; végre Heródes családjának sírboltját sem ismerhetjük fel bennök; hisz nem messze Mamilla tavától éjszakra mutatják a dynastia alapítójának, Nagy Heródesnek síremlékét. Tehát az a kérdés merül fel, honnan ered ezen elnevezés? A palesztinai régészettel foglalkozó tudósok legtekintélyesebbjei oda nyilatkoznak, hogy Adiabene királynője Ilona, Jeruzsálemtől 3 stádiumra = 10 percnyire (Flav. Jos. antiqui. XX. 4) építteté ezen nagyszerű síremléket, mely fölött egykoron 3 pyramis avagy oszlop emelkedett. Özséb és szent Jeromos is megemlékeznek ezen monumentalis műről, és a különböző századok zarándokai is csak „rendkívüli“ és „csodálatos dolgokat“ tudnak róla elmondani.

Ilona királynő Kr. u. 44-ben jött Jeruzsálembe, hol családja tagjaival a zsidó vallásra tért, Iza-tesz fia halálának hírére hazájába költözött, hol rövid idő múlva meghalt; hült tetemét öregebb fia, Monobazesz Jeruzsálembe szállította. A sírnek fekvése

is egybevág Flavius adataival (antiqu. XX. 4. de bello j. V. 3, 4).

Pauzaniás megjegyzi, hogy Mauzulus cariai király hires emléke után Ilona jeruzsálemi sírjánál nagyobb szerű síremléket nem ismer.

Körszemlénk végeztével ismét a földszinére jöttünk, és a város felé fordultunk, hogy Jeremiás barlangját is közelebről megtekintsük.

Egy kőhajításnyira a város éjszaki falától, ép a damaszkúsi és a Heródes kapu között, sik területen hatalmas domb emelkedik. Tetején mohamedán temető van, bensejében pedig tágas barlang, melyet közönségesen Jeremiás barlangjának neveznek. A hagyomány szerint e barlang bejáratánál, szemközt az elpusztult várossal, mondta el Jeremiás próféta (vagy 600 évvel Kr. sz. e.) keserves siralmait, és sirját is itt lelte. Kivülről magas fal zárja körül. Ennek keretén belül gyümölcsfákkal beültetett udvarban van egy jelentéktelen mecset, a melyből bejárat nyílik a próféta barlangjába. Hossza 40, szélessége pedig 35 lépésnyire tétetik. Közepén hatalmas oszlop tartja boltozatát, és ketté szeli e tágas barlangot. Délnyugatra Ibrahim szultán sirját mutatják, s valamivel odább van egy magas sziklába vágott sirpad, melyben a hagyomány a próféta sirját akarja felismerni.

Felemlitendő még az udvarnak egyik remek kivitelű cisternája, mely állítólag ama földalatti börtönül szolgált, a melyben a megátalkodott zsidók az Isten küldöttjét (Jer. XXVIII. 6) fogva tartották.

A barlang ugyan az ó-kor nyomait viseli magán, mindazonáltal mesterséges uton alkotottnak látszik.

Valóban Jeremiás nem találhatott alkalmasabb helyet Jeruzsálem környékén siralmainak előadására, mint ezen, az elpusztult várossal szemben fekvő barlangot.

Miként a nyugalomra szálló nap lehanyatlásában is bucsuzó sugarait visszalöveli, ugy az enyészet örvényén álló nemzetek is nem egyszer végnapjaikban élő egyes nagy férfiak által egykori társadalmi és erkölcsi

fényöket visszasugározzák. De a már pusztulásnak indult nemzetek egyike sem tudott oly nagy szellemet, nemes szívet és kitűnő államférfiut felmutatni, mint Jeremiás, aki az Istennek választott edénye, nemzetének pedig legmeghittebb tanácsadója és barátja volt. Hazája már-már az enyészet széléhez jutott: mert az igazság és jog lábbal tiportatott, a hitetlenség és bálványozás nyilvános ünnepélyeken nyert kifejezést; felbomlott a családi élet, mert a házasságok egymástól elválása napirenden állott; hamis próféták támadtak, vérbosszu és fajtalanóságok iszonyu mérvben harapództak el; a papok és királyok erkölcsi sülyedése a netovábbat érte el; a rablások és gyilkolások egymást követték, szóval a társadalom alapjaiban megingott, s mint a sötét viharos éjben hirtelen cikázó villámok, úgy tüntek fel rögtön az Isten fenyegetései Jeruzsálem körül. De ime Izrael, az Isten választott népe, mindezeket nem okult; 45 éven át intett, oktató, könyörgött és sirt a próféta, de Izrael még sem okult, sőt még börtönbe vetette az Isten küldöttjét.

Ha a nemzetek bűnpohara csordultig megtelik, az Isten elsepri őket a világ színéről. A hatalmas Babylon végrehajtá az Isten akaratját, Jeruzsálem, a népek fejedelmnöje elpusztult, a zsidó állam előkelői megölettek, Szedecziás király megvakíttatott, a nép fogságba hurczoltatott (Babylonba). Ekkor a város romjaival szemközti barlangjából kilép Jeremiás, s midőn Sion leányát, Jeruzsálemet gyászruhába öltözve látja, megtörik szive és nagy fájalmában látnoki ihlettséggel pengetve lantját, siralmait zengé. „Miképen ül magában a város, mely néppel volt tele; özvegygyé lett a népek asszonya; a tartományok fejedelme adófizetővé lett

Sion utai szomorkodnak azért, hogy nincsenek, kik az ünnepre jöjjenek; kapui mind lerontattak, papjai sirnak, szüzei epekednek, és önmaga elnyomatott a keserüségtől.“

Valóban a barlang homlokzatára, mely előtt állunk, méltó feliratul lehetne vésní: „Oh ti mindnyájan, kik

átmentek az uton, figyelmezzetek és lássátok: ha vagyon-e fájdalom, mint az én fájdalmam; mert megszedett engem, a mint mondotta az Úr, az ő elbusult haragja napján.“

A századok előtt e nevezetes színhelyen véghezment nagyszerű események összhatása következtében önkénytelenül eszembe jutott az egyháznak a nagybőjti zsolozsma-imájához kapcsolt magasztos intése: „Jeruzsálem! Jeruzsálem, térj vissza a te Urad, Istenedhez!“

Mivel a barlangra felügyelő mohamedán csak tulságos baksis mellett akarta a társaságot a barlangba bocsájtani, mi felháborodva szemtelenséggel párosult zsarnoki kénykedésén, méltó haraggal távozva folytattuk utunkat. Én mindazonáltal igen érdeklődvén Jeremiás grottája iránt, elutazásunk előtt néhány társammal a barlangba mentem, hol is azt körülményesen megtekinthetni elég alkalmam volt.

Jeremiás barlangjától délre, a város falainál kis nyilást találtunk, melynek törmelékes lejáróján gyertyavilággal a város alatt elterülő nagy földalatti barlangba léptünk.

Ezen különben igen egyenetlen talaju grottát pamut-barlangnak nevezik: mivel egykor közelében terült el a pamut-bazár.

Bár jó darabon behatoltunk ezen mintegy 200 méter hosszú barlangba, mégis különböző okok javasolták visszatérésünket.

Itt vala a kőbánya, a honnan a Salamon-féle templom építéséhez szükséges anyagot szállították. S a figyelmetes zarándok első pillanatra ennek valódiságáról meggyőződhetik.

Egy igen jeles német biblicista erre vonatkozólag megjegyzi: „Itt a helyszínén megérthető az, mit a királyok könyveiben megírva találunk.“ „A ház pedig, mikor építették, faragott és kész kövekből építették; és kalapács és fejsze, és semmi vasszerszám nem halatszott a házban, midőn építettett.“ (Kir. III. k. 6. 7.)

Miután még elégséges idővel rendelkezünk, kimentünk Új-Jeruzsálembe. Ezt azért nevezik így, mivel itt nagyszerű orosz építkezések fordulnak elő, nevezetesen a zarándokház, a kóroda és a gazdagon ékesített szép templom. Minthogy ezen épületek a jaffai-ut szélére vannak építve, azonnal szembeötlenek. Csak roppant pénzösszegeen lehetett nagyobb földterületet vásárolni, és ezeken a célba vett épületeket felállítani, melyek kertekkel vannak körülvéve. Hogy az épületek nagyságáról és roppant kiterjedéséről helyes fogalmat adjak, úgy hiszem, elég megjegyezni, miszerint a zarándokház 800—1000 ember befogadására alkalmas. Itt lakik az orosz consul is.

A székegyházat csinos alkotású kupola fedi. Egyáltalában összes egyházi felszerelvényein meglátszik, hogy a pénzben nem volt hiány. Midőn beléptünk, ép akkor igen látogatott volt a templom, mivel a délutáni isteni tiszteletet tartották, és egy pápa ereklyét csókolgatott a néppel.

Távoztunkkor találkoztunk a jeruzsálemi patriarka növendékeivel, kik erre vették sétájukat, s így Mathia dragomannunk fiával másodszer is összejöttünk. A zarándokházba tértünkkor Jaffa kapuja előtt a különböző nemzetiségek tarka népvegyülete vad lármával ide s tova hullámozott, hol a bélpoklosok se hiányoztak.

Kirándulásunk Emmauszba és Neby-Számuelbe.

(April 17-én.)

Husvéthétfőn mindenki „Emmauszba“ siet, de mi ezennel az igazi Emmauszt akartuk meglátogatni. Ez okból már reggel négy órakor talpon voltunk. Mivel pedig a számunkra rendelt lovak és szamarak a kitűzött időre a zarándokház előtt nem álltak, gyalog indultunk. A derék Ferencz atya, mint máskor, ugy ezuttal is szakértő vezetőnk volt. Valóban szerencsés a szentföldi zarándok, ki művelt és olvasott kalauz vezetése alatt kelhet utra; hisz annyi évszázadok tör-

ténetéről regélnek a mozdulatlan kövek, a hallgatag bérczek és a tátongó völgyek, az elhagyatott barlangok, szóval a néma természet, hogy a hová csak lábad helyezed, a történeti és helyi ismerettel bíró szebbnél szebb dolgokra és fenségesebb eseményekre hívja fel figyelmedet, míg nélküle zárva előtted a hagyomány és a történet könyve.

Jóformán a fele uton lehattunk, mikor az arab mukerók a nyerges állatokkal utolérték. E körülmény nem csekély öröme szolgált társaimnak, mivel az ut igen rossz, hegyes-völgyes, telve kisebb-nagyobb kődarabokkal, s egyáltalában a gyaloglásra alkalmatlan; daczára ennek a nyerges állatok biztossággal mentek rajta, s csak némelykor éreztették leventéikkel, hogy szeszélyeiknek ki vannak téve.

Én követni akarván a két tanítvány példáját, — kik Lukács (24, 13) szerint Krisztus Urunk feltámadása után Emmauszba gyalogoltak, — noha egy nyerges állat állt rendelkezésemre, oda és vissza per pedes apostolorum mentem. Tehát competens megítélője vagyok annak, hogy a ferencziek által Emmausznak tartott helység, melynek jelenlegi neve Kubeibe, csakugyan hatvan stadiumnyira, vagyis számításunk szerint három órányira esik-e Jeruzsálemtől; mert ime, négy óra volt, midőn a szent városból elindultunk, és zsebóráim szerint csakugyan hét órakor érkeztem gyalog Emmauszba. Kartársaim helylyel-közzel leszálltak a nyeregéből, és kedélyesen társalogva dus lombozatu terebintfa árnyában pihentek, én pedig mint a karavánnak elismert legjobb gyalogosa egy huzamban folytattam utamat. Magától értetődik, hogy utolérték s így történt, hogy utolsó lettem.

Emmausz helysége valószínűleg a Benjamin területén létezett Amosa városa. A hagyomány szerint itt született szent Kleofás, egyike azon két tanítványnak, kinek házában a feltámadt Üdvözítőt a kenyértörésnél felismerték. (L. c.) A római martyrologium szerint szent Kleofás később vértanuságot szenvedett, és saját házában lőn eltemetve.

Jeruzsálem és az egész Judea elpusztulása után a lakosok részint megölettek, részint pedig rabszolgaságba estek. Ezen alkalommal kétségkívül Emmausz is hasonló sorsra jutott. De ép ezután egy új és fényes korszak köszönt be Emmauszra: mivel a keresztények Kleofás házát, melyben Krisztus szent Ágoston szerint mint az előtt a coenaculumban a kenyeret testévé változtatta, elsőrangú szentélynek tekintették. Szent Ilona és később a keresztiesvitézek idejében püspöki székhely volt, de idő folytával ismét a mohamedánok feldúlták. Száz év előtt még a tájékat sem tudták megmutatni, hol feküdt az egykori Emmausz, melynek helyén a törökök egy Kubeibe nevű falut építettek.

A ferencziek szerint hosszú ideig két más helységet tartottak a régi Emmausznak, de ezek távolsága a szent várostól nem egyezik meg a szentírás 60 stadiumáról szóló adataival. Ugyanis az egyik közelebb, a másik pedig távolabb esik Jeruzsálemtől. A szentföldi atyák állítják, hogy mindig hiven megőrizték a hagyományt, mely szerint az egykori Emmausz Kubeibe táján keresendő.

1852-ben néhány atya tudományos kutatás céljából Jeruzsálemből utnak indult, és sok fáradság után sikerült nekik Emmausz igazi színhelyét megegyezőleg a legrégebbi zárandokok leírásával Kubeibe mellett feltalálni. Jelentékeny romokra akadtak, melyek keresztény jelvényekkel ékeskednek. ¹⁾ Az oda való lakosok legöregebbjei is bizonyították, miszerint nagyszüleik nem egyszer említették, hogy azelőtt a szentföldi atyák évenként husvéthétfőn ide szoktak rándulni, de már régóta nem jönnek többé. ²⁾ A jeruzsálemi atyák szerint tehát a régi Emmausz ismét fel vannak fedezve: mivel Kubeibe távolsága Jeruzsálemtől tökéletesen

¹⁾ Különösen feltűnt nekik egy kápolna, mely még meglehetősen karban volt. Ebben a tulajdonképeni szentélyt, szent Kleofás házát felismerték.

²⁾ Ezen évenkénti kirándulás elmaradásának oka egyedül a nagy veszélyben keresendő, melynek az esetenként kiküldött rendtársak a rajongó mohamedánok részéről kitéve voltak.

megfelel a bibliai 60 stadiumnak, rendjök hagyományának és számtalan történeti adatnak.

A ferencziek véleménye mellett sikra szállt a jeles orientalista dr. Zschokke, ki több éven át Jeruzsálemben lakván, a helyszínén tett tapasztalatai alapján „Das neutestamentliche Emmaus“ czimű tudományos dolgozatában azon eredményre jut, hogy Kubeibe azonos a szent Lukács által említett Emmauszszal. De az ügy ezzel sincs végleg eldöntve. Vannak ugyanis tudósok, kik Emmausz helységét másutt keresik, és állításaik bebizonyítására az érvek egész halmazát felhasználják.

Térszüke miatt nem sorolhatom fel: min alapszik ezen palaesztinologok meggyőződése; csak egy tekintélyes pártot akarok felemlíteni, melynek élén szent Jeromos áll. E szerint az új testamentomi Emmausz azonos ama a Makkab. I. könyvében (3, 40.) előforduló hasonló nevű helységgel, amely Száron síkságának végső határán, Juda hegységének tövében, a Jeruzsálembé vezető országot mellett terült el, s később a rómaiak által az itt aratott győzelmük emlékére Nikopolisnak elneveztetett. Az egyház nagy tudósa, szent Jeromos, ki számos éven át a Szentföldön lakott, és nemcsak a keleti nyelveket, hanem az első keresztények hagyományait is jól ismerte, szent Paula utjának leírásában erre vonatkozólag ekképen ír: midőn a szentéletű hölgy Joppéból Liddán keresztül a régi országoton haladott, Nikopolisba érkezett — quae prius Emmaus vocabatur — melynek előbbi neve Emmausz volt. Itt a kenyértörésben ismerték fel az Üdvözítőt. Továbbá felemlíti, hogy ott Paula szent Kleofás tiszteletére kis templomot emelt „Cleophae domum dedicavit.“ Nikopolis helyrajzi viszonyaira nézve pedig megjegyzi: Nikopolis, mely azelőtt Emmausznak hivatott, ép ott terült el, ubi incipiunt montana Judeae consurgere, hol Judea hegysége kezdetét veszi. Egyebek közt még következő érdekes adattal szolgál: Emmausz Kleofás hazája, (melyet szent Lukács is említ,) volt ama város, melyet később Nikopolisnak elneveztek.

Hasonló értelemben nyilatkoznak 315-ben cesareai Özséb, 440-ben Sozomenus és egyéb írók.

Azon ellenvetés, hogy Nikopolis 60 stadiumnál távolabb esik Jeruzsálemtől, azonnal elesik, ha megfontoljuk, hogy léteznek régi bibliai codexek, melyekben a Jeruzsálemtőli távolság 60 stadiumnál többre tétetik. Az V. századból származó codex sinaiticus 160 stadiumnyira teszi.

Torquato Tasso „Gerusalemme liberata“ című hős költeményében határozatlan kifejezésekkel él Emmausznak Jeruzsálemtőli távolságára nézve. Ugyanis azt mondja, hogy rövid ut választja el Jeruzsálemtől, és aki reggel indul, haladjon bár lassan is, kilencz órakor oda érkezik. De halljuk saját szavait:

.Emmaus è città cui breve strada
Dalla regal Gerusalem disgiunge:
Ed uomo che lento a suo diporto vada
Se parte mattutino a nona giunge.“

Annyi bizonyos a keresztény királyság korszakából fenmaradt okmányok nyomán, miszerint a keresztésítézek Emmauszt Jeruzsálem közelébe helyezték, és hogy ez a Jánosrend lovagjainak birtokát képezte. Ez újabb érve volna a jeruzsálemi atyák állításainak igazolására, és az újabb időben Kubeibeben feltalált nagyszerű romok is kétségtelenné teszik, hogy a keresztésítések itt vélték a biblikus Emmauszt felismerni.

Hogy a johanniták Emmausza csakugyan Jeruzsálem közvetlen közelében feküdt, erre megdönthetetlen bizonyítékot találunk hazánk történetében is. Ugyanis Fejér dip. Codexében (V. I. 286.) fel van jegyezve, hogy Béla herceg 1170-ben a johannitáknak 10,000 byzanti aranyat küldött Jeruzsálembe, hogy azon a szent város környékén jószágot vegyenek, s ennek jövedelmét a szegények huzzák; ha pedig akár Béla, akár neje a Szentföldre zarándokolna, a jövedelmet saját szükségeikre fordithassák, holtuk után pedig örökre a johannitáké legyen a szegények ápolásául.

Gibertus, a johanniták jeruzsálemi főnöke, nem vehetvén jószágot a szent város közelében, Béla her-

czegre bizta, hogy akár saját birtokukból az emmauszi jószágot **Jeruzsálem tőszomszédságában** Castellum Emmaus et aquam bellam et belvecer et saltum muratum, **quae omnia confinio Jerosolymitano, atque territorio haderent (adhaerent)** etc. fogja a nevezett áron neki átengedni: akár pedig Ptolemaisban egy palotát, négy házat s a városon kívül egy mértföldnyire gyümölcsöst és hajlékot, mely birtok évenként ezerszáz byzanti aranyat jövedelmez, veend számára a küldött pénzből, tizenegyezer saraczen aranyon. Melyiket választotta Béla herczeg? nem tudni.

Ezen előzményekből kézzelfoghatólag kiviláglik, hogy a ferenczrendi atyák Kubeibének Emmauszszi azonosságát hatalmas érvekkel vitatják, s bátran kimondhatjuk, hogy csakis a kubeibeisták és a nikopolistáknak van rationabilis szempontból is helyes érveken nyugvó alapjuk, a többi pártok pedig, mivel állításaik merő szörszálhasogatáson nyugszanak, tekintetbe sem vehetők. Tehát elébb-utóbb csak e két párt egyikeé lesz a babér.

Emmausz-Kubeibe igen magas hegyen fekszik, a honnan a Karmelre és a tengerre meglepő kilátás nyílik.

Emitt az égnek meredező kopár sziklabérczek, amott messziről kékelő tenger fodros hullámai csillognak, és a nap, a természet királya, vig mosolylyal mereng a gyönyörű csendes kép felett.

Mivel ideje korán megérkeztünk, több kartársam és csekélységem azon kiváló szerencsében részesültünk, hogy a kis és csinos kápolnában, mely állítólag szent Kleofás háza helyét foglalja el, a Mindenhatónak az új szövetség áldozatát bemutatathattuk.

Már nem egyszer adtam kifejezést a feletti meglepetésemnek, hogy a ferencziek ritka baráti szívélyességgel, valódi keresztényi szeretettel fogadtak. Erre vonatkozólag az itt lévő jámbor atyákról is csak jót mondhatok.

Nicolay Paulina őrgrófnő 1861-ben tekintélyes összegben megvette Emmausz-Kubeibe szentélyét és a körülötte levő nagyszerű romokat. A kápolnát, mely állítólag

szent Kleofás háza fölött emelkedett, romjaiból kiépítetvé, melléje zarándokházat emelt s mindezt a szentföldi atyáknak azon kikötéssel adományozta, hogy rendjük néhány áldozára állandóan itt lakjék, és naponként bemutassa a szent mise áldozatot. A nemesszivü hölgy a veszendőbe ment jeruzsálemi coenaculumot az emmauszi szentély megvételével akarta pótolni.

1873-ban egy mellette fekvő török kertben jelentékeny romokra akadtak, melyek a keresztes hadvitézek idejében itt emelkedett székesegyház omladékainak látszanak, később ezen kertet is meg vették és folytatták a kutatásokat. Az utánásások folytán a régi székesegyház alapjai, a presbyterium a és három kőoltár napfényre került, s ez ferenczrendi atyák szerint ismét egy újabb bizonyítéka annak, hogy ezen Jeruzsálemtől 60 stadiumnyira fekvő helység csakugyan a régi Emmausz, mely azelőtt püspöki székhely volt.

Az 1868-ban a jeruzsálemi „Casa nuova“-ban szentseg hírében elhalt Nicolay Paulina örgrófné hült tetemei 1872-ben a sionhegyi katolikus temetőből Emmauszba — Kubeibe — vitettek át, hol a zárda udvar falaiba illesztett Nicolay család czimere emlékeztet a nemesszivü adományozóra. Életében nagyon is sajnálta a jeles francia hölgy, hogy a jeruzsálemi patriarka és ennek adhaerentiája nem Kubeibét, hanem Nicoliszt tartotta azonosnak a régi Emmauszszal.

Hogy mily roppant költséggel jár Palesztinában az építkezés, kitünik abból, hogy az erre való anyagot csak számár-, öszvér- vagy teveháton lehet szállítani, mely célra a teherszállító állatokat vagy kibérlik vagy pedig megveszik. Midőn itt voltunk, a zarándokház építése épen a befejezéshez közeledett.

Ajtatosságunk végeztével a derék Ferencz atya a zárda kertjébe vezetett, hol a szép virány bámulatba ejtett. Különösen feltűntek a nagy gonddal ápolt virágok és a duslombozatu füge-, olaj- és mandolafák. Valóban csak nagy fáradság- és kitartással sikerülhetett a ferenczrendieknek ezen köves talajon utat egyengetni a tenyészetnek! Háttérben az egykori há-

rom hajóval épített székegyház romjai és oszlop-töredékei ötlöttek szemünkbe. Két oltár asztala, nevezetesen a középhajóé még jó karban van, és a presbyterium falain a festészet nyomai is kivehetők. Ezen romok fényesen igazolják a ferencziek hagyományát, habár tradíciójuk a keresztes hadjáratoknál tovább nem ér. Annyi bizonyos, a keresztes vitézek Kubeibét nagy szentélynek, s a mint az e korból fenmaradt okmányokból kitűnik, csakugyan Emmausznak is tartották.

A zárda lapos fedeléről meglepő kilátás nyílik a kies környékre, a mélyen fekvő virányos völgyekre, valamint a hullámzó tengerre és az égbe meredező Libanon heglánczolatára.

Talán érdekelni fogja tisztelt olvasóimat annak leírása, miként ment végbe az ebéd.

Az ujonnan épített étteremben számosan ültük körül az asztalt. Mellettem egy amerikai áldozár foglalt helyet, ki angolul és valami keveset francziául beszélt. Kiki azon volt, hogy nyelvrokont találjon s megértesse magát. Magyar, német, szláv, olasz, franczia, latin szavak egyvelege tompa morajként zúgott fülembbe, s valóban azt gondoltam, hogy Szenár mezején a bábeli toronynál vagyok. Később még spanyolok is szegődtek társaságunkhoz. Különösen kirívó volt a protestans angolok magaviselete, kik mint másutt, úgy itt is világuri szerepet szerettek volna játszani.

Végre még egy nagy csapat német protestans érkezett, de mivel a ferenczrendiek térszúke miatt azonnal asztalhoz nem ültethették, követelőleg léptek fel. Mondhatom, mindnyájan megbotránkoztunk rajtuk. Azonban Ferencz atya megérteté velük, hogy e zárándokház barátságos falai között valláskülönbség nélkül gyakoroltatik ugyan a vendégszeretet, de az illem-szabályok megtartása is követeltetik. Hisz jogos igényt csak a katolikusok támaszthatnak.

Délután 4 óra tájban a földközi tenger fölött 926 méternyi magasságban fekvő Nebi-Számuelen, az egykori Ramataim-Szofimon keresztül visszatértünk.

Keblünk dagadozott az örömtől, midőn Judeának legmagasabb pontjára jutottunk, a honnét gyönyörű látvány tárult fel szemeink előtt. Ugyanis délkeletnek a háromcsucsu olajfák hegye, alatta pedig a szent város számos kupolája és minarettjével méltóságteljesen tekintettek reánk; keletnek az égbe magasló Gilead, déli láthatáron a frankok hegye és Judeának Hebronig terjedő hegysége büszkén emelkednek; nyugottról a kies völgyben elterülő keresztelő szent János születéshelye, továbbá a virányos Száron síksága, az ős Jaffa és Ramla nyájasan integetnek, éjszokról pedig Gabaon, Bireh, Bétel és Szamaria hegységei üdvözölnek. Valóban elragadó látvány! Nem csoda tehát, hogy a keresztes hadvitézek, midőn ezen magaslatról a szent várost megpillantották, örömtől áradzó szívvvel földre borultak, és e magaslatot „mons gaudii”-örömhegynek nevezték.

Ezen hely azáltal lett történeti nevezetességü, hogy itt született Sámuel próféta, miről arab elnevezése is tanuskodik, és Sámuel itt kente fel Sault királynak.

Miután a középkorban ezen magaslaton át zarándokút vezetett, „a keresztes lovagok” egy rendházat alapítottak az erre vonuló zarándokok védelmére. S kététségkívül tőlük származik a most is még majdnem teljes épségben fennálló templom, mely 1187-ben mecsetté alakított, és melyben Sámuel próféta sirját mutatják.

A mostani vagy 20 gunyhóból álló falucskában szegény fellahok laknak. Hogy ez régi helység, arról tanuskodnak a számos antik romok és egy kut, melyet az oda való lakosok Sámuel kútjának neveznek. A palesztinológok közönségesen Ramataim-Szofimmal, mások pedig Mitzpával (Józ. 18, 26.) azonosítják, hol a zsidók nemzeti gyűléseiket tartották.

Letűnt a fény, csak árnya a régi dicsőségnek. Ugy hiszem, hogy társaim érzelmének hű tolmácsa vagyok, midőn bucsuzás közben azon forró óhajnak adok kifejezést: vajha ezen nevezetes pontról a szél-

rózsa minden irányában látott szentélyek hova hamarabb visszanyernék eredeti rendeltetésüket és a közeli völgyekben visszhangzana az imára hívó harangok ércszava. De hiába, nincs ki a magára hagyatott ügyet lelkesen felkarolná, az egyház magasztos érdekei a világra szóló modern politikától háttérbe szoríttatnak, és a sziv mélyéből fakadó óhaj fájdalom! — ezentul is „pium desiderium“ marad.

Már közel a szent városhoz a birák sírjainál üdvözölt az előnkbe jövő Fahrenguber. De mivel e sírok sok tekintetben a már említett királyokéhoz hasonlítanak, szükségtelennek tartom azok leírását.

A zarándokház rectora egyuttal azon örömhírrel lepte meg csekélységemet, hogy hazamból egy csomó magyar lap és számos levél érkezett czimemre. Ki írná le a rendkívüli örömet? melyet ezen váratlan meglepetés okozott. Midőn messze édes hazámtól szeretett testvérem levelét vettem, porlepte arczomra az öröm édes könnyei gördültek ki szemeimből.

De nemcsak én, hanem kedves társaim is osztottak a nagy örömben, és hogysis ne? hisz hazánk egyik tekintélyes lapjából az európai eseményekről tudomást szerezhettek. Visszajövet a tengeri út tartama alatt nemcsak magyar társaim olvasták, hanem a külföldiek is is tolmácsoltatták maguknak a „Magyar Állam“ tartalmát.

A szent városnak közvetlen közelében jelentékeny hamu dombokhoz érkeztünk melyeknek eredetéről következő felvilágosítással kedveskedett a zarándokház vendégszerető rectora.

E dombok, — mondá — melyek meglehetősen compact egészet alkotnak, valószínűleg ugy keletkeztek, hogy a zsidóknál szokásos égő áldozatok után fenmaradt hamut ide szállították.

A jaffai kapún át hét óraker este érkeztünk Jeruzsálembe, és mivel egész napon át a forró nap égető sugárainak voltunk kitéve, örültünk az édes nyugalomnak, melyet az út fáradalmi jutalmául a zarándokházban feltalálni bizton reméltünk.

Ezzel tehát befejeztük kirándulásainkat Jeruzsá-

lem környékén, és a következő két napot az eddig még nem látott szentélyek látogatására fordítottuk, melyek a hagyomány szerint Krisztus Urunk lábnyomai által szintén megszenteltettek.

J e r u z s á l e m.

(April 18-án.)

Már kora reggel magányosan siettem Jozafát völgyébe, hogy a Mindenhatónak a vérizzadás szentélyében a szent mise áldozatot bemutathassam. Ez alkalommal a nemük nemesbitésén oly áldásdusan működő, szent Józsefről elnevezett nénéknek szolgáltattam ki az Úr testét; azután pedig ismételve látogattam meg Getszemani kertjét, a boldogságos Szűz sírját, szóval a délelőtti időben keresztül-kasul jártam be a szent város nevezetesebb helyeit.

Délután a tegnap este megállapított programmart értelmében az „Ecce homo“, az ostoroztatás kápolnájának és Antónia várának érintésével az István- vagy a juhkapúhoz közel elterülő Betezda tavához testületileg mentünk. Ez fallal körített hosszukás négyszöget képez, s mivel már vagy kétszáz év óta vize nincsen, részben törmelék- és szeméttel van betemetve, melyen gyom és kóró buján tenyésznek. Hossza 40, szélessége pedig 30 méter.

A hagyomány szerint ez volna azon tó, melyről sz. János következőleg ír: „Vagyon pedig Jeruzsálemben egy fürdőtó, mely zsidóul Betszaidának nevezetik és öt tornáczczal bír. Ezekben fekvék a betegek, vakok, sánták elszáradtak nagy sokasága, kik a víz hullámzását várják vala. Mert az Úr angyala időnkint leszállt a tóba, és hullámzásba jött a víz; és aki először szállt le a tóba vízhullámzás után, meggyógyula, bárminő betegségben sínlődött.“

Itt találta Jézus a 38 év óta fekvő inaszakadatot és meggyógyította őt. (Ján. V. 2—8.)

A vulgata valószínűleg azért nevezi probatica piscinának vagyis juhtónak: mivel a papok az áldo-

zatra kiszemelt állatokat itt mosták volna. Az idevágó görög szöveg: „Vagyon pedig Jeruzsálemben a *juhkapunál* egy tó, mely héberül Beteszdának*) nevezetik“, kiegészíti a vulgátát: mert megjelöli a kapút, melynek közelében Beteszda keresendő. A juhkapu (mely azonos a mai István kapúval) a szent város keleti oldalán volt, (Ezdr. II. 3, 1. 30. 12, 38.) és nevét az áldozatoktól nyerte, melyek azon át a templomba hajtottak. Beteszda tava nagy kövekkel kirakott vízmedenczéből állott, mely körül csarnokszerű tornácok voltak a betegek és fürdők számára. Némelyek a jelenleg Beteszdának tartott kiszáradt tó nyugati szélén létező boltívekben az egykori Beteszda tornácainak utolsó nyomát vélik feltalálni.

Valjon a mai Beteszda megfelel-e a valódinak? sokan kétségbe vonják, és a legújabb felfedezések is igazolják ezen kételyeket. Annyi bizonyos, hogy a mai állítólagos Beteszda egykoron nagyobb vízmedencze volt. Robinson ama régi ároknak tartja, mely éjszak felől Antónia várának és a templomnak védelmeül szolgált.

Szemközt ezen tóval van a szent Anna ősrégi egyháza. Ez a város legnevezetesebb szentélyeinek egyike. Megbízható keleti hagyomány szerint szent Anna és férje szent Joakim Jeruzsálem városának Bezeta negyedében, a templomtól éjszakra eső őseiktől öröklött házban laktak a *juhtónak közvetlen közelében*.

Monsgr. Lavigerie Algir érseke a legújabb felfedezések nyomán állítja, hogy az utolsó századok irói az imént említett száraz vízmedenczét, — mely községesen Birket Izmael nevezete alatt fordul elő, s egykor a templom csarnoka hosszában terült el — összetévesztik a juhtóval vagyis a tulajdonképeni Beteszdával. Ez oszlopcsarnokainak maradványaival a legújabb időben szent Anna egyházának közelében fedeztetett fel, midőn ezen szentélyen a francia kor-

*) Betszaida (halászat háza) helyett a legtöbb görög kéziratban Beteszda (irgalom háza, gyógyhely) vagyon.

mány rendeletéből foganatosíták a szükséges javításokat. Mausz úr, franczia építész volt a szerencsés felfedező. Msgr. Lavigerie szerint tehát a tulajdonképeni Beteszda mai nap is létezik, habár földdel elborítva. A középkorban még igen jól ismerték, s ép a szentélyhez való közeli fekvésének köszönhetjük, hogy szent Anna házának emléke mai napig is megőriztetett.

A remek építmény, mely előtt állunk, állítólag szent Anna és Joakim házhelyét foglalja el. A keletiek szerint itt élt és halt meg tehát a szent életű házaspár; itt ejtetett volna meg a boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásának nagy titka; itt pillantotta volna meg először a nap fényét a mennyek királynéja. Az erre vonatkozó hagyomány a VII-dik századig vagyis damaszkusi szent János koráig ér fel, aki egyik homiliájában arról tesz említést, hogy a boldogságos Szűz szülei Jeruzsálemben a juhtó mellett házat birtak, melyben az Isten anyja született. Úgy látszik, mintha a latin egyház is megerősítette volna ezen hagyományt, midőn in festo praesentationis B. M. V. a második nocturnumnak leczkájében damaszkusi szent János következő igéit olvastatja: „In lucem editur in domo probaticae Joachim.“ Damaszkusi szent János a VII-dik század tudós theologusa odahagyta az Omayadok udvarában szokásos zajteljes életet és a Jeruzsálem szomszédságában fekvő szent Szába kolostorába vonult, hol életét is végzé. Így tehát a keletiek szerint fel nem tehető, hogy ő a korabeli vagy a régi szó- és írásbeli hagyományokat nem ismerte volna: miértis állításuk szerint hitet érdemlő tekintélynek vehető, midőn a boldogságos Szűz születése helyének Jeruzsálemet mondja.

Azonban a keletiek ezen hagyományával szemben figyelemre méltó ellenvéleményre találunk, mely azt tartja, hogy a boldogságos Szűz nemcsak fogantatott, hanem született is Názáretben.

E vélemény mellett harczol különösen a nagy palaesztinolog Mislin, ki számos pápai bullára hivatkozik, melyek szerint a lorettói házban ment volna végbe a boldogságos Szűz fogantatása és születése. Szerinte ez

okból engedélyezék a pápák az ezen házhoz csatolt búcsukat.

Jeruzsálem és Názáreten kívül még három palesztinai város vallja szülöttjének a boldogságos Szűz Máriát: ugymint Eleutheropolis a mai Beit-Dzsibrin, Dio-Caesarea jelenleg Szefurieh, Gallileának egykori fővárosa, és némelyek szerint Betlehem is szeretné maga számára e dicsőséget vindicálni. A homéri hepta poleis tehát itt is valósul, de az utóbbi három városnak mi alappal sem bíró igényeit a helyrajzi ítéset többé figyelemre se méltatja. A közvélemény tehát, mint ezekből látni két tekiutélyes pártra oszlik. A nyugati keresztények hagyományaik alapján inkább Názáretet; a keletiek pedig Jeruzsálemet tartják a boldogságos Szűz szülővárosának.

Nem érzem magam hivatva, hogy ezen nyílt kérdés felett részletes vitatkozásba bocsájtkozzam; egyedüli célom csakis a nézetek hű feltüntetése.

De térjünk vissza szent Anna templomához, melynek építészeti szempontból való leírása előtt történeti vázlatát bocsájtom előre.

Eudoxia császárnéről azt írják az V-dik századbeli történetírók, hogy Jeruzsálemben azon helyen, hol a boldogságos Szűz születésének emlékét szokták megülni, pompás egyházat építtetett; de mint az e kori összes építmények, ugy ez is áldozatul esett a XIII-dik században betört Chosroes perzsa hódító pusztító dühének.

Midőn a kereszties vitézek a Szentföldet meghódították, szent Anna egyháza is felépült romjaiból, és átadatott a benedek-rendi szüzek apátságának, hol királyi vérből származott apácák is voltak. Midőn a hódító Salah-ed-Din 1187-ben az ország ura lön, a templomot le nem rombolta, hanem a keresztény istenházat mecsetté változtatta át s melléje egy felsőbb mohamedán tanintézetet állított. Csak az idő vasfoga rágódott az épületen, nem pedig mint másoknál a vad pusztítás. Abdul Medzsid szultán, meghálálendő a francziáknak a krimi háború alatt veletett jó szolgálatot, 1856-diki párizsi békekötés alkalmával

Napoleonnak ajándékozta ezen egyházat, ki is erről a francia nemzet javára lemondott.

Az épületnek francia pénzen eszközölt kijavitási munkálatai sok időt vettek ugyan igénybe, de ime a templom már teljesen helyreállított.

A tudósok a keresztes vitézek által épített templomok mintájának tekintik ezen egyházat, mely három egyenlő hajóra oszlik. Hossza 30, szélessége pedig 20 méter. A kereszthajót nyolczszög fölött kupola fűdi. A hajók oszlopok által vannak elkülönítve, melyek a bolthajtásokat tartják. Belső diszítése felette egyszerű, ellenben homlokzata ékitményekben bővelkedik.

Az épület a XII-dik század román-góth stylus jellegét tünteti fel, mely közé sok idegen elem is vegyül. Így p. o. arab eredetre utal a homlokzat bizarr ékitménye, a kupola boltozata pedig byzanti befolyást árul el; diszitményeinek egyszerűségében a cziszterciák szabatos építészeti szabályaira ismerhetni. Hisz a történelem is említi szent Bernárd élénk érdeklődését a palesztinai egyházépitmények iránt. Ugy látszik, hogy a nyugati és a keleti szellem együtt működött közre ezek alkotásánál. Kétséget nem szenved, hogy szent Anna temploma a Palesztinában még ma is fennálló régi egyházi építkezéseknek egyik kiváló gyöngye.

A templom alatt van a tulajdonképeni szentély, melybe néhány lépcsőn leszálltunk. Ennek egyik sziklaczellájában mutatják azon örökké nevezetes helyet, hol a boldogságos Szűz született, míg ellenben egy közel fekvő fülkében szent Joakim és sz. Anna sírjait jelzik, kiknek szent testeit későbbben a boldogságos Szűz sírszentélyébe, Jozafát völgyébe vitték, hol a n. int annak idején megjegyztük, mi is tiszteltük.

A nagyszerű egyház az ujjáalakítása óta majdnem tíz évig üresen állt. Csak kétszer egy évben t. i. szent Anna napján július 26-án, és szeptember 8-án Kisasszony napján tartatott meg a nyilvános isteni tisztelet.

Ezen egyháznak valamely szerzetnek leendő átadása iránt többször tétettek kísérletek. Így p. o. a

francia paemontrei rendnek akarták átadni, de az e tárgyban folyt alkudozások nem vezettek eredményre. Végre átadták msgr. Lavigerie Algir érsekének, ki, mint a középafrikai missio-congregatio alapítója, a templom mellett missioházat építtetett az Afrikába küldendő papok számára. Így tehát gondoskodva van a folytonos isteni szolgálatról.

Ájtatosságunk végeztével a város éjszaki falait jártuk körül, végre pedig Heródes kapuján át egy szűk utczában szent Magdolna szentélyéhez értünk.

Ez a gazdag farizeus Simon háza helyét foglalja el. A rossz karban lévő és teljesen elhagyatott hajójának talaján egy sziklában maradt lábnyomot mutatnak, mely azon helyet jelzi, hol Mária Magdolna az Ur lábait könnyeivel áztatta és drága kenettel megkente. Különben a vagyonos farizeus a traditio szerint nemcsak itt, hanem Betániában is birt házat, hol Mária Magdolna ismételten hason szolgálatot tett az Urnak.

Jelenleg ezen egyház Mai-Munje mecset nevezete alatt ismeretes, és egy fazekasnak műhelyül szolgál. Karavánunk munkájánál találta őt, s mivel Klinger Ferencz zarándoktársunk mesterségére nézve szintén fazekas, gyorsan felgyürte ingujjait és a török bámulatára néhány perc alatt gyönyörű tálat és fazekat készített. Azután pedig megjegyzé, miszerint büszke arra, hogy alkalmá nyílt: mesterségét Jeruzsálemben is gyakorolni. Mai-Munje közelében egy másik mecset van: az egykori szent Péter temploma, mely a XII-dik századból származik, de biblikus nevezetességgel nem bír.

Innét a szent sír templomába siettünk, hol a Szentföldön szerzett emlékeinket Ferencz atya Krisztus sírjánál megszentelte. Nagy volt itt a szorongás, mert számos zarándok már hazatérni szándékozván ugyanazon okból megjelent, s így zsufolásig telt meg a szent sír előtti tér. Mondhatom, alig tudtunk célunkhoz érni.

Őszbe borult tiszteletre méltó aggastyánok arcain a meghatottság kinyomata ült, és számosan sirtak, zokogtak, midőn a megváltás színhelyéről végbúcsut vőnek.

Uti tervezetünk szerint a mai este lett volna az utolsó, melyet a szent városban töltöttünk; de Fahrengruber indítványára elhatároztuk, hogy itt tartózkodásunkat egy nappal meghosszabbítjuk, s így holnap még egyszer meglátogathatjuk az egyes szentélyeket.

J e r u z s á l e m.

(Ápril 19-én.)

Mivel e napon az együttes kimenetelre nézve közös megállapodás nem történt, kiki legjobb belátása szerint használhatta fel idejét. Én az ostoroztatás kápolnájában mondtam a szent misét, azután pedig több kartársammal a Siónhegyre mentem.

Quaresmius szerint közel Dávid tornyához három kápolna állt egykor ott, a hol az Üdvözítő feltámadása után megjelenvén a jámbor nőknek sz. Máté szerint (28, 9.) eképen üdvözölé őket: „Üdv nektek! Azok pedig hozzá járulának és átfogák lábait, és imádnak őt. Akkor mondá nekik Jézus: Ne féljetek; menjetek, jelentsétek meg atyámfiainak, hogy Galileába menjenek, ott meglátnak engem.“ Az egykori itt állt kápolnáknak azonban ma nyomát se leljük, csak a hagyomány jelöli egykori létezésüket.

Néhány lépésnyire innen balra, a protestansok egyháza mögött van a szirusok nőzárdája. Ezt a hagyomány szent Márk házának tartja, hol az első keresztények gyülekeztek. Itt történt az apostolok cselekedetei (XII. 12—13.) szerint, hogy a börtönből csodás módon kiszabadított Pétert ~~Péte~~ szaváról felismerte, de örömeben az egybegyültekhez sietett anélkül, hogy a kaput felnyitotta volna.

A zárda udvarias főnöknője a csinos egyházban egy kőmedenczére figyelmeztetett, melyben a boldog-

ságos Szűz állítólag meg lett volna keresztelve. Nem messze innét ifjabb szent Jakab egyháza van, ki mint Jeruzsálem első püspöke, Krisztus után 60 évben a zsidóktól a templom tetejéről letaszított, mivel Jézus messiási méltóságát tagadni vonakodott.

Valamivel tovább egy jelentéktelen mecset áll, melyről azt állítja a hagyomány, hogy szent Tamás apostol házának helyén van építve.

Már majdnem a Sión kapunál az örmények zár-dája és fényes egyháza van, melynek védnöke idős szent Jakab apostol.

Krisztus Urunk e hű tanítványa Zebedeus és Szalóme fia volt, tehát testvérbátyja szent János evangelistának. Az Úr feltámadása után nagy buzgósággal hirdette az Isten igéjét a zsidóknak, kikre különösen figyelmét kiterjesztette. Későbbén Spanyolországba utazott volna, hol Krisztus egyházát megállapította. Innét ismét Jeruzsálembe térvén megújult hévvel hirdette a zsidóknak a keresztrefeszített názáreti Jézust. De a hűtlenek bevádolván őt emiatt Heródes Agrippánál kivégeztetését kérték. Mivel pedig Agrippa a zsidóknak minden áron kedvezni akart, Krisztus után 43 évben, ép husvét előtt, az Üdvözítő keresztrefeszítésének évforduló napján lefejeztette, még pedig a hagyomány szerint ugyanazon a helyen, a hol a róla nevezett örmény egyház büszkén emelkedik, melynek homlokzata előtt épen most állunk.

Szent testét előbb Jeruzsálemben temették el, később pedig Compostellába szállították a spanyolok, mivel személyében hazájuk nagy apostolát tisztelik. Sanct Jago (Jakab) di Compostella azért Spanyolország legnevezetesebb bucsuhelyeinek egyike.

A fényes egyház előcsarnokában keleti izlésű falfestmények vannak, ezek között különösen említést érdemel a hárfát pengető Dávid, kinek tiszteletére az örmények évenként ünnepet tartanak. A rengeteg épület alakjára nézve négyszöget tüntet fel, és három hajóval bir. Gyönyörű boltozata négy erős oszlopon nyugszik, melyek fölött a nagy kupola korona gyanánt

áll. Belsejét keleti fényü bizar díszítés lepi el, az oltárok pedig aranytól és ezüsttől csillognak. A falak két méter magasságig színes és zománczozott agyaglemezekkel vannak kirakva, feljebb pedig egész a tetőig majdnem teljesen képekkel elfödve. Az ezek közti ürt gazdag aranyozás tölti ki. A templom többi része is bővelkedik márvány, porcellán, gyöngykagyló stb. ékitményekben. Mivel az örmények mezitláb szoktak lépni a templomba, ennek talaját drága szőnyegek borítják, szóval a pazar keleti fény, mely mindenütt észlelhető, az örmények dúsgazdagságáról tanuskodik.

Megemlítendő még, hogy valamint más örmény templomok, ugy ez is nélkülozi az ugynevezett képfalat, (ikonostas) mely a szentélyt a hajóktól elválasztja. Mindazonáltal nagy bőjtben és nevezetesebb ünnepek alkalmával drága kelmék fődik az oltárt. A szentély és a hajó közötti gazdagon aranyazott trónus üresen áll. Idősb szent Jakab az örmények hiedelme szerint láthatatlanul ül rajta; mellette a patriarka díszes püspöki széke van.

Körülbelül a templom közepe táján, a bal oldali hajóból alacsony ajtó nyílik egy szűk kápolnába. Ennek oltára az ősrégi hagyomány szerint szent Jakab lefejeztetésének színhelyén emelkedik.

A kisdud szentélyben számos lámpa ég, oldalvást az oltártól szent Makarius jeruzsálemi püspöknek sírját mutatják, ki jelen volt, midőn szent Ilona Krisztus Urunk keresztfáját feltalálta, és később nagy Konstantintól azon megbizást nyerte, hogy az Üdvözítő sírja fölé, valamint a kálváriára és a keresztfeltalálás helyére bazilikákat építesen.

Szent Jakab vértanuságának színhelyén elmondván imánkat, még közelebből vettük szemügyre a díszes egyházat.

Ekkor egy örmény szerzetes, ki igen jó birta az olasz nyelvet, egy oldaloltárhoz vezetett, melynek asztala három kőlapból áll. Az örmények szerint az első Sinaihegy tövéből vétetett s ugyanazon kő volna, a melyen Mózes az Urtól nyert tizparancsolat-

nak két kőtábláját méltó haragjában eltörte, midőn távolléte alatt a nép bálványozásba esett. A XII-dik században élt Fokas János szerzetes megemlékezik e traditióról és állítja, hogy e kő egy angyal által szállított ide.

A második kő Tábor hegynek azon helyéről való volna, ahol végbement Krisztus Urunk színváltozása.

A harmadikat a Jordán azon nevezetes pontjáról hozták, hol Krisztus Urunk szent János által megkereszteltetett.

Századokon át élvezték a ferenczrendiek azon jogot, hogy július 21-én, úgymint idősb szent Jakab napján ezen egyház rendelkezésükre állott, amikor is miseáldozatokon kívül az egész napi ájtatosságokat itt végezték. De az örmény patriarka 1871-ben elzárta előtük a templom ajtaját, és a baj orvoslására a helyszínén megjelent pasát 80,000 piaszterrel megvesztegette. Természetes, ily baksis vétele után a pasa az örményeknek adott igazat. Így ment tehát veszendőbe a katolikusoknak fermánok által szentesített joguk.

Bízatosan nem tudni, kicsoda építette ezen egyházat. Quaresmius és Andrichomius állítják, hogy a keresztes háborúk alkalmával védszentjük tiszteletére a spanyolok emelték volna. Ez nagyon is valószínű, mivel Spanyolország kőbe vésett czimere a XVI-dik században még ékesítette a templom homlokzatát.

Szent Jakab egyházával határos a tömör kőből épített örmény-zárda, mely a patriarka palotájával, a papnöveldével, a zarándokházzal, udvaraival és a tágas kertjével 260,000 négyszög lábnyi területet foglal el. Ez tehát a legnagyobb birtok, mely Jeruzsálemben keresztények kezeiben van, s mint ilyen a szent városnak örmény negyedét képezi. A patriarkán kívül öt püspök, 100 szerzetes és vagy 40 növendék-pap lakja e roppant kiterjedésű épületet, mely nagyobb ünnepek alkalmával 3000—4000 zarándoknak képes szállást adni.

Megjegyzendő, hogy nem az idevaló patriarka,

hanem az Ecsmiaczinben székelő „katholikos“ a szakadár örmény egyház feje.

A zárda küszöbén nagy előzékenységgel fogadott egy szerzetes és azonnal a patriarkátus dísztermébe vezetett, mely dúsgazdag aranyozásban, mozaik- és márványékitményekben. Falszekerényeiben igen sok, keleti izléssel készített ezüst és porcellán edény csillogott, mintegy hangosan hirdetve az örmények gazdagságát. Mivel innét kilátás nyílik a zárda egyik kertjébe, bámulattal szemléltük a dúsgazdag növényzetet, mely édeni illatát terjesztve teljes díszben pompázott. Különösen feltűntek az óriási cziprusfák, melyek emlékezetembe juttatták az Ecclesiasticus (XXIV, 15.) eme szavait: „Sic in Sion firmata sum, et in Jerusalem potestas mea ect. Quasi cedrus exaltata sum in Libano et sicut cypressus in monte Sion.“

Végre nagy meglepetésünkre fekete kávéval szolgáltak ezüst csészékben, és távozásunkkor az előzékeny szerzetes, keleti szokás szerint, rózsavizzel locsolt meg.

Csak kevés lépésnyire innét délkeletnek van ismét az örményeknek az olajfáról nevezett nőzárdájuk. Alacsony vasajtón keresztül egy kis udvarba, innét pedig az örmény apácák zárdájába léptünk. Ennek keretén belül egy kis templom emelkedik, mely állítólag Annás főpap házhelyét foglalja el, a hová az Üdvözítőt Getszemániból a szemétkapun át vezették. A szentély oldalkápolnájában balfelől azon terem helyét mutogatják, hol Annás Krisztus Urunkat vallatta. Ide vonatkoztatják tehát szent János (18, 12—13) szavait: „És vivék őt először Annáshoz, ki ipa vala Kaifásnak, az azon esztendőbeli főpapnak.“

Az udvarban fiatal olajfákra irányították figyelmünket, melyekről a hagyomány azt tartja, hogy csemetéi azon olajfának, melyhez Krisztus, Urunkat kötötték, míg az egybegyültek sorsa fölött Annásnál tanácskoztak. Végre még néhány régi köre is figyelmeztettek, a mellyek állítólag Annás házának utolsó maradványai.

A mai látogatásunk alkalmából leirt szentélyek mind a Sionhegyen vagyis az egykori felső városban fekszenek. Megjegyzendő, hogy a város mostani falai az egykor benépesült Sionhegy tetejét egészen körül nem zárják, tetemes része Hadrián császár óta a város falain kívül parlagon hever, és csak kevés építmény van rajta. Sion kapuján kívül a coenaculum első rangu szentélyének közelében ismét egy különálló örmény férfizárda emelkedik. Ez arról nevezetes, hogy Kaifás főpaprak házhelyén épült. A mohamedánok Habs-el Meszik, a Mesiás börtönének nevezik. Szűk és alacsony vasajtón keresztül a négyszögletes épület által körülzárt udvarba vezettek.

Balra van a szent Salvator csinos egyháza. A hagyomány szerint oltárának asztalául azon kőlap szolgál, mely elzárta Krisztus Urunk szentséges sírjának bemenetét. Hogy a zarándokok egyes darabokat le ne törjenek, gipszszel vonták be, s csak a burkolat egyes részein látni a vörös márványlapot. Különbözik a márványkő valódisága iránt tetemes hossza miatt, úgy látszik, nem ok nélkül kételyeket támasztanak, mivel tudva levő dolog, hogy Krisztus sírjának bemenete igen alacsony volt.

Az epistola oldalán van egy jelentéktelen fülke, melybe két ember alig fér el. Ez, Krisztus börtöne, a tulajdonképeni „Habs-el Meszik, hol a poroszlók keserves kinszenvedése előtti éjjel egy oszlophoz kötöttek, és gúnyt és csufszágot üztek vele. Az udvarban az épület egyik falfestménye jelzi azon helyet, hol a tűznél melegedő Péter apostol isteni Mesterét háromszor megtagadta. Örmény kalauzunk végre nagy komolysággal mutatta a kétszer megszólamlott kakasnak helyét is. Említendő még, hogy ezen udvar a jeruzsálemi örmény patriarkáknak temetkezési helyül szolgál. A ház kapuján kívül egy szögletre utalnak, melyről a középkori zarándokok nagy meghatottsággal azt beszélnek, hogy a boldogságos Szűz ott hallgatódzott, az egész kínzó éjen át szeméit folyvást az ajtóra szegezvén. Utol-

jára Péter is oda jött hozzá, de szégyen és sirás miatt egy szót sem tudott szólni.

Helyén találok itt régészeti megjegyzést tenni. A zsidók házai, különösen az előkelők palotái és a törvényházak rendszeren egy szabályos négyszöget alkottak, és az utcára csak kevés ablakkal birtak.

A törvényházakban az udvar volt a nép közönséges gyűlhelye, és az ide néző termeket külső fal nem zárta el, hanem csak oszlopok tarták azok boltozatát. Így tehát az udvarban mindent látni és hallani lehetett, a mi a törvényteremben a vallatás közben történt. Ugyanazért Péter apostol is csakugyan szemés fültanuja lehetett azon embertelen bánásmódnak, melyet az isteni Mester a főpap és emberei részéről elszenvedni volt kénytelen. Ugy látszik, hogy a zárdának földszinti oszlopcsarnokai, és az emeletben levő oszlopfolyosók a ház eredeti alakjára és berendezésére akarják emlékeztetni a jámbor zarándokokat.

Annás háza felőli traditio nem ér fel a századok hosszu során, de annál inkább állithatjuk ezt Kaifás házáról. Már szent Ilona épített e helyen Péter apostol tiszteletére templomot és a legrégebb bordeauxi zarándok (333) is említi e szentélyt: „Ascenditur Sion et pariet ubi fuit domus Caiphae sacerdotis; et columna adhuc ibi est, in qua Christum flagellis caeciderunt.“ Szent Jeromos is említi ezen házat és utána egész sorozata a minden századbéli íróknak egész a jelen korig.

Nem csoda tehát, hogy a ferenczrendi atyák már régen szerettek volna birtokába jutni e becses szentélynek. Egyszer már eladó félben is volt, s csak azon bukott meg az alku, hogy az örmények a szent Salvator templomából magukkal akarták vinni az oltárasztalul szolgáló márványlapot. Lievin szerint mostanában is azon joggal élnek, hogy pünkösöd másodnapján teljes disszel és pompával tartják meg itt isteni tiszteletüket.

Igen érdekes a keresztény legenda, mely szerint Péter apostolon valahányszor kakasszolást hallott, oly

erőt vett a bánat fájdalma, hogy térdre borult és könnyhullatva bánta meg vétkét.

Siónhegy lejtőjén jelenleg is utal a hagyomány e barlangra, hová Péter isteni Mesterének háromszori megtagadása után bűnbánólag visszavonult, és elkövetett vétségét keservesen megsiratta. A keresztes hadjáratok idejében ezen barlang fölött templom emelkedett, melyet az időbeli írók Gallicantus-nak vagyis a kakasszólás szentélyének neveznek. A krétai születésű Fokas János 1185-ben ekkép nyilatkozik ezen szentélyről: „Ad superiorem oram Sionem respicientem est templum, et sub eo spelunca, in quam post abnegationem Petrus introiens, et sedens flevit amare.“ Szerinte a keservesen síró apostol képe diszitette a templomot.

Igy folytak le gyorsan és észrevétlenül a délelőtti órák. Délután utoljára mentünk a szent sír templomába, hogy az ott minden nap megtartatni szokott körmenetben részt vegyünk, s még egyszer meglátogassuk az előttünk oly drága és felejthetetlen szentélyeket. Ma nem volt oly zaj és tolongás, mint tegnap: mivel számos zarándok már végleg elhagyta Jeruzsálemet. Ájzatosságunk végeztével nehéz szívvel és könnyező szemekkel távoztunk a világ ezen nagy szentélyéből. Befejezésül egy állítólag Ilona császárnő által betegek menhelyéül épített házba vezettek, melyet a törökök jelenleg is kórházul használnak. Ezzel kapcsolatosan felemlítem, hogy a Vöröstengerben támadt lábbajommal nem akartam a tisztelt olvasó közönséget untatni, csak annyit jegyzek meg, hogy Ratisbonne atya intézetében nyert hathatós orvosság következtében a baj jobbra fordult, így tehát Isten segítségével holnap tovább folytathatom utamat!

Az utolsó estvén mélyen le valánk hangolva. A fájó tudat, hogy a földi Jeruzsálemet már el kell hagynunk, gránitként nehezült szívünkre, miért is a vacsora alatt nem folyt már oly élénken a társalgás, mint máskor. Ezután a zarándokház lapos tetejére mentünk, holis az esti homályba burkolt és a csillagos ég által megvilágított szent város gyönyörű látképe csak

fokozta fájdalmunkat. Hisz a hová csak tekintettünk, a közelben úgy mint a távolban az évszázadokon át kegyelettel őrzött hagyományos és oly biblikus szentélyekre esett pillantásunk, melyek most már nem valának ismeretlenek előttünk. E szentélyekhez zarándokolt képzelünk szárnyain bánatos lelkünk; e szentélyekhez vonzott delejes erővel a szív: íme, e szentélyektől kellett most a már leáldozott nappal bucsut vennünk. S ki tarthatta volna vissza könnyeit? A szent érzelmek e drága gyöngyei csillogtak szemeinkben, midőn nehéz szívvel felsóhajtottunk: „Isten veled emlékekben gazdag Jeruzsálem! Isten veled a világ legszentebb földje! Isten veled! Vajha a Mindenható segédelmével mihamarább viszontláthatnánk!”

További zarándoklásunk Judeán, Szamarián és Galileán keresztül.

Végbucsi Jeruzsálemtől, El-Bir Dzsifna.

(Ápril 20-án.)

Habár a nagy héten közös egyetértéssel elhatároztuk, hogy bécsi programmunkhoz hiven ápril 19-én indulunk Názáretbe, Fahrenguber indítványára mégis, mint már említém, egy nappal meghosszabítottuk Jeruzsálembeni létünket. Hogy tehát ápril 20-án minden fennakadás nélkül utnak indulhassunk, az igen ügyes és szemes Mathia dragomannal ismét újabb szerződést kötöttünk, melynek értelmében ez magát kötelezte, hogy úgy a szükséges paripákat, öszvéreket s szamarakat málhánk és sátoraink tovaszállítása tekintetéből rendelkezésünkre bocsájtja, valamint élelmezésünkről is gondoskodni fog. Kilencz napra fogadtuk fel, mely idő alatt feladatául tétetett, hogy a rendes zarándokuton nevezetesen Napluszon (a régi Szikemen) át Názáretbe, a Táboron keresztül Tiberias városába, s innen

a galileai Kánán át vissza Názáretbe végre pedig Karmelre vezet. A napi díj fejéenként 20 frankban alapított meg, s egyharmada az utazás kezdetén, a hátrálékos két harmad pedig ennek végeztével Karmelen volt fizetendő. Az Afrikában társaságunkhoz csatlakozott Konečny morvaországi plebános visszamaradt; mert Jaffán át óhajtott hazatérni, karavántársaságunk tehát 13 emberre olvadt, s így Mathia naponként 260 frankot a kikötött kilencz napra pedig 2340 frankot kapott. Ha a kalauz napi díját egybevetjük a szolgaszemélyzet csekély fizetésével, úgy azt teljesen kielégítőnek találjuk. Ezenkívül még más zarándokok is csatlakoztak hozzánk, anélkül, hogy karavanuk tagjaivá váltak volna, mivel czélszerűbbnek találták Mathia biztos vezetése alatt folytatni az utat. Ötvenen valánk a dragomannal és a mukerokkal együtt, s összesen 45 nyerges állat állt rendelkezésünkre. Minthogy karavánunk a hozzánk csatlakozott utasokkal ily tekintélyes számra emelkedett nélkülözhattük a Jordánhoz való utaztunkban fedezetül használt fegyveres kíséretet.

Beköszönt tehát az elindulás napja. Már kora reggel elszéledtek az áldozárok, hogy utoljára a nagy s ritka szerencse osztályosai lehessenek: az egyes szentélyeknél a szent mise áldozatot az Ur dicsőségére és az emberiség javára bemutassák. Én a nagy-szentmiklósi esperes ural az Olajfák hegyére mentem, hol a „Miatyánkról“ nevezett egyházban egymásután mutattuk be az ujszövetség áldozatát. Hála Istennek czélt értünk! boldog ittlétünk alatt minden egyes áldozár fölváltva mondott szent misét Jeruzsálem, Betlehem és Szent János szentélyeiben, s minden bizonynyal meg emlékezett azon község hiveiről, kiknek körében működik.

Az Olajfák hegyéről még egyszer a szent sír templomába siettem, de fájdalom! zárva találtam s így többé be nem mehetttem. Mély imába merülve sajtó szívvel álltam a világ legnagyobb szentélye előtt, melynek ajtaját a török despotia előttem elzárta.

Valóban arczul csapása ez a keresztény világnak s elnyomása a szabad vallásgyakorlatnak. Mi nem ütünk zárt templomainkra, melyek ajtai vallás különbség nélkül minden ember számára nyitva állanak; de a közönyös Európa türi, hogy elzárja előttünk legfőbb szentélyünket a hitetlen török kénye kedve szerint. Méltó haraggal mentem el innét a keresztények utcájába, hol különböző emléktárgyak bevásárlása után Nicodemus Ferencz jeruzsálemi fényképész egy ódonszerű nagy és tágas épületbe vezetett, melynek négyszögletű udvarhelyét jókora tó foglalja el. Ezt a nép közönségesen Hiszkiasz tavának nevezi. Másképen patriarka tavának is hívják, és Sepp szerint a régi város második és harmadik fala között terült el.

Nagy volt a sürgés forgás, midőn a zarándokházba érkeztem; mindenki podgyásza csomagolásához látott. Nem volt a zarándokok közt egy is, ki ne vásárolt volna olvasókat, fényképeket stb. vagy nem birt volna egyes történeti szent helyekről gyűjtött kövecseket, virágot, sőt mindenki örök emlékül haza hozni óhajtotta még a pálmaágot is, melyet virágvasárnapján a patriarka kezéből vett. Podgyászunkat a szerzett emléktárgyakkal egyetemben inkább magunkkal vittük, mintsem a postára bíztuk volna.

Karavánunk elnöke, a nagyszentmiklósi esperes ur s csekélységem egy ládába akartuk holminkat zárni, miért is a városban kerestettünk ily nemű puha-faládát; de mennyire meglepett bennünket kiküldöttünk abbeli jelentése, hogy egész Jeruzsálemben láda nem található. Egy arab mentett ki a meglepetés okozta zavarunkból, kezdetleges készítményét 10 frankon fizetve meg velünk. Ismét újabb meglepetés! Ugyanis mi alatt holminkat rendeztük, Telléry János nagyszentmiklósi honfitársunk, ki nem rég Perzsiából visszatért, s ép akkor ideiglenesen Jeruzsálemben tartózkodott, állított be hozzánk. Örömeben nyakába borult az esperes urnak s tisztelete jeléül perzsiái pipaszárokkal s egyéb becses emlékekkel ajándékozván meg őt, azonnal holmink

csomagolásához fogott, mihez kitűnően értett. Amint később az esperes urtól megtudtam, jelenleg Kelet-Indiában egy oda való fejedelem szolgálatában, a légszesz készítésénél van alkalmazva s már meg is házasodott. Mivel igen jól megy a dolga, öcscsét is lehozatni kívánta, s ép azért levelet intézett az esperes urhoz, melyben kéri: volna oly kegyes öcscse ügyében Rémi-Berzencovich szuezi consulhoz fordulni, hogy ha majd Szuezebe érkezik a tapasztalatlan fiatal ember, fogadja őt s további útja körül szolgáljon neki szívesen atyai tanácscsal. Készséggel felelt meg az esperes ur ezen kérelemnek, de az ifju keresztülutaztában nem jelentkezett Szuezen. Jelenleg tehát a két testvér Kelet-Indiában van, s példás fiai szeretettel gondoskodnak özvegy édes anyjukról, ki Nagyszentmiklóson él.

Bucsulátogatásainkat már előzőleg megtettük. A két luxenburgi paptól, akik barátságos s könnyed társalgási modoruk miatt igen kedvesek valának, már egy nappal előbb vettünk bucsut, minthogy még az nap kora reggel Ratisbonne atya vezetése alatt lévő intézet növendékeivel Szent-Jánosba rándultak.

Mivel délután már végkép elhagyandók valánk a szent várost, az utolsó órákat hasznosan kívántam eltölteni. Amennyire időm engedé, még egyszer bejártam a szent várost. Utolsó menetem a szent Salvator klostorába volt. Itt Angeli Ferencz atya szívélyesen fogadott, s noha már a zarándokház igazgatójától mindnyájan német nyelven kiállított bizonyítványt nyertünk arról, hogy Szentföldön zarándokoltunk, számomra még a custodiatus részéről is hivatalos latin okmányt állíttatott ki. Szobájában kis könyvtárt pillantottam meg, mely vegyestartalmu magyar könyvekből állott. Mily kedves meglepetés volt ez reám nézve, Jeruzsálemben magyar könyvtárra bukkanni. Lám ezek a barátok még sem oly tudatlanok, mint ellenségeik kürtölik. Ferencz atya magával hozta Jeruzsálembé kis könyvtárát, hogy itt is ápolja a hazai irodalmat. S noha Jeruzsálemben igen ritka a magyar szó, mégis igen folyékonyan be-

széli édes hazánk nyelvét. Különben Ferencz atya tehetséges fiatal ember, aki Palesztinát nemcsak hogy háromszor beutazta: hanem alaposan is tanulmányozta. Ugy történeti, mint régészeti dolgokban azonnal talpraesett felvilágosítással szolgált, és karavánunk igen sokat köszön neki. Lehet-e csodálkozni? hogy általánossá vált az óhaj: vajha ily szakértő vezetőnk volna a visszautazásban is! Ezen óhaj tolmácsa én valék, melyre az alázatos szerzetes ekkép válaszolt: Szívesen kísérem el önöket, ha a ft. őratya elbocsájt. Tiszt. elnökünk tehát kieszközlendő az engedélyt az őratyához fordult. Előadta neki, hogy a dragomannak a sz. ut történeti nevezetességü helyeiről adandó felvilágosításaiban teljesen nem lehet megbizni, s az egész karaván Ferencz atyát egyhangulag óhajtja szakavatott vezetőnek. Készséggel hajolt az őratya a karaván kívánatára, s megengette, hogy Ferencz atya Judeán, Szamarián s Galileán keresztül kalauzoljon; viszonylagos kötelezettségünk pedig abban állott, hogy Kaifából Jeruzsálembe való visszautazásának költségeit mi fedezzük. Így ma tehát utnak indulunk Ferencz atya vezérlete alatt, ami roppant szellemi előny a karavánra nézve!

Az utolsó ebéd után összegyűltünk a zarándokház kápolnájában, hol forró hálánkat leróva a Mindenhatót kértük: adjon erőt és kitartást zarándoklásunk folytatására is. Azután a zarándokház igazgatójának, ki legjobb barátjaiként fogadott, nyilvánítottuk legmélyebb köszönetünket

Végre ütött az óra, válnunk kellett! A mukerók bevett szokásuk szerint ma is ugyan elkéstek, mindazáltal mulasztásukat pótolandók megkettőzött tevékenységet fejtettek ki. Nagy sürgés forgás támadt, s mintha csak veszekednének, oly nagy zibajjal rakták fel málhánkat a teherszállító állatokra. Azután reánk került a sor, hogy ismét leventéknek csapjunk fel. Legtöbben közülünk lóra szálltak, csak az elnök a nagy szt.-miklósi esperes, egy ausztriai kartársunk és csekélységem nem igen lévén jártasak a lovaglásban,

öszvér vagy számárháton kivántuk ez utat megtenni. Rendelkezésünkre az e célra fogadott Musztafa szolgálk állott. Három óra lehetett, midőn a damaszkszi kapun keresztül a szent városból kivonultunk. Élünkön délczeg paripán a zarándokház igazgatója lovagolt, ki is szivélyes előzékenységből egy órányi távolra a Skopos magaslatára elkísért. A mily nagy volt a vágyunk Jeruzsálem városának szent falai közé jutbatni, ép oly nagy fájdalommal vettünk búcsút. A válás pillanatában édes köny nedvesité szemeinket. Nem csoda, hisz a világ legszentebb helyét valánk elhagyandók.

A királyok sírjainál ellovagolva, Jozafát völgyét átvágva Skopos hegyére jutánk. Ez arról nevezetes, hogy Jaddus zsidó főpap itt birta békére Nagy Sándort, ki Jeruzsálem ellen jelentékeny hadsereget vezetett. A főpap kétségbe esett a világhódító közeledtének hírére. De ekkor az Isten megjelent álmában s megparancsolá neki, hogy a papokkal a nép élén teljes diszben menjen Nagy Sándor elé, a város kapuit hagyja nyitva, mindent felkoszorúzzon, s nyugodt megadással Isten oltalmába helyezze magát és népét. Nagy Sándor már messziről megpillantá őt, hozzá közeledve barátságosan fogadta s az igaz Istent imádtá, álmélkodó kísérőinek pedig kijelenté, hogy midőn Macedoniában volt, ezen főpap meg jelent álmában s tanácsolá neki, hogy nyugodt lélekkel vonuljon a perzsák ellen, mert győzelmet fog aratni s fölöttük uralkodni. Békésen vonult be a városba, és Jeruzsálem templomában Jehovának áldozott (Flav. Jos. Ant. XI.)

Skopos héberül Schafath magaslatot jelent, a honnét gyönyörű kilátás nyilik az alatta elterülő környékre; tehát ugyanazt fejezi ki, amit az olasz „bella vista“-val szokott jelezni, s csakugyan mindnyájan meggyőződünk arról, hogy e magaslat neve teljesen megfelel a valónak.

De fájdalom! utoljára láthatni innét a szent várost számos tornyai-, kupoláival és minarette-jeivel. Feléje fordulva könybe lábadt szemmel mondtuk el hangosan a 136-ik zsoltárt: „Babilon folyóvizei mel-

lett ott ültünk és sirtunk, midőn Sionról emlékezünk. A fűzfákra függesztettük benne hangszereinket. Mert ott, kik elvittek és fogságban tartottak minket, ének-zót kivántak tőlünk: „Zengjetez nekünk éneket Sion énekeiből.“ Hogyan énekeljük az Ur énekét idegen földön? Ha elfeledkezem rólad, Jeruzsálem! legyen elfeledve jobb kezem. Torkomhoz ragadjon nyelvem, ha meg nem emlékezem rólad, ha nem teszem Jeruzsálemet fővigaságomnak.“

Elnökünk ezután a karaván nevében köszönetet mondott a zarándokház igazgatójának a nekünk tett sok szolgálatért és nemesszivüségéért, mire ez benső meghatottsággal mindnyájunkkal kezét szoritva, s paripáját megfordítva szélesebességgel Jeruzsálem felé vágatott.

No de már indulunk. Lassan eleltünk láthatárunkból a szent város, még utoljára üdvözlé búcsúsohajunk a kimagasló tornyok keresztjeit, a még látszó kupolákat és a török félholdat. Isten veled! te az élet és fájdalom szent városa Jeruzsálem! Hozzád vezérelt minden sovár epedés, a legforróbb vágy! A Mindenható véghetetlen kegyessége megengedé, hogy lábaim érinthessék szent talajodat. Ezennel végpillantásommal bucsuzom tőled. Isten veled! A magaslat tulsó oldalán már végkép eltűnt Jeruzsálem szemeink elől; de képe felejthetetlen emlékként vésődött minden egyes zarándok szívébe.

Tágas, de különben kopár völgyön keresztül nem sokára az arabok által Tuleil el Ful-nak nevezett romokhoz értünk. A hagyomány ezekhez köti a régi Gibeát vagy Gabaát Saul király szülő és székvárosát. Ezen város egy asszonyon elkövetett gyalázat miatt földig leromboltatott. (Kir. 19. 20.) E tájon Saul és fia Jónatás fényes győzelmeket arattak a filiszteusok felett. Keletnek egy magaslaton, némi távolban az uttól, Anatot Jeremiás próféta születés helye fekszik, (Jerem. 1. 1. 29. 27.) balra Beit Hanina falvát látjuk. Ez nevét a völgynek is kölcsönözte, melyben épen haladunk.

Az előbbi irányban jelentéktelen magaslaton Ráma

városát jelzik, amely arról híres, hogy miután a kaldeusok Jeruzsálem bevétele után zsákmánynyal terhelten Babilonba visszatérének, Nebuszardan vezérük Jeremiás prófétát, ki a többi foglyokkal bilincsekbe veretett, itt, szabadon bocsátotta; mivel a szent férfiú a kaldeusok győzelmét megjövendölte. Nebuszardan mély tisztelettel ekképen szólt hozzá: „Most azonban ime föloldozlak téged ma a lánczokból, melyek kezeiden vannak; ha tetszik neked eljönni velem Babilonba, jöjj el, és rajtad lesznek szemeim; ha pedig nem tetszik neked eljönni velem Babilonba, maradj itt; ime az egész föld szemed előtt vagyon, a mit választasz, és a hová tetszik menned, oda menj. Jeremiás tehát Godoliáshoz, Ahikám fiához méne Maszfatba, és vele lakék a nép között, mely meghagyott vala a földön“ (Jerem. 40. sz. 4. és 6. vers.) Ráma és Bétel között, Efraim hegyén a nevéről nevezett pálmafa alatt ült Debhora próféta asszony, és fölmenének hozzá Izrael fiai ítéletének meghallgatására minden ügyeikben. Itt mondta el a diadal éneket, miután Jáhel Sisarát a filiszteusok vezérét szöggel agyonsujtotta. „Az égből harczoltak ellenök, a csillagok rendjökben és forgásukban maradván harczoltak Sisara ellen. Áldott az asszonyok között Jáhel, a cineus Háber felesége, áldott legyen sátorában. A vizet kérőnek fejet ada, és a fejedelmi csészében vajjat nyujta. Balkezével a szeget vevé, és jobbával a kovácsok pőrölyét, és megöle Sisarát, fején helyet keresvén a sebnek, és halántékát erősen átlukasztván. Az ő lábainál fetrengé aléltan és meghala; lábai előtt hengereg vala, és elterült meghalva és nyomorultan. Az ablakon nézvén a nyja jajveszékel vala, és az étteremből szóla: Miért késik megjönni az ő szekere? miért akadnak el szekérének kerekei?“

Vagy három órányi távolban Jeruzsálemtől köves és rögös uton El-Birbe jutottunk. Ez Benjamin törzsében fekszik, bibliai neve Beroth s onnét nevezetes, hogy régi időben a husvétii ünnepek után Jeruzsálemből hazatérő zsidók első éji szállásul szokták vá-

lasztani. Ez oknál fogva tartja a legenda, hogy a boldogságos Szűz és szent József itt vették észre a tizenkét éves Jézus elvesztét, s innen tértek vissza Jeruzsálembe, hol harmadnapra az irástudók közt a templomban találták. (Luk. 2, 42—46.)

A szép fekvéssel bíró helység egy hegy oldalában terül el s igen bő forrással bír, melyet a keresztésvitézek Mária forrásának neveztek. El-Birben a biblikus esemény, állítólagos színhelyén, már az első keresztények a boldogságos Szűz tiszteletére nagyszerű templomot építettek. Ezt a keresztés vitézek 1146-ban eredeti fényében helyreállították. A középkorban Castrum Mahomeriae neve alatt fordul elő, s erődítvényen kívül szép kolostorral és egy nagy kiterjedésű zárándokházzal is birt. Jelenleg 800 lakost számlál, kik egytől egyig az izlam rajongó hivei.

Midőn keresztül vonultunk, lovainkról könnyen áttekinthettük az egész helységet, melynek közepén nyomorult házikók közül kiemelkednek a boldogságos Szűz tiszteletére emelt ódon templom nagyszerű romjai.

Mint Betlehemben, ugy itt is a nők fejéke zsinórra vagy sodronyra fűzött pénztekercs, mely homlokukat szalagként köríti. Ez tehát oka, hogy átlukasztott arany- és ezüstpénz a forgalomban gyakran előfordul. Sajátságos szokás az itt divó tetovirozás, a mely homlokon, a szemek közt, és az ajkakon festékekkel eszközlött különböző alaku czifrázatokat tüntet fel. Ilyesmit azonban Jeruzsálemben is láttam, hol egyes zárándokok ittlétük emlékére jobb karjukra festékekkel beétték a szent város nevét. Különbben az itt lakók külseje már első pillantásra is elárulja, hogy a tisztaság nem igen bántja.

Egy órai lovaglás után, jobb felől egy magaslaton, nyájasan üdvözöltek Bétel romjai. Itt emelt egykoron Ábrahám oltárt az Urnak; itt látta álmában Jákob az édig nyúló lajtorját, melyen az Urnak angyalai fel s alá jártak, s midőn álmából felébredett ámulatában ekképen felkiáltott: Mily rettenetes ez a hely!

nem egyéb ez, mint az Isten háza, és a mennyek kapuja.“ (Móz. I. 28, 17.)

„Ő pedig köemléket emele azon helyen, hol az Isten szólott vala neki, italáldozatot*) öntvén arra és olajjal felkenvén azt. És hívá azon hely nevét Bételnek.“ (Móz. I. 35, 1415.)

Itt állott a sirás cserfája, melynek közelében halt meg Débora, Rebekka Jakob feleségének dajkája, kit Bétel magaslatának tövében eltemettek. (Móz. I. 35, 8.)

Itt nyerte Jakob Izrael nevét; itt tartott minden évben Sámuel ítéletet népe fölött; itt állította fel Jeróboám az arany borjut és mondá a népnek: „Ne menjetek többé Jeruzsálembe! Ime ezek a te isteneid, Izrael, kik téged kihoztak Egyiptom földéről! És a nép imádta az aranyborjut“.

A szent János lovagrend vitézei a keresztes hadjáratok alatt templomot építettek ide s néhány ronda viskó közelében, még ma is, ódon várnak romjaival találkozik a szentföldi hadzsi. Ezek közepén állott egykor a diszes templom.

Mivel az est már beköszönt, siettünk Dzsifnára, mely első éjiállomásunk volt.

Csakhamar egyiptomi sötétség vett körül, még mielőtt kijelölt helyünkre jutottunk volna, és ez rendkívül megnehezítette előrehaladásunkat a hegyes völgyes vidéken. Szerencsénkre lovaink igen óvatosan jártak. Végre meghaladván az utolsó magaslatot, ama völgybe ereszkedtünk, melyen Dzsifna elterül. A lejtős uton majdnem pórul járt az elnökünk. Ugyanis egy arab karavánnal találkoztunk, melynek tevéi nagyon is megvoltak terhelve. A nagy sötétségben ezek egyikének közelébe jutván az öreg úr nem sokba mult, hogy az illető állat oldalvást lógó terhével ki nem rántotta őt a nyeregből.

Ezzel Benjamin törzsének határából Efraim területére léptünk. Jellemző e törzsbeliekre nézve, hogy az „s“ betűt nem birták kiejteni és helyette folyton

*) Bort öntött a kőre, mely oltár gyanánt szolgált.

„sz“-et mondtak. Történt, hogy Jefte idejében az Efraimiták fellázadtak; de iszonyu vereséget szenvedtek. Midőn szétszórt hadseregük maradványa a Jordán folyót át akarta úszni, az ellenség a menekülőket megkérdezte: valjon Efraimiták-e? Tagadó válaszukra schibboleth szót (mi kalászt jelent) mondtak velük. Akik szibbolethnek ejtették, felismertettek és lekaszaboltattak; így lelte halálát 42,000 ember. Innen van az, hogy a schibboleth szót több nemzet „ismertető jel“ értelmében használja.

Körülbelül öt órai lovaglás után Jeruzsálemből Dzsifnába (bibliai neve Gofna) érkeztünk.

E helységet szép virágos kertek környezik. Lakosai egykoron szakadár görögök voltak; mivel azonban papjaiktól végképen elhagyattak, a jeruzsálemi katólikus patriarkához fordultak, ki eleget teendő kívánságuknak, itt azonnal hitküldéri állomást alapított. Gyönyörű fekvéssel bír a magaslaton álló templom és a hitküldér laka. Kénytelenek lévén a szabadban meghálni, ezek mellett ütöttük fel sátrainkat. A dragoman emberei podgyászunkkal jóval előbb érkeztek ide, s midőn közeleedtünk, élénk mozgás támadt körükben. Regényes képet alkotott a szabadban való táborozásunk. Lovainkat s más teherszállító állatainkat a mukerók sátraink czölöpeihez jobb és bal felől kötötték, ezek nyakán lógó csengetyűknek élehangja képezte előbb az asztali zenét, utóbb pedig az altatót, melybe a szamarak kellemetlen ordítása vegyült. Telephelyünket tehát épen nem mondhattuk nyugalmasnak.

Karavánunkhoz Ferencz atyán kívül egy lengyel kamalduli szerzetes, néhány spanyol és egy francia is csatlakozott, kik Montevidióból Dél-Amerikából zarándokoltak Jeruzsálembe. Az utóbbiak, amint már emlitém, nem tartoztak társaságunkhoz s csak nagyobb biztosság kedvéért követtek bennünket. Kifáradva ültünk a vacsorához, melyet arab szakácsunk mindnyájunk megelégedésére izletesen elkészített; ezután ki-ki fekhelyére sietett, mert az idő már ké-

sőre járt. Sátorunkra kitüzött osztrák lobogót vígan lengeté az esti szellő, míg végre ennek reggeli eltünése azt hirdeté, hogy elhagyni készülünk e helyet, de nem az ellenségtől való félelmünkben, hanem, hogy megtehessük a mai napra tervezett hosszabb utat. A mukerók szokás szerint már hajnalban megkezdék a czivakodást s oly zajt és lármát ütöttek, hogy minden pillanatban azon hiszemben voltunk, miszerint véres verekedés támadt köztük; pedig többnyire csak az volt a szóban, hogy mennyire legyenek megterhelve az állatok, mert mindenki tőle telhetőleg kimélé a maga lovát, öszvérét vagy szamarát. Sajnáltuk a jobbról és balról nehéz ládakkal megterhelt állatokat, főleg midőn a teher alatt útközben hébe-korba lerogytak. Miután a sátrak lebontattak, és minden készen állt, a karaván hét óraker megindult Napulusz felé.

Ain Haramieh, Lubna, Mokna sik-sága, Jákób kútja, Egyiptomi József sírja, Garizim és Hébal, Szikem városa.

(*April 21-én.*)

Pénteki nap volt, szép idő derült ránk. Utunk Judeának egyik legszebb völgyén vezetett keresztül; a tájképet számos olaj, füge- és szederfakert ékesité, és a hegyek oldalában elterülő szőlők gazdag termésel dicsekedtek. Mint a szőlők, úgy az ezek tövében elterülő szántóföldek és kertek munkás kezekről tanuskodtak. Mily nagy volt a hőség ezen időszakban, mutatja az, hogy a fák levelei már délelőtt lankadtak valának s viz után leledzettek. A harmat egyedüli üdítőjük, mert ez időtől kezdve télig semmi eső nem esik.

Kiszáradt patak mentében kelet felé vezetett utunk; nem egyszer történt, hogy lovaink megbotlottak s el is estek. Miután egy jelentéktelen arab

falun keresztül vonultunk, egy magaslatra érkeztünk, hol a dragoman elővigyázatból óvatosságra intett, és a nyaktörő uton senkisémet kételkedett azon, hogy intézkedése okadatolt. A hegy tulsó oldalának tövében gazdag forrásra akadunk, mely körül arabnők ruháikat mosták vagy barmaikat itatták. Ezeken kívül számos beduin is tanyázott ott. kik nagyban hasonlítanak a hazánkban kóborló cigányokhoz. Majmuk és kutyájok is volt, s nem kellett valami nagy képzelő tehetség, hogy a haramiák forrását képzeljük magunk elé. Csakugyan a régibb időben veszélyessége miatt így is nevezték e tájéket. Nem kis meglepetésemre szolgált, hogy a magyar „haramia“ szót az arab is ugyanezen értelemben használja. Meglepetésemnek a nagy-szentmiklósi esperes előtt nyomban adtam kifejezést. Szerény véleményem szerint, ezt honosult magyar szónak tartom, melyet az araboktól a törökök, s az ezekkel való hosszú érintkezés folytán a magyarok is átvettek. Jo baksis reményében az itt lévő nők nagy készséggel meritettek számunkra vizet, és lovainkat is megittatták. Aki a szomjuságot nem tudja hosszabb ideig eltűrni, annak keleten igen sokat kell szenvednie, mert gyakran több óra járásnyira sem lehet akadni vízre. Ha pedig arab kezéből kapod, akkor szemet kell húnynod, hogy undorodás nélkül megihassad.

Utunk folyamatában Ferencz atyja jobbra egy magaslaton fekvő Szeilun helysége figyelmeztetett; ez a biblikus Silo. Itt állt egykoron a frigyszekrény 328 évig, s itt imádtak a régi zsidók Jehovát; itt tarták meg nemzeti ünnepeiket; itt rabolták el a szállókben elrejtett Benjamin fiai Izrael leányait, midőn ezek bevett szokás szerint a körtánczot járták; nevelés végett Elkán és Anna Sámuel fiukat ide hozák Héli főpaphoz; itt hallá Sámuel az Úr szózatát, hogy Hélit és fiait megfogja büntetni; itt teljesült az Úr szava. Ugyanis Heli hallván Izrael megveretését, a frigyszekrény elfogatását, s fiainak elestét, székéről hanyatt esett s nyakát törte. Szent Jeromos még látá az egykori oltár romjait.

Innét körülbelül egy óra múlva meredek hegyről egy tágas völgybe szálltunk. A magaslat tövében a lubnai khan (khan-el Lubban) omladékai hevernek, mellettük pedig gazdag forrás fakad.

Lubban falu sziklaormon fekszik. Bár elértük a csergedező forrást, bár magas hegyek által körülzárt nagy kiterjedésű völgy előtt állottunk, a forrás környékén egyetlen fát sem találtunk, mely a tikkasztó hőség ellen hűs árnyával védelmül szolgált volna: miért is kiteve a nap égető sugarainak nagy mohósággal szörpöltük a forrás langyos vizét. Valóban a víznek nagy értékét csak az tudja becsülni, ki keleten fárasztó utazás alkalmával a rekkenő hőségben szomjuságot szenved. Tán innen ered a vízimádók cultusa. E nézet mellett — ugylátszik — tanuskodtak a lubnai lakosok is. Ugyanis nagyja apraja, férfiak és nők lubiczoltak a vízben, s arcaikról olvastam, hogy a forrást nagy tiszteletben tartják.

Azon édes reményben, hogy csakhamar barátságosabb vidékre találunk, mindnyájan örömmel hagytuk el az árnyéktalan helyet, s hála az égnek! ezuttal nem csalatkoztunk. Miután a tágas völgyben jó darabra előre haladtunk, egy termékeny szántóföld közepén terebélyes tölgyfára akadtunk, melynek hűs árnyékában öt órai levaglás után fáradt tagjainkat pihentettük. Mivel éppen dél volt, mindenki jó étvágygyal ült a hideg konyhából került ebéd mellé, s mohón kapta be a tápláló eledelt, mely két nyers tojásból, egy darab ürü- s tyukhusból, borból, víz és kenyérből állott. Ezzel vége volt a lakomának, mely mindenkit kielégített.

Vagy egy órai pihenés után Mathiánk parancsava: „Signori sui cavalli sui muli al burico“! felzavart édes nyugalomból. Tovább indultunk. Éjszokról Garizim és Hébal, jelentékeny távolban pedig a nagy Hermon tűnt fel. Ez utóbbinak csucsá egész éven át hóval van fedve. Végre hegyes völgyes vidéken keresztül egy dombemelkedésen Judea széléhez értünk, innét pedig Szamaria tartományába neve-

zetesen pedig a termékeny és a nagy kiterjedésű Mokhna síkságára léptünk. Lencsével, buza- és árpával bevetett földek közepén vezetett kényelmes ösvényünk. Az árpa érett kalászaival már aratásra várt. A földeken és a völgyet környező magaslaton arcuk verejtékében dolgozó munkások és a nyájaikat őrző pásztorok utunk egyhangúságában változatosságot idéztek elő. Végre 3—4 órai lovaglás után Mokhna síkságának szélén Jákob kutjához értünk. Ez nevét onnét vette, mivel Jákob patriarka ásta és nyájait vizével itatta. Nem csak a hagyomány, hanem a helyrajzi viszonyok is amellet harczolnak, hogy ezen kut csakugyan azonos azon kuttal, melynél Krisztus Urunknak a szamariai nővel ama gyönyörű szóváltása volt, melyben magát az élet forrásához hasonlítá. (János 4. 11 v) A 105 lábnyi mély kút torkolatát nagy kő fődí. Víze tavasszal 15 lábnyira emelkedik, nyáron pedig kiszárad. Az egész tájék körülötte a legpontosabban megegyezik az evangelista elbeszélésével. Jézus Jeruzsálemből Názáretbe visszatérván Szamarián ment keresztül (3—4 v). Utja a termékeny síkság hosszában vezetett, melybe nyugat felé Szikem keskeny völgye nyílik, s ép ezen völgy torkolatánál van Jákob kutja. Itt pihent az Úr, miután napi utjának felét már megtette, tanítványai pedig bementek a városba, hogy eladelt vásároljanak: „Jézus tehát elfáradván az uton, oda üle a kut fölé. Vala pedig mintegy hat óra“ (6 v) azaz délfelé. Közel ezen kuthoz büszkén emelkedik Garizim, s azért mintegy ujjal rámutatva szóla a szamariai nő Jézushoz: A mi atyáink e hegyen imádkoztak, és ti azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben van a hely, hol imádkozni kell (20 v). Erre Jézus ezen örökké emlékezetes szavakat intézte a nőhöz. „Asszony hidd el nekem, hogy eljön az óra, mikor sem e hegyen, sem Jeruzsálemben nem imádjátok az Atyát. Ti azt imádjátok, mit nem tudtok, mi azt imádjuk mit tudunk, mert az üdvösség a zsidóktól jő. De eljön az óra, és most vagyon, mikor az igaz imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát; mert az Atya is ilye-

neket keres, kik imádják őt. Lélek az Isten, és azoknak, kik őt imádják, lélekben és igazságban kell imádniok (20—24 v). Keletről a síkságon, melybe Szíkem völgye nyílik, termékeny szántóföldek terülnek el. Ezek láttára a városból hozzá tóduló néphez ekkép szóla az Üdvözítő „Nemde ti azt mondjátok: hogy még négy hónap vagyok, és eljön az aratás? Ime én mondom nektek: Emeljétek föl szemeiteket, és lássátok a földeket; mert megértetek már az aratásra.“ Krisztus tebát ezuttal magot hintett a szamaritánusok szívébe, Fülöp diakonus pedig későbbben aratott, midőn „leméne Szamaria városába, s hirdeté nekik a Krisztust Lőn pedig nagy öröm abban a városban.“ (Apost csel. 8, 5—8.)

Ezen vidéken vonult el Ábrahám testvérének fiával Lóttal, s oltárt emelt az Úrnak, ki neki s utódainak ezen országot odaigérte. Ugyanezen tájon ütötte fel Jákob is sátorát s ásatta a mély kutat, mely most is jó karban van. Szent Ilona a kút körül nagy-szerű templomot építtetett. Ezt a VIII. században szent Villibald meglátogatta. E szentélyt idő folytával ellenséges kéz romba dönté. A keresztes vitézek ujra felépítték ugyan, mindazonáltal Palesztinának a mohamedánok által történt elfoglalásakor, a többi szent helyek sorsában osztozott, de még mai nap is teljesen felismerhető a romokból.

Közel a kúthoz Hébal tövében — mecsetszerű sír van, melybe zsidó, keresztény és mohamedán hagyomány szerint az izraeliták Egyiptomból való visszatérésük alkalmával József tetemeit helyezék. Hogy egyiptomi József csakugyan Szikemben temettetett el, arról a szentírás is tanuskodik. Ugyanis Józue könyvében (24, 32) olvassuk: „József tetemeit is, melyeket Izrael fiai kihoztak vala Egyiptomból, eltemették Szikemben, ama mező részében, melyet Jákob Hemórnak, Szíkem atyjának fiaitól vett vala száz bárányon; és az József fiainak öröksége lőn.“

Jákob kutjától az út nyugatra a Hébal és Gari-zim által alkotott keskeny völgybe kanyarul. Még

vagy fél óráig nyargaltunk lombos olajfaligetben, míg Napluszba vagyis a bibliai Szikembe értünk. A kies völgy torkolatánál balról Garizim jobbról pedig Hébal óriásokként őrt állanak.

Méltóságteljes külsőt kölcsönöznek a városnak az olaj- narancs-, citrom és gránátalmafa közé épített mecsetek és azok nyulánk minarettei.

Mivel dragomanunk állítása szerint a rajongó mohamedánok miatt nem tanácsos a városban meghálni, azért a városon keresztül kellett vonulnunk, hogy ennek falain kívül felállított sátrainkhoz érjünk.

Vagy esti öt óra lehetett, midőn a város kapujának küszöbét átléptük. A benlakók csakugyan nem igen szívesen láttak és arcaikról lehetett olvasni a keresztények elleni gyűlöletet. A szűk utcákban csak egyenként mehettünk, míg végre ohajtott célunkhoz értünk, hol a második éjjeli tanyánkat felütöttük. De alig, hogy egy kissé pihentünk, már is a szikemi katolikus hitküldér termett körünkben. Ez érdekes társalgásra szolgáltatott alkalmat. Elmondá ugyanis élményeit, végre pedig nagy előzékenységgel felkért: látogatnók meg szerény hajlékában. Noha igen fáradtak voltunk, szíves meghívásának mégis megfeleltünk és ismét a városba indultunk. Egy privát háznak első emeletén kis szoba kápolnává van átalakítva; ez a csekélyszámu katolikusok plébánia egyháza. A francia születésű hitküldér vendégszeretetet is gyakorolt irántunk, ugyanis mindnyájunknak hűsítő itallal és jó borral szolgált.

Naplusz központja a Földközítenger és Damaszkus közötti kereskedelemnek, azért most is nagy jelentőséggel bír. Erre utalnak a bazárban levő nagyszámú raktárak és a meste remberek boltjai.

Különösen feltűntek a felturbánzott vargák, kik keresztbevetett lábakkal a földön ülve nagy ügyességgel üzték mesterségüket.

A város tulajdonképen csak két hosszú utcából áll. Ezek egyike képezi a bazárt.

Keleti részében egy mecsetté alakított gyönyörű

templom vonta magára figyelmünket. Szépen faragott kőkapuzata a szent sír templomáéhoz hasonlít és arról tanuskodik, hogy a középkori szobrászatnak egyik remek műve. Nem csoda tehát, hogy azonnal a keresztvitézek által emelt keresztény egyházat ismertük fel benne. A hitküldér megjegyzése szerint a szent János lovagrend vitézei itt rendházzal is birtak és védnökük tiszteletére ők építették az egyházat. Utközben még két mecsethez értünk, melyek szintén kath. templomok voltak. Ezek egyike a hagyomány szerint azon helyen áll, hol Jakab ült, midőn József fia halálának híret vette. A mellette álló torony, mint Ramlehben, még egészen jó karban van.

Mivel a város a Garizim és Hébal alkotta völgyben terül el, a laposfedelű házak a Garizim tövében terasszerűen egymás fölött emelkednek. Különben csak kevés jelentékeny épülettel bir. Ezek közt kiemelendők a kaimakán (polgármester) s néhány előkelő család házai.

Naplusz, a rómaiak Neapolisa, a szamaritánusok Szikeme a világ legrégebb városainak egyike. Jelenleg 8000, mohamedán, 150 szamaritánus és csekélyszámu katolikus és protestans lakost számlál. Mivel már az est beköszönt, sátrainkhoz tértünk, hol egy fiatal olasznak látogatását vettük, ki Naplusz orvosának adta ki magát. Minthogy társaságunkat nem birta rábeszélni, hogy holnap az ő vezetése alatt a város nevezetességeit megszemléljük, távozásakor legalább egy kis bak-sist kért. Így bujt ki a szög a zsákból!

Lefekvés előtt sátrainktól csak néhány lépésnyire emelkedő dombra mentem, hol holdvilágnál elmélkedtem a nagyszerű eseményekről, melyeknek színhelye Szikem városa volt. Az ó szövetségből eszembe jutott, hogy valamint Ábrahám a kananiták idejében, ép úgy Jákob is Mezopotámiából való visszatérése alkalmával ezen tartományban csak Szikemig vonult. Innen hajták Jákob fiai nyájakat legeltetni, de az irigység által ösztönöztetve megfélekedezének a testvéri szeretetről és eladák fivérüket.

Álláspontomtól jobbfelől a 2650 lábnyi magasságu Garizim, balfelől pedig a 2700 lábnyi magasságban Hébal csucsá emelkedett. Mindakettő igen merdek és arról nevezetes, hogy néma tanúi voltak ama nagy népgyűlésnek, midőn Józue a Szentföld elfoglalása után Izrael törzseit itt egybegyűjté. Hat törzs a Hébalon, hat a Garizimon, a papok pedig a frigyszekrényvel lent a völgyben foglaltak álláspontot, míg a leviták a törvény megtartóira áldást, annak megszegőire pedig átkot mondtak. (Joz. VIII.) S midőn a szikemiek a testvérgyilkos Abimeleket, a cserfa mellett, mely Szikemben vala királynak kikiáltották, az egyedüli életbenmaradt Jotám Garizim hegy lejtőjéről mondá el Izrael népének a fákról szóló gyönyörű példabeszédet. (Bir. 9, 7—20.) Garizim huszonegy század óta a szamaritánusok szent hegye. Midőn Szalmanaszár Izrael országát feldulta, a fogságba hurcolt nép helyett pogány gyarmatosokat küldött, kik összevegyülvén a hátramaradt lakókkal a szamaritánusok nemzetének vetették meg alapját. De miután Ezdrás és Nehemiás Cyrus engedelméből a babiloni fogságból visszatértek, az ős isteni tisztelet helyreállítása mellett a szamaritánusokkal kötendő házasságok ellen is azonnal felléptek. A feszültség csak növekedett a szamaritánus nővel egybekelt Manasszesz Jojada főpap fiának elüzetése után, ki Szanaballat apósához Szamaria tartományába menekült s Jehova tiszteletére Garizim hegyén templomot épített. Ezt K. e. 132 Hirkánus János szétrombolta. Flavius Vespasianus császár Szikemet római gyarmattá tette s neve után Flavia Neapolisnek (Uj városnak) elnevezte, ahonnét a mai arab neve (Naplusz) is ered. Itt született szent Jusztin, ki 163 Rómában vértanúságot szenvedett. Annyi bizonyos, hogy a kereszténység itt csakhamar vert gyökeret. Már a niceai zsinaton is (321) Flavius Neapolis-nak püspökével találkozunk. Ez időtől fogva mindig püspöki székváros volt, s miután a keresztésvitézek Jeruzsálemet elfoglalták, a város önként meghódolt nekik. 1120-ban zsinatot tartottak itt a nép erkölcsének javítása

czéljából. 1187-ben ismét a szaraczenok kezébe került, de XIII-ik században legnagyobb részt földrengés által elpusztított. Lakosai újabb időben ismételve fellázdak az akkoi és damaszkusi pasák ellen, míg 1834-ben Ibrahim pasa engedelmességre bírta.

De ideje már, hogy félbeszakítsam történelmi elme-futtatásomat s nyugalomra térjek.

Naplusz, Szamaria, Dzséba, Betúlia, Dzenin.

(April 22-én.)

Már korán reggel nagy zaj vert fel édes álmunkból, azt gondoltam, hogy a mukerók szokott modorunkban társalognak, de mily nagy volt meglepetésem, midőn fekhelyemet elhagyva a szabadba léptem és a sátraink körül kört képező török katonaságot megpillantottam. Nem látván be ez előttem rejtélyes dolognak okát Mathiához fordultam, kitől azon felvilágosítást nyertem, hogy a napluszi mohamedán lakosok rablótámadásokra való hajlama miatt szükségesnek találta ez óvintézkedést.

Mivel épen szombat volt — a szamaritánusok heti ünnepnapja — társaimnak abbeli indítványomat terjesztettem elő: látogassuk meg utunk folytatása előtt ezek zsinagógáját, hogy az ott drága ereklye gyanánt őrzött „codex szamaritánust“ közelebről szemügyre vehessük. Fájdalom Ferencz atyát kivéve indítványom visszhangra nem talált! Tehát csak ketten vállalkoztunk az érdekes régiség megtekintésére.

Garizim tövében vagyis a város délnyugati részében, hosszú sötét csarnokon keresztül a zsinagógába értünk. Minthogy a szamaritánusok a nemzeti szentélyük iránti tiszteletből mezitláb szoktak a zsinagógába lépni, a bejáratnál egy fiatal férfi felügyelt a lehuzott czipőkre. Midőn a küszöbön megjelentünk, azonnal jelek által megérteté velünk, vessük le saruinkat, mert

a hely a hol állunk szent. Csak zsiros baksis lefizése után bocsátott a szentélybe. Belseje hosszukás négyzetet tüntet fel, melynek oldalaiiban három fülke van alkalmazva. Világosságát részint a boltozaton levő nyíláson, részint pedig a nyitott ajtón át nyeri, falai kőben vésett feliratokkal ékesítvék, padlatát pedig gyékények fedik. Beléptünkör ép isteni tiszteletüket tarták a szamaritánusok. Ez a thora egyes részeinek elolvasásából, imából és énekből állt. A keleti fülkét arany himzésekkel diszitett zöld szőnyeg fedi és erős rácsozat zárja el. Ez a tulajdonképeni szentély, melyben nemzetük legdrágább ereklyéjét, értem Mózes öt könyveinek szamaritán betűkkel irt ősrégi másolatát őrzik. Valahányszor a tisztességese külsejü aggastyán főpap a hires codexből egyes részeket felolvasott, mindannyian mély áhitattal Garizim felé fordultak és ajkaik hol énekre, hol imára fakadtak. Állításuk szerint a hires kézirat Abizua, Áron egyik dedunokájától származik. E szerint tehát vagy 3450 éves volna. Mint a zsidóknál a thoratekerces ugy e kézirat hártya-bőr lapjai is két pálczára vannak göngyölitve és hengeralaku, gazdagon diszitett rézokban elzárva. Mivel a főpap Árontól származtatja magát, hivatala örökösödési jognál fogva legöregebbik fiára száll, és tekintve patriarkális külsejét, meglehet, hogy a jelenlegi főpap ereiben — még Áron vére kering.

Legnagyobb ünnepeik alkalmával, ugymint husvét és pünkösdkör, a sátoros-ünnepeken és az engesztelés napján a thóra felolvasása közben Garizim hegyére vonulnak, itt ütik fel sátraikat és végig olvassák a szent törvényt. Husvétkör közel a szent hegy csucsához véres áldozatokat is mutatnak be. Ekkör a leölt hét báránynak az áldozat bemutatásánál fel nem használt hus darabjait megsütik és nagy örömmel közösen elköltik. Nem messze a felállitott oltárhoz két lapos köre utalnak. Hiedelmük szerint ezek alatt ama kövek vannak eltemetve, melyeket az izraeliták Szentföldre vonulásuk alkalmával a Jordánból kiemelték, és addig lesznek elrejtve, mig el-Muhdy, azaz a vezetö meg

nem jelenik. Mivel Mozes törvényének szigorú megtartói, a körülmetélés is divik náluk. Csak a Penta-teuchust ismerik el szent könyvnek, Józue könyvét apokryphnek tekintik, Dávidot és a többi prófétákat elvetik, Jeruzsálemet pedig csak megvetéssel említik. Szívesen esznek, isznak és mulatnak a mohamedanokkal, csak Izrael fiait mint a pestist kerülnek.

Mivel már nemsokára tovább indulandók voltunk, a zsinagógából egyenesen társainkhoz siettünk. Itt igen szomorú látvány tárult fel szemeink előtt. Ugyanis a bélpoklosok egész raja vette körül sátrainkat. Férfiak és nők, öregek és fiatalok sirva, jajveszékelve baksisért kiáltottak s valóban kinek nem esnék meg a szíve, midőn ez eleven hullákat látja. Egyesek iszonyúan voltak eltorzítva s csak úgy lézengtek, mások, kiknél a baj még nem volt oly nagy fokban kifejlődve, szánandó sorsuk daczára még hahotára is fakadtak. Hogy szomorú helyzetükön némileg segítsünk, pénzgyűjtést rendeztünk és a befolyt összeget Mathia dragoman osztotta szét közöttük. De a baksis vétele után is oly tolakodók voltak, hogy csak erőszak alkalmazása után hagyták el tanyánkat. Valóban seholy sem láttam oly sok bélpoklost, mint Napluszban és környékén, ami annál inkább bámulandó, mivel a város mérsékelt éghajlattal és paradicsomi vidékkel bir. Alig fogsz néhány helyet találni a Szentföldön, mely oly buja növényzettel birna. Mivel a város a mohamedánok állítása szerint 84 durgazdag forrással bir, a víznek pocskolása és a malmok zuhogása csak élénkíti a tájképet. A legszebb olaj-, füge-, gránát-, citrom és narancsfák környezik, s a növényzetre vonatkozólag ugyanazon természeti viszonylatok észlelhetők itt már áprilisban, mint nálunk nyáron. Nem csoda tehát, hogy egyes utasok azt mondják, Szikem vidéke vetekedik Nápoly környékének szépségével. Valóban az Isten akaratának Ábrahám és Jákob előtti kinyilatkoztatására nem választhatott remekebb tájéket.

Miután dragomanunk emberei a szétszedett sátrakat és málhánkat a teherhordó állatokra felrakták, reggeli

nyolczadfélkor Naplusból utnak eredtünk. Legközelebbi célunk az egykor oly híres Szamaria városa volt. Kezdetben fenséges gazdag olajfaligettel dicsekvő völgyben, egy malom mellett vezetett el utunk. Megigéző egy látványt nyújtott az éjszaka hullt erős harmat, mely a virágok illatos kelyhein, a füvek és bokrok üde levelein milliom meg milliom ezüst cseppként tündöklött. Az imitt amott nagy erővel lehömpölygő vizzuhatagok, a különböző madarak karéneke, hangulatunkat jó kedvünket csak emelték. De végre is Naplusz „tejjel mézzel folyó“ vidékét elhagytuk, és ismét kopasz dombokra és hegyekre értünk. Csak a völgyek nyújtottak némi változatosságot, melyekben jó mivelt szántóföldek bámulandó termékenységget tüntettek fel. Itt-ott a magaslatokon egyes falvak is felmerültek, de ezek bibliai jelentőséggel nem bírván érdeklődésünket fel nem keltették.

Vagy két óráig hegyen völgyön keresztül nyargaltunk, míg a zsidók ős Schomeronját, a Vulgata Szamariáját, a rómaiak Sebastóját a mai Szebusztiét üdvözültük.

Szamaria romjai Közép-Palesztinának termékeny völgyektől környezett hosszukás magaslatán emelkednek. Mielőtt a büszke magaslat tetejére felmászunk, lent a völgyben régi vizveték mellett még egy malomnál kellett elvonulnunk.

A város eredetére vonatkozólag a szentírás ad felvilágosítást.

Amri K. e. 929-ben lett király Izraelben. „És megvevé Szamaria hegyét Szómertől két talentom ezüstön, és fölépíté azt, és hívá a város nevét, melyet épített vala, a hegy ura, Szémer nevérol, Szamariának“ (Kir. III. 16, 24.) Ez időtől fogva, míg Szalmanaszár el nem foglalta, Izrael királyainak székhelye volt.

Amri halála után fia Ákáb (Kr. e. 918-ban) lépett a trónra, és Mózes törvénye ellenében a szidoniák pogány királyának Etbaalnak leányát Jezabelt vette feleségül, kinek tanácsára Szamariában Baal tisztele-

tére nagyszerü templomot épített. Ekkor hősies bátorsággal megjelent az istentelen király előtt Illés próféta és megjövendölte, hogy súlyos büne miatt több éven át sem harmatozni sem esni nem fog.

Egykoron Jozafát Juda-, és Ákáb Szamaria királya a városkapu bejáratánál felállított trónon, ülve hamis prófétákkal jövendöltették meg maguknak a legközelebbi háboru kimenetelét. Midőn ezek a két uralkodót kedvező eredményről biztosították, Ákáb Jozafát kívánatára elhivatá Mikeást Jehova igaz prófétáját, ki is elszánt bátorsággal kihirdeté neki az Urnak kárhoztató ítéletét s emiatt fogságba vettetett. De Mikeás jövendölése beteljesült. Ákáb a háboruban elesett és holt tetemét szekéren hozták Szamariába. Midőn azután szolgálói a vérrel bemocskolt szekeret mosták, ebek jövének és felnyalák véréit.

Kr. e. 837 ben halt meg itt Elizeus próféta és nagyszerü sírba tétetett. Kevéssel ezután moabita rablók Szamaria kifosztására jöttek, ép midőn a város néhány lakósa egy holtnak eltemetésével volt elfoglalva. Midőn ezek a rablókat észrevették, oly félelem szállta meg őket, hogy a holtnak testét Elizeus próféta sírjába vetették, azután pedig futásnak eredtek. De ime alig hogy a holtnak teteme Elizeus próféta csontjait érintette, csodaszerű módon halottaiból fel támadt.

Szamaria Izrael országának végnapjaiban iszonyu kegyetlenségek s vérengzések borzalmas színhelye volt, míg végre Szalmanaszár az assziriusok királya három évi ostromlás után bevette s feldulta; lakosainak legnagyobb részét pedig fogságba hurcolta.

Hét évszázadon át, a keresztény aera megkezdése előtt, igen sokat szenvedett, e város, mely ugyan több ízben felépült, de ismét szétromboltatott. Idő folytával Gabinius Sziria római helytartója újra helyre állította és maga után Gabiniának elnevezte. De midőn Augusztus császár Nagy Herodesnek ajándékozta, ez jötevője iránti hálából görögül Sebastének, latinul

Augustának (civitas) vagyis császár városnak nevezte. Innét ered tehát a mai Szebustieh. Hogy a betlehemi gyermekek gyilkosa Augustus császár kegyét még inkább megnyerje nem csak jótevőjének nevéhez méltólag nagyszerű építményekkel díszítette, és husz stadiumnyi hosszú fallal vétette körül a várost, hanem 6000 római katonát is telepített le itt, kiknek ingyen adott földeket. Hízolgésének netovábbját azzal tetézte, hogy a császár tiszteletére fényes templomot emelt, s őt ezáltal a római és görög istenek sorába emelte.

Szent István első vértanu halála után Fülöp szerpap nagy sikerrel hirdeté itt az Isten igéjét, miért is nemsokára Péter és János apostolok ide jövének, hogy a megkeresztelteknek a bérnálás szentségét kiszolgáltassák. (Apost. csel. 8, 20.)

Hogy Szamaria már a kereszténység első századában püspöki székhely volt, kitünik abból, hogy a niceai zsinaton Marinus nevű püspöke is jelen volt. A perzsák és mohamedánok betörésekor a kereszténység emlékeivel együtt elpusztult ugyan a város; de a kereszties vitézek újból helyreállították és ismét püspöki székhelylyé tévék.

Ezen történeti elfefuttatás után szemléljük meg tehát a hegy fensíkján fekvő Sebaste nagyszerű romjait. Keletfelől ugyszólva már a magaslat tetejének szélén a johannitákáltal emelt és keresztelő szent Jánosnak szentelt három kapuval biró templom nagyszerű omladékai emelkednek. Ezek falai nyílt tért zárnak körül, melynek közepén egy kúpalaku épület kimagaslik. Gyertya világ mellett vagy 21 lépcsőn szálltunk innét egy sziklába vágott földalatti helyiségbe. Ez régi hagyomány szerint keresztelő szent János sírját rejti magában. Már szent Jeromos is tanuskodik arról, hogy szent János Sebastében lett eltemetve. Halljuk tehát szavait: „Someron et hanc coepit Jesus (Josue), rege illius interfecto. Dicunt autem nunc pro eo Sebasten vocari oppidum Palaestinae, ubi Joannis Babtistae conditae sunt reliquiae. Azon ellenvetés, hogy szent János Flavius szerint Machaerusban fejeztetett le tehát valószí-

szinüleg itt el is temettetett nem dönti meg a keresztény hagyományt. Ugyanis szent Máté (14, 12) egyenesen mondja: „És eljövén tanítványai, *elvivék* testét és eltemették.“ Igaz ugyan, hogy az „*elvivék*“ szó értelmét oda is lehetne magyarázni, hogy szent János tanítványai a lefejezés szinbelyéről — a börtönből — *vivék* el de Machaerusban temették el. Azonban ezen magyarázatnak egy történeti adat mond ellen. Ugyanis Teodorét arról értesít, hogy a hitehagyott Julián uralkodása alatt a pogányok, kedveskedni akarván a császárnak, keresztelő **szent János sírját Sebastében** feltörték, csontjait elégették, és azok hamvait szétszórták. Innét keletkezett a népmonda, hogy a szétszórt hamurészecskék a levegőben izzókká váltak s mint szent Jánosról nevezett rovarok Iunius napjaiban még most is, világitanak. De bár hogy is legyen a dolog, annyi bizonyos, hogy igen régi a hagyomány, mely szerint Szent János Sebastében temettetett volna el. Csak későbbi korban merült fel azon kegyeletes vélemény, mely a nagy szentnek börtönét és lefejeztetése szinhelyét is a sebasei sirkamrába helyezi. Azonban ez állítás nem bír alappal, mivel Flavius világosan mondja ugyan, hogy e dráma Machaerusban ment végbe, (Flavii Josephi Antiqu. Judaic. Lib. XVIII.) de egy szóval sem említi hol temettetett el szent János. Eszerint tehát az evangelium szövegének hézagos értelme ekképen volna kiegészítendő. És eljövének tanítványai Macherusba, *elvivék* testét Sebastébe, s itt eltemették.

Ugyanide helyezi szent Jeromos Abdiás és Elizeus próféták sírjait is. S csakugyan szemközt a föld alatti helyiség bejáratával három sír-fülke van a sziklafalában. A középsőben Abdiás sírját, a két szélsőben jobb felől Elizeusét, balra pedig keresztelő szent Jánosét akarja a hagyomány felismerni.

Mivel Jahja azaz szent János a koránban is előfordul, azért a mohamedánok különös jogot formálnak szent János sirkamrájára, és az itt levő három sírt ők is nagy tiszteletben tartják.

Magától értetődik, hogy csak a baksis nyitott

utat szent János sírjához, mert ezen varázseszköz a mohamedánok minden zárait feltárja, sziveiket megnyeri haragjukat lecsillapítja és szivelyességet varázsol mogorva természetükbe.

Miután ájtatosságunkat elvégeztük, ismét a felszínre mentünk. Szent János egyházából a hegylejtő nyugati részére intéztük lépteinket, hol Sebaste nagyszerű romjai állanak. Eleinte csak egyes oszlopok tűntek fel, de hová tovább szaporodott azok száma, míg végre utunk mindkét oldalán egész oszlopsorok emelkedtek. Egyes példányok a földön hevernek, míg vagy száznál több most is eredeti álláspontját foglalja el. No de ezeken is rágódott már az idő vasfoga, mert fejeiktől már nagyobb részt megfosztvák a melyek talapozatuk tövében sűrű bojtornyok közt fekszenek. Robinson szerint az egész oszlop sorozatnak szélessége nyolcz, hossza pedig 428 öl. Irányát a hegy nyugati széléhez veszi holis két négyszögletes toronynál, melyek közt egy tágas kapu nyílik, végét éri. Gyönyörű kilátás nyílik innét a leut elterülő tágas völgyre, továbbá Jaffa és Cesarea tengerpartjára és Karmel hegy lánczolatára. Az oszlopsorok alkalmasint a Heródes által Augustus császár tiszteletére emelt templom oszlopcsarnokát képezték. E nézet Flavius adataival is megegyezik, ki világosan megjegyzi, hogy Augustus császár templomát — mely a város közepén büszkén emelkedett — másfél stádiumnyi (131 öl) hosszú oszlopfolyosó körítette.

Most a magaslatnak legnagyobb része be van vetve, és ahol egykoron nagyszerű paloták és fényes szinkörök voltak, ott jelenleg az eke barázdálja a talajt! Délre körülbelül a mostani Szebustieh falu magasságában 15 méter széles terrasse volt, mely fölött vagy ezer méter hosszú oszlopsor terült el.

A régi Sebaste (Augusta) a büszke császár-város romba dőlt, s midőn egykori fényét és nagyszerű építészeti remekeit emlékezetünkbe hozó omladécai között jártunk, önkénytelenül eszembe jutottak

a próféták fenyegetései, melyekkel a büszke Szamariát és bálványimádó királyait az Istenhez való visszatérésre intették. Így pl. Mikeás próféta (I. 6. 7.) írja: „Azért olyanná teszem Szamariát, mint a kőrakást a mezőben, hova szállót ültetnek; és lehányom a völgybe köveit, és alapjait kimutatom. Minden faragott képei lerontatnak, és minden ajándékai megégettetnek tüzrel, és minden bálványait végképen elpusztítom.“ Izaiás próféta (28, 1—3.) pedig ekkép nyilatkozik: „Jaj a kevélység koronájának, (Szamaria királyi székvárosának) Efraim részegeinek, az elhulló virágnak, az örvendő dicsőségnek, kik az igen kővér völgy tetején valának, tántorogván a bortól. Ime hatalmas és erős az Ur, mint a jégeső omlása, mint a rontó fürgeteg, mint a megáradott s a földre messze kiöntött nagy vizek rohama. Lábakkal tapodtatik le Efraimban a részegek kevélségének koronája.“

Volt és nincs, de fennállanak a góg emelte paloták nagyszerű romjai, melyek fenhangon hirdetik a az isteni és emberi jogokat lábbal tipró Heródes Autippas iszonyatos tetteit. A látvány színterére legördült ugyan a függöny, de az utódok számára Klio a történet lapjaira véste a polgár- barát- és rokonvérrel beszenyezett biboros Heródes idegrázó tetteit, hogy pálczát törhessenek fölötte.

Mily különbség van a régi Sebaste és a mai Sebestieh között! Ott, hol egykoron fényes paloták emelkedtek, jelenleg nyomorult cigány bódék emelkednek, melyekben vagy 300 ügyefogyott fellah lakik.

Természetük durva, vad és szilaj s dragomanunk megjegyzése szerint keresztény-gyűlölők. Ez oknál fogva tanácsolta, hogy mindig tömören együtt legyünk, és mi készségesen engedtünk is a kelet helyi viszonyait jól ismerő Mathiánknak.

Utközben nem kerülhették el figyelmünket a kifejlettebb testalkatuaknak arcvonásai és taglejtései, melyekből nyilván kitetszett, hogy sziveikben nem vert gyökeret az emberi szeretet, mindazonáltal karavánunk nagysága oly tekintélyt szerzett előttük,

hogy a baksis lefizetése után minden baj nélkül átvonultunk.

A hegyről levezető meredek uton legtöbbször gyalogoltunk.

Délben, hegyen völgyön való lovaglás után egy magaslaton fekvő Dzséba falvához értünk, melynek közelében bő forrás fakad. A falu előtt leszállottunk lovainkról s egy olajfa hús árnyékában tartottuk déli pihenőnket. Asztalunk a föld háta volt, a székek helyét pedig a dragoman által kiterített szőnyegek pótolták. Ismét hideg konyhával kellett beérnünk. Azonban az legkisebb baj, hisz a napsugarak ugyanis rendkívüli meleget terjesztettek. Alig hogy letelepedtünk, arab nők nagy szolgálatkészséggel megkináltak vízzel. Bámulatos ügyességgel vivék fejükön a legnagyobb korsókat. A víz tisztaságára nézve teljesen megfelelt a piszkos alakoknak, de azért borral vegyítve igen jól esett a szomjas utasoknak. Dzséba nagyobb helység, mely azonban egy tornyon kívül mi nevezetességgel sem bír. Duszgazdag növényzete arról tanuskodik, hogy a bő forrás vidékének éltető eleme. Magaslatáról gyönyörű látvány tárult fel szemeink előtt: imitt a magas hegyek ölelkező tornyosulása, amott a fodros hullámu tenger kötéllel lefigyel minket, alattunk pedig a termékeny völgy bájaival terült el.

Pihenő helyünket két órákor hagytuk el. Az út mindinkább javult és tágult, s rövid idő múlva a termékeny Szanúr síkságára érkeztünk. A hasonló nevű várost a régi Betúliát az uthoz közel balra szép kúp alakú halmon hagytuk, mely mellett tovább lovagoltunk. A város azáltal lett történelmi nevezetességü, hogy Juditnak ez ország hazamentő hölgyének szülőföldje. Oly kedvező természeti fekvéssel bír, hogy még az újabb időben is nagy áldozatba került ostromoltatása. 1830-ban Abdallah pasa bevette ugyan, de győzelmét 6000 ember életével fizette. Ezen síkságon napszúrás következtében lelte halálát Manasszes Juditnak férje „És az ő férje Manasszes volt, ki az árpaaratás napjaiban halt meg. Mert a kéveköteket

szorgalmazván a mezőn, hőség jöve fejére, és meghala Betúliában, az ő városában, és ott temették el atyáihoz.“ Jud. VIII. 2, 3.) E meleg tartományban a napszurás igen könnyen éri az embert: miért is a bennlakók nyakukat és fejüket gondosan őrzik.

Innen nem messzire fekszik Dothain, hol Jákobnak fiai József testvérüket, az izmaelita kereskedőknek eladák.

Az út Sebastétől Názaretig a bennlakóknak a keresztények iránti nagy ellenszenve miatt fölötte veszélyes, miért is amennyire lehetett kerültük a helységeket. Egy helyütt a gyermekek utánunk iramodtak és köveket keresének, hogy azokkal megdöböljanak, ami csakugyan meg is történt. A síkság mindinkább szűkebb lett, míg végre a dragoman által „Valle dei ladri“, rabló völgynek nevezett hegy szorosan keresztül vezetett utunk. Esti hét órakor Dzsenin előtt állottunk, mely délről, keletről, és nyugatról magas hegyek által környezett Ezdrelon nagy síkságába nyuló termékeny völgy torkolatánál fekszik.

Dzsenin a biblikus Engannin (Joz. 19, 21.) narancs és fügefák közé van rejtve, melyek akkor éppen teljes virágzásukban pompáztak. Még alig néhány évvel ezelőtt meglehetősen épületekkel, két mecsettel, s mintegy 3000 lakossal bíró gazdag és csinos városka volt, jelenleg azonban romhalmaz, mely közt egy még jó állapotban levő mecset romjai messziről fehérlenek. Ezen helységet a beduinok gyakori betörései, melyeknél alattomban a seikek is segédkezet nyújtottak, valamint a helybeli elüljárók zsákmányolási rendszere tették tönkre, miért is a régi lakosok nagyobb része biztosabb helyen keresett menedéket.

Dzsenin arról nevezetes, hogy a hagyomány szerint itt gyógyította meg Jézus a Lukács evangéliumában (17, 12—19.) említett tíz bélpoklost. A kereszténység első századaiban ezen esemény emlékére ide templomot építettek, de ennek mai nap már nyoma se látható. A palma- citrom és narancsfákkal beültetett kertek kies külsőt kölcsönöznek ezen helységnek, me-

lyet óriási cactus-cserjék élő sörvény gyanánt körítettek. — Különösen jótékonyan hat a vidékre Ain-Gamin dús forrása, melynek vize patakba szakadva tovább folyik. Sátrainkat Kison folyamának erre menő ágánál Ain Gamin forrása közelében ütöttük fel, szomszédságunkban pedig a három amerikai sátra volt felállítva. Ezennel találkoztunk Mathia dragomanunk fiával is, ki egy karavánnal Damaskuszról visszajövet itt ütötte fel tanyáját.

Alig hogy leszáltunk lovainkról, már is baksisért ostromló gyermek-csoport fogadott. Miután estebédünket elvégeztük, kiki fekhelyére sietett. A közelben török zene játszott, de nem ami tiszteletünkre, hanem imára. Dragomanunk jól ismervén Dzszenin lakóinak tolvaj természetét, az éj tartama alatt kiváló elővigyázatra intett, s különösen a karaván pénztárát helyezte szigorú felügyelet alá, úgy hogy sátraink körül mintegy 10—12 mukero zárövet vont. Ezek hogy el ne aludjanak, bevett szokásuk szerint egész éjjel, civakodtak, veszekedtek, mi persze nem kevésbé zavarta éjjeli nyugalmunkat. Ez éjszaka valóban a kellemetlenségek éje volt, a szunyogok, melyek már egész napon át kinoztak, késő éjig gyötörték. Ehhez járult még a gazdátlan kutyák ugatása, melyek egyes kidobott koncokon marakodtak. Keleten úgyszólván ők képezik az egészségügyi közegeket, feladatuk lévén az utcákra kidob dögöket fölemészteni, s így a pestisnek és cholérának stb. járványos betegségeknek némikép útját állani.

Nemde kellemes andalító zenéül szolgált az ezer meg ezer béka kurutyolása a közelben levő nagy mocsár, nemkülönben az őrt álló arabok ordítása és a lovak nyerítése, dobogása? A kellemetlenségek netovábbja pedig az volt, hogy egy ló elszakítván kötőfékjét, szabadságának érzetében szilajjá vált; s rugdalt, kapált, futott, ágaskodott s egy alkalommal oly közel talált jöni sátramhoz, hogy kevésbé mult, miszerint fejemet egy oldalrugással nagy kegyesen be nem törte.

Az éjjel tehát nem volt valami kellemes s mindenki örült, midőn hajnal hasadtakor dragomanunk, a „*buon giorno signori*“! szokásos üdvözléssel beköszöntött. Ezzel egyszersmind értésünkre adá, hogy nem sokára tovább indulunk.

Ezdrelon siksága, Szunam, Naim, Megiddó térsége, Názáret.

(April 23-án.)

Vasárnap volt. A karaván papi tagjai mélyen fájlalták, hogy kátholikus templom hiányában a szent miseáldozatot e napon be nem mutathatták: miért is a mindenség nagy templomában, sátor alatt a tiz belpoklos megtisztulási helyén mondtuk el a lorettói litaniát. Hét órakor pedig ismét utnak eredtünk.

Alig hagytuk el Dzszenint, máris Palesztinának Ezdrelon nevű legnevezetesebb sikságára értünk. Ez egészen a Földközi tengerig nyulik. Hossza körülbelül 12, szélessége pedig 5 órányi, és több oldalvölgyre ágazik. Az utnak jobb szélén Gilboe hegye áll, hol egykor a filiszteusok Saul alatt az izraelitákat megverték, és Saulnak szomorú vége lett.

Ezon sikságon a lovaglásban kevésbé jártas is rövid idő alatt nagy utat tehet, csak a mukerokban legyen meg az akarat; de ép az a bökkenő, hogy Musztafánkra is, ki az állatok lustaságában osztozott, ráfért volna az ütleget.

Útközben a bibliából ismeretes Jezrahelt a mai Zerreit érintettük. Itt állott Ákáb Izrael királyának palotája s közelében Nabotnak szőlője. Miután ez utóbbi a király javára nem akart atyai örökségéről lemondani, azért Jezabelnek, Ákáb istentelen nejének bujtogatására megköveztetett, mire a király a szőlőnek birtokába helyezte magát. Jezabelnek Illés próféta megjövendölé, hogy igazságtalan tetteért lakolni fog, s úgy is történt. A betörő ellenség saját palotája ablakából ledobta, és a kutyák felfalták testét. Jezrael most magaslaton fekvő nagy falú.

Nem messzire innen fakad Harad nevezetes forrása, hol Gedeon az Úr parancsára 300 harczost választott magának Madián legyőzésére.

A Názáretbe vezető utak közül nem választottuk a legrövidebbet, hanem, a fél órával hosszabbat, mely Szulemon vagyis a biblikus Szunamon át vezet. Ennek közelében a Gedeon ellen harczoló filiszteusok táboroztak, hol is döntő csatára került a sor. Elizeus próféta egykoron Szunamban egy özvegy asszonynak fiát, — ki neki vendégszeretőleg megnyitá házát, — halottaiból feltámasztotta.

Szunam falucska a Középtenger felszine fölött 375 méter magasságban emelkedő kis Hermon hegynek déli részén fekszik. Szent Jeromos idejében e hegyen női zárda létezett.

Szunamba déltájban érkeztünk: miért is ott egy kertnek óriási fügefája árnyékában ebédeltünk. A falu nagyja és apraja körénk csoportosult, gyönyörködve falatozásunkon, egyesek ellenben nemzeti tánczainkat bemutatván, baksisért esengtek.

Midőn elindulánk, a kertek között elvezető utat óriási nyezetlen cactus-cserjék zárták el. Én néhány társammal, a dragoman figyelmeztetése daczára, előre siettem, hogy a rövidebb uton áttörjük magunkat, de e merész kísérletért keményen lakoltunk. Egyiknek kezét, másiknak lábát, harmadiknak oldalát szúrta meg a hegyes levelű cactus. Csak most vettük észre, mily veszélyes lehetett volna ránk nézve ezen út. Mert ha lovunk véletlenségből megszúrja magát, okvetlen vagy a cactus-növény szúró tövisei közé dob, avagy megbokrosodva dühhel a növénynek iramodik, mi közben könnyen szemünk világát is veszthettük volna. Denique, saját kárán tanul az ember. Nem volt tehát más hátra, minthogy visszaforduljunk mire dragomanunk szép gabna földeken keresztül vezetett. Midőn e miatt szemrehányásokkal illettük, azt válaszolá: „Ez nálunk szokás; hisz az én földjeimet is összetiporják!” Erre egyik társunk megjegyzé: „Uraim! ezek valóban ázsiai állapotok.

Szunamtól Naim felé vettük irányunkat. Ez a kis Hermon tövében elterülő, nyomorult falucska agyag viskókkal. Itt támasztotta fel (Luk. 7, 11—16) az Üdvözítő a mélyen szomorkodó özvegynek egyetlen fiát. Egykoron a keresztesek templomot építettek ide, melynek fennmaradt romjai az esemény színhelyét jelölik. Naimtól mintegy órajárásnyira éjszakra fekszik Endor, hol Saul a jóslékkü asszonynál a filiszteusok elleni csata kimenetele iránt tudakozódott. Ha valaki Szunamból Názáretbe szándékozik menni, nem kell okvetlenül Naimot érintenie, hanem egyenesen Megiddó sikságán át veheti irányát, ezáltal egy órával rövidíti utját, csakhogy Naim magaslatáról gyönyörű a tájkép. Éjszokról Názáret hegyei, nyugatról Karmel heglánczolata, keletről a szép fekvésű czukor-süveg alakú Tábor az alatta elterülő Megiddó kies sikságával, melyre Naimnál leszálltunk, gyönyörködteti a fáradt utas szemeit, de innét még vagy két órányira huzódik el az út Názáretbe.

E sikság úgy az ó, mint az ujkorban egykor vérrel áztatott csatatér volt. 1285-ben Kr. e. Barak és Debora verték meg itt Sisarát, a kananiták királyának egyik hadvezérét. 1799-ben pedig I-ső Napoleon 4000 emberével 35,000 törökön fényes győzelmet aratott e térségen.

N á z á r e t.

(Ápril 23-án.)

Miután a tágas Megiddó sikságán áthaladtunk, azon hegy tövében álltunk meg, melyre Názáret van építve.

Két út vezet a városba, az egyik nyugatra fordul, a másik egyenesen éjszak felé huzódik.

A hegy egyik kopár szirtje széditő mélységbe tekint. Ez azon magaslat, ahonnan Názáret lakói Jézust le akarták taszítani, midőn egy szombaton a zsi-

nagógában Izaiás próféta eme szavait: — „Az Úr lelke én rajtam: azért kent fel és küldött engem, hogy a szegényeknek az evangeliumot hirdessem“ — magára vonatkoztatá. „És hallván ezeket, eltelének mindnyájan haraggal a zsinagógában. És fölkelvén, kihurczolták őt a városból és fölvivék ama hegy tetejére, melyen az ő városuk vala építve, hogy onnan letaszítsák. Ő pedig átmenvén közöttük: eltávozék“ (Luk. 4. 28—30.) Ez történeti oka a „Praecipitium“ vagyis a letaszítás szirtje elnevezésének. A sz. ferenczrendi atyák ezen esemény emlékére a sziklafal oldalában látható grottában olykor-olykor a vérnélküli áldozatot bemutatják.

Még egy órai menet volt hátra, hogy a meredek és rossz uton a városba hatolhassunk. A lengyel kamalduli szerzetes - zarándoktársunk a lóháton rosszul lett, de csakhamar felocsudott.

Jeruzsálemből Názáretig három és egy fél napig utaztunk, és hála az égnek! minden baj nélkül czélunkat értük.

Már előttünk fekszik a szent város! Nem csoda tehát, hogy egy szívvvel és egy lélekkel üdvözöltük, hisz üdvösségünk alapja az Isten fia megtestesülésének titka itt ment végbe.

Feltűnő, hogy az ó-szövetségi könyvek és a talmud a Zabulon nemzetségéhez tartozó Názáretet egy szóval sem említik. Krisztus idejében oly jelentéktelen volt e város, hogy Natánael, ki az ide vagy másfél órányira eső Kánában lakott, értesülvén arról, hogy Messiás Názáretből való, ámulattal ekkép felkiáltott: Kerülhet-e valami jó Názáretből? (Ján. 1, 46.) Az újszövetségben legelőször is szent Lukács (1, 26—38) evangelista szól róla, midőn az Isten fia fogantatásának imádásra méltó titkát, a csodák csodáját szent ihlettséggel leírja.

Igaz ugyan, hogy a Szentföldnek egyéb városai és helységei is az ezekben végbe ment nagy események miatt nevezetesek. de mindezeket fölülmulják jelentőségre nézve Názáret, Betlehem és Jeruzsálem.

Názáretben az emberi nemnek tudtára adatott a már közeli megváltás, Betlehemben kezdetét vette Jeruzsálemben pedig befejezését nyerte.

A jelenlegi En-Nasira magas hegy oldalában elterülő kies fekvésű város. Tömör kőből épült lapos födelű házai közül magas fallal bekerített épületek emelkednek. Ezek a ferenczrendi atyák várszerű zárdáját és Krisztus fogantatásának szentélyét foglalják magukban. A városnak szép külsejét emelik a termékeny szőlők, a pálma, narancs, citrom és fügefák, különösen pedig a magas cactuss- cserjék, melyek a házakat körítik. Lakosainak száma Fra Lievin szerint 6000 tétetik. Nevezetesen 2000 szakadár görögöt, ugyannyi mohamedánt, 900 római katolikust, 750 egyesült görögöt s 250 maronitát és 38 protestanst számlál. A zsidókat itt nem tűrik. Ha azonban egyik vagy másik esetlegesen ide vetődik, a názáreti ifjak bevett szokásuk szerint a praecipitium irányában közáporral kergetik ki a városból.

Szemközt a szent várossal (Ferencz atya élén) az örvendetes rózsafüzéért imádkoztuk, s mihelyest imánkat elvégeztük, már is Názáret nagy szentélye előtt álltunk.

Bajor kartársaink büszkéek voltak, hogy bevonulásunk alkalmával Bajorhonban készült harang kondult meg a délutáni istenitiszteletre híván a katolikusokat. E harangot néhány évvel ezelőtt az itt megfordult bajor zarándoktársaság tagjai küldték emlékül.

Názáret keresztény jellegét könnyen felismertük. Mivel épen vasárnap volt, a katolikusok az adott harangszóra Isten fia megtestesülésének szentélyébe gyültek, ahová mi is siettünk anélkül, hogy előbb a ferenczrendiek zarándokházát felkerestük volna. Itt a litaniát legnagyobb meglepetésünkre arab fiuk latinul énekelték. Mondhatom : épültem az egybegyült hiveken, kik az egész ájtatosság alatt példás magaviseletet tanúsítottak.

De miután a nap hősege nagyon megviselt, és a

hőmérő este hat órakor még árnyékban is 22° meleget jelzett, rövid ima után felkerestük vendégtanyánkat, hol a ferenczrendiek valódi testvéri szeretettel fogadtak.

A zarándokház szép és tágas szobákkal, nagy udvarral bir. A lépcsőn felhaladva a társalgó terembe léptünk, melynek közepén a hosszú vendégasztal mellett egy angol protestans missionarius ült az ő leányával. Mindkettő előtt a biblia volt felütve, melynek olvasása közben szorgalmatosan jegyezgettek, s olykor-olykor a ferencziek által rendelkezésükre bocsájtott hűsítő itallal üdíték fel magukat. Noha a protestans irók egy némelyike Szentföldről szözlő munkáikban szerfölött szeretik hangoztatni, hogy a ferencziek a más vallásuk irányában mi előzékenységet és vendégszeretetet sem tanusítanak, mégis igénybe veszik zarándokházaikat; mert jól tudják, hogy e szerény lakokban a keresztény szeretet honol. Így tehát tetteik czáfolják irataikat.

Egy lépcsőzettel magasabban jól berendezett hálószobáink voltak, melyek egyikéből a ház lapos fedelére volt a kijáró. Meglepő kilátás nyílt innét Názáretre és környékére. A jószívü ferenczrendi atyák belátván, hogy a jelenlegi zarándokház az évenként ide özönlő zarándokokat befogadni nem képes, ennek töszomszédságában egy ujnak veték meg alapját, melynek falai itt létünkkor a talajból már meglehetősen magasságban kiemelkedtek.

Kedves örömet okozott, midőn a zárdában egy ismerős szerzetesre akadtunk, kivel Alexandriából Jaffába utaztunk.

Midőn a vacsora előtt a társalgóban egybegyűltünk, rendkívüli lárma kelté fel figyelmünket. Mindnyájan az erkélyre siettünk, hogy ennek okát megtudjuk. Csakhamar felvilágosítással szolgált kedves honfitársunk Angeli Ferencz atya mondván: „Uraim figyeljenek, mert ez alkalommal szemtanúi lesznek egy nászünnepegy előestéjének, mely Európában nem szokásos, de a bibliával teljesen megegyező festői jelenetekkel bir.

Erre mély csend állt be, s mindannyian nagy kíváncsisággal vártuk a lefolyandókat.

Kevés vártatva a zarándokház előtt fáklyás fény mellett tapsoló leánysereg vonult az uton végig. Nem kellett sokáig fejünket törnünk, hogy ki az ünnepelt: mert diszes keleti fénybe öltözködött mennyasszony csinos női csoporttól körülvéve büszke léptekben haladt a neki hódoló kartársnői között.

A női menet elhaladtával ismét mély csend egyesült az est homályával. Egyszerre az ellenkező irányból öröm kiáltások közt fáklyáikat folytonosan csóváló férfi menet haladt el előttünk. Az ünneplők kettes rendbe sorakozva taglejtéseikkel fejezik ki részvétes örömeiket. A vőlegény a menet végén jobbról s balról két-két rózsás kedvű kartársa által kísérve vigan lépdelt.

Egy idevaló ferenczrendi atya magyarázata szerint ez ünnepélyt a házasulandók egyik rokona rendezte, kinek meghívása folytán házába kíserte a násznép az ifju jegyeseket.

Ez által ősi szokás alapján gyönyörűen meg van jelenítve a Krisztus Urunk által példabeszédkép felhozott okos és balga szüzek esete. Ugyanis az időben szürkületkor a vőlegény barátainak körében ünnepi ruhában a mennyasszony házába vonult, ki őt már barátnői társaságában várta. Amint hírét vették a vőlegény közeledtének, azonnal lámpaikkal eleibe siettek és a mennyasszony házába kísérték. A vőlegény araját már a menyegzői diszben találta, és rögtön saját hajlékában tartandó lakomára ünnepélyes menetben vezette.

A nászjelenet bezártával vacsorához ültünk és kedélyes társalgás után az esti ima elvégzésével hálószobáinkba vonultunk.

N á z á r e t.

(*Ápril 24-én.*)

— Már korán reggel a karaván papi tagjai el-
siettek az egyes szentélyekbe az új szövetség vér nél-
 nélküli áldozatának bemutatása végett. Én mai nap a
gyümölcsoltó bold. Asszony oltáránál vagyis a főszent-
télyben mutattam be a szent mise áldozatot.

A házasulandók, kik tegnap tarták nászünnepi
előestélyüket, ma reggeli 6 órakor a názareti főszent-
tély oltárához léptek, hogy egymásnak örök hűséget
esküdjenek. A menyegzőn csak néhány férfi volt jelen,
kik az eskető pappal közösen imádkoztak. Az egyházi
ténykedés alatt feltűnt, hogy az ara fehér menyasz-
szonyi ruhát viselt, míg a nyoszolyaleányok feketébe
voltak öltözködve. Magam is az ég áldását kértem le
rájok, kívánván hogy e frigy, mely az Ur törvényei sze-
rintkötöttetett, ne a fájdalom, hanem az öröm forrása legyen.

Közös megállapodás folytán mára volt kitűzve az
egyes szentélyek látogatása. Magától értetődik, hogy
körszemlénket a főszentélynél kezdtük, de mielőtt
ennek leírását adnám szükségesnek tartom annak tör-
téneti vázlatát előre bocsájtani.

Már az első keresztények oly rendkívüli becsben
tartották mindazon helyeket, hol a Megváltó élt, járt,
kelt és meghalt, hogy közülök sokan ott élni és meg-
halni óhajtottak. Így tehát ama ház iránt is mély
kegyelet nyilvánult, melyben Gábor arkangyal a bold.
Szűznek ama örömhirt hozta hogy Isten fiát fogja
szülni, ki az emberiség Megváltója leend, a hol Egyip-
tomból való visszatérése után a szent család Jézus
nyilvános fellépéseig lakott.

E kisedek lak volt néma tanuja Isten fia gyermek
és ifjukorának és magasztos erényeinek. Itt mentek
tehát végbe az alázatosságnak, szerénység és engedel-
mességnek szavakkal ki nem fejezhető nagy titkai,
melyek később az egész világnak nemcsak ámulat tár-
gyát képezték, hanem követésre méltó például is szol-

gáltak. Innét magyarázható annak indoka, hogy e szent házat az első keresztények oly kiváló tiszteletben részesítették.

Szent Ilona császárné, ki vallásos buzgalmánál fogva a hagyományos szent helyeket egyenkint felkereste és azokat fenséges templomok építése által megdicsőítette, a hagyomány szerint Kr. u. 300 körül Názáretbe is eljött, meglátogatta a még eredeti alakjában fenállt szent házat és föléje nagyszerű templomot építtetett. Ez időtől fogva keletről és nyugatról nem és rang különbség nélkül zarándokoltak ide a hivek, s buzgalruk akkor sem lohadt, midőn a szaraczenok a Szentföldet a VII-ik században elfoglalták. Keserves volt ezentul az idevaló keresztények és a jámbor zarándokok sorsa; mivel a győztes mohamedánok nemcsak méltatlanul bántak velük, hanem végképen kiirtással is fenyegették.

Végre csordultig megtelt az űröm pohara. A nyugati keresztények II. Orbán pápa felszólítása folytán fegyverhez nyultak, megtámadták a hitetleneket, hogy őket a Szentföldről kiűzzék. S ez valóban sikerült is nekik! Ugyanis a keresztes vitézek nem csak Jeruzsálemet, hanem az egész Szentföldet is visszafoglalták, de fájdalom! csak 88 évig birták. Ekkor számos bűneik miatt megengedte az Ur, hogy az Igéret földje másodszor is a hitetlenek kezeibe jusson. Hasztalan volt a keresztény fejedelmek minden kísérlete Palesztina visszafoglalása iránt. A mohamedánok ezentul is a helyzet urai voltak, és a keresztények iránti gyűlöletből ezek legbecsesebb szentélyeit elpusztították. Midőn assisi szent Ferencz 1219 Szentföldre érkezett, a szent Ilona által gyümölcsoltó boldog asszony szentélye fölött emelt templomot, még eredeti alakjában látta. Szent Lajos francia király 1252-ben a názáreti szentházban az utolsó isteni tiszteleten jelen volt.

Ezen szomorú körülményekben közbelépett a Mindenható. Ugyanis, valamint egykor Krisztus keresztjét a hitetlenek kezeiből kiragadta, ugy a názáreti szent házat is a megszenteltelenítéstől akarta megóvni.

1291 május 10-én, tehát ugyanazon évben, melyben a keresztes vitézek a Szentföldet elvesztették, IV. Miklós pápasága, és I. Rudolf császár uralkodása alatt, midőn Frangepán Miklós volt Dalmátia helytartója, és Szent-György püspöki székén Sándor ült, nem messze az ádriai tengerparttól, Fiume és Tersatto között fekvő Raunizza hegynek oldalában egy alap nélküli házat találtak. Hogy került ide a ház? kicsoda helyezte ide? volt az általános kérdés. A dolog mindinkább feltűnt, mivel a lakosok legöregebbjei sem emlékeztek vissza, hogy valaha e helyen ház vagy csak gunyhó is állott volna. Örömeben a nép magán kívül volt, és a rendkívüli esemény híre gyorsan tovaterjedt. A világ minden részeiből ide özönlöttek az emberek, hogy saját szemikkel lássák a csodás épületet. Ódon és szokatlan külseje mindenkit bámulatra ragadott, mely még inkább fokozódott, midőn látták, hogy alap nélkül áll a talajon. De tetőpontját érte, midőn a ház egyetlen ajtaját feltárták és bensejébe léptek. A szoba hosszakás négyzetet alkotott, kék mennyezetén pedig arany csillagok ragyogtak. Czédrusfából készült kis torony emelkedett az épület lapos födele fölött. Falai pedig sárgás erekkel bíró veres terméskőből épültek. Jobb oldalán az ajtó mellett egyetlen keskeny ablakocska nyilott, s evvel szemben kemény négyzet-kőből emelt oltár állt. E fölött vászonra festett görög kereszt volt látható a következő felirattal: „Názáreti Jézus zsidók királya. Az oltártól jobbra egy fülkében, czédrusfából faragott szobor a boldogs. Szűzet kiseded fiával ábrázolta. Ezüst színű festett arcaik idő folytán a gyertyák lángjaitól megfeketedtek. Mária fejét arany korona köríté, haja el volt választva és hullámgyűrűben omlott nyakára, testét pedig tetőtől talpig aranyozott díszruha disziité vállait, égszinkék köpeny takarta. A boldogságos Szűz karjain méltósággteljesen ül az isteni kiseded, haja a názáretbeliek szokása szerint, a homlokon el van választva, felöltönye pedig a derekon megkötve. Jobját aldólag emeli fel, míg balkezében a földgömböt tartja. A szobor 1 láb és 2 hüvelyk magas.

Balra az oltártól néhány falszekerény van, melyekben fehér agyagból készült csésze alakú edényeket találtak; ezeket egykoron a szent család használta. Az oltár mögött kis konyha van tűzhelylyel, mely fölött oszlopokon nyugvó felhő emelkedik. A ház hossza 29' 8", szélessége 12' 8", magassága pedig 13' 3".

Ép, midőn a vidékbeliek a talány megoldásával foglalkoztak: hogyan miképen kerülhetett ide e ház? Egyszerre Sándor püspök, kit már egy esztendő óta gyógyíthatlan vizibetegség az ágyhoz szegezett, örömsugárzó arcczal közibök termett. Mindannyian álmélkodva tekintenek a püspökre, ki azonnal szót emelvén ekkép nyilatkozott: „Haldokló beteg voltam, midőn nekem az ismeretlen ház feltüntét hírül hozták. Imámban Szűz Máriához fordultam könyörögvén: adjon nekem annyi erőt, hogy saját lábaimon felkereshessem ezen házat, és benne hathatós pártfogásáért esedezhessek. Egytül feltettem magamban, hogy ha óhajtott célomhoz gyalog nem mehetnék, ode vitetem magam. S ime hō imám csakhamar meghallgattatott, égi fényben megjelent előtten a boldogságos Szűz és ekképen szólt hozzám: Sándor te hivtál engem, ime itt vagyok, hogy segítsek rajtad. Tudd meg, a ház, mely ezen országban feltűnt, **ugyanazon ház, melyben én Názáretben születtem**, hol Gábor arkangyal látogatását fogadtam, hol én bennem az Ige testté lőn. Te légy egész népem előtt szavaim tanuja: légy egészséges! Ezután eltűnt a boldogságos Szűz s én visszanyertem egészségemet. Azonnal utra keltem, hogy itt az Isten anyjának mély hálámat leróvjam.“ Ezek ballatára a nép a püspökkel térdre borult a szentélyben, s örömkönyök gördültek szemeiből.

A csodateljes esemény hire csakhamar Frangepán Miklós Dalmatia helytartójához is elhatott. Ez rögtön a helyszínére sietett, körülményesen tudakozódott a dolog mibenléte felől, megtekinté a házat, s hogy meggyőződjék a valódi tényállásról, a püspökkel tanácskozott, azután pedig megbízható embereket Názáretbe küldött, kiknek feladatává tette: vizsgálják meg a helyszínén vajjon

a csodaszerűen Dalmátiában feltűnt ház, valóban az Isten anyjának háza-e? A négytagu küldöttség tudós férfiakból alakult és gazdag ajándékokkal engedélyt nyert a töröktől a Szentföldre utazhatni. Végre a megbizottak számos nehézség legyőzése után szerencsésen Názáretbe érkeztek, hol a még itt lakó keresztényeket kihallgatták, s mily nagy volt ámulatuk, midőn ezek egybehangzólag odanyilatkoztak, hogy a boldogságos Szűz háza nem rég eltűnt és nem tudni, hogy hová lett: csak az alapja, melyen állt, létezik még. Egyuttal megmutatták az Ilona császárné által a szent ház fölé épített templomnak romjait. Ez a szent ház tova szállítása alkalmával ketté repedt. A küldöttek mindent körülményesen megvizsgáltak, felmérték az alapot, összehasonlították az építési anyagot és modort, sőt még az átvitel idejét is kiszámították. Miután az ide szóló adatokat egybe gyűjtötték és feljegyezték, visszatértek Dalmátiába, hol vizsgálódásuk eredményét a helytartónak bemutatták, és a nép színe előtt esküvel erősítették, hogy a hazájukba csodaszerűen szállított ház csakugyan azonos a Názáretből eltűnt szentélylyel; mert mind az, amit a helyszínén láttak és hallottak, egybevág ezen házzal. Nagy volt most az öröm az egész környéken, közelből és távolból zarándokok jöttek és a bekövetkezett számos csoda csak fokozta a nép hitét, örömét és kegyeltes áhítatát.

De az öröm nem volt tartós, mert harmadfél év után ismét eltűnt a szent ház. Angyalkezek a tengeren át Olaszhonba vitték, és Recanati közelében babérliigetbe helyezték. A csodás esemény hírére e vidéken is nagy volt az öröm, de a dalmaták a veszteség fölötti bánatukban vigasztalhatatlanok voltak. Ez oknál fogva seregesen átkelvén a tengeren, a szent házhoz zarándokoltak és fájdalom gyötörte keblük a következő esdeklésre fakadt: „Térj vissza hozzánk Mária! térj vissza deli asszonyunk!” Nagy fájdalmuk enyhítésére a helytartó azon helyen, hová a szent ház eredetileg leszállt, ehhez hasonló kápolnát építtetett és Tursellinus a híres történetbuvár, ki a szent házra vonatkozó

adatokat nagy szorgalommal összegyűjtötte, ezen helyen még 300 év múlva régi márványtáblát következő latin felirattal talált: „Ez azon hely, hol egykor a boldogságos Szüz háza állt, mely most Recanati környékén tiszteltetik.“

Ez időben Recanatiban Laureta nevű igen gazdag özvegyasszony élt, kinek ép tulajdona volt azon liget, melyben a szentház Olaszországban találtatott. Ez tőle kitelhető fényvel feldiszi a szent házat, mely az időtől fogva neve után lorettói háznak neveztetett. De miután a jámbor zarándokok részint szeretetből és áhitatból, részint pedig hálából a vett jókért Isten anyját a legkülönbözőbb diszczimékkal üdvözölték, keletkezett a lorettói litánia, mely az egész egyházban használatban van. Most csak a pápának van joga ezen litániához az Isten anyjára vonatkozó üdvözléteket vagy tiszteletcziméket hozzá csatolni. V. Pius pápa a következő üdvözléteket hozzá csatolta: „keresztények segítsége“ IX. Pius pedig megengedé a hiveknek, hogy utolsó helyen e szavakkal megtoldhassák: „Szeplő nélkül fogantatott királyné.“ A rózsafüzér társulat is bir azon kiváltsággal, hogy e litániában a boldogságos Szüzet „rózsafüzér királynéjának“ üdvözölheti.

Rövid idő múlva a ligetet, melyben a szent ház állt, rablók látogatták, kik a zarándokokat kifosztották és az ut biztonságát veszélyeztették. Egyszerre innét is eltűnt a szent ház, és angyalok Recanatitól három mértföldnyire, egy tágas ut mellett fekvő magaslatra, vitték. De mivel e magaslat két egymást gyűlölő fivér tulajdonát képezte, s ezek nem tudván megegyezni, kié legyen a terület, melyen a szent ház áll, folyvást egymással visszázkodtak, innét is eltűnt és az ut közepén, találtatott, mely Recanatitól a tengerpartra vezet. S ime itt a mai napság is lorettói szent ház nevezete alatt fennáll,

Midőn VIII. Bonifác pápa a szent ház ezen csodászerű átszállításáról és az itt végbement számos csodáról értesült, Recanati püspöke által új vizsgálatot rendelt el. Mindenekelőtt tizennégy nemes vitéz

Dalmátiába utazott, akik megvizsgálták ama helyet, hova a szent ház eredetileg leszállt, valamint azon körülményeket is melyek alatt találtatott és eltűnt. Azután 1296. Názáretbe utaztak, hol beható vizsgálat alapján meggyőződtek, hogy a lorettói ház ugyanaz, melyben a boldogságos Szüz Názáretben lakott. Miután így nehéz feladatuknak megfeleltek visszatértek és a tényállás igazvolta mellett esküvel tanuskodtak. De még inkább fényes tanubizonyságul szolgált ama számos csoda, melyeket az Ur a boldogságos Szüz közbenjárására e szent helyen mivelt, 600 év óta szakadatlanul zarándokolnak Lorettóba a jámbor hivek s ezek közt császárok, királyok, pápák és püspökök, hercegek és nemes vitézek, tudós és nagy férfiak, szóval minden rangbeli kitünőségek kor és nemkülönbség nélkül nagy számmal találhatók. Erre vonatkozólag csak egy-két példát akarok felhozni. Krisztina, Svédország tudós királynéja, ki 1651. Rómában a katolikus egyház kebelébe tért, a lorettói szentélyben koronáját és jogarát ajánlotta fel a boldogságos Szüznek. Ujabb időben Albrecht osztrák-magyar főherceg fenséges nejével Klára Eugeniával arannyal gazdagon himzett palástot ajándékoztak a lorettói szentélynek, a rajta ékeskedő 20,000 gyöngy és 2500 gyémánt 30,000 aranyra becsültetik. 150-nél több tudós irta meg a lorettói szentély történetét, mely jelenleg egy nagyszerű és drága ékszeréssel és remekművekkel diszeskedő templom közepén áll. Az angyalok által ide átvitt szent háznak köszöni a mai Loretto városa létét, melynek elsőrangú szentélyébe a jámbor dalmaták jelenleg is seregesen tódulnak, és arczra borulva a szent ház előtt, szemeket majd az égre, majd pedig a szent képre szegeznek és szakadatlanul hangosan felkiáltanak: „Ritorna a noi bella Signora; ritorna a noi, o Maria, colla tua casa!” Térj hozzánk deli asszonyunk, térj ismét hozzánk Mária, szent házaddal együtt.“

Názáretben a ferenczrendiek 1300-ban szent Ilona bazilikájának romjai közepén ép gyümölcsoltó boldogasszony szentélye fölött kis oratoriumot emeltek, azon-

ban néhány év múlva elüzettek. A XV. században ismét visszatértek, de 100 év múlva ujlag menekülni kényszerültek, míg végre Novarai Tamás a szent sír őreinek akkori főnöke kieszközölte az engedélyt, hogy a szentély fölött az Isten fia fogantatásának templomát felépíthessék. Az alap letételénél a lorettói ház és az e fölött szent Ilona által épített bazilikájának alapjait fedezték fel. Tizenhatsz év múlva a Jordán környékéről vad hordák jöttek, a kolostort kifosztották, és a templomot felgyújtották, a jámbor szerzeteseket pedig halálra ítélték, mindazáltal ezek csodaszerűleg menekültek végzeteljes sorsuk elől, és zárdájuk romjaiban továbbá is lakván, a szentély fölött épült ideiglenes kápolnában a szent miseáldozatot naponta bemutatták. A mostani templom 1730-ban a pasa által kitüzött rövid határidő miatt lázas sietséggel épült.

Ezen történeti előzmények után tekintsük meg közelebbről a „Gyümölcsoltó boldogasszony“ szentélyét. Szemközt a zárándokházzal, keskeny ajtón át a várszerűen épített zárda udvarába léptünk, hol Ferencz atya néhány régi oszloptöredékre figyelmeztetett. Ezek állítólag szent Ilona által épített templomnak végmaradványai. Innét pedig egy másik udvaron át a tulajdonképeni szentély fölött emelkedő templomba vezetett.

Az egyháznak belseje térséges és magas, s inkább széles, mint hosszú: miért is méregyen tekintetében nem összhangzó egésznet alkot. Falai márvány burkolattal bevonvák. Három hajóval s mindegyikben oltárral bir, a középső hajónak boltozata négy ivezeten és ugyanannyi oszlopon nyugszik.

Az ennél magasabban fekvő főoltárhoz, és a mögötte levő chorusba jobbról-balról 12 lépcső vezet.

A főoltár alatt keletről nyugatra terül el a szent barlang; melybe 16 márványlépcső vezet. A nyolczadik lépcsőn a fehér márvánnyal burkolt oldalfalakon két egymással szemközt lévő fekete kő tűnik fel. Ezek a barlanghoz építetett lorettói ház eredeti magasságát jelzik. Innét hat lépcsővel lejjebb egy derékszögű kápolnába jutni, mely alépcsőzet egy részével a lorettói ház kiegészítő

részét képezte. Jobról szent-Joakim, balról pedig Gábor arkangya oltára áll. Ezen kápolnából a két oltár közötti tágas bejáraton a két lépcsőfokkal mélyebben fekvő szent grottába vagyis a tulajdonképeni szentélybe értünk. Itt üdvözölte a hagyomány szerint boldogságos Szüz Máriát az Urnak anygala. E szentélynek falai, kivéve a meszelt mennyezetet, hófehér márvánnyal burkolvák. Hátterében a „Maria annunciata“ oltára emelkedik. Ennek nyílt asztala alatt fehér márvány talajba a Szentföld czimere van illesztve, fölötte pedig a háttér falának alján, az itt égő ezüst lámpák fényénél eme nagy jelentőségű szavak olvashatók: „Verbum hic caro factum est.“ („Itt az Ige testté lőn.“)

A kápolnában az annunciatio magasztos jelenetét két granit oszlop örökíti. A bejáratához közelebb álló az angyal állását jelzi, míg a másik a bold. Szüz helyén emelkedik. Gábiel oszlopa ép állapotban van, de Mária oszlopát a törökök ketté szelték: mivel azt hívék, hogy benne rejtett kincseket találnak. Az egyik része a talajból kimagyúszik, míg a másik erre függélyesen a mennyezetről — hova nagyobb biztonság végett vaspántokkal van erősítve — leereszkedik. *)

Itt mindennap, kivéve a legnagyobb ünnepeket, a szent mise de annuntiatione mondatik.

Képzeld kedves olvasóm, mily hatást gyakorolt kedélyemre, midőn ma az újszövetség áldozatát bemutatandó a főszentély oltárához léptem és az egyház kiváltságából a „Credó“-ban az et „hic“ incarnatus est („Itt“ az Ige testté lőn) kifejezéssel élhettem.

Valamint Krisztus idejében, ugy mai nap is a szegénysorsu embereknél szokásban van házaikat egy

*) Midőn naplóm ezen ive sajtó alá kerül el nem mulasztatom felemlíteni, hogy **Ő Felsőge I. Ferencz József apostoli királyunk** szent István méltó utódjaként 1881-ben a názareti annunciatio-templomnak remek művű márvány-oltárt ajándékozott. S mily vigasz az egyház es, házara nézve, hogy sz. koronánk reménydus örököse **Rudolf Ő Felsőge** is Felsőges atyjának nyomdokaiban járva, ifju országnagyjainknak példát adandó, ez évben a Szentföldet meglátogatta!!!

vagy több barlanghoz építeni. Ezek üregei kamrákul vagy szobákul használtattak, mivel eltekintve a világság hiányától, szárazak és hűsek voltak, tehát mindazon kellékekkel birtak, melyek egy jó lakásnál megkívántatnak. Így a boldogságos Szűz és szent József lakása is ezen grottához — melyben most vagyunk — épített kis házból állt.

A kétely eloszlatására, hogy miként volt letséges házat a szent barlanghoz, építeni melyhez mai nap 16 lépcső vezet, következők szolgálnak felvilágosításul.

A magas porta 1730-ban adta meg az engedélyt a ferenczieknek a szétrombolt templom felépítésére. A pasa azonban a fermán végrehajtására vonatkozó határidőt mekkai zarándok utjából való visszatérésére tűzte ki. Persze ily bizonytalan idő lázas tevékenységre lelkesíté a hitért égő és a szentély iránt kegyelelten eltelt ferenczieket. Így történt, hogy lehetetlen volt a régi templom romhalmazát teljesen eltakarítani és alapzatán egy ujat felépíteni. Azzal kellett tehát beérniök, hogy a szent barlangot a kötörmeléktől megtisztították, és föléje a romhalmazon templomot építettek. Ha már a bizonytalan határidő miatt lehetetlen volt a régi templom alapzatát kiásni, annál kevésbbé volt ez lehetséges a mélyebben fekvő lorettói ház alapjaira vonatkozólag. Innét van tehát, hogy a fogantatás szentélyébe mai nap 16 lépcsőn kell lemenni, míg 1638-ban csak 6 lépcső vezetett le. Az előzmények alapján teljesen kiviláglik, hogy a mai templom azért fekszik oly magasan a szent házhoz képest: mivel a réginek romtörmelékén épült. A szent ház lapos fedelével együtt eredetileg csak a 8-dik lépcsőig emelkedett.

Az annunciata oltára mögött falat vontak, mely által a szent barlang két részre oszlott. Innét van, hogy most az oltár epistola oldalától két lépcsővel magasabban terül el a sziklába vágott félkör alaku szent József kápolnája. A két grotta oltárai eltekintve a válaszfaltól egymáshoz háttal építvék, úgy hogy az esetleg egy időben itt miséző áldozárok szemközt állanak.

Szent József kápolnájában a szent család egyik életmozzanatát hiven ábrázoló oltárképen e felirat van: „hic erat subditus illis.“

Innét a ferencziek kolostorába van az átjárat, és 14 lépcsővel magasabban ismét egy formátlan grottába jutánk. Ennek rendeltetése ismeretlen ugyan, azonban a hagyomány bold. Szűz konyhájának tartja.

Mielőtt a főszentélyből távoznánk, nem mulaszt-hatom el tisztelt olvasóim figyelmét egy ezzel szoros kapcsolatban levő tárgyra visszaterelni.

Már a maga helyén említettem, hogy a görög egyház a jeruzsálemi szent Anna templomát, azon helynek tartja, hol a bold. Szűz született: míg ellenben a latin egyház hagyománya e dicsőséget inkább a názareti szentélynek vindikálja.

A latinok sorából újabb időben pater Bassi és Monsignore Lavigerie, Algir érseke, a görögök álláspontját védik: míg ellenben a latinokét a bold. Mislin nagyváradi kanonok hathatós érvekkel támogatta. Tér-
szüke miatt nem sorolhatom fel a pro és contra érveket mind, csak egyet akarok felemlíteni.

Kevéssel Mislin halála előtt, egy jeruzsálemi rom. kath. áldozár az ottani sz. Anna templomát a lapok útján ismertetvén, a görögök erre vonatkozó hagyományát is újra szőnyegre hozta. A boldogult nagy palaestinolog azonnal tollat ragadott, és a czikk írója ellen következő sorokat bocsátott közre: „A jeruzsálemi sz. Anna templomra vonatkozó czikk szerzője azon nézetben van, hogy a bold. Szűz Jeruzsálemben született. IX. Pius ellenkező nézetben volt. Hogy tehát a czikkíró olvasói tájékozhatassák magukat, az 1852. Aug. 26-diki apostoli szent szöveget idézem: „Lorettóban tiszteltetik ugyanis azon Istennek annyira kedves názareti ház, mely egykor Galileában alapítva, később alapjaiból kiragadva s istenileg a föld és tenger igen nagy terén először Dalmátiába, azután Italiába vitetett, melyben a bold. Szűz örök elhatározás folytán, az eredeti büntől menten fogantott született, neveltetett s az égi hirnöktől, mint malszttal teljes s az asszonyok közt áldottnak üdvözölte-

tett. (Ibi enim colitur illa tantopere dilecta Deo Domus Nazareth, in Galilaea olim condita, dein a fundamentis avulsa, ac divinitus per ingentem terrarum marisquae tractum primum in Dalmatiam, postea in Italiam advecta, ubi sanctissima Virgo ab aeterno praeordinata, ac primaevae labis omnino nescia, est concepta, nata, educata atque a coelesti nuntio veluti gratia plena et benedicta inter mulieres salutata. (Litterae apostolicae: Inter omnia, 26. Augusti 1852. quibus indultum conceditur ecclesias et oratoria sacrae Domui Lauretanae agregandi. Pii IX. Acta.)“

Quaestio sub lite est. Annyi bizonyos, hogy mindkét hagyomány ősrégi és tiszteletre méltó, mindazonáltal megfontolandó, **hogy a latin egyház traditójának valóságáról a papák számos bullái tanuskodnak.**

Nem mulaszthatom el még befejezésül felemlíteni, hogy a mélyen kutató Bartolini, ki a lorettói és názareti szentélyeket beható tanulmánya tárgyává tette, elemzés végett mindkét helyről köveket küldött Ratti Ferencz római vegyésznek az ok megjelölése nélkül, ki is vegytanilag megállapította, hogy ezek egy és ugyanazon alkatrészekből állanak. Kell e tehát fényesebb bizonyíték arra? hogy a lorettói ház az eredeti názareti szentély.

Miután ájtatosságunkat elvégeztük, és a főszentélyt tüzetesen megszemléltük, Ferencz atya az innét vagy 300 lépésnyire éjszakkeletnek fekvő szent József műhelyébe vezetett, hol Istennek egyszülött fia nevelőatyja házában az ácsmesterséget üzte. Ezen szentély helyén állt egykoron egy nagyszerű templom, melynek alapfalait mai napig is láthatni. Most egy csinos kápolna van itt, melynek oltárképe a munkálkodó szent családot tünteti fel.

Innen a város nyugati részében levő csinos alkotásu templomhoz irányítottuk lépteinket. Bensejében a diszes oltár előtt egy 9 láb hosszú, 6 láb széles és 3 láb magas kő vonta magára figyelmünket. Ez a hagyomány szerint arról nevezetes, hogy az Üdvözítőnek és tanítványainak asztalul szolgált. Rajta néhány lyuk ötlött

szemünkbe. Ezeket a törökök ejtették, midőn egy alkalommal a követ szét robbantani akarták, azonban e szándékuk nem sikerült.

A városnak mintegy közepe táján van a melchiták egyháza, melyről a ferencziek a római szentszék engedelmével az időben mondtak le, midőn ezek a katólikus egyház kebelébe léptek.

E templom azon a helyen van, hol egykoron a názáreti zsinagóga állott, melyben Krisztus Urunk tanítói pályáját megkezdé: minek alkalmából földiei őt a praecipitiumról letaszítani akarták.

Délelőtti látogatásaink befejezéseül Ferencz atya a várostól éjszakketre fekvő Mária kuthoz vezetett. Ennek forrása Gábriel templomától éjszakra fakad, honnan a víz zárt csatornán keresztül a nevezett templom oltárától balra egy vizeztartóba vezetetik. Itt a jámbor zarándokok a medenczéhez lánczczal erősített edénnyel meritenek vizet szomjuk enyhítésére. A vizeztartóból ismét csatornán át folyik a víz a templomon kívül levő vájuba. Ide jönnek a názáreti nők vizet meríteni és ide jött egykoron a bold. Szűz is a gyermek Jézussal.

Mária kútja egyike a Krisztus idejéből fennmaradt igen érdekes názáreti emlékeknek. Miután keleten csak kevés házban van kut; ennél fogva a názáreti anyák és azok leányai a háztartásukra szükséges vizmennyiséget a csekély számú nyilvános kutakból merítik. Ezek helye, ép úgy, mint az országutak iránya az évek hosszú során át nem változott.

Keleten általános szokás a városokat fallal köríteni s ezek kapuinál úgy családi, mint községi ügyeiket elintézni: de mivel Názáret nyílt város, ennek lakói kapu hiányában Mária kutjánál gyűlnek össze, hogy ott kedélyesen társalogjanak és fontosabb dolgokat megbeszéljék.

Látványos kép! Itt az égnek kék azurja alatt az olajfák illatos és hűs árnyában heves vitába elegyült férfiak változatos csoportja, ott kedélyesen társalgó család élénk beszélgetésbe merülve; emitt bájos alkatu nők vig mosolylyal telitik korsójukat, amott az édes

anyák ölébe kulcsolt vagy szindús ruhájukba kapaszkodó kisdedek játszi mozdulataikkal gyönyörködtetik a szemet.

Gabriel arkangyal templomába egy fiatal nő vezetett, ki arab létére folyékonyan beszélt a német nyelvet. Midőn e fölötti csudálkozásunknak szavakban kifejezést kölcsönöztünk, azt adá válaszul, hogy Beirutban katolikus apáczaárdában nevelkedett s ott sajátította el a német nyelvet.

A templom belseje csinos és izlésteljesen van berendezve. Oltárképe Gabriel arkangyalnak Szűz Máriánál való megjelenését ábrázolja, mert a görögök azt hiszik, hogy a mennyei hírnök itt a forrásnál üdvözölte először a boldogságos Szüzet.

Délután a városon kívül fekvő egyes nevezetesebb helyeket látogattunk meg. Először is a várostól mintegy 10—15 percznyire délre eső ijedelem hegyére (monte del tremore) mentünk. Ennek csucsán egykoron a sz. Ilona által épített, „a mi Asszonyunk ijedelméről“ nevezett templom s az ezzel egybekötött nőzárdá állt, mi azonban ezeknek csak alig a földből kiemelkedő romjait láttuk. A hagyomány szerint nevét onnét nyerte, hogy a boldogságos Szűz anya ide sietett, midőn szerelmes fiát a vak gyűlölettel eltelt nép az imént említett zsinagogából kivezette és a praecipitiumról letaszítani akarta. Ez alkalommal anyai szívét oly nagy ijedség lepte meg, hogy keblével együtt a hegy is megrendült.

Jelenleg e hely a ferencziek tulajdonát képezi, kik, ha anyagi eszközeik engednék e nevezetes színhelyen bizonyára monumentális épületet emelnének. Önfeláldozó működésüket Szentföldön alig tudják kelőleg méltatni az európaiak.

Egy óránál tovább tartott, míg az ijedelem hegyéről Jaffa vagy Japhieh falvába értünk; de mielőtt célhoz jutottunk egy gyönyörű kertekkel díszeskedő falu mellett vezetett el utunk. Előtte gazdag vízforrás van.

Tömegesen gyűlnek ide a nők, názáretiekkal

is találkoztunk, kik távol eső házaikba a naponként szükséges vizet korszókban szállítják. Bámulatós ügyességgel bírnak e nők; a legnagyobb korszókat is egészen szabadon fejeiken vagy vállaikon hordják, úgy miként Rebekát is szokás lefesteni.

Japhieh faluját az itt lakó keresztények — san Giacomo — Jakabfalvának nevezik. Házai részint egy magaslaton, részint ennek oldalában vagy tövében szétosztottan terülnek el.

E helységbe helyezi a hagyomány nemcsak Zebedeusnak, hanem Jakab és János nevű fiainak házáját, kik tudvalevőleg Krisztus Urunk apostolai voltak. A magaslat ama helyén, hol állítólag egykoron Zebedeus háza állt, ma egyszerű katolikus kápolna emelkedik. Még egy görög kápolna is található itt. Az ut fáradalmait jutalmazza a gyönyörű kilátás, mely az alattunk elterülő Ezdrelon síkságára, Karmel hegyláncolatára, a kis Hermonra, Naimra és Endorra nyílik.

Ujabb időben a jeruzsálemi patriarka tekintettel a meglehetősen számban lévő katolikusokra hitküldéri állomást szervezett itt a lelkipásztori teendőik végzésére.

Már beesteledett, midőn a zarándokházba visszatértünk. Az étteremben ismét számos új zarándokkal találkoztunk, kikkel vacsora közben kedélyesen társalogtunk. De mivel uti tervünk szerint holnap a Táborra és Tiberiás tavához szándékoztunk kirándulni; s az idő rövidege miatt mindannyian a szent hegyen nem misézhattünk, közös megállapodás szerint sorshuzás útján döntöttük el: ki leend azon boldog áldozár, ki Urunk színváltozásának helyén az oltárhoz léphet.

Csakhamar elkészültek a karavánbeli áldozárok neveire szóló sorsbárczák. Az urnát egyik társunk kalapja pótolta. Minden szem mereven oda volt irányozva, midőn a névjegyét kihuzták. Fej fejhez szorult, hogy kiki hamarabb láthassa és üdvözölhesse a sorsnak kedvencét. Végre a sorshuzó Traunert kikiáltá.

„Trauner!“ visszhangzott minden oldalról.

„Ketten misézzenek!“ „Igen, ketten!“ „Elfogadjuk!“ visszhangzott a teremben.

Ismét az előbbi mély csend és feszült figyelem állott be. No de ez alkalommal én valék a szerencsés. „Czobor!“ „Czobor!“ hangzott el minden ajakról s minden arcz nyájas mosolylyal üdvözölt. A nagyszentmiklósi esperes pedig rögtön hozzám sietett részvételtjes örömét meleg kézszorítással tudatni.

Most általános öröme hangolta a karavánt ama kedves hír, hogy holnapi kirándulásunkban is Ferencz atya szakértő vezetők leend.

Tábor, Tiberiás tava és városa.

(Ápril 25-én).

Már korán reggel mindnyájan talpon voltunk, és vagy öt óra lehetett, midőn Názáretből elindultunk. Mély sajnálatunkra számunk ezennel megfogyott, mivel életkoru elnökünk a kiállott fáradoalmak következtében roszul lett, Reif Ignác bécsi kartársunk pedig gyöngelázba esett. Mind két urnak felüdülésre volt tehát szüksége, hogy visszatértünk után velünk tovább utazhassanak, s ez oknál fogva a célba vett kirándulásban részt nem vehettek.

Mivel Názáret hegylejtőn terass-szerűen emelkedik és magas hegyek környezik: azért könnyen ki-magyarázható, miért hegyes völgyes a Táborra vezető ut. Egy kartársunk a rosz utnak daczára vitézkedni akarván, lovát futásra serkentette, de csakhamar megadta az árát, ugyanis a szegény állat megsokalván a rajta ülőnek méltatlan bánásmódját, ágaskodni kezdett, végre pedig leventejét földhöz csapta. Qui se exaltat, humiliabitur!

A názáreti hegyek utolsó magaslatáról gyönyörű kilátás tárult fel előttünk. Ugyanis a Tábor levágott czukorsüveghez hasonló önálló csonkakapot tüntet fel,

mely az Eszdrelon sikságán mintegy természet alkotta oltár az ég felé meredezik. Már távolról is észre vesszük, hogy a természet templomának e főséges oltára dugszagdag növényzettel ékeskedik. Nem csoda tehát, hogy a protestans Schubert szemközt a szent hegygyel felkiált „Mint az arany a fémek közt, ép úgy Tábor a föld minden hegyei között a legszebb.“ Galilea hegyeinek királya, ugyanis csúcsa a Földközitenger fölött 1755, Názáret fölött 594, Tiberiás tava fölött pedig 2380, végre az őt környező hegyek fölött 200 lábnyira emelkedik. Joggal mondhatni, hogy az Isten e remekművében tetszését lelte s azért alkotta oly főségesen, mivel nagyszerű események színhelyévé választotta.

Vagy két óráig nyargaltunk, míg a szent hegyhez értünk. Tövében Daburije falva a biblicus Dab-rath (Joz. 19, 12) terül el. Ezen helység a hagyomány szerint arról nevezetes, hogy Krisztus Urunk kilencz apostolát itt hagyta, míg Péterrel, Jánossal és Jakabbal — dicső színváltozásának szem és fültanuival — a hegy tetejére vonult. Azon esemény emlékére, hogy a hátrahagyott apostolok mesterük távollétében, egy ördögösnek a gonosz szellemtől megszabadítására (Márk. 9) eredménytelen kísérleteket tettek, egykoron nagyszerű templom épült, melynek helyét jelenleg is mutatják.

Dragomanunk a hegy aljában az állatok szerszámát lelkiismeretesen megvizsgálta, egyeseknél a hevedert megszorította, és óva figyelmeztetett, ha az út szerfölött meredek leendő ne kapaszkodjunk a nyereg kápájába, hanem inkább az állatok sörényébe, mert könnyen megtörténhetik, hogy a kezdetleges szerkezetű heveder elszakad és mi nyergestől együtt vissza hanyatlunk.

Lassan-lassan gyönyörű olaj-, lombos tölgy és szilfák árnyékában a madarak vidám danája mellett zegzugosutunk, mely majd jobbá, majd rosszabbá vált, kitüzött célunkhoz vezetett. De végre is sikerült legyőznünk a természet gördítette akadályt, s vagy 8 óra tájban általános örömméret közt régi kapuzat ódon romjain

keresztül az ezeréves hagyomány által a traufiguratio színhelyének tartott festői magasztal kies fensíkjára léptünk. Tehát az a kérdés merül fel: Urunk színváltozása helyén állunk-e, vagy sem? Miután ezen tárgy iránt újabb időben különösen egyes nevezetesebb protestáns írók kételyeket támasztottak, a következő érvekre szoritkozom, melyek a tényállást teljesen megvilágítják. *)

„Robinson, Ritter s egyéb protestánsok, kiket eléggé meggondolatlanul némely katolikus is követ, azt akarják önmagukkal és másokkal elhitetni hogy a transfiguratio nem történhetett a Táboron, mivel tetején Krisztus idejében város létezett. A védvek Robinsonnál következők:

1-ször. Polybius (V. 70, 6.) tanúsága szerint 218-ban Kr. e. „a hegyen“ — Auf dem Berge — város volt.

2-szor. Kr. e. 53 évvel a Táboron csata volt Gabinius proconsul római serege és Aristobolos fiának Sándornak zsidó hadai közt, hol az utóbbiakból tizezer elvészett. (Jos. Flav. Ant. XIV. 6, 3. és Bell. Jud. I. 8, 7.) Később Flavius József a hegyet más helyekkel együtt megerősíté. (Jos. vita. § 37. Bell. Jud. II. 20, 6.)

3 szor. Flavius bizonyosága szerint a Tábor tetején egy huszonhat stadiumnyi tér létezett, melyet József maga fallal kerítettett, mi negyven napi munkát igényelt, de e munkáhozi vizet s egyéb anyagot alulról kelle felhozatni, mert a lakosoknak csak esővizök vala. (Da die *Einwohner* nur Regenwasser hatten) még később ugyan e várba (Festung) szorult zsidókat Placidus a síkra csalta, hol sokan közölök elvesztek, a többieknek pedig a hegyrei visszavonulást a római legiók elvágták. A lakók (Bewohner értsd a Táborét) pedig vízhiány miatt Placidussal egyességre léptek s a hegyet átadták. Ezen előzmények után Robinson így okoskodik: „*Ugy látszik* tehát, hogy a Táboron a legrégibb

*) Lásd „Magyar Sion“ egyháztörténeti havi folyóirat második évfolyam (1864) 391 lapját. Hatala Péter: „Az Észdreloni síkon.“

időktől fogva erősített város volt. József leírása arra mutat, hogy nem csak a város, hanem a vár is az ő korában még létezett; mert nyilván megkülönbözteti a helynek vízhiányban szenvedő lakóit azon idegenek csoportjától, kik a hegyet védték.“

Felelet:

1-ször. Polybius ellenünk nem bizonyít, mert ha Kr. e. 218 évvel a Táboron város állott, abból még nem következik, hogy az Krisztus idejében is szükségkép létezett, kivált ha ama háborus időket tekintjük, melyek a Tábor felett elviharzottak. Maga Robinson is említi a véres csatát, mely K. e. 53 évben a Táboron vívatott, s melyben tizezer zsidó veszett el. Ily vérengző öldöklés alkalmával épen maradhatott-e a város, melyet Robinson a hegytetőre épített? Ha ama 26. stadiumnyi területen, melyet a hegytető képez, város volt, miért nem említi József a város elfoglalását oly csata után, midőn a zsidókból, tehát a városban levő őrségből tizezer embert fegyveres kéz gyilkol le és a sereg általán csatát vesz? Azt csak nem képzeli Robinson, hogy e csatát a hegy meredek oldalain vívták, hol csak a zergék és kecskék járhatnak? Akkor is a város és a vár bevételéről, vagy be nem vételéről kellett volna a történetírónak szólnia, pedig e csatának mindenrsetre ostromnak kellett volna lennie, melylyel Gabínius a Tábor tetején épült várost megtámadta, ha igaz volna Robinson véleménye! Egyébkint kár volt idézni Flavius e helyeit, kár Jahn Archaeológiájára hivatkozni, mert Flavius egy árva szóval sem említi „a hegyen“ (am Berge Itabyrion) vívott csatát oly értelemben, mint Robinson akarná említettetni. Ott *περὶ το Ἰταβύριον* — apud montem Itabyrium áll mindkét helyen. Ant. XIV. 6, 3. és Bell. I. 8. 7. Lent csatáztak tehát lapályban, a hegy tövében, mint újabb időkben a francziák. De feltéve, hogy a hegyen történt az ütközet, a harmincz-ezer zsidó és Gabinius között, és hogy ott fent város állott, melybe a zsidók bizonyára befészkeltek volna magukat, akkor se bizonyít ellenünk, sőt mellettünk, mert akkor mint már mondók, a fellegrvár csakugyan

elpusztult volna. A csata azonban lent vala. Sándort a Garizim hegyének ostromától elriaszták a rómaiak s ő az eszdreloni lapályra a Tábor alá huzódott meg harminczezerre menő népével, melyből Gabínius tizezret lemészárolt, a többi megfutamodott. A csata után Gabinius Jeruzsálembe ment. Az egész leírásban tehát szó sincs a Táborhegyének tetején épült városról. Azért tehát a mellett maradunk, hogy a Tábor tetejére csak Robinson kath. ellenes fantaziája építette a várost Ha Polybiust higgadtan olvasták volna Robinson és társai, azon következtetésre jutottak volna, mint Relandus. Polybiusnak kérdéses helye Reland fordítása szerint ez: „Praesidio in has urbes (Tyrum et Philoteriam) inducto, et superatis montibus Atabyrium pervenit. Id in colle situm est ex plano leviter se attollente, *forma uberis* adscensum habens plus quam stadiorum quindecim. Ibi Antiochus dolo atque insidiis inimicos aggressus urbem occupavit.“ Flavius József a Tábort *harmincz* stádiumnyi magasnak állítja. Ezt ekép egyezteti Reland Polybiussal: „Montem hunc Josephus“ ὄρος Ἰταβυρίων appellat, scribitque altitudinem eius esse triginta stadiorum. Polybius scribens plusquam quindecim stadiorum *προσβασι*ν habere *urbem Atabyrion* conciliari ita potest cum Josepho, quod de *λοφω* seu *monte ipso id non* scribat (t. i. Polybius) *sed de urbe*; certe Josepho fides hic habenda prae Polybio: *et planitiem* in vertice viginti sex stadiorum et altitudinem quindecim stadiorum non patitur figura montis.“ Tehát Polybius nem mondja, hogy a hegy kellő tetején ama 26 stádiumnyi térségén, mely harmincz stádiumnyi magasságban vagy, épült a város; hanem a hegyen tizenöt stádiumnyi magasságban. Ezt Robinson gyakorlatban is láthatta volna, hisz ott fekszik most is a Tábor éjszaknyugati lejtőjén Daburie falu, melytől még *egy óráig kell* kapaszkodni a Tábor tetejére. Maga állítja, hogy e falu az ő szövetségi Dabratnak *látszik lenni*. Eusebius és sz. Jeromos szinte annak tartják. Ez tehát ama kérdéses város a Táboron, mely Joz. XXI. 28; I. Chr. VII. 72 említették, s melyet Polybius-

nál is értenünk kell. Igaz, hogy itt a névrokonságra építjük a védvet, azonban Robinson is elismeri ezen következtetés súlyát Palesztinában. Csak nem fogjuk azt mondani, hogy oly hegyen, minő a Tábor, két hasonnevű város létezett. Két városnak a régi iratokban semmi nyoma, csak egyről van szó, mely nem a Tábor csucsán, hanem lábán, tulajdonkép ama lejtő magaslatán épült, mely a szent hegyet éjszaknyugatról a názareti tetőkkel összeköti.

2-szor. Flaviust de Bell. II. 20. 6. és Vita nro. 37. is kár felhozni; ott nem mondja, hogy a Táboron város épült, hanem csak azt, hogy több várost, és a Táborhegyét is megerősíté, s ha a Táboron csakugyan város volt volna, melyet Flavius megerősített, akkor nem irandotta „a Táborhegyét“ τὸ Ἰταβυριον ὄρος, hanem „Itabyrion várost.“ De hagyjuk ezt, Flaviusnak egy igen világos helye eldönti a kérdést. Ez pedig így szól: „Vespasianus autem praeter obsidionem successivo opere eos adoritur, qui montem Itabyrium occupaverant, inter Campum magnum et Scythopolim medium: cujus quidem altitudo stadiis XXX. adsurgit, septemtrionali latere inaccessa; *in vertice autem planities XXVI. Stadioram patet* (πεδίων δὲ εἶσιν ἡ Κορυφή σταδίων εἴς τε καὶ εἴκοσι) *tota muro circumdata. Caeterum hunc circuitu tantum XL diebus mniverat Josephus; cui et aliarum rerum copiam, insuper et aquam suppeditabant loca inferiora, etenim incolis nulla praeter pluvialem erat* (Καὶ γὰρ τοῖς ἐπι οἴκοις μόνον ἡν οὐβριον) *Ingenti itaque in eum multitudine congregata, Vespasianus eo mittit Placidum cum equitibus sexcentis, huic quidem nulla erat via, qua montem ascenderet. Tehát cselhez fogott — a zsidókat a síkra lecsalta és ott szétverte, elállván egyszersmind a hegyre vezető utat, „plurimos quidem illorum interfecit, reliquae vero multitudini reditum in montem praecidit, adeo ut Itabyrio relicto Hierosolyma se fuga reciperent, indigenae vero (οἱ δὲ ἐπιχωριοι) quod summa aquarum penuria laborarent, et montem et seipsos fide accepta Placido tradiderunt.“ — Bell. IV. 1. 8.*

Ebből tehát világosan következik :

Hogy Flavius József vezérkedése alatt 64 tájban Kr. u. a Tábor teteje, a 26 stadiumnyi terület, nyílt tér planities, πεδιων volt, melyet ő maga kerített be negyven nap alatt fallal, és így nem város, hanem fallal kerített tér, vagyis megerősített tábor.

Bizonyos tehát, hogy a transfiguratio után harminczkét évre a Tábor tetején, a huszonhat stadiumos területen nem állott város, hanem szabad hely volt az egész, hol a bokrokban és fák ágain az égi madarak háboríthatlan csendben dalolhattak. Ebből jogosan következtethetjük, hogy akkor se pompázott a Tábor csucsán város, midőn az Ur színváltozása megtörtént. S valamint egykor az olajfák hegyének tövében fekvő királyi Jeruzsálem fővárosi zaja nem háborítá az Ur mennybemenetelének fenséges jelenetét : ugy az ősi egyszerű Dabrat ott a Táborhegy lábán sem zavarta a transfigurationnak túlvilági boldogsággal megáldott perczeit !“

Ritter a transfigurationnak a Táboron való végbemenetelét még az oknál fogva is kétségbe vonhatónak tartja : mivel Krisztus Urunk ezen esemény előtt Fülöp-Cezaréában, a mai Baneaszban, (hol tudvalevőleg Máté (16) szerint Pétert az egyház fejévé nevezte) tartózkodott. Szerinte tehát a színváltozás helye inkább az ide közel lévő Nagy-Hermon egyik magaslatán, mintsem a távolabb eső Táboron keresendő. Azonban ezen ellenvetés magától elesik, ha megfontoljuk, hogy Lukács (9, 28.) szerint „ezen igék után mintegy 8 nappal ;“ Máté (17, 1.) és Márk (9, 1.) szerint pedig „hat nap mulva maga mellé vevé Jézus Pétert és Jakabot és Jánost és felvivé őket egy magas hegyre külön és színében elváltozék előttük.“ Igaz ugyan, hogy itt az esemény színhelye nincs megnevezve, mindazáltal a bizonyítékok hosszú láncolata, mely mint alább látandjuk, a harmadik századig ér, Tábor hegyét szakadatlanul jelöli Krisztus színeváltozásának helyéül. S ki is vonhatná kétségbe ezen traditio hitelességét, ha fontolóra veszi, hogy Tábor hegye Fülöp-Cezareától,

csak 20—22 órányi távolságra esik? Így tehát az isteni Mester tanítványaival kényelmesen meghaladhatta a közbe eső utat az evangelistáknál jelzett 6—8 napi időközben. Özséb, szent Jeromos, jeruzsálemi szent Cziril, damaszkusai szent János is tanuskodnak ezen hagyomány hitelessége mellett. Nincs tehát ok, hogy az ezer éves traditiótól eltérjünk, és bizonyos protestáns tudósok szörszállhasogatásait igazság gyanánt elfogadjuk.

Azon három apostol tiszteletére, kik Krisztus dicső színváltozásának szemtanúi voltak, már szent Ilona templomot építtetett a Tábor-hegyen. Jeromos szerint szent Paula is az okból zarándokolt ide, hogy itt Krisztus színváltozásának helyét tisztelje. A VI. században szent Antonin vértanu, VII-ben pedig Arculf már három itt létező templomról szólnak. Ezek egyikében tartotta a VIII. században damaszkusi szent János Urunk színváltozása felőli beszédjét. Ugyanezen században a tiszteletre méltó Béda, 1130-ban Péter diaconus, 1280-ban pedig tirusi Vilmos Krisztus megdicsőülésének színhelyét a Táborra helyezik. Fokasz görög szerzetes 1185. a Tábor felől irván ekkép nyilatkozik: *Salvatoris Christi transfiguratio in vertice collis evenit, ubi Latinorum monasterium visitur.* Szent Vazulrendi szerzetesek már az első századokban telepedtek le itt, és Illés prófétáról nevezett zárdájuk a fensik közepe táján emelkedett. Midőn a keresztes vitézek a Szentföldet elfoglalták, csak egyes romok jelezték a zárdának és a három templomnak helyét. Tankred, Galilea fejedelme szent Salvator tiszteletére nagyszerű templomot emelt, és a baziliták zárdáján kívül a latinok számára is kolostort építtetett, melybe benedekrendi szerzeteseket telepített. De midőn 1187. a győztes Szaladin a Szentföldet ismét hatalmába kerítette, vad hordái a templomot a zárdákkal együtt elpusztították, a szerzeteseket pedig egytől egyik lemészárolták.

Reánk magyarokra nézve különös érdekléssel bir azon adat, melyet raguzai Bonifác „*Liber De Perenni Cultu Terrae Sanctae*“ című munkájában feljegyzett. Szerinte a magyar királyok a Tábor magaslátára a

magyar eredetű pálosok számára nagyszerű monostort építettek, és gazdag javadalmakkal ellátták. „Monasterium magnum aedificatum fuit a Regibus Hungariae, in quo cum magnis redditibus collocaverant magnam multitudinem Monachorum Hungarorum ordinis sancti Pauli primi Eremitae.“ Ebből tehát kitűnik, hogy a magyar királyok is jól ismerték az ősrégi hagyományt, mely szerint Krisztus Urunk színváltozása a Táboron ment véghez: de nem is tehető fel, hogy ellenkező esetben a magyar szerzetesek számára oly roppant költséggel kolostort építettek és azt oly fényesen javadalmazták volna, hacsak erre a mély kegyelet nem indítja őket. Nincs tehát okunk, hogy az ezer éves hagyománytól eltérjünk, és bizonyos protestans tudósok légből kapott érveit elfogadjuk.

1112-ben Szaladin fivére, Melek-el-Adil a hegy ormára hatalmas várat épített. Ezt ostromolták 1217-ben a keresztések II. András magyar király vezérlete alatt. Kő és nyilzáró közt sikerült is megmásznok a meredek hegyet és a törököket egészen az erősség kapujáig üzni.

A muzulmanok egy-két roham után már-már földadni szándékozták a várat, midőn a keresztések mintha villám sújtotta volna őket, vak félelem által megszállva, oly rendetlenséggel eredtek futásnak, mintha csak visszaverettek volna. Mi volt ennek oka? arról mélyen hallgat a történet. A táborhegyi csatában Péter győri püspök is elesett.

Ezen várat nemsokára maga a kalifa szétromboltatta. Tetemes romjai közül a még jó karban fenmaradt Bab el-Hawa kapuja vonta magára figyelmünket. 1262-ben Bibarsz szultán halomra döntötte az itt fennállt templomokat és zárdákat, és azóta el volt hagyatva a hegy fensikja. Csak újabb időben emeltek ismét templomot és zárdát a szakadár görögök.

Különös érdeklődéssel bír a zarándokokra Tábor ormának délkeleti része, melyet a hagyomány Krisztus Urunk színváltozása tulajdonképeni helyének tekint. Ferencz atya romokon keresztül néhány lépcsőn föld-

alatti boltozatba vezetett. Ez a szétrombolt Salvator templomának földalatti kápolnája. Még most is egy kőoltár van benne, melyen a ferenczrendiek minden évben, Augusztus 6-án vagyis a színváltozás napján isteni tiszteletet tartanak. A földalatti szentélyben balra egy másik grotta van, mely három fülkével bir. Ezeket ama nevezetes esemény emlékére készítették, hogy Péter mennyei elragadtatásában három hajlékot akart felállítani.

Miután az egykori fényes templomnak nagyszerű romjaiból ujbóli felépítése egyelőre nem várható, a ferencziek egy kicsiny, de csinos templomot és zarándokházat építettek. Ez ideiglenes templomban Trauner és én egymásután mutattuk be a szent mise áldozatot, mialatt zarándoktársaink mély áhitatba merültek. Elállok az érzelmek leírásától, melyek keblembe támadtak, midőn a szent mise alatt Krisztus szentséges testét és vérét a színváltozás helyén nemcsak kezeimmel érinthettem, hanem végre magamhoz is vehettem. Az apostolok mennyei dicsőségében szemlélték itt az Üdvözítőt, mi oly szerencsések voltunk őt a kenyér és borszine alatt szemeinkkel láthatni és szivünk mélyéből imádkozni. Éltem legszebb napjai közé fogom számítani a mai napot, melyen arra méltattam, hogy a szent magaslaton, hol a hívő lelke a menyhez közelebbnek véli magát, az ujszövetség vérnélküli áldozatát bemutatthattam! Ajtatosságunkat azzal fejeztük be, hogy felolvassván az ide vonatkozó evangéliumi szakaszt, (Máté 17) a színváltozás eseménye annál mélyebben vésődött emlékezetünkbe.

Valóban Tábor hegye már alakjánál fogva méltó színhelye Jézus megdicsőülésének. Csucsán félórányi kiterjedésű fensikkal bir, és a legkülönbözőbb növényzet színvegyülékével ékeskedő édeni virányt alkot.

Ajtatosságunk végeztével a Tábor egyik magasabb fekvő romjáról fenséges kilátás gyönyörködteté szemeinket.

Északról egész Galileára esik tekintetünk, keletről a Genezaret tavának kékes tükre ragyog felénk,

melynek északnyugati végén Tiberiás városa fehéres színben tűnik fel. Továbbá a Jordán, mindkét partját szegélyező kies liget között ezüst szalagként húzódik a Holttengerbe. Nyugotnak az erdős Karmel nyulik a Földközítengerig. Ennek felszine napsugarainak visszalövelése következtében sik lapként lángözönben uszik. Délfelé Barak és Sisara vérrel áztatott harcztere, az ó-szövetségi növénydús Ezdrelon siksága terül el. Átellenben Gelboe és Hermon hólepte csúcsai kápráztató fényt árasztanak. Az utóbbinak tövében Naimot és Endort látjuk. Szóval e pontról Palesztinát mintegy madártávlatból szemléljük. Nem csoda tehát, hogy a természet bájai ámulatba ejtettek, és valamint az apostolok Krisztus Urunk megdicsőülésének láttára, ugy mi is a magasztos történeti emlékekkel szemben felkiáltánk: „Uram jó nekünk itt lennünk. Ha akarod csináljunk három hajlékot. Neked egyet, Mózesnek egyet és Illésnek egyet.“ (Mát. 17, 4.) Elragadtatásunkat még fokozta ama körülmény, hogy szép nap lévén fényben uszó ezüst bárány-fellegek ragyogtak az ég azurján, melyek annál élénkebben visszaidézték az evangélium elbeszélésének eseményét.

„Még ő szólott, ime fényes felhő árnyékozta meg őket. És ime szózat a felhőből mondván: „Ez az én szerelmes Fiam, kibem nekem jó kedvem telik; őt hallgassátok.“ (Mát. 17, 5.)

Távozásunk előtt ki-ki szentföldi emlékgyűjteményét a romok talajáról felszedett néhány mozaikkövecskével gazdagította.

Isten veletek szép romok! — sohajtétek fel, — midőn kövecskéimet szedém. Tán épen ti voltatok tanui a magyar pálosok erényeinek!? Tán épen ti láttátok őseinket, midőn II. András király élén Krisztus színváltozása helyét visszafoglalandók harczba vonultak?! Repül az idő, a századok napokká válnak a világ történetében. Volt, van, lesz. Ez az élet ezer változataiban.

Ezután Ferencz atya a szakadár görögök zárdája és templomához vezetett. Ezzel szemközt van a fe-

renczrendiek által 1873-ban alapított katolikus zarándokház, melynek tágas ebédlőjében gondos dragomanunk hideg ételekkel szolgált. Alig pihentünk egy kissé, máris, habár nehéz szívvel, távoznunk kellett. Rövid óra alatt leértünk a hegyről. A hőmérő még árnyékban is 29 foknyi meleget jelzett.

Most kelet felé Tiberiás tavához tartottunk. Utunk egyes beduin falvak mellett vezetett el. Egy ilyen falu poznákra feszített fekete posztóból készült sátrakból áll, melyeket ma itt, holnap ott ütnek fel. Ezek körül kecske, juh és teve nyájaikat legeltetik. S a nomád népek szokása szerint a legelők változtatva helységeik is változnak. De lakói még érdekesebb alakok. Akár hazánkbeli oláh cigányokkal találkoztunk volna! Férfiak, nők és gyermekek vad arcza vigyorgott ki a szennyes rongyokból. Valóban rablóbanda közepette véli magát az ember. S hogy e czim joggal megilleti őket, még az nap volt alkalmunk meggyőződést szereznünk. Táboron vettük a hirt, hogy előző napon egy az angol karavánnal utazó hölgyet, ki a társaságtól egy kissé félrevonult, a beduinok kifosztottak. S ime utközben török rendőri közegekkel találkoztunk, kik dragomanunk közlése szerint, a tettesek nyomozására indultak. Az angol rendkívüli erélyvel védi alattvalóinak jogait ugy a hazában, mint idegen földön. Ez oknál fogva a török kormány az esetleges sérelmek orvoslására a legszigorubb rendszabályokat alkalmazza.

Csakugyan nem tanácsos a beduin telepek közelében a karavántól elmaradni, hacsak valaki az angol hölgy szomorú sorsában nem kíván osztozni.

Vagy két óra múlva egy elhagyatott karavántelephelyhez, melynek neve Suk-el-Khan vagyis Suk-el-Tudzsar jutottunk. Itt terebélyes fa árnyékában telepedtünk le, hogy a hőségtől és szomjuságtól eltikkadt tagjainkat felüdithessük. Csak nagy nehezen sikerült a hajcsároknak (mukerók) vizet előteremteni, de ez is igen langyos volt.

Amint dragomanunk megjegyzé, Suk-el-Khan rom-

jainál gyűlnek össze minden hétfőn a beduinok marhavására.

Innét másfél óra múlva egy hegylejtőhöz értünk, melyről folyton kanyaradó uton lefelé nyargaltunk.

Ép szemközt velünk gabnaszállító karavánnal találkoztunk. Elől a türelmes szamár, mint csordavezető, utána a gabnával megrakott tevék számra mintegy 28, oldalukon hajcsárjaikkal egymásután lépdeltek.

Körülbelül délután öt óra lehetett, midőn ismét egy magaslat széléhez értünk, ahonnét gyönyörű kilátás nyílt Genezaret tavára és Tiberiás városára. Nemcsoda, hogy néhány pillanatnyira megállapodtunk. Mint Jeruzsálem első megpillantásakor, úgy itt is a tájképpel, annak dicső történi multja tárult fel szemeink előtt. Édes meghatottság szállta meg lelkeinket. Hogyis ne? hisz e környék volt kedvencz tartózkodási helye Krisztus Urunknak, és földi létének ugyszólva központja.

Meredek, sziklás és rosz úton szálltunk le a magaslatról. Tiberiást balra hagyván, délnek fordultunk és a zsidó temető mellett a tenger partján felállított sátrainkhez mentünk, hol a Názáretből előre elindult dragomanunk emberei már várva vártak.

Esti 6 óraker érkezünk ide. A rekkenő hőségben eltikkadt tagjaink felfrissítésére rövid imánk végeztével azonnal a tengerben fürödtünk. A viz 20 R^o meleg volt, és így hideg fürdőről szó sem lehetett. Napi fáradalmaink következtében ma már nem mentünk a városba. Miután karavánunk papi tagjai a következő nap reggelén szent Péter templomában ohajtottak misézni, a rendkívülig előzékeny Ferencz atya jelentéstétel végett a városban lévő ferencziek kolostorába nyargalt, hová a három montevideóbeli amerikai zarándok is beszállásolta magát.

Sátraink mellett még néhány angol is felüté tanyját. Meglepetve valánk, midőn este felé török rendőri közegek ezek sátrai elé két megkötözött beduint hoztak. Csak ekkor tudtuk meg, hogy ez amaz angol karaván, melynek egyik nőtagját a beduinok

Táboron kifosztották. Hogy mi történt a bűntény gyanujába fogott egyénekkal? nem tudjuk.

Tiberiás tava az ó testamentomban Kinereth vagy Kineroth, az ujszövetségben pedig Genezaret vagy galileai tenger nevezete alatt fordul elő; a jelenleg partjain lakó arabok Bar-el-Tabarieh-nek hívják. Hossza 4, szélessége 2 német mfd., mélysége pedig 120—150 láb közt váltakozik. A Földközitenger felszínénél 722 lábbal mélyebben fekszik. A Jordán, mely éjszaki részén, Tanchum falvánál ömlik be, átfolyik rajta, anélkül, hogy vizével egyesülne, sőt keresztül folyása Neumann szerint *) igen jó kivehető, míg délnek Szanaknál saját medrében tovább folyik. Tiberiás vize édes és haldús. A tenger partján számos vizimadár tanyázik. A benlakók ivóvizül használják, s hogy hűs italt nyerjenek, éjen át likacsos agyagkorsókban tartják.

Dragomanunk emberei daczára annak, hogy a tenger vize 20 R^o hősséggel birt, ivóvizünket mégis onnan meriték, hol kevéssel ezelőtt a teherszállító állatainkat fürösztötték. Vizhiányról tehát nem panaszkodkattunk, de ez korántsem volt üdítő, s noha sokat ittunk, a hideg ital következményeitől nem kellett tartanunk.

Egykoron Tiberiás tava környékén buja növényzet tenyészett. Ugyanis Flavius szerint nincs növény, melyet e tájékon ültetni nem lehetne. A diófák, melyek csak a hidegebb éghajlatot kedvelik, épugy tenyésznek itt, mint a tropikus meleget igénylő pálmák és olajfák, ugy, hogy itt tiz hónapon keresztül szállót és fűgét, egyéb gyümölcsöt pedig egész éven át ehetni. Nem csoda tehát, hogy a rabbik ide helyezik a földi édent. De a török uralom alatt nádon, oleanderen, és néhány pálmán kívül mi zöldet sem találunk itt; tehát csakugyan igaza van a keleti közmondásnak: „Ahová csak török lábát teszi, ott hét éven át fű nem nő.“

Krisztus idejében Genezaret taván élénk volt a forgalom és a kereskedelem virágzott. Most a bús tá-

*) Die heilige Stadt, Hamburg 1877.

jék fölött csak a halál és nyomasztó fájdalom képe me-reng. Hol egykor száz meg száz teher-hajó szelé a tengernek fodros hullámaait, ma alig látunk egy nyomorult halászbárkát.

Dragomanunk a tenger partján rakott tüzet, hogy estebédünket elkészítse. Midőn feltálat, ujságként a halak egyik nemével is kedveskedett, melyet az idevaló arabok balbutnak a keresztények pedig Péter halának neveznek. A halak nem nagyok ugyan, de izletesek. Mathia megjegyzése szerint egyes példányok 30 fontnyi súlylyal is birnak.

Genezaret tava az alkony beáltával elbájoló tájképet nyújt. A messze elnyuló siktenger, az ezt övedző, majdnem 1000 lábnyi magas s kopár sziklabérczek, a felhőtlen tiszta kék ég, a partokon imitt amott zöldelő fák, a vízben uszó vagy pedig fölötte elrepülő vizimadarak meglepő festői szépet alkotnak.

Mivel, mint alább látandjuk, Tiberiás környéke a Holttenger után Palesztinának legforróbb pontja: azért még éjszaka is hol az egyik, hol a másik zarándoktársunk leveretve a rendkívüli hőség által, a part szélétől alig négy lépésnyire lévő sátrainkból a tenger hullámaiba veté magát, hogy ott lankadt tagjait felüditse. Magam is nem egy izben vettem igénybe ezen hűsítő szert.

Éji 11 óra lehetett, midőn édes álmamból először felrezzentem. Tagjaimon végig folyt az izzadság és lélekzetem is majd elakadt a rekkenő hőségben. Kiléptem sátramból. Magam fölött láttam a gyönyörű keleti égboltozatot, mely egykoron a chaldeusokat a csillagászat tanulmányozására serkenté. A tenger felszínén, mintegy tükörben szemlélttem a csillagok miriadjaival és a hold merengő arczával ékeskedő ragyogó égboltozatot. A néma csendet csak a hullámok titokszerű zajlása töré meg.

Fürdés előtt a szép holdvilágnál a tenger partján leültem. Ámbár nem vagyok ábrándozó, a képzelet szárnyain mégis visszazálltam a letűnt századok multjába. Lelki szemeim előtt vélém megjelenítve ama magasztos biblikus eseményeket, melyeknek szintere a

galileai tenger és környéke volt. E tó halászhalkai közül választotta az Üdvözítő első apostolait: Pétert, Andrást, Jakabot és Jánost; (Máté 4, 18.) itt csendesítette le mindenható szavával a vihar által felkorbácsolt tenger hullámait (Máté 8, 23.); itt üzte ki az ördögösökből a gonosz szellemet és gyógyította számos beteget; és rajta eszközölte két ízben a dús halászatot; (Luk. 5, 4—8; Ján. 21, 6.) itt járt a víz felületén, mintha száraz földön lett volna; (Márk 6, 48.) itt oktatta hajóból a parton egybesereglett népet; (Máté 13, 2.) itt e partokon jelent meg tanítványainak dicsőséges feltámadása után; (Ján. 21.) itt tevő Pétert az általa alapított egyház fejévé mondván: „Legeltesd az én bányáimat, legeltesd az én juhaimat; (Ján. 21, 1.) szóval e vidék volt kedvencz tartózkodási helye, hol mennyei küldetésének nagy titkait szebbnél szebb példabeszédekben adta elő.

Képzeld magad kedves olvasóm helyzetembe, és bizonyára sejteni fogod azon mysticus érzelmeket, melyek keblemet eltölték, midőn a szép holdvilágos éjben a tengerpartján ülve e nagyszerű eseményekről elmélkedtem.

A fürdés után ismét felkerestem fekhelyemet. Édes volt az álom, mert a tenger tompa moraja altóját danolá.

Tiberiás, Magdala és Kafarnaum.

(Ápril hó 26-án.)

Korán reggel felkeltünk, hogy megállapodásunkhoz hiven a városban lévő szent Péter templomában a szent mise áldozatot bemutassuk.

Utközben Ferencz atya Tiberiás történetét beszélt el.

Tiberiás nem dicsekedhet ősi eredettel. Flavius szerint alapját Heródes Antippos 160. Kr. e. veté meg, ki is e várost Tiberius római császár tiszteletére Tibe-

riásnak nevezte, mely név a mai Tabarieh-ben tartotta fen magát. A talmud szerint Rakat városa egykori helyét foglalja el. A hely választása annyiban nem volt szerencsés, mivel alapjainak ásása közben temetőre bukkantak. Minthogy a zsidók törvényük szerint a sírok érintése által hét napig tisztátalanokká válnak, mi kedvezményekkel sem lehetett rábirni őket, hogy az ujonan alapított városba letelepedjenek. Nem volt egyéb hátra, minthogy Heródes Antippos idegeneket hozzon a városba, kiknek házat és telket ajándékozott. A lakosság így a nemzetek vegyülékéből keletkezett. A város egészen görög és római mintára volt építve. Heródes Galilea fővárosává tette, és nemcsak maga számára fényes palotát épített hanem római szinkört és színházat is emelt. Cajus, Tiberiusnak utódja, Kr. u. 44. évben Heródes Agrippának ajándékozta. Midőn a zsidók a rómaiak ellen fellázadtak, Flavius, Galilea akkori helytartója gyakran jött ide a közeli, Taricheából, hogy a lázongó zsidókat békére bírja. Egy ízben, midőn Tiberiás ismét lázongani kezdett, csak hét katonával és 200 üres bárkával hatalmába kerítette a várost és a népet, mely azt gondolta, hogy a távollevő bárkák katonasággal vannak megrakva, kezesek adására szoritotta. Ezen alkalommal Clitus, a lázadásnak egyik főczinkosa arra ítéltetett, hogy kezét maga levágja, s ezt azonnal foganatosítania is kellett. Mivel a rómaiak minden ellentállás nélkül Tiberiást elfoglalák, a várost ugyan le nem rombolták, hanem lakosainak csak azon részét vették üldözőbe, kik meghódolni nem akarván a stratégiailag megerősített Taricheába menekültek. Vespasian vérengző tengeri csatában végre ezeket is legyőzte. Az ez alkalommal ontott vér pirosra festé a tengert melynek felületén a megöltek hullái úsztak. 6700 felkelő vesztette életét, 40,000 pedig rabszolgaságba esett.

Jeruzsálem elpusztulása után Tiberiás a zsidó nemzet központjává lön. Ugyanis a II. században a sanhedrim (magas tanács) Szefforiszból ide tétetett át. Itt állították fel a zsidók híres tudományos akadémiájukat. Tudós férfiak közül két rabbi u. m.: Ju-

das, kinek előneve Hakkadosch azaz szent, és Jochanan szerkesztette a mishnát és gemarát, melyekhez idővel a masora is csatoltatott.

Mishna az írott törvények szájhagyományos magyarázata, az ehhez szolgáló commentár gemara nevet nyert, mindkettő peidg talmud név alatt fordul elő. Ennek itészeti és nyelvtani magyarázata a masora. Tiberias lévén bölcsője a talmudnak, nem csoda, hogy a zsidók Jeruzsálemen, Hebronon és Száfeten kívül Tiberiást is szent városnak tartják. Mint Jeruzsálembé, úgy ide is végnapjaikban számosan visszavonulnak, hogy itt a κατ' ἔξοχην szent földön sírjukat leljék.

Tiberiásban a kereszténység csak nagy nehezen tört magának utat. Ugyanis Nagy Konstantin korában bizonyos József nevű zsidó az idevaló hitsorsosainak levéltárában felfedezte szent János evangéliumának és az apostolok cselekedeteinek görögből héberre való fordítását, valamint szent Máté eredeti héber szövegét. Ezek olvasása által Krisztus hitére térvén, engedélyt nyert a nevezett császártól az első keresztény templom építésére. (Epiphanius adversus haeres). Az efezusi zsinaton (449) máris Tiberiás püspökével találkoztunk. A kereszties vitézek egyik hires vezére: Tankred hűbérül nyerte e várost, s nemcsak Galilea fejedelemségének fővárosául tette, hanem püspöki székét is helyreállította. Védelmére hatalmas várat épített, melynek romjait sajtó szívvel szemléljük. Szaladin szultán a kereszties vitézekre oly szerencsétlen kimenetelű hittini csata után szétrombolta a várost, s azóta soha sem birt virágzásának előbbeni fokára emelkedni. 1242-ben a keresztények visszafoglalták ugyan, de már hét év múlva ismét a törökök birtokába ment át. 1837-ben nagy csapás érte. Ugyanis a hirtelen bekövetkezett földrengés alkalmával romba dőlt, és lakosainak legnagyobb része a halál martalékává lőn.

A mai Tiberiás tehát nyomorult arab város, mely a hasonnevű tó partján egy kilométer hosszú területet foglal el. Basaltból épült falai egykoron véd tornyok

által voltak erősítve most nagyobb részt romban hevernek. Nagy meglepetésünkre bedőlt kapúja helyén szemét és ganajdombot találtunk. Midőn ezen keresztül mentünk, erős bűz ütötte meg orrunkat. Nem is csoda, hisz az idevaló fürtőshajú orosz és lengyel zsidók a város falainak omladékaiba vert szegekre huzzák fel a leölésre szánt állatokat, melyeknek vére az utra ömlik. Nagy pontossággal vizsgálták meg a lemészárolt állatokat: vajon husuk, a talmud rendeletei szerint, koser-e? beleiket pedig egyszerűen a szemétdombra hajíták, hol a gazdátlan ebek nagy dühvel marakodtak a konczon. Valóban ezek itt a köztisztaság őrei: mert ők nyalják fel a fris vért és emésztik fel a nyers beleket. A város külsejének teljesen megfelelő benseje. Képzeld magad elé kedves olvasóm! piszkos és félig romba dőlt házakat, szemettel telt szűk utcákat, rongyokba burkolt lakókat és előtted áll a város élethű képe. Tiberiás kereskedelmi forgalmának illusztrációjául felemlitem, hogy az egész városban nem találtam szivart és pipaszárat. De mégis vissza kell vonnom szavamat. Egy őszbe borult izraelita könyörült kinos helyzetemen, és ujonan szerzett hosszú pipaszárából jó baksis fejében egy kis darabbal szolgált.

Tiberiás 3500 lakóst számlál, ezek közül 2500 zsidó, (kik a gallileai tenger partján a Messiás eljövételét várják) 740 muzulmán, 250 gör. kath. és 10 róm. kath.

Legnevezetesebb épületei: a ferencziek kolostora és a sz. Péter temploma, melyek ugyszólván a város közepén a tengerpart közvetlen közelében emelkednek.

A hagyomány szerint a templom ugyanazon helyen épült, hol Krisztus Urunk Pétert ezen szavakkal: „Legeltesd az én bárányaimat, legeltesd az én juhaimat.“ (Ján. 21, 1.) az egyház látható fejévé tette. A templom belseje egyszerű, de csinos. Az oltárkép a traditio által az ezen egyházhoz kötött eseményt hiven ábrázolja. Noha ezen egyház Tiberiásnak ily emlékezetes helyére emeltetett, mégis úgy belsejére, mint

külsejére nézve csak szegényesnek mondható. Hosszú időn át a törökök birtoka volt, kik istállóul használták. Csak újabb időben sikerült a ferenczieknek ezen nevezetes szentélyt visszavásárolniok. De fájdalom pénz hiányában a szükséges javításokat nem eszközölhették, és áldozárt nem állíthattak oda. Ez oknál fogva évenként csak egyszer: sz. Péter napján tartottak benne is teni tiszteletet.

1842-ben Monsignore Spaccapietra Vincze, Szmirna érseke, mint pápai követ látogatta meg Palesztinát. Midőn ez alkalommal Tiberiásba érkezvén sz. Péter dűledező félben levő templomát látta, könybe lábadtak szemei. A környezetében lévő ferenczrendi atya ekképen szólt hozzá: „Mi ferenczrendiek az isteni Üdvözítőhöz hasonló helyzetben vagyunk. ki Kafarnaumba érkeztek a templomadót le nem fizethetvén imigy szólt Péterhez: „Menj a tengerhez, vedd meg a horgot és az első beleakadó halat fogd ki, és fölnyitván száját, találasz egy statert; vedd azt, és add nekik érettem és éretted.“ (Ján. 17, 26.) Azért mi is szent Péter példáját követve ugyanazon tengerben akarunk halászni, és az első halat, melyet fogunk Krisztus Urunk helytartójának, IX. Pius pápának Rómába szándékozunk küldeni, talán ő leend oly kegyes és a küldött hal-szájába annyi ezüstöt teend, amennyi ezen szentély tisztességes helyreállítására szükséges.“ A szót tett követé. Monsignore Spaccapietra nemsokára Rómába utazván IX. Pius pápának ezen szentély sanyaru sorsát élénk szinekkel ecsetelte, azután pedig Krisztus helytartójának néhány a galileai tengerben sajátkezüleg fogott halat ezen szavakkal felajánla: „Szentséges atyám! Ezen halakat nem fogta ugyan szent Péter, de ennek nagy utódja számára csekélységem halászta ki. Fiui hódolattal bátorkodom azon megjegyzést tenni, hogy tán Szentséged is — mint egykoron Péter apostol — ezen halak szájában annyi pénzt találand amennyi“... Itt azonban elállt a szava. IX. Pius mosolylyal fogadá a finom czélzást, s daczára mostoha körülményeinek azonnal utalványoztatta a templomon foganatosítandó

javitásokra szükséges pénzüsszeget. A nagy pápa és számos jámbor hívő adakozása folytán nemcsak teljesen helyreállított e templom, hanem állandó hitküldéri állomás is szerveztetett.

Mily nagy nehézséggel kell az ide való hitküldérnek megküzdenie, a következők igazolják. Genezaret tava sokkal mélyebben fekszik, mint a Földközítenger és minden oldalról hegyek zárólják körül. Ez okból Tiberiásban különösen nyáron elviselhetetlen hőség uralkodik. Amint nekünk mondák, oly nagy a melegség, hogy még árnyékban is 37—40 R^o. mutat a hőmérő. Ha tojáást az ablak közé a nap sugaraira kitesznek, néhány percz múlva megfő. Éreztük mi is a rendkívüli hőséget, s ezért még éjnek idején is a tengerben többször megfürödtünk.

A szent mise áldozat bemutatása után elszéledtünk. Csak most volt alkalmunk látni: mily piszkos, szutykos fészek Tiberiás városa. Nem csoda, hogy a keletiek közmondása azt tartja, miszerint a bolhák királya itt üté fel tanyáját. Csakugyan a roppant hőségnek és tisztátalanságnak tulajdonítható, hogy ragályos bajok különösen a cholera és pestis itt oly gyakran jelentkeznek.

A mint egyik társammal a szűk és ronda utcákban ide s tova járkáltam, egy lengyel zsidó észrevette, hogy németül társalgunk. Azonnal nyájasan megszóllított és különös örömét fejezte ki a fölött, hogy német szót hallhatott. Az üzlet embere egyúttal felhasználta a kedvező alkalmat, és jó borainak megizelésére szegényes lakába vezetett. Itt barátságos beszélgetésbe elegyedett velünk és bizalommal bevallá, hogy őt vallásos indok birta hazája elhagyására; egyedüli óhaja a Szentföldön szállani a sírba. Szobájának egyik fülkéjébe alkalmazott szekrényét felnyitván, megmutatta legdrágább kincsét: a 100 kötetre menő héber könyvtárt, melyben állítása szerint, minden boldogságát találja. Bemutatta még káléjét (nejét) is, s nagy fájdalommal elpanaszlá, hogy egyetlen fia élte tavaszán elhalt, ki után Izsák unokája maradt. Eközben hazajött

a zsidó iskolából a kis Izsák ki daczára annak, hogy Tiberiásban született, nem kis meglepetésünkre az arab nyelven kívül a német zsidó jargont is folyékonyan beszélte.

Hazamenet a zsidó temetőt érintettük. Rendkívüli siránkozás és mozgás kelté fel figyelmünket, miért is kíváncsiságból a sírok közé mentünk.

Mint Jeruzsálemben a siralom falánál, úgy itt is szivszaggató jelenet tárult fel szemeink előtt. Egyesek folytonos hajlongások közben imádkoztak, mások kezeiket tördelve jajgattak és sirtak, némelyek pedig mély gondolatokba merülve néma fájdalommal rótták le kegyeletüket. Midőn ennek oka után tudakozódtunk, egy német ajku zsidó nyájas szívélyességgel azon felvilágosítással szolgált, hogy itt nyugszanak Maimonides és valamivel feljebb Akiba rabbik és tanítványaik, körülöttük pedig számos híres talmudista.

A koporsó alaku bemeszelt sírok közt elhaladván a híres rabbik sirjaival szemben eszembe jutottak Krisztus eme szavai: „Jaj nektek, képmutató írástudók és farizeusok! mert hasonlók vagytok a megfehéритett sírokhoz, melyek kívül ékeseknek látszanak az emberek előtt, belül pedig tele vannak holtak csontjaival és minden undoksággal.“ (Máté 23, 27.)

Már reggel 9 órakor 30 R^o jelzett a hőmérő, de déltájban éppenséggel elviselhetlenné vált a hőség; miért is alig vártuk a pillanatot, hogy sátrainkhoz érve a tengerben megfürödjünk.

A tegnap megállapított programmunk szerint, dél után a tenger éjszaknyugati partján elterülő Tell Hum vagyis a régi Kafarnaum romjaihoz rándultunk. Ezen 2¹/₂—3 órát igénybe vevő utat akár szárazföldön, akár tengeren meg lehet tenni. Mi a kellemes tengeri hőmérséklet miatt az utóbbit választottuk. De mivel Tiberiás csak kevés nyomorult halászbárkával rendelkezik, azért a gondos Ferencz atya, nehogy hoppon maradjunk, még délelőtt megkötötte az alkut egy idevaló bárkással és foglalót is adott neki. Tehát ismét a városba mentünk, mivel szóbeli kikötésünk értelmében

csak a ferencziek zárdájából szálltunk a járműre. 2¹/₂ óra lehetett, midőn, dragomanunk ellenzése daczára, tanyánkat elhagytuk. Szerinte már délelőtt kellett volna indulnunk, mert ekkor a tenger rendesen csendes, holott délután és este közönségesen zajlik, sőt gyakran a szó teljes értelmében zivatar is támad rajta. De mi a jó tanácsra nem hajoltunk.

Mily megütközés! Tengerre akarunk szállni, és partján kibérelt csolnakunkat a kitüzött időben nem találjuk, de a zárdában sem volt fogadott bárkásunk. Nehogy az időzés következtében tervünk dugába dőljön, Ferencz atya utána küldött. Végre valahára megérkezett s daczára annak, hogy délelőtt foglalót kapott, azon szemtelen követeléssel állított be, hogy csak a kialakított vitelbér (25 frank) kétszereséért áll szolgálatunkra. Ferencz atya erélyesen fellépett s azzal fenyegeté, hogy nemcsak a kadinál, hanem a jeruzsálemi pasánál is bepanaszolja. Erre alább szállítá követelését s megelégedett azzal, hogy öt franknyi felülfizetés mellett Tiberiás tavára visz. Denique az arab nem tagadja meg természetét, baksis nélkül a kialakított bérrel sem elégszik meg.

Elindulásunk előtt az itt lázban fekvő Kirchmayer Lajos kartársunkat látogattuk meg, kinek nagyon nehezére esett, hogy e kirándulásunkban részt nem vehetett.

Négy óra tájban léptünk a csolnakba. Utunk a tenger partja mentében éjszagnak vezetett. Egy óra mulva nyugati irányban El-Medzsdelt a régi Magdalát pillantottuk meg. Ez vagy 30 nyomorult arab viskóból álló falu. Közepén Mária Magdolna vára magaslik ki, melyben a kegyelet a bűnbánó Magdolna szülőházát véli felismerni.

Magdalától éjszakra, hol a tengernek legnagyobb öble van, a part legtermékenyebb része: az egy órai kiterjedésű Genezaret siksága veszi kezdetét. Fájdalom most parlagon hever a föld, melynek terményei egykoron a zsidókra oly hatással birtak, hogy közmondássá lett: „Jó, hogy Jeruzsálem hasonló terményekkel nem

bir, mert azon nézet válnék uralkodóvá, hogy a szép gyümölcsök kedvéért s nem az isteni tisztelet miatt vonulnak oda az izraeliták.“

Tiberiástól kezdve $2\frac{1}{4}$ óráig szelé kiseded sajkánk a tenger hullámain, míg a már jelzett irányban Khan-Minjah ötlött szemünkbe. Sokat vitatkoztak a tudósok a fölött: vajjon nem-e itt keresendő a biblikus Kafarnaum? Egyes földrajzírók a hagyománnyal megegyezően azt állítják, hogy itt feküdt egykoron a halászsok városa Betszaida, Péter, András és Fülöp apostolok hazája. (Ján. 1, 44, 12, 21.) Idáig terjed Genézaret síksága, melynek végén sziklás magaslatok nyulnak a tenger partjára. Ezeken túl Khan-Minjah közelében fekszik gazdag forrásával Ain el-Tabigah, melyet Robinson a biblikus Korozainnak tart. Mindkét helyen gyakran tartózkodott az Úr, de hitetlenségük miatt ekkép fenyegette őket: „Jaj neked, Korozaín! jaj neked, Betszaida! mert ha Tirusban és Szidonban történtek volna a csodák, melyek tibennetek történtek, régen szőrzsákban és hamuban tartottak volna bűnbánatot. De mondom is nektek: Tirusnak és Szidonnak könnyebb sorsa lesz ítélet napján, mint nektek.“ (Mat. 11, 21, 22.)

Kezdetleges szerkezetű járművünk a változó idő szeszélyeinek volt kitéve. Ha kedvező szél keletkezett, bárkásunk azonnal felhuzatta a vitorlákat, mire hajónk nyilsebesen siklott végig a tenger felszínén, ellenkező esetben lehuzatta, s az evezőlapátok segítségével a legnagyobb erőfeszítés mellett csak lassan lassan sikerült előrehaladnunk. De nekünk is kijutott a jóból. Nehogy csolnakunk elmerüljön, az volt feladatunk, hogy az alulról beszivárgó vizet a rendelkezésünkre bocsájtott edényekkel kimeregezzük.

Ennyi küzdelem és baj árán jutottunk a Jordán torkolatától egy órányira eső Tell Humhoz. Útközben a montevideobeli spanyol utitársainkkal találkoztunk. Tengeri szokás szerint barátságos üdvözléssel köszöntöttük egymást. Már most is be kezdtük látni, hogy

biz ők alkalmasabb időpontot választottak kirándulásukra, mint mi.

Két óra lehetett, midőn partra szállottunk. Történelmi tájkép tárult fel előttünk, melyet a nyugvóra szálló nap regényes színbe burkolt. Zajló tenger, csendes partok, melyek illatáros oleanderekkel szegélyezték. Ezen itt vadon tenyésző növény ezer meg ezer vérpiros rózsáival kertté változtatja a vidéket. A háttérben emelkedő sziklás hegyek előtt jókora síkság terül el, melyen a buján növő keleti fűvek közt nagyszerű romok kimagaslanak. Ezek néma tanui annak, hogy itt egykoron jelentékeny város állott. A fehér korinthusi oszlopok éke kirívó ellentétet képez a szemben lévő nyomorult viskókkal, melyekben néhány arab család lakik. A közönséges fekete bazalt a város egyszerű házainak, a fehér márvány pedig bizonyára paloták, templomok és nevezetesebb épületek anyagául szolgált.

Azon kérdésre: csakugyan Kafarnaum romjain járunk-e, mely Üdvözítőnknek ugyszólva második házája lett, miután a háladatlan Názáretet elhagyta? ezt válaszoljuk.

A VI-és VII-dik századbéli zarándokok irataiból kitűnik, hogy ők ide helyezték Kafarnaumot. Legújabb időben Wilson, Ritter, Van de Velde, Burekhardt és a mások megerősítik a régi hagyományt, Szepp azonban Khan-Minjah táján keresi.

Azon adat, hogy az egykori város (Máté 4, 13. szerint) Zebulon és Neftalim törzsek közt terült el; ama nagyszerű romok, melyek arról tanuskodnak, hogy az éjszaknyugati tengerparton egykoron a jelentékenyebb városok egyike emelkedett, Tell Hum mellett szöllanak. De a szentírásban oly feljegyzéseket is találunk, melyek Kafarnaum éjszaknyugati fekvésére látszanak utalni. Miután Jézus (Márk 6, 32 és 33.) Kafarnaumból a túlsó partra hajón átkelt, a nép a tenger éjszaki partján oda sietvén „megelőző“ őt. Ez mindenetre hamarább megtörténhetett Tell Humból, mint

Khan Minjehből, s hogy erről teljesen meggyőződünk csak a térképre kell pillantanunk.

De a történelem is igazolni látszik ezen állításunkat. Flavius Baticha térségén vívott győzelmes csatában lóváról lebukván, sérülést szenvedett: miért is Kafarnaumba vitette magát. Mivel pedig Baticha térsége a tenger éjszakeleti partján fekszik, világos, hogy Kafarnaum alatt inkább a legközelebbi nagyobb helységet, a mai Tell Humot, mint a sokkal távolabb fekvő Khan Minjeh-t kell értenünk.

Tény, hogy Kafarnaumban vámhivatal és helyőrség volt, a mi annál inkább volt szükséges; mivel a ki és bevitel megadóztatása tekintetéből az ország határain vámokat szokás volt felállítani, és hadászati szempontból helyőrséget alkalmazni, már pedig a mai Tell Hum Fülöp negyeduralkodó országának szélére esik: ennél fogva sokkal valószínűbb, hogy inkább Tell Hum azonos Kafarnaummal, mint Khan Minjeh, mely nem esik az ország határszélére. Igaz ugyan, hogy ez utóbbiból római út vezetett Damaskus felé, de ki vonhatná kétségbe, hogy a Jordán torkolatától csak egy órányira eső Tell Humhoz tengerparti út nem vezetett volna? Tehát ezen körülmény is azon állításunk beigazolására szolgál, hogy a mai Tell Hum és nem Khan Minjeh, az ő Kafarnaum.

A kies tengerparton csak egyetlen épületet találtunk, melynek anyaga az első pillanatra elárulja, hogy az ókór maradványa előtt állunk. Ez valószínűleg keresztény egyház volt.

A romlepte mezőség közepe táján bozontos fűvek közül remek antik épület márványomladékai fehérlelnek. Ez épület, mintegy 23 méter hosszú és 13 méter széles s nagy négyzet kövekből rakott. Déli oldalán három bejárat vezet bensejébe, melyben még most is erős oszloptalapatok, remek faragványtöredékek és csinos korinthusi oszlopfek ide s tova szétszórtan hevernek.

Ehhez közel későbbi korból származó romokat vesszünk észre, melyek alkalmasint a Konstantin által szent Péter ház-helyére épített és még a VI-dik szá-

zadban is fennállott bazilikának maradványai; míg a fehér márvány zsinagógában a római százados (Luk. 7, 8,) által épített imaházat ismerjük fel. Ez esetben Krisztus Urunk kedvencz tartózkodási helyén állunk, hol (Ján. 6.) az oltári szentség mély jelentőségű titkairól tartá fenséges beszédét, miután az ötezer emberből álló sokaságot kevés kenyérrel és néhány halal kielégítette.

Tell Humnak Kafarnaummal való azonossága mellett nem csak a még fennálló nagyszerű romok, egyes bibliai és történelmi adatok, hanem a legrégebbi zarándokok iratai és a legújabb kutatások is szóllanak. A helyszínén látottak nyomán abbeli meggyőződésnek merek adni kifejezést, hogy az ellenkező állítás csak az önteltségnek és szórszállhasogatásnak kifolyása. Tell Hum=Kafarnaum tehát a világ egyik legszentebb pontja, Krisztus Urunk földöni létének kedvencz városa, legtöbb csodáinak színhelye. Itt gyógyította meg a százados szolgáját (Máté 8, 5.), a hideglelésben fekvő Péter apostol napát, a királyi tisztnak beteg fiát (Ján. 4, 46.), a háztetőről az udvarba lebocsátott inaszakadtat (Márk. 2.); itt támasztotta fel Jairus leányát és üzte ki az ördögösökből a gonosz szellemet; itt hívta meg szent Mátét az apostoli méltóságra.

A nagyszerű romokkal szemközt eszembe jutottak Krisztus Urunknak emez intő szavai: „És te, Kafarnaum! vajjon az égig fogsz-e felmagasztaltatni? a pokolig szállasz alá; mert ha Sodomában történtek volna a csodák, melyek tebenned történtek, megmaradt volna e napiglan. De mondom is nektek, hogy Sodoma földének könnyebb sorsa lesz ítélet napján, mint neked.“ (Máté 11, 23 és 24.)

E történelmi nevezetességű romoknál annyira elmerengtünk, hogy a nap teljes leáldoztát észre sem vettük. Nehezünkre esett a válás, de végre is az est beköszönése visszatérésre késztetett, tehát ismét a tengerre szálltunk.

Eleinte a kedvező szél nyilsebességgel ragadta

magával csolnakunkat, de egy óra mulva beborult lát-határunk, és a ködfátyolba burkolt hold kísérteties fényt árasztott a tengerre s partjain emelkedő szikla-bérczekre. A néma csendet csak a tenger erős zajlása töré meg. Hová tovább ellenkező szél támadt, és iszo-nyúan felkorbácsolta a tengert. Nagyobbnál nagyobb hullámok nemcsak ide s tova hányták vetették sajkán-
kat, hanem elnyeléssel is fenyegették. Nem akarom ugyan állítani, hogy tulajdonképeni zivatarral gyült meg bajunk, de mindenesetre attól lehetett tartanunk, hogy kezdetleges szerkezetű sajkánk a febőszült ten-geri elemmel megküzdeni nem bír. Sokszor már azt hittük, hogy felfordulunk. A veszély közepette eszünkbe jutottak az apostolok, kik ugyanezen tengeren — ziva-tar alkalmával — e szavakkal fordultak isteni meste-rűkhöz: „Uram szabadíts meg minket; mert elveszünk! (Máté 8; Luk. 8.)

Nehogy mi is kicsinyhitűek legyünk, az imához folyamodtunk és együttesen elmondtuk az örvendetes rózsafüzért. A tenger ugyan le nem csendesült, de végre is bárkásainknak azon szerencsés ötletük tá-madt, hogy egy órányira a várostól két szikla közti résen keresztül megkísérlék a partra szállást. S e számításukban nem csalatkoztak, mert a két szikla-fal megtörte a tengeri áramlat erejét, és körülbelül 9¹/₂ óra lehetett, midőn „Ave maris stella“ elzengzése mellett szárazföldre léptünk.

A kiállott veszély után nyugodt szívvel néztük a tenger szilaj pajzánkodását, melynek játéklabdájául szolgáltunk, azután pedig a tenger mellékén Tiberiásba gyalogoltunk. Már igen sötét volt, midőn a részben ledőlt éjszaki falnak egyik részén a városba léptünk. Rövid időre betértünk a ferencziek zárdájába, onnét pedig sátrainkhoz siettünk, hol éltünkért aggodó dragomanunk vacsorával várt. Étkezés közben elbe-szélvén kalandunkat, gúnymosolylyal jegyzé meg Mathiánk: „Ugy jár az, aki a jó tanácsra nem hajlik, és késő időben száll a vészes tengerre.“ „De én épen azt mon-dom jó volt, hogy ez esetben nem fogadtunk szót.

Keserves volt ugyan a tapasztalat, de édes a visszaemlékezés, hogy ugyanazon tengeren, hol Krisztus Urunk apostolaival a zivatart kiállotta, mi is hasonló tapasztalatra méltattunk.

Tiberiás, a Kenyérszaporitás és a Nyolcz boldogság hegye, El Lubieh, El Buttauf siksága, Turam falva, Kefr-Kána, El Mesed, Názáret.

(April 27-én.)

Mára volt kitüzve visszatérésünk Názáretbe. Karavánunk áldozárai már korán reggel szent Péter templomában mutatták be a szent mise áldozatot. De mielőtt elindultunk volna, eszembe jött: kár lenne meg nem nézni a sátrainktól csak egy negyed órányira, szintén a parton délnek fekvő Hammat vagy Emmausz fürdőit, melyekről már Plinius és Flavius is megemlékeznek. — Mivel karavánunk menetkésztétele még engedett annyi időt, hogy ohajtott czélobat megvalósíthassam és társaim is igeretüket adák, hogy visszatérésemet bevárják, utnak indultam.

Utközben kisebb nagyobb rom- és oszlopmaradványokra akadtam. Ezekből bizton következtethetni, hogy a régi város a mainál sokkal nagyobb kiterjedéssel birt. Számos zsidóval és törökkel találkoztam, kik a fürdő hatásos gyógyereje miatt ide rándultak, egyesek még ágyneműiket is magukkal hozzák.

Már távolról éreztem az erős kénszagot, mely a négy forrásból a fürdőbe innét pedig a tengerbe ömlő vízből kipárolog.

A helyszínén két fürdőházat találtam. Az egyik, melyet 1833-ban Ibrahim pasa építtetett, csinos alkotású kerekfürdőmedenczéje fölötti kupolaszerű boltozatával együtt márvány oszlopokon nyugszik; a másik pedig nagyobbára romokban hever és csakis a szegények fürdőjeül szolgál. Mindkettőnek forrásai a háttérben

emelkedő hegyek közül fakadnak. A kristály tiszta víznek hőmérséke 46—48 R^o-ig emelkedik, és a tapasztalat szerint köszvény és csúz bajokban kitűnő gyógyhatással bír.

Midőn visszatértem, karavánunk már készen állt. Még egy bucsupillantást vetettünk a történeti nevezetességü helyekre, azután pedig nehéz szívvel Kanaán keresztül Názáret felé indultunk. Öt negyed óra múlva éjszak-nyugatnak a „kenyérszaporítás magaslatára“ értünk. A hagyomány szerint ennek legmagasabb pontján történt, hogy Krisztus Urunk csodaszerű módon néhány kenyérrel és kevés hallal 5000 embert kielégített. Jézus helyét az „Ur asztalá“-nak nevezett nagyobb bazaltkő jelzi, mely körül 12 szintén bazaltkődarab az „apostolok toronjai“-t tünteti fel. Ezek együtvéve Hadzsar-en-Naszáni vagyis „keresztények kövei“-nek neveztetnek. Valamivel mélyebbre fekszik a szép pázsitos hely, hová a hagyomány szerint a csoda megtörténteikor Krisztus Urunk parancsolatára a nép az apostolok által letelepítettetett. Miután ájtatosságunkat elvégeztük, örök emlékül néhány kövecskét s itt ott talált virágot is felszedtünk a földről. Niczeforus Kalisztus szerint Ilona császárné, Krisztus és apostolai által elfoglalt helyek jelzésére hozatta ide ezen köveket, melyek fölé fényes templomot emeltetett. Arkulf azt írja a XII-dik században, hogy a templom romjai közt még látta ezen szikla köveket s egyuttal megjegyzi, miszerint ezen színhely a galileai tenger innenső részén volt, honnét Tiberiásra gyönyörű kilátás nyilik. Hasonló értelemben nyilatkoznak az összes régi szentföldi zarándokok is.

Innét csak két negyed órányira van a nyereg alaku „Nyolcz boldogság hegye.“ Mivel e hegy tövében Hattin falva fekszik, az arabok közönségesen Korum-Hattinnak (Hattin szarvainak), máskép pedig Gebel-Tubának nevezik. A hegy tulajdonképen keskeny völgy által szétválasztott két sziklacsúcsot alkot.

A magasabb csúcsnak fensikja romokkal van ellepve, s ezek közt Tábor irányában egy kápolnának

omladékait mutatják. Ez állítólag ama helyen állt, hol Krisztus Urunk híres hegyi beszédét (Máté 5, 6, 7.) tartá, melyben az általa alapított egyház alapelveit fejtegeté a népnek. Valóban fenséges egy szószék volt ez a természet nagy templomában.

Mivel innét egy magaslat csúcsán lévő Szafed városát igen jól látni, közönségesen azt tartják, hogy Krisztus Urunk példa beszédjében ezen városra utalt a, midőn mondá: „Nem rejthető el a hegyen helyezett város.“ (Máté 5, 14.)

De szomorú események is fűződnek ide. Hittin sikségán 1187-ben vivotott ama szerencsétlen kimeneteli csata, a melyben Szaladin szultán a Lusignan Guidó vezénylete alatt álló kereszties vitézet megverte. Döntő csata volt ez, melyben a keresztiesek nemcsak Krisztus Urunk igazi keresztjét, hanem Palesztina fölötti uralmukat is éltük feláldozásával elvesztették. Szaladin elfoglalta Tiberiást és a lángok m artalékává tette. Jeruzsálem királya és Raimund 50,000 emberrel Szeфорisznál táboroztak és arról tanácskoztak, hogy mit tévők legyenek. Raimund előre látta, hogyha harczosaival Tiberiásnak vonul, a nap által leperzselt mezőségen sok veszélynek lesz kitéve. Társai azonban nem halgattak reá és Tiberiásnak indíták a hadsereget. Hittin sikségán találkozott a két ellenséges hadsereg Daczára annak, hogy nagy volt a hőség és sehol sem akadtak vizre, mégis itt, szabad ég alatt, azon reményben kellett táborozniok, hogy a következő napon az édes vizü Tiberiás tengeréhez törnek maguknak utat. A törökök felismervén a keresztények válságos helyzetét, felgyújták a kiszáradt füvet. A keresztényeknek ekkép nemcsak az éhséggel szomjúsággal és kimerültséggel: hanem egyuttal a tüzzel és az ellenség nyilzáporával is kellett megküzdeniök.

Julius 5-dikén kezdődött a harcz. Hősies elszántsággal vivtak a keresztények, míg elvégre is a törökök fegyvere alatt elvéreztek. Hittin ama csucsn, melyen Üdvözítőnk hegyi beszédét tartá, a király satora volt felállitva, ki itt vérző szivvel volt szemta-

nuja annak: miként esik a kereszt a félhold kezébe. Raimundnak sikerült az ellenség sorain áttörni és Tripolisba menekülni, hol a nagy bú s bánat megölte. A király körül heves harcz fejlődött ki, de elvégre is az erő fogyott, megtört a zászló, és a bátorszivü király fogságba esett. Szaladin diadalmasan ugrott le lováról és hálát adott Allahnak a győzelemért. Ily vereség még soha sem érte a keresztényeket. A templomosok és a sz. János vitézek egytől egyig lefejeztettek, úgy hogy az 50000 harcos közül alig menekült ezer.

Ezen szerencsétlen csata után Palesztina városai egymásután Szaladin hatalmába estek, és néhány hó múlva mindazon emlékek, melyeket a keresztény művészet és a vallásos kegyelet évszázadokon át hangya-szorgalommal emelt, leromboltattak, s ma már csak nagyszerü omladékaik állanak. Nincs zarándok, kinek ezek láttára szive meg ne indulna és szeme könnybe nem lábadna.

Vagy egy óra és 50 percz múlva kertekkel beültetett, magaslaton fekvő Lubieh érintésével Buttauf síkságán Turam falvához értünk. Ennek határában mutaták ama szántóföldet, melyen Jézus tanítványai szombati napon kalászokat szedtek, s e miatt a farizeusok által szombatszegőknek nyilvánítottak. (Máté 12, 1—8.)

Az apostolok ezen tettehez commentárul szolgál, az araboknál mai nap is dívó ama szokás, melynél fogva az éhezőknek, ha esetlegesen szántóföld mellett haladnak el, szabad kalászokat szedniök anélkül, hogy e miatt a telektulajdonos panaszszal élhetne: mivel ez az általános vélemény szerint az irgalmasság gyakorlása.

Délfelé járt az idő, midőn Kefr-Kánába jutánk. Először is egy összedült mecsetnek romjai ötlöttek szemünkbe. A hagyomány szerint ezek jelzik Nathanael később Bertalan apostol házának helyét, ki Ján. 21, 2. szerint Kánában született.

E város biblikus szempontból különösen arról nevezetes, hogy itt vitte véghez Krisztus Urunk első csodáját. Niczeforus Kalisztus irataiból kitünik, hogy

sz. Ilona császárné csinos templomot építtetett azon helyre, hol az Üdvözítő a vizet borrá változtatta. A görögök hagyománya kiegészítőleg megjegyzi, hogy ez a kánai Simon apostol, ki Júdásnak is neveztetett mennyegzőjén történt. Mi a hagyomány helyszínén jelentékeny romokat láttunk. Amint ujabban értesültem, a názáreti ferenczrendi atyák addig is, míg körülményeik engedik, ideiglenes kápolnát építettek oda.

Kánában még egy más esodát is művelt Krisztus Urunk, midőn t. i. egy királyi tisztnek Kafarnaumban betegen fekvő fiát a távolból meggyógyította anélkül, hogy az atya kérelme szerint oda ment volna. (Ján. 4. 46.)

Dragomanunk a falun kívül egy gazdag forráshoz vezetett. A hagyomány szerint innét hozták a szolgák a vizet, melyet Jézus a mennyegzőn borrá változtatott, mi nagyon is valószínű, ha megfontoljuk, hogy ez a helységnek egyedüli forrása, melynek vize medenczéül szolgáló régi márvány-sarkofagba ömlik. Miként Jézus idejében, ugy most is ide jönnek a nők, hogy korsóikat az üditő itallal megtöltsék, és a pásztorok is itt itatják juh s kecskenyájaikat, miért is ezen hely igen látogatott. Szemközt ezen forrással egy kert terébe-lyes fájának árnyékában a dragomanunk által kiterített szőnyegen telepedtünk le. és költöttük el a hideg ételekből álló ebédünket. E közben nagy lármával rohanta meg Mathiát a telektulajdonosné, az azonban a heves támadást a legnagyobb hidegvérűséggel fogadá. A vitát ugyan nem értettük, de a gyakori taglejtésekből következtethettük, hogy az asszony e helynek jogtalan igénybe vétele ellen tiltakozott.

Mig karavánunk többi tagjai a lombos fa hús árnyában fáradalmaikat kipihenék; addig én Ferencz atya tanácsára egyik kartársammal visszatértem a faluba, hogy a kánai menyegző hagyományos színhelyének tőzsomszédságában lévő szakadár görögök templomát megnézzem.

Ezen elhanyagolt állapotban lévő kisszerű templomban a főoltárt elfödő képfalat (ikonostas) egyszerű szövet-függöny pótolja. Mint e templomnak legnagyobb

nevezetességét a jelen volt pápa két nagy fekete kőkorsót mutatott. Átmérőjük 53, magasságuk pedig 56 centimeter. Képzeld kedves olvasóm, mily megerőltetésbe került nevetésünket elfojtani, midőn a pápa nagy komolysággal arról iparkodott meggyőzni, hogy a két korsó a kánai menyegzőn használt hat köveder közül maradt fenn.

A csinos helység mintegy 60 tömörkőből épített házával egy magaslat lejtőjén terasszerűen emelkedik, és háromszáz mohamedánon kívül ugyanannyi szakadár görög lakja. Vidéke kies és termékeny. Különösen említésre méltó a forráson túl elterülő völgy, mely narancs, füge, gránátalma és olajfaival gazdag gyümölcsöst képez.

Egyes újabbkori utazók kétségbe akarják vonni, hogy ez volna az új szövetségi Kána; és azt Kána-el-Dzselilben vélik feltalálni. Ez utóbbi elhagyatott nyomorult arab falu, mely Szeforistól éjszakra fekszik. Azonban e feltevés mi alappal sem bir: mert a hagyomány, a fenmaradt romok és a legrégebbi zárandokok iratai Kefr Kána mellett szólnak.

Midőn visszatértünk, társaink még édesen aludtak. De dragomanunk csakhamar felverte az alvókat, és figyelmezteté őket, hogy készüljenek az elindulásra. Mig ezek rendbe szedték magukat, lesiettem a forráshoz, hogy vizéből örök emlékül egy palaczkkal magammal vigyek.

Az út Kánából Názáretbe hegyen völgyön keresztül vezet, és vagy két órát vesz igénybe. Mintegy közepe táján egy magaslat lejtős oldalában mutatá Ferencz atya Mesed falvát. A hagyomány szerint ez volna a biblikus Getófer vagyis Jónás proféta születéshelye.

Szent Jeromos egy helyütt feljegyzi, hogy Getófer Szeforistól keletre vagyis Tiberiás felé fekszik, másutt pedig azt mondja, hogy a látnok öreg napjaira ide vonult vissza, hol is jobblétre szenderült és sírját is lelte, melyet a jámbor hívők nagy tiszteletben tartottak. Jelenleg is e helységben csinos mecsettel birnak

a mohamedánok, melynek földalatti sírboltjában Jónás proféta koporsóját mutatják, és tiszteletére a törökök éjjel nappal két lámpát égetnek.

Innét völgybe bocsátkoztunk, melyben gazdag forrás és egy majorságon kívül mit sem találtunk. Fél óra múlva az utunkba eső magaslat tetejére értünk, honnét gyönyörű kilátás nyílt Názáretre, és az ide vagy egy órányira nyugatnak fekvő Szeфорisra, melyet egykoron a latinok és görögök Dio-Cezareának neveztek. E várost stratégiai fontosságánál fogva újra építette fel Heródes Antippos és Galileának fővárosává tette. Jeruzsálem elpusztulása után a zsidó főtanács székhelyévé lőn, míg ez Tiberiásba helyeztetett. Később püspöki székhely volt. Kr. u. 339-ben lázadás következtében a rómaiak elpusztították, de végképeni leromboltatása a végzeteljes hittini csata után történt.

A hagyomány szerint itt született sz. Joákim és szent Anna. Azon helyen, hol e jámbor hitestársak háza állott, a keresztes hadvezérek szent Anna tiszteletére nagyszerű templomot emeltek. Az erre vonatkozó hagyomány nem a keresztesek korából származik: mivel már jóval előbb említés tétetik, hogy itt szent Anna tiszteletére emelt templom állt. A magaslat oldalában a régi városnak helyén, (melynek romjait látni) terül el a mai 600 lakóssal bíró Szeфurieh, csucsán a hajdani fellegvár omladékait szemléltük.

Körülbelül $\frac{3}{4}$ óra múlva ismét Názáretben voltunk, hol a ferenczrendi atyák és hátramaradt beteg társaink szívélyesen üdvözöltek.

Názáret, Ezdrelon siksága, Kison patakja, Kaifa és Karmel.

(April 28-án.)

Beköszönt a nap, közeledett az óra, hol Názáretet is kellett elhagynunk. Az áldozárok már kora reggel misézni mentek. Én ott léptem mély áhitattal az Úr

oltárához, hol az Ige testté lőn. Az egyházi ténykedés végeztével oly fájó érzet fogta el szívemet, hogy könnyek peregtek le arczomra. Azután a karaván még egyszer ellátogatott a szentélyekhez, hogy ezektől közös imában bucsút vegyen. Nehéz szívvel mondtunk „Isten hozzád“-ot a vendégszerető ferenczrendi atyáknak is, és ismét nyeregbe ültünk, kivéve négy kártársunkat, kik gyengélkedésük miatt kocsira szálltak.

Karmel tövénél Kaifában számos württembergi gyarmatos telepedett le, kik Palesztina földművelését tüzték ki maguknak feladatul s valóban e tekintetben már szép eredményt is mutattak fel. Ők létesíték a Názáret és a Kaifa közti kocsitutat, és ép előtte való napon érkezett a kocsi, melyen társainkat szállíták.

A Názárettől Karmelig terjedő út egyike a legkellemesebbeknek Palesztinában. Eleinte kies ligeteken és termékeny völgyeken, azután pedig a tágas Ezdrelon síkságán keresztül az éjszaknyugatról öt órányira délkeletnek terjedő Karmel tövéhez vezet.

Ezdrelon Palesztina síkságai között a legnagyobb. A rajta keresztül folyó Kison a Tábor tövében fakad, és miután a síkságot keletről nyugotnak átszelte, Karmeltől éjszakra Kaifa mellett az akkói öbölbe ömlik.

Délben, Kison fölött, egy nyomorult arab falucska mellett emelkedő dombon terebélyes fának árnyékában ebédeltünk. Gyönyörű kilátás nyílt innét Karmelre, a tengerre és egyes völgyekre. Kocsin jövő társaink is ide érkeztek, és nem tudtak eléggé panaszkodni a rögös és lélekrázó ut miatt. Vagy egy órai pihenés után dragomanunk ismét felvert. Jó darabig a bokros cserjékkel és a virágzó oleanderekkel szegélyezett Kison mentében haladtunk. Ez előttünk csak jelentéktelen patakocskának tünt fel, de a mint dragomanunk megjegyzé, esőzések alkalmával kiárad és igen megnehezíti a közlekedést.

Vagy hét órai lovaglás után néhány jelentéktelen arab helység érintésével körülbelül délutáni három órakor, a Földközitenger partján fekvő pálmadús Kaifába érkezünk. Némely író szerint nevét, Kaifás főpaptól

nyerte, ki állítólag itt született és főokozója volt Krisztus, Urunk halálra ítéltetésének. 1100-ban Builoni Gottfrid Tankrédnak, Galilea fejedelmének ajándékozta, 1191-ben pedig Szaladin szultán erődítményével együtt elpusztította. Ennek romjait a városba jövetelünk előtt balra egy magaslaton láttuk.

Kaifa négyzet alakkal és két kapuval bir, lakó-sainak száma 5—6000-re rug, köztük 1600 görög-egyesült, 1100 szakadár, 130 róm. katolikus, 120 maronita, a többiek pedig mozlimek, zsidók és bevándorlott német protestansok.

Bécsben nyert programmunk szerint május 1-én kellett volna Kaifánál horgonyt vetnie a minket Európába szállítandó hajónak. Tehát, amint a városba érkeztünk, első teendőnk az volt, hogy az osztrák Lloyd gőzhajótársulat ügynökségében eziránt kérdést intézzünk. De mennyire meg valánk lepetve? midőn itt határozott feleletet nem nyertünk.

Utközben az ó-város szélén érintők a karmeliták zárdáját, mely egyszersmind a hely és környékbeli katolikusok plébániája. Nehogy nélkülözhető podgyászunkat tovább is magunkkal hordjuk, ezt a főnök engedelmével a zárdában biztonságba helyeztük, azután az innét majdnem egy órányira fekvő Karmel magaslatára indultunk. A karaván tagjai többnyire lóháton mentek, én pedig negyed magammal gyalogoltam.

Kaifa ó és új városra oszlik. Az ó-város fallal van kerítve, melynek déli kapuján át a német gyarmatosok által alapított új városba léptünk. Az egész telepítvény európai módra épített csinos házakból álló utcát alkot, melyről jobbra balra több mellékköz nyilik. Fel-tűnt, hogy minden ház kapuja fölött biblikus feliratok alkalmazvák; például „Uram! ki fog lakni a te hajlékban? vagy ki fog nyugodni szent hegyeden?“ (Zsolt. 14, 1) stb.

Nagy ellentétet képez ezen új gyarmat az ó-várossal az ember egy németországi mezővárosban gondolhatja magát. A bevándorlottak itt terjesztik a német culturát; szántó földjeikre, mint hazánkban a

parasztgazdák, kocsikon szoktak kihajtani, honnan ép most a learatott árpát csüreikben szállíták.

Még egy ideig a tengerpart melletti síkságon haladva a Karmelre vezető meredek út tövéhez értünk.

Karmel hegység e, arabul Gebel-Mar-Elia, délkeletről mintegy 5 mfdnyire éjszaknyugatnak nyulik, és a Földközitenger irányában igen nevezetes hegyfokkal végződik, melynek végpontján, kies fensíkon a karmeliták híres zárdája emelkedik: de mielőtt a szent magaslatra felmennénk, mondjuk el az ehhez füződő hagyományokat és történetet.

Karmelt, — hol Zeusnak egyik szentélye volt, — már a pogányok is szent hegy gyanánt tisztelték. Tacitus, a híres római történetíró, Istennek nevezi, ki saját oltárát hordja; a phoeniciaiak rajta imádták Baal-Melkarthot, Jaimblichus szerint pedig Pythagoras is gyakran idő zött a rajta emelt bálványtemplomban. Itt jövendőtetett magának Vespasián, és Suetonius szerint Bazilides jóspap e szavakkal nyilatkoztatá ki, hogy a császári koronát elnyerendi: „Datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum.“ A mohamedánoknál még mai nap is, mint a kelet legrégebb szentélyeinek egyike, nagy tiszteletben áll.

Karmelnek azonban tulajdonképeni dicsősége a szentírásban keresendő. Már a próféták is a szépség és termékenység mintaképének tüntetik fel. Elnevezése Isten szöllejét vagy kertjét jelenti, és ez meg is felelt a valóságnak, mert a hegy bővelkedett olajfákban, szőlőkben, illatozó növényekben és dús termésü gyümölcs fákban. Az „Énekek éneke“ e szavakkal hasonlítja Karmelhez a mennyasszony fejékét: „Fejed, mint a Karmel“ (7, 5). * Illés próféta körülbelül 1000 évvel Kr. e. Karmelen rombolta szét Bál hamis istenségnek oltárát, Kison patakjánál pedig leölé a bálványpapokat és hirdeté az egy igazelő Istent. (Kir. I. 18, 17.) Itt látta Illés latnoknak szolgálója a nép megtérése után

*) Lásd! Izai 35, 2; Jerem. 50, 9.

a tengerből kiemelkedő felhőcskét, mely a három évig büntetésképp tartó szárazság után a földet termékenyítő esőjével elárasztá. (Kir. I. 18, 42.) Miután Illés próféta tüzes szekeren az égbe ragadtatott, e hegyen lakott Elizeus tanítványa, kihez a szunami asszony jött, hogy fiát haottaiból feltámassza. (Kir. II. 4, 24.) Illés mennybevétele után tanítványai Elizeus köré csoportosultak és egy sziklabarlangban elmélkedés és ima közt tölték napjaikat, tehát ők valának az ó-szövetség szerzetesei.

Ős hagyomány szerint szent Joakim és Anna rendszeren az ide vagy hat órányira eső Szeфорisban laktak, de pásztoraik számára Karmelen is birtak lakházzal, hol is igen gyakran meg fordultak a bold. Szüzzel, kitől az itt remeték módjára élő jámborok igen könnyen megtudhatták a Megváltóra vonatkozó jövődöbeli eseményeket.

Az Üdvözítő, ki nemcsak Galilea összes városainak zsinagógáiban megfordult: hanem Máté 15, 21. és Márk. 7. 24. szerint egészen Tirusig és Szidonig is hatolt, bizonyára el nem mulasztotta e magaslat lakóinak is hirdetni az Isten igéjét.

Felmenet közben a sziklafalakon itt-ott hegyüregekre bukkantunk, melyek első tekintetre a vésőnek nyomait elárulják. Mondják, hogy vagy 2000 ily barlang van Karmelen. Ezekben a látnokok példájára már a kereszténység első századaiban remeték laktak. Miután a kereszténység a pogányság fölött győzelmet aratott, a hagyomány szerint szent Ilona császárné Karmelre templomot épített. Tény, hogy Antonin már a VI-dik században itt zárdát talált, mely azonban a kereszties hadvitézeknek Szenföldre érkeztekor romokban hevert.

Nem akarom a kérdést komolyan vitatni: vajon a karmeliták szerzete a proféták tanítványaitól veszi-e eredetét, annyi azonban bizonyos, hogy szent Berthold a XIII-dik században az itt szétszórtan élő remetéket egyesíté, kik azután a karmelhegyi bold. Szüz testvéreinek neveztettek. Tulajdonképeni egyházi rendet a

karmeliták csak azóta alkotnak, midőn a szent Albert jezsusálemi patriarkától 1207-ben nyert szabályaikat III. Honorius pápa 1226-ban megerősíté. A karmeliták mai nap is nevezett szent Bertholdot első latin perjelüknek ismerik el. Az általa alapított zárdát a szaraczenok nemsokára feldúlták. Utódja szent: Brokárd már nem a hegy tetején, hanem az innét vagy egy órányira délnek eső vértanuk völgyében új monostort alapított. Hogy mily sorsban részesült? majd alantabb látandjuk. A rend történetében olvassuk, hogy az Illés barlangja fölé emelt új zárdába a karmeliták 1636-ban Prosper perjelükkel költöztek be. 140 év múlva reájuk rontottak az arabok, kirabolták zárdájukat, három jámbor atyát lefejeztek, a többieket pedig fogságba hurczolták. Midőn I. Napoleon 1799-ben Akkónak sikertelen ostroma után Karmelre jött, sebesült és beteg katonáit a zárdába helyezte. Visszavonulásakor fedezet nélkül hátrahagyta az ügyefogyott betegeket, kiket a törökök egytől egyig lemészároltak, a klastromot pedig nemcsak, hogy elpusztították, hanem bosszújokat az irgalmasság cselekedeteit gyakorló szerzeteseken is kitöltötték. Az épület sokáig állt pusztán és midőn helyreállítását a karmelita atyák foganatosítani akarták, Abdallah akkói pasa az 1821-diki görög szabadságharcz alkalmával a félig lerombolt klastromot azon ürügy alatt légberöpítette, hogy a görögök kedvező fekvésénél fogva hadi műveleteikben használhatnák.

A fennmaradt építési anyagból a régi zárdától vagy 100 lépésnyire csinos mezei lakot építtetett, hol a nyári napok beálltával a keleti hőség elől menedéket keresett. De lássuk, mi történt azóta.

Frascati János karmelita frater, Rómában székelő előljáróitól azon utasítást nyerte: menjen keletre és győződjék meg arról, mily állapotban van a karmeliták romba döntött zárdájuk és templomuk, és tegyen jelentést az iránt: hogy mikép lehetne ezeket felhasználni.

A helyszínén legnagyobb fájdalomra a romok közt viszontlátni vélt rendtársai helyett a leölt francia ka-

tonák csontvázait találta. A rendtársak már mind-
elhaltak, kivéve egyet, ki, mint nyájának hű pásztora
Kaifában végezte a lelkészi teendőket.

A mély gondolkozású szerzetes számot vetve a
helyi viszonyokkal azonnal belátta, hogy most mit sem
lehet tenni, annál kevésbbé: mivel a hirhedt akkói
pasa még élt, és a keresztényekkel folyton érezteté
hatalmát, önkényét. Megtört szívvél tért tehát vissza
Európába, s ama gondolat, hogy a szent hegy, melyről
rendje nevét kölcsönözte, már nem a béke, nem a
keresztény szeretet vagy a szent elmélkedés tüzhelye,
hanem a vad állatok és a még vadabb beduinok ta-
nyája; törként sebze szívet és még hazájában is éjjel
nappal zavará nyugalmát.

1826-ban ismét Karmelen találjuk Frascatit. Innét
Konstantinápolyba utazott, hol francia befolyás folytán
Mahmud szultántól kieszközölte a fermánt, melynek
értelmében a kolostort újra felépítheték. Ez okmánnyal
örömtől repedő szívvél Szíriába sietett, hol azonban
Kaifa lelkésze, az utolsó karmelita atya már jóbblétre
szenderült. Elhagyatottan állt tehát segély és tanács-
adó nélkül a karmelhegyi zárda romjain. De mivel
építészeti ismeretekkel bírt az új zárdának elkészíté ter-
vét, úgy miként az ma is fennáll. A terv ugyan meg
volt, csak a 100,000 tallérra előirányzott költség hiány-
zott. Honnan teremtsen elő e roppant összeget? Ily
szorult helyzetben egyedül az Istenre és saját tevé-
kenységére volt utalva, de azért nem csüggedett, hanem
szent Terézia a karmeliták nagy reformatorának szel-
lemétől áthatva határtalan isteni bizalommal és fáradtsá-
got nem ismerő buzgalommal beutazta a fél világot: Ázsia
és Afrika tetemes részét és majdnem az egész Európát.
Az alázatos szerzetes nemcsak az egyszerű polgárokat
kereste fel, hanem bátran lépett a fejedelmek magas
színe elé is. Valahányszor pedig nagyobb pénzüsszeget
gyűjtött, visszatért Karmelre, hol mint ügyes építész
terve valóításán fáradozott.

Igy tehát elbeszélésem fonalánál fogva társaimmal
a hegyfok fensikjára értem. Elöttünk áll a két emele-

tes épület, Sziria és Palesztinának legszebb zárdája, mely a Középtenger felszine fölött 582 lábnyi magasságban fekszik, ahonnet is a heglánczolat fokozatosan 1800 lábnyira emelkedik. Alakjára nézve hosszukás négyzetet alkot, melynek falai egy kupolás templomot körülzárolnak. Felső. részében a szerzetesek czelláin kívül a vendégszobák vannak, lent pedig a raktárak, éléskamrák, és a gyógyszerár; szóval úgy van berendezve, hogy az utazók és zarándokok ez elhanyagolt országban, hol sokszor vajmi nehéz a szükségeseket beszerezni, mindennel bőségesen el vannak látva. Keresztény, zsidó, mohamedán szóval minden utas valláskülönbség nélkül három napig időzhet itt. Az ügyefogyottak távozásuk alkalmával nemcsak utravalót, hanem ruhanemüt is kapnak. S ime e monumentalis művet egy egyszerű karmelita frater létesítette a keresztény szeretet gyakorlására!

A várszerű klastrom oly szilárd alkotmányu, hogy netáni ostromot is képes kiállani, erre a falban alkalmazott lőrések is utalni látszanak. Kapui erősen megvasalvák s oly alacsonyak, hogy magasabb ember is csak görnyedezve mehet be rajtuk. A tűz ellen kőből épült lapos fedele biztosítja.

Nyájasan fogadott a karmeliták perjele és szokás szerint először a templomba vezetett.

A diszes kupolával ellátott egyház modern olasz stylusban van építve, alapja keresztet ábrázol. Benseje zománczozott színes agyaglemezekkel van kirakva. A hajóból több lépcső vezet a szentélybe. Főoltára egyszerű, de diszes; kiváló ékességét képezi a karmelhegyi bold. Szüz világhírű szobra. A keményfából művésziesen kifaragott Isten-anya balkarján tartja a gyermek Jézust, jobbában pedig a skapulárét. Öt lépcsővel a főoltár alatt van az öt méter hosszú ugyanoly széles, és két méter magas grotta, hová Illés próféta az istentelen Jezabel elől menekült és állandóan lakott. Az itt lévő oltár szobra azon biblikus eseményt tünteti fel, midőn Illés a Bál egyik papját pallosával leöli.

Ájtatosságunk végeztével a perjel az ebédlőbe

vezetett, hol a már jóval előbb ide érkezett társaink körében keleti szokás szerint hűsítővel szolgált. Minthogy igen el voltunk fáradva és már az est is beköszönt, ma már nem szemléltük meg Karmel nevezetességeit, hanem a kolostorral szemben lévő csinos kertbe vonultunk friss levegőt élvezni. A szép virágágyak és lombos fák hűs árnyából egy közép magasságu pyramis emelkedik ki; mely alatt a Frascati által összegyűjtött ama francia katonák csontjai porlanak, kiket a törökök St. Jean d'Acrc (Akkó) sikertelen ostroma után lemészároltak.

Karmel nevezetességeinek megtekintése.

(*Ápril 29-én.*)

Fárasztó út után édes volt a nyugalom. Alig nyitám fel szemeimet, magas fekhelyemből a szemközt lévő ablakon keresztül a szép tengeri reggelt látám. A kelő nap első sugárai a tenger sima tükrében fürdének, melynek nyugalmas felszínét számos halászbárka lepte el. Első gondolatom is a zsolozsmás könyv szavai szerint: „Jam lucis orto sidere, Deum precemur supplices.“ az ég Urához emelte lelkemet. Vallásos kegyelettől áthatva siettem sz. Illés próféta grotájába, hogy az uj-szövetség áldozatát a Mindenhatónak bemutassam.

Karavánunk a perjelnél küldöttségileg ohajtá tiszteletét tenni: de mivel a szerzet szigorú szabványai szerint csakis engedély mellett lehet átlépni a clausurát, ennek kiieszközlése után, nehogy a zárda mély csendjét zavarjuk csak heten jelentünk meg nála. A perjel egyszerű czellájának butorzata feszületből, ima-zsámoly, asztalból, egy-két székből és lóczaszerű ágyból állott. Nyájas volt a fogadás a kis czellában, melyben állani való helyünk is csak szűken jutott. Mély benyomást gyakorolt mindnyájunkra a perjel arcából kisugárzó nagy megelégedettség, daczára annak, hogy a karmelita

élete nem más, mint szakadatlan lánczolata az önmegtagadásnak. Denique, csak beláttam most: mily nagy bölcsek ezek a szerzetesek, kik megvetve a világ hiúságait egyedül az Istenben keresik és lelik is boldogságukat. Nagy előzékenységgel mutatta meg a perjel az egész zárlát kivéve a szerzetesek czelláit; különösen figyelmünkbe ajánlotta a válogatott művekből álló nagyszerű könyvtárt, s a jó berendezett gyógytárt. Végre felvezetett a kolostor lapos fedelére, honnan gyönyörű kilátást élveztünk. Éjszak felé az akkói öblöt, partján pedig Jean d' Acret (Akkót) vagyis a régi Ptolemaist láttuk. Az ember azt gondolná, hogy e város nagyon közel fekszik Karmelhez, de hogy mennyire csal a látszat, kitünt onnan, hogy a perjel szerint csolnakon csak 2¹/₂—3 óra alatt lehet oda érni. Az ó-szövetségben a makkabeusok által viselt háborúban nagy hirre vergődött. Az apostolok cselekedeteiben (21, 7.) pedig a szent Pál által beutazott városok közt említettik, s már a kereszténység első századaiban püspöki székhely volt. Kedvező fekvésénél fogva stratégiai szempontból már régente a Szentföld kulcsának tekintetett; nem csoda tehát, hogy a kereszteshadvitézeknek is kitűnő védpontul szolgált. Midőn 1291-ben a mohamedánok kezébe esett, a keresztényekre nézve Palesztina el volt veszve

Éjszakkeletnek büszkén emelkedik hólepte csúcsával a Libanon és Antilibanon és mint egy óriás tűnik fel végső láthatárunkon a Nagy-Hermon. Nyugatra a végtelen tenger sima felülete, délnek pedig Száron siksága zöld pázsítjával megigéző látványt nyujtanak. Ugyan ez irányban a tenger partján, Atlit helysége ötlük szemünkbe. Ezt a kereszties vitézek „zarándokok várának castrum“ peregrinorumnak nevezték; mivel az erre vonuló zarándokok védelmére építették. A nyájas perjel végre a karmeliták temetőjére irányította figyelmünket, hol mindég kész sir vár a legközelebb jobblétre szenderülő szerzetes befogadására. Önkénytelenül jutott tehát eszünkbe a „Memento mori.“ midőn a lapos fedelet elhagytuk.

A társalgó teremben utoljára láttuk Marum Mathia derék dragomanunkat, kinek ügyes vezetése alatt minden baj nélkül Karmelt elértük. Miután a hátralevő illetékét kifizettük, elnökünk lelkiismeretes szolgálataért kitünő bizonyítványt állított ki számára. Megható egy jelenet volt, midőn a derék öreg könyezve s azon kérelemmel bucsúzott tőlünk, hogy alkalmilag másoknak is ajánljuk.

Musztafa mukerónkról sem feledkeztünk meg, habár az állatok lustaságában oly annyira osztozott, hogy csakis „Taib baksis! Mafis baksis!” (Kapsz jó baksist, nem kapsz baksist!) csábszavakkal lehetett őt tette birni. Tőlem legkevesbé sem érdemelte meg a borralalót, minthogy gondatlansága következtében majdnem szerencsétlenül jártam. Ugyanis, midőn Názátretről egy hegylejtőn lebocsátkoztunk, egyik társam tüzes öszvéremet tréfából megütötte, minek következtében az állat szélként magával ragadott. A lezuhanástól csak azáltal mentém meg magamat Isten segítségével, hogy teljes erőmből az állat sörényébe kapaszkodtam. Csak a hegylejtő tövében egészen kimerülten állapotodott meg öszvérem. Midőn társaim utólértek, szerencsés megmenekülésemért örömüket nyilvánították. Dragomanunk mukerónkat keményen megkorholta, hogy miért nem kapta el a zablát, mivel épen mellettem állt; de egyszersmind a baj okozóját is szemrehányásokkal illette. „Lássák uraim! mondá, — ha ezen úr kezét, lábát, tőri, vagy nyakát szegi, a mi könnyen megtörténhetett volna, mint-hogy nem tud lovagolni, én írásbeli bizonyítványt követeltem volna önöktől, hogy hibámon kívül történt a baleset.” A bajnak okozója szintén hozzám sietett, üdvözölt és bűnbánólag bocsánatot kért.

Mivel Triesztben a Lloyd-társulatnál váltott menetjegyünk az oda és visszautazásra volt érvényes, a szárazföldi ut végeztével a közös pénztár megszűnt. Dünn Hilár pénztárnokunk beszámolt az eddig kezelt összegekről, a felesleget pedig a tagok között egyenlő arányban szétosztotta. A felmentvény megadásakor karavánunk elnöke meleg szavakban köszö-

netet mondott neki, és különösen hangsúlyozá azon általános meggyőződésünket, hogy jobb és lelkiismeretesebb pénztárnokot nem választhattunk volna!

Ezután sz. Teréz kápolnája felé irányítottuk lép-teinket. Utközben elbeszélé Ferencz atya, hogy a karmelita zárdának Abdallah pasa által történt lerombolatása után az akkói ferenczrendi lelkésznek megjelent szüz szent Teréz és szivére köté, hogy a karmelhegyi bold. Szüz szentélye romjaiból ismét felépítessek. Ennek emlékére, nem messze a zárdától szent Teréz tiszteletére egy csinos kápolna épült, melynek oltárképe ezen jelenetet hiven ábrázolja. A mint az élénk színekkel ecsetelt gyönyörű festmény szemléletében elmerültem, hazánk fővárosának szent Teréz védnöksége alatt álló egyházára gondoltam, melynél évek óta alkalmazva vagyok: miért is benső érzemények arra késztetének, hogy buzgó imát rebegjek Magyarország legnagyobb plébániájának lelkészei és hiveiért.

A karaván elszélyedt, én pedig Nagy Ignác zárandoktársammal a hegymagaslaton sétálgattam, mialatt elég alkalmam volt meggyőződni: mily buja növényzettel bir Karmel. Társam nagy szorgalommal gyűjtögeté a növényeket, hogy szentföldi emlék gyanánt haza vigye. A karmeliták ismervén azok hatásait, nedűjükből a leghathatósabb gyógyszereket készítik.

Délután lementünk a kolostortól dél felé egy órányira fekvő vértanuk völgyébe, hol Illés próféta forrása sziklából fakad és az előtte levő nagy medenczét kristály tiszta vízzel megtölti. A forrás eredetét Illés prófétára vezetik vissza.

Valamivel feljebb, mintegy 200 lépésnyire szent Broccard zárdája romjait találjuk. Itt lakott a szent életű férfit, midőn sz. Albert jeruzsálemi patriarkától szerzete számára rendszabályt kért. E zárdát 1238-ban feldúlták a szaraczenok, a szerzeteseket egytől egyik lemészárolták, hulláikat pedig egész az Illés forrásáig vonszolták, melynek medenczéjét a leölt szerzetesekkel megtölték. 1291-ben ismét megrohanták a törökök

vad hordái a zárdát, és 100 szerzetest fosztottak meg életüktől, ép akkor rájuk törve, midőn ezek a magasztos „Salve Regina“-t énekelték.

A romok közelében kis forrás fakad a hegyből, melynek vize gyakran csak cseppenként gyűl a viztartóba. Ezt számosan összetévesztették Illés forrásával, mely sokkal gazdagabb vizeztartalmára nézve.

Innét ugyanazon magaslat csucsára hágtunk, melynek oldalában a zárda romjait találtuk. Sűrű bokrok, alacsony cserjék közt, mintegy 400 lépésnyire haladva elértük a dinnye földet, melyhez következő hagyomány fűződik.

Midőn Illés próféta annak idejében e helyütt járt, dinnye földjét őrző emberrel találkozott, étvágya lévén megszólítá, ajándékozna meg őt egy dinnyével. De ez azt viszonzá, neki: „Kövek ezek és nem dinnyék.“ Illés próféta erre nyugodt lélekkel azt válaszolá: „Ha kövek, legyenek hát kövek. A dinnyék csakugyan kövekké változtak volna, és ez időtől fogva dinnye s tök alakú kövületek találhatnának itt, melyek benseje üres és igen szép jegceket tüntet fel. Ezen hitregével iparkodtak megmagyarázni a természet eme csodaszerű játékát.

Ferencz atya indítványára ezután a tengerhez siettünk, ahol legnagyobb ámulatunkra oly nagy mennyiségű kagylót találtunk, hogy egész hajókat lehetne megrakni. Miután szebbnél szebb példányokat gyűjtöttünk, ismét Karmelre mentünk. Ép midőn felértünk, méltósággteljesen szállt le a nap a zajló tenger fodros hullámaiba. Megragadó egy látvány volt ez! Csodaszerű pir lepte el az égboltozatot és a sugarak visszaverődése következtében a tenger felülete is lángözönben látszott uszni. Fájdalom! szakértő művész nem volt köztünk, ki ecsetével hiven visszaadta volna e nagyszerű természeti tüneményt!

Végre megtekintettük Karmel csodaszerű világító tornyát, amely a Földközi-tenger gőzhajótársulatának birtoka. Miután a toronyba felmentünk, alkalmunk nyílt complicált szerkezetét látni. A világító lámpa magától mozog, és lángja körül forgó prizma oly fényt árasztanak, hogy

a tengert 25—30 mfdre is megvilágítják. Szerkezetét Párisba készítették, és eltekintve a ház és torony építésétől maga a fényt sugárzó lámpa 30,000 frankba került.

Mély benyomást gyakorolt kedélyünkre, midőn a karmelita atyák ma este ajtatosságukat végzik, és a magasztos „Salve Reginát“ zengve égő gyertyákkal a boldogságos Szüz oltárát körüljárták.

Karmeli körszemlénk folytatása és visszatérés Kaifába.

(Ápril 30-án)

Vasárnap lévén már korán reggel mutattuk be egymásután a szent mise áldozatot a karmelhegyi bold. Szüz oltaránál. Azután jelen voltunk az isteni tiszteleten, melyen a közel levő helységek csekély számú hivei is részt vettek. Ennek végeztével a hegyfok nyugati oldalán egy sziklába vágott kis kápolnába mentünk. A karmeliták szerint a kápolna a szent Simon barlangja, kit a hivek, mivel szülőföldjén — Angolhonban — üres fatörzsben, lakott Stock vagyis törzs előnévvel megtiszteltek. Számos évet töltött e magaslaton, mint egyszerű szerzetes, míg végre az idevaló társak perjelévé, később pedig az egész rend általános főnökévé választatott. Ő hozta be a scapuláre-társulatot, melynek célja a bold. Szüz kiváló tiszteletének előmozdítása. Ezen társulat tagjai közé felvétette magát sz. Lajos francia király, midőn Karmelt meglátogató; ugyszintén I. Eduárd Angolhon királya és számos királyi és hercegi családok sarjadékai.

A kápolnától oly szűk és lejtős ösvényen bocsátkoztunk le, hogy fejem szédült, valahányszor a mélységbe tekintettem. Nagy zavaromban egy kedvező ponthoz értem, a honnét bokrokba és cserjékbe kapaszkodva ülőhelyzetben másztam le a hegyről, melynek tövében a próféták iskolája van. Ez természetes sziklabarlang, amely időfolytával meg lett nagyobbítva. Hossza 40, szélessége 24 és magassága 18 láb. Az itt őrt álló,

dervis baksis lefizetése után bebocsátott a tágas, de különben egészen üres grottába. Falain régi görög feliratok tüntek fel; a betük sajtószerű alakja után azt állítják a régészek, hogy a kereszténység első századaiból valók. Proféták iskolájának azért nevezik, mivel régi hagyomány szerint a látnokok s ezek növendékei ide gyűlekeztek imára, elmélkedésre és a szentírás tanulmányozására. Midőn a görög feliratokat közelebről szemügyre vettük. Ferencz atya figyelmünket egy balra nyiló kisebb üregre irányította, mely arról nevezetes, hogy abban Illés próféta gyakran végezte imáját. A keresztények a bold. Szűz barlangjának nevezik, mivel jámbor hiedelem szerint Szűz Mária Egyiptomból való visszatérése után egy ideig itt tartózkodott.

A proféták iskolája 1635 óta mecsetté van alakítva. Közelében néhány cisterna mellett a látnokok kutját mutatják.

Ezzel tehát bevégeztük karmelhegyi körszemlénket, hátra volt még az „El Mohraka“ megszemlélése, hol a bemutatott áldozatot, Illés próféta imájára, az égből leszállt tűz felemésztette. (Kir. I. 18, 17.) De mivel az oda való kirándulás egy teljes napot vesz igénybe, ebbeli szándékunkat nem valósíthattuk.

Délután összejöttünk a divánban, hol az irántunk végtelenül szives perjel becses karmelhegyi emlékekkel megajándékozott. Ez alkalommal neveinket bevett szokás szerint a zárda emlékkönyvébe jegyeztük. Nem hagyhatom említetlenül, hogy egyes előttünk itt tartózkodott protestáns atyafiak, a zárdában élvezett jótéteményeket rút hálátlansággal viszonzták, mert neveik bejegyzésén kívül az emlékkönyvbe nem egy sarkaszticus, sőt durva megjegyzéseket is irtak. Piruljanak e hálátlanak!

Három órakor vespera tartatott, melynek végzetével elnökünk az ünnepélyes Te Deum laudamus-t intonálta. Megható egy jelenet volt ez reánk nézve, hisz ezennel bevégeztük zarándoklásunkat a Szentföldön. Illő volt tehát, hogy mielőtt a tengerre indulnánk, itt a Szentföld határszélén hálát adjunk Istennek a vett jó-

téteményekért és kegyelmekért! De hogy itt létünkhöz még egy szent cselekmény emlékét is fűzzük, többen a karmelhegyi bold. Szüz oltáránál a scapuláre-társulatába vétettük fel magunkat. O mily nagy szerencse: épen ezen szent hegyen elnyerhetni a scapularét!

Végre ütött az óra, melyben Karmel szentélyétől el kellett válnunk. Szívélyes bucsúzás után, gyalog mentünk Kaifába, hogy ott az éjjel 1—2 óra között megérkezendő Lloyd gőzöst a karmelita atyák zárdájában bevárjuk. Óra-óra után mult s még sem hallatszott a gőzös sivitó füttye, mely megérkeztét jelezte volna. A sok várakozásban az álom nehezedett szemekre; az egyik padon, a másik az asztalon, a harmadik ez alatt, egyesek a ládákon, mások pedig a padlózaton végig nyújtózkodtak ép úgy, mint a matrózok a hajón, vagy a harmad osztályu utasok a fődélzeten. Már hajnalodott és gőzösünknek még se hire, se hamva.

Búcsú a Szentföldtől és tizenegy nap a tengeren.

(Május 1-én.)

Ma még a Szentföldön láttuk felkelni a napot. De mivel a Lloyd gőzös Kaifa révpartján még az éjjel sem vetett horgonyt, minden perczen várhattuk megérkeztét. Ez okból a zarándok áldozárok közül csak kevesen vállalkoztak a szent-mise bemutatására. Én is sokáig Fabius Cunctator voltam, de végre is szívem nem engedé, hogy az Igéret földjén ép Mária hava kezdetén az utolsó szentmisét be ne mutassam.

Hosszu habozás után az oltárhoz léptem de alig végzém el az offertoriumot, midőn sivitó fütty zavart meg egyházi ténykedésben. A tovaszállító hajót vélem megérkezni. E hiedelemben társaim is megerősítettek, kik lihegve futottak fel a rendház lapos tetejére, hogy ott a tényállás iránt tájékozást szerezzenek. S nekem szent kötelességemnél fogva nyugdatlan nyu-

godtsággal kellett a történetek lefolyását bevérdnom Képzeld kedves olvasóm ! mily félelem és aggály fogta el keblemet, midőn társaim többé az egyházba vissza nem tértek.

A szent mise után azonnal felsiettem a zárda lapos födelére, a hol legnagyobb örömömre társaimat találtam, ekkor láttam, hogy csakugyan jött egy hajó, de ez anélkül hogy Kaifánál horgonyt vetett volna, tovább ment. Így tehát nem maradtam el a karavántól. Később sürgönyt kaptunk Jaffából, a melylyel értésünkre lett adva, hogy hajónk csak tíz órakor indulhat, mivel az erős hullámtorlódásban a magával hozott számos orosz zarándokot előbb partra nem szállithatja.

Hátra levő időnket a város közelebbi megtekintésével és sétálással a tengerparton töltöttük el, délbén pedig Uj-Kaifában a Karmelhez czimzett vendéglőben ebédeltünk. A vendéglős becsületes német ember, kitől ezuttal megtudtuk, hogy a helybeli német gyarmatosokat vallásos indok birta hazájuk elhagyására. Szerintök Krisztus Urunk isméti földre jövetelekör világbirodalmat fog alapítani, melyben az igazakkal ezer évig fog uralkodni. E szerint a derék gyarmatosok rajongó pietisták és a chiliasmus buzgó hívei. Már Bengel, a pietisticus irányu protestans theologus, 1833-ra tette ezen ország megalakulását, és mind azok akik e nagyszerű eseményre előkészültek, hittársulattá alakultak, és templom-keresztényeknek nevezték magukat, mert hiedelmüknél fogva felekezetük arra van hivatva, hogy a romlott világ közepette egy szellemi templomot képezzen. Tudvalevő dolog, hogy Bengel hamisan számított. De mindennek daczára a württembergi szül. Hoffmann Kristóf és fia ezen eszmét nemcsak tovább fejlesztették, hanem felekezetüket 1868 ban Palesztinába is átültették: hol állításuk szerint az új világrendnek középpontja lesz. A német gyarmatosok Jaffában és az e mellett ujonnan alapított Szarona falvában, Kaifában és Jeruzsálemben laknak, számuk pedig mintegy 1000-re tehető. Szerény és ügyes munkások, és ép ilyenekre van szüksége Palesztinának. Ők nem proselytáskodnak, mint a többi protestansok, hanem

egyedül jó példájuk által iparkodnak követőket szerezni.

Annyi bizonyos, hogy a chiliasmus hívei Palesztinában napról-napra fogynak. Maga Hoffmann is, — ki után hívei hoffmanianusoknak neveztetnek — s ki sokat foglalkozik a theológiával, mindinkább eltér a pietismustól és a rationalismus felé hajlik, úgy hogy jelenleg Krisztus felőli tana az arianismus és nestorianismus vegyülékéből áll. Tagadván Krisztus istenségét, természetes, hogy a keresztseg és a többi szentségek szükséges voltát sem ismeri el. A szegény württembergi földmiveseknek nem tetszik Hoffmannak e nézetváltoztatása, s e miatt már sokan el is pártoltak tőle. Voltak, kik szemrehányásokkal illették. Igazolásául egyszerűen azt válaszolá ezeknek: Igen, egy időben én is azon hitben éltem, mint ti, de most az Isten tökéletesebb kinyilatkoztatásra méltatott.

A vendéglőből ismét a zárdába siettünk. Földszinti folyosóján német képeslapból kimetszett helyszini rajzot találtam. A kép pedig nem kis meglepetésemre Budapest regi városházának terét ábrázolta. A zárda lapos fedelén kényelmesen elhelyezkedtünk, szemünk pedig folyton a tengerre volt irányítva: vajjon nem látjuk-e közeledni a hajót? Hosszú várakozás után a távolból egy fekete mozgó pont tünt elő, melynek közeledtével a gőzös hatalmas alakja mindinkább kidomborodott.

Néhány pillanatra betértünk a zárda templomába, hol a májusi ájtatosság alkalmára feldiszített oltárnál a bold. Szüz oltalmába ajánlottuk magunkat. S kinek meg nem indult volna a szive? hisz néhány pillanat mulva el kelle hagynunk amaz országot, melyhez minden keresztény szívét oly drága emlékek kötik. Bejártuk a Szentföldet nyugatról keletre. és déltől éjszakra, és most miután szárazföldi utunkat szerencsésen bevégeztük, kértük az Urat, hogy a tengeren is minden bajtól és veszélytől megóvjon.

Öt óra lehetett, midőn az egész karaván podgyászostól a városon keresztül a Lloyd gőzöshez sietett.

Kaifának nem lévén kikötője a Bombayból jött

hatalmas „Mars,“ a révparton vetett horgonyt. Tehát megint bárkákon kellett hajónkra mennünk. De mivel a víz állása az eliszaposodott part mentében oly csekély, hogy még csolnakok sem közelíthetik meg teljesen: azért itt is, mint Szuezen és Jaffában a bárkácsok hátukon viszik csolnakukba az utasokat.

Midőn a hely színére érkeztünk, formalis harcz keletkezett a bárkások között, kiknek mindegyike utast törekedett szerezni. A baksisért áhító arab e tekintetben igen leleményes: majd málhádat ragadja el, ha kellő figyelemmel nem őrződ; majd hirtelen gyorsasággal hátára kap, hogy szárazon járművébe vigyen. Így bántak el velünk is, és csakhamar Marsunknál valánk. Természetes, hogy a szentelen arab a kialkudott vitelbérien kívül még baksisért is oda nyujtá markát és a vett borralalót ravasz mosolylyal zsebre dugja. Ferencz atya egészen a földélzetre kísért, hol is az egész karaván érzékeny búcsút vőn tőle. Ott rezgett szemeinkben a válás fájó érzete által sajtolt könny, a méltó elismerés, szeretet és hála zálogául. Valóban karavánunk sokat köszönhet a nemeslelkű Ferencz atyának, ki irányunkban oly nagy áldozatkészséget tanusított.

Mars földélzetén mintegy ezer utazót találtunk, kik nagyobbára török családok és katonákból állottak.

Vagy hét óra lehetett, midőn nagy zajjal a horgonyokat felhúzták, és hajónk ismét utra kelt. Mi az első osztálybeli pavillonon tartózkodtunk, mert ezen kívül a harmadosztálybeli utasok minden helyet elfoglaltak úgy, hogy térszüke miatt, mint a heringek egymáson feküdtek. Valahányszor ebédlőnkből a pavillonra mentünk, kénytelenek valánk az embereken átjárni.

Órákig láttuk Karmel világító tornyának szemkápráztató fényét, mely mintegy iránytüül szolgált: merre intézzük végpillantásunkat a Szentföldre, de lassan lassan már e fény is tűnedezik, mig végre pislogó mécsként elaludt.

Mivel gyönyörű holdvilág volt, sökáig időztünk a földélzeten. Magától értetődik, hogy a nagyszentmik-

lósi esperes ur eredeti magyar élceivel az egész karavánt mulatatta. Egyebek közt tréfás komolysággal megjegyzé, hogy Kirchmayr társunk utunk folyamában ismét a tengeri betegség rabja leend. S íme jóslata még az este bebizonyult. Alighogy hálótermünkbe vonultunk, noha szélcsend volt, máris egész dühhel tört ki rajta a tengeri betegség. A szegényt csak az vigasztalta, hogy bajtársa akadt. Ugyanis a velünk utazott spanyolok egyike szintén kénytelen volt adóját a tengernek leróni.

B e i r u t

(Május 2-án.)

Reggeli négy óra lehetett, midőn a horgonyvetés okozta zaj édes álmunkból felvert. Mindnyájan a földéltre siettünk. S íme mily nagyszerű látvány! előttünk emelkedik a 10000 láb magas Libanon, melynek csucsát örökös hó fedi, tövénél pedig félkörben a tenger melléki Beirut terület el.

Libanon hegysége vagy ötven mértföldnyi hosszában Sziria tartományán végig húzódik és két hegylánczolatból áll, a keletit Antilibanonnak, a nyugatit pedig, melylyel szemközt állást foglaltunk, a tulajdonképeni Libanonnak hívják. Ez utóbbi fokozatosan meredezik az ég felé, és az egyes fokozatok alacsonyabb vagy magasabb fekvése szerint éghajlata is változik. Azért mondják az arab költők, hogy fején a telet, vállain a tavaszt, derekán az őszt viseli, lábainál pedig a nyár nyugszik.

Már az ó-testamentomi költők és próféták annyira magasztalták Libanont, hogy Sinait kivéve — híreségre nézve — egy hegység sem mérkőzhetett vele. Mózes halála előtt ekképen fejezi ki óhaját Libanont látni: „Átmegyek azért, és meglátom ez igen jó földet a Jordánon túl, és a jeles hegyet és a Libanont.“ (Móz. V. 3, 25.)

Hajónkból a hegy oldalában számos helységet lá-

tunk. Ezeket maroniták, drúzok, görögök és zsidók lakják. A maroniták számát 200,000-re becsülik, vallásukra nézve katolikusok, papjaik azonban házasak, egyházi nyelvük pedig a szírus. Ez volt egykoron a nép nyelve is, mely azonban századok hosszú során át a hatalmas arab nyelv által egészen elnyomatott. Egy skót protestans hitküldér, ki a Libanont beutazta, egyebek közt mondá, hogy három nehezen megközelíthető faluban még fentartotta magát a szírus nyelv, s ezek lakosai avval büszkélkednek, hogy ugyanazon nyelvet beszélnek, melyen Krisztus a néphez szólt.

A Libanon különös ékességét már az ókorban a czedrusfák képezték. Ezek rendkívüli magas és vastag tűlevelű fák, melyek gyümölcse a fenyőök tobozaihoz hasonlít. Mivel törzseik kitűnő épületfát szolgáltatnak már Salamon király is a jeruzsálemi templom építésénél használta. Az egykori ős erdőkből mai napság vajmi kevés maradt fen. Egy ilyen erdő van még Bschirai falvának közelében. 1810-ben létezett itt még tizenkét oly rendkívüli vastag czedrusfa, hogy egyiknek vagy másiknak törzsét hat férfi alig bírta átkarolni. Jelenleg még vagy 400 darab van meg. Mivel pedig a száz éves czedrus törzse lassu növése miatt, nem igen jelentékeny vastagsággal bír, szakértők azt állítják, hogy a fenmaradt óriások legalább is Salamon korából valók. Ezen czedruserdőnek hús árnyékában tartják évenként a maroniták az u. n. czedrusünnepelet. Ugyanis Krisztus színváltozása napján a legrégebb és a legvastagabb törzsök árnyékában oltárokat emelnek, melyeken az áldozárok szent miséket mondanak! E napon maga a patriarka is Bschiraiba érkezik, és számos hívei kíséretében az erdőbe vonul, hol az e célra felállított oltáron fényes papi segédlet mellett az új szövetség áldozatát bemutatja.

A maroniták jámbor és serény emberek, kik földművelés-, bortermelés és selyemtenyésztéssel keresik kenyerüket; elismerik a szultán fenhatóságát, és ennek jeléül adót is fizetnek, de különben ugyszólva függetlenek a magas portától. Kiváló dicséretükre legyen

mondva, hogy társadalmi rendjük alapját Krisztus evangéliuma képezi, mely úgy a törvénykezésnél, mint minden nyilvános ténykedésnél mérvadó! Fájdalom századok óta sokat szenvednek a kegyetlen és vad drúzoktól, kik nem egyszer áztatták kezeiket az ártatlan maroniták vérében. Az utolsó vérengzést 1860-ban vitték véghez. A drúzok vallása egész talányt képez a tudósok előtt, s úgylátszik: azok közelítik meg az igazat, kik inkább pogányoknak, mint mohamedánoknak tartják

Beirut Sziria partjának leghatalmasabb kereskedelmi városa. Ez oknál fogva gőzösünk is a ki és berakodás miatt majdnem az egész napon át itt állomásozott. Mély fájdalomunkra a fenséges Libanon égbe meredező magaslatait lábainkkal nem érinthettük, mindazonáltal elég alkalmunk nyílt, hogy a part mentében félkörben fekvő várost és nevezetességeit megtekintessük.

Déltájban több társammal partra szállottam. A Kaifától éjszakra fekvő Beirut, a régi Beritus, csinos épületeivel büszkén tekint a hullámzó tengerre. Már a város előtt és körülötte cactuscserjékkel sövényezett kerteket és nyaralókat találtunk. Utczái nagyobbára szűkek és csakis az újabb időben épültek készültek európai módra. A különböző nemzetekből álló lakosság létszáma 80—120,000 közt váltakozik, kiknek nagyobb része keresztény. Az egykoron igen megerősített és védfallal övezett város az előző idők-ből csak kevés emlékekkel bír. Ezek közt említésre méltók: egy magas torony és a városfalnak omladékai. Mivel itt a kereszténység túlsúlyban van, az 1860-diki rémnapokban, midőn a katolikus maroniták a drúzok által kor és nem különbség nélkül barbár módra gyilkoltattak a halál elől menekvőknek biztos menhelyül szolgált.

A városban a ferenczrendiek, kapuczinusok és a lazaristák zárdával bírnak; különösen említésre méltó a jezsuiták szent Józsefről nevezett collegiuma. Ez a város egyik legszebb és legnagyobb szerű épülete. Alap-

ját 1873-ban tették le, teljesen pedig csak 1875-ben épült fel. Homlokzatának hossza 103 méter, mindkét oldalán 3 emeletes szárnyépülettel bir. Az alacsonyabban fekvő középépület templomul szolgál, mely fölött torony emelkedik. Külseje egyszerű, de csinos és inkább nagysága, mint külső dísze által meglep. Belseje pedig a külsőnek és az e vidéken uralgó nagy hőségnek teljesen megfelelően kényelmes és tágas folyosókkal és termekkel van berendezve.

A jezsuiták ezen intézetüket egészen az európai egyetemek mintájára rendezték be, úgy, hogy növendékeik a latin nyelv elemeitől kezdve minden szaktudományban teljes kiképeztetést nyernek. A collegium programja nemcsak a gymnasiumi osztályokat és ezzel párhuzamos kereskedelmi és reáliskolát foglalja magában; hanem a bölcsészeti, természettani, theologiai és jogi tanfolyammal is bir.

Az előadásokat igen megnehezíti ama körülmény, hogy a hallgatók különböző nemzetiségűek. A theologian latin, a többi tanfolyamokon az arab és francia nyelven tartatnak az előadások. A gymnasiumban a latin és görög, a kereskedelmi és reáliskolában az angol és török nyelvek kötelező tantárgyak, ezenkívül az új-görög, német, olasz és a papnöveldeben a héber, szírus, chaldeus, örmény és kopt, mint liturgikus nyelvek előadatnak. Az itt alapított seminarium fő célja a különböző keleti szertartású papnövendékek kiképeztetése. Érdekes látványt nyújtott a hittani hallgatók különböző színű és szabása ruhája, minthogy ki-ki saját szertartásszerű papi öltönyét viseli, sőt egyesek török polgári öltönyben turbánosan jöttek ki az előadásról. Az intézet növendékeinek száma 3—400-ra rúg, kik közt ott létünk alkalmával számos görög szakadár és mohamedán is volt. Tehát bizton reményelhetjük, hogy eme intézet az ifjuságnak nemcsak elméjét, hanem szívéet is ki fogja képezni és az egyháznak buzgó híveket szerzend.

Ezután Wernseher bajor születésű atya a legnagyobb szívélyességgel az intézet lapos tetejére ve-

zetett, ahonnan gyönyörű kilátás nyílt a városra, Libanonra és a tengerre.

Az ujonan épült templomot is megmutatta. Ez egyszerűségével, tisztaságával és diszitményeivel a legjobb hatást gyakorolta reánk. Három oltárral bir, a főoltáron Jézus szívének szobra áll, a mellékoltárokat pedig Szűz Mária és szent József szobrai ékesítik. Boltozata hatalmas oszlopokon nyugszik. Különösen feltűnt egy oldaloltár, mely a kelet szép florájával gyönyörűen fel volt diszesítve. A bennünket vezető Wernseher atya megjegyzése szerint itt tartják a májusi ájzatosságot, melyet Beirut katolikus hivei kegyteljesen látogatnak.

Midőn a templomból kijöttünk ismét két német pater szívélyesen üdvözölt. Társaságukban megismerlítettük az intézet nagy könyvnyomdáját, melyben igen sok fiatal maronita dolgozik. Különösen egy szerecsen jezsuita frater vonta magára figyelmünket, ki ezelőtt néhány évvel lépett a katolikus egyház kebelébe. Ő nemcsak a nyomdának, hanem az ezzel összekötött betüöntödének és papirgyárnak is igazgatója. A velünk lévő atyák fölötté dicsérték szép tehetségét és ügyességét. Még az egyes tantermeket is megtekintettük, melyek egyikében ép előadást tartatott. A jezsuita atyák közül vagy 20-án kizárólag a tanítással foglalkoznak és áldásdús működésük miatt köztiszteletben részesülnek. Mily tisztelettel viseltetnek irántuk a más vallásuak sőt az itt gyakrabban megforduló idegenek is, még az nap volt alkalmunk tapasztalni. Ugyanis az angol hadihajó horgonyt vetvén, tisztjei azonnal a zárdában tisztelegtek s egyuttal felkérék az atyákat viszontlátogatásra.

Szívélyes bucsuzás után paulai szent Vinczéről nevezett irgalmas nénék nagyszerű intézetét látogatuk meg. A francia születésű főnökné rendkívüli nyájassággal fogadott és azonnal megmutatta a több épületből és udvarból álló intézetet, mely a kórházon és iskolán kívül még leányárvaházzal is bir. Ezen és más itt lévő apácák különösen 1860-ban tüntették

ki magukat, midőn a drúzok kegyetlen vérengzése kor annyi maronita gyermek veszté el szüleit. Mivel az irgalmasság cselekedeteit vallás különbség nélkül mindenki irányában gyakorolják, a mohamedánok előtt is nagy tiszteletben állnak.

Végre, miután a lazaristák és a kapuczinusok csinos templomait is megnéztük, a bazáron keresztül a partra tértünk. Nem messze innét egy mecsetre figyelmeztettek, mely állítólag azon helyen áll, ahol — a legenda szerint — szent György egy óriási sárkánnyal megküzdött, és így a vidék lakóit a veszedelmes tengeri szörnyetegtől megszabadította. Egy más legenda szintén a partnak egyik pontjára utal, hová a nagy hal Jónás prófétát az Úr parancsolatára kivetette a szárazra.

Még jó ideig vártunk a jezsuitáknál roszultt. s ezért visszamaradt Kirchmayr Lajos bajor utitársunkra, Türelmünk fogyni kezdett, és aggályunk nőttön nőtt, attól tartván, hogy miatta lemaradunk a hajóról. Már már a bárkába készültünk szállani, midőn nagy örömünkre Wernseher atya jobbán körünkben megjelent. Bárkánk megindult, és vagy fél óra alatt hajónkon valánk. Kiszállás közben a tengeri fiakerek baksis kéréssel ostromoltak; de mivel jogtalan követeléseikre nem hajoltunk, szokott arczátlansággal még a hajó födélzetére is utánunk jöttek. E kényelmetlen helyzetből a cameriere mentett ki. Ugyanis azt tanácsolta: térjünk a cajüttébe, hová a bárkásoknak tilos a bemenet. A jó tanács használt: a bárkások nagy zaj és haraggal távoztak.

Estve 6 órakor elhagytuk Beirut révpartját. Kezdetben változatos tengerparti vidékek és Libanon magas bérceinek hóval fedett csucsai tűntek fel, de végre beköszönt az éj és elzárta szemeink elől a gyönyörű kilátást.

C z i p r u s.

(Május 3-án.)

Másnap reggel Cziprus szigetéhez értünk. A tenger partján fel fel tűnedező kopár hegyek arról tanuskodtak: mennyire elsatnyult ezen egykor igen ter-

mékeny sziget. Itt született Bar^{ab}ás, ki mezejét eladván annak árát az apostolok lábaihoz tette. (Apost. cselk. 4, 36, 37.) Szent Pál az egész szigetet Szalamisztól Páfusig bejárta. (Apost. cselk. 13, 5, 6.) Itt találkozott Elimás nevű bűbájossal, kit is csalárdsága miatt azzal büntetett meg, hogy azonnal megvakult. (L. c. 11.)

Nyolcz óra lehetett, midőn „Mars“-unk a külseje után ítélve szegényesnek látszó Larnaca városa előtt horgonyt vetett. Már tegnap figyelmeztetett a hajókapitány, hogy az itteni ferenczieknél kapható a legjobb ciprusi bor. A nagyszentmiklósi esperes, csekélységem és három társunk partra szállottunk.

Csakhamar a ferencziek zárdájában valánk, hol a ház főnöke szívélyesen fogadott, és ciprusi borral megvendégtelt. Én azon kérelemmel fordultam hozzá, : engedjen át egy palack bort pénzért, mivel a jó borairól híres hazamba mutatóványkép szeretném vinni. Válaszul azt nyertem : „Magunk is mindennapi használatunkra csak palackonként vesszük, így tehát mély sajnálatomra kérelmének nem tehetek eleget“. Nagy szívélyében az osztrák-magyar consulhoz utasított, kinek közvetítésére bizonyára a legjobb ciprusi bort fogjuk kapni. Távozásunk előtt megnéztük a zárda templomát, mely egyszerűs mind az ide való hivek plébánia egyháza, s igen csinosnak és diszesnek mondható. Ez alkalommal egy ferenczrendi atya, ki egy közel lévő helység lelkesze, azt jegyzé meg, hogy felépítendő templomának érdekében az adakozásáról híres magyar püspöki karhoz is fog folyamodni.

Szívélyes elbucszás után az osztrák-magyar consulhoz mentünk, ki rendkívüli előzékenységgel fogadván kérelmünkre irnokát adta mellénk. E hivatalnok a város elsőrangú borkereskedőjének pinczéjébe vezetett. Magától értetődik, hogy ez tele volt jobbnál jobb borokkal. A kereskedő rendre izletteté borait és a legfinomabból, melyet „vino di commonderia“-nak neveznek, 7 frankért egy palackkal adott.

Visszatérésünk közben egyik szántóföldön külö-

mös szerkezetü gazdaszati szerszám kelté fel figyel-
nünket. Ugyanis egy fellah deszkázaton lévő székben
ült, melyet két tehén az alája szórt kévéken mindég
nagyobb és nagyobb körben vont. A fellah baksisért
megmutatá a szerszámot, melynek aljában kovakövek va-
lának illesztve. Mivel vele beszélni nem tudtunk, csak
a kihullott magvából következtethettük, hogy cséplő
gyanánt használja, melynek azonban főhibája, hogy a
szalmát tökéletesen megtöri.

Larnaca lakói legnagyobb részt mohamedánok és
szakadár görögök. A római katolikusok száma 500-ra
tehető, de ezeken kívül még a kath. maroniták is je-
lentékeny számot képeznek. Az uralkodó nyelv az arab
és az uj-görög. A katolikus családok gyermekeinek
nevelése a ferenczrendiekre, a nőnevelés pedig a sz.-
Józsefről nevezett francia apáczákra van bízva. Az
utóbbiaknak szépen berendezett zárdájukat meg is lá-
togattuk.

Midőn a partra visszatértünk, nagy meglepeté-
sünkre bárkásunkat csolnakával sehol sem találtuk.
Csak hosszú várás után beláttuk, hogy biz a tengeri
fiaker cserben hagyott. Nehogy tehát gőzösünk is or-
runk előtt elinduljon, kénytelenek valánk más bárkást
fogadni.

Mivel a cziprusi kirándulásunk kedvéért a reggeli
és az ebédről le kellett mondanunk, a világhírű bort csak
éhgymorra izleltük. A pinczében nem éreztük ugyan
hatását, de midőn a fodros hullámok sajkánkat ide s
tova vetették, beláttuk, hogy majdnem úgy jártunk,
mint Noe, ki a bornak erejét nem ismerte.

Körülbelül öt órakor indult el hajónk, és vagy hat
óráig folyvást Cziprus partja mentében haladtunk. Az
est gyönyörű lévén társaimmal éjfélíg maradtam a fe-
délzetem.

Cziprustól Róduzig.

(Május 4-én.)

Édes reggeli álmunkból a gőzös folytonosan sivitó
füttye ébresztett fel. A fedélzetre siettünk. S ime, mily

nagy volt csodálkozásunk, midőn „Mars„-unkat ködfátyolba burkolva láttuk. Hogy gőzösünk más hajóba ne ütközzék, kapitányunk vészjelt adott. A néhány perczig tartó köd csakhamar teljesen eloszlott és hajónk minden veszély nélkül folytatá utját, de az ég és tengeren kívül egyebet nem láttunk. A folytonos egyhanguságban a különböző nemzetiségek tanulmányozására fordítám figyelmemet. „Mars“-unoknak ezerre menő utasai között voltak angolok, francziák, németek, olaszok, spanyolok, magyarok, törökök, oroszok, lengyelek és zsidók. Képzelheted kedves olvasóm! mily tarka népegyülék volt ez! Itt kártyáztak, ott sakkoztak, emitt kedélyesen társalogtak, amott pedig fülhasító török zene mellett mulattak. Valóban a keletiek modora élénken emlékeztett az ismert olasz közmondásra: „Dolce far niente“ Férfiak, nők, gyermekek naphosszat szőnyegeiken ültek és kávéjukat főzték anélkül, hogy csak fel is emelkedtek volna. Érdekes látványt nyújtottak különösen a nők, egyik kezökben a kávéscsésze, a másokban pedig füstölgő szivarka, s úgy látszik, mind a kettő igen jól ízlett nekik.

Két török is egymás mellett békésen szívta nargiléjét. Tudja Isten, hogy, hogy nem, az egyik eltörte a másik vizipipáját. Ebből heves szóvita és csak hamar verekedés fejlődött, a mi annál nagyobb mérvet öltött magára: mivel a törökök közül mindegyiknek pártja akadt. Elvégre a kapitány oda küldé markos legényeit, kik a verekedőket szétválaszták, a bűnösöket pedig eléje vezették. A kapitány rögtön teljesíté birói tisztét mert a vétkest nemcsak a kártérítési összegnek azonnali lefizetésében marasztalta el, hanem még a hajó tömlőczébe is záratta.

Az anyai szeretetnek megragadó jelét adá egy erős testalkatu szerecsen nő, ki hófehér pólyába takart fekete csecsemőjét gyöngéd odaadással ápolta. Ez az első osztályban utazó angol hölgyeknek rendkívüli tetszésével találkozott. Azonnal körükbe is hozatták, és a dajkáló anyát kisdéd magzatával együtt jótéteményeikkel elhalmozták.

Egy magas rangú török katonatiszt is utazott velünk.

Ez példás viseletével mindnyájunknak épülésére szolgált. A mohamedánok imaóráiban szőnyegét kiteríté az első osztálybeli földélzeten, melyen keresztbe kulcsolt kezekkel Mekkának fordulva imádkozott; a minden mozdulatát figyelemmel kísérő közönség által legkevesebbé sem hagyta magát zavarni.

Miután ájtatosságát befejezte felhivta szolgáját, hogy ő is a kiterített szőnyegen Mekka irányában végezze imáját. „*Exempla trahunt.*“ Csak hamar a hajón levő törökök is mind mély áhitatba mérültek.

Mily satyrának vennék felvilágosodott hon és védatyáink, ha nálunk egy katonatiszt nyilvános téren végezné imáját. Bizonyára gyüségnek és butának nyilvánítanák. Pedig az ima a legnemesebb cselekmény, mely által az ember magát az oktalan állattól megkülönbözteti. Valóban nem egy katolikus példát vehetne a törököktől! Az Isten előtt mindenesetre nagyobb becsben áll egy imádkozó török, mint a vallását gunyoló keresztény, habár a legműveltebbnek is tartja magát.

Délután ismét Ázsia partjaihoz közeledtünk, és távolból Karamániának égfelé meredező havasait pillantottuk meg. Mivel ezuttal is kedvező időjárásunk volt, kellemes társalgásban késő éjszakáig időztünk a földélzeten.

R ó d u s.

(*Május 5-én.*)

Reggeli 5 órakor Ródusnak hasonnevű fővárosánál horgonyt vetettünk. Ez a sziget legéjszakai pontján fekszik és a tengerről nagyszerű látványt nyújt. Ródus, (mely szó annyit jelent, mint szép rózsa) igen termékeny talajjal és egészséges éghajlattal bir, de fájdalom a török uralom alatt hajdani fényéből teljesen kivetkőzött. Két fénykorszakot számít: a hellent és a keresztényt. Az első a tudomány és művészet, a második pedig a sz. Jánosrend vitéz lovagjainak hős tettei által vált híressé a történelemben.

Midőn a nyugati népek Palesztinát a félholdnak engedték át szabad martalékul, és kizárólag saját tüzhelyeik védelmére szoritkoztak, egyedül a johanniták szálltak a sikra, hogy a hatalmas ellennel megvívjanak, és így az egyházat és a keresztény Európát megvédjék. 1411-ben kiüzvén a törököt a szigetet termékeny viránnyá változtatták. 1480-ban Konstantinápoly hódítója II. Mahomed támadta meg, de az erős ostrom daczára is vissza kellett vonulnia. Csak 1522-ben ütött Ródus végórája. Nagy Szulejman 100,000 katonával és nagy tengeri hajóhaddal támadta meg. Majdnem félévig hősiesen védtek magukat a johanniták a tizszerte nagyobb ellennel szemben, de végre is hadiszerek fogyatéka miatt, becsületteljes kivonulás feltétele alatt át kellett adniok a szigetet. Szulejman az ősz Villiers de l' Isle Adams nagymestert imigy vigasztalá ekkor: „Nehезemre esik ezen aggastyánt háza és udvarából” kiüzve látnom.“ Később, 1530-ban Málta szigetét kapták birtokul, melyből a vitéz lovagokat nem ugyan a török hatalom, hanem az angolok kapzsisága üzte ki.

„Hic Rhodus, hic salta.“

Ezen közmondás értelmét magyarázta nekünk a velünk utazó kamalduli szerzetes, midőn hajónk a várossal szemben megállapodott. „Aesopus meséiben olvassuk, — mondá — hogy egy országot világot beutazott ember, midőn hazájába tért, élményeinek elbeszélése közben kérkedve dicsekedett, hogy egész Ródus tanuja: miszerint a verseny-ugrásban minden vetélytársát hallatlan bravourral felülmulta. Erre a hallgatók egyike azt mondá: „Mi szükség tanukra hivatkoznod? Ime itt is elég alkalom a bravour véghezvitelére. Itt van Ródus, itt ugorjál!

Én ugyan nem szándékoztam bravourokat véghezvinni, de miután utazásunk folyamában a nagyszentmiklósi esperessel mindenhová elmentünk, — ha mindjárt a karavántól el is kellett válnunk, ide jöve azon szavakkal fordultam hozzá: „Hic Rhodus, hic salta, ergo et nos hic transilire debemus.“

A szót tett követé. Néhány percz alatt Ródus partján voltunk; kalauzunk azon helyre vezetett, hol

egykor a ródusi colossus állott. Ez a napisten ércszobra volt, és a világ hét csodái közé tartozott. Lábaival az öböl fölött egymástól 50 lábnyira lévő sziklatalapzaton nyugodott. Chares alkotá a 105 láb magas remek művet, melynek ujjai nagyobbak valának, mint közönségesen egy szobor szokott lenni. Felállítása után 56 évre földrengés következtében ledőlt. A szobor a partra esett, a hol majdnem 900 éven át érintetlenül feküdt, míg a szaraczenek VI. kalifája eladta egy zsidónak, ki az érczet 900 tevén tovaszállította.

Ródus és kikötője erődítményeivel és tornyaival középkori várhoz hasonlít. Góth izlésű kapuján keresztül léptünk a városba. Ez régi területének alig egy negyedét foglalja el, mindazonáltal jelenlegi lakóinak számához aránylag most is elég kiterjedt. A bazáron át a híres „Strada dei Cavalieri“ vagyis a szent Jánosrend vitézeinek útjára tértünk. Mennyire bámultunk: midőn ezen elhanyagolt városban lovagokhoz illő szép házsorokat, palotákat láttunk. Kapui fölött még most is ott függnek jelmondataikkal a leg-híresebb angol, francia és pápai nemesek czimeréi. Az utczára néző ablakok farácsozattal vannak eltorzítva, melyek mögé a törökök a nőket rejtik. Egyes házak egészen elhagyatva és elpusztulva látszanak. Valamint a többi keleti városokban, úgy itt is a tisztaságról szó sem lehet, minthogy a szemét a házak körül halmokban áll.

A jól kövezett ut felső végén látható a félig török imolává alakított templom, melyet a lovagok sz. János véd-szentjük tiszteletére építettek. A szép márvány oszlopok fehérre vannak meszelve, a rendház magtárrá átalakítva, a nagymester palotája pedig romokban hever.

Utközben saját szememmel láttam egy gyönyörű faragványu szobrot a földön heverni. Ha nem csalatkozom, sz. Miklós szobra volt. Valóban ahová a török lábát teszi, nyomában a pusztulás és rombolás jár.

Körszemlénket bevégezve bárkánkon ismét a hajóra siettünk.

Miután „Mars“-unkra az Európába szállítandó árucikkeket felrakták, a gőzgép ismét mozgásba jött. Utunkat az archipelagus számos szigetei közt vettük. Ezek közül különösen felemlitendő Kós szigete, melyen az Ap. cs. 21, 1. szerint sz. Pál is megfordult, és innét Ródusba és Patarába ment. Kelet felé láttuk a hólepte Taurust, egy mélyen benyuló öbölben pedig Heródot szülővárosát a régi Halikarnassust, melyet jelenleg Budrumnak neveznek.

Este felé Patmos szigetéhez értünk, melyet a tengerészek St. Giovanni di Patimonak, az uj-görögök pedig Patmosának neveznek. A sziget formátlan, kopár sziklatömeg és arról nevezetes, hogy Domitián császár Kr. sz. után 95-ben ide száműzte szent János apostolt: mivel Krisztus evangeliumát a tilalom daczára is férfias erélyvel hirdette.

A földézetten egy éltes korú, nyugalmazott olasz tengerész - kapitány volt, ki a mint mondá, többször megfordult Patmos szigetén. Szerinte két helyége van, melyek együttvéve 4—5000 lakost számlálnak. Az egyik La Scala, mely kikötővel is bír, a másik pedig Patmo városa. Ez utóbbinak egyik magaslatán görög klastrom áll, melyet állítólag Comnenus Alexis építtetett volna. A benne lakó szerzetesek templomukban mutatják ama természetes sziklabarlangot, melyben szent János a „Jelenések könyvé“-ben foglalt isteni kinyilatkoztatásokra méltattatott.

Az éj közeledtével ellenkező szél támadt: miért is a vitorlákat összegöngyölyíték. Fedézetén lévén ekkor, a matrózok figyelmetlensége következtében a vitorlakötéssel oly ütést kaptam, hogy rögtön eleredt orrom vére; csak az isteni gondviselésnek köszönhettem, hogy szemem világa ki nem futott.

A tenger hullámozott, tajtékozó habok iszonyú robajjal ütődtek hajónkhoz, a midőn nyugalomra tértünk.

Chios, Szmirna.

(Május 6-án.)

Hajónk éjjeli egy óraker. oly nagy zaj és csörömpölés közt vetett horgonyt, hogy mindnyájan felébredtünk. Néhány társammal a földézetre siettem. S ime, a szép holvilágos éjben előttünk feküdt Chios szigete és hasonnevű városa.

A sziget talaja igen termékeny, de a város csak kisszerű házakkal bir. A tenger itt mélyen benyuló földnyelvvel bir, melynek végén szikla emelkedik. Erre van építve a világítótorony, mely a többiektől eltérőleg csak két egyszerű lámpából árasztja fényét.

Az árucikkek ki és berakodása egy teljes órát vett igénybe, minek megtörténte után ismét felvonák a horgonyokat és gőzösünk Szmirna felé vette útját.

Reggel a kelő nap szép hajnalpirja üdvözölt. A tengeren szélcsend uralkodott. Mindenhol vidám arc mosolygott felénk, csak Jocher Tamás karavántársunk volt lehangolva: mert egészsége sehogy sem akart kedvezni. Különféle gyógyszerrel megkísérlették choleraszerű betegségét eltávolítani, de hasztalan. Végre én szolgáltam neki cseppekkel, melyeknek bevétele után baja csakhamar jobbra fordult.

Minél inkább közeledtünk Kis-Ázsia partjaihoz, annál inkább meglepett a gyönyörű tájkép. Egészen el valánk merülve a szép termékeny hegylejtők és a növénydús völgyek szemléletében. Itt-ott kisebb helységek tűntek fel, míg nyugat felől sziget szigetet érte. Reggel 9 óra felé a szmirniai öbölbe hajóztunk. Itt gőzöst kellett változtatnunk, és mivel új tengeri hajónk a „Delfino“ már a kikötőben állt, azonnal holminkkal átszálltunk. E közben kis vitorlás bárkán török hivatalnok felénk közeledett és feltartóztatni akart, hogy böröndjeinket megvizsgálja; de mi azonnal észrejöttünk, hogy ez csak ürügy a baksis kicsikarására, miért is határozottan ellene szegültünk és avval fenyegettük, hogy e miatt az osztrák-magyar con-

sulnál panaszt emelünk, mire szitkok elhalmozása közt távozott. „Delfino“ a „Mars“-nál jóval kisebb, hossza 215, szélessége 28, magassága 13 pedig láb. Átköltözésünk után ismét barkára szálltunk, hogy a várost megtekintsük. Mindnyájan sajnáltuk szegény bajor zarándoktársunkat, kinek az ágyat kellett őrizni.

Szmirna Kis-Ázsiának legjelentékenyebb kereskedelmi városa, Pagushegy lejtőjén fekszik, és félkörben terül el a tenger partjáig. Külseje igen jó benyomást gyakorol a szemlélőre, de benseje mi tekintetben sem felel meg a várakozásnak. A város több negyedre oszlik; legszebb része a frankok negyede, mely a tenger mentében van; szűk utczáival egész tömkeleget képez: miért is igen nehéz hű képét adni. Lakóainak száma 140,000-re rúg, ezek közt 60,000 szakadár görög, 50,000 mohamedán, 13,000 zsidó, 12,000 katolikus, 5000 örmény.

Midőn partra szálltunk a karaván széteszlott, én pedig három társammal, hazánk érdemdús biboros főpapjának **Simor János** ő Eminentijának kegyes meghagyásából, **Msgr. Spaccapietra** Szmirna érsekéhez vettem utamat. Ő Eminentija ugyanis a vaticani zsinat tartama alatt igen megkedvelte az ide való érseket: s ennek folytán régi jó barátságának jeléül üzenetével névjegyét is elküldeni méltóztatott.

Fájdalom Msgr. Spaccapietrát honn nem lelém; de mivel egyik udvari papja azzal biztatott, hogy nemsokára visszatérend, addig is megtekintettük a várost.

Először is a közel levő róm. kath. székesegyházba mentünk. A bazilikaszerű épületet kupola és két torony fődí. Diszes homlokzatán van a főbejárat, melynek oszlopos kapuzatához lépcsők vezetnek, tetőzetén több szép faragású szent szobor van alkalmazva. Nagyszerű külsejének megfelel belseje is; három hajóval és ugyanannyi oltárral bir. A főoltárkép szent János apostolt ábrázolja, ki a kis-ázsiai, nevezetesen pedig a szmirnai egyháznak alapítója volt. Mivel épen a má-

jusi ájtatosságot tartották, a szeplőtlen fogantatásu Szűz Mária oltára itt is gyönyörűen volt fel ékesítve.

Msgr. Spaccapietra hívei 100,000 frankkal járultak a székesegyház felépítéséhez, és maga Abdul Aziz szultán is 10.000 frankot adott. Azonban mindez öszszeg kevésnek bizonyult a monumentalis mű létesítésére; miért is az apostoli buzgalmu érsek bejárta Európát, és kegyadományokat gyűjtött. Így jött tehát létre e székesegyház, mely kétségen kívül Kis-Ázsiának legszebb kath. temploma. A ferencziek, a lazaristák és a kapuczinusok is csinos egyházakkal birnak. Ezekután az örmények székesegyházát tekintettük meg, mely első pillanatra elárulja az örmények dúsgazdagságát. Ugyanez áll a görögök templomáról is.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a paulai sz. Vinczéről nevezett irgalmas nénéknek itt is nagy-szerű kórházuk van, hol önfeláldozással szentelik magukat hivatásuknak; de ezen kívül a női nem nevelése körül is buzgólkodnak: miért is nemcsak a keresztények, hanem a törökök előtt is nagy tiszteletben állanak.

A város legszebb épületei közé tartozik a pasa palotája és a kaszárnya, amely 3000 ember befogadására alkalmas. A többi házak többnyire egy emeletesek és hol európai, hol keleti módra építvék. Szűk utczai piszkosak és rosz kövezetűek. A nagy tisztátalanság oka annak, hogy e különben paradicsomi vidéken oly gyakran dühöng a cholera és pestis. Élénk forgalmáról tanuskodnak a nagyszámu tengeri hajók, és Ázsia legtávolabbi vidékeiről árúcikkeket ide szállító tevék, melyek néha oly nagy számmal vannak, hogy a tengerpartra való közlekedést teljesen megakadályozzák. Említésre mertók még a török bazárok, de különösen az európai negyedben a boltok fényes kirakatai. Ezek bármely európai városnak díszére válnának. A mohamedán városrészben a nyulánk minaretek, és a laposfödelű házak fölött emelkedő óriási cziprusfák emelik a tajkép szépségét. Annyi bizonyos, hogy

keresztény uralom alatt Szmírnát, kedvező fekvésénél fogva, a világ egyik legszebb pontjává lehetne alakítani, de fájdalom a török uralom alatt minden elsatnyul.

Jártunk keltünk alatt a városban nem egy helyről szemünkbe ötlött Pagus hegység orma, melyet bizonytalan eredetű romok koronáznak. Valamivel lejjebb ama római szinkör omladékait vélik felismerni, melyben szent Polykarp vértanuságot szenvedett. Innét éjszakra a tiszteletére emelt templom maradványai kerülnek el. Közel ezekhez egy ciprusfának árnyékában mohamedán sír van, melyet úgy a keresztények, mint a törökök nagy tiszteletben tartanak: mivel a helybeli hagyomány szerint ide van eltemetve a szent vértanu.

Tény, hogy a kis-ázsiai kath. egyház alapítója: szent János, Szmírna első püspökévé szent Polykarpot tette.

Midőn Szmírnában Marcus Aurelius római császár uralkodása alatt a keresztény üldözés kitört, szent Polykarp, jámbor hiveinek unszoló kérelmére, egy mezei lakba rejtőzött. De végre is felfedeztetvén, az előbb említett amphitheátrumba vezették, hol épen a vadállatok viaskodtak.

Itt a küzdtéren, a praefectus abbéli felszóllítására, hogy tagadja meg Krisztust, adá ama férfias és szívhez szóló választ: „Nyolczvanhat éve, hogy szolgálok neki, és soha sem bántott meg; hogy szidalmazhasam az én királyomat, a ki engem megváltott?”

A praefectus a vadállatok elé vettetésével is fenyegette, de minthogy ezek viadala már befejezését érte, máglyára ítélte. A körülállók csakhamar elkészíték a máglyát, s ezután a sz. férfit megfoszták ruháitól. Midőn pedig le akarák szegezni, mondá: „Hagyjatok így. A ki nekem megadja: a tüzet elszenvednem, meg fogja adni azt is, hogy a máglyán mozdulatlan maradjak szegeitek biztosítása nélkül is.” A lángok fölėje kör alakban emelkedtek anélkül, hogy szent testét érintették volna. Az istentelen tömeg látván, hogy a

tüz nem fog rajta, felhívá a bakót, hogy a szentnek oldaladöfje törét. A gyilok bemélyítése után galamb szállt az égbe, és a tátongó sebekből oly erősen folyt a vér, hogy a lobogva égő nagy tüzet kioltotta.

Szent Polykarp számos tanítványai közül különösen kiválik szent Ireneus, a ki Florinushoz intézett egyik levelében azt írja, hogy emlékébe vésődött Polykarp életmódja, valamint mindazon hely, hol e szent élte utolsó perczeig járt és kelt. Folytatólag pedig megjegyzi, hogy a dicső vértanu nem egyszer beszélt előtte szent Jánosról és az Urnak egyéb tanítványairól is, kikkel többször élőszóval érintkezett. 106-ban meglátogató őt antiochiai szent Ignác, ki nem sokára hozzá és buzgó hiveihez levelet intézett. Mindakét levél mai nap is megvan.

Szent Polykarp a szmirniai község angyala; róla a jelenések könyvében szent Jánoshoz ekképen szól az Úr: „És a szmirnai egyház angyalának ird meg: Ezeket mondja az első és utolsó, a ki halott vala, és él: Tudom a te szorongatásodat és szegénységedet, noha gazdag vagy, és káromoltatol azoktól, kik magokat zsidóknak mondják, holott nem azok, hanem a sátán zsinagógája. Ne félj semmit azoktól, miket szenvedni fogsz. Ime az ördög némelyeket közöleték a tömlölczbe vet, hogy megkisértessetek; és tiz napig szorongatástok leszen. Légy hú mind halálig, és neked adom az élet koronáját. A ki győzedelmes leend, nem sértetik meg a második haláltól.“ (Jel. II. 8—11.)

Szent Polykarp mind halálig hú volt az Urhoz, azért nyerte el az élet koronáját. A még mai nap Szmirnában fennálló romok tanuskodnak hősies erényeiről, és azok követésére szólítják a jámbor zarándokot.

Kis-Ázsia partjain már az apostolok idejében virágzott a kereszténység. Efezus-, Pergamus-, Szmirna-, Tiatura-, Szárdis-, Filadelfia-, és Laodiceában volt ama hét jelentékeny község, melyekhez az Úr meghagyásából szent János fenyegető szózatát intézte, a mint azt a „Jelenések könyvé“-ben olvassuk. De mivel az Urhoz nem tértek, a hamis tanokat el nem vetették, a tisztátalan eledelek-

től nem tartózkodtak, a jóra való röstségüknek véget nem vetettek, virágjuk elhervadt és jelenlegi állapotuk arról tanuskodik, hogy teljesült az apostol fenyegető szózata. Ugy hiszem, egyedül szent Polykarp hatás közbenjárásának tulajdonítható, hogy Szmirna kegyelmet talált az Úr színe előtt, míg a többi városok romban hevernek, vagy nyomorult falvakká alacsonyodtak.

Mivel Szmirnából Efezusba gőzkocsin utazhatni, szerettünk volna az imént kifejtett igazságokról Efezus romjain elmélkedni, annál is inkább, mivel a bold. Szűz szent fiának halála után itt lakott sz. Jánosnál, ki e város püspöke volt. De fájdalom időnk és körülményeink nem engedték tervünk valósítását.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy tengeri utunk folyamában, hármat azon városok közül volt alkalmunk látni, melyek a halhatatlan Homert szülöttjüknek vallják. De halljuk az erre vonatkozó distichont:

„Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamis, Chios, Argos, Athenae
Certant de patria urbes Omere tua.“

Az e körüli kérdés ősrégi vitának tárgyát képezi, mindazonáltal az újabbkori tudósok nézete odahajlik, hogy Szmirna legnagyobb jogot formálhat e dicsőségre.

Körszemlénk végeztével ismét Szmirna főpapjához intéztük lépteinket, de mély fájdalomunkra most sem találtuk otthon. Mivel az idő rövidsége késztetett a hájóra térni, ő Eminentiaja névjegyét a következő tartalmu levéllel adám át az udvari papnak: Julius Czobor, cooperator Budapestini in Hungaria, redeundo ex peregrinatione hierosolymitana, Illustitati Vestrae homagium praestare cupiebat, ac una ex benigno Mandato **Suae Eminentiae Joannis Cardinalis Simor, Primate regni Hungariae et Archiepiscopi Strigoniensis** praesentes tradere voluit litteras.

Mivel a nemeslelkű Spaccapietrát már Tiberiásnak szent Péter temploma történetéből ismertem, mé-

lyen fájlaltam, hogy nem részesülhettem azon kiváló szerencsében magas személyiségével találkozhatni.

A parton társaink már türelmetlenül vártak. Sietve léptünk a bárkába, hogy új hajónk fedélzetére jussunk, mely a „Mars“ helyett fog tovább szállítani. A habok nagy erővel ütődtek a bárkához, melynek folytonos ingása igen kellemetlenül hatott ránk. Nem egyszer a magasan felszökő hullámok nagy robajjal bárkánkra zuhantak, és ruhánkat vízzel elboriták.

„Delfino“ fedélzetén nem éreztük magunkat oly jól, mint a nagy „Mars“-on, mivel kisszerű gőzösünk nem látszott elég biztosítékot nyújtani a nagy és szeszélyes tengerrel szemben. Berendezését illetőleg igen nagy fényt és kényelmet találtunk, és dicséretére legyen mondva, hogy mint a delfin oly szépen és gyorsan uszott a tenger habjain a sok sziget között.

Szmirna öblében reánk nézve Ázsiának végső pontját értük el, és most dél és nyugat felé Európának vezetett tengeri utunk.

VÉGBÚCSÚ AZSIÁTÓL.

Szmirna, Chios.

(Május 6-án.)

Szmirnából $\frac{3}{4}$ 5 órakor indultunk. Új hajónk kereskedelmi összeköttetéseinél fogva ismét Chios felé vette útját.

Társaságunkban egy uj-görög származásu fiatal orvosnövendék utazott, ki tanulmányait a berlini egyetemen végezte, és a német nyelvet tisztán, folyékonyan beszélte. A művelt ifjú hazája történetében nagy jártasságot tanusított, és mivel e vidékről való volt, kitűnő helyismével birt. Mondhatom, hogy ugy történeti, mint régészeti tekintetben talpra esett felvilágosítással szolgált. Az éj daczára a nagyszentmiklósi esperes és csekélységem sokáig elbeszélgettünk vele a hajó fedélzetén. Utközben szigetet érintvén, mondá:

„Nézzék uraim, most Ó-Görögországnak egyik legnevezetesebb pontjához jutottunk. Ez Samos szigete, Pythagoras hazája. Itt írta Heródot történetének első könyveit, midőn üldöztetése elől ide menekült. Igen megkedveltük a fiatal embert, ki megígéré, hogy holnap, midőn a szigetcsoporton keresztül utazunk, készséggel szolgálанд felvilágosítással.

Kellemes társalgás közben oly gyorsan mult az idő, hogy észre sem vettük, midőn éjjeli 12^{1/2} órakor ismét Chios szigeténél horgonyt vetettünk, hol fiatal barátunk megjegyzé, hogy Chios szigetének lakói a görög szabadságharcz alatt a „barbár“ töröktől igen sokat szenvedtek.

Miután az áruczikkék ki és berakodása megtörtént, a hajó kormányosa ismét meginditá a gépet, mi pedig Morpheus karjaiba vetettük magukat.

EURÓPA ÜDVÖZLÉSE.

S z i r a.

(Május 7-én.)

Hajónk ismét az Archipelagus szigetcsoportjai közt vette utját.

Midőn a földélzetre léptem, az ifjút, kivel tegnap megismerkedtünk, már görög olvasmányban elmélyedve találtam. Azon megjegyzésem, hogy deák koromban én is tanultam a görög nyelvet, igen érdekes beszélgetésre szolgáltatott alkalmat. Megütközését nyilvánítá, hogy Európa legtöbb gymnasiumában Reuchlin helyes olvasási módja helyett Erasmusét adják elő, melynek mi alapja sincs. Állításának igazolásául felhozá, hogy Erasmus előtt Európa művelt államainak tudósai szintén az új-görögök olvasási módját követték, melynek eredete 2—3000 esztendőre vezethető vissza. Elővettem könyvét és Erasmus módszere szerint néhány sort olvastam. Mily savanyu képet csinált, bedugta fülét s kérve kért, hogy hagyjak fel az olvasással: mivel azt görög ember nem hallgathatja. Érdeklődvén a tárgy

iránt, megmagyarázta a helyes olvasási módot. Ekkor eszembe jutott dr. Télyf János, m. tud. egyetemi tanár úr, a ki fényesen bebizonyította, hogy egyedül Reuchlin olvasási módszere felel meg a három ezred-éves hellen hagyománynak.

Egyebek közt megjegyzé, hogy ma már ismert dolog, miszerint a rotterdami Erasmus ezen helytelen olvasásra csak egyik barátja által tréfából rászédetett. S csakugyan Télyf tanár „A Classica Philologia Encyclopaediája“ czimű munkájában Vossiusra (Aristarch. l. 79. Foersch — kiad.) hivatkozva, következőleg adja elő az egész történetet. Egy alkalommal Glarcanus Henrik Párisból Lövenbe jövén Erasmus által ebédre hivatott. Ismervén Erasmus kíváncsiságát és hiszékenységét, már odautaztában gondolkodott a fölött, hogy mi ujsággal fogja meglepni a nagy görög tudóst. Erasmus abbeli kérdésére, hogy mi az ujság? ezt válaszolá: Görögországból Párisba nagy tudományú férfiak érkeztek, kik eltérőleg a mi vidékünkön használt görög olvasástól egészen más kiejtéssel élnek. Ő náluk a vita (β) betának, ita (η) etának, az α ai-nak, az \omicron oi-nak és így tovább mondatik ki. Erasmus kapván az alkalmon, hogy ezen kiejtés feltalálójának látszassék, hamarjában a latin és görög helyes kiejtésről dialogust irt: de midőn annak nyomára jött, hogy tréfából rászédetett, olvasási módját sem maga nem használta, sem barátjainak nem ajánlotta.

Azon kérdésekre, hogy az új-görögök képesek-e Xenophonnak vagy Herodotnak munkáit megérteni? tagadólag válaszolt: mivel azóta a nyelv sokat változott. Hisz ez a többi nyelveknél is észlelhető; mert ki volna p. o. képes Ulphilas gót bibliáját a mai német nyelv szerint megérteni? Szerinte korántsem oly nagy a különbség az ó- és új-görög nyelv között, mint a latin és az újabbkori román nyelvek között. És ép e miatt az új-görög irodalom törekvése oda irányul, hogy az új-görögöt a régi hellenre visszavezesse. Végre sajtó szívvvel megjegyzé, hogy rút hálátlanság Európától, hogy az új-görögöket a török rab iga alatt

hagyja sinleni, annyival inkább, mivel ezek őseinek köszöni polgáriasultságát.

E közben Naxiát a régi Naxost érintők, melyről azt mondá a görög ifju, hogy az ó-korban különösen Bachus istenitisztelete által tünt ki; a régiségek mind erre vonatkoznak és sajtáságos, hogy az itt talált érmeken Bachus szakállal van ábrozolva. A tenger tulsó felén Myconét láttuk, mely kikötőjével biztos menhelye a tengerészeknek. E sziget talaja igen termékeny és vadállatokban bővelkedik, lakói pedig a legkitünőbb matrózokat szolgáltatják. Delos szigete mely mellett elhaladtunk, az Apollónak tiszteletére emelt templom romjairól nevezetes. Végre Tynos és Andros szigetek érintésével Paroshoz értünk, melynek romjai egykori fényére emlékeztetnek. Hirneves férfiui közé tartozik Archilochus, a jambusi versláb feltalálója.

Körülbelül 11 óra lehetett, midőn Szira előtt horgonyt vetettünk. A vesztegzár miatt az egészségügyi bizottság azonnal a földélzetre lépett, megvizsgálta a hajót és népét, és miután ragályos baj nem fordult elő, minden akadály nélkül kezdetét vette ugy a be és kirakodás, valamint a be és kiszállás.

Itt valóban jó benyomást gyakoroltak ránk a bárkások, kik nem rohanják meg a hajót, még mielőtt horgonyt vetne: a mint az Ázsia és Afrika kikötőiben történik, hanem nyugodtan várnak a parton, míg az egészségügyi bizottság meg nem ejti vizsgálatát, és csak az adott jelre gyorsan ugyan, de sorakozottrendben zajtalanul közelednek: jól tudván, hogy a rendnek megszegői a tengeri rendőrök által visszaparancsoltatnak a partra, és megbüntettetnek.

Előttünk volt Szira gyönyörű tájképével. A verőfényes nap sugaraitól ezüstözött tenger fodros hullámai közül kiemelkedő kúp alakú hegyre és ennek aljában épített város kikötőjében Trieszt, Marseille, Konstantinápoly, Alexandria, Szmirna és Atheneből jött tengeri járművek állomásoztak.

Itt ismét hajóváltoztatásra került a dolog, de mivel gőzösünk Konstantinápolyból még meg nem érkezett, elég

időnk volt, hogy a nagyszentmiklósi esperessel, Nagy Ignáczczal és egy német társammal a várost meg-
szemléljük.

Partra szállván ismét Európa földjén jártunk: mert Szira már Uj-Görögországnak egyik jelentékeny kereskedelmi városa. Könnyebült szívvvel tekintettünk az égre hálát adván az Urnak, hogy a Szentföldnek meglátása után ismét azon világrészbe léptünk, melyben bölcsőnk ringott.

Helyisme hiányában nem tudtuk: merre vegyük utunkat. Ahová csak tekintettünk, mindenütt, a háza-
kon, úgy mint a czimtáblákon görög feliratokat talál-
tunk. Itt olvastuk *Καφενεῖον* (kávéház) ott *Φωτογραφεῖον*
(fényirda), amott pedig *Καπνοπολεῖον* (dohánytózs) stb.

Keletnek, közel a tengerparthoz csinos alkotásu
templom költé fel figyelmünket: miért is ez irányban
vettük utunkat. A helyszínén élteskorú férfiú jó borra
való reményében nagy készséggel nyitá fel a templo-
mot. De mivel vele beszélni nem tudtunk, e szavak-
kal: „*Ἐκκλησία ὁρθοδόξων*“ (ekkliszia ortszodzokszón)
értésünkre adá, hogy ez a szakadár görögök székes-
egyháza.

Nagy volt zavarunk, minthogy a város lakói a
hozzájuk intézett kérdésekre nem tudtak sem olaszul,
sem francziául válaszolni: miért is, mint a karaván
tolmácsa, összeszedtem egész ó-görög nyelvismeretemet,
és a hajón tanult Reuchlin féle szókiejtés szerint e
kérdést intéztem egy ott álló emberhez: „*Ὁὐκ ἐστὶν*
ἑκκλησία ῥωμαϊκῆ καθολικῆ?“ (Uk estin ekklisia roméki
kaszoliki. *Hol van a római katholikusok temploma*)
mire a hegy tövében állótól — ki ujjával a magas-
latra mutatott, — ama választ nyertem: „*ἐν προσανῶ*“
oda fent.)

A hegy oldalában épített városrésznek úgy szólva ut-
czája nincs. A közlekedés sikamlós márvány lépcsőkön
történik, melyek házról házra, és egyik közből a má-
sikba vezetnek. Száz meg száz lépcsőn teljesen kime-
rülve a hegyre értünk, melynek csúcsát a róm. kath.
székesegyház, a püspöki lak és a papnövelde koronázzák.

Mindeme épületek fallal körítvék. Sokáig kopogtattunk az ajtón, míg beeresztettek.

A templom csinos, de egyszerű és minden fényt nélkülöz. A vezető tisztét teljesítő áldozár szerint ezen székesegyház egyszersmind plébánia templomul szolgál, de kivüle van még a katolikusoknak szent Sebestyénről nevezett plébániájuk is.

Ézután Msgr. Alberti József Szira püspökénél tisztelegtünk. A 70 év körül lévő tisztességes aggastyán igen nyájasan fogadott. Korszerinti sorrendben mutattuk be magunkat, én lévén a legfiatalabb utolsónak maradtam. Midőn felemlítém, hogy budapesti segédleész vagyok, olaszos- latin kiejtéssel azon kérdést intézte hozzám: „Tu ergo noscis antistites hungaricos: **Simor, Haynald et Strossmayer**? Isti fuerunt optimi latini in concilio Vaticano.“ Nagy érdeklődéssel kérdezősködött még a többi főpapjaink és az ausztriai püspöki karról, valamint az osztrák-magyar katolikus egyház bel és külállapotáról. Irántunki jó indulatának jeléül azonnal jó likörrel és narancsból készült hűsítő étellel megvendégelt.

Társalgás közben lakásának erkélyére mentünk, honnan a végtelen tengerre, a Cycladok szigeteire és az alattunk lévő városra széttelkítettünk.

Szira — mondá barátságosan a püspök — Görögország legvirágzóbb kereskedelmi városa, s mintegy 14—20,000 lakossal bir. Két részre oszlik, ahol most vagyunk, ez a régi Syros vagyis a felső város, melynek sasfészkek módjára a hegy oldalához épített házaiban kizárólag latin és görög katolikusok laknak.

Szirában, jegyzé meg tovább, igen áldásdusan működnek az Úr szöllejében a jezsuita atyák, a kapucziusok és a szent Józsefről nevezett francia apácák.

Msgr. Alberti egyebek közt egy tragikus eseményről is megemlékezett. Ugyanis, kevéssel megérkeztünk előtt, midőn egyik ünnepnapon a vecsernyét fényes papisegédlettel tartá, zivatar támadt, a villám az oltárba ütött s egyik kanonokját, — kinek jámborságát különösen kiemelte, — agyonsujtotta, három kis-

papját súlyosan megsebesítette, a többieket pedig anélkül, hogy bajuk történt volna, földre terítette.

Alattunk fekszik az új városrész. Ez a hegy tővétől a tengerig terjed, és a part mentében két párhuzamosan haladó utcát alkot. A magasabban fekvő Eolus utcának, az alantabb lévő, mely házaival a tengerre néz, kereskedő-utcának neveztetik. Ebben vannak a consulatesok, az ügynökségek, gyárak, boltok raktárak, valamint a különféle mesteremberek műhelyei. Az új város Hermes (Mercurius) kereskedelem istene után Hermopolisnak hivatik. Egykor csak halászgunyhók állottak itt, most azonban rendszeresen kiépült város. Emelkedése a görög szabadságharcz ideje óta kezdődik. Ez alkalommal ugyanis a török birodalomból menekült számos görög ide telepedett le, és jelentékenyen szaporította a lakosok számát. De teljes felvirágzását ama körülménynek köszöni, hogy kedvező fekvésénél fogva itt kötnek ki az osztrák és francia, jelenleg pedig más nemzetek kereskedelmi gőzösei is. A mi magát a szigetet illeti, ez kopár, és magas sziklahegyei minden tenyészet nélkül meredeznek az ég felé, kivéve éjszaki szélét, hol fügefa-, szőlőtők és gyapotültetvények is vannak. A város közelében forrás van, hová a mythos a sziget nympháinak gyűlhelyét teszi. Az alsó és felső város leányai innen meritik a sziklából fakadó kristálytisztá vizet. Szira jeles szülöttjei közül felemlitendő Pherekydes, a lélek halhatatlanságát tanító bölcsész, kinek nagyhirű tanítványa Pythagoras volt.

Mondhatom a felmenet terhes volt, de a leszállás se volt valami kellemetes a rozzant és sikamlós márvány lépcsőkön. Csakugyan ismételten törént, hogy egyikünk, vagy másikunk elesett, mire az arra járó-keelő görögök sajnálkozás helyett jó nagyot nevettek.

Leérkezve magunk is meggyőződünk, hogy az alsó város európai szinezettel bir. Kövezete igen jó, és több kávéháza és vendéglője is van. Minthogy nagy volt a hőség, ezek egyikébe tértünk. Nekem kellett ismét összes görög nyelvismeretemmel előállnom, hogy

megkapjuk az óhajtott üditő italt. Megpróbáltam tehát szerencsémét és új görög kiejtéssel mondtam a vendéglősnek: „*ἐν κίπελλον τοῦ οἴνου*“ (en kipellon tu inu. Egy pohár bort!) — Nemcsak társaim, hanem én is megvoltam lepetve, midőn a vendéglős előnkbe állítá a kért italt, de mivel ez túlságosan édes volt, egyikünknek sem ízlett. Most azonban megakadt a kerék. Nem tudám magamat tökéletesen kifejezni, *μέγα γλυκύ, μέγα γλυκύ*“ (igen édes) mondom, mi közben egyszersmind taglejtésemmel is tudára adtam, hogy borunkat kevésbé édes itallal vegyítse. A dolog megtörtént. De midőn fizetésre került a sor, görög nyelvismeretem végképen cserben hagyott: mert az egyszeregyet görögül már rég elfeledtem. Bizonyos pénzüsszeget adtunk neki, melyből a kiadást tetszés szerint levonta. Megcsalt-e, vagy nem? arról nem szólhat a krónika. Társaim végre is indittatva voltak kinyilatkoztatni, hogy jobb tolmácsot nem választhattak volna, mire én mosolyogva azt válaszoltam: soha sem gondoltam volna, hogy valaha görög tolmács is leszek.

Délután három órakor megérkezett a karavánt Triesztbe szállítandó „Urano“ nevű nagy tengeri colossus. Miután a „Delfino“-n utóljára még jól étkeztünk, hozzá láttunk az átköltözködéshez, mi a közelség miatt a legnagyobb kényelemmel fogatosított.

Esti 8 órakor hagytuk el a kikötőt. A tengeren gyönyörű látványt nyújtottak a Szira magaslatáról előttünk ismeretlen okból légbe bocsátott röppen-tyük. „Uranó“-nk háta mögött a szépen megvilágított Szira fényt árasztó pharosával tündökölt; előttünk a csillogó tenger terült el, melyben a hold ezüst sugarai fürödtek; fölöttünk pedig a csillagos égboltozat ragyogott.

Csak ki tengeren utazott, tudja: mily regényes egy ily éjszakát a hajófedélzeten tölteni. Az ünnepélyes némaságot csak a gőzös egyhangu zuhogása és a hold kísérteties fényében tündöklő habok zajlása veré fel. Ha a fedélzetre veted pillantásodat, nyugalmas, de nem rideg tanulmányozója lehetsz a hajó népének, hol

kor, rang, nemzetiség és vallás tekintetében a legellentétebb emberek alusszák édes álmaikat. A kemény fedélzet szolgál puha vánkosul, és mégis mily jóízűen alusznak! Ugyan, mit álmodnak? Oh ezt a gyarló emberi ész ki nem találhatja: mert az eszmétársítás száz meg ezer villámgyors alakulásait nem ismeri. Egyesek önmagukat számkiveték hazájukból, hogy idegen országban szerencsét próbáljanak; mások pedig életük meghosszabítása végett enyhébb éghajlat alá mennek üdülést keresni. Ezeket kereskedelmi vágy, üzérsszellem szülte gondok hozák a tengerre; azokat vallásos indokok készteték a Szentföldet meglátogatni, és most örvendenek, hogy ismét hazájukba térhetnek. Emez kéjutazó, amaz pedig buvárkodó tudós. Egyiknek már az arczáról leolvasható az inség és nyomor, másoknak már külső megjelenése is elárulja a gond nélküli életet. Ha a hajón a különböző rangú és állású alvók között jársz a síri csendben, temetőben képzeled magadat, mely „Memento mori“-ként a halál előtti egyenlőségre utal. Ily gondolatokba merül az elmélkedő utas, ha a hajó valamely csendes zugába vonul.

Már a hetedik éjjelt töltjük a hajón, de mivel éjfél után szerfölött nyugtalankodott a tenger, be sem hunytam szememet.

Folytatólagos utazás a tengeren.

(Május 8-án.)

Körülbelül 6 órakor a gőzgép folytonos erős füttyölése felébresztett reggeli álmunkból. Megtudandók az okot mindnyájan a fedélzetre siettünk. „Úránó“-nk sz. Angelo fokát, Görögországnak legdélibb pontját érinté. Kopár, meredek sziklatömeg nyulik itt a tengerbe. A szikla falnak egyik a vízre néző oldalában már 48 év óta remete lakik, ki a közeledő hajókat kis harangjának meghuzásával és lobogójának felvonásával üdvözli. Míddön már közel voltunk, csakugyan megjelent az őszbe-

borult remete. A kapitány fehér zsebkendőjével köszönté, és a nagy colossus is kétszeri füttyentéssel tisztelgett. Bevett szokás szerint hajónk is megállapodott, és a kapitány parancs szavára két matróz csolnakba szállt, hogy a remetének alamizsnául szánt ételmaradványokat a sziklapartra tegye. Mindnyájan meg válnék lepelve, midőn a meredek szikla egyik üregének bejáratánál emberi alakot láttunk, és elismerőleg azon gondolattal fordultunk feléje, hogy ily életmódra való elhatározás valóban hősiesség igényel; mert bizonyára nem hiú földi vágyak, hanem csak magasabb érdekek késztették erre. Sz. Angelo foka és Cerigo szigete között hajóztunk el Görögország két déli pontja: Matapan és Gallo fokai felé, melyek tőlünk jobb kézre estek. Itt kapitányunk a tengeren egy helyet mutatott, hol állítása szerint kevéssel ezelőtt egy gőzös hajótörést szenvedett. Falvak, zöldelő völgyek és tenyészet nélküli magas hegyek hólepte csucsakkal merültek fel, hogy ismét eltűnjenek. Közvetlen a tengeren erődítvényeket és néhány várost is pillantottunk meg, melyeket Modon- és Navarinonak jelöltek. Ez utóbb említett városnál 1827-ben a török tengeri flotta az egyesült angol-francia-orosz hajóhad által megsemmisített.

Estve öt óra felé permetezni kezdett, de nem sokára elállt az eső, és az idő kiderült. A gőzös ismét a már ismert jóniai szigetek között tovább haladt. Az éj beálltával a tenger igen zajlott, minek következtében hajónk is szerfölött ingott.

Korfu.

(Május 9-én.)

Hajónk $\frac{1}{2}$ 8 órakor Korfu felé közeledett, melynek látképét ködfátyol takarja el. Fél órai hajózás után a legszebb jóniai sziget hasonló nevű fővárosának kikötőjében horgonyt vetettünk. Itt váltak el a karavántól: Abbelen, Kirckmayer és Jocher, mivel Brindisin át Ró-

mába szándékoztak utazni, mi pedig egyenesen Triesztnak tartottunk.

Mintogy hajónk itt hosszabb ideig időzött, és én a nagyszentmiklósi esperes urral a várost megtekinteni ohajtottam, a karavántól való társakat elkisértük a tengerpartra.

A kikötőt a tengerbe nyuló hegyek, és az ezekkel szemben fekvő Vido szigete alkotja: miért is biztos menedéket nyújt a hajóknak. A város a sziget keleti oldalán egy kettős, kupdad csúcscsal bíró magaslat tövétől a tenger-partig félkörben terjed. A csúcsokat koronázzák romjai a régi fellegvárnak, mely uralva a várost, a tengert és kikötőjét egykoron az ellenség rémületét okozá.

A partra érve azonnal bérkocsit fogadtunk, mely a város legérdekesebb pontjaira elvitt.

Láttuk a király csinos palotáját, mely előtt egy híres hadvezér szobra emelkedik. E körül van a városnak legszebb része.

Bérkocsisunk, hol tágasabb, hol szűkebb, de tisztán tartott utczákon a római kath. székesegyházba vezetett. Itt egy odavaló kanonokkal találkoztunk, ki nagy előzékenységgel megmutatta a csinos, de egyszerű templomot.

Msgr. Ribelli Korfu püspökénél is ohajtánk tisztelegni, de mivel a husvéti ünnepeket Jeruzsálemben töltötte mély fájdalmunkra otthon nem találtuk.

Közel a parthoz szent Spiridion a sziget védszentjének egyháza áll, a ki Cziprus szigetének püspöke volt, és a IV-dik században vértanuságot szenvedett. A templom, mely a szakadár görögöknek tulajdona és egyszersmind székesegyháza is, igen gazdagon van aranyozva és festményekkel ékesítve. Különös említésre méltó az oldal-kápolnában lévő szent Spiridion szentélye, melyben a vértanú ereklyéi egy káta-falkszerű emelvényen álló, ezüsttel kivert koporsóban nyugszanak. Vezetőnk ének és ima közt emelvén fel fedelét, rámutatott a tiszta ezüst koporsóra, mely a tulajdonképeni ereklyetartó. Az olaszul

beszélő görög pópa azt állítá, hogy a szentnek teste még teljes épségben van.

A város külszine igen jó hatást gyakorolt ránk, bir 3—4, sőt 5 emeletes házakkal is. Lakói száma 25,000 rúg, kik közül 6000 katolikus. Forgalma élénk, kereskedelme kiterjedt. Különösen nagy sürgés forgást észleltünk a vásártéren, ahol görögök, törökök, zsidók albániaiak és dalmaták saját nemzeti viseletükben tarka-barka népvagyuléket alkottak.

Utközben Korfu újabbi erődítvényeit is megtekintettük. Ezekkel szemközt Uj-Görögország katonai hatalmára vonatkozólag gúnyosan megjegyzé a fiaker: „La fortezza e suoi muri sono forti, ma dentro non è forza.“ (Ime a hadi erő nélküli vár erős falaival.)

Végre a városon kívül lévő nyaralókhöz hajtott kocsisunk. A széles kocsit lombos fasorokkal bir, és mindkét oldalán virágos kertek közt csinos nyárlakok emelkednek. Ezek közt mutatta ama gyönyörű villát, amelyben néhány év előtt ő *Felsőége*, a népei által hön szeretett **Erzsébet királynénk** lakott. Valóban egy fejedelemnöhhöz méltó tartózkodási hely! Kedvező fekvése, nagyszerü kilátása és gyönyörü parkja van.

Nagy felháborodást szült a városban ama esemény, hogy a törökök Salonikiben meggyilkolták a porosz és a francia consult. Ezen hirt az „Adria“ czimü olasz lapban olvastam, és a kávéházban lévőeknek arczán lehetett látni, hogy beszédük tárgya a körül forog: mily bonyadalmakat idézhet elő ezen esemény.

Körszemlénk végeztével Uránónkra siettünk, mellette állt a „Pachino“ nevü olasz hajó, melynek fedélzetén Rómába utazó társaink valának, kikkel elindulásig folytonosan társalogtunk. De végre is ütött a válás órája. Délben felhúzták a horgonyokat és mi Triesztnak vettük utunkat; még sokáig intettünk társainknak, mig végre „Pachino“ láthatárunkról eltűnt.

Jobb felül Albánia, balra pedig Korfu hegylanczolatai között a tenger tükrén tovasikamlott Uránónk. Igen jól vette ki magát egy alig husz lépésnyire terjedő sziget, melyen szép világító torony emelkedett.

Itt már Korfu is eltűnt, de Albánia kopár bércei még folyvást bucsut integetének.

Este felé a tenger igen zivataros volt, a felkorbácsolt hullámok hányták vetették hajónkat, minek következtében a tengeri betegség előjelei nálam csakhamar mutatkoztak. Erősen hiszem, hogy kitört volna rajtam a roham, ha csakhamar az orosz theából álló vacsorát magamhoz nem veszem

Utolsó éj a tengeren és monarchiánk üdvözlése.

(Május 10-én.)

Reggel felébredvén a tengerrel ölelkező égboltozaton kívül mitsem láttunk. Tíz óra felé Dalmatiához tartozó Agosta szigetéhez értünk. Ezzel tehát üdvözöltük az osztrák-magyar monarchia első magaslatait. Szélcsend uralkodott, midőn Aragosta, Lessina, Caccia és Cacciola, Curzola, Lissa és Meleda szigetei közt vezetett utunk. Hat órakor délután Zára környékén voltunk. Estefelé az ég beborult, a hold nem árasztá fényét, megnyitak az ég csatornái, szakadt az eső, villámlott, menydörgött és csak időközönként világíták meg a cikázó villámok a sötétségbe burkolt Dalmatia partjait. Denique a tenger még az utolsó éjjel sem akart körmei közül kibocsátania nélkül, hogy bajt nem okozott volna. A felbőszült vizi elem hányta vetette hajónkat, becsaptak a hullámok, ropogott és recsegett a jármű. De háladatlan volnék, ha a nagyszerű tünemény láttára vissza nem vonnám szavamat; mert úgy látszik, mintha a természet — ünnepélyes fogadtatásunkra — villámaival tüzijátékot, menydörgésével pedig üdvölvéseket rendezett volna. Az utolsó éjjel mindnyájan ébren valánk, várván a zivatar kimenetelét: a mely 6 órán át széles kedve szerint dühöngött.

Megérkezésünk Triesztbe.

(Május 11-én.)

Illiria és a magyar tengervidék közt fekvő Quarnero öblébe reggeli 1¹/₂ órakor érkeztünk. Az öböl a tengerészekre nézve Adriának egyik vészpontja. Mi daczára a dühöngő „bóra“-nak szerencsésen áthajóztunk. Két órákor az erődítvényéről és hajógyáráról híres Póla, 7 órákor pedig az egészségtelen vidékü Parenzo mellett elhajóztunk. Tőlünk balra magas havasok fehérlenek a távolban. Igen érzékeny hideg volt. A „bóra“ hatalmas Uranonkkal ismét érezteté mérgét. A tenger felbőszült hullámai játszottak s majd itt, majd ott földelzetünkre csaptak. A csinos Salvori világító tornyot és a szép fekvésü Pirano városának félszigetét óriási hullámok nyaldosák. De ezentúl lassan-lassan csillapult a bóra dühe. A sziklaszigeten fekvő, gyönyörű Capo d' Istria büszkén tekintett a tengerre. Távolról látjuk már a festői fekvésü Miramarét. Elvégre majdnem 11 napi tengeri út után reggeli 9 órákor hajónk utoljára kötött ki a trieszti öbölben.

Miként a Szentföld első megpillantásánál a mély vallásos érzelmek hála-imára késztenének, ép ugy most elérzékenyülve könnyes szemekkel köszönetet mondék az ég és föld Urának, hogy ismét azon talajra léphettem, honnan márczius 17-én zarándoklásom útjában a tengerre szálltam.

10¹/₂ órákor szárazföldre léptünk. Midőn a rakpart lépcsőin felmentünk, egyik német zarándoktársunk, a ki sokat szenvedett a vizi ut tartama alatt, a tenger felé fordulva felkiáltott: „Du Meer du kriegst mich auch nimmer mehr!“ Én pedig vallásos érzelmektől áthatva felsóhajték: „Vajha minél hamarább viszontlátnám a Szentföldet!“

Partra szállván együttesen sant Antonio templomába siettünk, hogy a szerencsésen befejezett zarándoklásunkért közösen „Te Deum“-ot mondjunk.

Mint hű társak a jó és a balsorsban, mint olya-

nok, a kik a hosszú út alatt úgyszólván csak egy családot képeztünk, könyvek és testvéries csókok között „Isten veled“-et mondánk egymásnak, és közö hajunk az volt, hogy mindennapi imájában egyikünk se feledkezzék meg a másikról.

Ki-ki hazájába tért, én pedig az elnök és a nagyszentmiklósi esperes urral még egy napot töltöttem Triesztben. Érdekes volt reánk nézve a nagyszerű hajógyárban látni a Vestát, mely bennünket Palesztinába szállított, és most itt gyógykezelés alatt volt. Tehát nemcsak én, hanem a vízi jármű is megérezte a tengeri utazásnak hatását.

Május 12-én a gyorsan elrobogó vonattal Bécsbe indultunk. A honfitársak számára még itt sem ütött a keserű válás órája. Nem! egy napot még együtt töltöttünk az osztrák fővárosban, együtt szálltunk azután „Buda-Pest“ hajóra, s akkép utaztunk egész Esztergomig. Itt azonban el kellett hagynom azokat is, akiket több oknál fogva különösen szerettem. Egyiköket: a nagyszentmiklósi esperes urat az élet Úra kiszóllította immár az élők sorából. Requiescat in pace! Az elnök urat pedig éltesse az ég még sokáig!

Másnap tisztelgettem ő *Eminentíájánál*, aki szokott atyai kegyességével fogadta „a szakálos chaldeus papot.“

Végre május 17-én estefelé szerencsésen társaim körébe Budapestre érkeztem.

Kedves köteletségemnek tartom hálás köszönetet mondani ezennel a zarándok út szervezőjének, valamint Angeli Ferencz atyának is, kik czélszerű intézkedéseik által zarándoklásunkban hathatósan elősegítettek.

Láttuk tehát a földi Jeruzsálemet, adja az Isten, hogy egykoron a mennyeit is meglássuk!!

IN DEI NOMINE AMEN.

Omnibus, et singulis praesentes litteras inspe-
cturis, lecturis, vel legi auditoris fidem, notumque faci-
mus, Nos Terrae Sanctae Custos, Devotum Peregrinum
Admodum Reverendum Dominum Julium Czobor, ex
Hungaria Archidioecesi Strigoniensi. — Jerusalem felici-
titer pervenisse die 3. mensis Aprilis anni 1876 :
inde subsequentibus diebus praecipua Sanctuaria, in
quibus mundi Salvator dilectum populum suum, immo
et totius humani generis perditam congeriem ab in-
feri servitute misericorditer liberavit, utpote Calva-
rium ubi Cruci affixus, devicta morte, Coeli januas
nobis aperuit ; SS. Sepulcrum, ubi sacrosanctum ejus
Corpus reconditum, triduo ante suam gloriosissimam
Resurrectionem quievit ; ac tandem ea omnia Sacra
Palestinae Loca gressibus Domini, ac Beatissimae eius
Matris Mariae consecrata, a Religiosis nostris et Pe-
regrinis visitari solita, visitasse, et Sacrosanctum Missae
Sacrificium hisce in Locis celebrasse. In quorum fidem
has scripturas officii Nostri sigillo munitas per Secre-
tarium expediri mandavimus.

Datis Jerusalem ex venerabili Nostro Conventu
SS. Salvatoris die 20 mensis Aprilis 1876.

(L. S.) Fr. *Barnabas ab Interamna* m. p.
Secretarius Terre Sanctae.

Sein grab wird glorreich sein.
Isai. 11. 10.

Es ist ein grosses Glück den Heiland an den Orten anzubeten, die er durch seine Geburt, durch seinen Wandel auf Erden, durch sein bitteres Leiden und seinen Sieg über Tod und Hölle verherrlicht hat. Die Geheimnisse des Heiles treten dort, wo sie vollbracht wurden, mächtiger an die christliche Seele heran und die fromme Rührung, die das Herz ergreift, kann durch die Gnade des heiligen Geistes zu einem Schatze für Zeit und Ewigkeit werden. Daher begannen schon als das Christenthum noch von den Heiden verfolgt wurde, die Wallfahrten nach den heiligen Lande und zu dem Grabe, dessen Siegel der Auferstandene gebrochen hat. Den Fuszstapfen so vieler Frommen ist Hochw. Herr Julius Czobor nachgefolgt und unter Gottes Schutze am 3. April 1876 glücklich in den östereichischen Pilgerhause zu heiligen Familie angelangt. Er hat die heiligen Stätten im Geiste des Glaubens und der Liebe besucht und die heiligen Sakramente der Busse und des Altares andächtig empfangen. Die Erinnerung an die ihm gewordene Gnade geleite ihn stärkend durch das Leben und bis hinauf in das himlische Jerusalem.

Jerusalem, den 18. April 1876.

(L. S.)

Johann Fahrngruber m. p.
Rector des österr. Pilgerhauses.

TARTALOM.

I.

Egyiptom.

	Lapszám.
Előszó és Programm.	5
Utazási előkészületek.	8
Trieszt. Márczius 17-én.	10
Hat nap a tengeren.	15—25
Alexandria. Márczius 23-án és 24-én.	26—37
Kairó. Márczius 25., 26. és 27-én.	37—97
Kairó—Szuez. Márczius 28-án.	98
Szuez. Márczius 29-én és 30-án.	103—127
A szuezi csatorna története.	127
Izmaila. Márczius 31-én.	134
Port-Szaid. Ápril 1-én.	140

II.

Palesztina.

Jaffa. Ápril 2-án.	147
Jaffából Ramlehbe. Ápril 2-án.	156
Ramlehből Jeruzsálembe. Ápril 3-án.	162
Jeruzsálem Ápril 3-án.	170
A szent város történeti vázlata.	179
Jeruzsálem jelenlegi hely és népisméje	189
A szent sír temploma. Ápril 4-én.	192
Az Olajfák hegye. Ápril 4-én.	223
Jeruzsálem. Ápril 5-én.	250
Kirándulásunk Jerikóba és a negyvennapos bűjt pusztá- tájába. Ápril 6-án	292
Jordán, Holttenger és Mar-Szába. Ápril 7-én.	310
Efraim és Sára vagyis a jerikói rózsa. Báró Pullaret francia eredetije után	314
Mar-Szába. Ápril 8-án.	356

Mar-Szábából Jeruzsálembe. Ápril 8-án.	362
Jeruzsálem. Ápril 9-én.	365
Betlehem. Ápril 9, 10 és 11-én	373—444
Beit-Dzsála, Szent Fülöp kútja és Szent-János. Ápril 11-én.	445
Szent-János és pusztája. Visszatérésünk Jeruzsálembe. Ápril 12-én.	461
Jeruzsálem. Ápril 13—16-ig bezárólag vagyis a nagy hét alatt.	471—554
Kirándulásunk Emmauszba és Neby-Számuclbe. Ápril 17-én.	554
Jeruzsálem. Ápril 18-án és 19-én.	564—578
További zarándoklásunk Judeán, Szamarián és Galileán keresztül. Végbúcsú Jeruzsálemtől, El Bir, Dzsifna. Ápril 20-án.	578
Ain Haramieh, Lubna, Mokna síksága, Jákob kútja, Egyiptomi József sírja, Garizim és Hébal, Szikem városa. Ápril 21-én.	589
Naplusz, Szamaria, Dzséba, Betulia, Dzsenin. Ápril 22-én.	597
Ezdrelon síksága, Szunam, Naim, Megiddó térsége, Názáret. Ápril 23-án.	609
Názáret Ápril 23-án és 24-én.	611—631
Tábor, Tiberiás tava és városa. Ápril 25-én.	631
Tiberiás, Magdala és Kafarnaum Ápril 26-án.	646
Tiberiás, a Kenyérszaporítás és a Nyolcz boldogság hegye, El Lubieh, El Buttauf síksága, Turam falva, Kefr-Kána, El Mesed, Názáret. Ápril 27-én.	659
Názáret, Ezdrelon síksága, Kison patakja, Kaifa és Karmel. Ápril 28-án	665
Karmel nevezetességeinek megtekintése. Ápril 29-én.	673
Karmeli körszemlénk folytatása és visszatérés Kaifába. Ápril 30-án.	678
Búcsú a Szentföldtől Május 1-én, és tizenegy nap a tengeren.	680
Beirut. Május 2-án.	684
Cziprus. Május 3-án.	689
Cziprustól. Ródusig. Május 4-én.	691
Ródus. Május 5-én.	693
Chios, Szmirna, Május 6-án	697
Végbúcsú Ázsiától., Szmirna Chios. Május 6-án.	703
Európa üdvözlése. Szira. Május 7-én	704
Folytatólagos utazás a tengeren. Május 8-án	711
Korfu. Május 9-én.	712
Utolsó éj a tengeren és monarchiánk üdvözlése. Május 10-én.	715
Megérkezésünk Triesztbe Május 11-én.	716

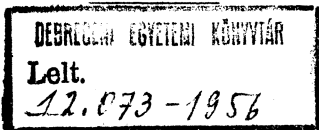
Lényegesebb sajtóhibák.

Lap	sor	helyett	olvasd
11	felülről	19 sülyesztettek	sülyesztettek
20	alulról	10 tova robog	tovasiklik
21	felülről	9 wegte	wogte
"	alulról	5 herzlichen	herrlichen
25	"	12 hadzsárjaikkal	handzsárjaikkal
33	felülről	12 fazekat	fezeket
58	alulról	16 gitsögül	segítségül
60	"	1 mind négy oldalán köb köb tartalma 75—80 millió-köbláb	köb tartalma 75—80 millió köbláb
94	"	10 törnek	törték
125	felülről	3 1.50—60 méter	1.50—1.60 méter
136	alulról	1 működnek a	működnek az Úr
156	"	14 gyamatosok	gyarmatosok
163	felülről	16 Nyuga	Nyugat
186	felülről	20 bad	szabad
200	alulról	1 ensőbb	fensőbb
206	"	17 arimitiai	arimatiai
209	felülről	12 a mondott napon is	a mondott napon én is
214	felülről	15 arimatimai	arimatiai
288	alulról	1 hegy	hegy
306	alulról	1 mirobolanjánál	mirobolánjával
334	felülről	17 jejezte	jeleje
347	alulról	5 vasag	vastag
377	felülről	13 elszórva	elszórva találtak
402	"	2 Ozséb	Őzséb
404	"	18 Pannononia	Pannonia
424	"	11 szabudulást	szabadulást
433	alulról	18 iudumeusok	idumeusok
453	felülről	18 viaszlágyságnóá, vált	viaszlágyságúvá vált
459	alulról	18 ő szeg az intézet céljaira, illetve	összeg az intézet céljaira, illetve

Lap	sor	helyett	olvasd
472	alulról	9 teljesítetve	teljesítve
482	"	15 letőn	letőn
490	"	11 nem, vette	nem vette,
491	felülről	17 fogja, inteni	fogja inteni,
494	alulról	14 szavát	szarvát
504	felülről	7 ómár	Ómár
505	"	14 rendet	rendjelt
519	"	17 Kiszttus	Krisztus
"	alulról	12 Háram és Scherif	Háram es Scherif
543	"	1 kálváriában,	kálváriákban,
562	felülről	16 magastatot	magaslatot
568	"	21 nocturnumnak	nocturnumnak
569	"	12 elhagyatott hajójának	elhagyatott templom ha- jójának
"	"	17 aint	rint
"	"	18 rol	hol
"	"	19 hz	az
570	alulról	5 Pétert Róde szolgáló szaváról felismerte	Pétert szaváról felis- merte Róde szolgáló,
588	"	11 orditása vegyült.	orditása is vegyült.
608	felülről	7 dragomanusunk fiá- val is ki	dragomanunk fiával is, ki
619	"	2 agyakból	agyagból
621	alulról	15 állt,	állt,
"	"	13 éz	és
624	felülről	8 „Maria aununciata“	„Maria annunciata“
"	"	20 kimagsslik,	kimagaslik
636	alulról	16 γαι	γαι
690	felülről	1 Barabás	Barnabás
715	"	17 Caccioja	Cacciola

Jegyzet. Ahol „osztrák-magyar“
zarándokház előfordul

osztrák zarándokház

Ejorak

Afrika.

Ramses
Gise n

Thamaila
Simsa ta'

Az Israeliták kivonulása
Egyiptomból és átmenete a
Vörös-tengeren a suezsi
szűkösön keresztül

Sokkot.

Heserü
tarak.

Etam.
Sxuex.

Gebel Abu-Atakka

Gebel el Gula

Faraó
haduerege

Sinai
Szaeliták

Sinai-tsz. n g e n

Magda.
Lumis

Gebel el-Budairagh

Geb. el
Abu-galata.

Meres
Szaeliták

Sinai-tsz. n g e n

Gebel el Gula
Magda.
Lumis

Mara

Gebel.